Milliyet YAYINLARI
GENEL KÜLTÜR DİZİSİ

Simone de BEAUVOIR

YAŞLILIK

•YAŞLILIK•

SIMONE DE BEAUVOIR

MİLLİYET YAYIN LTD. Şti. YAYINLARI
Genel Kültür Kitapları Dizisi : 5

•

Yayın hakkı (Copyright) : Gallimard — ONK Copyrigh Ajansı — Milliyet Yayın Ltd. Şti.

•

Birinci baskı : Kasım 1970

Bu kitap SIRALAR Matbaasında dizilip düzenlenmiş ve basılmıştır.

SIMONE DE BEAUVOIR

Yaşlılık

Türkçesi

M. Ali KAYABAL

İkinci Kitap
SON ÇAĞI

Birinci Kesim
BELGELERLE GERÇEKLER

Birinci Bölüm
EMEKLİLİK

17 KASIM 1968 tarihli «Journal du Dimanche» gazetesinin «Ayda 317 frank gelirle 75 yaşında Paris'te tek başına» başlığı ile yayınladığı haber, tipik bir örnektir: Bayan R. çeşitli lokantalarda garsonluk ve bulaşıkcılık yapmıştı. 68 yaşında iş kendisine pek ağır gelmeye başlayınca, çalışmaya paydos demişti. Eski patronları kendisini sigortaya yazdırmadıkları için, kadıncağız 180 frank 'üç aylıkla' ortada kalıvermişti. Biriktirdiği para sayesinde dört yıl bu duruma dayanabildi. Daha sonra ayda 60 frank gelirle yaşa-

manın umutsuzluğu içinde derdini Vosges alanındaki sıra komşusuna açtı, o da bir sosyal hemşireye başvurmasını salık verdi. Sosyal hemşire kadıncağıza tekrar emekli örgütüne başvurarak 870 frank 'üç aylık' ve 80 frank da mesken zammı sağladı. Kadın şimdi Marais'de, bir otelin tavanarasında bir yerde kalıyor Buraya çıkmak için üç kat düzgün bir merdiven, sonra da dar ve dik iki kat çatı merdiveni tırmanmak gerekiyor. Mini mini odasında ne havagazı, ne de elektrik var Gazla aydınlanıp ısınıyor. Bir basamağın altına yerleştirilmiş su deposundan yararlanıyor; doğrusu insanın eli ayağı güç tutarken elinde kovayla böyle bir yerden inmesi, düpedüz cambazlık. Helâ evin öbür ucunda, önce bir yarım merdiven inmek, sonra bir yarım merdiven de çıkmak gerekiyor. Ardından dimdik 15 basamak daha aşmak lâzım. Bayan R., «En büyük kâbus bu,» diyor «Kışın kendimi iyi hissetmediğim günler sırtımı duvara dayayıp, acaba aşağı inebilecek miyim diye soruyorum.» Üç ayda bir 150 frank kira ödüyor: «Bunu hiç sektirmemem gerek, çünkü odama göz diken komşular var, beni attırmak istiyorlar. Fakat buradan atılmaktansa, ölmeyi tercih ederim.» Geriye elinde ayda 240 frank, ya da günde 8 frank kalıyor. Isınabilmesi pek güç. Kışın yataktan çok geç kalkıyor ve vaktini mağazalarda, kiliselerde geçiriyor. Bazan da sinema ya gidiyor: Saat 13'ten önce tenzilâtlı seansı olanlara. İki - üç seans burada kalıyor; giderken metroya biniyor, dönüşte yaya dönüyor Giyim masrafı hemen hiç yok: Her ilkbaharda on yıllık mantosunu temizletiyor. Yardım sandığından iki kere ayakkabı, bir kere de bir eteklik almış. Yılda bir defa çifti 9,90 franka üç çift iplik çorap alıyor. Yedikleri ise pek az: Haftada 2 franka üç parça biftek, 3 - 4 franklık gravyer peyniri, iki kilo da patates. Akşam yemeklerin-

de, çok defa bir patates, biraz şeker ve tereyağı ile yetiniyor Ayda iki kilo şarap içiyor ve haftada yarım kilo kahve tüketiyor. Çocukluklarında kendilerine destek olduğu iki yeğeni var. Fakat ikisi de taşraya yerleştikleri için, yüzlerini hiç görmüyor. Hemen her pazar bir arkadaşına yemeğe gidiyor. Eli boş gitmemek için de küçük bir pasta götürüyor Arkadaşının fırını olduğundan, gazocağı üzerinde pişirilmesine imkân olmayan yemekler hazırlaması mümkün. Yemekten artanları da, ertesi günü ısıtıp yemesi için tekrar ona veriyor. Bayan R. yaşantısından memnun, sıkılmıyor Bol bol geziyor, dışarı asılan gazetelerin birinci sayfalarını okuyor, komşuları da okuması için eski gazeteleri ona veriyorlar. Fırsat buldukça, Paris'de düzenlenen törenleri seyrediyor. Sözgelişi Charles Munch'ün cenazesinde bulunmuş, fakat mantosunun eskiliğinden çekindiği için, kalabalığa girmemiş. Hayatının en karanlık yönü, meskeni. Dostları kendisine Mantes'ta —oturdukları yerde— iki odalı ve mutfaklı bir yer bulacaklarını vaad etmişler O da hep bunun hayaliyle yaşamış. Fakat dostları ölünce, çocukları daireyi bir başkasına kiralamışlar.

Beslenmek, giyinmek, ısınmak için günde 7 ile 10 frankı olmak, yeteri kadar beslenmemeye, soğukta yaşamaya, bunların doğuracağı tüm hastalıklara yakalanmaya mahkûm olmak demektir; zorla sefalete itilmektir. Pazar yerlerinde, satıcılar elini ayağı çektikten sonra, çöpçüler alanı süpürürken, yaşlı kadınlar artıkları eşeleyerek torbalarını doldurmaya bakarlar. Bu, ihtiyarların çok olduğu Nice'te insanın dikkatini özellikle çeker Yarısı çürümüş sebze ve meyve artıklarının üzerine bulut gibi bir ihtiyar kalabalığı üşüşür. Marsilya ve Saint Etienne şehirlerinde yapılan bir araştırmada yalnız başlarına yaşayan ihtiyarlar arasında kadınlardan yüzde 19'unun, erkek-

lerden de yüzde 10'unun **«açlıkla karşı karşıya oldukları»** ortaya konmuştur. Profesör Bourliere'e göre, her yıl Paris'te binlerce ihtiyar açlıktan ölmektedir. Her kış, 'soğuktan ölen yaşlılar'ın haberleri de gazete sayfalarında yeralır.

Sağ kalanlar ise yalnız uğursuz bir yokluktan çekmekle kalmazlar, durumlarının güvensizliğinin acısını da duyarlar Bütçeleri devamlı dengesiz olduğundan, aralıksız sosyal yardımlaşma derneklerine başvururlar. Yardım istedikleri kuruluşlar anlayıştan yoksun oldukları için, çok defa kendilerini küçük düşüren araştırmalara başvururlar. Zavallılardan, kendilerini şaşkına çeviren bir sürü belge doldurmalarını isterler.

Yaşlılık üzerine (1) Eliane Victor tarafından düzenlenen bir yayın programında, saklı bir kamera yaşlı kadınların sosyal hemşirelerle konuşmalarını kaydetmişti. Sosyal hemşireler yaşlıları ellerinden geldiği kadar iyi karşılıyorlardı. Fakat ihtiyarcıkların şaşkınlıklarını, hafızalarını boşuna zorlamalarını, durumlarını anlamak için umutsuzca çabalar harcamalarını seyretmek insana pek ağır geliyordu. Ayaklar altına alınan insanlıkları, yalvaran ve sıkılgan halleri ise bundan da acıydı. Yaşlılar, dilendikleri görüntüsüne saplanmakta, fakat pek çoğu buna boyun eğmemektedir İki taraf arasında da önemli bir para farkı bulunmadığı halde, yardım sistemine bağlı yaşlılar arasında kendilerini tedavi ettirenlerin oranı yüzde 20 iken, sosyal sigortalılar arasında bu oran yüzde 40'a ulaşmaktadır Bu, yardım prensibini reddettiklerini gösterir Aslında belirli aralıklarla yapılan yardımlar 'sathî' tedbirler olarak kalmakta, ihtiyarlar

(1) **«Güneşte yaşlanmak».**

yarın korkusu içinde ömürlerini tamamlamaktadırlar.

Belçika, İngiltere, Federal Almanya ve İtalya'da da durum hemen hemen aynıdır. İki yüzlü bir yol-yöntem, kapitalist toplumun «**Beslemeyi** bekleyen ağızlar»dan kurtulmasını yasaklamaktadır. Ama ölümün eşiğinde sürünmelerini sağlayacak kadar bir lokma atmaktadır bu ağızlara. Bir emekli, «**ölmek için çok, yaşamak için de az,**» diyordu. Bir başkası da, «**İnsan çalışamaz hale gelince, ceset muamelesi görüyor,**» diyordu.

Memurların durumları ise, yeterli olmamakla beraber, daha iyicedir Bunlar arasında çok imtiyazlı bir sınıf da vardır: Mühendisler, yüksek yöneticiler, yüksek memurlar, bir işçinin ücretinin 25 katı kadar kazanan bazı serbest meslek sahipleri gibi. Fakat bir de orta halli memurlar, küçük memurlar, teknisyenler vardır ki, bunların gelir kaynakları çok daha mütevazıdır; özellikle kadınlar düşük ücretler almaktadırlar. Kovulma ve işsizlik tehlikesi hep kendilerini beklemektedir. Emeklilik, çoğunun hayat seviyelerine bir düşüklük getirmektedir. 1964 yılında yayınlanan «**Kendi görüş açılarından emekli memurlar**» adlı eserde, emeklilerin yüzde 80'i gelir kaynaklarının «**Yeterli**» olduğunu söylüyordu, fakat yüzde 77'si, «**Ancak yeterli**» olduğu görüşündeydi. Ancak yüzde 2'si fazla para aldıklarını söylüyordu. Yüzde 19'unun maddî durumları ise bozuktu, özellikle kadınların. Her altı dul kadından biri ayda ancak 250 frank alıyor, yüzde 58'i ise 500 franktan aşağı parayla yetiniyordu. Genel olarak emekli memurların yüzde 8'i 250 franktan aşağı, yüzde 32'si, 250 ile 500 frank arasında, yüzde 32'si 500 ile 1000 frank arasında, yüzde 25'i de 1000 franktan fazla para almaktadır. (Bazıları ise bu araştırmaya cevap vermemişlerdir.) Bun-

ların yarısı için emeklilik aylıkları, gelirlerinin tamamını meydana getirmektedir, yüzde 26'sı için de yarısından çoğunu. Hemen hepsi iki misli, ya da üçte iki oranında daha çok gelir sağlamak istemektedir. Yaşları ne olursa olsun, 65'le 75 arası her iki emekliden biri çalışmak arzusundadır. Oysa tümünün üçte ikisi emeklilik hayatına ayak uydurduklarını ileri sürmektedir; ancak üçte biri —özellikle hastalar ve fakirler— yeni yaşama şartlarını zor kabul etmişlerdir. Yüzde yirmisi yeni bir iş tutmuştur; yeni iş tutanların yüzde 52'si gelirlerini arttırmak, yüzde 16'sı oyalanmak için bu yolu seçmiş, yüzde 26'sı da her iki nedenle tekrar çalışmaya başlamıştır. Çalışmaya kesinlikle paydos diyenlerin yüzde 83'ü dinlenmeyi tehcih etmektedir. İçlerinden hiçbiri yaşlılar için hazırlanan dinlenme evlerine gitmeyi arzulamamaktadır; evlerinde kalmayı tercih etmektedirler.

Emekliliğe en güç intibak edebilen kategori ise, âmirler sınıfıdır; bunların gelirlerinde ciddî bir azalma olmaktadır. Oyalanacak işlere alışamamaktadırlar. Tutku derecesinde ek işler aramaktadırlar. Fakat toparlanmaları çok zordur.

Kapitalist düzen kazancını arttırmak için her ne pahasına olursa olsun üretimi arttırmaya çalışır. Kapitalist sistem üretim malları bollaştıkça, randımanın da artmasını gerektiriyor. Yaşlı işçiler çalışanların zorlandığı tempoya ayak uyduracak yeteneklerden yoksundur. İşsizliğe mahkûm olurlar ve toplum kendilerine ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmaya başlar. Bu durum, kapitalist düzenin en zengini olduğunu iddia eden ve refah uygarlığı olduğunu söyleyen Birleşik Amerika'da açıkça görülmektedir.

1890'da yaşlı işçilerden yüzde 70'i emeklerinin karşılığını aldıkları işlerde çalışıyorlardı; bugün ise

sadece 3 milyon insan, yani halkın yüzde 20'si ücret alabilmektedir. Bunların iki milyonu erkek, bir milyonu da kadındır. Genellikle ücretleri düşüktür. Şimdiden 45'le 65 yaşları arasında iş bulmak zorlaşmıştır. Ancak pek düşük emeklilik ücretleri ile yaşamaktadırlar.

Birleşik Amerika'da yardım, uzun bir süre İngiltere'deki gibi uygulanmıştır. Henüz işe yarayan yaşlılar, bakımları için az bir para isteyen ailelere emanet ediliyordu; işe yaramayanlar ise, hem hastane, hem akıl hastalıkları merkezi, hem de yetimhane ve düşkünlerevi görevi gören şehrin bakım yurdunda barındırılıyordu. Çalışamayan ihtiyarların hakları olabileceği kabul edilmiyordu. Hepsine tembel, başarısız, insanlığın tortusu gözüyle bakılıyordu. Bakımları ailelerine aitti.

1850'de Kaliforniya'daki emekçilerin büyük bir çoğunluğu, Doğu'dan gelen ve aileleri olmayan öncülerdi; aralarında doğan kardeşlik, yaşlılar için devletten yardım koparmalarına yetmişti. 1883'ten itibaren Kaliforniya Eyaleti, ihtiyarlar yurdu açan bölgelere ve yoksullara evlerinde yardım edenlere kesenin ağzını açtı. Ama bu sistem, —istismar edildiği için— 1895'te kaldırıldı ve Kaliforniya ancak Devlet kuruluşlarına yardıma davet etti.

İstatistikler, XIX. yüzyılın sonunda yaşlılar arasındaki fakirlerin oranını ortaya çıkarınca, kamuoyu duygulanmaya başladı. 1915 yılında Alaska'da kabul edilen bir kanunla, Devlet'in 65 ve daha yukarı yaşlardaki bazı ihtiyarlara ayda 12,5 dolar yardım yapması kabul edildi. Diğer eyaletlerde de buna benzer kanunlar oylanarak yürürlüğe girdi.

1927'de Kaliforniya eyaleti, Sosyal Refah Bakanlığı'nı bir araştırma yapmakla görevlendirdi:

Araştırma sonunda 65 ve daha yukarı yaşlardaki halkın ancak yüzde 2'sinin yardım aldığı anlaşıldı. Öteden beri yaşlılara yardımı görev belleyen «Kartallar Kardeşliği» adlı dernek, o yıl federal devletin yaşlılara karşı sorumluluğu fikrini benimsetmek için büyük çabalar harcadı; daha az tanınmış kuruluşlar da kendisini destekledi. Fakat bireycilik, liberalizm ve her türlü «sosyalizm» korkusu yüzünden, kamuoyunun büyük bir bölümü buna karşı çıktı. Yine de «Kartallar» tarafından ileri sürülen tasarı, 24 eyalette incelendi. Kaliforniya eyaleti 1929'da, yardımı muhtaç bütün yaşlılara kadar genişleten bir yasayı kabul etti. 1930'da 13 eyalet daha Kaliforniya'yı izledi. 1934'te 30 eyaletin bir çeşit yardım programı vardı; fakat ancak 10'u bunu tam olarak uyguluyordu; yardımları sağlamak zordu ve yardımlar yetersizdi. İnsanlıksever kişiler, sendikalar, kiliseler de yaşlılar için yurtlar açmaya başlamışlardı. 1930'lardaki ekonomik bunalım yüzünden ihtiyarların durumu daha da kötüleşti. İhtiyarlar arasında işsizlik çok yaygınlaştı; eyaletler hiçbirine bakamaz hale geldiler; çoğu yardım sandıklarının iflâs ettiğini, oturdukları yerlerden kovulduklarını gördüler. Bu bozgun, yaşlıların bakımı ile yükümlenen eyaletlere federal bağışlar yapılmasını sağlayan Sosyan Güvenlik Paktı'nın kurulmasını sağladı. Birçok eyalet programlarını uygulamaya devam edebildi ve ikinci bir prensip de bu arada uygulanmaya başladı: **Sigorta.** Fakat bundan henüz pek az kişi yararlanabiliyordu ve aldıkları para da pek azdı.

1943'te ihtiyarların yüzde 23,4'ü yardım alıyor, ancak yüzde 3,4'üne emeklilik maaşı ödeniyordu. Hayat seviyelerinin düşüklüğü açık şekilde belirliydi. Bunun üzerine, yardımlarına koşmak için hizmetler gelişmeye başladı. 1950'den itibaren Kongre öde-

nen emeklilik ücretlerini arttırdı ve bundan yararlananların sayısını yükseltti. Buna rağmen 1951'de yaşlıların büyük çoğunluğunun geçim kaynakları normalin son derece altındaydı ve hiçbir özel yardım alamıyorlardı. 1950'den 1958'e kadar **Sosyal Güvenlik**'ten yararlananların sayısı arttırıldı: Önceden tüm yaşlıların dörtte üçünü kapsarken, şimdi onda dokuzunu kapsamaktadır; ayrıca ücretler de arttırılmıştır. Yine de 1957'de **Steiner** ve **Dorfman** tarafından yürütülen bir araştırmada evli çiftlerin yüzde 25'inin, bekâr erkeklerin yüzde 33'ünün, bekâr kadınların yüzde 50'sinin geçinmeleri için gereken asgarî parayı alamadıkları anlaşılmıştır.

Margaret **S**. Gordon, **«İhtiyarlarımızın fakirliği, en çetin** ve **inatçı sorunlarımızdan biridir,»** diye yazıyordu. Bugün, 16 milyon ihtiyar arasında 8 milyon çok fakir insan vardır. En yüksek primi ödedikten sonra 65 yaşında emekli olan bir erkek, kendisi ve karısı için ayda 162 dolar almaktadır. Bekârsa, alacağı para 108,5 dolardır. 1958'de «Nüfus Dairesi» tarafından yapılan istatistiklere göre, 65 yaşından büyük insanların yüzde 60'ı, yılda 1.000 dolardan düşük para almaktadırlar. Hayatın daha ucuz olduğu illerde bu asgarî geçim haddinden yüzde 20, hayatın pahalı olduğu illerde ise yüzde 40 oranında daha düşüktür. Evlâtların ve dostların sağladıkları ancak yüzde 10'a ulaşmaktadır, bundan da ancak durumları oldukça oturmuş ihtiyarlar yararlanabilmektedir. Tek başlarına yaşayanlar ise —ki çoğunluk kadınlardadır, çünkü Fransa'da olduğu gibi, Birleşik Amerika'da da dul kadınların sayısı, dul erkeklere oranla daha yüksektir— çok daha sefil bir haldedirler. Dörtte biri yılda 580 dolar gelirle geçinmek zorundadır ki bu, Tarım Bakanlığının tesbit ettiği beslenme bütçesindeki en düşük rakamın biraz fazlasıdır. (Oysa

giyinmeleri, bir evde oturmaları ve ısınmaları da gereklidir).

Harrington, **«Öbür Amerika»** adlı kitabında sefalet içinde yaşayan milyonlarca ihtiyarın **«Aşağı doğru çekilen bir girdapta»** olduklarını göstermiştir Fakirler çok defa diğerlerine oranla daha hastalıklı olurlar, çünkü konforsuz izbelerde otururlar, gerektiği gibi beslenemezler, zor ısınırlar; üstelik hastalıklarını tedavi ettiremezler ve hastalıkları ciddîleşir, çalışmalarını engeller, yoksulluklarını çekilmez hale getirir Sefaletlerinin utancı içinde evlerine kapanıp, her türlü toplumsal ilişkiden kaçarlar. Komşularının, yardımla geçindiklerini bilmelerini istemezler; dostlar tarafından yapılacak ufak tefek hizmetlerden de asgarî bakımdan kendiierini yoksun bırakırlar ve en sonunda yatalak hale düşerler. İhtiyarlık konusunda bir araştırma yürüten Senato Komitesi önünde beyanda bulunan bir tanık, toplumun bu ikinci sınıf vatandaşlarının **«Üçlü bir sebepler zincirinin kurbanı»** olduklarını söylemiştir: Bozuk sağlık durumu, fakirlik, yalnızlık. İçlerinden bazıları normal bir hayattan sonra ve emeklerinin karşılığını —iyi ücret alarak— görüp, birden **«Sefaletin** acemisi» haline gelivermişlerdir. Yaşlandıkça, yetenekleri zayıflamıştır; teknik yönden yaya kaldıkları için iş bulamamaktadırlar; makineleşme, tarlalarda bile yaşlıların işten uzaklaştırılmasına yol açmıştır. Emekliye ayrılmaları, gelir kaynaklarında âni düşüşlere sebep olmaktadır Fakat fakirler arasında öteden beri yoksul olanlar da vardır. Bunlar gençlik çağlarında köyden şehre inmişler, fakat refaha ulaşmak fırsatını ele geçirememişlerdir. Öte yandan tarım işçileri Sosyal Sigorta kapsamına alınmamışlardır. Bu muhtaçların tümü —yetersiz maaş alan emeklilerle, emekli maaşı olmayan emekçiler— yardım ör-

gütlerine avuç açmak zorundadırlar. Öyle eyaletler vardır ki, —sözgelişi Missisippi— fakirlik doruğa ermiştir ve yapılan yardımlar devede kulak kalmaktadır. Yardım örgütlerinin memurları, yardım isteyenlere karşı her yerde aksidirler; isteklerin yarısı geri çevrilmektedir. Çoğu, ellerinde varolmayan bir takım belgeleri düzmek zorunda bırakılırlar. Genellikle pek az okuma-yazma bilmekte, hattâ zorlukla İngilizce konuşabilmektedirler; yardım örgütünün şeklinden ve dönen çarkından müthiş korkarlar. Bu kişilikten yoksun ve güçsüz bürokrasi, ihtiyaçlarını karşılayamadığı gibi, insanlıklarını da ayaklar altına alır. Yardım Hizmetleri Örgütü (Welfare State) tersine çalışan bir çark gibidir. Korunmalar, garantiler, yardımlar zayıflara değil, kuvvetlilere ve örgütlenenlere akar. En çok tıbbî bakıma muhtaç olanlar, en az sağlık yardımı alanlardır. Yalnızlıkları, durumlarının ciddîliğini daha da arttırır. «Slums» (1) larda oturan gençler sokağa inerek çeteler kurarlar. Yaşlılar ise kapanıp yaşarlar; uzak mesafelerin, hızlı yaşama temposunun insanların birbirlerini sık sık görmelerine engel olduğu, genellikle telefonla görüşülen bu ülkede, 5 milyon insan telefondan yoksundur. Philadelphia Halk Sağlığı Orgütü'nden Doktor Linden, şunları yazıyor: «Yaşlı vatandaşlarımız arasında ruhsal sorunların gelişmesinin etkenleri; toplum dışına sürülüşleri, çevrelerindeki dost çemberinin daralması, yoğun bir yalnızlık, kendilerine insan saygı ve değerinin gösterilmemesi ve kendi kendilerine karşı besledikleri tiksintidir.»

Harrington, «Ancak refah içindeki bir toplumda bu kadar ihtiyar olabilir,» diye özetliyor. Fakat aynı toplum, refahın meyvelerini ihtiyarlara tattırmamak-

(1) Slums: Teneke mahallesi. Aslında İngilizce. (Ç.N.)

tadır. Onlara sadece «Arda kalan ham kısmı» vermektedir, o kadar.

■

YAŞLI kişilerin mesken sorunu, aile çevresinin genişlemesi, toplumun şehirleşmesi, —ihtiyarların fakir gelir kaynakları sebebiyle— ciddî şekilde ortaya çıkmaktadır. İngiltere'nin yüzde 80'i şehirleşmiştir; bu oran Almanya'da yüzde 70, Birleşik Amerika'da yüzde 65, Japonya ve Kanada'da yüzde 60, Fransa'da yüzde 58'dir. Geleneklerin sağlamlığı yüzünden erkeğin hakim olduğu aile tarzı Japonya'da bozulmamıştır. Batı Almanya'da mesken darlığı yüzünden birçok anne-baba, çocukları ile birlikte yaşamaktadır. Birleşik Amerika'da yaşlı erkeklerin yüzde 25,9'u çocukları ile birlikte yaşamaktadır, bunların da yüzde 22,6'sı aile reisi olup yüzde 3,3'ü de çocuklarının evinde oturur durumdadır.

Fransa'da da yaşlı kişilerin yüzde 24'ü, özellikle taşrada, çocukları ile birlikte oturmaktadır; yine taşrada, bazan dört kuşağın birden aynı çatı altında oturdukları görülmektedir. Bu çözüm yolunun avantajları vardır. Az masraflıdır; kuşakların temasını sağlar; genç evlilere anne-babaların yardımını ulaştırır. Fakat ciddî mahzurları da vardır. Ev ve topraklar babaya aitse —ki bugün Fransa'da bu duruma sık sık raslanmaktadır— modern metodlara uymayı reddeder ve çocuklar da babanın otoritesini zor kabulederler. Morin, **P l o d e m e t** bucağı üzerinde yaptığı incelemede (1) kuşakların çatışmasına dikkati çekmektedir: **«Yetişkin gençler birlikte çalıştıkları babaları ile insafsız bir anlaşmazlık yüzünden karşı**

(1) «Fransa'da bucak örgütü: Plodemet'nin başkalaşması».

karşıya gelmektedirler.» 28 yaşındaki bir dam aktarıcısı şöyle demektedir: «İşi modernleştirmek istiyoruz, fakat bizim ihtiyarlar hep karşımıza çıkıyor.» Oğul 30-35 yaşına varıncaya kadar babasının işten elini eteğini çekmesini bekliyor ve on yıl sabırsızlıkla içi içini kemiriyor. İhtiyarlar da huysuzlanıyorlar; gençler hakkında, «Şimdiye kadar hiç işitmediğimiz şeylerden bahsediyorlar, bizi çiğneyip geçmek istiyorlar,» diyorlar.

Şehirlere göç eden genç tarımcıların sayısı bir hayli yüksektir ve bu yüzden de köylerde çiftlikler, hattâ geniş topraklar ilkel usullere göre işleyen ve yalnızlıklarından ıstırap çeken ihtiyarlara kalmaktadır. Baba ya da ana çocuklarının yuvasında kalacak olsalar, bu sefer de kötü muamele görmek tehlikesiyle karşılaşmaktadırlar Bu olmasa bile, bağımlılık canlarını sıkmaktadır. Ailenin diğer fertleri tarafından istismar edildikleri ve terslendikleri kanısına varmaktadırlar Bunun zıddı olarak da, yeni evli çiftlerin ilişkilerini rahatsız etmektedirler. Bir arada oturmak çok defa boşanmalara yol açmaktadır

Bazı köylü toplumları «Mesafeli samimiyet» denen formülü seçmişlerdir İsviçre, Almanya ve Avusturya'nın köylerinde yaşlı ana-baba büyük evi terkedip, yakınındaki bir ««Küçük ev»e taşınmakta, bağımsız yaşantısını sürdürmektedir. Buna benzer geleneklerin uygulandığı Fransız köyleri de vardır. Baba altmış yaşına doğru toprağın işletilmesini çocuklarına bırakır ve kasabada bir eve çekilir. Toprakları ile ilgilenmeye, işe katılmaya, öğütler vermeye devam eder. 1962'de Viyana'da 1000'den fazla ihtiyar arasında yapılan bir araştırmada, yaşlıların «Mesafeli samimiyet»i bir arada yaşamaya ya da tek başlarına kalmaya tercih ettikleri görülmüştür.

Şehirlerde aynı sorun bir başka şekilde ortaya çıkmaktadır. Fransa'da durum daha da sıkıcıdır, çünkü mesken sıkıntısı genelleşmiştir, babadan kalan emlâk eskidir, yapı hızı çok yavaştır; daha çok büyük apartmanlar yapılmakta, bunların kiraları ise ekonomik durumları zayıf aileler için erişilmez rakamlar olmaktadır. Yaşlıların aldıkları mesken ödeneği, mobilyasız ve aylık kirası 190 frankı geçmeyen yerler içindir. Evini ihtiyarlara kiralamak istemeyen ev sahipleri de, kirayı 200 franka çıkarmakla işi halletmektedirler. İhtiyar ise aradaki farkı bile kapatamıyacağı için, kira ödeyemeyecek duruma düşecektir. (1) Özellikle emekliler tarafından 'istilâ edilen' Nice'de bu usul çok yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Bir sosyolog, ihtiyarların her tarafta **«Kulübe ve gecekondularda oturmaya mahkûm edildiklerini»** söylemiştir. Resmî araştırmalardan anlaşıldığına göre, Güney Fransa'da herkesin beslediği küçük bir ev hayaline rağmen, emeklilerin çoğu eski yerlerinde oturmaktadırlar. Çiftlerin yüzde 68'inin enaz iki odası ve bir mutfağı vardır; fakat bunlar dökülen eski yapılardır, suyu, ısıtma tesisatları yoktur, hattâ sağlığa zararlıdır.

1968'de C.N.R.O. (2) tarafından düzenlenen bir araştırmaya göre (bu örgütün 1.800.000 üyesi, 340.000 de yardım yaptığı emekli vardır), emeklilerin oturdukları yapıların ancak yüzde 15,5'inde hem su, hem elektrik, hem de havagazı, helâ ve duş bulun-

(1) Bu yönetmeliğin adaletsizliği ve saçmalığı hemen göze batmaktadır. 190 franklık bir kira için, İhtiyar kiracı 95 franklık bir yardım alabilir: ödeyebileceği para sadece 95 franktır. 200 franklık bir kira için ise, 200 frank ödemek zorundadır.

(2) C.N.R.O.: İşçi Emekliliği Ulusal Sandığı.

maktadır. Yaşlıların yüzde 34'ü asansörsüz apartmanlarda yaşamakta, dört ya da altı kat merdiveni tırmanmak zorunda kalmaktadırlar. Bazı hallerde de çocuklar evden ayrıldıkları için apartman kendilerine bakımlarını yapamayacak kadar büyük gelmektedir. Hemen hepsinde meskenler yaşlı insanların durumlarına uygun olmaktan uzaktır. Zayıf bünyeler için su, ısınma tesisatı ve asansör yokluğu, yıpratıcı bir yorgunluk kaynağıdır. İki kişiden biri ev sahibidir, ama sözkonusu istatistik tarım sektörünü de içine aldığı için bu oran bu kadar yüksek görünmektedir. Üçte biri kiracıdır, diğerleri ise ya bedava oturmakta, ya da oturdukları yeri başkaları ile paylaşmaktadırlar.

Mesken sorunu, yalnızlık sorunu ile bağlantılıdır. Birleşik Amerika'da yaşlı insanların üçte ikisi eşleriyle birlikte oturmakta, yüzde 16,2'si yalnız, yüzde 3,5'i emekli yurtlarında yaşamaktadır. Kadınların ancak üçte birinin henüz kocaları sağdır; üçte biri yalnız başlarına yaşamakta, pek çoğu çocukları ile birlikte, yüzde 4,3'ü de emekli yurtlarında ömürlerini sürdürmektedirler. Fransa'da ihtiyarların yüzde 35'i eşleriyle oturmakta, yüzde 30'u yalnız yaşamaktadır. Bunlar arasında bir hayli de kadın vardır; yüzde 9'u dostları, erkek ya da kız kardeşleri ile kalmaktadır. 1968 yılında emekli olmuş kamu sektörü ve yapı işçileri arasında yapılan bir araştırma, yüzde 43'ünün yakınında aileleri olduğunu; yüzde 23'ünün çok yakınında aileleri bulunduğunu; yüzde 25'inin ailelerinin de çok uzakta bulunduğunu ortaya koymuştur; yüzde 9'u ise ailelerinden gerçekten çok uzaktadırlar. İki taraf arasındaki ilişkilerin sıklığı, doğrudan doğruya yakınlıkla ilgilidir.

Fakat bu rakamlar aile ve dostluk bağlarının gerçek önemi üzerinde gereken aydınlığı getirmemek-

tedir; bu konu üzerinde yapılan araştırmalar çok defa zıt ve tartışmaya değer sonuçlar vermiştir. Milano'da bilgilerine başvurulanlar —erkeklerin yüzde 10'u, kadınların da yüzde 13'ü— **«Çok yalnız»** olduklarını söylemişler; erkeklerin yüzde 20'si, kadınların da yüzde 22'si **«Arada sırada kendilerini yalnız hissettiklerini»** belirtmişlerdir. Yalnızlık duygusu, yaş ilerledikçe artmaktaydı. Kaliforniya'da da eşleriyle birlikte oturmayanlardan yüzde 57'si, eşleriyle yaşayanlardan da yüzde 16'sı, kendilerini **«Çok yalnız»** hissettikleri cevabını vermişlerdir

Bu tür araştırmalar özellikle İngiltere'de sık yapılmıştır. Townsend, Young ve Willmot, J. M. Mogey, E. Bott tarafından yapılan araştırmalar, kelimenin en geniş anlamıyla ailenin, sosyal ilişkilerin birliği ve karşılıklı yardım konularında çok büyük rol oynamaktadır: Özellikle kadının hakim olduğu, çekirdeğini büyük annenin, kızlarının ve kız torunlarının meydana getirdiği ailelerde. Erkekler daha çok kahveye gitmekte, arkadaşları ile gezmeye çıkmaktadırlar. **«Erkeklerin arkadaşları, kadınların da akrabaları vardır.»** 1957 yılında Townsend tarafından Londra'nın doğusundaki **Bethnal Green**'de yapılan araştırma özellikle önemlidir Townsend'in sorguya çektiği yaşlı kişilerin yüzde 5'i **«Çok yalnız»**, yüzde 25'i «Bazan yalnız» olduklarını, yüzde 70'i de **«Yalnız olmadıklarını»** belirtmişlerdir Townsend'e göre ihtiyarların pek azı gerçekten yalnızdı; bazılarının çevrelerinde yaşayan çok sayıda akrabaları vardı. Hele ana-babalarının en çok bir mil yakınında yaşayan iki-üç çocukları mutlaka bulunuyordu. Bethnal Green'deki büyük anneler ve büyük babalar, özellikle büyük anneler, torunları ile yakından ilgileniyorlardı: Okula götürüyor, gezmeye çıkartıyor, evde bekliyor, yemeklerini yediriyorlardı. Sorguya çekilenlerin dörtte üçü her gün ak-

rabalarından hiç olmazsa birini görüyordu, o da kendisine mutlaka bir hizmette bulunuyordu.

Sheldon'un (Royal hastanesi baş doktoru) yaptığı araştırmada yaşlı insanların en az beşte birinin yürekleri parçalayan bir yalnızlık içinde kıvrandıkları sonucuna varılıyordu. Özellikle dul kadınlardan çok dul erkeklerin hali feciydi. Yalnız başlarına yaşayanların hemen hemen üçte birinin çeyrek mil mesafe içinde yaşayan bir akrabaları vardı; yüzde 43'ü torunları ile iyi ilişkiler sürdürmekten dolayı mutluluk içinde olduklarını belirtiyorlardı. Fakat bu sonuçlar şüpheyle karşılanabilir.

Bir diğer Amerikalı araştırmacı da, başvurduğu ihtiyarların yüzde 92'sinin çocukları tarafından sayılıp sevildiklerini söylediklerini ileri sürüyordu; fakat bunların ancak yüzde 63'ü çocuklarının genellikle ana-babalarını sevip saydıklarını söylüyorlardı. Verilen bu cevaplarda kendi kendine yalan söylemenin, ya da gururun rol oynadığı düşünülebilir. İnsanlar yalnız olduklarını, ihmal edildiklerini itiraf etmek istemeyebilirler. Öte yandan, ekonomik yönden zayıf yaşlılar arasındaki aile ilişkilerinin, bunların moralleri ni desteklemediği görülmüştür. Hali vakti yerinde olanların da, akrabalarından çok dostları önemlidir Çevresinde erkek ve kızkardeşlerinin, yeğenlerinin bulunması, ihtiyarın yaşantısına yardımcı olmaz. Kendisi için önemli olan eşiyle çocuklarıdır; yalnızlığı eşiyle hiç olmazsa iki kişi olarak çekebilir.

Paris'te, 13. bölgede Doktor Balier ve L.H. Sebillotte'un yaptıkları araştırmadan da bu sonuç çıkmaktadır. Çiftler yuvalarına tek başına yaşayan dul. ya da bekârlardan çok daha sıkı bir şekilde kapanmaktadırlar. Birbirlerine karşı besledikleri kıskançlık dolu, manyakça ve zalimce bağlılık, çevrelerinde bir

boşluk yaratmaktadır. 1968'de Paris'in kalabalık semtlerinden birinde yapılan bir araştırma da (1) her üç ihtiyardan birinin hiçbir sosyal bağlantısı olmadığını, tek bir mektup bile almadığını (2) ne ziyarete gittiğini, ne de ziyaretçi kabul ettiğini, hiç kimseyle tanışıklığı olmadığını ortaya koymuştur.

İhtiyarları gerek maddî, gerekse moral yönünden sıkıntıdan ve yalnızlıktan kurtarmak için gruplar halinde yuvalar kurulması düşünülmüştür. Bu konuda Avrupa'da, Güney ve Kuzey ülkeleri arasında dikkati çeken bir zıtlık vardır. İtalya ve Fransa'da hemen hiçbir şey yapılmamıştır. Sadece son yıllarda C.N.R.O. birkaç yuva inşa ettirmiştir; burada oturanların kendilerini sürgündeymiş gibi hissetmemeleri için yuvalar şehirlerin yakınında yapılmıştır. Bu yuvaların yatay ve yarı-yatay tipleri ençok dört kat yüksekliğindedir. Dikey tipler —sekiz kat, ya da daha yukarısı— de vardır; ustaca bir anlayışla düzenlenmiştir. Bunların ilki 1964 yılı aralık ayında, **Nordeaux** yakınlarında açılmıştır; yüze yakın eli ayağı tutan ya da yarı-tutan ihtiyarı barındırmaktadır. O zamandan bu yana 5 - 6 tane daha yapılmış olup her biri ortalama 120 kişi barındırmaktadır. Emekliler bu yerlerden hoşlanmakta; yalnız emekli aylıklarından sadece yüzde 10'unun kendilerine bırakılmasına, gerisinin kira ve bakım ücreti olarak alınmasına karşı çıkmaktadırlar. Fakat alınan sonuçlar —nicelik bakımından— henüz devede kulak sayılabilir.

İsviçre ve Batı Almanya, ihtiyarları için biraz daha fazla sayıda yuva yapmışlardır; Hollanda ve

(1) 8 Kasım 1968 tarihli «France - Soir» gazetesinde yayınlanmıştır.

(2) Tabii resmî yazışmalar dışında.

İngiltere ise çok sayıda yuva meydana getirmişlerdir. 1920'de Londra banliyösünde ihtiyarlar için bir köy yapılmıştı: Whiteley Village. «İhtiyarların Refahını Sağlama Komitesi» Londra'da, Hackney'de, daha başka yerlerde de buna benzer başka kuruluşlar meydana getirmişlerdir. 1940'da İngiltere'de hemen bütün harap yapılarda yaşlı insanlar oturmaktaydı. Bunların büyük bir kısmı doğrudan doğruya kendileri için yapılan yeni yapılara taşınmışlardır.

Bu alanda en büyük çabayı İskandinavya ülkeleri göstermiştir. Kopenhag'da 1919'da açılan, 1955'te modernleştirilen 1600 yataklı ve uzun bir süre örnek bir kuruluş olarak gösterilen ünlü «İhtiyarlar Sitesi» vardır. 1940'da İsveç'teki ender birkaç gecekonduda yaşayan ihtiyarlar vardı; bunların hepsi yeni yapılara taşınmışlardır. Son derece düzenli ve ihtiyaçlar için hazırlanmış siteler meydana getirilmiştir. 1947'den beri İsveç'in emekliler için yaptırdığı yapıların sayısı 1350'dir ve buralarda 45.000 kişi barınmaktadır. Yaşlılar ayrıca başka tip özel barınaklardan da yararlanmaktadır: Kendileri için apartmanlarda ayrılmış daireler. Bazıları normal dairelerde oturmak için oldukça yüksek kiralar ödemelerini mümkün kılan «Mahallî ek ödenekler» almaktadırlar

1950 yılında da Başkan Truman kamuoyunun dikkatini yaşlılık sorunu üzerine çekip bunu incelemek üzere 800 kişilik bir komisyon toplamıştı. Bundan önemli bir sonuç çıkmamıştır. Çok defa, örneğin Saint Louis'de olduğu gibi, yaşlılar bir çeşit getto (1) içine yerleştirilmişlerdir; eski evler mobilyalı odalar halinde bölünmüş, ihtiyarlar bunların içine üstüste

(1) Eskiden İtalya'da, sonra bütün Avrupa'da Yahudi mahallelerine verilen ad. Şimdi yaygın olarak tüm azınlık mahalleleri için kullanılmaktadır. (Ç.N.)

yığılmıştır. Birkaç tane ihtiyarlara yardım derneği kurulmuştur —«Foseiller», «Seksenlikler», «Mutlu Dullar», «50'lik Delikanlılar» vb.— ve bunlar emekliler için yuvalar yaptırmışlardır, ama böyle yerlerde kalmak için ayda ortalama 150 dolar ödemek gerekmektedir. Hükûmet yardımları ile bazı kollektif meskenler yapılmış ve bunların kâr gayesi gütmemesi sağlanmış, ya da pek az bir kâr üzerine kurulmuş —özel teşebbüs tarafından yapılan— başkaları da var. Fakat fiyatlar emeklilerin çoğunun erişemiyeceği kadar yüksek. En ünlülerinden biri olan İsabella House'da asgarî kira aylık 75 dolar.

Ne yazık ki bir eşi daha olmayan San Antonio' [1] daki Victoria Plaza'nın başarısını da burada belirtmek gerekir. Modern bir gökdelen yapmış ve meskensiz ihtiyarlar hep buraya yerleştirilmiş. Girmek için başvuran 352 kişiden 204'ü seçilmiş. Bunların yüzde 60'a yakını yalnız yaşıyordu; diğerleri ise kocaları, akrabaları, ya da dostları ile beraberdiler; çoğu gecekondularda oturuyordu. Buraya taşınmadan önce yapı kendilerine gezdirildi; hayran kaldılar. Bir yıl sonra büyük çoğunluğu hayranlıklarını devam ettiriyordu. Kitaplığı, çeşitli oyunları ile bir de kulüpleri vardı ve çoğunluk buraya gidiyordu. Ayda 28 dolar kira ödüyorlardı ki bu, önceki kiralarından biraz fazlaydı; üstelik burada buldukları genişlik ve konforu gözönüne alınca, kira kendilerine pek az geliyordu. Tüm yaşantıları değişmişti. Evlerini ve giyim kuşamlarını ihmal etmek yerine öte beri aldıkları, daha iyi giyinmeye gayret ettikleri için para sıkıntısını daha iyi hissediyorlardı. Yine de uğraşıları olduğu için mutluydular ve vakitlerini dolduracak bir

(1) Carp'in «Future of the Aged» (İhtiyarın Geleceği) adlı eserinde anlatılmıştır.

sürü iş çıkartıyorlardı. Gruplaşmalara giriyor, yeni dostluklar kuruyor, eski ilişkilerini devam ettiriyor ve aileleri ile sık sık telefonda konuşuyorlardı. Sağlık durumlarının daha iyi olduğunu söylüyor ve gecekondularda, izbe katlarda kalan arkadaşları yaşlandıklarını söylerken, bunlar henüz **«Orta yaşlı»** olmaktan dem vuruyorlardı. Gerek hissî, gerek aktif hayatları gelişmişti ve hemen hepsi de mutlu olduklarını belirtiyorlardı. Bu ve bunun gibi birkaç deneme ihtiyarlar üzerinde meskenin ne kadar önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan yaşlıların oturdukları yerlerin sefil oluşu, gerçekten üzücüdür

Bugün en çok tartışılan konulardan biri de, yaşlı kişilerin bir arada yaşamalarının doğru olup olmayacağıdır **Victoria Plaza**'nın başarısı daha çok bir şehrin göbeğinde kurulmuş olmasından ve içerde kalanların aileleri ile ilişkilerini kesmemelerinden ileri gelmektedir. Birleşik Amerika'da yalnız hayat seviyeleri yüksek ihtiyarların kaldığı birçok **«Güneş Sitesi»** vardır. Bu işin öncüleri ve yöneticiler, ihtiyarların bir arada yaşamaktan çok hoşnut olduklarını söylemektedirler. Fakat bunlar büyük kâr sağlayan kuruluşlardır ve kâr edenler mallarını övmek avantajını kaçırmayacaklardır tabii. 1964'te **«New Yorker»** gazetesi için bu sitelerden birinde bir röportaj yapan **Calvin Trillin,** burada hakim olduğu söylenen **«Mutluluk»** konusunda şüpheci görünüyor. Burada kalan yaşlılar evlerini satın almışlar, bu işe çok para yatırmışlar ve dış dünya ile bütün köprüleri atmışlardır. Burada hayatlarını sürdürmek zorundadırlar; çoğu işlerini yoluna koymayı beceriyor, fakat bu işe baştan başlamaları gerekse, aynı şeye razı olacakları söylenemez.

Bugün öngörülen, **Bruges**'dekine benzeyen ve

şehrin göbeğinde bağımsız evlerden meydana gelmiş siteler meydana getirmektir. Böylece yaşlıların çocuklarına yakın olmaları da sağlanacaktır. Bundan da iyisi, her yaştan insanın oturduğu bloklar arasında ihtiyarlara ayrılmış yuvalar hazırlamaktır. Bu meskenler bağımsız olacak, fakat bazı ortak hizmetlerin görülmesini sağlayabilecektir.

■

YAŞLILAR, fizikî ve maddî yönden kendi kendilerine yetersiz hale gelince, başvurdukları tek kurtuluş yolu düşkünler yurdudur. Bu yurtlar ülkelerin çoğunda pek insanlık dışı kuruluşlardır. Ölümün beklendiği yerden farksızdır.

Fransa'da ihtiyarların yüzde 1,45'i düşkünler yurdunda yaşamaktadır. Ortalama yaşları 73'le 78 arasındadır. Yüzde ikisi emekli yurtlarında kalmaktadır. Yapılan bir araştırma, yaşlıların yüzde 74'ünün bir yurda girmekten nefret ettiklerini göstermiştir; yüzde 15'i ise buna razı olmaktadır, çünkü yatalak durumundadırlar. Fransa'daki yatak sayısı 275.000'dir ve yatmak istedikleri halde yer bulamayanların sayısı 150.000 ile 200.000 arasındadır. İhtiyarları bir yatak bulmaya yönelten dört ana sebep vardır:

Önce, gelir kaynaklarının yetersizliği. Büyük yurtlarda kalanların dörtte üçü yardım görmektedir; ücretliler ise daha küçük kuruluşları tercih etmektedirler. İkinci sebep, mesken bulma güçlüğü ve buldukları yerin bakımında karşılaştıkları zorluklardır. Üçüncü sebep, ailevî nedenlerdir. Çocuklar yaşlılara bakmayı reddetmekte ya da başlarından atmak istemektedirler. Salpêtriere'deki **«Ölüm döşeği»** üzerine 1968 yılı ocak ayında düzenlenen bir yayında,

yurt müdürü ailelerin evlerindeki ihtiyarı tatile gitmek için yurda bıraktıklarını, sonra da geri almayı unuttuklarını yakınarak anlatmıştı. Bazı ihtiyarlar da tıbbî bakıma muhtaçtırlar. Genellikle kendi bölgelerindeki yurtlara, bir kısmı fakir, bir kısmı da ücretlerinin bir miktarını ödeyerek yatarlar. Bir de sık sık yurt değiştiren göçebeler vardır. Bunlar arada serserilik edip içki de içerler. Bazı kuruluşlar hasta yaşlıları kabul etmezler; buna karşılık genç hastaları bile kabul edenler vardır.

1952 yılında **Delore** tarafından yurtlardan birinde yapılan araştırmada kadınların sayısının erkeklerin bir katı fazla olduğu görülmüştü. 100 kadından 74'ü dul, 22'si bekâr, 4'ü evliydi. 65'inin eli ayağı tutuyordu ve akılları da başındaydı, 35'i ise yatalak ya da bunaktı. Yurda gelmeden önce, 80'i bir ya da iki odalı meskenlerde, kapıcı odalarında, apartman dairelerinde kalıyordu. Bu yerlerden 21'i, özellikle kapıcı odaları, tam birer izbeydi. Ayda 8.000 ile 15.000 frank arasında bir yardım alıyorlardı. (1) İçlerinden 24'ü kapıcıydı ve ufak tefek işler yapıyorlardı. Bunlardan birinin evinde, bir dolabın içinde 30 kilo şeker, un, pirinç bulunmuştu. Bir başkası da 200.000 frankı odasının çeşitli yerlerine saklamıştı. Çocukları, uzak akrabaları, dostları ve komşuları ile iyi ilişkiler sürdürüyorlardı. Dullardan 45'inin çocukları vardı ve bunlarla araları iyiydi. Yüzde 30'unun yurda giriş belgelerinde **«Fizyolojik yoksulluk»** ya da **«Sosyal fakirlik»** nedeniyle yattıkları yazılıydı.

Bugün 80'den fazla yataklı yurtların yapımına izin verilmemekte; ihtiyarların ayrı ayrı odalarda barındırılmaları, ya da çiftlerin bir odaya alınmaları şart koşulmaktadır. Son yıllarda bu ölçülere uygun

(1) Frank'ın 1952'deki değeriyle.

bazı yeni yapılar açılmıştır. Toplam yatak sayısı 35.000'dir. Fakat bu da yeterli değildir ve durum acınacak halini muhafaza etmektedir.

«Fransız düşkünler yurtlarının büyük sefaleti» üzerine Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan resmî raporda tanıkların beyanları tamamen birbirleriyle uyuşmaktadır Bunlar önceden olduğu gibi, şimdi de «Gerçek birer dilencilik» yuvasından farksızdır. Laroque durumu şöylece itiraf ediyor: «Eskiden yurt denince, yatalakların, sakatların, eli ayağı tutan ihtiyarların, kendilerine başlarını sokacak bir yer ve karınlarını ancak doyuracak kadar yiyecek sağlamak amacıyla doldurulduklari kuruluşlar akla gelirdi. Ne yazık ki bu kavram bugün de süregelmektedir.»

1960'da Sağlık Bakanı şöyle yazıyordu: «Sağlık ve temizlik hizmetlerinin yeterli olduğu düşkünler yurtlarının sayısı parmakla sayılacak kadar azdır. Pek çoğunda tam anlamıyla tıbbî bakımın oluruna bırakıldığını söylemek, 'mübalâğa' sayılmaz.»

Aynı yıl Sağlık Bakanlığı Genel Denetmenliği raporunda şöyle deniyordu: «Yurt ve düşkünler evlerinin pek çoğunda tıbbî kontrol ve hizmetler yetersizdir. Yatalak ihtiyarlar yaşantılarını genel bir kayıtsızlık içinde tamamlamaktadırlar. Bugün yarı felçlilerin iyileştirilmelerinin mümkün olduğu bilindiğine göre, bu durum asla kabul edilemez.»

Fransa'da düşkünler yurdu ile hastane arasında üzüntüyle kaydedilecek bir karıştırma vardır. Yurtların pek çoğuna her yaştan sakat ve hasta ihtiyarlar kabul edilmektedir. Yüzde 25'i özel sektörde çalışan yaşlılara ayrılan 275.000 yataktan yüzde 17'si —felçli ve aşırı zayıf— gençler tarafından işgal edilmiştir. Yüzde 25,12'sini de yatalaklar işgal etmektedir

Bunun aksi de hastanelerde oluyor. Hastaneye yatırılıp bir daha çıkartılmayan dedeler bir yana, ilkyardım hastanelerine doktorlarının şöyle bir notuyla gelen yaşlılar da vardır: **«Bay (ya da Bayan) X. yalnız yaşadığı ve yaşlandığı için hastaneye yatırılmalıdır.»** Hastane böylelerini hiç geri çevirmez. Saletriere'de, Bicêtre'de 50 yataklı koğuşlarda **«Çürümeye»** terkedilip 24 yıldan beri ölümlerini bekleyenler vardır (1) Saint-Antoine'deki üç koğuşta bulunan yaşlılar, Paris çevresindeki yeni hastanelerde yer bulabilmek için burada başkalarının ölmesini beklemektedirler. Bu hastanelerde bir günlük ücret 51 franktır. Bekleşenleri kurtarmak için en az yeni 16.000 yatağa ihtiyaç vardır.

Yurt ya da hastanelere ait 178.000 yatak, asırlık yapılarda bulunmaktadır. Yapıların çoğu, yeni fonksiyonlarına hiç de uygun olmayan eski hastaneler, şatolar, kışlalar ve cezaevleridir. Merdivenleri pek boldur, çok defa asansör bulunmaz; bu yüzden bazı ihtiyarlar katlarından hiç ayrılamazlar. Koğuşlarda (aslında 1958'den beri koğuşlar kaldırılmıştır, ama yatakların çoğu hâlâ buralardadır) hastalar ve yatalaklar bütün gün pinekler. Yataklar arasında paravan, herkese bir komodin ya da dolap bulunmaz; ihtiyarcıkların kendilerine ait bir karış yerleri bile yoktur. Kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde barındırılmaktadır Eski karı-kocalar birbirlerinden insafsızca koparılıp ayrılmaktadır; karı-koca ihtiyarların

(1) 1968 yılı nisan ayında FRANCE SOIR'da yayınlanan bir röportajda Madeleine Franck şunları yazıyor: **«Bu tiksindirici koğuşlar kaybolmaya başlıyor. Ancak Salpêtriere'de birkaç tanesi kalmış. Bicêtre yurdu müdürü Musiere de 18 ay içinde «çöplük» adım verdiği 1300 yataktan 500'ünü kaldırmayı başarmış.»**

ayrı yurtlara yatırılmaları da ender olaylardan sayılamaz. (1967 yılı ilkbaharında 80'lik bir çift, birbirlerinden ayrıldıkları için nehre atlayarak intihar etmişlerdi.) Yurtlarda özel odalar bulunsa bile, burada ücretli yaşlılar barındırılmaktadır. Para ödeyemeyecek duruma düşenleri odalarından çıkartıp koğuşlara taşırlar. Bu da insan için yeni bir yıkım olur. Binaların eskiliği yüzünden koğuşlar genellikle karanlıktır. Yemekhaneler, koca koca sıralar ve masalarla donanmıştır; çoğunlukla oturma salonu olarak da kullanılır. Yurtta gerçekten bir oturma salonu varsa da bu, çok küçük ve kötü döşelidir. Ayrıca binaların içi hemen daima soğuktur, kalorifer bulunmaz, bulunsa da her yeri ısıtamaz. Çamaşırhaneler, mutfaklar genellikle daha modern donatılmıştır; fakat herkes için aynı tip yemek çıkar ve arzulanan rejimlerin hiçbiri uygulanamaz. Sağlık tesisleri acınacak haldedir; kuruluşların çoğunda banyo yoktur, duşlardan da ancak ücretliler, haftada ya da ayda bir defa yararlanabilirler. **«Tıbbî bakım kayıtsızlığı»** rezalet haldedir. Genellikle 350 kişiye bir doktor düşer; hattâ 965 kişiye bakmak zorunda kalan tek doktorlar bile vardır. Yurt sâkinlerinin sağlık giderleri, bütçelerinin ancak yüzde 2,7'sidir. Oysa yaşlılar arasında son derece ciddî hastalıklar yaygındır.

Bu koşullar altında bir yurda girmenin ihtiyar için bir dram olacağı kolayca anlaşılabilir. Yuvalarına erkeklerden çok bağlı olan kadınlar için, ruhsal şok çok daha şiddetli belirir. Şok yüzünden tirtir titrerler. Zamanla çoğu kaderlerine boyun eğer. Bazan yurda yatmanın yaşlılara yaşama zevki verdiği de görülürmüş; kendisini daha az yalnız hisseder, yeni dostlar edinir, bir türlü yarışmaya kalkıp, öncesine göre kendisini daha az bırakırmış. Ama pek ender bu.

Doktor Pequignot tarafından hazırlanan bir ista-

tistik (birçok tanık da bunu bana doğrulamıştır), yurda yatırılan sağlıklı yaşlılardan:

Yüzde 8'inin ilk sekiz gün içinde;
yüzde 28,7'sinin ilk aylar içinde;
yüzde 45'inin ilk altı ay içinde;
yüzde 54,4'ünün ilk yıl içinde;
yüzde 65,4'ünün de ilk iki yıl içinde öldüğünü göstermiştir.

Yani yurda kabul edilenlerin yarısından çoğu ilk yıl içinde ölmektedir. Yurtlardaki yaşama şartları bu ölüm olaylarının tek sebebi değildir; yaşlılarda, hangi şekilde olursa olsun, alıştığı yerden sökülüp başka yere götürülmek, çok defa ölüme sebep olmaktadır. Asıl geriye kalanların kaderine acımak gerekmektedir. Birçok olayda durum, birkaç kelime ile özetlenebilir: Terkedilme, ayrı tutulma, çöküş, bunama, ölüm.

Yurda yatırılan ihtiyar önce karşılaştığı baskılardan dolayı acı çeker. Yurtlarda yönetmelikler çok katı, âdetler pek sıkıdır; erken kalkılır, erken yatılır. Geçmişinden ve çevresinden koparılan, çok defa sırtına bir de üniforma geçirilen insan, tüm kişiliğini yitirmiş bir rakamdan ibarettir. Ziyaretlere genellikle hergün izin verilir ve akrabaları arada sırada kendilerini görmeye gelirler; ama ya pek ender gelirler, ya da hiç gelmezler. Yurtlar çok defa uzak yerlerdedir, akrabalar ve dostlar ancak pazarları uzun yola katlanabilirler; yurda gitmek için harcanacak zaman, ziyaretçileri ürkütür. Nanterre Bölge Yurdu'nun durumu dikkati çekicidir: Paris'in merkezinden buraya metro ya da otobüsle gitmek için iki saat gerekir. İnsanın zaten az olan boş vaktinden iki saatini bu işe ayırması için, yurtta yatanı gerçekten çok sevmesi gerekir. Dolayısıyla, ihtiyarcık bir köşeye atıldığını

görür Nice'teki bir ihtiyarlar yurdunun müdürü, bir televizyon yayınında, yurtta yatanların sadece yüzde 2'sine ziyaretçi geldiğini söylemiştir. Genellikle dışarı çıkmak serbest değildir: Nanterre'dekiler haftada ancak öğleden sonra, yarım gün dışarı çıkabilirler. İhtiyarcık günlerini nasıl geçireceğini bilemez. Bazan para kazanmak için yurt içinde ufak bir iş bulur; çamaşırhane ya da mutfakta daima birkaç kadın çalıştırılır. Fakat aslında hiçbiri çalışmak için istekli değildir

Okumuşluk seviyeleri çoğunlukla düşüktür, az okurlar, hemen hiç radyo dinlemezler. Televizyon (tabii varsa) gözlerini yorar. Hattâ kâğıt oyunları bile onları oyalamaya yetmez; herşeye karşı bütün ilgilerini kaybetmişlerdir, gün boyunca hiçbir şey yapmadan, öylece dururlar. Sabah kahvaltısından sonra tekrar yatağa girenler ve bütün gün çıkmayanlar bile vardır. Hastalık ve ölüm üzerine bayatlamış bir takım fikirleri geveleyip dururlar. Profesör Bourlière'e göre toplu halde yaşıyan yaşlıları ilgilendirecek tek uğraşı, el işleridir. Londra'da bir yurdun bitişiğinde yine yurt sakinlerinin kullandığı araçların (koltuk değnekleri, vb.) yapıldığı bir atelye bulunmaktadır; yaşlılar böylece bir işe yaradıklarını sanmaktadırlar. Taşradaki bazı ender yurtlarda da birer sebze bahçesi bulunur; bazı ihtiyarlar bahçecilikten hoşlanırlar. Fakat bunlar enderdir. Hareketsiz kalan, nesne durumuna düşen yurt sakini ihtiyar, hızla kuvvetten kesilir.

İzin günlerinde sadece bir tek eğlencesi vardır: İçki! Yurda sağlıklı girip de, bir ay içinde alkolik olan yaşlıların sayısı hayli kabarıktır. Kendilerine verilen cep harçlığı (1), ufak tefek işlerden kazandıkları pa-

(1) Ayda 25 frank.

ranın tümü, içkiye yatırılır. Bir yönetmelik maddesine göre, düşkünler yurdu ile içki satılan en yakın yer arasında en az 200 metre mesafe bulunması şart koşulmuştur; Nanterre'de de ihtiyarlara şaraptan başka alkollü içki verilmesi yasaklanmıştır. Fakat çoğuna şarap da yeter. Yazın Nanterre Düşkünler Yurdu'na yakın sokaklarda çoktan kafayı bulup sızmış, yere uzanmış, oturan, duvara dayalı, kadınlı - erkekli ihtiyarların, şarap şişelerini sıkı sıkı göğüslerine bastırdıkları görülür. Zayıf düşmüş organizmaları içkiye dayanamadığı için, yurda sallanarak, naralar atarak, kusarak dönerler ve göze hoş görünmeyen bu davranışları, temizlik ve sessizlikten hoşlanan diğerlerini fazlasıyla rahatsız eder. Şarap, bir süre sefaletlerini unutturur, büyüklük krizlerini daha da kuvvetlendirir Cinselliklerini de dışarı vurdurur; sarhoşluk hallerinde sık sık zıt cinsten ya da homoseksüel çiftler, arzularını bastırmak için ellerinden geldiği kadar uğraşırlar.

Yurtlarda yatanların çoğunluğu toplu halde yaşamayı güç benimserler; kendileri için hiçbir sosyal hayat düzenlenmeden, bahtsız, şüpheci, içlerine kapanık şekilde biraraya gelmişlerdir. Aşırı duyarlıkları, kindarlığa olan yatkınlıkları bazan hastalık derecesine varır ve sık sık kavga biçiminde tepkilere sebep olur. Yurtlarda ihtiyarlığın karşılaştığı patolojik süreç, daha da hızlanır.

Düşkünler yurtlarındaki hayat, Jacoba Van Velde'nin **«Büyük Koğuş»** adlı eserinde çok iyi belirtilmiştir; hiç şüphe yok bu roman, kişisel gözlemlerin verisidir. [1] Yazar eserinde yeni gelen biri açı-

[1] Simone ve André Schwartz-Bart'ın yazdıkları **«Yeşil muzlu bir tabak domuz eti»** adlı eser, belgesel değer bakımından bunun kadar önemli değildir.

sından. Hollanda'daki bir kadınlar yurdunu anlatmaktadır. Kendisini seven, fakat artık anasına bakacak durumu olmayan kızı tarafından yurda getirilen ihtiyar kadın, bir daha yalnızlık nedir bilmeyeceği korkusuyla haberi öğrenir. İçin için. **«Öteden beri üzerime fazla düşmelerinden korkmuşumdur ben,»** der Oysa bundan böyle hayatının bütün olayları, hattâ ölümü bile, kötü niyetli ya da eleştirici tanıklar önünde cereyan edecektir. **«İnsan hiç yalnız kalamıyor, ne korkunç birşey, çevrede hep yabancılar dolaşıyor!»** diyor bir başka düşkünler evinin sakini ve ekliyor: **«İnsana, sanki tüm ihtiyarlar çocuklaşırmış gibi davranıyorlar. İki - üç yaşındaki bebekle konuşur gibi konuşuyorlar sizinle.»** Yaşlı kadın maddî sıkıntılardan çok, özel hayatın bu şekilde inkârı, insanlık varlığından saf bir nesne olarak vazgeçmesi zorunluluğu karşısında acı çekmektedir.

Ziyaret için izin vermediklerinden, Nanterre'i göremedim: fakat Paris'in göbeğinde, iyi bir yerdeki Kamu Yardımlaşması'na ait bir yurdu dolaştım. İçerde her iki cinsten de 200 kadar ihtiyar vardı. Yurt ağaçlar ve çiçeklerle bezenmiş büyük bir bahçenin ortasındaydı. Güzel bir sonbahar günüydü ve güneş bütün odalara bolca giriyordu. Yerler, duvarlar, yatak örtüleri, her şey bakımlı ve temizdi. Yurtta uyanık doktorlara, genç, sevimli ve işlerine bağlı hemşirelere rasladım. Fakat bu konu üzerinde önceden iyice bilgi toplamış olduğum halde, bu denemenin dehşetini hâlâ unutamıyorum: Tam bir aşağılığa indirilmiş insan yaratıkları gördüm.

Yüksek ücret ödeyebilen birkaç imtiyazlı, özel odalarda kalmaktadır; birkaçı da 4 - 5 yataklı koğuşlarda. Fakat büyük çoğunluk, dev koğuşlarda yatırılmaktadır. Hepsinin birer yatağı, küçük birer komodini, bir koltuğu, bir de yataklarının ucuna konan küçük

dolabı vardır. İki yatak arasındaki uzaklık, aşağı yukarı iki komodin boyundadır; ihtiyarlar işte günlerini burada geçirmektedirler. Yemekhaneleri bile yoktur Yalnız erkekler koğuşunun sonu, yemekhane şeklinde uzanıp gitmektedir. Oturma salonları olmadığı için, ziyaretçilerini bile yataklarının yanı başında kabul etmektedirler. Oturma salonu diye ayrılan küçük oda ise o kadar rahatsızdır ki, buraya kimse rağbet etmemektedir Kimsenin nedenini bana açıklayamadığı garip bir anormallik sonucu, eli ayağı tutanlar zemin, zor yürüyenler birinci, yatalaklar da ikinci katta kalmaktadır. Yatalakların bir kısmı kımıldamaktan bile âciz durumdadır; kendilerine bebek gibi yemek yedirilmekte, altları temizlenmektedir. Fakat bu şımartılma işi, hiç de sessiz sedasız olmamaktadır; gördüğüm yaşlı kadınların yüzleri dehşetten, ümitsizlikten gerilmiş, budalaca bir korkuyla kasılmıştı. Belki de onlar için yapılacak hiçbir şey kalmamıştı artık. İnsanın gözüne çarpan asıl rezalet, birinci kattaydı. Yarı yatalakların pek çoğu, koğuşlarının bir ucundan diğerine kadar yürüyecek güçteydi; dileyenler dışarı çıkabilirdi; fakat merdiven inemedikleri, asansör de olmadığı için, düpedüz hapsedilmiş durumdaydılar. Bahçeye çıkmaları bile yasaklanmış oluyordu. Durumu biraz daha kötüleştiren bir başka yön de, artık vücutlarına hâkim olamayan ve bütün günü delikli iskemleler üzerinde geçiren ihtiyarların yanlarında barındırılmasıydı. Onlar da diğerleri ile beraber aynı koğuşta bulunuyor, leş gibi kokan bir atmosferde yaşamaya mahkûm ediliyorlardı. Zemin kat daha az pis kokuyordu ve bir bakıma daha az boğucuydu, fakat insan yurttaki hayatın hareketsizliğini görünce, yüreğinin daraldığını hissediyor.

Bir doktorun bana anlattığına göre, bu hareketsizlik o kadar ileri götürülmektedir ki, eli ayağı tutan

ihtiyarlar arasında, özellikle erkekler, işlerini yataklarında yapmayı yeğ tutmaktadırlar; toplum bakımlarını üzerine aldığından, kendilerini tam anlamıyla toplumun eline bırakmakta, pasifliği en uç noktasına kadar götürmektedirler. (Bence çevrelerine besledikleri öfke içinde, bu davranışları ile biraz da intikam alıyorlar) Bütün günlerini koltuklarında otururak geçiriyorlar ve hiçbir şey yapmıyorlar Yatağına uzanmış, yün ören bir adama rasladım; diğer ikisi yataklarında bağdaş kurmuş, kâğıt oynuyorlardı. O kadar! Bana söylediklerine göre, 20 ihtiyardan ancak biri gazete okuyordu. Birkaçı biraz radyo dinliyordu. Kendilerine bir oyalanma yolu teklif edilse bile, —öylesine hareketsizliğe kapılmışlardı ki— reddediyorlardı bunu. Örneğin 40 kadar yaşlı kadına Paris çevresinde otobüsle bedava bir gezi teklif edilmişti, içlerinden sadece ikisi kabul etti. Tek eğlenceleri, aralarındaki kavgalardı; hele kadınlar, dedikodu ediyorlar, atışıyorlar, gruplaşıyorlar, antlaşmalar yapıp, sonra bunları bozuyorlar. Erkekler arasında da saldırgan, hattâ şiddet taraftarı olanlar bile var Nanterre'de, diğer bütün yerlerde olduğu gibi, fırsat buldukça içiyorlar. Ücret olarak kesilen paradan artanı, içkiye yatırıyorlar. Bu da zor birşey değil, çünkü semtlerinde bol bol bar ve şarapçı var Yazın hepsini yurdun yakınındaki ağaçlıklı caddelerden birinin sıralarına oturmuş, kollarının arasında şarap şişeleri ile görmek mümkün. Kadınlar da içiyor Akşam sarhoş olarak yurda dönüşlerinde de, birbirleriyle kavga ediyorlar

Yurda girmek isteyenler, her çarşamba viziteye çıkıyor; ancak biraz olsun eli ayağı tutanlar kabul ediliyor (Daha sonra yatalak olanlar yurtta alakonuluyor artık.) (1) Kabul edildikleri zaman, nasıl üzül-

(1) Yurtlarda pek çok sağır ve kör de var. Tam kör ve sağır bir kadın, tam anlamıyla içine kapanıyor. Yurdun bir dis-

düklerini görmenin pek yürek parçalayıcı birşey olduğunu bir doktor bana söyledi. Çünkü dünyaya veda ettiklerini, ölümü beklemek için buraya girdiklerini çok iyi biliyorlar. Başlangıçtaki ilk bunalımı atlattıktan sonra, kadınlar yeni şartlara erkeklere oranla daha kolay ayak uydurabiliyorlar. Bir arada yaşamaya daha yatkın oluyorlar. Çünkü yaptıkları dedikodular ve çevirdikleri entrikalar, kendilerini oyalıyor. Erkekler ise tek başlarına kalıyorlar Çöküntülerini buruk buruk hissediyorlar Bakıcılardan biri bana, «**Önceleri kendilerine eskiden ne yaptıklarını soruyordum.**» dedi; «Bana **metroda biletçi,** ya da makasçı **olduklarını söylüyor, sonra başlıyorlardı** ağlamaya. **O zamanlar çalışan, gerçek insanlardı... Zamanla her şeyi anladım. Artık böyle sorular sormuyorum.**» Yurt sakinlerinin çoğunun kimsesi yok. Olanlar da, ayda bir ile dört ziyaret kabul ediyorlar

Koğuşlarda yatan kadınlarla, özel odaları olan kadınlar arasında dokunaklı bir zıtlık var. Ben dört tanesini gördüm; kendilerine bakıyorlar, okuyorlar, ya da yün örüyorlar; doktorla şakalaştıkları bile oluyor Beş yataklı bir koğuşta yatanlar bana oldukça şen göründüler. Eski bir güzellik uzmanı olan biri, aşırı makyaj bile yapmıştı, oysa ağzında sadece tek diş kalmıştı. Üç yataklı büyük bir odada yatan bakımlı bir ihtiyar da, odanın bir köşesini iki tekerlekli masayla kendisine ayırmıştı; pencerelerden birinde de âdeta bir çiçek bahçesi yaratmıştı. Bir parçacık yer bulmak, anlaşılan ihtiyarların yaşantılarını değiştirmeye yetiyordu.

Bana en korkunç gelen şey, yönetimin bu insanları moral yalnızlığa mahkûm etmesi oldu. Bir araya

---

panseri var. Hasta, ancak çok ciddî olaylarda hastaneye kaldırılıyor.

gelip toplanabilecekleri oturma salonları, kendilerine teklif edilecek eğlenceler, hepsiyle ayrı ayrı ilgilenecek bakıcılar olsaydı, hepsini basit birer organizma haline getiren çöküş böylesine hızlanmazdı. Bir hemşirenin söylediğine bakılırsa, gelecek yıl yurtların seviyesi yükseltilecek, oturma odaları düzenlenecek, vb. tedbirler alınacakmış. Ne var ki, ücretler de o oranda artacaktır Bu da, bugün paralı yatan ihtiyarlar için dramatik sonuçlar doğuracak, yeni ücretleri ödeyemeyenler, Paris, Nanterre, Ivry çevresindeki yurtlara gönderilecekler.

Birleşik Amerika'da da durum bundan daha parlak değildir. Sosyologlar, düşkünler yurtlarının ve bakımevlerinin son yüzyıllardan bu yana pek az ilerleme kaydettiğini tespit etmişlerdir 1952'de ulusun sağlık ihtiyaçlarını belirtmek için kurulan komisyon, şu açıklamayı yapıyordu: «Her nerede olursa olsun, yaşlı insanlar için sağlık hizmetleri kalite ve miktar bakımından son derece yetersizdir.» 10 temmuz 1965'te yayınlanan ve «Mediaere» adı verilen yeni bir yaşanın çeşitli bölümleri yaşlılara ayrılmıştır. Tıp çevreleri devletin bu müdahalesinden endişelenmiştir. Hükümetle işbirliğine yanaşan ünlü çocuk hastalıkları uzmanı Doktor Spock, **«hain»** ilân edilmiştir. Tıp çevrelerinin bu çekingenliği, şimdiye kadar A.B.D.'nde sosyal güvenlik tedbirlerinin kabulünü çok zorlaştıran bireycilik ve liberalizm ile açıklanabilir (1)

■

ETKEN kişiler sınıfından âni olarak etkisizler sınıfına yuvarlanıvermek ve **«İhtiyar»** diye nitelenmek, kaynaklarının ve hayat seviyesinin sürekli düşüşünü

(1) 'Ekler - 2' bölümüne bakınız.

sineye çekmek, olayların çoğunda çok önemli ruhsal ve moral sonuçlar doğuran bir dramdır. Genellikle de erkekleri canevlerinden vurur. Kadınlar daha uzun ömürlüdür; halkın en elverişsiz sınıfını, yaşlı kadınlar topluluğu meydana getirir Fakat yaşlı kadın bütünüyle kocasından daha kolay yeni koşullara ayak uydurur Hizmetçi, hademe, ne olursa olsun, durumu eski köylü kadınlarının durumunun aynıdır. Çalışma ve varolma, kendisi için kaynaşmıştır. Dıştan gelecek hiçbir uyruk, etkinliğini ânî olarak durduramaz. Büyüyen çocukları evden ayrıldıklarında, etkinliği azalır Oldukça erken meydana gelen bu bunalım, çok defa kadını sarsar. Yine de her şeye rağmen yolunu yöntemini tam olarak kaybetmez; ayrıca büyükanne rolü. kendisine yeni imkânlar sağlar. 60 ile 65 yaşları arasında olup da, dışarda çalışan kadınların sayısı pek yüksek değildir. Birkaç olay dışında, erkeklere oranla genellikle mesleklerine aşırı derecede bağlanmazlar. Çalışmayan genç kadınların sayısı göz önüne alınacak olursa, emeklilik onları birden belirli bir yaş sınıfının içine atıvermez.

Öte yandan evde, aile çevresi içinde kişiliklerini sürdürmelerine yarayacak roller ve işler vardır Ev bakımı onların omuzlarındadır ve ailede, özellikle çocuklar ve torunlarla olan ilişkileri de onlar düzenler İşte kadın bu çağda kocasından daha hâkim duruma geçer ve çok defa bu üstünlük sayesinde geçmişin intikamını alıyormuş görüntüsüne kapılır. Bir kısmı saldırgan bir şekilde kocalarının erkekliğine karşı hücuma geçerler. Yaşlı insanlar rollerin bu şekilde değişmesinin bilincine varmışlardır. T.A.T.'de kullanılan bir tabloda biri genç, diğeri yaşlı iki erkekle, biri genç, diğeri yaşlı iki kadın gösterilmektedir; resmi yorumlayanlar genç ise, yaşlı kadına önemli bir rol vermemektedirler Yaşlı iseler, yaşlı erkek kendilerine si-

lik, boyunduruk altında, eşinin ağırlığı ile ezilmiş biri olarak görünmektedir; yaşlı kadını ise hâkim bir kişi olarak görürler; kanunu temsil eden odur. Bu yorumlama, normal bir çiftin gelişmesini yansıtmaktadır.

Bir erkeğin hayatında emeklilik kökten bir ara kesikliği getirir; geçmişten bir kopma olur; erkek kendisine bazı avantajlar sağlayan (dinlenme, eğlence), fakat önemli zararlar da getiren (fakirlik, işsizlik) yeni bir statüye ayak uydurmak zorundadır.

Hemingway, **«Bir insan için ölümlerin en kötüsü, hayatının merkezini meydana getiren ve kişiliğini yaratan şeyin kaybolmasıdır.»** diye yazmıştır. **«Emeklilik, dilin en iğrenç sözcüğüdür. Emekliliği kendimiz de istesek, kader bizi buna zorlasa da, emekli olmak ve her türlü işten elini eteğini çekmek —bizi biz yapan işlerden— mezar çukuruna inmek demektir.»**

Bileceksiniz, Hemingway intihar etmiştir; hiç şüphe yok, ünlü yazar başka nedenlerle canına kıymıştı; fakat artık yazamayacak duruma geldiğinde intihar ettiği de bir gerçektir İnsan işini serbestçe seçmişse, bunu kendisini tamamlayan bir parça olarak kabul etmişse, artık bu isten vazgeçmek, bir çeşit ölüm demek olur Fakat işine istemeyerek atılmışsa, bir kurtuluştur. Oysa gerçekte çalışmanın çok değerliliği vardır Kula kulluktur, yorgunluktur çalışmak, ama ayrıca ilginç, oyalayıcı bir denge unsuru, topluma girmek için bir etkendir Uzun bir tatil gözüyle bakılabilecek emeklilik çağında bu çok anlamlılık olduğu gibi yansır.

Bu iki görüş arasında bir seçme yapmak ve bunların nasıl birleştirileceği konusu, çeşitli etkenlere bağlıdır Herşeyden önce de kişinin sağlık durumuna. Endüstri örgütleri ve hükümet yetkilileri, genel bir yasayla emeklilik yaşını tespit etmişlerdir. Oysa in-

sanın biyolojik yaşının, takvimin gösterdiği yaşla bağdaşmadığı görülmüştü. Yorgun ve yıpranmış bir işçi, fizik ve moral yönden formdayken emekli olan biriyle aynı tepkileri göstermez. Emekliliklerini azçok daha erken istemek hakkına sahip öğretim üyeleri, genellikle sağlık durumlarına göre karar verirler. Bir doktora başvurduktan sonra, onun 'teşhis'i uyarınca seçme yaparlar.

Saint - Evremond 1680 yılında şunları yazıyordu: «Yaşlılarda emekliliğe ayrıldıktan sonra rahat bir nefes almak kadar sıradan bir hareket, hiçbir şeyde görülmez. Ama emekli olanlardan da, pişmanlık duyanlar pek enderdir.» Cümlenin birinci bölümü birçok kimse için doğrudur; ama herkes için değil. Eski isteklerin en sonunda gerçekleşmesine yol açacak «mucize - emeklilik» görüntüsü çok yaygındır. Ama bunun karşısında bir de «felâket - emeklilik» vardır. İşçilerin çoğunluğu emeklilik çağını kaygıyla bekledikleri için, üzerinde düşünmek bile istemezler. Yapı işçileri arasında yapılan bir araştırmadan anlaşıldığına göre, yüzde 85'i emekliliklerinden bir yıl önce gelir kaynaklarının ne olacağını bilmemekteydi. C.N.R.O. kendilerine gerekli bilgileri taşıyan birer dosya göndermeyi teklif etti. 64 yaşında olanların yüzde 95'i bu dosyaları istediler; 60 yaşında olanlardan dosyayı isteyenlerin oranı yüzde 40'tı. 60 yaşından küçük olanlardan hiç kimse istemedi. Bundan da anlaşıldığı gibi, emeklilik işçinin ensesine tıpkı bir satır gibi inivermektedir. Bir ustabaşı, «Çalışma hayatımın sona ereceğini hiç düşünmemiştim. Daha önce öleceğimi sanıyordum, çünkü öylesine yorgundum.» diyor Bir hizmetçi kadın da, «Aklıma çalışmayacağım günlerin de geleceği hiç gelmemişti. Fakat gözlerim beni yaya bıraktı.» diyor. Bir İngiliz işçisi ise, «Bir sabah uyanıp kalktım, bir de baktım ki, emek-

li olmuşum,» diyor. Bu da bir başkası: «Salı günü akşam beş buçukta hâlâ çalışıyordum. Ertesi sabah uyandım, yapacak hiç bir işim kalmamıştı.»

1951 yılında Moore tarafından Birleşik Amerika'da öğretmenler arasında yapılan bir araştırmada, yüzde 41'inin emekliliklerini sabırsızlıkla bekledikleri, yüzde 59'unun ise bu konuda kayıtsız oldukları, ya da kuruntu içinde bulundukları anlaşılmıştı. Giyim eşyası işçileri arasında yine Amerika'da yapılan bir araştırmada da, ancak yüzde 50'sinin emekliliklerini istedikleri, fakat bir başka nedenle işe devam edemeyecekleri için bunu arzuladıkları ortaya çıkmıştı. Yine Amerika'da beden işçileri arasında yapılan diğer araştırmalarda da, dörtte birinin, en çok yarısının işe paydos demek fikrini kıvançla karşıladıkları belli olmuştu.

Geçenlerde Seine'de emekliliklerinden 2 ay önce 95 öğretmene bazı sorular soruldu Bundan böyle daha çabuk yaşlanmaktan çekinip çekinmediklerini açıklamaları istendi; yüzde 55'i **e v e t** diye cevap verdiler; bunlar geleceğe asık yüzle bakıyorlardı. Diğerleri ise o kadar ânî bir **h a y ı r**'la cevap verdiler ki, onların da emeklilikten korktukları sonucu çıkartılabilir Aralarından pek çoğu, «İşte o zaman kaç yaşımda olduğumun bilincine varacağım,» dedi. Hepsi mesleklerini seviyorlardı ve çocuklarla olan ilişkileri kendilerini âdeta gençleştiriyordu. Sıkılmaktan, paslanmaktan endişe ediyorlardı; «Iskarta» olmaktan korkuyorlardı. Toplum açısından yararsız hale gelince, yaşamak da kendilerine yararsız geliyordu. Yalnızlıktan korkuyorlardı. Yaş ne kadar ileri olursa, yaşlanmak hissi de o kadar kuvvetleniyordu. Bu grup içinde en etkilenenler, hiç evlenmemiş olan kadınlardı. Ama bazı hallerde de bir eşin varlığı, korkuyu da-

ha da arttırıyordu; duruma tahammül edememesinden çekiniliyordu. Çocuk sahibi olmak da geleceğe kafa tutmalarına yetmiyordu.

Tabiî çocuklar geleceğin emeklisi ile bir arada yaşamıyorlarsa. O zaman insan ihtiyarlamaktan korkmuyordu. Torun sahibi 60'lık erkekler, aynı yaştaki torunsuzlardan kendilerini daha yaşlı hissediyorlardı. Öğretmenlerin bazıları da —görünüşte içtenlikle— en sonunda dinlenme fırsatı elde etmelerinin kendilerini gençleştireceğini söylemişlerdir. Hepsi de köylere çekilip yaşamayı ve türlü şeylerle ilgilenmeyi tasarlamaktaydı. Bazıları da yaşlanmak sorunu karşısında kayıtsız olduklarını söylemekle yetinmişlerdi. Kendilerine soru yöneltilen kadın öğretmenler arasında pek çoğu da, evli oldukları halde mesleklerine olan bağlılıkları ve kadının geleneksel koşullarına karşı çıkmak için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu yüzden meslekten ayrılmak kendilerine pek ağır gelmekteydi.

Emeklilik çağı başladıktan sonra, davranışlar da değişmektedir. Bu arada emeklilik çağına varıştaki durumun, bu çağı yaşama tarzı ile ilgili olduğu dikkati çekmektedir Bazı emekliler, emeklilikten ne bekledikleri ve ne buldukları konusunda sorguya çekilmişlerdir. Yüzde 29'u umduklarından daha iyisini bulduklarını söylemiştir; yüzde 31'i ise emekliliğin kendilerine sandıklarından daha ağır geldiğini belirtmişlerdir. Birinci kategoridekilerin yüzde 51'i emekliliği olumlu peşin hükümlerle beklemişlerdi; emeklilikten hoşlanmayanların yüzde 66'sı ise, önceden de çekinmekteydiler Karamsar olanlar için genellikle bu durum gerçekleşmekte, gittikçe de artmaktadır; iyimserler için de aynı şey olmaktadır.

Çok defa insan inadına, patronu kendisini işten

uzaklaştırdığı için çalışmaktan vazgeçer. Ya da sağlık nedenleri ve yetersizlikten ötürü işi bırakır. Gerçekte kendisi için yeni olan bu durumu dilememiştir. (1) Bazan da buna bir takım tasarılar kurarak hazırlanır. Ve bunları uygulamakla işe başlar. Şehirde oturuyorsa, köye yerleşir Geziye çıkar. Fakat bu tutum her zaman için yeni hayatına ayak uydurmasına yardımcı olmaz; bazan plânlar kendiliğinden suya düşer; uygulamaya başlıyacağı sırada, pek o kadar arzulamadığını görür.

Hayatını değiştirirken, insan büyük bir hata işlediğini sık sık görür. Örneğin Paris bölgesinde çalışan yapı işçilerinden pek çoğu, emekliliklerinden sonra memleketlerine, köye dönerler Fakat bir süre sonra sıkılıp, tekrar Paris'e göçerler Emeklilerin pek çoğu da çocuklarına yakın olabilmek için evlerini bırakırlar. Fakat çocuklarının kendileri ile hiç ilgilenmediklerini görünce, geleneklerini boşuna çiğnediklerini anlarlar. Ya da Côte d'Azur'e gelip yerleşirler; fakat iklimin romatizmaları için hiç de yararlı olmadığını görürler. Bu arada kiraların kendileri için pek yüksek olduğunu farkedip, yardımlarla yaşamaya mahkûm olurlar Kimseleri tanımadıkları için, acı çekerler. Plânları geçerli olsa bile, bunu gerçekleştirdikten sonra yapacak hiçbirşeyleri kalmadığını görürler. Sadece ayak uydurma zamanını biraz daha ertelemişlerdir. Gerçek bir yaşantı programını önceden görenler pek enderdir. Başkaları için de emeklilik, **«enselerinde sallanan Demokles'in kılıcı misali»** bir sınavdır ve

(1) 1955'te Tréanton tarafından 264 kişi üzerinde yapılan bir araştırmadan anlaşıldığına göre, bu kişilerin yüzde 47'si sağlık nedenleriyle, yüzde 22'si zamanları geldiğinden, ancak yüzde 4'ü de isteyerek emekli olmuştu. (Bir kısmı da cevap vermemiştir.)

zor atlatırlar bunu. (1) A.B.D.'nde, Prary City'de yapılan bir araştırma, çalışmaya devam eden insanların gücünün, emeklilerden çok daha fazla olduğunu ortaya koymuştur; bunların boş zamanları çok daha az olduğu halde, yaratıcı ve toplumsal çabaları çok daha zengindir

Bu nedenle ve daha da çok ihtiyaçtan dolayı, emeklilerin pek çoğu bir başka iş ararlar; ancak pek küçük bir azınlık böyle bir iş bulabilir; üstelik asıl mesleklerindeki zevki bu ikinci işlerinde bulamazlar. İnsanın boş vakit bulmasının, o zamana kadar içinde gizli tuttuğu bir yeteneğin ortaya çıkmasına yardım ettiği pek enderdir. Genellikle beklenenin tam aksine, eski mesleğe oranla çok daha kalitesiz ve az iş çıkarılır. İnsan bununla pek az oyalanır.

Meslek çevrelerinden uzaklaşan emekliler, zaman geçirme şekillerini ve tüm alışkanlıklarını değiştirmelidirler. Yaşlı kimselerin ortak tarafı olan değerinden kaybetme duygusu, içlerinde kaynar. Gerçekten de eskisi kadar para alamamaktadırlar, hem de aldıklarını çalışmadan kazanmaktadırlar Politik eğilimleri olanlar, emeklilik maaşlarının emeklerinin karşılığı bir hak olduğunu kabul ederler Ama çoğu, emekli maaşını bir sadaka gibi karşılar Hayatını kazanamamak, kendilerine düşkünlük gibi gelir Erkek insan, kişiliğini mesleği ve kazancı ile belli eder; emekli olurken de bu yeteneğini yitirir; eski bir makinist, artık bir makinist değildir: Bir hiçtir Burgess, «**Emeklinin rolü, hiçbir rolü olmamaktır,**» diyor.

Demek ki emeklilik, toplumda yerini kaybetmek, gururunu yitirmek, âdeta kendi varoluşunun gerçeğini

(1) Dénuzière, «Limanların Tadı» adlı kitabında emekli bir gar şefinin hergün geçen trenleri seyretmek için üzgün üzgün gara gittiğini anlatır. Adam altı ay sonra ölmüştür.

yoketmektir. Üstelik emekli boş vakitlerini nasıl değerlendireceğini bilmediğinden, sıkılacaktır da. Balzac, «Küçük Burjuvalar» adlı eserinde, «Çalışma hayatından emekliliğe geçiş gerçekten de çalışan için kritik bir dönemdir,» demektedir «Emekliler arasında ayrıldıkları iş yerine yenilerini bulmayı bilemeyenler, garip şekilde değişir: Bazıları ölür; çoğu balık tutmaya heves eder, çünkü balıkçılık bürodaki —boş zamanı bol— işlerine en yakın olanıdır.»

Brüksel'de Nüfus Yönetimi tarafından yapılan bir araştırmaya göre, emeklilerin yüzde 87'si hiç olmazsa arada sırada çalışmak istemektedirler Paris'te yapılan bir diğer araştırmaya göre de, emeklilerin üçte ikisi can sıkıntısından yakınmaktadır: «Dayanamıyacağım artık, sıkılıyorum.» Büyük bir mağazanın kadın memurlarından biri ise, «Arada sırada arkadaşlarımı ziyarete gidiyorum,» demiştir, «Kırk yıl boyunca bütün yaşantıları meydana getiren ve kolay kolay vazgeçemiyeceğim havayı yeniden bulmak istiyorum.» Genellikle işten ayrılmaktan duyulan pişmanlık beden işçilerinde «kravatlılar»a oranla daha çoktur

Tréanton'un yaptığı araştırmaya göre, emekliye ayrılmalarından bir yıl sonra bilgilerine başvurulan 264 kişiden yüzde 42,5'i 'gayri memnun', yüzde 28,5'i 'memnun'du hallerinden; yüzde 16'sı da dinlenebildikleri için seviniyor, fakat az para aldıklarını söylüyorlardı. Memnuniyet özellikle kravatlılar arasında daha yaygındı, çünkü bunların maddî durumları daha iyiydi. Şaşkınlık kendisini hissettiriyor, fakat asıl 'memnuniyetsizlik' nedeni, fakirlik olarak kalıyor; bundan dolayı da işten ayrılmaktan en çok pişmanlık duyanlar —işlerine kravatlılar kadar bağlı olmadıkları halde— beden işçileri oluyor

Yapılan bir diğer araştırma, ise, biraz farklı so-

nuçlar vermiştir. Yeni emekliye ayrılan bir grup yaşlı insana, yeniden çalışmayı düşünüp düşünmedikleri sorulmuştur. Yarısı soruya «Evet» diye cevap vermiş, fakat yüzde 16'sı emeklilik yaşının kaldırılmasını dilemişlerdir. Maddî durumları hakkında bilgilerine başvurulan bir grup diğer emekliden her iki kişide biri, memnun olmadığını açıklamıştır. Bununla beraber yüzde 39'u emeklilik yaşının geri alınmasına karşı çıkmışlardır; özellikle kravatlılar bunun aleyhindedirler. Beden işçileri daha ılımlıdır; içlerinden dörtte biri emeklilik çağının 5 yıl daha geri alınmasından yanadırlar, fakat yüzde 50 daha çok ücret almak şartıyla.

1968 yılında bir grup yapı işçisi arasında yapılan araştırmanın sonucuna göre, emekçilerin üçte biri dosyalarının 60 yaşından önce dürülmesini istemişlerdir. (Oysa yüzde 8'i 65 yaşından sonra da çalışmaya, —emeklilik haklarını değerlendirmeyi aramadan— devam etmektedirler.) Erkeklerin yüzde 82,5'i emeklilik yaşının 60 olarak tesbitini istemektedirler. Hepsi de emeklilikten sonra bir başka işte çalışmak fikrinin karşısındadırlar. Emekliliklerini, sağlık durumları yüzünden arzulamaktadırlar.

Çeşitli gruplardan alınan cevaplardaki zıtlıklar, hiç olmazsa kararsızlıklar, emekçinin çifte müşkülpesentliğinden doğmaktadır: Yol yönteme uygun olarak dinlenmek ve yaşamak. Oysa kendisinden birinden birini feda etmesi istenmektedir. Beden işçileri artık çalışmadıkları için memnundurlar, fakat para, sağlık, meslek sorunları kendilerini düşündürmektedir. Ekonomik seviyelerinin düşmesinin kendilerini mecbur bıraktığı yalnızlıktan, kravatlılara oranla daha çok çekmektedirler: **«Parasız kalınca, kim ilgilenir benimle?... İnsan sefalete düştü mü, yüzüne bakacak dost bulamaz... Kimseyi ziyarete gitmek istemiyorum, çün-**

kü ben onları davet edecek durumda değilim... Biri tarafından davet edilince, bir yolunu bulup daveti geri çeviriyorum, çünkü sonra benim de onu çağırmam gerekecek. Oysa buna imkânım yok.» Tréanton buna benzer çeşitli itiraflar toplamıştır

Nuffield Tesisi tarafından Londra'nın doğusunda yürütülen bir araştırmada, sıkıntı, değerden düşme hissine kapılmak gibi belirtiler yine ortaya çıkmıştır. Ufak tefek işler yapmaya devam eden 70 yaşında bir emekli yaslı yaslı şöyle diyor: «Kendimi henüz bir köseye çekilip başkalarının çalışmasını seyredecek çağda hissetmiyorum, ama birgün bunun da başıma geleceğini biliyorum.» Aynı şartlar altında bulunan bir başkası da şöyle diyor: «100 yaşına kadar çalışmak isterim. İnsan yaşlı olunca, çalışmak büyük bir boşluk dolduruyor. Bir zamanlar ben de oturup dinleneceğim günleri beklerdim, ama şimdi bir boşluk doldurduğum için mutluyum.»

Townsend tarafından yönetilen ve dört yıldan beri emekli olan erkekler arasında yapılan bir araştırmada, bu erkeklerden biri şöyle diyor: «Burada oturup kalmak istemiyorum. Bacağımın iş başı yapmama müsaade etmesini isterim.» Bir başkası, «Çok sıkılıyorum. Hiçbir uğraşım yok. Evi karım idare ediyor. Ben birşey yapmaya kalkışacak olsam, beğenmiyor yaptığımı,» diyor. Bir kadın da kocasının emekliye ayrıldığı günden şu şekilde söz ediyor: «Hiç unutamıyacağım bir tarih. Adamcağız hüngür hüngür ağlıyordu. Çoçuklar da.» Ve kocası içini döküyor: «Ne yapacağımı hiç bilmiyordum. Askerlik yaparken hapse atılmak gibi birşeydi bu. Dayanamayacağım artık. Yoksuldan farksızım. Cebimde bir arkadaşa birşey ısmarlamak için tek liram bile yok. İnsan emekliye ayrılınca, hayat yaşanmaya değmiyor artık.» Sık sık ras-

lanan bir ana tema da şu: «Karıma verdiğim şey, yüz kızartıcı... Hiçbir şey veremiyorum, utanç içindeyim.»

Emekli, artık evinin geçimi için yeterli parayı bulamamaktadır, karısının ve çocuklarının eline bakmaktadır; kendisini yararsız ve küçülmüş hissetmektedir; sağda solda dolanmakta, bir takım küçük işler yapmayı denemekte, fakat çok defa karısı kendisini pek acemi bulduğu için, dışarı göndermektedir.

Bir kadın da araştırmacılara şöyle demiştir: «Erkeğin evde olması çok sıkıcı birşey. Ne yapsanız endişe ediyor; durmadan sorular soruyor.» Bir başkası ise, «Çalışma hayatları sona erince, erkeklerin evde yapacak hiçbir işleri olmuyor. İnsanın bir bahçesi olması gibi değil bu iş. İşi bırakır bırakmaz, mahvoluyorlar. Kendisini ev içinde dolaşır görmek istemiyorum,» demektedir.

Genellikle, kadınlar kocalarının emekliliğini görmekten çok endişe duyuyorlar. Çünkü hayat seviyeleri düşecektir, para sıkıntısı çekeceklerdir, kocaları hep başlarında olacaktır, evde yapılacak iş kalmayacaktır. Ancak bazı pek az zengin çevrelerde kadınlar kocalarını daha sık görecekleri için kıvanç duyarlar. Genellikle koca kendisini evde fazladan biri olarak görür. Karısının karşısında utanç duyar; modern hayata çok daha iyi ayak uydurabilen oğulları karşısında da sıkılır. O zamana kadar evde astığı astık, kestiği kestik olan erkeklerin, emekli olunca dillerini yutuverdikleri, bir dilim ekmek kesebilmek için bile izin istedikleri görülmüştür. Bazıları da kendilerini aşırı merak hastalığına kaptırırlar.

Bu durumun sağlık üzerindeki etkisi nedir? Bu konudaki görüşler çeşitlidir. Fransız yaşlılık uzmanlarının çoğu, çok kötü bir etkisi olduğu kanısındadırlar. Emekliliğin ilk yılındaki ölüm oranının her çağdan da-

ha yüksek olduğunu ileri sürmektedirler. Daha iyimser görüşte olan Amerikalı uzmanlar ise, ancak isteyerek emekli olanlarda bu iddianın var sayılabileceğini söylemektedirler. 'Sebep emeklilik değil, buna önayak clan kötü sağlık durumlarıdır,' demektedirler. Sağlıklı insanlarda zorakî emeklilik sağlığı bozmamakta aksine —dinlenme ve daha çok uyku uyumalarına fırsat verdiği için— daha da düzeltmektedir. Buna rağmen fizikle moral arasındaki ilişki herkes tarafından kabul edilmektedir. Oysa Amerika'da bile, yaşlı insanlarda moral çöküntünün her yıl daha hızlandığı, özellikle emeklilik çağına raslayan 60-65 yaşları arasında —hele ekonomik durumları da bozuksa— daha da arttığı kabul edilmektedir. Bu durum fizik gücü de sarsmaktadır.

Emekliliğin yolaçtığı sıkıntılar bazan sürekli bunalımlara kadar varmaktadır. Doktor Blajan-Marcus'e göre, bu bunalımlar çeşitli elementleri üstüste getirmektedir. Bir yas ve sürgün hayatı gibi kabul edilen emeklilik çağı, akıldan çıkmayan yaslar, akraba eline bakma sıkıntıları, bunalıma yatkın karakter ve hiç şüphe yok, teşhisi zor olduğu halde, bir takım dolaşım ve hormon rahatsızlıklarından meydana gelen bir temele dayanmaktadır Yani emekliliğin darbesi, geçmişleri çeşitli üzüntülerle kararmış olanların tepesine inmektedir. Çok sevilen bir kişinin kaybından doğan terkedilme, yalnızlık, işe yaramama acılarını depreştirmektedir.

Her alanda etkisi kötü olacak bir hareketsizliğe karşı savunabilmek için, ihtiyarın faaliyetlerini sürdürmesi gereklidir; türü ne olursa olsun, fonksiyonlarının tümü ancak bu şekilde düzelebilir. Profesör Bourlière 102 eski bisikletçi üzerinde bu konuda bir araştırma yapmıştır. Bunların hepsinin akıl seviyele-

ri, kendi yaşlarındaki diğer insanların ortalamasının üstündeydi. **F. Clément** ve **H. Cendron** tarafından yapılan bir araştırma da, Burgonyalı 43 seksenlik ihtiyarın olağanüstü sağlık durumlarını, çalışmalarına borçlu olduklarını ortaya koymuştur. İhtiyarların yaş ortalaması 86 idi. Yüzde 34'ü eski işlerine aynen devam ediyorlardı. Yüzde 40'ı çocukları ile birlikte çalışıyor, ya da ikinci sınıf işlerle uğraşıyorlardı. Yüzde 26'sının hiçbir meslek çalışması yoktu; fakat okuyorlar, bahçecilikle uğraşıyorlardı. Aralarından yüzde 61'i işlerini hiçbir zaman yorucu bulmamıştı. Hepsi de normal bir toplum hayatı sürdürüyorlardı.

En çalışkan grubun yaş ortalaması ise 87 idi. Yaş ortalaması 83 olan grubun iş alanları biraz daha yumuşaktı. Birinci gruptakiler fizikî faaliyetlerine olanca güçleriyle devam ediyorlardı: Bisiklete biniyor, yürüyor, avlanıyorlardı. İkinci gruptakiler arasında yüzde 25'i gazete bile okumuyordu. Diğerleri olup bitenlerden haberdardı. Hepsi arasında yüzde 18'i okumayı, yüzde 14'ü avlanmayı ve ancak yüzde 7'si de hiçbir şey yapmamayı tercih ediyordu.

Bu da yaşlıların kendilerine bir uğraşı bulmaları gereğini ispatlamaktadır. Amerika'da yapılan araştırmalara göre ihtiyarların yüzde 40 ile 60'ı, A.B.D.'nde **«hobby»** denen ek uğraşılar yaratmaktadırlar; 50 ile 70 yaşları arasında bu uğraşılara daha çok zaman ayrılmakta, daha sonra ise bir bıkkınlık gelmektedir 70 yaşından sonra insanların vakitlerini nasıl geçirdikleri pek bilinmemektedir. Genellikle ustalık ve cüret isteyen faaliyetlere karşı zevklerini yitirmektedirler; hele yazıp okumaktan, uğraşılarını değiştirmekten tam olarak cayarlar.

Morgan'ın yaptığı bir araştırmaya göre (1937 yılında A.B.D.'nde yapılmıştır) 70 yaşından yukarı 381

kişinin başlıca uğraşıları şöyleydi: Yüzde 32,9'u ev işleriyle; yüzde 31,5'i oyun ve zihin eğlenceleri ile; yüzde 13,6'sı gezmelerle, ziyaretlerle; yüzde 9,6'sı güneşte oturmakla ya da pencereden geleni geçeni seyretmekle; yüzde 8,1'i bahçecilikle ve ev hayvanları beslemekle; yüzde 4,3'ü de ufak tefek işlerle uğraşarak vakit dolduruyorlardı.

Bir insanın okumuşluk seviyesi ne kadar yüksekse, bulduğu uğraşılar da o kadar çeşitli ve zengin oluyor Fakat emekli beden işçileri vakitlerini hiçbir şey yapmadan geçiriyorlar İhtiyarlar arasında hiçbir şey yapmayanların yüzdesi bir hayli yüksek. Bu konuda **«girdaba kapılıp dibe yuvarlanmaktan»** söz etmek mümkün. Hareketsizlik, her türlü işten insanı soğutan bir hal yaratır. **Carrel,** çok boş vakti olmanın gençler için olduğu kadar, ihtiyarlar için de tehlikeli olduğunu tesbit etmişti. İnsanın ne kadar çok boş vakti olursa, bunu doldurmak için o kadar büyük güçlüklerle karşılaşır. Sıkıntı, içlerindeki oyalanmak isteğini körletir. Fakirhanelerde yatanlar için **«hiç olmazsa kâğıt oynayabilirlerdi,»** diyen birine Profesör Bourliére şu cevabı vermiştir: **«İşte asıl o zaman sıkılmaya başladıklarını söyliyebiliriz; bir uğraşı bulmaları mümkün olup da, bulmadıkları zaman.»** Bu gözlem yurt içindekiler kadar, dışındakiler için de geçerlidir

«Akşamın Çağrısı» adlı romanında İngiliz yazarı Angus Wilson, otel yöneticisi olan çok faal bir kadının 65 yaşına gelip de emekliye ayrılınca karşılaştığı güçlükleri anlatmaktadır. Kendilerine hiç ihtiyaçları olmadığını bile bile çocuklarının yanına yerleşiyor: **«Yeni hayatının bomboş, beyaz sayfalardan meydana geleceğini düşününce, bir an paniğe kapılır gibi oldu.»** Evdekilere yardımcı olmak istiyordu, ama

mutfaktaki elektrikli araçları kullanmayı beceremediğinden, yine işe yaramıyordu. Acemiliği kendisini endişelendiriyor, endişeli olmak elini kolunu daha çok bağlıyordu. Oğlu kendisine karşı büyüklere gösterilen tutumu izliyordu: Her zaman yardımcı ve nazikti; fakat sık sık sabrı taşıyor, kendisine aksi cevaplar veriyordu. Kadına pek az iş emanet ediliyordu ve gelecekteki yılların kısırlığı kendisini korkutuyordu. Çocuklarının hayatına katılmayı beceremiyor, kendisini yabancı ve kenarda hissettiği için katılmayı da pek denemiyordu. İç sıkıntısı yavaş yavaş içini sarmaya başlamıştı; ancak biraz televizyonla ilgileniyor, bazan da okumaya dalıyordu. Gündüzleri bol bol uyuyor, geceleri yemek yemeden yatıyor, bir çeşit sersemlik içinde robot gibi dolaşıp duruyordu. Bir işe yaradığını sandığı bir olaydan sonra, biraz toparlanmayı bilmişti; yaşamak için biraz olsun bir zevk bulduktan sonra, birçok şey kendisini ilgilendirmeye başlamıştı. Özellikle oğlunun hiç bilmediği çalışmaları. En sonunda asalak yaşamaktan vazgeçip, yaşlılar için hazırlanan bir köye yerleşmeye karar veriyor. Az çok iyimser sayılabilecek bu sonuca rağmen, romanda insanı asıl çarpan, çıkmaz bir yolu çok iyi anlatmasıdır.

Faaliyetleri sona eren kişiler —yalnızlık ve can sıkıntısına karşı savunmak için— İngiltere'de, İsveç'te ve özellikle Amerika'da derneklere girmeleri için desteklenir. Bu derneklerin bazıları her yaştan insanı kabul ederler. Birleşik Amerika'da yalnız yaşlılar için, ihtiyarlar, ya da gençler tarafından kurulmuş olanları da vardır. Kendileri için eğlenceler düzenlenir: Oyunlar, gezintiler, tiyatro temsilleri, vb. Ayrıca bir de «**Gündüz Merkezleri**» kurulmuştur ve bunların karşılığı henüz Fransa'da yoktur. Birinci gruptakiler son dünya savaşı sırasında açılmıştır; New-York'takilerin

sayısı 40'tır. Bir semtin emeklileri burada karşılaşırlar; bu sayede bir çeşit toplumsal hayatları olur, bazı işler becerirler. Ya işe yarayacak eşyalar yaparlar, ya müzik çalarlar dinlerler. Gezintiler düzenlenir, tartışmalar yapılır. Kilise ve sendikalar da bunlara benzer merkezler kurmuşlardır.

Bu tür kulüplere gidenler, merkezlerin kapılarını aşındıranlar, diğerlerinden çok daha mutlu görünmektedirler. Fakat biraz da diğerlerinden daha mutlu oldukları için bu derneklere devam etmektedirler. Her zamanki gibi aynı fasit dairenin içine düşülüyor: Maddî ve moral sefalet, bunların ortadan kalkma imkânlarını engellemektedir. İhtiyarların hayat seviyeleri ne kadar yüksek olursa, sosyal hayata katılmaları oranı da o kadar yüksek olmaktadır. Yaş ilerledikçe, bu merak da kaybolur.

Yaşlıların en az yarısı, çeşitli araştırmalar sırasında toplumsal ilişkilerinin azalmaya başladığını ortaya koymuşlardır. Ancak yüzde 1'i arttığını belirtmiştir. Orlando'da yaşlıların yarısı da hiçbir derneğe bağlı bulunmuyordu. Palm Beach'te bu oran üçte ikidir. İhtiyarların asık suratlı hareketsizliğini ancak kökten bir değişiklikle değiştirmek mümkün olabilir. Victoria Plaza'nın denemesi bunu ispatlamaktadır: Gelecekteki yatılı ihtiyarlar —yurda taşınmadan önce— vakitlerinin büyük bir kısmını uyuklamakla, hiçbir şey yapmadan oturmakla geçiriyorlardı. Zevklerine göre bir meskene yerleştirildikten, bir topluluğun içine karıştırıldıktan sonra, yeniden gazete okumaya, televizyon seyretmeye, sosyal faaliyetlere katılmaya başlamışlardır. Fakat bu tür başarılar insanların pek küçük bir azınlığını ilgilendirmiştir.

Fransa'da, Grenoble şehrinde üç yıldan beri **«Grenoble- İhtiyarlar Bürosu»** tarafından yürütülen deneyi belirtmek gerekir. Bu örgüt, tam gün çalışan

İki profesyonel yöneticinin ve elli kadar iyiliksever insanın idare ettiği 23 tane boş vakitleri değerlendirme kulübü kurmuştur. Bu kulüplerin üyeleri —aşağı yukarı 2.000 kadardır ve 1.500'ü bu işe kendilerini adamış kişilerdir— kültürel faaliyetler, el işleri ve sporla ilgilenirler. 80 yaşını aşkın kadınlar ve erkekler, jimnastik kurslarına katılır. Ofis ayrıca bir de emekliliğe hazırlık merkezi açmıştır. Teşebbüs gerçekten ilginçtir. Ama bundan da pek küçük bir azınlık yararlanabilmektedir. Geçenlerde Paris'te, 13. bölgede açılan bir boş vakitleri değerlendirme kulübünün ortaya attığı slogan, asıl çoğunluğun durumunu çok iyi özetlemektedir: **«Emeklilik, dinlenme ve eğlence çağı olduğu gibi, aynı zamanda cansıkıntısı çağıdır da.»**

Bir Fransız sosyologu, **«Emeklilik ve aile hücresinin parçalanması, ihtiyarları tek başlarına kalmış yararsız ve uğursuz kişiler haline sokup, şartlarını ağırlaştırmaktadır,»** diyor. Kapitalist ülkelerde —İskandinavya ülkeleri dışında— ve özellikle Fransa'da ihtiyarlar için hazırlanan hayat, gerçekten böyledir; ama suçlanan iki sebep, asıl inkâr edildikleri zaman, daha çok zararlı olurlar. Kendileri için ayrılan bütçe bu kadar yetersiz olmasaydı, yaşlıların alınyazıları da böylesine fecî olmazdı. Arkadaşları ile beraber oturup bir kadeh içki içemeyen, tek başına kalacağı bir karış yeri bile olmayan, gönlünce eşeleyeceği küçük bir bahçeden bile yoksun, bir gazete bile alamayan emekli, yalnız boş zamanının bolluğundan değil, bu boş zamanları değerlendirememe imkânsızlığından dolayı da acı çeker. Yeterli bir emekli maaşı, eli yüzü düzgün bir konut, kendisini küçük düşürecek utançtan kurtarabilir, asgarî bir toplum hayatı sağlayabilir.

Oysa maddî durumları iyi olan yaşlılar bile hiç-

bir işe yaramamaktan dolayı acı çekerler. Çağımızın aykırılığa, bugün yaşlıların sağlık durumlarının eskiye oranla daha iyi olmasıdır; yaşlılar daha uzun bir süre «genç» kalmaktadırlar; bundan dolayı da içine düştükleri şaşkınlık kendilerine daha ağır gelmektedir Yaşlılık uzmanlarına göre, ömrünün son yirmi yılını sağlıklı, fakat yararlı hiçbir iş yapmadan geçirmek, ruhsal ve sosyolojik yönlerden imkânsızdır. Hayatlarını sürdüren bu insanlara, yaşamaları için bir sebep bulmak gerekir; anlamsız, cabadan bir hayat, ölümden de beterdir. Eski bir makinist, davranışının nedeni kendisine sorulduğunda, **«İnsan hem emekli olup, hem de yaşamaya devam edemez.»** cevabını vermişti. Suçu da, belirli hiçbir sebep yokken, tüfekle bir polis memuruna ateş edip yaralamaktı. (1)

Cellât satırı gibi insanın tepesine inen emeklilik yerine, dereceli bir emeklilik hiç şüphe yok çok daha hafif gelir insana. Bunun doğru olduğunun delili de —ânî bir hastalık dışında— bağımsız emekçilerin, kendilerine vakit geçirmelerine yarayacak uğraşılar bulurlarken, hiç olmazsa hafif hafif, daha uzun bir süre çalışmaya devam etmeleridir. Ücretliler için de aynı dereceli metodun uygulanması teklif edilmiştir Meselâ gerektirdiği çabaya göre çalışma postaları çeşitli kategorilere bölünecek ve işçi en çetininden en hafifine doğru yavaş yavaş inecektir. Ya da çalışma saatleri kısaltılacaktır. Bu metodun —ağır hastalar ve sakatlar dışında— elikolu bağlı kalmaktan çekinenler için elverişli olduğu gerçektir. Fakat bunun için de toplumun yapısını kökten değiştirmek gerekir. Herşeyden önce emekliliğin en yüksek ücrete göre hesaplanması şarttır. İşçi ancak bu saye-

(1) 1964 yılı başında A.B.D.'nin Phoenix ilindeki olay.

de hayatının sonuna doğru daha hafif, daha düşük ücretli bir işe peki diyebilir. Ayrıca işsizlik sorununun gençleri ve yetişkinleri tehdit etmemesi de gereklidir.

Bugün Fransa'da emeklilik yaşı kadar tartışılan bir başka sorun yoktur. Yaşlılık uzmanları, ihtiyarların çöküşünü hızlandıran erken kızağa çekilmeden yakınmaktadırlar. Buna karşılık sendikacılar, emeklilik yaşının yükseltilmesine karşıdırlar, hattâ aksine. daha da indirilmesini istemektedirler. Bunun için ileri sürdükleri sebeplerden ilki, yaşlı işçilerin dinlenme ihtiyacıdır. Gerçekten de belki fazla boş zamanı olmanın bir tehlike olduğunu onlar da düşünmektedirler Fakat çalışma şartları bugünkü gibi kaldıkça, emekçinin çalışma süresini uzatmak, belki daha da tehlikeli olacaktır

Doktor Escoffier-Lambiotte'un 1967'de «Le Monde» gazetesinde yayınlanan bir araştırması, Parisli işçilerin fizik ve moral durumlarının, orta halli bir Parisli'den çok daha kötü olduğunu göstermişti. Büyük bir otomobil fabrikasında çalışan 102 işçi, gelişigüzel seçilmişti; hepsi de 55 yaşından küçük oldukları halde, tansiyonları yüksekti, kalp çarpıntısı çekiyorlardı, kasları iyice zayıflamıştı; kalp hastaları çoktu, uykusuzluk çekenler de ortalamanın üstündeydi. Ayrıca zihin faaliyetlerinde de erken bir çöküntü dikkati çekiyordu. Modern toplumlarda çalışma şartları gittikçe daha az çaba gerektirdikçe, eskiye oranla insan için daha az yıpratıcı olmakta; fakat temponun hızlanması ile birlikte, işlemlerin de aşırı bölünmesi, yıpranmayı hızlandırmaktadır. Bu çöküntünün yaşlılığa değil, çalışma koşullarına bağlı olduğunu söylemiştim. Çalışma koşulları aynı kaldığı sürece, yaşlı emeklilerin dinlenme haklarını savunmak gerekmektedir

Öte yandan sendikacılar, kâr üzerine kurulmuş bir ekonomide, patron sınıfının dilediği gibi istismar edeceği bir çeşit az gelişmiş proletarya (1) demek olan ve işçi savaşını etkisiz hale getirecek ucuza çalışan yedek emekçiler yaratılamıyacağı konusunda itiraz etmektedirler. Tarafların vardığı bu sonuçlar kesindir. Bugünkü haliyle toplum, canavarca bir seçim yapmayı zorunlu kılmaktadır: Ya milyonlarca genç feda edilecek, ya da milyonlarca ihtiyar sefaletin kucağına itilecektir. Herkes birinci çözüm yolunun karşısında olmakta fikir birliğine varıyor; öyleyse geriye ikinci yol kalıyor. Söz konusu olan yalnız hastaneler ya da yurtlar değildir; ihtiyarlar için toplum, koca bir «Ölüm koğuşu»dur.

Yaşlı insanlara çalışmak mı, yoksa emekli olmak mı istedikleri sorulduğunda, verdikleri cevaplarda asıl üzücü olan yön, gösterilen sebeplerin olumsuzluğudur. Çalışmaya devam niyetindeyseler, fakirlik korkusundandır; niyetleri emekli olmaksa, sağlık durumlarından çekiniyorlar demektir. Oysa her iki hayat yolu da arzulanır cinsten şeyler değildir. Ne çalışma hayatlarında, ne de boş vakitlerinde kendi başına buyruk olarak hareket edememektedirler; her iki hayatları da hür değildir.

«Çetin Sosyalizm»de Gorz, istemeyerek yapılan işin karşılığının pasif bir tüketim olduğunu çok iyi göstermiştir. **«Moleküle değgin kişi»** ne işinde, ne de tüketiminde kendisini yuvasında hissedemez. Oysa yaşlılık, çalışmamak, sadece tüketmek demektir; bütün hayatın «Pasif boş vakitleri», ancak emekliliğin büyük **«Pasif boş vakti»**ne varabilir; insan ölümünü bekleye bekleye, bitkisel hayatını sürdürür.

(1) Günlük kazancı ile yaşayan insanlar sınıfı. (Ç.N.)

Yaşlılığın asıl trajedisi, düzeltmek istenirken bozulanan bir hayat sisteminin kökten mahkûm edilişidir: Bu öyle bir sistemdir ki, bir parçası olan insanların büyük çoğunluğuna hiçbir yaşama imkânı sağlayamamaktadır. İş hayatı ve yorgunluk, bu eksikliği örtmektedir. Fakat herşey emeklilik çağında su üstüne çıkmaktadır. Bu durum, can sıkıntısından da ciddî bir şeydir. Yaşlanan emekçi, bu dünyada artık hiç yeri kalmadığını, gerçekte hiçbir zaman bir yeri olmadığını anlamaktadır. Yalnız, eskiden hiç olmazsa durumunu sezinlemeye vakit bulamazdı. Farkına vardığı an ise, insanı aptal eden bir umutsuzluğa kapılmaktadır.

Çiçero ve **Schopenhauer**, ancak kısacık birer cümle içinde, yaşlı ve fakir olmanın filozof kişi için bile çekilir bir durum olmadığını kabul ediyorlardı. Konuyu üstü kapalı geçiştirip, yaşlılığın ihtirasları serbest salıvermesinden dolayı kendi kendilerini kutluyorlardı. Bugün «**Yaşlı ve fakir**» kelimeleri âdeta sakız gibi çiğnenir hale gelmiştir. İhtiyarlık tüm ihtirasları zincirlerinden koparıp salıvermektedir, ama hiçbirini doyuramadığı için de, ihtirasları çileden çıkartmaktadır: İhtiyarlar açtır, üşümektedir ve bu yüzden sapır sapır dökülmektedirler. Ve ancak o zaman hiçlik kendilerini cisimlerinden «**kurtarıyor**». Daha önce ise cisimleri yoksunluk ve ıstırap kaynağı olarak her zaman vardır. Bize miras kalan kültürün uygunsuzluğu hiçbir özne üzerinde böylesine açıkça ortaya çıkmaz.

■

YAŞLILARIN bir kısmı durumlarını öylesine çekilmez görmektedirler ki, «**Yaşamak işkencesi**» yerine, ölümü tercih etmektedirler. İhtiyarlıkta intihar

olaylarına çok sık raslanır. İlk olarak bu konuda istatistikler düzenleyen Durkheim, intihar oranının 40 ile 80 yaşları arasında çok yükseldiğini ortaya koymuştur. Fransa'da 1889 ile 1891 yılları arasında evli ve bekâr, her türlü yaş gruplarında ve her bir milyon nüfusta intiharların dağılışı şöyleydi:

	ERKEKLER			KADINLAR		
	Bekâr	**Evli**	**Dul**	**Bekâr**	**Evli**	**Dul**
40-50 yaş arası	975	340	721	171	106	168
50-60 yaş arası	1434	520	979	204	151	199
60-70 yaş arası	1768	635	1166	189	158	257
70-80 yaş arası	1983	704	1288	206	209	248
Daha yukarısı...	1571	770	1154	176	110	240

İntiharlara, kadınlara oranla erkeklerde daha çok raslanmaktadır. Başka ülkelerde yapılan istatistikler de, Durhkeim tarafından düzenlenen yukardaki tabloya uymaktadır. Aynı şekilde daha sonra **Halbwachs** ve 1957'de de **«Lyon Tıp Dergisi»** tarafından düzenlenen istatistiklerle bağdaşmaktadır

Yeni istatistikler Fransa'daki intihar olaylarının dörtte üçüne ihtiyarlar arasında raslandığını göstermektedir. 55 yaşına kadar her 100.000 kişide 51 intihara raslanmaktadır. 55 yaşını aşanlarda bu rakam 158'e çıkmaktadır. 1960 yılında **O.M.S.** (Dünya **S**ağlık Örgütü) tarafından düzenlenen bir rapor da, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsviçre ve Avustralya'da erkekler arasında intihar olaylarına, 70 ve daha yukarı yaşlarda raslandığını ortaya koymaktadır. Kadınlar arasındaki intiharlar ise 10 yıl daha erken ve çok daha az sayıdadır. Kanada'da, A.B.D.'ndeki zenciler arasında, Norveç'te ve İsveç'te en yüksek oran, 60'la 69 yaşları

arasındadır Çok sayıda ölüme sebep olduğu bilinen akciğer veremine oranla, intiharlar veremden de ağır basan bir ölüm nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

İntiharlar genellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra azalmıştır. (A.B.D.'nde orantılı olarak bu azalma üçte bire ulaşır.) Fakat 60 yaşını aşanlar arasındaki azalma çok zor farkedilir. S. de Grazia'ya göre Birleşik Amerika'da her 100.000 ihtiyardan 22'si intihar etmektedir. Bu oran yaş ilerledikçe artmakta ve 80 yaşındakiler arasında 100.000'de 697'ye ulaşmaktadır. Yaşlılar arasındaki intiharların bir kısmı, tedavisi mümkün olmayan sinir çöküntülerinden ileri gelmektedir. Fakat çoğu, dönüşü mümkün olmayan, umutsuz, dayanılmaz durumların normal tepkisidir. **Gruhle** 1941'de yayınladığı **«Suicide in old age»** (1) adlı eserinde, ihtiyarlar arasında görülen intiharlara pek ender olarak ruh hastalıklarının sebep gösterilebileceğini söylemiştir. İntihar olaylarını daha çok ruhsal ve sosyal etkenler açıklamaktadır: Zihin çöküntüsü ve fizik yıkıntı, yalnızlık, yapacak işi olmamak, yeni şartlara ayak uyduramamak, iyileşmesi mümkün olmayan hastalıklar. **Gruhle**'ye göre intiharlar kişiye özgü bir bunalımın sonu değil, bütün bir hayatın sonucudur

■

YAŞLILARIN durumunun en umutsuz yönlerinden biri de, düzeni değiştirmekte gösterdikleri aczdir. İki buçuk milyon yaşlı Fransız, aralarında hiçbir dayanışma olmadan, ülkenin ekonomisinde etken

(1) **«Suicide in old age»** Yaşlılık çağında intihar. Aslında İngilizce. (Ç.N.)

hiç rolleri kalmadığı için, hiç bir baskı yapamadan, ihtiyaç içinde dört bir tarafa dağılmış yaşamaktadır. Nice şehrinde yaşlıların daha çok sayıda bir araya geldiği bir gerçektir. Bu şehirde nüfusun yüzde 25'ini ihtiyarlar meydana getirir ve seçimlerde seslerini duyururlar. Fakat birbirinden habersiz yaşamaktadırlar. Sosyal yaşayışlarında bir değişiklik fikri, hepsini korkutmakta; daima daha kötü bir duruma düşmekten çekinmektedirler. Bu yüzden de 'muhafazakâr' adaylara oy verirler. A.B.D.'nde yaşlı insanlar bazan siyasî bir etken olabilmektedirler; emekliye ayrılanların çoğu isteyerek Florida'ya, Kaliforniya'ya yerleşmekte, bazı yerlerde gerçekten yoğun bir şekilde bulunmaktadırlar. Özellikle Florida'daki Saint Petersbourg'da seçmen kitlesinin önemli bir kısmını ihtiyarlar meydana getirir. Öte yandan Amerikan politika hayatında bir takım yeni siyasal-ekonomik kurumlar meydana getirilmiştir ve buralarda yaşlılar hâkim unsur niteliğindedir. Fakat bütün bunlar bir takım imtiyazlı kişiler için geçerlidir. Asıl ihtiyaç içinde olan ihtiyarlar Florida'ya yerleşmemektedir ve hiçbir zaman siyasî bir etken olamamaktadır. Çünkü hepsi âciz, ezilmiş ve güçsüz kişilerdir. (1)

(1) Yaşlıların sosyalist ülkelerdeki yaşama şartları hakkında 'Ekler bölümü - 3'e bakınız.

İkinci Kesim

VARLIĞIN DÜNYADAKİ YERİ

BAŞLANGIÇ

YAŞLI insanı, bilimin, tarihin, toplumun konusu olarak değerlendirdik; bir dışta oluş halinde çiziştirdik. Yaşlı insan, ayrıca durumunu içine atan ve buna karşı tepki gösteren kişidir. Yaşlılık çağını nasıl geçirdiğini anlamayı bir kere deneyelim. İşin zor tarafı, bu çağa ne adçı (**nominalist**), ne de kavramcı (**konseptualist**) bir açıdan bakılamıyacağıdır. Yaşlılık, ihtiyarlayan kişilerin başına gelendir; bu denemeler çokluğunu bir kavram, hattâ bir bilim içine sokmak imkânsızdır. Ama hiç olmazsa bir kısmını, diğerleri ile karşılaştırabilir,

bundan değişmez değerler çıkartmayı deneyebilir ve aradaki farkların nedenlerini ortaya koyabiliriz. Bu incelemenin eksikliklerinden biri, örneklerin bana imtiyazlı kişiler tarafından sağlanmasıdır, çünkü kendileri hakkında tanıklık etmek imkân ve fırsatı, yalnız ya da yalnız denecek kadar çoklukla, onların elindedir. Buna karşılık, sağladıkları bilgiler her zaman için kendi durumlarını aşan bir yere erişebilir.

Ben kronolojiye aldırmadan, bu verilerden yararlanacağım. Rasladığımız yaşlılıkla ilgili sözlerin büyük çoğunluğu, bunun tarih öncesi bir gerçek olduğunu ispatlamaktadır. Elbette yaşlıların durumu her yerde ve her zaman aynı değildir; fakat bu ayırım sırasında doğrulanan değişmez değerler, tarihlerini dikkate almadan bazı tanıklıkları birbirlerine yaklaştırmama fırsat hazırlanıştır.

En ciddî zorluk, yaşlı kişinin durumunu belirleyen ve önceden ortaya konan etkenlerin 'girişim'idir; her kişi gerçek anlamını, ancak başkaları ile olan ilişkisi içinde bulur. Bunun dışında her türlü ayırım, keyfe kalmıştır. Kişinin son deminde vücuduna ve görüntüsüne bağlı olan uygunluğunu sırayla inceleyeceğim bölümlerde ne hale geldiğini son bir bileşim (sentez) perspektifi içinde okumak gerekir.

Birinci Bölüm

YAŞLILIĞIN BULUNUŞU VE GÖKLERE YÜKSELİŞİ — VÜCUDUN YAŞANMIŞ DENEYİ —

GENÇ yaşta ölmek, ya da yaşlanmak! Başka bir almaşı (alternatifi) yok bunun. Oysa Goethe'nin yazdığı gibi, «Yıllar bizi hayretler içinde bırakıp gidiyor.» Herkes kendisi için tek konudur ve çoğunluğun ortak alın yazısı bizim de alın yazımız olunca, şaşkına dönüyoruz: Hastalık, ayrılık, yas. Ömrümde ilk defa ciddî olarak hastalandığımda hayretler içinde kendi kendime şöyle söylendiğimi şimdi hatırlıyorum: «Şu sedyede taşıdıkları kadın benim ha!» Bununla beraber beklenmedik kazalar kolayca hayatımıza karışa-

bilir, çünkü benzersizliğimiz içinde bize erişirler. Yaşlılık bir alın yazısıdır ve öz hayatımızı avucunun içine aldığı an, bizi şaşkına döndürür. **«Ne oldu böyle birden? Bir ömür geçti ve ben artık yaşlı biriyim,»** diyor Aragon. Evrensel zaman akışının kişisel bir başkalaşmaya ulaşıvermesi, işte bizi asıl allak-bullak eden budur. Kırk yaşımda bir aynanın karşısına dikilip, kendi kendime, **«Yaş 40'a vardı,»** dediğimde, inanamamıştım buna. Çocuğun da, delikanlının da bir yaşı vardır. Boyun eğmek zorunda kaldıkları yasak ve ödevlerin bütünü, başkalarının kendilerine karşı tutumları, bunu unutmalarına fırsat vermez.

Erginleşince, yaşı artık aklımıza bile getirmeyiz; bu kavram bize uygulanmıyormuş gibi gelir. Yaşlılık, geçmişe dönmeyi ve hesap yapmaktan caymayı gerektirir, oysa geleceğe doğru atılmak için gerilerek, —farkında bile olmadan— bir günden diğerine, bir yıldan öbür yıla kayar gideriz. Kişinin yaşlılığı üzerine alması özellikle zordur, çünkü yaşlılığı hep yabancı bir tür olarak değerlendirmişizdir: Ben, ben olarak kaldığım halde, bir başkası mı oldum?

«Yanlış bir sorun,» dediler bana. **«Kendinizi genç hissettiğiniz sürece, gençsiniz demektir.»** Bu, yaşlılığın karmaşık gerçeğini anlamamazlıktan gelmektir. Yaşlılık, 'objektif' olarak tanımlanması halinde, başkası karşısındaki varlığımla, ona bakarak kendimi anlayışım arasındaki eytişimsel (diyalektik) orandır. Bende yaşlı olan, başkasıdır, yani başkaları için varolan bir 'ben'dir; ve bu başkası ise, yine benim. Çok defa başkası için varolan varlığımız, tıpkı başkası gibi çokluktur. Hakkımızda edilen her söz, bir başka yargı adına reddedilebilir. Bu durumda, hiç bir itiraza yer yoktur; «altmışlık biri» sözcükleri herkes için aynı olayı ifade eder. Bir doktor muaye-

nesinin ortaya çıkartacağı biyolojik olaylara uygun düşer. Bununla beraber kişisel görgümüz, yaşadığımız yılların sayısını bize belirtmez. Hiçbir yaşlılık izlenimi, dokuların yaşlanmasını bize açıklamaz. Yaşlılığı, hastalıktan ayıran farklardan biri de budur. Hastalık, varlığını haber verir ve organizma kendisini bazan uyarıcıdan daha zarar verici şekilde hastalığa karşı savunur. Hastalık, yatağa düşürdüğü kişi için, çok defa önemini küçümseyen çevresindekilere oranla, kendini iyice belli ederek ortaya çıkar. Yaşlılığı ise, yaşlanandan çok, çevresindekiler görür; bu, yeni bir biyolojik denge durumudur: Kişi, sürtüşme olmadan bu duruma uymayı becerebilirse, yaşlandığını farketmez. Güçlendirme ve alışkanlıklar, psiko-metris yetersizlikleri uzun bir süre örtbas etmeyi sağlar.

Vücudumuzdan bir takım belirtiler gelse bile, bunlar türlü şekillerde yorumlanabilir. İyi edilmesi mümkün bir hastalıkla, önüne geçilmesi imkânsız yaşlanmayı birbirine karıştırmaya yatkınlık vardır. Bütün hayatını çalışmaya ve didişmeye adayan Troçki, yaşlanmaktan müthiş korkardı. Lenin sık sık tekrarladığı Turgenyev'in şu sözlerini her zaman ve korkarak aklına getirirdi: «Bütün kötülüklerin en büyüğü hangisidir, bilir misiniz siz? 55 yaşını aşmak!» Troçki tam 55 yaşında, yani 1933'te eşine gönderdiği mektupta yorgunluktan, uykusuzluktan, hafızasının zayıfladığından yanıp yakılıyordu; gücünü yitirdiğini sanmaya başlamıştı ve korkuyordu: «Acaba bu yaşlılık mı, yoksa ani gelmiş olsa bile, altedebileceğim bir düşüş mü? Göreceğiz, bakalım» Yaslı yaslı geçmişi anıyordu: «Eski fotoğrafını görmek için acı bir özlem duyuyorum, bizi henüz taptaze iki genç olarak gösteren fotoğrafımızı.» Troçki sonra toparlanmış ve bütün uğraşılarına devam etmiştir.

Tersine, yaşlılıktan doğan hastalıklar güç farkedilir ve sessiz sedasız geçiştirilir. Bunlara yüzeysel ve iyileştirilmesi mümkün rahatsızlıklar gözüyle bakılır. Vücudundaki rahatsızlığı çözümlemek için, kişinin yaşının bilincine varması gerekir. Böyle durumlarda bile, rahatsızlık bu durumumuzu içimize atmamıza yardımcı olamaz. Şu romatizmalar, lumbagolar, hep biliriz, yaştan ileri gelmektedir; oysa bunlarda yeni bir durum keşfetmeyi beceremeyiz. Neyse ki, yine aynı kaldığımızı düşünüp, romatizma illetini buna katarız.

Yaşlı kişilerin sağlıkları üzerinde besledikleri yargıların cinsi hakkındaki görüşler çok değişir ve bu görüş ayrılıkları çok anlamlıdır. Laroque raporuna göre: «60 yaşından sonra insanların çoğu sağlık durumlarının kötü, ya da çok kötü olduğunu sanırlar. Bu duygu her zaman gerçekle bağdaşmaz, şöyle ki, belirli hastalıklar dışında, bu duygu yaşlılığın ilerleyişi ve belirtileri karşısında aslında bir korku tepkisi (refleks) meydana getirir.» Tunbridge ve Sheffield tarafından 1956'da İngiltere'de yönetilen bir anket, aksi sonuçlara varmıştı: Ekip, sağlık durumları hakkında yaşlıları sorguya çekmişti; yaptıkları değerlendirmeye göre, erkeklerden yalnız yüzde 26'sı sağlıklıydı, yüzde 64'ü ise çok iyi durumda olduklarını söylüyorlardı; kadınlar arasında da yüzde 23'ünün sağlık durumları iyiydi, yüzde 48'i ise iyi durumda olduklarını sanıyorlardı. Anketi yönetenlerin vardıkları sonuca göre, genellikle yaşlanmış kişi, solunum organları, aklı ve kasları açısından hastalıklı bir insandır. Fakat bunları hiç dikkate almamaktadır

Bu düşünce, belirttiğim bir olayla onaylanmış gibi görünmektedir: Yaşlı hastalar, genç hastalara oranla doktora çok daha az başvurmakta, çok daha

az ilâç almaktadırlar. Yaşlılar, bugüne göre kendisine çok daha az dikkat eden bir toplum içinde yetişmişlerdir. Fakat bu açıklama yeterli değildir, çünkü diğer birçok noktada çağları ile birlikte yürümektedirler. Bükreş Yaşlılık Hastalıkları Enstitüsü'nde çalışan Profesör A. Ciusa, yaşlı kişilerin sağlıklarını korumak hakkını değerlendirmediklerine dikkat ederek, nedenlerini iki noktada topluyor:

1) Durumlarının hastalıkla ilgili (patolojik) bir hal aldığı anı farkedemiyorlar; ciddî rahatsızlıklar bile kendilerine yaşlarının gereği gibi geliyor.

2) Aksi tutum olan —aşırı öfkeden çok daha sık raslanan— edilgin (pasif), 'bir işi oluruna bırakma' tutumu benimsemişlerdir. Bu tutum da hiç bir işe yaramamak duygusundan doğar

Yaşlılığı hastalıkla sağlıklı olmanın ortasına yerleştiren Galien'in düşüncesinde de sonuç olarak bir gerçek payı vardır. Bu durum, insanı şaşırtacak kadar normal bir anormalliktir **«Güvenlik sınırlarının gittikçe ilerleyerek daralmasının, çevrenin saldırılarına karşı direnç yuvalarını azaltması normaldir,** yani yaşlanmanın biyolojik yasasına uygundur,» diye yazıyor Canghilem. **«Yaşlı birinin ilkeleri, aynı insanın erginlik çağında görülse, eksiklik sayılırdı.»** Yaşlı kişiler hasta olduklarını söylediklerinde —hasta olmasalar bile— bu anormalliği belirtmiş oluyorlar; ağır işitmekten, iyi görememekten, rahatsızlıklar hissedip çabuk yorulmaktan şikâyetçi ve bu yüzden biraz kuruntulanan genç bir adamın tutumunu benimsiyorlar. Sağlık durumlarından memnun olduklarını açıkladıkları, hastalıklarını iyi etmeye kalkışmadıkları zaman da, yaşlılık çağına girmiş oluyorlar; yaşlılık, dertlerini dikkate alıyor. Davranışları, ihtiyarlık karşısındaki genel tercihlerine bağlı oluyor. Yaşlılara

bir aşağı ırk gözüyle bakıldığını biliyorlar. Bundan dolayı da çoğu kendilerine yaştan söz edilmesini bir hakaret gibi kabul ediyorlar; her ne bahasına olursa olsun, genç olduklarını sanmak istiyorlar. Yaşlı olmaktansa, sıhhatsiz olmayı tercih ediyorlar. Bazıları da zamanından önce kendi kendilerine 'yaşlı' demeyi daha uygun buluyorlar: Yaşlılık onlara bir takım fırsatlar, titizliklerini frenlemek için imkânlar hazırlıyor; yaşlanmayı reddetmektense, kendini bırakmak çok daha az yorucu oluyor. Daha başkaları ise yaşlılığı —hoşgörüyle karşılamakla birlikte— kendilerini korkutan ve bazı tedbirler almaya zorlayacak hastalıklara tercih ediyorlar.

C.N.R.O. (1) nun kuruluşlarından birinde kalanları sorguya çeken bir araştırmacı, izlenimlerini şöyle özetliyor: «**Artık işlemeyen organları ve fonksiyonları ile vücudun bütünü... Yaşlılık, bu fizik güçlükler, hastalıklar, fonksiyonların tümünün yavaşlaması ile** ortaya **çıkıyor. Bu** gerçek, **gündelik hayatın merkezindedir; fakat insan alışmıştır buna, artık sizi rahatsız etmiyor bile. Bundan sıyrılmış, uzak, eleştirici bir şekilde** söz **ediliyor... İnsanoğlu böyledir, ama bunun neden ileri geldiği pekâlâ biliniyor... Yaşlılık gelmiş** başa, değer **mi** doktora gitmeye?» Yaşlılık denen bu normal anormallik, sağlık yüzeyinde bir kayıtsızlık ve tasa karışımı ile birlikte yaşanmış gibi oluyor Yaşlılıktan medet umularak, hastalık fikri savılıyor; hastalıktan medet umularak, yaşlılık kavramı eleniyor ve bu kaypaklıkla ne birine, ne de ötekine inanmaktan yakayı sıyırıyorlar.

Vücudumuzun ve yüzümüzün görünüşü, bize daha güvenilir bilgiler sağlıyor: 20 yaşındaki halimizle ne büyük 'tezat'tır o. Yalnız bu değişiklik devamlı

(1) Fransa'daki Emekli İşçiler Ulusal Sandığı Örgütü.

oluyor, zor farkedebiliyoruz. Madam de Sévigné bunu çok güzel anlatmıştır: 27 Ocak 1687'de şöyle yazıyor: «Koruyucu Tanrı bizi hayatımızın birbirinden farklı çağlarına öylesine bir iyilikle tutup götürüyor ki, âdeta bunu farketmiyoruz bile. Tatlı bir yokuş bu, hissedilmiyor. Sanki işlediğini görmediğimiz bir saatin akreple yelkovanı. Bize yirmi yaşında ailemizde üstünlük derecesi verilseydi ve 60 yaşına basınca yüzümüzün ne hal alacağı aynada gösterilseydi, bunu 20 yaşındaki yüzümüzle kıyaslayarak tepetaklak yere serilir ve bu yaşlı yüzden korkardık; fakat biz gün-gün ilerliyoruz; bugün, dünkü gibiyiz, yarın da bugünkü gibi olacağız; böylece hiçbir şey hissetmeden ilerliyoruz ve çok sevdiğim koruyucu Tanrı'nın mucizelerinden biridir bu işte.» (1)

Ani bir değişiklik, bu huzuru yok edebilir. Lou Andreas Salomé (2)'nin 60 yaşında bir hastalık sonucu saçları dökülmüştü; o zamana kadar kendisini «Hiç yaşlanmıyor» gibi hissediyordu; ancak bu olaydan sonra «Merdivenin ters tarafında olduğunu» iti-

(1) Diderot da gençliğinde «d'Alembert'in Rüyası»nda buna benzer bir fikri işler: «Gençlik çağından tiritliğe göz açıp kapayıncaya kadar çabuk geçmiş olsaydınız, şu dünyaya doğumunuzdaki ilk halinizle atılmış olacaktınız. Ne başkaları, ne de kendiniz için, siz, siz olmayacaktınız; başkaları da sizin için onlar olmayacaktı... Daha dün seke seke yürüyen, ağır çuvalları yerinden kaldıran, en derin düşüncelere dalan, en tatlı ve en şiddetli hareketleri yapabilen kişinin, bastonunun üzerinde iki büklüm duran, bakışları sönen, sürüklenerek ilerleyen, dıştan çok içine karşı da kayıtsız şu adam haline geleceğini nasıl bilebilirdiniz?»

(2) Bu ilgi çekici kadın Nietzsche, Rilke ve daha başka birçok kimseler tarafından sevilmiştir. Freud'ün de öğrencisi ve arkadaşıydı; ünlü bilgin genç kadının psikanalize katkılarını saygıyla karşılamıştı.

raf etti. Fakat görüntünüzü yansıtan aynanın karşısında durup kaç yaşında olduğunuzu keşfetmenize sebep olacak buna benzer bir kazadan önce de, bu soruyu sormak için nedenler bulunmalıdır

Akıl bozukluklarına gelince, buna tutulan kişi, —yetenekleriyle birlikte istekleri de azalmışsa— durumunu sezinleyemez. La Fontaine 26 Ekim 1693'te Maucroix'ya şunları yazarken 72 yaşındaydı ve gerek akıl, gerekse fizik gücünün çok iyi olduğunu sanıyordu: «Sağlığım iyi olmakta devam ediyor, iştahım ve gücüm de aşırı derecede yerinde. 5-6 gün önce yürüyerek Bois-Le-Vicomte'a gittim, hem de hemen hiçbir şey yemeden; buradan beş fersah uzakta bir yer.» Oysa aynı yılın haziran ayında Ninon de Lenclos, Saint-Evremond'a şunları yazıyordu: «La Fontaine'in İngiltere'ye gitmesini dilediğinizi öğrendim. Paris'te artık kendisinden hiç hoşlanmıyorlar; aklı iyice zayıfladı.» Belki de ünlü yazar durumundan şüphe ettiği için Maucroix'ya dinçliğinden bahsediyordu. Fakat buna aldırmamak yolunu seçmişti. Bu alanda da belirtiler ancak sözün gelişine göre değerlendirilebilir.

Benliğimizde yaşlanan öbür 'ben' olduğuna göre, yaşımızın başkalarınca açıklanması normaldir Buna da güle oynaya razı olmayız. O.W. Holmes, «İlk defa 'Hey ihtiyar!' diye çağrılan kişinin daima şöyle bir yerinden sıçradığına» dikkat etmiştir. Amerikalı bir kız öğrenci, bir arkadaşının şu sözünü bana aktardığında 50 yaşındaydım ve iliklerime kadar ürpermiştim: «Simone de Beauvoir mı? Aman canım, ihtiyarın biri o!» Bütün bir gelenek bu kelimeye küçültücü, kötü bir anlam vermiş, küfür haline sokmuştur. Bu yüzden «İhtiyar» diye çağrılmak, insanı hep kızdırır. Madam de Sévigné kendisine Paris'e gelmesi için mektup yazan Madam de La Fayette'in şu sözünü okuduğu zaman, küplere binmişti: «Artık yaş-

landınız.» 30 Kasım 1689'da da durumu kızına şikâyet etti: «Doğrusu aklımda kalacak bir düşüklük geçirdiğimi hiç hatırlamıyorum. Bununla beraber sık sık düşünüp hesaplar yapıyorum ve yaşama şartlarının çok ağırlaştığını biliyorum. İstemesek de yaşlılığı sineye çekmek gereken o uğursuz günlere sürüklendiğimi sanıyorum; şimdiden görür gibiyim, işte yaşlılığın kucağındayım ve daha fazla sürüklenmemek için kuvvetsizlik, acılar, unutkanlıklar yolunda bir şeyler yapmak, beni çileden çıkaracak yüz çirkinliklerinden uzak kalmak isterdim. Ve şöyle bağıran bir ses işitiyorum: 'İsteseniz de, istemeseniz de, yürümek zorundasınız, istemiyorsanız, ölmek gerek', bu da insanın tabiatı icabı tiksindiği bir uç. İşte biraz fazla ileri giden her şeyin alın yazısı.»

Casanova 68 yaşında kendisine «Saygıdeğer ihtiyar» diye hitap eden bir mektup sahibine şu kuru cevabı veriyor: «İnsanın artık daha fazla yaşamak istemiyeceği o sefil çağa henüz gelmedim ben.»

Marie Dormoy'un, Léautaud'ya anlattığı şu duruma benzer ve hiç hoşa gitmeyecek şekilde yaşlarını öğrenen birçok kadın tanıdım ben de: 'Siluet'inin gençliğine aldanıp sokakta peşine takılan erkekler tam önüne geçince, yüzünü görüyor ve yanına yaklaşıp konuşacakları yerde, adımlarını hızlandırıp uzaklaşıyorlarmış.

Yakın akrabalarımızı görüp yaşlandıklarını keşfetmek de bizim için bir darbedir. Proust'un habersizce bir odaya girip birden kendisi için o zamana kadar yaşı hiç önemli olmayan ninesinin yerine, çok yaşlı bir kadın görünce nasıl şok geçirdiği hatırlardadır. Savaştan önce bizimle beraber bir geziye katılan Sartre'ın bir arkadaşı, otelin yemek salonuna girip, «Dostumuz Pagniez'e rasladım, yanında yaşlı

bir kadın vardı,» diye seslendi. Taş gibi olduğumuz yerde kaldık; o zamana kadar Madam Lemaire'in yaşlı bir kadın olduğunu hiç düşünmemiştik; o bizim için hep Madam Lemaire'di. Bir yabancı bakış onu bir başka kalıba sokuyordu.

Zamanın bana da böyle garip oyunlar oynayacağını sezmiştim. Hele söz konusu insanlar yaşıtlarımızsa, şaşkınlık daha da dayanılmaz oluyor. Şu olay herkesin başından geçmiştir: Pek iyi tanımadığınız birine raslamak ve şaşkın bakışlarını üzerimize diktiğini görmek! İnsan kendi kendine: «Ne kadar değişmiş. Kimbilir ben de ne kadar değişmişimdir» der. Léautaud 25 Şubat 1945'de, bir cenazeden dönüşünde, «En korkuncu tanıdığımız, fakat beş-altı yıldır görmediğimiz, hergün biraz daha yaşlandığını izleyemediğimiz —böyle olunca hiçbir şeyin farkına varılmıyor— sonra beş-altı yaş birden yaşlandığını farkettiğiniz insanlara raslamak. O ne müthiş manzara ve herhalde kendiniz de aynı şekilde görünmektesiniz,» diyor. Ve bazı fotoğrafların karşısında nasıl hayrete düşeriz. Golf şampiyonu ünvanı ve özgür davranışları ile beni kendisine hayran bırakan eski 'Désir' kursları arkadaşımın, o sporcu genç kız olmayıp —ayrıca o da golf şampiyonuydu— yanı başında duran ve annesi olan ak saçlı yaşlı kadın olduğuna kendimi inandırmak için bir hayli zorluk çekmiştim.

Proust'un uzun yıllardan sonra Prenses de Guermantes'in salonuna dönüşünü anlatan «Bulunan Zaman»daki uzun bölümü bir kere daha okumak gerek:

«İlk anda ev sahibi, davetlileri tanımakta neden kararsız kaldığımı anlayamadım ve herkesin genellikle pudralı ve kendilerini tamamen değiştiren bir baş yapmalarının sırrını çıkartamadım. Prens kendisini gülünç hale sokan ak bir sakal bırak-

mıştı ve topukları kurşun ayakkabılar giymiş gibi sürünerek yürüyor, 'Hayatın Çağları'ndan birini temsil etmek görevini yüklenmişe benziyordu.»

Proust şimdi gördüğü ile, anılarındaki görüntüyü bağdaştırmakta güçlük çekmekte, örneğin Bloch'a raslayınca onun **«Kuvvetsiz ve düşünceli»** siması ile delikanlılık çağındaki gençlik dolu şen havasını bir türlü uyuşturamamaktadır. **«Kulağıma bir ad fısıldıyorlardı ve aynı adın bir zamanlar tanıdığım, tüy gibi uçarak vals yapan sarışınla, yanımdan ağır ağır yürüyerek geçen, bembeyaz saçlı, şişman hanıma ait olduğunu düşününce, şaşırıyordum.»** Bazılarının yüzleri hemen hiç değişmemişti, fakat **«İnsan önce bacaklarında bir ağrı var sanıyor, neden sonra yaşlılığın kurşun gibi ağır ökçelerini ayaklarına geçiriverdiğini anlıyordu.»** Bir kısmı da **«İhtiyar değillerdi de, çok solmuş, on sekiz yaşında delikanlılara benziyorlardı.»** Proust bir **«Maskeli baloda olduğunu»** sanıyor, **«Yılların maddî olmayan renkleri içinde yüzen bebekler, zamanı dışa vuran bebekler görür gibi»** oluyordu. Kendisini en çok etkileyen de buydu; insan yalın gözle bile zamanı görebiliyordu: **«Bay d'Argencourt gibi bir varlığın yepyeni bir görünüşle ortaya çıkması ile, alıştığınız için size soyut görünen takvimde yazılı yılların gerçeği, benim için göz kamaştırıcı bir buluştu... Bu kadar çok değişen şu yaratıklara uygulanan yasanın kendisine de uygulandığını hissediyor insan... Bütün şu insanlar için zamanın geçtiğini ve üzerlerinde ne değişiklikler yaptığını ilk defa gördükten sonra, zamanın benim için de gelip geçtiğini keşfetmek, ruhumu altüst etti.»**

Zaten Madam de Guermantes de yazara, **«Benim ihtiyar dostum,»** diye sesleniyor. Bir başkası şöyle diyor: **«Siz ki eski bir Parislisiniz.»** Geceki toplantı

boyunca, yaşının ne olduğuna iyice inanıyor: «**Kendi görünüşümüzü, kendi yaşlarımızı göremiyorduk, ama herkes, tıpkı karşıdaki bir aynaya bakar gibi, diğerlerinin yaşını farkedebiliyordu.**»

Bir gün Roma'da bunun aksi bir dönüşüme tanıklık ettim: Altmışlık, iri yarı bir Amerikalı kadın, oturduğum kahvenin terasına yerleşmişti. Bir arkadaşı ile konuşurken, birden güldü, bir genç kadın kahkahası koyverdi ve bu kahkaha onu yirmi yaş geriye götürüp, yüzünü değiştirdi; gençleştirip, kendisini ilk defa tanıdığım Kaliforniya'ya kadar uzandırdı. Bu sefer de zamanın anî geri çekilişi ,yıkıcı gücünü bir kere daha acı bir şekilde bana göstermiş oldu. Çağdaşım olan yaşlı şöhretlerin bugünkü simalarını beyaz perdede, ya da dergilerde görmeye alıştığım; arada sırada filmlerde ve eski gazetelerde artık unutulan gençlik tazeliklerini görünce, ürperiyorum.

İster istemez başkalarının görüşüne boyun eğiyoruz. Jouhandeau 70 yaşında kendi kendini şöyle paylıyor: «**Yarım yüzyıl boyunca durmadan 20 yaşındaydım. Bu kapkaççılığa artık bir son vermek zamanı geldi.**» Fakat «**Son vermek**» pek o kadar da kolay değildir. Bu konuda âdeta bir çeşit aydın skandalı başarısızlığına uğrarız. Bize dışardan gelip eriştiği ve bir türlü ele geçiremediğimiz halde, su götürmeyecek şekilde 'biz' olan bir gerçeği üzerimize almak zorundayızdır. Sürekliliğimizi garanti eden 'samimî' açıklıkla, başkalaşmamızın objektif doğruluğu arasında aşılmaz bir çelişme vardır. Sıkı sıkıya bir araya getirmeyi asla beceremeden, ikisi arasında gidip gelmekten başka bir şey yapamayız.

Çünkü yaşlılık, Sartre'ın (1) 'gerçekleşemezler'

(1) «**Varlık ve Hiçlik**»

adını verdiği sınıfa aittir. Bunların sayısı sonsuzdur, çünkü durumumuzun öbür yüzünü temsil ederler. Biz başkası için neysek, bu hayatı 'kendi için' tarzında sürdürmemize imkân yoktur. Gerçekleşemez olan şey, «Tüm beğendiklerimi sınırlayan ve öbür yüzü meydana getiren ötedeki varlığımdır». Fransız asıllı, altmışlık bir kadın yazar: Bu hayatım, dünyanın orta yerinde avucumdan kaçan objektif bir şekildir Ama gerçekleşemez olan şey, ancak onu gerçekleştirmeyi hedef tutan bir tasarının ışığı altında yüzünü gösterir. Fransa'da Fransız olmak niteliği, insanı hiç de bunun anlamını araştırmaya özendirecek bir şey değil; yabancı ya da düşman bir ülkede olsam, milliyetim ancak o zaman benim için varolurdu ve milliyetime karşı bir tutum seçmek zorunda kalırdım: Ya benimserdim, ya saklardım, ya unuturdum, vb.

Toplumumuzda yaşlı kişi de gelenekler, başkaları ve hattâ sözlük tarafından böyle belirtilmiştir; bu gerçeği omuzlarına yüklenmek zorundadır. Bunu becermek için de bir sürü yol vardır. Hiçbiri, omuzlarıma yüklendiğim gerçekle bağdaşmama izin vermeyecektir. Yaşlılık, hiçbir zaman tam bir benden içeri deneyle edinemiyeceğim, hayatımın ötesinde bir şeydir. Daha genel olarak, içimdeki «ben», bilincimin dışında, ancak uzaktan seyredilebilen yüce bir cisimdir.

Bu seyir, bir görüntüden yapılır: Başkalarının bizi görüşlerine uygun olarak, kim olduğumuzu belirtmeyi deniyoruz. Görüntünün kendisi bile, bilincin içinde verilmemiştir: Bu, varolmayan bir cisme doğru yöneltilen güdümlülükler demetidir. Cinsi çelişmeli ve belirsizdir. Bununla beraber bize kimliğimiz hakkında güven vermeye yettiği devreler de vardır: Sevdiklerini hisseden çocukların durumunda olduğu gi-

bi. Yakınlarının söz ve davranışlarında bulduklari kendi yansımalarına doymuşlardır, buna uyarlar, kendi hesaplarına geçirirler. Büyüme çağının eşiğinde, görüntü parçalanır; yerine ne konacağını bulamamaktan ötürü, yeni yetme çağının acemiliği ortaya çıkar. Yaşlılığın eşiğinde de buna benzer bir kararsız durum oluşur. Ruh hastalıkları uzmanları her iki durumda da bir «**kimliğini tanıma bunalımı**»ndan söz ederler. Fakat arada büyük farklar vardır. Yeni yetme çağındaki çocuk, bir geçiş döneminde bulunduğunu anlar; vücudu değişmektedir ve bu kendisini rahatsız eder. Yaşlı kişi ise ciddî değişimlere (1) uğramadan, başkalarına bakarak yaşlandığını hisseder; üzerine yapıştırılan etikete içinden katılmaz, kim olduğunu bilmez bile. Aragon, «**Ölüme Doğru**»da bu bilmezliği ve onun doğurduğu karışıklığı sembolleştirmiştir: Olayın kahramanı aynalarda artık kendisini görememektedir; kendi kendisini görmekten yoksun kalmıştır.

Bu bakışımsızlığın derin nedenlerini söz konusu kişilerin bilinçsizliğinde aramak gerekir. Freud şöyle demiştir: Bilinçsizlik, doğruyu yanlıştan ayırt etmez; bu, isteklerden örülmüş bir bütündür; fikrî değildir. Fakat düşünceye engel olur da, olmayabilir de. Çocukluktan büyüklüğe geçiş dönemini aksatmaz. Gerçekten de delikanlının, hattâ çocuğun cinsel hayatında, büyüğün cinsel hayatının ne olacağı peşin olarak hissedilir. Bu durum genellikle kendileri için arzu edilen bir şeydir, çünkü isteklerini söndürmeye yol açacaktır. Erkek çocuk yiğitlik numaraları peşindedir, kız çocuğu da gelecekteki dişiliğinin düşünü kurar. Oyunlarda, kendi kendilerine anlattıkları hi-

(1) Kadınlarda âdetten kesilme, fizik olarak hissedilir; ama bu yaşlılık çağından çok daha öncedir.

kâyelerde, gönüllü olarak bu geleceğe katılırlar. Aksine, büyük insan ise yaşlılık çağını iğdişlik masalları ile birleştirir. Psikanaliz uzmanı Martin Grotjhan'ın da belirttiği gibi, bilinçsizliğin yaşlılıktan haberi bile yoktur. Bir ölümsüz gençlik düşü besler durur. Bu düş sarsılınca, birçok kimsede, insanın elini ayağını kesen bir psikoza dönüşen narsisizm ortaya çıkar.

Yaşlı insanda genellikle yaşının kaç olduğunu ortaya koyan bu **«Sürpriz»**in, bu inansızlığın, bu skandalın nasıl açıklandığı belirli şekilde görülüyor. Çevremizi saran imkânsızlıklar arasında en acele biçimde gerçekleştirmek Istediğimiz ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak omuzlarımıza yüklenmekten en çok tiksindiğimiz, budur. İhtiyarların şartlarına oranla ilk bakışta insanı şaşırtan davranışlarını anlamamıza da bu yardımcı olacaktır.

Çağ, 'kendi-için' biçiminde yaşanmadığından, düşünce gibl saydam bir tecrübemiz olmadığından, erkenden yaşlılığını ilân etmek, ya da sonuna kadar genç olduğunu sanmak mümkündür. Bu tercihler dünya ile olan toplu ilişkilerimizi ortaya koyar. Baudelaire henüz gençliğinde bunun kendisinde uyandırdığı tiksintiyi dile getiriyordu: **«Bin yaşındaymışım gibi çok anılarım var.»** Aile durumu yüzünden Flaubert'e yaşamak hep yıpratıcı bir iş gibi görünmüştü; daha çocukluğunda **«ihtiyar»** olduğunu ilân etmişti.

54 yaşına gelip de yeğeninin kocası iflâs tehlikesiyle karşı karşıya kalınca, Croisset'nin satılmasından korktu ve umutsuzluğa kapıldı: **«Artık dayanamıyacağım. Tahammülün sonuna vardım. İçime akıttığım gözyaşları beni boğuyor ve uçurumun kenarına yaklaşıyorum. Asıl üzüldüğüm, benim zavallı Caro'm, senin felâketindir. Şimdiki** ve gelecekteki felâketin. Düş-

mek hiç de garip değil.» Flaubert'i üzen, küçülten, ekonomik bir düşüştü. Fakat buna yaşlanmaktan ileri gelen biyolojik bir çöküntü fikrini de bağlıyordu: **«Hayat da hiç garip değil ve iç karartıcı bir yaşlılık devresine başlıyorum.»** Croisset kurtarıldığı halde, aralarında kötü ilişkiler olan yeğenine bağımlı olarak yaşamak zorunda kaldığından ve daima iflâstan korktuğundan, Flaubert bir türlü çalışmaya başlayamıyor, hasta ve ağlamaklı olarak, tirtir titriyor: **«Kendimi ölmüş bir insan olarak görüyorum... Mümkün olduğu kadar çabuk gebermek istiyorum, çünkü ben bitmişim boşalmışım, kendimi** yüz yaşında **bir ihtiyar gibi hissediyorum.»** Ardından da şöyle diyor: **«Benim yaşımdaki insan herşeye yeniden** başlayamaz; **başlananı bitirir, daha doğrusu** yuvarlanır **gider.»** Flaubert sonradan yeniden kalemi eline alıp yazabildi. Fakat yılların altında ezildiğini sanmaya devam etti, erkenden de öldü.

Mesleklerinden, yaşantılarından yorulanlar, davranışları yaşlı bir kişininkine uymasa bile, ihtiyarladıklarını söylüyorlar. Profesör Bourlière'in ekibi 107 öğretmenden meydana gelen —52'si kadın, 55'i erkek— ve yaşları 55'ten biraz aşağıda olan bir grup üzerinde inceleme yapmıştı; bunlardan yüzde 40'ı olduklarından çok daha genç gösteriyordu; ancak yüzde 3'ü daha az gösteriyordu. Psiko-metrik dereceleri dikkati çekecek kadar iyiydi. Yoğun ve sosyal kafa çalışmaları vardı. Buna karşılık fizik dirençleri ortalamanın altındaydı; sinir yorgunluğundan yakınıyorlardı; kendilerini karamsar bir gözle tartıyor, yaşlandıklarını sanıyorlardı. Aslında öğretmenlik mesleği, sinir yıpratma bakımından müthiştir Bu kişiler yorgun ve gergin sinirleri yüzünden haklı olarak kendilerini yıpranmış hissediyor ve yıpranma duygusu, yaşlılık duygusunu çağırıyordu.

Çok defa kişi, bilinçsizliğinin göz diktiği ölümsüz gençliğe hak iddia edebilmek için, 'içinde-olan'ı, 'kendi-için'den ayıran uzaklıktan yararlanır. 1954 yılında Amerika'da, Tuchmann ve Lorge'un yönettiği bir ekip, —kendilerini genç mi, yoksa yaşlı mı hissettiklerini anlamak için— 1032 kişiyi sorguya çekti. 60 yaş civarındakilerden ancak birkaçı yaşlı olduklarını söylediler; 80'i aşanlardan yüzde 53'ü, ihtiyarlığı kabul ettiler, yüzde 36'sı orta yaşlı, yüzde 11'i de genç olduklarını ileri sürdüler

Geçenlerde C.N.R.O. tarafından yaşlılar için açılan bir kuruluşta kalanlara da aynı soru sorulduğunda, büyük çoğunluk, **«Kendimi hiç yaşlı hissetmiyorum... Yaşlılığı hiç düşünmüyorum... Ben doktora hiç çıkmam... Henüz 20 yaşındayım,»** gibi cevaplar verdi. Bazı ruhbilimcilerin yaptığı gibi bu konuda ruhsal körlükten, algılanabilen savunmadan söz etmek yetersizdir. Bu böyledir, çünkü her gerçekleşemez, bu 'olumlama'ya yönelir: «Ben herkes gibi değilim.» Kendi yaşındaki insanlarla karşı karşıya gelince, onlardan başka bir sınıfa katılmak isteği duyulur, çünkü yaşıtlar ancak dışardan görülebilmekte, herkesin kendisi için varolan 'tek varlık' hakkında, yabancılarla aynı duygular beslenememektedir C.N.R.O.'nun açtığı kuruluşlardan birinde ömrünü geçiren bir ihtiyar şunları söyledi: **«Kendimi hiç de yaşlı hissetmiyorum; arada sırada zavallı ihtiyarcıklara yardım ediyorum; sonra kendi kendime 'sen de aslında zavallı bir ihtiyarcıksın', diyorum.»** Kadın diğer ihtiyarların karşısında birden yaşını unutuveriyor; kendi durumunu onlarınki ile bağdaştırmak için fikrî bir çaba harcaması gerekiyor. Bu bilince varış anında kendisine **«sen»** diye hitap edişi çok anlamlıdır: İçindeki öteki 'ben'e seslenmektedir, başkaları için ortaya koyduğu diğer 'ben'e. Fakat kendisi bu 'ben'i hiç mi hiç tanımamaktadır.

Kalıbı içinde rahat, şartlarından memnun, çevresiyle iyi ilişkiler kurmuş bir insan için yaş, soyut bir kavramdır. Saint-John Perse de son şiirlerinden birinde şunları yazarken, aynı şeyi söylemek istiyor: «İhtiyarlık ha, yalan söylüyorsunuz... Yılın ölçtüğü zaman asla günlerimizin ölçüsü olamaz.»

Fizikî ve aklî 'meleke'lerinin bütünlüğünü koruyan Gide, 19 Haziran 1930'da şöyle yazıyor: «Bugün, gençliğimde bana çok yaşlı görünenlerin yaşma eriştiğimi anlıyabilmem için, çok çaba harcamam gerek.»

Bize başkaları tarafından sağlanan ve bizi korkutan görüntüde kendimizi bulmak için, ruhumuz hiçbir şekilde bizi zorlamıyor. Bu yüzdendir ki görüntü sözle de reddedilebilir, ayrıca davranışlarımızla da reddetmek mümkündür, çünkü red olayı da başlı başına bir yükseliştir. (1)

Herşeylerini dişiliklerine bağlayan ve yaşlanmayı, kökten koparılıp atılmak anlamına alan bazı kadınlarda, bu sık sık raslanan bir tercihtir. Bu kadınlar tuvaletleri, makyajları, mimikleriyle başkasını aldatmaya çalışırlar, ama daha çok, ortak yasadan yakalarını kurtardıklarına isteri derecesinde kendilerini inandırmaya gayret ederler. «Bu işin ancak başkalarının başına geleceği» düşüncesine yapışanlar, ken-

(1) Bazı maraz hallerde reddetme işi, algı ve hafızanın iyice sapıtmasına kadar varır. Sözgelişl Profesör Delay'in ortaya koyduğu Noémie olayında olduğu gibi. 64 yaşında olan bu kadın, inanarak şöyle diyordu: «Ben küçük bir kız çocuğuyum, 8 yaşındayım,» ya da, «10 yaşındayım.» Bazan da «16 yaşındayım,» diye ekliyordu. Kendisine, «Ama saçlarınızda aklar var,» diye hatırlatıyorlardı. Verdiği cevap: «Erkenden saçları ağaranlar yok mu?» oluyordu. Çocukluk çağına döndüğünü sanıyor ve geçmişindeki sahneleri yeniden yaşıyordu.

dileri «başkaları» olmadığı için, «durum bizim için aynı değil» derler.

Uyanık her kişi bu yanılsamayı reddeder, fakat o yine doğar, bu yüzden aralıksız savaşmak gereklidir. Madam de Sévigné, mektuplarında verdiği savaşa tanıklık etmektedir. Daha gençliğinde «Çirkin yaşlılık»'tan bahseden Madam de Sévigné, daha sonra da başkalarının düşüşü karşısında umutsuzluğa kapılmıştı. 15 Nisan 1685'te şöyle yazıyor: «Ah! Dadıcığım, akıl ve vücudun tortusundan medet ummak ne kadar küçültücü birşey ve yaşlılıkla hastalıkların getireceği sefilliklerle onu şımartıp çirkinleştirmek yerine, hafızamızda saklanmaya değer bir anısını tutmak ne kadar daha hoş olurdu. Hristiyanlıkla bağdaşmış olsaydı, dostluk uğruna yaşlanan yakınları öldürmenin tercih edildiği ülkeleri nasıl severdim.»

Beş yıl sonra Madam de Sévigné artık genç olmadığını biliyor, fakat buna kendisini inandırmak için mantığını zorlaması gerekiyordu. Çok mutlu olduğu güzel bir ilkbahar sabahı, çıktığı gezintiden sonra, şöyle yazıyor:

«Şu güzelim gençliğe olanca gücümle asıldıktan sonra, avucumda birkaç parça birşey kalması ne kadar acı!

«Ama, heyhat, yaş bizi dondurunca,
Güzel günlerimiz asla geri gelmiyor.»

«Can sıkıcı birşey, fakat 'muhayyelem' ne kadar masum derlerse desinler, artık vazgeçmem gereken öyle saçmalıklar ve eğlencelerle dolu ki, onurunu kırmak için arada sırada kendime bu tür şamarlar indirmeyi seviyorum.»

26 Nisan 1695'de yazdıkları: «Kaç yıl daha yaşayacağım hakkında henüz bir belirti yok, fakat sağlık durumum bazan beni şaşırtıyor; bir zamanlar yakamı

bırakmayan binbir türlü rahatsızlığın hepsi kayboldu; kaplumbağa gibi ağır ağır ilerlediğim bir yana, bir yengeç gibi gittiğime bile inanmaya hazırım; yine de bu yanıltıcı dış görünüşün maskarası olmamak için çaba harcıyorum.»

İçimizdeki inançla objektif bilgi arasındaki bu tür salınımlardan Gide de **«Anılar»**'ında sık sık sözediyor İşte 1935 yılı Mart ayında yazdıkları: **«Yaşımı aralıksız kendi kendime tekrarlamasam, hiç şüphe yok, hissetmiyeceğim bile. Üstelik ezber öğrenir gibi tekrarlıyorum; 65 yaşını geçtim, yine de kendimi inandırmakta güçlük çekiyorum ve ancak şunu farkediyorum: İsteklerimin ve neşemin, erdemlerimin ve arzumun hâlâ yayılmayı umabildikleri alan ne kadar da dar. Şimdiye kadar böylesine hiç titizleşmemişlerdi.»**

17 Ocak 1943'te: **«Yaşımı hiç hissetmiyorum ve günün her saatinde kendimi bir türlü gerçekten inandıramadan, tekrar edip duruyorum: Zavallı ihtiyar, 73'e merdiven dayadın işte.»** diye yazıyor.

Sıcak gençlik duygusu canlı kaldıkça, yaşın objektif gerçeği bir görünüşe benziyor; insan yabancı bir maske takmış gibi oluyor. Juliette Drouet, aşkının zamanın akışına direndiğini temin ederek, Hugo'ya şöyle yazıyordu: **«Dekor değişti ve ben yeniden yaşlılığın kılığına büründüm.»**

Gide de rolden, kostümden bahsediyor. 6 Mart 1941'de şöyle yazıyor: **«Ruhum öylesine genç kalmış ki, su götürmeyecek bir 70'lik olduğum halde, bunu hep omuzlarıma yüklendiğim bir rol olarak kabul ediyorum. Bana yaşımı hatırlatan hastalıklar, çöküntüler de hafızama bir suflörün fısıltıları gibi geliyor. Ben de iyi bir oyuncu olduğum için, kişiliğime bürünüyor ve rolümü iyi oynamaya çabalıyorum.»**

«Fakat kendimi yaklaşan ilkbahara bırakabilseydim, çok daha doğru olurdu; ne yazık ki bu iş için kalıbım olmadığını hissediyorum.»

Acaba Gide'in toplumun istediği gibi yapmacık rol yaptığı doğru mu? Yoksa yaşlılık korkusundan dolayı mı 70'lik insan davranışlarını oyun olarak kabul ediyor? Her ne olursa olsun, yaşlılığın gerçekleşmesi imkânsız niteliği, bu metinde yeniden kendini kabul ettiriyor.

Kılık değiştirmekten, kostümden, oyundan söz etmek, hep sonucu aydınlatmanın bir yolu. **«Özdeşleme bunalımı»**ndan çıkmak için açıkça kendinizin yeni bir görüntüsüne katılmanız gerekir. Ergin kişinin, yaşlılığının çirkin ya da zafer kazanmış görüntüsünü peşin olarak işlediği durumlar da vardır. Swift'in (1), Struddburg'ları çizerken; Hugo'nun (2) da Burgraves'ları, Eviradnus'ları, Booz'ları anlatırken yaptıkları gibi. Zamanı gelince görüntüyü benimsiyor, hiç olmazsa yararlanıyorlar. Ama genellikle insan habersiz yakalanıyor ve kendi görüntüsünü avucuna almak için, bir başkasından geçmek zorunda kalıyor. Beni nasıl görüyor? Aynama soruyorum bunu. Cevap kararsız; her insan bizi kendine göre biçiyor ve kendi öz algımız, şüphe götürmeyecek şekilde bunların hiçbiriyle uyuşmuyor. Tümü de çehremizde yaşlı bir kişinin yüzünü görmekte fikir birliğine varıyorlar. Ama yıllar sonra bize raslayanlar için, bu yüz değişmiş ve yıpranmıştır. Çevremiz için, çehre yine bizim çehredir:

---

(1) Jonathan Swift (1667 - 1745): **«Gulliver'in Gezileri»** ile ün salan ve İngiliz toplumunu hicveden İrlandalı yazar (Ç.N.)

(2) Victor Hugo (1802 - 1885): Ünlü Fransız şairi. Romantik ekolün lideri sayılır. Şiirleri kadar oyunları ve romanları ile de adını duyurmuştur. (Ç.N.)

Kimlik, değişikliklerin üstesinden geliyor; yabancılar için 60'lık bir insanın normal çehresidir. Ya bizim için? Yaşlılık karşısındaki toptan tutumumuza göre yansımamızı gülerek, surat asarak, ya da kayıtsızlıkla yorumlayacağız.

Voltaire'in yansıması ile öylesine iyi ilişkileri vardı ki, Pigalle tarafından çıplak heykelinin yapılmasına razı oldu. O zamana kadar yapılan portrelerinin hiç birini sevmiyordu ve yeni bir büstünün yapılması fikri önce canını sıkmıştı. Madam Necker'e (1) şunları yazdı: «Söylendiğine göre Bay Pigalle yüzümün kalıbını almaya gelecekmiş; fakat Madam, bunun için önce benim bir yüzüm olması gerekirdi. Gözlerim üç kadem içeri çökmüş, yanaklarım artık hiçbir şey tutmayan kemiklerin üzerine biçimsiz bir şekilde yapıştırılmış eski parşömen kâğıdından farksız. Kalan birkaç dişim de döküldü gitti... Şimdiye kadar böylesine zavallı bir insanın heykeli yapılmamıştır.» Voltaire yine de sonunda boyun eğiyor. Görünüşünü çatık kaşla yargılamakla beraber, şartlarının bütünüyle işi yoluna koyduğundan, kendi kendisiyle de işi yoluna koyabilmektedir.

Ne edebiyatta, ne de gerçek hayatta yaşlılığı güler yüzle karşılayan bir tek kadına raslayamadım ben. Bu yüzden de hiçbir zaman «Güzel yaşlı kadın»dan söz edilmez; daha çok «Sevimli bir yaşlı kadın» (2) denir. Buna karşılık bazı «Yakışıklı ihtiyar erkekler»e

---

(1) Madam Albertine - Adrienne Necker (1766 - 1846): Ünlü bir Fransız kadın ebediyatçısı ve terbiyecisi. (Ç.N.)

(2) «Güzel bir ihtiyar kadına» diye başlayan, çeşitli yüzyıllarda ve çeşitli ülkelerde sık sık kullanılan bu şairane tema, yaşlandıkça güzelliğini yitiren bir «sabık» güzeli anlatır. Ben tek bir istisna biliyorum: Maynard'ın «Bir Güzel Yaşlı Kadına Söyleyiş»i.

hayranlık beslenir. Erkek bir av değildir; ondan ne tazelik, ne tatlılık, ne de zerafet istenir, onda ancak fetheden kişinin gücü ve zekâsı aranır; bu erkekçe ideali, ak saçlar ve kırışıklıklar da yalanlayamaz. Michel Angelo'nun «Musa»sı, Hugo'nun «Uyuyan Booz»u çekici benzetmelere fırsat verir.

Sartre'ın «Sözcükler»inde çiziştirdiği büyük babası güçlü - kuvvetli, akıllı - uslu saygı değer ihtiyar görüntüsüne pek uygun düşüyordu. O her zaman halinden memnundu; sağlığı mükemmeldi. Sayılan büyük, sevilen dede, büyüleyici ihtiyar rolünden zevk alıyordu. Sartre büyük babasının hep görünmeyen bir fotoğrafçıya poz verir gibi durduğunu söyler; yani büyük baba kendi hesabına geçirdiği bir görüntüyü başkalarına kabul ettirmeye yönelmiş roller oynuyordu.

Yaşlılık narsisliği (1) ile ilgili en neşeli örnek, Léautaud'nun «Amlar»ında bulunabilir. Bundan daha ilerde, cinsiyetle ilgili olarak söz edeceğim.

Jouhandeau 80 yaşındayken çöküşünün yaklaştığını hissetmekle beraber, vücuduna oldukça olumlu bir gözle bakıyordu. «Yaşlılık ve Ölüm Üzerine Düşünceler» adlı eserinde şöyle yazıyor: «Muhakkak ki henüz bir tiksinti konusu değilim. Hattâ bir bakıma genç bile sayılırım. Çünkü zayıfım, narinim diyelim haydi; fakat şüphe yok, yaşlanmanın belirtileri olan şu hafif kafa çatlaklığını, şu karanlığın gölgesini vücudumda hissettim ve utanarak bunları örtbas etmeye çalışıyorum. Artık yüzüme canım sıkılmadan bakamıyacağım. Bakışımda şimdiden ölü tahnitçileri görüntümü kapıyor, bir saygı belirtisi gibi saklıyorlar benden.»

Yeats (2) de yaşlılığında birbirlerine zıt davranış-

(1) Narsislik: Kendi güzelliğine düşkünlük hastalığı. (Ç.N.).

(2) William Butler Yeats (1865 - 1939): İrlandalı ünlü yazar Şiirleri ve dramları ile tanınmıştır. Koyu bir milliyetçiydi. (Ç.N.)

lar arasında gidip gelmektedir. En şanlı şöhretli zamanında —57 yaşında Nobel Armağanı almıştı— yaşlılığa karşı buruk bir acıyla dolmuştu; ancak tek gözüyle görebiliyor, sağır olmaktan korkuyordu. Ama kendisini asıl çileden çıkaran yaşlılıktı: «Yaşlı olmaktan yoruldum ve kızıyorum! Ben ki bir zamanlar neydim, fakat bir düşman çıktı karşıma, elimi kolumu bağlayıp, beni öyle bir ezdi ki, plânlar tasarladığım, her zamankinden daha iyi düşünebildiğim halde, tasarladıklarımı ve düşündüklerimi uygulayamaz hale geldim.» Oysa yine de çok güzel mısralar yazabiliyordu. Çoğunda da yaşlılığa karşı duyduğu öfkeyi dile getiriyor: «Ne yapacağım ben bu saçmalığı, oh kalbim, şaşkın kalbim benim / bir köpeğin kuyruğuna bağlar gibi bana da taktıkları karikatüre benzeyen tirit halimle ne edeceğim?»

Yeats'i çileden çıkaran, kaçınılmaz yaşlılığın dıştan gelen yönüdür; o da bu gerçekleşmesi imkânsız gerçeğin rezaletinde başarısızlığa uğruyor; kendini hep aynı, fakat üzerinde iğrenç bir işlem uygulanmış gibi hissediyor. Son şiirlerinden birinde bir zamanlar sevdiği kadını anıyor ve şimdi nasıl bir çift meydana getirdiklerini belirtiyor: Gençlik çağlarının görüntüsüyle dehşet verici bir zıtlık ortaya koyan iki eski korkuluk. Bu öylesine çirkin bir sahne ki, bir anne çocuğunun 60 yaşında ne hale geleceğini görebilseydi, annelikten vazgeçerdi. Bununla beraber Yeats, zırzop bir ihtiyar rolü oynamaktan hoşlanıyordu. İrlanda Akademisi'nde yaptığı bir konuşmada kelebek haline dönüşeceğini söyleyerek ve «Uçacağım, uçacağım, uçacağım!» diyerek herkesi hayretler içinde bırakmıştı. Kendisini, «60 years old smiling public man» (1) diye anlatıyordu; daha sonra da «Wild old

(1) Aslında İngilizce: «60 yaşında, güler yüzlü, apaçık bir insan». (Ç.N.)

wicked man» [1] kişiliğini benimsedi.

Bir insan yaşlılığından nefret ederse, kendi öz görüntüsü karşısında da tiksinti duyar. Siyaset alanında hayal kırıklığına uğrayan ve şöhreti sarsılan Chateaubriand [2], yaşlılığından nefret ediyordu: «İhtiyarlık, bir deniz kazasıdır,» diyordu. Portresini yapmak isteyen bir ressama, yüksekten bakarak şu cevabı verdi: **«Benim yaşımda bir insanın suratında, kalıntılarını bir fırçaya emanet etmeye cesaret bulacak kadar hayat kalmıyor.»**

Wagner [3] de yaşlanmaktan çok korkuyordu. Kendisini bir mağazanın vitrininde görünce, şaka yollu şöyle diyor: **«Bu kurşuni kafanın içinde kendimi tanıyamıyorum. Mümkün mü 68 yaşında olmam?»** Dehasının kendisini uzaydan ve zamandan koparıp aldığına inanıp da, görüntüsünde belirli, durulmuş halini görmek, ona bir rezalet gibi gelmişti.

70 yaşında kendisini hâlâ genç hisseden Gide, daha sonra yaşlılığa alışmakta güçlük çekmişti. 80 yaşında, **«Öyle Olsun»**da şöyle yazıyor: **«Ah! Sözgelişi aynada yüzümle karşılaşmamak benim için çok önemli: Şu altları sarkmış gözler, şu çökmüş avurtlar, şu sönmüş bakış. Bu halimle insanı korkuturum ben ve müthiş canımı sıkıyor bu hal.»**

Kendisine **«Yaşlanmak demek** olan o **müthiş** şey»den söz eden Léautaud'ya, Valéry [4] şu cevabı

---

(1) Aslında İngilizce: «Amansız, hain, ihtiyar adam». (Ç.N.)

(2) Chateaubriand (1768 - 1848): Romantizm akımı üzerinde çok etkili olan Fransız sairi. (Ç.N.)

(3) Wagner (1813 - 1883): Operaya yeni bir kavram getiren Alman besteci. (Ç.N.)

(4) Paul Valéry (1871 - 1945): Sembolik şiir akımının ustalarından bir Fransız şairi. (Ç.N.)

verdi: «Bana bundan hiç bahsetmeyin, ben traş olmanın dışında aynaya bile bakmıyorum.»

Aslında yaşlılık yüzlerinde okunduğu halde, Valéry'nin de, Gide'in de yüzleri güzel kalmıştı. Aynada farkına vardıkları değişiklik, bakışlarında yaşlılık halini alıyor ve bundan nefret ediyorlardı. Aynı şekilde Aragon da, «Ve ellerimin üzerinde yaşlılığın bakır lekelerinin belirdiğini görüyorum,» derken aslında lekelerden iğrenmiyor, bu lekelerin ortaya koyduğu yaşından tiksiniyordu.

Ronsard da bozulan vücudunun uyandırdığı tiksintiden bahsetti. Onun da yaşlılıktan hep nefret ettiğini görmüştük. Ölümünden bir yıl önce —henüz 60 yaşındaydı, ama çağı için bu uzun bir ömür sayılırdı— hastaydı, uykusuzluk çekiyordu. Sonelerinden pek çoğunda bundan yakınıyor. Birinde de şöyle yazıyor:

«Kemiklerimden başka şeyim kalmadı, iskelete benziyorum
Kuru, sinirsiz, kassız, soyulmuş,
Ölümün kayışı acımadan vurmuş,
Titreyeceğim diye kollarımı kaldıramıyorum.»

Yaşlı bir insanın kendisini en insafsız biçimde anlatışını Michel Angelo'da görebiliriz. Sanatçı, ağrılar ve kuruntular içinde kıvranıyordu. Buruklukla şunları yazıyor:

«Çalışmaktan belim bükülmüş, kollarım-bacaklarım kopmuş, erimişim ve topluca yiyip yaşamak için süründüğüm lokantalı otel, ölümün ta kendisi... Kemik ve sinir dolu deri torbanın içinde vızıldayan bir eşek arısı saklıyorum ve bir kanalda üç zift taşı var. Kafam korkuluğa benziyor. Kurak günlerde kargaları

ürkütmek için tarlalara gerilen paçavralar gibiyim. Kulaklarımdan birinin içinde bir örümcek dolaşıyor, öbüründe de bütün gece bir cırcır böceği ötüyor. Göğsümü sıkıştıran nezle yüzünden ne uyuyabiliyorum, ne de horluyabiliyorum.»

Bir şiirde de şöyle yazmış:

«Bir zamanlar gözlerimizin bütünü
Aynalarının içinde ışığı yansıtırdı.
Şimdi ise hepsi boş, bulanık ve kara.
Zamanın beraberinde bütün getirdiği bu!»

Bu da Vasari'ye [1] gönderdiği mektup: «Yeryüzünde insanı korkutan birşey var!» Kıyamette Yargı Günü freskinde, Aziz Barthélémy figürü altına yaptığı kendi portresinde karanlık, cenaze havasında, âdeta kovalanan, zor boyun eğdiği bir acının kurbanı ifadesini taşıyan bir maske çizmişti.

Yaşlı ressamların kendi portrelerini incelemek ilginç bir iş: Yüzlerinde kendi öz yaşantıları ile, defterlerini dürecekleri sırada dünya ile olan ilişkilerini belirtiyorlar.

Vinci 60 yaşında iken çehresinden yaşlılığın olağanüstü bir iğretilemesini (alegori) yaptı; gür saç-sakalı; karmakarışık kaşları, hiç bozulmamış, hattâ coşkun denecek bir canlılığı gösterir yüz hatları, tecrübe ve bilgiye dayanılarak işlenmiştir. Bunlar akıl gücünün en yüksek doruğuna varan ve neşenin de, üzüntünün de ötesinde olan bir insanın hatlarıdır.

Bütün hayatı boyunca tuval üzerinde çeşitli

(1) Giorgio Vasari (1511 - 1574): İtalyan ressam, mimar ve tarihçisi, «En Usta Ressam, Heykeltraş ve Mimarların Hayatları» adlı eseri ünlüdür. (Ç.N.)

yüzler boyayan Rembrandt, son portresinde bize bir çeşit vasiyetname bırakmıştır. Sanatının doruğuna ermiştir ve bunu bilmektedir; ardında haklı olarak gururlanabileceği eserler bırakmıştır; yapmak istediğini yapmış, kazanmıştır. Fakat her başarının zorunlu kıldığı başarısızlık payını da bilmektedir ve aynada kendisine baktığında, görüntüsüne sorar gibidir: **'Ya şimdi?'**

Le Tintoret (1) 1588 yılında, 70'ini aştıktan sonra kendi resmini yapmıştı. Sartre yayınlanmamış olan bir metninde bu tabloyu çözümlemiştir ve **«Le Tintoret bize umutsuz olduğunu bildirmektedir,»** diyor Le Tintoret tuvale, **«Hayatı gibi donuk, damarları gibi sertleşmiş, tutar yeri kalmamış bir şaşkın çizmişti... Tuvalde bir cesedin yalnızlığını veriyor... Suçlu olduğunu kabul ediyor. Aksi** olsaydı, yaşlı bir **katilin** o **korkak** suratına **sahip** olabilir **miydi?»** Kendi kendine soruyor: **«Ben ki büyük bir** ressamım, **çağımın en** ustasıyım, **ne** yaptım resim **sanatına?...»** Fakat o ne hınçtır öyle. 'İtiraf' edeceği anda, 'İtham' ediyor. Kimi? Hiç şüphe yok, insanları... Sonsuza doğru tekrarladığını duyar gibi oluyor insan: **«Anlayamıyorum!»** Fakat: **«Kendisinde** bizi uzakta durmaya zorlayan **birşeyler kalmış: Umutsuzluğun** ağırbaşlı **gururu!»** Titien'in 80 ya da 90 yaşında (doğduğu tarih olarak ileri sürülen yıla göre) yaptığı kendi portresinde, yüzünün ciddî ve duru anlamı çok uzlaşmalıdır

Ben kendi portresini açık - seçik neşeli olarak yapan bir tek ihtiyar biliyorum: O da kendi portresini

(1) Jacopo Robusti «Le» Tintoret (1518 - 1594): Sayısız dinî ve tarihî eserler vermiş bir İtalyan ressamı. Renklerinin olağanüstülüğü ile dikkati çekmiştir. Eserlerinin büyük çoğunluğu Venedik'teki Doges sarayındadır. (Ç.N.)

Clémanceau'ya (1) armağan etmek için yapan Monet'dir. Zaman zaman görüşü bulandığı ve renkleri doğru olarak seçemediği halde, Monet hiçbir zaman resim yapmaktan vazgeçmedi. Görüş aksaklıklarını, hafızası ile kapatıyordu. Sonradan görme duyusu düzeldi ve yaşlılığında en hayret verici eserlerini yarattı. Resimlerinin değerinden şüpheye düştüğü de oluyordu; fakat bu ikinci derecede bir sorundu; resim yapmaktan aldığı zevk, üstün geliyordu. Şaşırtıcı çalışma gücü, kusursuz sağlığı, dostlarla sarılmış çevresi, yaşama sevgisi ile dolu benliği... İşte kendisini tuvalde böyle, yaşlılık taşkınlığı denecek bir hava içinde çizmişti: Dimdik, güleç, parlak tenli, gür sakallı, bakışı ışık saçan, neşe dolu biri.

Goya'nın 70 yaşında iken yaptığı kendi portresini de belirtmek gerek. O da yaşını inkâr etti. Resimde 50 yaşında bir adamın yüz çizgilerini gösterdi.

■

KENDİMİZİN az-çok inandırıcı, az-çok tatmin edici bir görüntüsünü bulsak da, **gerçekleştirmekten** aciz kaldığımız şu yaşlılığı yine de yaşamak zorundayız. Herşeyden önce vücudumuzda yaşıyoruz yaşlılığı. İhtiyarlığın varlığını bize haber veren vücut değildir; fakat bir kere vücuda yerleştiğini öğrendik mi, bir kuruntu sarar içimizi. Yaşlıların sağlıklarına karşı kayıtsız tutumları, gerçek olmaktan çok bir görünüştür; yakından bakıldığında, içlerindeki kaygı hemen belli olur. Rorschach testlerine karşı gösterdikleri tepki-

(1) Georges Clémanceau (1841 1929): Fransız politikacısı. Savunma Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş, 1919 Versailles antlaşmasının hazırlanmasında rol oynamıştır. (Ç.N.)

lerle ortaya çıkar. Kişiler genellikle mürekkep lekelerinin içinde bolca gövdeyle ilgili görüntüler farkederler: Yaşlılarda anatomik yorumlar pek ender ve zayıftır. Maraz bir nitelik taşırlar. Sözgelişi rontgen ışınlarında görülen akciğerler, mideler gibi. Şekilsiz hayaller pek sıktır; iskeletler, canavarlar, çirkin suratlar belirir. Bu kaygı hali bazan hastalık derecesindeki titizliğe kadar varır. Emekli insan çok defa vücuduna, işinin artık hiç gerektirmediği bir özen gösterir. Etkisini kaybettiğinden dolayı duyduğu acıyı kendisinden saklamak için, ağrılarından yakınır. Bir çoğu için de artık alın yazıları olan aşağılık duygusunun özrü, hastalıktır. Bu belki de kendilerini dünyanın merkezi sanışlarının bir ispatı olabilir; vücutları bundan böyle her türlü iyi bakımı gerektirmektedir. Fakat seçilen bu yol, elle tutulur gerçek bir bunalım temeli üzerinde belirleşir.

Bazı yaşlı yazarlarda bu kaygının itiraf edildiği görülür. Edmond de Goncourt [1] 10 Haziran 1892'de «Anılar»ında şunları yazıyor: «Korkulu yıllar, küçük bir yaranın, ya da sıkıntının doğurduğu kaygılı günler, bize hemen ölümü hatırlatıyor.» İnsan dış etkenlere karşı artık gerektiği gibi savunulmadığını bilmekte ve kendisini alıngan hissetmektedir: Léatuaud da «Anılar»ında, «İnsan, yaşını başını almış olmanın can sıkıntısı yüzünden, duyduğu en ufak bir rahatsızlıkta, ardından başına geleceği kendi kendine sormaya başlıyor,» diye yazıyor. İnsanın farkettiği değişiklikler de başlı başına hüzün vericidir; üstelik kesinlikle yerleşeceklerini önceden bildirirler. Yine Léautaud, «Bu hal, üstüste biriken yıpranma, çökme, düşüştür,» diyor. Belki de yaşlılığın en kahredici yönü budur: Ar-

(1) Goncourt (1822 - 1896). Fransız yazarı. Goncourt Akademisi kurucusu. (Ç.N.)

tık hiçbir şeyin tersine çevrilemiyeceği duygusu. Hastalığı altetmek, hiç olmazsa ilerlemesini durdurmak mümkündür. Bir kazanın sebep olduğu sakatlık neyse, o kadar kalır. Yaşlılığın sebep olduğu bozuklukların onarılması ise imkânsızdır ve her geçen yıl biraz daha kötüye gideceğini de biliriz.

Yıpranma, kaçınılmaz bir alınyazısıdır, kimse yakasını kurtaramaz. Fakat yavaş ya da hızlı, bölgesel ya da genel oluşu, varoluşun bütünü üzerindeki etkisi, çeşitli etkenlere bağlıdır. Durumları kendilerine bir bağımsızlık sınırı tanıyan imtiyazlı kişiler için, kişinin kaderini ele alış tarzı da rol oynar (1).

Çok defa vücudun ağırlığı, vücuda karşı benimsenen yola oranla daha hafif kalır. İyimser Claudel (2) **«Anılar»**ında şöyle yazıyor: **«Yaş seksen. Ne göz, ne kulak, ne diş, ne bacak, ne soluk kaldı. Fakat herşey bir yana, insan bunların hepsinden nasıl da vazgeçebiliyor, hayret doğrusu.»**

Ağrılar-sızılar altında ezilmiş Voltaire gibi daha genç yaşında can çekiştiğini ileri süren ve bütün hayatı boyunca vücudundan yakınan bir adam, durumu

(1) Bazı durumlarda hiçbir seçme yapma imkânı da doğmayabilir. Kişi bir krizin ya da titizliğe varan fizik çöküntünün kurbanı olmuştur. Rodin hayatını 77 yaşında böyle tamamladı. 67'sinden sonra sağlığı bozulmaya başladı; bazan kendisini çok bitkin hissediyordu. 72 yaşında geçirdiği ilk kriz, sanatçıyı asık suratlı, huysuz, zihnen zayıflamış hale soktu. İkincisinden sonra beyni iyice sulandı. Nerede olduğunu bilmiyor, bütün hayatı boyunca en yakın dostu olan Rose Beuret'yi tanıyamıyordu. Buna benzer olaylar iç deney açısından bize birşeyler öğretmekten uzak kalır.

(2) Paul Claudel: Fransız yazarı. Şiirleri ve oyunları ile ün salmıştır (Ç.N.)

herkesten daha iyi idare ediyor. 70 yaşında kendisinden «yaşlı hasta», daha sonra da «seksenlik hastalıklı» diye bahsediyor. Ancak o zaman başkasının hakkındaki görüşünü benimsiyor, rolünden de memnun kalıyor; içebakış halinde «ben» konuşurken, durumuna alıştığını söylüyor: «Seksen bir yıldan beri acı çekiyorum ve çevremde acı çekip de ölenleri görüyorum.» Ve yazıyor: «Kalp ihtiyarlamıyor, fakat onu yıkıntılar arasında tutmak, hüzün verici birşey.» Ve farkediyor: «Bütün âfetleri tiritlik devresine bağlı olarak sineye çekiyorum.» Ama zengin, şanlı-şöhretli, ulu, her zamandan daha faal ve yazdıklarına sevgiyle bağlı biri olarak, yeni şartlarını serinkanlılıkla kabul ediyor: «Biraz sağır, biraz kör, biraz da şişman olduğum doğrudur; fakat hiçbir şey umudumu kırmıyor.»

Başkaları ise içlerindeki hınç yüzünden düşkünlüklerini daha ciddî duruma sokuyorlar. Chateaubriand, «Aklın varlığını hiç dokunulmamış haliyle yıpranmış bir maddî muhafaza içinde saklamak zorunluluğu, düpedüz işkence!» diye yazıyor. Bu şikâyet, Voltaire'in seslenişinin yankısıdır. Yalnız Voltaire'in çağı ile uzlaşmış olarak yaşamak, hattâ çağını içinde hapsetmek gibi bir şansı vardı ki bu, onu hayat dolu bir iyimserliğe itiyordu. Basamaklardan aşağı yuvarlanan, kendisine kulak bile asmayan bir çağda tek başına kalan Chateaubriand ise, hıncını geveleyip duruyordu. 1841'e kadar «Mezarlık Ötesi Anılar» üzerinde çalışabildiği ve 1847'ye, yani ölümünden bir yıl öncesine kadar da bunları yeniden gözden geçirip düzelttiği halde, vücudunu harabolmaya bırakıyordu.

İlham ettiği korku yüzünden kendini yaşlılığın kucağına atmaya, ruhbilimciler «Kargacık - burgacıklık» diyorlar. İnsan bundan kurtulabiliyor. Biraz baca-

ğını sürten, felçli taklidine kalkıyor; biraz ağır işiten, kimseyi dinlememeye başlıyor. Kullanılmayan fonksiyonlar gittikçe bozuluyor, felçli rolü oynaya oynaya insan felçli olup çıkıyor. Bu çok yaygın bir tepkidir ve bu yüzden pek çok ihtiyar gerçekten kindar, hak iddia eden, umutsuz kişiler olup çıkmıştır. Önemlerini büyüterek başkalarından intikam alırlar; bu olaya düşkünler evlerinde daha sık raslandığı görülmüştür. Terkedildikleri için, düşkünler de kendilerini terkederler ve her türlü çabayı harcamaktan kaçınırlar; bu eğilimlerine karşı savaşılmadığı için —düşkünlerle pek uğraşan yoktur— çoğu hayatını yatalak olarak bitirir.

Batmak istemeyenler için, ihtiyarlamak, yaşlılıkla savaşmak demektir. Şartlarının amansız yeniliği de budur; yaşamak artık ellerinde değildir. 40 yaşma varan sağlıklı bir adam, biyolojik yönden yararlanılabilen bir kişidir. Gücünü sonuna kadar harcıyabilir, çünkü kaybettiği enerjiyi derhal toplayacağını hisseder. Hastalık ve kaza ihtimalleri de kendisini pek korkutmaz: Çok ciddî olaylar dışında, nasıl olsa iyileşecek, eski haline dönecektir. Yaşlı adam, işini tıkırına koymak zorundadır; aşırı bir güç sarfı kalbini durdurabilir. Geçireceği bir hastalık, kendisini kesinlikle zayıf düşürebilir; yaralar geç kapandığı için, başına gelecek bir kazayı atlatması imkânsız ya da uzun vadeli olabilir.

Döğüşmesi yasaklanmıştır; çünkü altta kalacağından emindir, karşısındakileri kışkırtarak komik duruma düşebilir. Bir gösteriye katılması gerekse, gerektiği kadar hızlı koşamaz daha genç arkadaşlarının sırtına yük olur. Beden ve zihin çalışmaları, egzersizler, hattâ eğlence, yorulmasına sebep olur. Yaşlı insan çok defa varlığını zehir eden belirli, ya da karışık acılardan çeker.

Colette (1) romatizmadan çekiyordu. Şöhretini ve dış görünüşündeki mutluluğunu kutlayan bir kadın hayranına, şu cevabı vermişti: **«Evet çocuğum,** ama **bir de yaş var. —Peki, yaşı bir yana bıraksak? —Yine yaş var!»** Annem hayatının son demlerinde günde on aspirin yutuğu halde, eklem iltihabından çok çekmişti. Sartre'ın annesi de romatizma ağrıları yüzünden âdeta yaşamak zevkini yitirmişti. Yaşlı kişi bu acılara tevekkülle boyun eğse bile, acılar dış dünya ile arasına giriverir; faaliyetlerinin çoğunun bedeli bu acılardır. Sonuçlar üzerinde de kendi kendisine sorar ve bir takım seçmeler yapmak zorunda kalır Güzel bir günden yararlanmak için gezmeye çıksa. dönüşte bacakları ağrır; bir banyo yapsa, eklem iltihabı azar. Yürümek, temizliğini yapmak için çok defa yardıma ihtiyacı vardır; yardım istemekte kararsız olduğundan, vazgeçmeyi tercih eder. Cisimler arasındaki rekabet katsayısı artar. Basamakları tırmanmak daha güç, aşılacak mesafeler daha uzun, karşıdan karşıya geçmek daha tehlikeli, taşınacak paketler daha ağır hale gelir. Yeryüzü tuzaklar, tehlikelerle dolmuştur. Dilediği gibi gezip tozmasına artık izin yoktur. Her an ortaya bir takım yeni sorunlar çıkar, işlenecek en ufak hatâ, en sert şekilde cezalandırılır. İhtiyar, doğal fonksiyonların işleyebilmesi için, bir takım yapmacıklara muhtaçtır: Takma diş, gözlük, işitme aracı, baston gibi. Léautaud, **«Çalışma masamın üzerindeki şu dizi dizi gözlükler bile yaşlılık demek,»** diye belirtiyor. İşin acı yönü, yaşlıların çoğunluğunun işe yarayacak bir gözlüğü, çok pahalı olan işitme aracını alamayacak kadar fakir olmalarıdır. Bu yüzden yarı körlüğe, tam sağırlığa mahkûm olmuşlardır. İçle-

(1) Gabrielle Colette: Fransız kadın roman yazarı. **«Claudine»**, **«Chérie»** adlı serileriyle tanınmıştır. (Ç.N.)

rine kapanıp, çöküntüye karşı savunmalarını engelleyen bir durgunluğa kapılırlar. Bölgesel bir yıkıntı, çok defa teslim olmayı hazırlar ve bunu bütün cephelerde hızlı bir çöküş izler.

Ekonomik durumunun kendisine çeşitli imkânlar tanıdığı ihtiyar için, yaşının sakıncalarına karşı davranış şekli, önceki tercihlerine bağlı kalır. Her zaman orta halli olmak yolunu seçenler işlerini uydurmakta, kendilerini ufaltmakta zorluk çekmezler. Ben yaşına 'intibak edebilmiş' bir tek ihtiyar tanıdım: Büyük babam. Bencil ve yüzeysel bir kişiydi, olgunluk çağının boş faaliyetleri ile son yıllarının hareketsizliği arasında büyük bir fark yoktu. Kafasını yormuyor, hiçbir şeyi yürekten benimsemediğinden, tasa etmiyordu; sağlığı mükemmeldi. Derken yavaş yavaş gezintileri kısalmaya başladı, **«Courrier du Centre»** gazetesini okurken uykuya dalar oldu. Ölümüne kadar da **«tatlı bir ihtiyarlık»** denen yaşantısını sürdürdü.

Bu tatsız dengeyi ancak bir çeşit duygusal ve zihnî fakirlik yutulur lokma haline getirebilir. Bütün varoluşlarını buna hazırlanmaya harcamış kişiler vardır ve aşamaların en yükseğini bunda görürler. XVI. yüzyılda yaşayan Venedikli soylulardan Cornaro gibi. Cornaro'nun sağlığı 85 yaşında olduğu halde mükemmeldi ve o zaman yazdığı incelemede, gelecek kuşaklara örnek olarak kendisini gösterdi: **«Özentisiz ve Düzenli Hayat Üzerine»**.

Cornaro zevklerden ne ölçüde payını aldığı, vaktini geçirmek için tuttuğu uslu yol ve özellikle beslenme rejimindeki sadelik üzerinde inatla durmuştur. Yarım yüzyıldan fazla bir zaman günde 350 gram katı besinle 425 gram şaraptan fazlasını yiyip içmedi. Kendisini, çevresinde dostları, çocukları, torunları ile, görme ve işitme duyuları fevkalâde durumda, okuyan.

yazan, ata binen, avlanan ve gezilere çıkan biri olarak anlattı: «Ömrümün en ileri yaşında olduğum halde, bunu hayatımın en hoş ve güzel çağı olarak görüyorum. Bu çağı en göz kamaştırıcı gençliğe bile değişmem.» Cornaro durumunu, dünya nimetlerinden ölçülü yararlanmasının armağanı olarak kabul ediyordu. Gerçekte öğündüğü kadar meziyeti yoktu, çünkü şartlar kendisini cömertçe desteklemişti. Sonsuz bir servete sahipti, geniş bir bahçenin ortasındaki şâhâne bir evde oturuyordu. Yüz yaşına kadar yaşadı ve yeğenlerinden biri sonuna kadar sağlıklı, hattâ güçlü kaldığını onaylamıştır.

Her alanda ihtiyatlı, dengeli, ölçülü olan ve 100 yaşına yakın ölürken, «Varolmak için bir garip zorluktan başka birşey hissetmiyorum,» diye mırıldanan Fontenelle [1] de başarılı bir yaşlılık devresi geçirmişti. Zayıf bünyeli olarak dünyaya gelmişti ve biyografisini yazanlardan birinin söylediği gibi, sağlığını korumak endişesiyle «Her türlü heyecandan, kuşkulu bir özenle uzak kaldı». Fontenelle hissizliği ile ün salmıştı; Madam du Tencin birgün kalbini işaret ederek, «Sizin burnızda da beyniniz var,» demişti. Fontenelle parlak, zeki, bilime meraklı bir kişiydi ve şöhretini sağlayan «Dünyaların Çokluğu Üzerine Konuşmalar» adlı kitabını yazdığında, henüz 29 yaşında bulunuyordu. Bunu daha başkaları izledi. Bir icatta bulunmadı, çağının bilimlerini halka maletmekle yetindi, fakat bunu ustaca becerdi. Herşeye meraklıydı ve kitaplarında herşeyden bahsediyordu. Taraf tutmaktan çekinmezdi: Eskiler'e karşı Modernler'i savundu; dine karşı çıktı. Fakat serinkanlılığını hiç kaybetmiyor, kafasını fazla yormuyordu. Yaşlılık dev-

[1] Fontenelle (1657 1757) Bilimsel yazıları ile ün salan Fransız yazarı.

resine mükemmel bir sağlıkla girdi; hoşlandı bundan. Fontenelle'e göre en mutlu çağ, **«Altmışından seksenine kadar. İnsanın bu çağda kesinleşmiş bir durumu oluyor. Hiçbir ihtirası kalmıyor; hiçbir şey istemiyor ve ektiklerini biçmekle neşesini buluyor.** Bu çağ, hasat çağıdır.» Madam Geoffrin'e inanmak gerekirse, Fontenelle 82 yaşında hâlâ insanı şaşırtacak bir sohbet arkadaşıydı. Buna rağmen 88'inde sağır oldu; 94 yaşında görme duyusu iyice zayıfladı. Gecelerini geçirdiği evlerin sahipleri onu sıkıcı bulmaya başlamışlardı.

Swift hem fizyolojik bir felâketin —öldükten sonra beyninde su bulundu—, hem İrlanda'nın durumunun, hem de insanlığa karşı beslediği karanlık yargılarının kurbanı olmuştur. Ömrü boyunca ihtiraslı bir insan olarak yaşadı. Paraya çok bağlıydı; meslek hayatı ve küçük serveti kendisini tatmin etmiyordu. **«Başkaları ne der?»** diye kuruntulandığı için, kolayca canının yakılacağını sanıyordu. Öyle ki, **en** sonunda gerçekten canını yaktılar. Yazılarında benliğini savunduğu halde, kendisini sevmiyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı, hemcinslerinden de nefret ediyordu. Yahou'ları, sonra Struddburg'ları anlatarak kinini ortaya dökmüştü; yarattığı bu kişilerden yararlanarak, ihtiyarlığın korkunç tasvirlerini yapmıştı. Yaşlılık kendi yakasına da yapışınca, kudurmuşcasına savaştı ona karşı. 59 yaşında Stella'yı kaybettiğinde, iyice yıpranmıştı; zor işitiyor, devamlı başı dönüyordu: **«Hep hastayım, her tarafım titriyor ve işitmiyorum... Ve Tanrı beni yanma çağıracak olsa, çok sevineceğim buna.»**

Swift, **Whigs**'lerden (1) **Tories**'lerden (2), yine

(1) İngiliz Liberal Partisi. (Ç.N.)
(2) İngiliz Muhafazakâr Partisi. (Ç.N.)

Whigs'lerden inatla, birşeyler kopartmak istemiş, sonra Kraliçe Caroline'in İngiltere'de kendisine önemli bir görev vereceğini ummuştu; fakat gözden düşmüş, kesinlikle Londra'dan Dublin'e dönmüştü. «Avrupanın en pis yeri» dediği bu şehirden her zamandan daha çok nefret ediyordu. İrlanda'nın fakirliği ve pisliği karşısında, acı ve öfke arasında salınıp duruyordu. 61 yaşında iken İrlandalı fakir çocuklar üzerine yergilerinin en acısını yazdı. Dünyadan ve hayattan tiksintisi öylesine şiddetliydi ki, bunu her zamankinden daha çok yazılı olarak ortaya dökmek istiyordu. Çöküntüye karşı öfke dolu bir çırpınışla savaşması, hiç şüphe yok ki bu yüzdendi. Sağırlığı ve baş dönmelerini atlatmak için egzersizler yapmaya çabalıyordu. Sözgelişi, atla ya da yaya uzun gezintiler. Yağmur yağarken merdivenleri deli gibi inip çıkıyordu. İnsan vücudundan nefreti, işte o zaman pislik konularını işleyen şiirlerinde de ortaya çıktı. Çevresi olgun kadınlarla dolu olduğu ve genç kadınlara karşı ilgi duyduğu halde, gittikçe daha çok kadınlardan kaçıyordu. Hınç, içini kemiriyordu. Notlarından birinde, Kraliçe Anne'ın ölümünden sonra, «En yüksek din görevlerinin, en cahillere verildiğini, İrlanda'nın tamamen iflâs ettiğini ve birkaç bakan milyonları istif ederken, ülkenin boyunduruk altına düştüğünü» yazıyordu. Sağlığı sallantıdaydı.

3 Nisan 1733'te, 65 yaşında şunları yazıyor: «Eski baş dönmelerim bir aydan beri beni öylesine hasta etti ki, kendimi Deally'nin ellerine bıraktım ve hergün ilâç alıyorum. Karanlıklarda sendeliyorum. Yine de mücadeleye devam ediyor ve haftada en az üç defa ata biniyorum. Düşkünlüklerimi sıralamışken, yalnız bir ek daha yapacağım ve hafızamın yarısı ile bütün yaratıcılık yetilerimi (meleke) kaybettiğimi söyleyeceğim.»

9 Ekim 1733'te de şöyle yazıyor: «**Moralim çok bozuk.**» Tek tesellisi gittikçe daha sert yergiler yazmak! Hattâ yaşama inadının tek sebebi sanki bu. Nefretten caymak ve kinini haykırmaktan vazgeçmek istemiyor. «**Çaresizler Yurdu**» üzerine bir yergi yazıyor. Bu yurda çaresiz budalalar, çaresiz reziller, çaresiz cadalozlar, daha başka türlerden çeşitli çaresizler kapatılacaktır; hemen hemen ulusun yarısı, bir de kendisi. Belki de bu metin, kişisel bir korkuyu dile getirmektedir; Swift belki de çıldırmaktan korkuyordu. Zaten delilere bir yakınlık beslediği gerçek, çünkü malını-mülkünü ölümünde Dublin Akıl Hastanesi'ne bıraktı.

Swift'in arkadaşlarının hepsi ölmüştü, Pope'a [1] şunları yazdı: «**Benim için bir siz kaldınız artık; beni izlemek iyiliğini gösteriverin.**» Genç Sheridan ise [2] onu şöyle anlatıyor: «**Hafızası iyice zayıflamıştı ve diğer yetileri çöküntü halindeydi; istikrarsız, acılı, asık suratlı bir karakteri vardı ve anî öfke nöbetlerine kapılıyordu.**» Cimriliği de doruğuna ermişti. La Fontaine'in uçarı iyimserliğinden çok uzakta, zihnî çöküntüsünün farkındaydı.

70'inci doğum yıldönümünün kutlanışında buruk buruk şöyle diyor: «**Artık kendi kendimin bir gölgesinden ibaretim.**» Damla hastalığı çok çektiriyordu. Ufaldığını hissetmeye dayanamıyordu, hıncını dışarı vuruyor ve herkesin kötü niyetinden kuşkulanıyordu. İngiltere'nin İrlanda'ya karşı güttüğü politika karşısında çileden çıkmaya devam ediyordu. Londra aldığı bir kararla İrlanda altınının değerini düşürdüğü

---

[1] Alexander Pope (1688 - 1744): İngiliz şair ve düşünürü. (Ç.N.)

[2] Richard Sheridan (1751 - 1816): Komedileri ile ün salan İngiliz dram yazarı. (Ç.N.)

zaman, Saint Patrick kilisesinin çan kulesine kara bayrak çekti. 1742'de Piskoposluk Meclisi üyelerinden biriyle dalaştı; bunun üzerine bir komisyon şu açıklamayı yaptı: «Aklı ve hafızası yerinde değildir.» Böylece üç yıl daha süründü.

Emerson'un çağdaşı ve dostu Whitman (1) şiirlerinde dirimselci (2) bir iyimserlikten ilham alıyordu. Hayatı türlü şekilleriyle söylüyordu. Yaşlandığında ihtiyarlığı lirik bir coşkunlukla anlattı. «Çimen Yaprakları»ndan okuyalım:

YAŞLILIK

«Dev okyanusun sularına karıştıkça şâhâne bir şekilde büyüyüp yayılan dereyi sende görüyorum.» (3)

Bir başka şiirde de şöyle diyor:

«Geniş, güçlü, kahredici gençlik; zerafet, kuvvet, büyüleyicilik dolu gençlik!
«Yaşlılığın da senden sonra aynı zerafet, kuvvet ve büyüleyicilikle gelebileceğini biliyor musun?
«Neşeli ve şâhâne gün, güneşin, eylemin, ihtirasın, bol kahkahaların günü
«Gece, milyonlarca güneşi, uykusu ve huzur verici karanlıkları ile seni izliyor.»

---

(1) Walt Whitman (1819 - 1892): «Çimen Yaprakları» adlı şiir kitabı ile ün salan Amerikalı şair (Ç.N.)

(2) Dirimselcilik: Canlı varlıkların hep kendi özel yaşama yasalarına bağlı olduklarını ileri süren öğreti. (Ç.N.)

(3) Ruzzante ise şöyle yazar: «Yaşlılık, bütün pis suların toplandığı ve ölümden başka dışarıya akıntısı olmayan bir bataklıktır.»

Enerji dolu ve tabiat âşığı Whitman, 54 yaşında geçirdiği bir krizle yarı felçli olarak bir kötürüm koltuğuna mıhlanmak zorunda kaldı. Bu durumu da serinkanlılıkla karşılamak için işe yürekten sarıldı. Sarsılmaz iradesi ile üç yılda yeniden yürümeyi öğrendi. Bu sırada kardeşinin yanında, Camden adlı küçük bir şehirde kalıyordu; 65 yaşında tek başına küçük bir eve yerleşecek kadar toparlanmıştı. Bir yıl sonra güneş çarpması yüzünden geçirdiği yeni bir kriz, bacaklarını ve kemiklerini **«jelatin haline getirdi»**.

Şakacılığını elden bırakmamaya çabalıyordu, fakat hareketsiz yaşamak zorunluluğu dayanılmaz bir işkenceydi. Dostları —sayıları bir hayli çoktu ve kendisini çok seviyorlardı— ona bir araba hediye ettiler; Whitman sevincinden ağladı ve daha o gün dört nala sokaklara atıldı. At kendisine çok yaşlı görünmüştü ve bunu daha oynak bir atla değiştirdi. Böylece yıllar boyunca kırlarda gezinmek imkânına kavuştu. Günde iki-üç saat çalışabiliyor, gazeteleri, dergileri okuyor, dostlarını kabul ediyor, her pazar gecesi de birine yemeğe gidiyordu. Az konuşuyordu, ama dinlemesini biliyordu ve arkadaşlığını her yerde arıyorlardı. Arada sırada para kazanmak için topluluklara karşı bir konuşma yaptığı da oluyordu. Banyolar ve friksiyonlarla tedavisini yürütüyordu. Yüzünün görünüşü iyiydi, fakat şiirlerinde sıkıntısını ifade etmekten geri kalmıyordu:

> **«Ben burada oturmuş; hasta ve yaşlı halimle yazarken,**
> **«Sanmayın ki üstüste binen yıllar, yakınmalar,**
> **«Asık suratlı hüzünler, ağrılar, uyuşukluklar, kabız, ağlamaklı sıkıntılar**
> **«Gündelik şarkılarıma sızacak kuruntusu içindeyim.»**

Bu da bir başkası:

> «Direkleri devrilmiş, aklaşmış, harap, çökmüş, bitmiş eski bir gemi, dünyanın dört bir bucağını gönlünce dolaştıktan sonra, en sonunda kıyıya çekilmiş, sıkı sıkıya bağlanmış, oracıkta paslanmaya, küflenmeye bırakılmış.»

Whitman 69'uncu doğum yıldönümünü bir sürü arkadaşının arasında kutladı. Ve şunları yazdı:

> «Benim için - göğüs kafesimde hâlâ çarpan uçarı kalbim!
> «Vücudum yıkıntı halinde, yaşlı, zavallı ve felçli, çevreme kefen gibi garip bir hareketsizlik çöküyor
> «Yavaşlayan, henüz soğumamış kanımda kemirici ateşler!
> «İnancıma dokunulmamış, sevgili arkadaşlarım.»

Şiir, dostluk, doğa, Whitman için hâlâ yeterli yaşama sebepleriydi, şöyle ki, bilincine vardığı çöküntüye rağmen, kalbi canlı kalabilmişti. Fakat iki gün sonra bir kriz geçirdi, ertesi gün iki kriz daha bunu izledi. Bütün vücudu zangır zangır titriyor, sarsılıyor, kekeleyerek yanında olmayan dostlarını çağırıyordu. Bir hafta süreyle doktoru kabul etmeyi reddetti. En sonunda doktor geldi ve iyileşmesine yardım etti. Bu sefer, «Eski geminin artık geziye çıkacak hali kalmamış,» diye yazdı. «Fakat bayrağı hâlâ direğine çekili ve dümen de elimde.» Toparlanması uzun sürdü, kendisini çok yorgun hissediyor, uyuşukluktan bir türlü kurtulamıyordu. Yine de aklı başında olduğu ve sağ kolunu kullanabildiği için kendi kendisini kut-

luyordu. «Artık sadece bu ikisi kaldı elimde, meğer bunlar ne kadar önemli şeylermiş.» Şekeri vardı, prostattan çekiyordu ve fıtığı müthiş acı veriyordu. Arabasını ve atını satmak zorunda kaldı. Her tarafı kâğıtlarla dolu, fakat pencereleri hep açık küçük odasında, yatağından koltuğuna kadar güçlükle gidebiliyordu. Dostları kendisine bir tekerlekli iskemle aldılar ve genç Traubel, Whitman'ın görüşü çok zayıfladığı halde seyretmeye doyamadığı nehrin, Delaware'ın kıyısına götürüyordu. Yine Traubel'in yardımıyla «Kasım Dalları» adlı son şiirlerinin provalarını düzeltti ve eserlerinin tamamını yayınladı. Arada sırada eski iyimserliği tepiyor, şöyle yazıyordu:

> «Fakat hayat tepetaklak aşağı yuvarlanınca ve bütün karıştırıcı ihtiraslar durulunca... «İşte o zaman zengin, hepsinden daha sakin ve mutlu günler başlıyor.»

Whitman, «Yaşlılığın ışıldayan dorukları»ndan da söz ediyor. Şüphesiz böyle derken kendi kendisini inandırmak istiyordu; bu bile 70 yaşının eşiğinde neşesiz bir şekilde şunları yazmasına engel olamadı: «Tasalı, yaşlı ve geveze, tavşancıl ve kısık sesimle haykırışlarım!»

70'inci doğum yıldönümü parlak bir şekilde kutlandı; 71'inci yıldönümü ise yakın dostları arasında. Whitman iki yıl daha sürünerek yaşadı.

Swift ve Whitman ciddî organik düzensizliklerin acısını çekmişlerdi; fakat ihtiyarların sağlığı mükemmel olarak kalsa da, vücutlarının ağırlığı kendisini hissettiriyor. Goethe dinçliği ile çağdaşlarını hayrete düşürüyordu. 60 yaşında hatlarının umulmadık bir zerafeti vardı. 64 yaşında hiç inmeden altı saat

ata binebiliyordu. 80'ine vardığında, hiçbir eksikliği yoktu; 'yeti'leri, hafızası hiç bozulmamıştı. Yine de yakınlarından biri, Soret, 1831'de —Goethe o zaman 82 yaşındaydı— anılarında şunu anlatıyor: «Bugün Goethe'nin yanında pek sıkıntılı bir çeyrek saat geçirdim. Rahatsız gibiydi; bana bakmam için birşeyler verdi, kendisi yatak odasına geçti. Saklamaya çalıştığı çok belirli bir heyecanla geri döndü; yüzü kıpkırmızıydı, alçak sesle konuşuyor, sık sık iç çekiyordu. Yaşından pişmanlık duyuyormuş gibi birkaç defa üstüste, «O das Alter! O das Alter!» (1) diye bağırdığını işittim.»

Bir gün bir konuşma sırasında Goethe birden ne söyliyeceğini unutuverdi; tam yirmi dakika süreyle, saygıdan taş kesilen dinleyicilerini sessiz-sedasız seyretti, sonra hiçbir şey olmamış gibi devam etti konuşmaya. Bu, görünürdeki dengesinin aslında bozulduğunun delilidir. Artık çok yorulmaya başlamıştı ve ancak sabahları çalışabiliyordu; gezilerden de vazgeçmişti. Gündüzleri sık sık uyukluyordu.

Tolstoy'un gücü ise efsaneleşmişti. Bunu, kuvvetini devam ettirebilmek için katlandığı çabalara borçluydu. 65 yaşında bisiklete binmeyi öğrendi ve daha sonraki yıllarda bisikletle, at sırtında, yaya olarak uzun gezintilere çıktı; tenis oynuyor, suları buz gibi nehirde yüzüyordu; yazları, bazan üç saat hiç durmamacasına ekin biçiyordu. Bu arada «Diriliş» adlı eserinin üzerinde çalışıyor, «Anılar»ını ve bir sürü mektup yazıyor, ziyaretçi kabul ediyor, okuyor, dünyada olup bitenlerden haber alıyordu. Çar 1895'de Kazakları «Dukhabor» adı verilen eski bir mezhebin rahibeleri üzerine saldırttığında, sindirme hare-

(1) «Ah, ihtiyarlık! Ah ihtiyarlık!»

ketini Londra'da son derece şiddetli bir yazı yayınlatarak lânetledi; altına imzasını da atarak, yapılan zulmü eleştiren bir de manifesto dağıttırdı. Yabancı basında açılan kampanyayı yönetti, halkı yardıma çağırarak, «yardım komitesi»ne verilmek üzere eserlerinden yazarlık haklarının karşılığını almayı kabul etti. 70'inci doğum yıldönümünü neşe içinde kutladı. Rahipler Meclisi tarafından afaroz edilince, lehinde büyük gösteriler düzenlendi. Yine de 1901'e doğru sağlık durumu sarsıldı; romatizmadan, mide yanmalarından, başağrılarından yakınıyordu. Çok zayıfladı. Bir sıtma nöbeti yazarı yatağa düşürdü. Ölmek fikrini artık kabul ediyordu. Buna rağmen kalkıp Kırım'a, dinlenmeye gitti. Araba gezintilerine çıktı ve bir deneme yazmaya başladı: «Din Nedir?»

Çehov, Tolstoy'un yaşlanmasından çok etkilenmişti: «Başlıca hastalığı, onu avucunun içine alan ihtiyarlık,» diye yazıyordu bir arkadaşına. 1902'de zatürreeye yakalandı, hayatından endişe ediyorlardı. Buna rağmen yatağından kızı Maşa'ya düşüncelerini, mektuplarını yazdırmaya devam ediyordu. İyileştikten sonra sağlığı ile daha çok ilgilenmeye başladı. Bu ise Sofya'nın çok sinirine dokunuyordu: «Sabahtan akşama kadar, her saat vücudu ile uğraşıyor ve vücuduna bakıyor,» diyordu Sofya. Mayısta tifoya yakalandı; bu defa da kefeni yırttı. Yine Sofya'nın dediğine göre, artık «Zayıf ve zavallı bir ihtiyarcık» olup çıkmıştı.

Tolstoy savaşmaktan vazgeçmiyordu. Gittikçe daha uzun süren gezintilere çıkmaya, jimnastik yapmaya, ata binmeye başladı. Ve tekrar yazmaya koyuldu: «Bilgililerin Düşünceleri» adlı bir antoloji düzenledi, birkaç hikâye, iki oyun, nefret ettiği Shakespeare'le kozunu paylaştığı bir de deneme yazdı. 1890'

da başladığı ve mutlak hükümdarlığı şiddetle yerdiği «Hacı Murat» adlı romanına devam etti. 1905'de bir yandan Çar II. Nikola'ya, bir yandan da ihtilâlcilere hitap eden «Mektuplar»ını kaleme aldı; taraf tutmayı reddediyordu. Bir «Çocuklar İçin Okuma Parçaları», bir de «Çocuklara Açıklamalı İsa Öğretimi» yazdı. Mujiklerin (1) çocukları için gece kursları düzenledi, fakat onlar bu kurslara katılmadılar bile. Buna rağmen Tolstoy pişmanlık içinde yaşıyordu. Çünkü fikirlerine aykırı olarak, malını mülkünü ailesine bıraktığı halde 'toprak sahipliği' durumu devam ediyordu. Sofya ile anlaşmazlıkları gittikçe artıyor, yazarı çok sarsıyordu. 1907-1908 kışında bir sürü anî bayılmalar geçirdi, ardından hafıza kaybına uğradı.

Tolstoy tedhişçilere karşı girişilen sindirme hareketi karşısında duyduğu tiksintiyle, Bakan Stolipin'e bir protesto yazısı gönderip ikazda bulundu. Sonra kamu oyuna seslenen bir bildiri yayınladı: **Artık susmayacağım.** İsyancı müjiklerin kurşuna dizilmeleri yazarı umutsuzluğa boğuyordu. Göz yaşları içinde, «Bu şekilde yaşayamam ben,» diyordu. Bir aralık filibite yakalandı ve herkes bu sefer öleceğini sandı. Fakat o tekrar iyileşti ve not defterine yedi yeni romanın konularını çiziştirdi.

Tolstoy'un 80'inci doğum yıldönümü gerçek bir tanrılaştırma oldu. Heyecandan gözleri yaşardı. Eğlenceden, yorgunluktan bitkin bir durumda ayrıldı ve yatarken kızı Maşa'ya, «Ruhumda bir sıkıntı var!» dedi. Fakat huzur dolu bir uykuya daldı. Daha sonraki aylarda Sofya ile kavgaları kendisini iyice yıpratti, yordu. 1909'da Moskova'ya gitti. Yola çıkacağı

(1) Rus köylülerine verilen ad.

sırada geçeceği yola biriken kalabalık, yazara alkış tutuyordu. Kursk garında trenden indiği zaman, kalabalığın arasında kaldı ve az daha eziliyordu. Kalabalık polis kordonunu yarmış. Tolstoy'un üzerine atılmıştı. Yaşama korkusu içinde sendeleyerek ve alt çenesi titreyerek bir vagona sığındı, kendisini koltuklardan birinin üzerine attı, mutlu ve bitkin bir halde gözlerini yumdu. Birkaç saat sonra bir baygınlık geçirerek saçmalamaya ve kekelemeye başladı. Herkes yine öleceğini sanmıştı. Fakat kabına sığamayan ihtiyar, ertesi günü yine at sırtındaydı. Yeniden yazılarının ve mektuplarının başına dönmüştü. «Kodinka» adlı bir romanla, «**Hayat Yollarında**»nın girişini tamamladı. Bu arada Bernard Shaw ve Gandhi ile mektuplaşıyordu. Hayatındaki zıtlıklar ve Sofya ile kavgaları çekilmez hale gelince, kaçtı. Zaten uzun bir süreden beri —ahlâk anlayışı gereği— dünya nimetlerinden elini eteğini çekmişti; yalın bir hayatın ve ailesiyle malını mülkünü terketmenin hayalini kuruyordu. Ve ancak çok genç bir adamın istek ve ruh gücüyle kalkışabileceği kaçmak işine karar verdi. Fakat vücudu bir ihtiyar vücuduydu; yolculuğun yorgunluğuna dayanamadı ve bir gar şefinin evinde öldü. Tolstoy da sağlığını ve sonuna kadar çabalarını sürdürebilmeyi, hastalıklara ve yaşlılığın çöküntülerine karşı aralıksız savaşarak becermişti.

Altmış yaşından sonra Renoir da yarı felçli olarak yaşadı. Artık yürüyemiyordu. Eli kaskatıydı. Oysa, 78 yaşında ölünceye kadar, resim yapmaya devam etti. Paletinin üzerine boya tüplerini başkaları sıkıyordu. El eklemine bir fırça yerleştiriyorlar, o da bunun ucundaki parmak kılıfı ile fırçayı kolunun hareketinden yararlanarak kullanıyordu. «**Resim yapmak için insanın ele ihtiyacı yok,**» diyordu. Kırlarda

tekerlekli iskemlesiyle dolaşmaya çıkıyor, dik yokuşlarda kendisini insanlara taşıtarak, en sevdiği yerlere kadar ulaşıyordu. Çok çalışıyordu; yaratıcı gücünü koruyabilmişti. Aralıksız ilerlemeler kaydettiği izlenimi içine yerleşmişti ve bundan sonsuz bir kıvanç duyuyordu. Tek üzüldüğü nokta, sanatçı olarak değerlendirildiği zamanın, kendisini bir yandan da mezara yaklaştırdığını bilmesiydi.

Giovanni Papini [1] 70 yaşında hâlâ sıhhatliydi. 9 Ocak 1950'de bir arkadaşına şöyle yazıyordu: «Kendimde henüz ihtiyarlığın çöküntüsünü göremiyorum. İçimde hâlâ dayanılmaz bir öğrenmek ve çalışmak isteği var.» Uzun bir süreden beri verilerinin en önemlisi olarak bellediği iki kitap üzerinde çalışıyordu: 1945'te 6.000 sayfasından fazlasını yazdığı «Evrensel Yargı» ile, «İnsanlara Durum Bildirisi». Michel Angelo üzerine de bir kitap yazdı ve «Şeytan»a başladı. Fakat bu sırada bir doku sertleşmesi hastalığına yakalandı ve bu hastalık (herhalde kendisi bilmiyordu) küçük beyin felciyle sonuçlandı.

Papini, ateşli bir Hıristiyan olarak, çektiği acılara ruhsal bir değer veriyor ve Tanrısal buyruk önünde boyun eğiyordu. Buna rağmen tamamlıyamadığı iki büyük eseri kendisini uğraştırıyordu: «Tekrar tekrar okumaya, ayrıca bir çift yeni göze, uykusuz gecelere, daha yarım yüzyıla ihtiyacım olacak. Oysa ben yarı körüm, âdeta can çekişiyorum.» Zor yürüyebiliyor ve çok da yoruluyordu. Hastalığı daha da ciddîleşti. «Hep daha kör, hep daha hareketsiz, hep daha sessiz... Küçük dozlar halinde, her gün bir parçacık ölüyorum.» Sol bacağından yararlanamaz hale gelmişti, parmaklarını da kullanamaz oldu.

[1] Papini: Polemikleri ile ün salan çağdaş İtalyan yazarı. (Ç.N.)

«Başladığım eserleri tamamlıyamamak düşüncesi beni kahrediyor,» diyordu. Ve gerçekten de iki büyük eserini tamamlıyamadı. Bu, sentezi sözlü olarak tamamlanamayacak kadar geniş bir eserdi. Yalnız «Şeytan»ın son bölümünü yazdırabildi, bir de «Corriere della Sera» gazetesinde yayınlanan ve «Kopan Parçalar» adı altında topladığı metinlerini bitirebildi. Bunlardan biri «Mutsuzların Mutluluğu» başlığını taşıyordu; yazıda kendi durumunu belirtiyor ve buna nasıl dayandığının nedenlerini sıralıyordu. Sözgelişi «Ben acı çekmeyi, budalalığa her zaman tercih ettim,» diyor Sohbetleri de canlılığını koruyabilmişti. Ama yavaş yavaş sesi işitilmez olmaya başladı. Bunun üzerine bir şifre icat etti: Masaya yumruğu ile belirli sayıda vuruyor, her sayı bir harfi belirtiyordu. İnanılmaz bir sabırla, harf harf düşüncelerini yazdırıyordu. Zekâsı iyice bulanıklaşıncaya kadar da yüksek sesle kendisine kitap okutturdu.

Renoir'ın, Papini'nin inatçılıklarının kaynağı, içlerini kemiren ihtirastadır. Giriştikleri işe böylesine bağlı olmadıkları halde, gurur duygusuyla çöküntüye karşı enerjiyle savaşanlar da vardır. Bunlar son demlerini meydan okurcasına yaşarlar. Hemingway'in «İhtiyar Adam ve Deniz»inin teması da budur. Yaşlı bir balıkçı tek başına koca bir balığı avlamaya çıkar ve balığı tutarken yorgunluktan bitik hale düşer; balığı karaya kadar çekmeyi becerir, fakat köpek balıklarına karşı koruyamaz ve sonunda kıyıda etlerinden arınmış bir iskelet bırakır. Ama ne önemi var? Serüvenin sonu, zaten hikâyenin içinde: İhtiyar adamın bütün sorunu, benzerlerinin çoğunluğunun sürdürdüğü bitkisel bir hayatı reddetmek ve sonuna kadar cesaretin, dayanıklılığın diri değerlerini savunmaktı. İhtiyar balıkçı, «Bir insan yok edilebilir, fakat yenilemez,» diyor. Hemingway pek de inandırıcı olmayan

bu öğütlü hikâyesiyle içini saran tutkuları savmayı denedi; yazmak kendisine zor gelmeye başlamıştı, hayatı boyunca yansıtmak istediği görüntüsünü artık bir türlü gerçekleştiremiyordu. Canlılığı dışarı taşan bu yiğit, sık sık intihar etmeyi düşünüyordu ve sonunda bir tüfek kurşunuyla canına kıydı.

İhtiyar balıkçının inadına, birçok yaşlı insanda daha az efsaneleşmiş biçimlerde raslanabilir. Eski sporcuların bazıları 92 yaşına kadar atletizm yapmaya, tenis, futbol oynamaya, bisiklete binmeye devam ederler. Genellikle geçmişlerinde pek parlak dereceler de yapmamışlardır, fakat şimdi de önemli performanslar elde etmeyi istemeden, vakitlerini kontrol endişesini içlerinde saklarlar. Çoğu emekli olduktan sonra stadların kapılarını eskisinden daha sık aşındırırlar. 60 yaşından sonra spora devam etmek eski sporcuların üçte ikisi için önemli tehlikeler doğurur (1).

Spor, organların yaşlanmasını ağırlaştırmaz. Fakat iyi ve düzenli çalışmalarına yardımcı olur. Emekli sporcuların inadında, kendilerine kuvvet şurubu etkisi yapan birşey vardır ve çok defa cesaretlerini kırmak isteyen çevreleri, aslında bu inada karşı saygılı olmalıdırlar. Her türlü eylemi aşırı derecede kısmak, kişiyi küçültür. Tepelerinde ağır yükler taşıy yaşlı Bali kadınları bu gerçeği çok iyi anlamışlardır. Yaşlı insan bilir ki, vücudunun çöküşüne karşı sa-

(1) «3. Çağ Sportif Çalışmalar Grubu» doktoru Longueville, kulağında aşırı duyarlık ve sol damarlarında irileşme olduğu halde 3 metrelik tramplenden 60 defa atlayan 63 yaşındaki bir yüzücüden, damarlarının dokuları sertleşmiş 60 yaşındaki paraşütçüden, enfarktüs belirtileri gösteren ve bir kriz atlatan, yine de günde 30 km. yol kateden 85 yaşındaki bisikletçiden, vb. sözetmektedir.

vaşmakla, ihtiyarlığı ağırlaştıracaktır. Ayrıca vücudundaki fizik yıkıntılarda, çevresinin amansız bakışlarının ihtiyarlık sözcüğünün belirttiği bu genelleştirilmiş çöküşün delilini bulacağını da bilmektedir

■

MORAL ve fizik, birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı iki unsurdur. Kötü bir dönüşüme uğramış bir organizmayı yeniden dünyaya uyduracak çalışmayı becermek için, insanın yaşama zevkini korumuş olması gerekir.

Bunun karşılığı olarak da sağlıklı olmak, zihnî ve duygusal çıkarları destekler. Çoğu zaman vücut ve akıl «**yücelmeye** ya **da küçülmeye**» birlikte giderler. Fakat her zaman değil. La Fontaine'in kusursuz sağlığı, akıl dengesinin bozulmasına engel olamıyordu; bazan da çökmüş bir vücudun içinde üstün bir zekâ yaşamaya devam eder. Ya da ikisi ayrı düzenlerde başaşağı gelir. Akıl direnmeyi denerken —Swift'in durumunda olduğu gibi— organik dertlerin altında kalır. Böyle durumlarda ihtiyar kendi kendisiyle bir çeşit bağdaşmazlık durumunu feci şekilde hisseder. Alain, 'ancak mümkün olan istenir' diyordu. Fakat bu, çok basit bir akılcılık (1) yoludur. İhtiyarın bütün dramı, istediğini elde edememesindedir. İhtiyar tasarılar, projeler yapar, sıra uygulamaya gelince, organizması yan çizer. Yorgunluk, atılganlığını engeller; sisler arasında anılarını arar; düşüncesi, üzerine yoğunlaştırdığı cisimden başka yönlere kayar. İşte o zaman ihtiyarlık —hastalık be-

(1) Her varlığın aklî bir nedene dayandığına ve bilginin kaynağının akıl ve aklın ilkeleri olduğuna inanan doktrin. (Ç.N.)

lirtileri görülmese bile— bir akıl hastalığı gibi kendisini hissettirir.

■

POLİTİK ya da ideolojik sebeplerle yaşlılığın övgüsünü yapan ahlâkçılar, ihtiyarlığın kişiyi vücudundan kurtardığını ileri sürerler.

Bir çeşit terazi oyunuyla, vücudun uğradığı kaybı, akıl kazanacaktır: Platon, **«Aklın gözleri, vücudundakiler görmemeye başladığı zaman keskinleşir,»** demiştir. Joubert de şöyle yazıyor: **«Uzun bir yaşlılık devresi geçirenler, vücutlarından arınmış gibidirler.»** (1) Tolstoy gücünü kaybetmeye başladığı zaman, karşı-gerçeklerle kendini avutuyor: **«İnsanlık ahlâk yönünden ilerleyişini yaşlılara borçludur. İhtiyarlar çok daha iyi ve akıllıdırlar.»**

Aşkının gücüne Hugo'yu inandırmaya çalışan zavallı Juliette Drouet, 71 yaşında ona şöyle yazıyor: **«Yaşlılığın vücudumdan söküp aldığı bütün güç, ruhumda ölümsüz bir gençlik ve ışıl ışıl bir aşk haline dönüşüyor.»** Fakat 1878'den itibaren, kendisini için için kemiren kanserle birlikte, ihtiyarlığa artık sadece bir çöküş gözüyle bakmaktadır. **«Aşkıma olanca gücümle sarıldığım halde, içimde her şeyin yıkılıp çöktüğünü hissediyorum; yaşantı, hafıza, kuvvet, cesaret... Vücudumda şeytan var.»**

---

(1) Spirutualist, ahlâkçı, gelenekçi Joubert Tanrı'ya inanıyordu ve Madam Chastenay, **«Onda her şey ruhtu,»** demişti. Bu yine de zengin bir kadınla evlenmesine, büyük bir üniversite hocası olmasına, nişanlar içinde ölmesine engel olmadı. **«Hayatın akşamı, lâmbasını da beraber getiriyor,»** diyen de odur.

Jouhandeau kendisine göre vücudun çöküşünü izleyen ruh zenginliğini övüyor. «Vücut dibe doğru indikçe, ruh yükseliyor.» Nasıl? Nereye doğru? Bunu söylemiyor. Kimbilir hangi estetik uğruna boyun eğmeyi övüyor: «Bakışların uzaklığı yavaş yavaş azalıyor. Ölüm içimizde basamak basamak yerleşiyor ve şu dünyada çoktan ondan ayrılmış gibi yaşıyoruz. Buna kızmak kabalığını göstermeyelim.»

İhtiyarların büyük çoğunluğunun imkânları göz önüne alınacak olursa, bu spirutualist saçmalıklar pek densiz geliyor insana: Açlığın, soğuğun, hastalığın hiçbir şekilde morali düzelttiği söylenemez. Kısacası bunlar, hiçbir temeli olmayan boş sözler gibi görünmektedir. İhtiyarlığı azizliğin bir şartı haline getiren Yeni-Taoist'ler (1) için bile yeterli değildi bu. Cisimden kurtulmak ve ölümsüzleşmek için dünyadan elini ayağını çekmek, vecde gelmek gerekiyordu. Yaşlanmanın cisimden kurtulmayı hazırladığını deneyler de kökünden yalanlamaktadır. Yaşlılığın şafağında vücut eski gücünü koruyabilir ya da yeni bir dengeye erişebilir. Fakat aradan geçen yıllar boyunca yıpranır, ağır gelmeye başlar ve akıl eylemlerini aksatır.

1671 yılında henüz 61 yaşında olan Saint-Évremond (2) şöyle yazıyordu: «Bugün aklım vücuduma yöneliyor ve onunla daha iyi kaynaşıyor. Aslında tatlı bir birleşmenin zevki uğruna böyle olmuyor; birbirlerinin yardımına koşmak, birbirlerine destek olmak için böyle oluyor.» 19 Mart 1943'te Gide, «Yaşlılığın küçük, ihtiyarı böylesine sefil bir yaratık ha-

(1) Çin'de halk arasında yaygın olan ve ruhsal değerlere önem veren din. (Ç.N.)

(2) Saint-Évremond (1616-1703): Ruhsal değerlere önem veren bir Fransız yazarı .(Ç.N.)

line getiren bütün rahatsızlıklarından» yakınıyordu. «Aklım hemen hiçbir zaman cismimden sıyrılamıyor, unutamıyor onu ve bu, tahmin edemiyeceğiniz kadar insanın çalışmasını aksatıyor.» Aslında bir araç olan vücut, engel haline dönüşmektedir; «Tatlı yaşlılıklar» kendiliğinden asla oluşmuyor; aralıksız zaferler ve sineye çekilen yenilgiler tarafından temsil ediliyor

■

SPİRUTUALİSTLERİN sözünü ettiği arınma, kendileri için temel olan cinsel isteklerin gemlenmesinde toplanmıştır Yaşlı insanı bu kölelikten kaçıp kurtulduğu ve böylece duruluğa erdiği için kutlarlar. **John Anderson, My Jo** [1] adlı ünlü ağıtında İskoçyalı şair Robert Burnes, içlerinde cinsel istekleri sönmüş yaşlı ve ideal bir çifti anlatmaktadır. Karı koca, «hayat tepesini yanyana aşmışlar ve çok eskiden tatlı anların tadına varmışlardı»; şimdi onların «kararsız adımlar atarak, ama elele, gezinin sonuna varan yolu birlikte izlemeleri» gerekmektedir. Bu konu genç adamların ve orta yaşlıların yüreğine derin bir şekilde kazılmıştır, çünkü çocukluklarında okudukları kitaplarda buna bol bol raslamışlar ve anne-babalarına besledikleri saygı, olayın gerçekliğine kendilerini inandırmıştır.

Yaşlılar arasında cinsel ilişkiler ve şiddetli kavgalar düşüncesi, insana garip gelir. Oysa bundan hayli farklı bir gelenek vardır. «Şehvet düşkünü ihtiyar» deyimi, halk arasında yaygınlaşıp klişe olmuş bir sözdür. Edebiyat ve daha çok resimde Suzanne'ın ve iki ihtiyarın serüveni bir efsane değerine ermiştir. Âşık pinpon 'tema'sı tiyatroda da komik bir

(1) «John Anderson, Benim Jo'm!» (Aslında İngilizce). (Ç.N.)

unsur olarak öteden beri kullanılmıştır. Bu yergili geleneğin, ihtiyarlığı olduğu gibi değil de, olması gerektiği gibi anlatmaya meraklı idealistlerin çektikleri nutuklara oranla gerçeğe çok daha yakın olduğunu göreceğiz.

Her iki cinste de cinsi istek genel akıl hastalıklarının sınırındadır; organizma tarafından nasıl şartlandırıldığı kesinlikle bilinmemektedir. Görülen şey —önceden de söylemiştik— yaşlılık nedeniyle cinsiyet bezelerinin ârızalanmasının, üreme görevlerini azaltmaya, hattâ tamamen ortadan kaldırmaya yöneldiğidir. Sevişmeyle ilgili uyarıcılara karşı tepkiler çok daha azdır: Ağırdır, ya da hiç görülmez. Kadın güçlükle orgazma erer ya da ermeyi beceremez; erkek de cinsiyet organının sertleşme gücünün azaldığını ya da tamamen yokolduğunu görür.

Fakat Freud cinsiyetin sadece üreme tekeline alınamıyacağını göstermiştir: Libido (1) bir içgüdü, yani belirli bir konusu ve amacı olan, önceden hazırlanmış bir davranış değildir. Libido, konusuna, amacına göre tahrik kaynağı olduğu gibi, cinsel isteğin dönüşümlerine de yarayan enerjidir. Artabilir, azabilir, yön değiştirebilir. Çocuklukta cinsiyet çok yönlüdür, üreme organları üzerinde toplanmıştır **«Cinsel istek ancak karmaşık ve şüpheli bir evrimle üremenin tekeli altında örgütlenir ve zamanla içgüdünün görünür statiklik ve amacını bulur.»** (2) Buna göre, üretim fonksiyonları azalan ya da tamamen ortadan kalkan bir kişinin cinsiyetsiz sayılamıyacağı sonucuna derhal varılabilir. Adam yine de cinsiyeti olan biridir —hattâ hadımlar ve iktidarsızlar da öy-

(1) Cinsiyet içgüdüsü ile ilgili her türlü istek ve iktidar. (Ç.N.)
(2) J. Laplanche ve J.-B. Pontalis'in «Psikanaliz Sözlüğü»nden.

ledir— ve cinsiyetini bir takım eksikliklere rağmen gerçekleştirmek zorundadır. Sartre, bir doymamışlık tipinde, bir de doymuşluk tipinde cinsiyet niteliği vardır, diyor [1]. Bu nitelik, ancak ölümle beraber ortadan kalkmaktadır; duygu ve hayallerden ibaret bir mozaik parçasını çerçeveleyen bir refleksler bütününden apayrı bir şeydir. Vücudun yaşadığı, başka vücutları hedef tutan ve varoluşun genel akışına bağlanan bir güdüdür. Erotik bir boyut sağladığı dünyanın içine karışır. Yaşlıların cinsiyeti üzerine soru sormak, cinsel organlarda üreme tekeli kaybolduğunda insanoğlunun kendisine, başkasına, dünyaya karşı olan uyarlığının ne hale geldiğini sormak demektir. Çocuk cinsiyetine doğru bir basit gerileme olduğunu sanmak elbette saçma olur. İhtiyar asla, hiç bir alanda «çocukluğa dönmez», çünkü çocukluk çağı bir 'yukarı yükseliş' deyimiyle nitelenir. Öte yandan çocukta cinsiyet, kendi kendini aramaktadır. Yaşlı insanınki ise, olgunluk çağında neler becerdiğinin anılarını saklar. Ayrıca çocukluk ve yaşlılık devrelerindeki sosyal etkenler de köklü olarak birbirlerinden farklıdır.

Cinsel faaliyetin bir amaçlar çokluğu vardır. Cinsel istek tarafından yaratılan gerilimi çözümlemeyi hedef tutarlar; bu gerilim özellikle gençlik çağında bir ihtiyaç şiddetindedir. Daha sonra, bu alanda —ciddî bir yoksunluk dışında— kişi bir rahatlamadan çok, olumlu bir zevk arar. Orgazm sayesinde buna erişir; orgazmdan önce ve orgazmla beraber bir alay duygu, hayal ve efsane vardır ki, bunlar kişiye kökleri çocukluk çağına kadar inen **«Bölgesel istekler»**in boşalımı sonucu ortaya çıkan **«Hazırlık zevkleri»** verirler ve kişi için orgazm kadar ya da daha çok değer

(1) **«Varlık ve Hiçlik»**

taşıyabilirler. Bu zevk arama işlemi pek ender olarak bir fonksiyonun basit uygulaması haline gelir: Genellikle her ortağın kendi varlığını ve diğerinin varlığını ender bir şekilde gerçekleştirdiği bir serüvendir İstek de şuur karşısındakini beden olarak büyüleyip sahip olabilmek için bedenleşir; bu durumda karşılıklı bir çift cisimleşme ve dünyanın dönüşümü ortaya çıkar ve bu dönüşüm de zevk âlemi olur. Sahip olma teşebbüsü, diğeri olarak kaldıkça, kaçınılmaz bir şekilde başarısızlığa uğrar. Karşılıklılık dramı sonuca bağlanmadan önce en aşırı ve belirli şekillerden biriyle yaşanır; çok defa şefkate yönelen bir suç ortaklığını gerektirir. Birbirlerini 'ben ve öteki' arasındaki mesafeyi yokedecek kadar büyük bir aşkla sevenler arasında başarısızlık ihtimalinin bile üstesinden gelinmiştir.

Aşk birleşmesinde kişi, büyüleyici vücut olarak varolduğuna göre, kendisiyle narsisist bir ilişki kurar. Yiğitçe, ya da dişice meziyetleri onaylanmış, kabul edilmiştir; değerlendirildiğini hisseder. Bu değerlendirme endişesinin bütün aşk hayatını etkilediği de olur. Sürekli bir baştan çıkarma teşebbüsü yiğitlik kuvvetinin, dişice çekiciliğin aralıksız tasdiki haline gelir; oynanmak için seçilen rolün coşkunluğudur bu.

İşte meydanda: Kişinin cinsel faaliyetinden elde edeceği kazanç çok yönlü ve pek zengindir. Her şeyden önce zevki ya da dünyanın çehresinin istekle değişmesini, yahut da kendisinin bir çeşit temsilini de arasa, ya da bu amaçların hepsinin peşinde olsa, erkeğin de, kadının da bundan vazgeçmekten iğrendikleri anlaşılır. İhtiyarlığı iffete adayan ahlâkçılar, 'insan artık arzulamadığı zevkler için pişmanlık duymaz,' diyorlar. Bu pek kestirme bir görüştür.

Normal şartlar altında insanın isteği yalnız kendisi için ortaya atmadığı doğrudur: Bir zevk ya da herhangi bir vücudun isteği söz konusudur. Fakat anî olarak ortaya çıkması sona eriverince, eksikliğinden duyulan pişmanlık, düşünceler arasında yer edebilir. İhtiyar sık sık arzu etmek ister, çünkü yerini bir daha dolduramıyacağı denemelerin özlemini içinde saklamaktadır. Çünkü gençlik ya da olgunluk çağında kurduğu erotik âleme hâlâ bağlıdır; solmaya başlayan renkleri ancak arzuları ile canlandırabilecektir Kendi öz bütünlüğünü de, arzuları ile farkedebilecektir. Biz ölümsüz bir gençlik dileriz ve libido'nun ayakta kalabilmesi de bunun içindedir. Bazıları üreme organlarındaki eksikliklere karşı ilâçla savaşmayı denerler (1). Başkaları da bir yandan buna boyun eğerken, öte yandan şu ya da bu yöne eğilimli cinsiyetleri olan kişiler gibi olduklarını söylemek yoluna dört elle sarılırlar.

Bu inatçılığa ancak cinsiyete olumlu bir değer verenlerde raslanır. Kökleri çocukluktaki komplekslere dayanan nedenlerle cinsiyete iğrenerek bakanlar, bundan bir an kurtulmak için yaşlarının ilerlediğini bahane olarak söylemekte tez davranırlar. Ben, gençlik çağında «Evliliğin angaryası»ndan yakasını kurtarmak için doktor raporlarından medet ummuş yaşlı bir kadın tanıdım; yaşlandıktan sonra ihtiyarlığını çok daha kullanışlı bir özür olarak kullanmaya başlamıştı. Yarı iktidarsız, kayıtsız ya da cinsel bir-

(1) Özelikle erkekler cinsel kudretlerini korumak için kuvvet ilâçlarına, «Kuvvet hapları»na, hormon tedavisine başvururlar. Bugün kadınlar da âdetten kesilmeyi geciktirmek için tedavi yollarından yararlanmaktadırlar. Fakat âdetten kesildiklerinde, genç kalmak kuruntusunu sürdürseler bile, cinsel yönden «Hızlılık»larını koruyup korumamaya artık aldırmazlar.

leşmeden sıkılan erkek ise, artık kendisine normal gelmeye başlayan bir iffet anlayışına sığınabildiği için rahat bir nefes alabilecektir.

Mutlu bir cinsel hayat yaşamış olanlar, bunu daha fazla uzatmamak için haklı nedenler ileri sürebilirler. Bunlardan biri de kendi kendileriyle olan narsisizm ilişkileridir. Öz vücutlarından iğrenmek, erkekte ve kadında çeşitli sembollere bürünebilir, fakat yaşları her ikisini de buna karşı isteklendirebilir ve o zaman bir başkası için varolmayı reddederler (1). Bununla beraber insanın kendi görüntüsünün cinsel uyarıcıya karşı zıt etkisi de vardır: Sevilen kişi kendini sevimli olarak görür ve çekinmeden aşkın kucağına atılır; fakat çok defa ancak gönülleri hoş ettiği sürece sevgiyi bulur ve kendisinin uygunsuz bir görüntüsü onu yoldan çevirir. Bu defa kendini cinsel ilişkiler kurmaktan uzaklaştıran bir fasit daire meydana getirir.

Bir diğer engel de, 'başkaları ne düşünüyor'un baskısıdır. Yaşlı kişi kendisine teklif edilen uzlaşmalı ideal karşısında boyun eğer. Rezaletten ya da sadece gülünç duruma düşmekten çekinir. 'Başkaları ne der'in kölesi olur. Toplumun zorla kabul ettirdiği yol - yöntem, iffet temayüllerini içine atar. Beslediği arzular bile kendisini utandırır, inkâr eder bunları; kendi gözünde şehvet düşkünü bir moruk, sefih bir kocakarı olmayı reddeder. Hepsini bilinç altına atacak kadar cinsel isteklerine karşı kendisini savunur (2).

---

(1) Saint - Évremond'un buna karşı bir görüş ileri sürdüğü yazılmıştı; insan ne kadar az sevilirse, o kadar çok sevmeye düşer. Fakat o, platonik aşktan sözediyordu.

(2) 1968 yılı aralık ayında Dr. Runciman. Birleşik Amerika Doktorlar Derneği XXII. Kongresi'nde 40 ile 89 yaşlarında

Önceden tahmin edileceği gibi, biyolojik alın-yazılarındaki durumu kadınlarınkine oranla çok daha başkadır denebilir. Biyolojik açıdan erkekler çok daha avantajsızdır; sosyal yönden de «**erotik nesne**» şartı içinde bulunmaları kadınları köstekler.

Herkesin bu konudaki tutumu pek iyi bilinmemektedir. Bazı istatistiklere temel olan bir takım araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalardan elde edilen cevapların değeri her zaman için tartışılabilir. Bu alanda da 'ortalama' kavramı pek bir anlam ifade etmez. Ben yine de 'Ekler' bölümünde, başvurduğum ve birkaçını ilginç gördüğüm bazı araştırmaların sonuçlarına yer verdim (1).

■

İNSANLAR konusunda istatistikler —sık sık olduğu gibi— herkesin bildiğini onaylamaktan başka bir şeye yaramıyor. Yaşlandıkça, cinsel birleşmelerin sayısı azalır. Bu olay libido'nun zayıflamasına sebep olan cinsel organlarda görülecek ârızalara bağlıdır. Fakat yalnız fizyolojik etken rol oynamaz. Kişilerin davranışları arasında hatırı sayılır farklar vardır, bazıları 60 yaşında iktidarsız kalırken, 80 yaşından sonra da cinsel alanda çok aktif olanlar bulunur. Bu değişikliklerin nasıl açıklanabileceğini görmeyi denemek gerekir.

Önemi ilk göze çarpan etken, kişinin medenî ha-

---

200 kişi arasında yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını açıklamıştır. Bu sonuca göre yaşlılar arasında cinsel etkene set çeken, «**Ruhsal engeller**»dir. Yaşlılar, özellikle kadınlar, katı bir ahlâk anlayışından doğan tabuların ve yasakların kurbanı olmuşlardır.

(1) Bak: 'Ekler Bölümü - 4'.

lidir. Evli erkeklerde (1) cinsel birleşme sayısı, bekâr ve dullara oranla çok daha fazladır. Evlilerde hoş görülmeyen ilişkiler erotik istekler doğurur; alışkanlık, suç ortaklığı cinsel arzuyu kırbaçlar. **«Ruhsal engeller»**e dayanmak çok daha kolaydır. Özel hayatın çektiği duvar, yaşlı kocayı kem dillere karşı korur. O da kendisini, görüntüsü içinde başkasına oranla daha az tehlikede hisseder. Bu kelimenin burada ne anlama geldiğini kavramak gerekir. 'Kadın - nesne' çocukluğundan itibaren vücudunun bütün görüntüsünde kendisini tanırken, erkek çocuğu cinsiyet organında bir «alter ego» (2) bulur. Erkek, hayatı boyunca kendisini cinsiyet organında tanır ve tehlikede olduğunu hisseder. Korktuğu narsisizmle ilgili örselenme, cinsel kudretinin çöküşüdür: Cinsel organının sertleşmemesi, devamlı sert kalmaması, aşk ortağını tatmin edememe korkusu. Bu korku evlilik hayatında daha az sıkıcıdır. Kişi canı çektiği zaman sevişmek isteyebilir. Karşılaşılan bir başarısızlık kolayca hasıraltı edilebilir. Hayat arkadaşı ile olan içtenliği, hükmünü daha az korkulu hale getirebilir. Bu sebepledir ki yaşlı birçok çift cinsel faaliyetlerini uzun süre sürdürebilmektedirler. Sosyal hemşireler ve sosyologlar tarafından yapılan gözlemler, sözünü ettiğim araştırmaları doğrulamaktadır.

Yine de evli erkeklerin büyük bir kısmı, cinsel faaliyetlerini ya pek ender sürdürebilmekte, ya da hiç cinsel ilişkilerde bulunmamaktadırlar. Erkenden cinsel iktidarsızlığa uğramışlarsa, bunun nedenini cinselliğe yabancı etkenlerde aramalıdırlar. Sözgelişi,

(1) Evlilikte sağlam temellere dayanan ilişkileri hazmetmek gerekir.

(2) Alter ego: Latince bir deyim, **«Bir başka ben»** anlamındadır.

fizik ya da akıl yorgunluğu, sakatlıklar, bazı kimselerde görülen aşırı beslenme ve içki gibi. Cinsel yönden genç adam bile ortak değiştirmek ihtiyacını duyar; biteviyelik kendisinde arzuyu öldürür. Yaşlandıktan sonra da, artık çok iyi tanıdığı, üstelik ihtiyarlamış ve kendisi için hiç de arzu edilir olmayan ortağından bıkar. İmkân bulup da eski hayat arkadaşlarını genellikle çok daha genç bir yenisiyle değiştiren ihtiyarlar, yeniden kudretlerine kavuşurlar.

Eşini kaybetmek de dul kalan erkeği uzun bir süre, ya da tamamen cinsel faaliyetten uzaklaştırır. Yaşlı bekâr erkekler ve dullar evli erkeklere oranla libido'larını tatmin çaresini çok daha güç bulurlar. Çoğu çekiciliklerini kaybetmişlerdir; serüven arıyorlarsa bile, teşebbüsleri kısa kesilir Rizikoyu göze almakta da kararsız kalırlar. Toplum ahlâkı ihtiyarların aşk oyunlarını 'ayıp', ya da 'gülünç' olarak yargılar. Başarısızlık korkusundan kendilerini hiçbirşey koruyamaz. Geriye bir parayla satın alınan aşklar kalıyor: Pek çok kimse bundan hayatları boyunca nefret etmişlerdir; bu tür aşkları 'yaşlılık çöküntüsünün kabul edilmesi', 'yaşlılığa teslim olma' gibi kabul edenler çoktur. Yine de bu yolu seçenler, fahişelere gidenler ya da maddî yönden destekledikleri kadınlarla ilişki kuranlar vardır. Tercihleri —perhiz ya da faaliyet— isteklerinin şiddetiyle, dirençlerinin gücü arasındaki dengeye bağlıdır

Birçok kimsenin tercih ettiği çözüm yolu da, kendi kendini tatmindir. «**Sexology**» tarafından sorguya çekilenlerin dörtte biri, uzun bir süreden ya da 60 yaşından beri bu yolu seçtiklerini belirtmişlerdir. Sonuncular, yaşlandıklarından dolayı buna yönelmişlerdir. İstatistikler evli erkekler arasında da bu yolu seçenlerin çok olduğunu göstermektedir. Kendi kendini

tatmine oranla cinsel birleşme çok daha güç bir işlemdir, çünkü bir başkasıyla ilişkiyi gerektirir. Hiç şüphesiz yaşlı erkeklerin pek çoğu da, hayat arkadaşlarının yıpranmış vücudu yerine, hayal güçlerini tercih etmektedirler. Ayrıca bir de eski kompleksler nedeniyle ya da yaşı kendisini aşka sırt çevirmeye zorladığı için, «hayır» diyen eşler vardır. Bu durumda kendi kendini tatmin, en kolay çözüm yoludur.

Kadının, yaşlı erkeğe en çok hangi yaşta 'çok arzu edilir' göründüğünü bilmek hayli ilginç olur. Çoğu, kadının çok genç olmasını isterler; para hesapları bir yana, bu isteklerini gerçekleştirmeleri de mümkündür. Çünkü bazı genç kadınlar yaşlı erkeklere düşkün olur Bazı yaşlı erkekler ise, görmüş - geçirmiş kadınlardan hoşlanırlar; gençler kendilerine anlamsız gelir. Bir kısmı ise genç kadınların yanında sıkılır, kendilerini ahlâksız ya da gülünç hissederler; yaşlarının bir hayli ileri olduğunu içleri çok sıkılarak hatırlarlar. Yapacakları seçme aşktan beklediklerine ve kendileri hakkında besledikleri fikre bağlıdır.

Kişinin sosyal durumu da cinsel faaliyetini etkiler. Bu faaliyet, Fikir işçileri ve zenginlere oranla, beden işçileri ve fakirlerde daha uzun sürer. İşçilerin, köylülerin arzuları, burjuvalarınkine oranla çok daha dolaşıksız, erotik efsanlere daha az bağımlıdır; eşlerinin vücutları —aşktan vazgeçmedikleri halde— çok daha çabuk yıpranır; yaşlı halleriyle bile kocalarına, zengin sınıfların karılarından daha az hayal kırıcı görünürler. Öte yandan işçi ve köylüler, beyaz yakalılara oranla kendilerini daha az gözlerinde büyütürler. Toplumsal sınıflarda, —aşağılara doğru inildikçe— başkalarının ne diyeceklerine gösterilen kayıtsızlık artar. Geleneklerin dışında yaşayan ihtiyarlar —serseri kadın ve erkeklerle düşkünler evi

sakinleri— hiç çekinmeden, başkalarının önünde bile yatarlar.

Cinsel hayat ne kadar zengin ve mutlu olursa, o kadar uzun sürer Kişi cinsel hayata narsislikle ilgili bir değer vermişse, aşk ortaklarının gözünden düştüğünü gördüğü an, bu hayata 'son' der. Erkeklik gücünü ve sevişmekteki ustalığını, gönül çalmaktaki kudretini ya da rakiplerini altetmeyi göstermek istemişse, yaşlandıktan sonra da arada sırada bunu tekrar ortaya koymak için bir sebep bulabilir. Ama cinsel hayatı içten gelme ve mutlu geçmişse, kuvveti tükeninceye kadar devam ettirmekte dayatır.

Bununla beraber yaşlı insan cinsel birleşmeden bir genç kadar şiddetli zevk alamaz, çünkü boşalmanın iki merhalesi bire dönüşmüştür. Birincisinden ikincisine geçmeyi belirten can alıcı izlenimi duyamaz; bir kıvılcım, patlama gibi saçılıvermenin izlenimini de bulamaz. Erkeğin cinsel faaliyetine fiyatını biçen efsanelerden biridir bu. Normal bir faaliyeti olan yaşlı adam bile, sık sık dolaylı tatmin yolları arar; hele iktidarsız ise. Erotik kitaplardan, hafifmeşrep sanat eserlerinden, açık saçık konuşmalardan, genç kadınlarla beraber olmaktan, kaçamak elleşmelerden zevk alır; fetişizme (1), sado - mazoşizme (2), çeşitli sapıklıklara, 80'inden sonra da özellikle dikizciliğe düşerler. Bu sapmaları kolayca anlamak mümkündür. Doğrusunu söylemek gerekirse, Freud «normal» cinsellik olmadığını ortaya koymuştur; orijinal bir faaliyet içinde değil de, başka arzulara bağımlı fonksiyonlarla ilgili «zevk kazancı» aratan köklerin-

(1) Fetişizm: Kadın çamaşırlarından zevk alınan bir cinsel sapıklık. (Ç.N.)

(2) Sado-Mazoşizm: Aynı hastada sadizm ve mazoşizmin ortak belirtisi. (Ç.N.)

den ayrılmadığı ölçüde, cinsiyet her zaman için «**ahlâk bozucu**» (1) dur.

Çocukta cinsiyet, çok yönlü bir ahlâk bozucu nitelik taşır. Kalkışılan iş cinsel birleşme eyleminin sadece hazırladıkları niteliğinde ise, cinsel eylem «normal» diye yargılanır. Fakat kişinin başlangıçtaki zevklere aşırı derecede bağlanması, kötülüğe kayıvermesine yeter. Normal olarak erkekle kadının birleşmesinde görme duygusu ve okşamalar büyük rol oynarlar; türlü hayal oyunları da bunlara eşlik eder; sado-mazoşist etkenler de işe karışırlar. Fetişizm de kendisini sık sık belli eder, iç çamaşırları ve süs eşyaları, vücudun varlığını hatırlatır. Cinsel organlardan alınan zevk zayıfladığı ya da tamamen ortadan kalktığı zaman, bütün bunlar ön plânan geçer. Ve çok defa yaşlı adam hepsine büyük değer biçer, çünkü kendisi için hâlâ değer taşıyan erotik bir evrenin varlığını belirtmektedirler. İnsan bir çeşit erotik iklim içinde hayatını sürdürür, vücudunun varlığını vücutlarla dolu bir dünyada devam ettirir. Bu alanda çok defa çekingenlik ve utanç duyguları ya da dış güçlükler insanın «kötü meraklar» denen şeylere sarılmasını engeller.

Psikanaliz uzmanları üreme organlarının güçlerini yitirmesinin yaşlılarda cinselliğin ağız ve anüs yönlerine kaymasına sebep olduğunu söylüyorlar. Bazı ihtiyarların oburluk hastası oldukları doğrudur; hiç şüphesiz erotik sürtüşmeleri yüzünden kendilerini delicesine yemek zevkine kaptırmaktadırlar; ama bu cinsiyetin sonucu diye yorumlanabilir mi? İhtiyarın «anüs **düşkünlüğü**» için de aynı sorun ortadadır.

(1) Tabii bu deyim burada hiçbir töresel yargı hükmünde değildir.

Gerçekten de çoğu, dışarı çıkma fonksiyonları ile pek uğraşırlar. Fakat kişinin organik fonksiyonları ile olan her ilişkisini cinsel açıdan yorumlamak, aşırılık olmaz mı?

Bu yorumlamayı reddetsek bile, ihtiyarın libido'sunun sürüp gittiğine sık sık raslanır; bu, bazı hastalıklarla ortaya çıkar. Beynin kontrolü kaybettiği bunama olaylarında, şehvet krizlerinin geliştiği görülür. O zamana kadar davranışlarında hiçbir kusur görülmeyen yetmişlik ihtiyarların, beyinlerinde bir tümör oluşmasıyla çevrelerindeki kadınlara söz ve elle saldırdıkları görülmüştür.

Bazı olaylar çok anlamlar taşır. Ben sadece 1969 yılı mart ayındaki olaydan bahsedeceğim. 70 yaşında **P.-D.G.** adında biri akşam saat dokuzda üç sekreterini birden çağırttı. Kızlar patronlarının kendilerine yaptıracak çok acele bir işi olduğunu düşünerek evine gittiler. Kendisini villâsının bahçesinde çırılçıplak ve elinde bir oyuncak tabancayla bekler buldular. Adam bir yandan **«Ben tanrı Pan, Pan, Pan'ım!»** diye bağırırken, her **«Pan»** sözcüğünde tabancasını da patlatıyordu ve kızların üzerine saldırıverdi. Sekreterler kaçtılar. P.-D.G. daha sonra kendisini coşturan bir ilâç aldığını, fakat ne yazık ki etkisinin pek çabuk geçtiğini anlattı. Kurusıkı tabanca atışlarının neyi sembolize ettiği de meydanda. Ayrıca ilâç aldıysa, gerçekleştiremediği erotik hayallerinin yüzünden aldığı belli. Ne yazık ki gazeteler daha sonra adamın ne olduğundan bahsetmediler.

Çok tartışılan bir konu da, ihtiyarlardaki cinsel düşkünlüklerin sık sık kendilerini suç işlemeye yöneltip yöneltmediğini bilmek. Kinsey iktidarsız ihtiyarların çocuklara saldırdıklarına dair yaygın görüşü kabul ediyor. Doktor Destrem'in tezi de bu. Söylediği-

ne göre ihtiyarlardaki şehvet düşkünlüğü, hastalıkla ilgili içtepiye yakın şekiller alıyormuş. Bunun üzerine de ahlâka aykırı hareketlere girişip suç işliyorlarmış: Teşhircilik, küçük çocukları sevip okşamak gibi. Bu idiaların karşısına şiddetle çıkılmıştır. Doktor İsadore Rubin (1)'e göre, yapılan araştırmalar ahlâka aykırı suçlarda en kritik yaşın olgunluk çağı, yani 35-40 yaşları arası olduğunu göstermiştir.

Çocuk bakımı uzmanı Donald Mulcock çocuklara karşı işlenen suçlarla ilgili bir istatistik yapmıştır. Erkek Çocuklara saldıran adamlar, genelikle 39-50 yaşları arasındadır; kız çocuklarına saldıranlar ise 33-44 yaşları arasında bulunmaktadır Kız çocuklarına 63 yaşından büyük erkekler hiçbir zaman rahatsızlık vermemiştir; bu yaştaki ihtiyarlardan da pek azı, erkek çocuklarına düşkünlük göstermiştir Buna rağmen Doktor Ey (2) Adlî Tıbba gelen olaylarda, çocuklara karşı girişilen 'tecavüz fiillerinin' çoğunluğunun yaşlılar tarafından işlendiğini söylemektedir. İhtiyarların sık sık 'itham' edildikleri teşhircilik konusunda da görüşler bağdaşmamaktadır. Ruh hastalıkları doktorlarının çoğu, teşhirciliğin yeni yetişkinlerde başladığını, 25 yaşında doruğuna erdiğini ve 40 yaşından sonra yalın haliyle pek görülmediğini kabul etmektedirler Doktor Denard-Toulet de teşhirciliğin ancak gençlikte görüldüğünü kabul etmektedir; bazı hallerde ihtiyarlarda da tepebilir; fakat yaşlı teşhirci sinirli, bitik biri olduğundan, teşhircilik kendisine pek bir şey kazandırmaz. Bir de hareket halindeki cinsiyet organlarını teşhir ederek kadınları tahrik edip gururlanmak isteyen sadist teşhirciler vardır. Bunlar arasında yaşlıların da olması ihtimali pek zayıftır. Fakat

(1) «Altmış Yaşından Sonra Aşk».
(2) «Akıl Hastalıkları Kılavuzu».

tipik teşhirci hiçbir tahrikçi manevraya kalkışmadan cinsiyet organını sönük haliyle gösteren mazoşisttir. Doktor Ey bunlar arasında ihtiyarlar olduğunu da söylemektedir.

1944 yılında İngiltere'de hapishane kayıtlarını inceleyen East, 1929-1938 devresinde cinsel suç işleyenler arasında ancak yüzde 8,04'ünün 60 yaşından yukarı olduğunu görmüştür. Birleşik Amerika'da hazırlanan bir tabloda 1946 yılında işlenen suçlar, yaşlara göre oranlarına ayrılmıştır. 100.000 kişilik bir nüfusta suçlu ihtiyarların sayısı pek azdır. Cinsel suçlarda biraz daha kabarıktır, ama olgunluk çağındakiler tarafından işlenen suçlarla kıyaslandığı takdirde, yine de çok küçük olduğu görülür.

■

BEN, yaşlıların cinsel faaliyetlerini sürdürmek için gösterdikleri inada ve çocuklarının bundan nasıl iğrendiklerine tanıklık ettim. Bay Durand evli, birkaç defa baba ve büyük baba olmuş, eski bir tarih hocasıydı. Kalıbıyla her zaman gurur duymuş, bir zamanlar yakışıklı sayılan, kadınlar, özellikle öğrencileri tarafından sevilmiş bir kişiydi. Eski öğrencilerinden ve öğretmen olup bekâr kalan Matmazal G., 65 yaşına basan Bay Durand'ın metresi olmuştu. Aile içinde ikisinin birlikte otellerde görüldüğü söyleniyordu. Derken Matmazel G,. Cezayir'e atandı. Döndüğünde, Bay Durand 85 yaşındaydı. Karısını kaybetmişti ve karaya vurmuş balıktan farkı yoktu, çünkü o zamana kadar evi yöneten eşi olmuştu. Yaşı elliyi aşmış olan kızı, babasını çok seviyordu ve her gün kendisini görmeye geliyordu. Ayrıca ona uzun süredir tanıdığı sadık bir bakıcı bulmuş, babasının apartmanına yerleştirmişti. Bay Durand'ın aklı yerindeydi; sık sık yap-

tığı gibi eski öğrencilerini evinde topladığında, zekâsının işlekliğini gösteriyordu. Vücutça da çökmemişti, fakat bacakları zayıftı; sokakta yürürken düşmekten korkuyor, birinin koluna girip kendisine destek olmasını istiyordu. Eskiden cömertti ve paraya pek aldırmamıştı. Yaşlandıkça cimrileşmiş ve kuruntulu biri olup çıkmıştı. Oldukça iyi satan bir-iki kitabı vardı ve yayıncının kendisine oyun oynadığından şüpheleniyordu. Belirli bir emeklilik aylığı alıyor, fakat devamlı aynı parayı almanın ne demek olduğunu anlayamadığı için, toplam hiç değişmediği halde, bazı aylar **«iyi»**; bazı aylar da **«az»** para aldığını, söylüyordu. Kabızdan yakınıyordu ve barsaklarının çalışması ile aşırı şekilde ilgileniyordu. Bundan sözetmekten zevk alıyordu sanki. 85 yaşına doğru, akşamları, **«Bugün çok güzel bir gün geçirdik,»** demeyi âdet edinmişti. Ya da derin derin içini çekip, **«Sıkıcı bir gün geçti,»** diyordu. Eskiden tatillerini eşiyle birlikte, ailesinin yanında, kardeşleri, yeğenleri ile geçirirdi; herkese sözünü dinletirdi. Şimdi ise yazları oğullarından birinin yanında geçiriyor ve yük olduğunu hissediyordu. Bu bağımlılık onu üzüyordu. Büyük oğlu Henri ile onun karısına karşı içinde gerçek bir kin doğmuştu.

Matmazel G. Fransa'ya döndükten sonra vaktinin hemen tamamını ihtiyarın yanında geçiriyor, ancak kızı ziyaretine geldiği zaman evinde bulunmuyordu. Hizmetçiden, kadının babalarını eliyle tatmin ettiğini öğrendiler. Bay Durand ise bu sırada kadına hiç dokunmuyordu. Akşam da ihtiyarı yatağına yatırdıktan sonra, poposuna hafifçe vurarak iyi geceler diliyor ve gidiyordu.

Birkaç yıl işler bu şekilde yürüdü. İhtiyarın oğullarına karşı beslediği kin büyüyordu. Büyük oğlunun

evinde geçirdiği bir yaz, bir gün kendisine lavman yaptı, sonra da kasten duvarları kirletti. Bir başka gün sözde yanılmış gibi yapıp elbise dolabının içine tuvaletini etti. Paris'e döndükten sonra, —90 yaşına doğru— bunalımlar geçirmeye başladı. İki-üç kere kendisini pencereden aşağı atmaya kalkıştı. Ailesi bunalımının sebeplerinin cinsel aşırılıkları olduğuna karar verdi. Hizmetçi kadın, Matmazel G.'nin «Kanını emercesine» babalarını eliyle tatmin ettiğini söylememiş miydi? Hemen aile meclisi toplandı. Hizmetçi kadının verdiği raporlara göre, Matmazel G. ihtiyarı kendi evine götürmeye hazırlanıyordu. Bunun üzerine büyük oğlu, babayı kaçırma işini üzerine aldı. Kendisini kızının evine, bahçeye bakan bir zemin katına yerleştirdiler. Hizmetçi bakımını sağlıyordu.

Uymak zorunda bırakıldığı bu ayrılık ve zorakî ikâmetten sonra ancak bir yıl daha yaşadı. Hafızasını tamamen kaybetmiş, iyice şımarmıştı. Kendisine karşı gösterilen şiddet hareketine karşı asla 'dolaysız' isyan etmedi. Arada sırada sözde şaşkınlığını belirtiyordu: «Bu gece bir geziye çıktım. Ne garip... Odamdan çıkıyorum, bir bakıyorum aynısı bir başka odaya girmişim...» Kızına şöyle diyordu: «Tıpkı benimkine benzeyen bir oda hazırladığın için teşekkür ederim sana.» (Aslında odası, hiç de eski odasına benzemiyordu.) Matmazel G.'yi yine görebilmek için arada çekingen çıkışlar yapıyordu. Bir gün hizmetçisinin oğluna bir frank verdi. «Hani geçen yıl sevimli bir kadın geliyordu bana. Adı neydi, biliyor musun?» Sinsi davranışları ile çevresinden intikam da alıyordu. Barsaklarının çalışması ile her gün biraz daha fazla ilgilenirken, bir gün elli yaşındaki yeğenlerinden birine —hiç şüphe yok kasıtlı olarak— sordu: «Yavrum tuvalete girdiğin zaman nasıl yapıyorsun bakalım? Oturuyor musun?» «Evet,» diye cevap verdi kulaklarına ka-

dar kızaran yeğen. «İyi, sonra? Ikınıyorsun tabiî... Ya daha sonra? Yıkanıyorsun... Peki, bastonunu alıp karıştırıyor musun?» İhtiyar, cinsel ilgilerini kaybetmemişti. Kızının eve âşığını aldığını söylüyordu. Birgün kızını tanımamazlıktan gelerek, kendisine yılıştı: «Baksana şekerim, ne dersin, bir parça eğlenelim mi beraber?» Ailesinden intikam almak için bunaklığından yararlanıyordu. Fakat gerçek şu ki, beyni sahiden sulanmıştı. Kim olduğunu bile hatırlamıyor, masallar uydurarak bilmezliğini örtbas ediyordu; önceki ya da daha önceki gün yaptığı gezileri anlatıyordu. Bir yılın sonunda düşüp uyluk kemiğini kırdı ve 48 saat sonra da öldü.

Matmazel G., hocanın nereye gömüldüğünü öğrendi. Kasabanın mezarlığına giderek boylu boyunca üzerine uzandı ve 24 saat öylece kaldı.

■

YAŞLILARIN cinsel hayatları üzerine daha bir sürü tanıklıklarımız var. Bu hayat, —geçmiş günleri kadar— bütünüyle ihtiyarlıklarına karşı tutumları ve özellikle görüntülerine karşı davranışlarıyla bağımlıdır. Chateaubriand'ın portresini yaptırtmayacak kadar yaşlı yüzünden nefret ettiği görülmüştü. **«Aşk ve Yaşlılık - Hüzün Şarkıları»**nın birinci bölümünde —bunu 61 yaşında yazmıştı— bir genç kadının avanslarını reddeder; «Beni bir baba gibi sevdiğini söylersen, korkutursun beni; bir âşık gibi sevdiğini ileri sürersen inanmam sana. Her genç adamda tercihli bir rakip görürüm. Gösterdiğin saygı, bana yaşımı hatırlatacak, sevip okşamaların beni en saçma kıskançlıklara salacak... Yaşlılık, mutluluğa kadar herşeyi çirkinleştiriyor. Mutsuzlukta, bu daha da beter...»

«Rüyalarından, çılgınlıklarından, sisli hüzünlerinden hiçbir şey kaybetmeden, bulamıyacağı şeyi arayarak ve eski dertlerine tecrübenin hayal kırıklığını, arzuların yalnızlığını, kalbin sıkıntılarını, yılların talihsizliğini de katarak, şu dünyada yaşlanmış olan! Söyle, içimdeki şeytanlara, henüz ölümsüz acılar diyarında bile icat edilmemiş bir işkence fikri ilham etmiş olmuyor muyum?»

Yazar «yılların talihsizliği» karşısında acı bir duyarlık içindeyken, ters bir narsislik, kendisini genç kadının aşkını reddetmeye zorlamıştı.

Goethe ise tam aksine, 65 yaşında, dünyadaki yerinden memnun, kendisine hoşgörüyle bakıyordu. Gençlik yıllarını geçirdiği Wiesbaden'e giderken, yolda sisler arasında kaldığı için beyaz görünen bir gökkuşağı farketmiş, şunları yazmıştı:

«İşte böyle, uyanık ihtiyar
Hüzne kaptırma kendini;
Ak düşen saçların da olsa
Sevebilirsin hâlâ.»

Soğuk bir insan olmasına ve kuvvetli homoseksüel eğilimlerine rağmen, Goethe aşka daima önemli bir yer vermişti; «Faust»da, eserin kahramanı yeniden sevebilmek için gençleşmektedir. Tersine, Goethe, aşktan yılanın deri değiştirmesine benzeyen bir yenileşme bekliyordu; «Uyanık ihtiyar» olarak, kanını kızdırmak için taze bir sevgiye ihtiyacı vardı. Buna Wiesbaden'de rasladı: Banker arkadaşı Willemer, yeni evlendiği 30 yaşındaki genç karısı Marianne'ı ona tanıştırmıştı. Zeki ve güzel bir kadın olan Marianne, tutku derecesinde Goethe'ye hayrandı ve yanında yazdığı şiirleri ona imzalattı. Yazar da bu oyuna ken-

disini kaptırdı ve umduğu gibi yeni bir gençliğe erdiğini düşündü. Bir yıl sonra yeniden Willemer'lerin yanına döndü; fakat bu defa Marianne'ın ihtirası kendisini ürküttü; genç kadını bir daha görmemek üzere terketti. Uzun bir süre mektuplaştılar. Bu serüven ona «**Divan**»ın ana parçası olan «**Suleika'nın Kitabı**»nı ilham etti.

72 yaşında Marienbad'da, o zamanlar henüz 17 yaşında olan dilber Ulrique'ye gönlünü kaptırdığı zaman, önceki gibi ihtiyatlı davranmadı. İlk yıl, 1821'de, kendisiyle yalnız konuşuyor, çiçek hediye etmekle yetiniyordu. Daha sonraki yıllarda bütün vaktini hemen tamamen onunla geçirmeye başladı, bütün arzularını karşılamak için didindi: «**Nasıl**, memnun musun yavrum?» diye kuruntuyla soruyordu. Ünlü, zarif ve çok güzel bir kadın olan Polonyalı piyanist Madam Szymanowska'ya âşık oldu; fakat kısa bir süre sonra tekrar Ulrique'ye döndü. Genç kızın annesine, «Bana yüze yakın çeşitli şekillerde görünüyor ve her seferinde bir yeni zevk duyuyorum,» diye yazıyordu. Yavaş yavaş sevgisi arttı; onunla evlenmeyi diledi; bir doktora baş vurup bu yaşta evlenmesinin doğru olup olmayacağını sordu. Grand - Dük Charles - Auguste, Ulrique'ye onun adına talip oldu. Goethe talebine hemen cevap alamadı. Carlsbad'da aileyle buluşup doğum yıldönümünü genç kızla birlikte kutladı.

Fakat bir kaç gün sonra vedalaşıp yanlarından ayrılırken, bu ayrılığın kesin olduğunu biliyordu. Kendisini götüren arabada umutsuz bir şiir yazdı. Kimse, ne dostları, ne çalışmaları artık onu teselli edemiyecekti: «Benim için evren artık bitti ve ben artık kendim için de yokum, ben ki şimdiye kadar tanrıların sevgilisiydim. Beni sınamak istediler, hazineleri alabildiğine zengin Pandora'yı gönderdiler, ama tehlike-

leri daha da büyüktü; onun cömert dudaklarına doğru ittiler; şimdi ise beni çöküntü halinde bırakıp onu benden ayırıyorlar.»

Oğlu ve gelini Goethe ile şiddetli kavgalara giriştiler: Miraslarının elden kaçmasından korkuyorlardı. Weimar'a bir konser vermeye gelen Szymanowska'yı tekrar görerek teselli buldu. Kadının gittiği gün, arabası uzaklaşacağı sırada Goethe bağırmaya başladı: «Koşun! Getirin onu bana!» Piyanist kadın döndü ve yazar onu ağlıyarak, tek kelime söylemeden kollarının arasına aldı; sevgiye, gençliğe veda ediyordu. Ardından hastalandı, belki de hasta taklidi yaptı, çünkü evlenme tasarılarını kesinlikle hasıraltı etmediği için, evde hâlâ bir kaynaşma vardı ve bundan kaçmak istiyordu.

Dostu Zelter ziyaretine gelerek, yüksek sesle, üç defa üstüste, Ulrique'nin hayır demesinin kendisine ilham ettirdiği ağıtı okudu. Bunun üzerine yatağından kalkmaya razı oldu ve hızla iyileşti. Şiiri daha sonra «Aşkın Oyunu» adını verdiği bir bütünün içine kattı. Fakat o andan itibaren kendisi için kadınlar varolmaktan çıktı; ölümüne kadar da 'kin'ine kapalı olarak yaşadı.

Fakat ihtiyarların aşkları her zaman başarısızlıkla bitmez, aksine, pek çoğunun cinsel hayatları çok ileri yaşlarına kadar devam eder. Oğlu Turenne dünyaya geldiği zaman, Bouillon Lükü 66 yaşındaydı. Ünlü Dük Richelieu'nün babası 1702 yılında, 70 yaşında olduğu halde üçüncü defa evlenmişti. Guyenne'de vali olan 62 yaşındaki oğlu ise sefih bir hayat sürdürüyordu. Yaşlılığında birçok genç kadını baştan çıkardı. 78 yaşında başında perukası, makyajlı ve çok zayıf haliyle, —söylediklerine bakılırsa— başını

kabuğundan çıkarmış bir kaplumbağaya benziyordu. Fakat bu onun Comédie - Française'in artistleri ile ilişkiler kurmasına engel olmuyordu. Bir metresi vardı ve akşamları da fahişelerin peşinde koşuyordu; arada sırada fahişeleri beraberinde eve getiriyor ve sırlarını dinlemekten zevk alıyordu. 84 yaşında evlenince, kudret ilâçları kullanmaya başladı; karısını gebe bıraktı. Ayrıca, kadını aldatıyordu da. 92 yaşında ölünceye kadar cinsel faaliyetini sürdürdü. Marivaux da 77 yaşında evlendi ve bir kızı oldu. 77 yaşında evlenen Lakanal'ın da bir oğlu oldu.

Cinsel dinçliğin bilinen örneklerinden biri de Tolstoy'dur. Hayatının sonunda gerek erkekler, gerekse kadınlar için 'iffet' üzerine vaazlar veriyordu. Oysa 69 yaşında, 70 yaşında, at gezintilerinden dönüşünde karısı ile yatıyordu. Sonra da bütün gün evde şen - şakrak dolaşıp duruyordu.

Cinsellik Hugo'nun da gençlik ve olgunluk çağında önemli bir yer tutmuştur. Kendisi bir parça da dikizciydi. Şiirlerinde su perilerinin çıplaklığını seyreden kır tanrısından, aralıktan bir yosmanın yatışını gözetleyen öğrenciden, çıplak ayağı görülen yıkanan bir kadından, aralanan bir atkıdan, yukarı kaldırılan bir elbise eteğinden bahsetmiştir. Guernesey'de iken —karısının da suç ortaklığı ile— geceleri boğulur gibi olduğunu ileri sürerek, genellikle genç ve güzel bir hizmetçi kızı yanındaki odada yatırıyordu. Arada sırada bu kızla sevişiği de oluyordu, fakat anlaşıldığına göre —anılarına bakılırsa— kız farkına varmadan soyunmasını seyrediyordu. 63 yaşında iken **«Sokakların ve Ormanların Şarkıları»**nı yayınladığında, Veuillot öfkelenmiş, şairi hizmetçileri banyoda çırılçıplak kıstıran ihtiyarlara benzetmişti.

Hugo'nun yaşlılığındaki ihtirasları hakkında anı-

ları geniş bilgiler sağlamaktadır. 63'le 68 yaşları arasında aşk başarıları pek azdı: Ortalama yılda bir düzine kadar birşey. Fakat bu rakam daha sonra çok arttı. Juliette'le artık cinsel ilişkileri kalmamıştı; gizli gizli başka kadınlarla, daha çok fahişelerle buluşuyordu. Guernesey'de kaldığı zamanlar, gizli zevklerini tatmin için Hauteville House'un yanındaki Fermain Bay denen yere gidiyordu. Bu yer 1867 yılı anılarında 14 Haziran'dan 17 Haziran'a kadar dört defa not edilmiştir. 1868 yılı anılarında da vardır. Victor Hugo, Juliette'in kıskançlık nöbetleri ile başedebilmek için bir çeşit şifre kullanıyordu: **Poële,** kıllar demekti. **İsviçreliler** (Suisses) ve azizler (Saints), memeler anlamına geliyordu; **n,** çıplak; **toda,** sonuna kadar; **osc,** öpücük; **genua,** diz; **pros,** fahişe. Anılarını inceleyince, Hugo'nun cinsel birleşmeleri pek ender olarak sonuna kadar götürdüğü anlaşılmaktadır. Çok defa çırılçıplak ya da yarı çıplak soyduğu kadını seyretmekle, okşayıp öpmekle yetiniyordu. İşte 1870 yılı yazındaki faaliyetlerinin ayrıntıları:

29 Temmuz. Fermain Bay. Young'ın (1) gecesi. Alice Cole (2) Poële ve Charbon.

31 Temmuz. Ayak, poêle. İsviçreliler.

2 Ağustos. Fermain Bay. Young. İsviçre. Ayak. Azizler.

3 Ağustos. Fermain Bay.

4 Ağustos. Bu sabah zorakî hareket. L. Y (3)

10 Eylül. Mairat'ya yardım (Marie demek). Frochot sokağı, No. 3, N. 5 frank.

---

(1) Young, yazarın 1867 ve 1868 yılı anılarında sözünü ettiği bir oda hizmetçisiydi.

(2) 23 ve 30 Mart 1870 tarihlerinde belirtiliyor.

(3) Louise Young.

13 Eylül. Enjolras görüldü (1). n.

17 Eylül. Berthelet'ye yardım (Berthe yerine). Pros. 9 b Pigalle n 2 frank.

19 Eylül. Madam Godt görüldü. Poële. C. Montauban'a yard. Hebe n 10 frank.

22 Eylül. Mairat'ya yardım (Marie yerine). 2 frank.

23 Eylül. Emile (Emilie) Taffari, Sirk sokağı, No. 21, 6. kat, No. 1. Osc.

27 Eylül. 20 yıl sonra A.'yı yine gördüm. Piteau. Toda. Zde. (Zoé) Tholoze'ya yard. 0,50 frank. Louis (Louise) Lallie'ye yard. 2 frank.

28 Eylül. Élabre Tholoze n. Yard. 5 frank.

30 Eylül. Eugène, 9 bis, Neuve-des-Martyrs sokağı, n. Yard. 3 frank.

11 Ekim. A.C. Montauban. Yard. 10 frank.

5 Ekim. Madam Olympe Audouard. Meme uçları. Osc.

Ve bu böyle daha devam edip gidiyor. Hemen her gün, bazan da günde iki defa, bir ad, bir adres ve bir de not: n, ya osc, ya İsviçre, ya poële, ya da genua. Yardımların miktarı da değişiyor, hiç şüphesiz satın alınan zevklerin önemine göre.

Bir sonraki yaz Hugo, gelininin işe aldığı kurşuna dizilmiş bir mahkûmun karısını metres edindi. Hugo, Luxembourg'a yerleşince, kadın da peşinden gitti; henüz 18 yaşındaydı ve Hugo onun Our'da çırılçıplak soyunup yıkanmasını seyretmeye doyamıyordu. Geceleri de sık sık koynuna giriyordu. Anılarında bu konudaki başarıları uzun uzun yazılıdır. İşte 10 Eylül günü: «Misma. Pecho (boyun). Toda.» 11

(1) Louise Michel.

Eylül: «Misma; se ha dicho toma y toma» (1). **12 Eylül:** «A hora todos los dias et a toda hora, misma Marie» (2).

Ayın 23'ünde Paris'e hareket edinceye kadar kadını her akşam ziyaret etti. Bir yıl sonra —Hugo artık 70'indeydi— Burty'ye konuşmakta zorluk çektiğini söylüyordu: «Konuşmak, üç defa sevişmek kadar beni yoruyor.» Bir an düşündükten sonra, düzeltti: «Hattâ dört defa.» O yıl hayranlarından pek çok kadın kendilerini Hugo'nun kollarına teslim ettiler. Henüz çok güzel, genç, aranılan bir kadın olan Sarah Bernhardt, kucağına âdeta atıldı. Belki de şairden bir çocuk sahibi olmak istiyordu, çünkü anılarına şunları yazmıştı: «Çocuk olmayacak.»

Güzelliği ile ün salan 22 yaşındaki Judith Gauthier'nin peşinde koşan, Hugo oldu. Judith de boyun eğmekte gecikmedi. O zaman Hugo şunları yazdı: «Toda». Fakat ilişkileri kısa sürdü ve Hugo, Gurnesey'e gitti. Burada Juliette'in işe almak patavatsızlığını gösterdiği Blanche adlı bir çamaşırcı kıza âşık oldu. Yazar bir süre arzularına karşı direndi, fakat sonra kız için şiirler düzmeye başladı. Blanche kendisini teslim etmekte gecikmedi. Durumdan şüphelenen Juliette, Blanche'ı sıkıştırıp itiraf ettirdi ve Gurnesey'den derhal uzaklaştırdı. Fakat Hugo, Paris'te kızı yine buldu: Toda. Onu La Tournelle rıhtımında bir eve yerleştirerek hemen her gün buluşmaya başladı. Genç kadını çırılçıplak seyretmeye bayılıyordu. «Okyanus» adlı şiirinde şunları yazar:

«Bana dönüp, 'Geceliğimi çıkarmamı ister misin?' diyor,

---

(1) «Al dedi, ben de alıyorum.»

(2) «Şimdi, her gün ve günün her saatinde, hep aynı Marie.»

«Ben de ona, 'Bir kadının en güzel hali ancak çıplaklığıdır,' diyorum (...)

«Şâhâne birşey oldu bu. 'Al işte,' dedi, 'Çırılçıplağım.'

«Adonis'in karşısında Venüs de böyleydi.»

Beraber uzun gezilere çıkıyorlardı; Hugo genç kadına cinsel yönden olduğu kadar, duyguları ile de bağlıydı ve Blanche da onu çok seviyordu. Hugo arada bir pişmanlık duyuyordu. Yine «Okyanus»ta şunları yazıyor:

«Ah, vücudun kölesi olan yaslı insan zekâsı!»

Durumdan şüphelenen Juliette yazarı özel bir dedektif ajansına izleterek 19 Eylül 1873'te «utanç verici ilişkiler» dediği ilişkiyi ortaya çıkarttı. Bunun üzerine Paris'ten uzaklara kaçtı, tekrar döndü; Hugo kızla olan ilişkisini keseceğine dair söz verdi, ama sözünü tutmadı. Buna rağmen gittikçe daha çok vicdan azabı çekiyordu. 1877'ye doğru «Yoldan Çıkmış Philémon» adlı bir komedi tasarladı. Oyunda mutsuz Baucis'in gözyaşlarına aldırmadan arzularının peşinde koşmakla itham ediyordu kendisini:

«Elinin altındaki ihtiyar yerine bir genç bulmak.

. . . . . .

Rezil olacağımı hissediyorum ben.»

Yuvasına döndüğünde, Baucis'i acıdan bitik halde buldu. Genç Egle ise iki öksürük nöbeti arasında aşkını ilân etmeye kalkıştıkça, onunla alay ediyordu. Hugo, Philémon'un şeytanın kurbanı olduğu sonucuna varırken, Baucis de bir melek kişiliğine bürünüyordu. Fakat Hugo, fahişelerle düşüp kalkmaya devam ediyordu; 28 Haziran 1878'de hafif bir beyin kanaması geçirince, doktor kendisine cinsel faaliye-

tini dizginlemesini salık verdi. Buna cevabı, «Ama doktor, böyle gerekseydi, tabiat ikazda bulunmaz mıydı?» oldu. Sonuna kadar da vazgeçmedi bu işten. 1885 yılı anılarında yine beş gönül serüveninden sözetmektedir. Bunlardan sonuncusu 5 Nisan tarihine, yani ölümünden bir hafta öncesine raslamaktadır. Fakat geçirdiği krizden beri sağlığı zaten bozulmuştu.

Hugo'nun yaşlılık hakkında hiç vazgeçmediği görüşü, cinsel isteklerini sonuna kadar sürdürmesine yol hazırlamıştı; karşısına bir genç kadın çıktığında, hiç şüphe yok, kendisini Booz'a benzetiyordu. Judith Gauthier için yazdığı şiirde şöyle diyor:

«İkimiz de gökyüzüne çok yakınız, Madam,
Çünkü siz çok güzelsiniz, çünkü ben yaşlıyım.»

Yaşlılık Hugo'nun anlayışında kusur olmak bir yana, bir şereftir; insanı Tanrı'ya yaklaştırıyor ve her yücelikle bağdaşıyor: Masumluk, güzellik gibi. Yaşlı Hugo muhakkak ki hiç bir aşağılık duygusundan acı çekmiyordu. Kör de değildi; Blanche'la meydana getirdikleri çifti, Venüs ve Adonis çiftiyle kıyaslarken, alay ediyordu. İhtiyar Philémon da öksürük nöbetler iarasında kur yaparken alaycıydı. Ama ne önemi var! Kendisiyle gurur duyuyordu ya! «Ben birçok defa baltalanmış bir orman gibiyim; yeni fidanlar gittikçe daha güçlü ve canlı olarak bitiyor.» Ayrıca genç ve güzel kadınlar tarafından seviliyordu; kendisinin de onlara abayı yakması için bu kadarı yetiyordu.

Ulu ihtiyar kişiliği ile para ile satın aldığı kaçamak zevkler peşinde koşma huyunu nasıl bağdaştırdığını anlamak doğrusu daha zor. Juliette bundan kuşkulanıyor ve acı çekiyordu; Hugo arada bir bu

huyundan ötürü kendi kendine kızıyordu. Yine de bu tür zevkleri, doktorun ikazından sonra bile aramaktan vazgeçemedi. Evliliğinden beri cinselliğe ayırdığı yer gözönüne alınırsa, bundan vazgeçmesi kendisini küçük düşürürdü; «utanç verici ilişkiler»i, aslında bir «art cephe» savaşıydı. Ve özellikle kendisinden başka kimseye hesap vermemekle övünüyordu. Bütün hayatı boyunca başkalarının ne düşüneceğine hiç aldırmamıştı; içinde istek varsa, bunları doyuruyordu, o kadar.

Yaşlı bir insanın cinsel hayatını çalımlı bir şekilde yürütebileceğini gösteren örnekler çoktur. Edmond de Goncourt «Anılar»ında şöyle yazıyordu: 28 Eylül 1888. «Bir kadınla birleşmek arzusu içinde kıvranarak trende yol alırken, ihtiyar domuzlar üzerine şimdiye kadar söylenenleri, yazılanları, basılmış olanları düşünüyordum. Şu sperma (1) denen hayvancıkların hâlâ dişledikleri ihtiyar domuzları. Tabiat içimize cakalı, inatçı, ısrarlı bir şekilde zıt cinse yaklaşmak arzusu yerleştirmişse, kusur bizim mi?» Bu satırları yazarken de Gouncourt 66 yaşındaydı.

8 Temmuz 1892'de de, 70 yaşında şunları yazıyor: «Şu anda kadın ensesi, yuvarlak, narin, etin ışığı üzerinde belirsiz bir tutam saçla birlikte kadın ensesi, üzerimde bir kuvvet ilâcı etkisi yaratıyor. Sırf görme zevki için, başkalarının bir bacak peşinden gitmeleri gibi, bir bakıyorum ben de bir ensenin peşine takılmışım.»

5 Nisan 1893'te yazdıkları: «Bu yaşta sperma hayvancığı tarafından ısırılmak budalaca birşey mi acaba? 15 günden beri oyunum üzerinde toplamak

(1) Meni içinde bulunan devingen hücre. Dişinin yumurtacığı ile birleşerek oğulcuğu meydana getirir. (Ç.N.)

istediğim aklım, 15 gündür yumulu gözkapaklarımın karanlığında, erotik görüntüler üretip duruyor.»

Bir süre karşılıklı mektup yazıştıktan sonra Dolorès'e âşık olduğu zaman, Wells (1) 60 yaşındaydı, genç kadını çılgınca sevdi ve hiç bilmediği cinsel yetenekleri olduğunu gördü, «Ömrümde ilk defa hayret verici bir tip olduğumu anladım, olağanüstü bir yiğit, dikkate değer bir virtüozmuşum ben meğer. Kazanova bile bana erişemez,» diye şen-şakrak yazıyordu. Sonradan işler bozulmuş, şiddetli kavgalar çıkmış, Wells, Dolorès'e tahammül edemez hale gelmiş ve 66 yaşında genç kadından ayrılmıştır. Ayrıldıktan sonra Brylhil adını verdiği kadına raslamış ve hayatının en şiddetli ihtirasını tatmıştır: Uzun süren ve paylaşılan bir sevgi.

Çağdaşlarımız arasında da genç kadınlarla ilişki kuran ya da evlenen yaşlı erkeklerle ilgili birçok örnek bulunabilir: Charlie Chaplin birçok çocuk doğurttuğu Oona ile evlendiği zaman, gençlik yıllarını çoktan ardında bırakmıştı.

Picasso da, Françoise Gilot'dan iki çocuk sahibi olduğunda 60'ını geçmişti. Françoise tarafından terkedilince, Jacqueline Roque'a âşık oldu ve onunla evlendi. (Bu sıralarda çıplak, çok güzel bir kadının karşısına geçmiş çirkin bir ihtiyar, hattâ bir maymun gösteren çok güzel resimler yaptı.) Bu çağda çekilen fotoğraflarında, ressam gençlik ve hayat doludur; kendisi hakkında olumlu bir kanısı olduğu muhakkaktır Jacqueline'in sevgisi de bunu destekliyor du tabiî. Picasso'yu kendisini karikatür haline sokmaya tahrik eden, ikinci derece bir narsisizm tü-

(1) Herbert George Wells (1886 - 1946): Mizahî, bilimsel ve serüven romanları ile ün salan İngiliz yazarı. (Ç.N.)

rüdür. Benzersizliği içinde kendisinden öylesine emindir ki, âşık ihtiyarların genel nitelikleri ile alay edebilmektedir. Onları açığa vurduğu anda, Picasso kendi beğenmişliklerinin güldürücü ve çirkin yönünden yakasını sıyırmaktadır.

Pablo Casals 90 yaşında pür sıhhatti. Henry Miller şunları anlatıyor: «Her sabah erkenden kalkıyor, Porto Rico'da kumsalda gezintiye çıkıyor. Dönüşte oturup yarım saat piyanoda Bach çalıyor, sonra üç saat viyolonsel üzerine çalışıyor. Geziler düzenleyip, konferanslar veriyor.» On yıl önce, 80 yaşında iken öğrencilerinden 20 yaşında bir genç kızla evlendi; şimdiye kadar da bir arada yaşadılar. Miller'in kendisi de, bir gazeteci olarak, onu «suratı buruşmuş fakat içi kaynayan, çevresine hayat aşılayan, tunç tenli, mutlu, rahat tavırlı bir genç» diye anlatmaktadır. 75 yaşında iken, 29 yaşında bir Japon kadını ile evlenmişti. Cinsellik, sağlık, faaliyet hep birbirlerine bağlı şeylerdir. Hattâ kişinin hayatı daha başlangıçta programlanmıştır denebilir; dıştan gelecek kazalar dışında, hayat enerjisi ve ömrünün uzunluğu, organizmasına yazılmıştır.

Bu örnekler zengin bir cinsel hayatın uzun süreli olacağı düşüncesini doğrulamaktadır. Fakat kadınlara karşı uzun bir süre kayıtsız kalan bir erkeğin, cinselliğin zevkinin geç farkına varması da raslanan olaylardandır. 94 yaşında olan Berenson şöyle yazıyor: «Kadındaki cinselliği ve hayvanî hayatı tanımaya ancak 'yaşlılığım' denecek çağda başladım.»

Gençlik çağından beri Rose Beuret ile yaşayan, öğrencisi Camille Claudel'e büyük bir aşk besleyen Rodin de, olgunluk çağında kadınlara pek vakit ayıramadığı halde, 70 yaşında hepsine kur yapmayı ihmal etmemişti. «20 yaşımda iken benden nefret edilir-

ken, 70'imde herkesin peşimde koşacağını hiç düşünmemiştim,» dediği bilinir Kadınların baştan çıkarıcılığına karşı gittikçe daha duyarlı oluyor ve hayranlarını kendini tutmayı beceremeden kabul ediyordu. Uzun yıllar boyunca —arkadaşlarının deyişiyle— oldukça yaşlı, hiç de güzel olmayan, kibirli ve gülünç bir dükle evli Amerikalı kadının boyunduruğu altında yaşamıştı. Eski sekreteri Rilke şöyle yanıp yakılıyordu: «Her geçen gün yaşlılığını kaba ve gülünç bir şekle sokuyor.» Rodin ancak altı yıl sonra Amerikalı kadınla ilişkisini kesip Rose'a dönebildi.

55 yaşından beri kendisini yaşlı sayan Troçki, 58 yaşında garip bir şehvet bunalımı geçirdi. Deutscher'in anlattığına göre, o zamanlar karısına yazdığı mektuplarda, «hayat dolu yönü ve Natalya'ya karşı beslediği cinsel arzular ortaya çıkıyordu. Eşine, Tolstoy'un Anılar'ında 70 yaşında iken zevk dolu at gezintilerine ve karısı için beslediği ten isteğine nasıl döndüğünü anlattığı bölümü okuduğunu anlatıyordu. Sonra kendisinin de yorucu at gezintilerinden buna benzer hallerde döndüğünü ekliyordu. Karısına karşı beslediği arzuyla, cinsel argo kullanıyor, okuması için defteri kasıtlı olarak ortada bırakır; kağıda böyle kelimeler döktürdüğü için, kendi kendine şaşıyordu.»

■

YAŞLILARDA cinsellik konusunda en dokunaklı tanıklıklardan biri de, geniş çapta otobiyografi niteliği olan iki romanın, «Uygunsuz İtiraf» ve «Bir İhtiyar Delinin Anıları»nın yazarı Tanizaki'nindir. Japon erotizmi eşi görülmeyecek bir şekilde utanç ve utanmazlığı birbirine karıştırır. Çiftler sevişmek için so-

yunmazlar; ama ünlü Japon estamplarında, kitaplarda, çeşitli sevişme pozisyonları en çiğ şekilde gösterilir.

Tanizaki'nin eserleri bu geleneğe uygun olarak hazırlanmıştır. Birincisi 1956 yılında yazılmıştır. Kahramanı, 56 yaşındadır (yazar daha da yaşlıydı). Hocadır. Her on günde bir saatlerce karısıyla yatmakta, bir daha sevişmeyi düşünemiyecek kadar bitkin düşmektedir. Kadın ayağına karşı fetişizm düşkünlüğü vardır ve karısı kendisine ancak çok klâsik pozisyonlarda aşkını sunduğu ve soyunmadığı için, öfkelenmektedir. Bir gün eşi fazla konyak içtiği için sızar ve kocası bundan yararlanarak çıplak vücudunu lâmba ışığında, ayrıntılarına kadar inceler. Ayak parmaklarını birer birer yalar. Daha sonraki günlerde de karısını sızdırmak için gereken tedbirleri alır. Polaroid bir makineyle vücudunun çeşitli bölgelerinin fotoğraflarını çeker ve bunları anı defterine yapıştırır. Bu davranışında sadizm vardır, çünkü karısının da alıp okuması için defteri kasıtlı olarak ortaya bırakır; karısının da bu işe gönüllü olmasından şüphelenmekte, kendisinin ona hile yaptığı gibi, karısının da kendisine hile yapmasından çekinmektedir. Bundan aldığı garip zevk, mazoşizmle bağlantılıdır. Mazoşizm yüzünden karısının fotoğraflarını meslektaşlarından Kimura'ya develope ettirmektedir ve hiç şüphe yok Kimura karısına, karısı da Kimura'ya sahip olmak istemektedir. Kendisine erkek hormon iğneleri yaptırmakta, gizli gizli ve kendi kendine hipofiz hormonu iğneleri de yapmaktadır. Bu uygulama sayesinde gittikçe daha çok şehvet düşkünü olmakta, fakat sağlığından kuruntu duymaktadır. Sık sık başı dönmekte, hafızası zayıflamakta, tansiyonu yükselmektedir Şeytanca dolaplar kurarak Kimura ile karısının —tam

olmasa bile— aşırı samimî erotik ilişkiler kurmalarını desteklemektedir. Çünkü kıskançlık duygusu, cinsel arzularını kırbaçlamaktadır. Karısı ise cinsellik alanındaki aşırılıklarının, kocayı ölüme sürüklediğini bilmekte, hepsini de desteklemektedir Kendi açısından da karısının bu işi bile bile desteklediğini anlamaktadır Bir yandan mazoşizm, bir yandan tehlike zevki, içinde bulunduğu durumu çok daha tatlı hale getirmektedir Bir gece karısının kendisini zevkin doruğuna kadar çıkarmasına müsaade eder, öylesine ateşli bir şekilde ona sahip olur ki, anî bir krizle kolları arasında cansız kalır.

«**Bir İhtiyar Delinin Anıları**»nda bu ilişkiye tekrar raslanmaktadır: Zevki tahrik eden erotizm, ölüm, tehlike. Bu sefer romanın kahramanı 77 yaşındadır; hemen hemen yazar kadardır. Çok zengin bir cinsel hayat geçirmiştir. Kadın rollerine çıkan genç oyunculara karşı hafif bir eğilim duyduğunu hissetmektedir: «**İktidarsız olsa bile, insan yine de cinsel bir hayatı sürdürüyormuş gibi oluyor,**» der Birkaç yıl önce hafif bir beyin kanaması geçirmiştir; yürüyebilmek için ya bir hastabakıcıya, ya da gelininin koluna asılmak zorundadır Kendisini ölmüş olarak hayal etmekten zevk almaktadır: Cenaze töreni, göz yaşları! «**Öldüğüm zaman suratımın ne hale geleceğini kendi kendime soruyorum.**» Bu düşünce içini kemirmektedir Bir de kadın tutkusu vardır: «**Yaşamak için askıntı olmaya niyetli değilim, fakat yaşadığım sürece de karşıt cinsin çekiciliğinden kurtulmaya kendimi zorlayamam... Artık tamamen iktidarsızım, fakat 'gayrıtabiî' ve dolaylı yollardan cinsel heyecan duyup zevk alabiliyorum.**» Hemen her zaman hastadır ve hastalıklarının hepsi, —en iğrençleri bile— yüzünün çirkinliği ile birlikte kendisine zevk vermektedir. Bol bol yemek

yıyıp uyumaktadır. Şekilsizleşen kemikleri kendisine acı verdiği için, vücudunu gerdirmektedir. Ellerinde, kollarında, bacaklarında duyduğu şiddetli ağrılar, onu cinsel yönden tahrik etmektedir: «Çok tuhaf, ama ağrı çektiğim zaman bile cinsel arzularım uyanıyor. Hattâ özellikle bir yanım ağrıdığı zaman... Bu bir mazoşist eğilim... Yaşlılık çağımda gelişmişti... (1)»

Romanın kahramanı İnsafsız saydığı kadınları daha da çok sevmektedir Bir gün kendisine çok güzel ve pahalı bir çanta hediye ettiği gelini, duş yaparken banyoya girmesine ve dizinin altından bacağını öpmesine izin verir. Bir başka gün de, gelininin bacağını diz kapağından topuğuna kadar yalar ve ayak parmaklarını ağzına alır. Gözleri kızarır, tansiyonu yükselir: «Yüzüm alev alev yanıyordu ve bir an sonra beyin kanamasından ölecekmişim gibi kan beynime yürüyordu.» Korkusu arttıkça, heyecanı daha da yükselmektedir. Aynı işe bir başka gün yeniden kalkışır, bu sefer tansiyonu yükselmez ve daha az zevk alır. Başkalarının aşk ilişkileri de kendisini tahrik etmektedir, hele gelini âşığını eve aldığı zamanlar.

Duş altındaki erotik oyunlar sürüp gider. Bir defasında genç kadını boynundan emerek tam yirmi dakika süreyle öper. Kızının istediği ufak bir geliri reddederken, gelinine 3 milyon yen (2) değerinde bir elmas hediye eder. Satsuki'ye —gelini— takma dişlerini takmadan bakmaktan ayrıca zevk almaktadır: «Bir şempanze bundan daha az iğrençtir,» diyor. Ve ekliyor: «Aynadaki görüntüm ne kadar çirkin görünürse, Satsuki'nin yüzü de bana o kadar güzel görünüyordu.»

(1) Tanizaki'nin daha önceki romanlarının hepsinde mazoşizm belirtileri görülebilir.

(2) Yen: Japon parası. (Ç.N.)

Burada suratın çirkinliği bir engel olmaktan çok, kahramanın mazoşizmi yüzünden bir tahrik ilâcıdır. Bir gün, kemik ağrılarının kendisine çok ıstırap verdiği sırada, inler: **«Satsuki, çok acı çekiyorum!»** Ardından hıçkıra hıçkıra ağlamaya, salyalarını akıta akıta havlamaya başlar. Gelini bu maskaralık yüzünden kendisini paylar. Kadını öpmek ister. Satsuki reddeder ve ancak ağzına bir damla tükürük damlatmaya izin verir. Gittikçe daha çok uyku ilâcı almaktadır; yapılan iğnelerin sayısı unutulur. Kendisini gömecekleri yeri seçmeyi kararlaştırarak, gelini ve hastabakıcısı ile birlikte Kyoto'ya gider. Mezarının üzerine Satsuki'nin tanrıça Kannon kılığında bir heykelini yaptırmayı düşünmektedir: Ayakları dibinde yatmak hoşuna gidecektir. Derken aklına bir başka düşünce gelir: Mezar taşının üzerine —Buda'nın ayak izleriymiş gibi— gelininin ayak izlerini çıkartmak. Estamp işini bizzat üzerine alır; ilk iş olarak Satsuki'nin ayaklarını mürekkeple boyar ve birden heyecanın doruğuna ulaşıverir. Tansiyonu tehlikeli şekilde yükselir. Bütün bir gün ihtiyarın oyunlarına boyun eğen Satsuki, artık bu işten bıkarak ertesi sabah kaçar. Şiddetli bir kriz geçiren ihtiyar iyileşir, ama iyice çökmüştür.

Bu iki romanın en garip yönü, cinsellikle ölüm arasındaki ilişkidir. Edebiyat sık sık bunları birbirine yaklaştırmıştır; ölüm düşüncesi daima bir hayat refleksi uyandırır. Eros (1) ve Tanatos (2) öteden beri ortaktırlar. Fakat ben, zevkin doruğuna varmak için canını tehlikeye atan bir erkeğe daha raslamadım.

Bu tanıklıklar önceki genel gözlemlerle pekâlâ

---

(1) Eski Yunan mitologyasında aşk tanrısı. (Ç.N.)

(2) Tanatos: Yunan mitologyasında Ölüm Tanrısı. Sakallı ve kanatlı bir ihtiyar olarak temsil edilirdi. (Ç.N.)

bağdaşmaktadır. İktidarsızlık, zevki ortadan kaldırmaz. Zevk çok defa normal dışı sapmalarla doyurulur ki, olgunluk çağının hayalleri o zaman ortaya çıkar: Hugo'nun röntgenciliği, Tanizaki'nin mazoşizmi gibi. Yaşlıların çoğunluğu kendilerinden çok daha genç oynaş ararlar. Cinselliğin hayatlarında önemli bir rol oynamaya devam ettiği kimseler, son derece sağlıklı olur ve aktif bir hayat sürerler.

Bir ihtiyarın vücudu, görüntüsü, cinselliği ile olan ilişkileri konusunda hayret verici bir belgeye sahibiz: Léautaud'nun «Anılar»ı. Bu bölümde incelediğimiz çeşitli görüşlerin bir birleşimini «Anılar»da buluruz.

Léautaud kendisine hep hoşgörüyle bakmıştı. 41 yaşında şunları yazıyor: «Hiç de o kadar çirkin değilim. Hattâ oldukça anlamlı, sıradan olmayan bir yüzüm var.» Bu yüzün, 41 yaşında bir adamın yüzü olduğunu kabul ediyor ve «Hayatın damgasını bastığı yüz,» diyor. Daha sonraları da sık sık kendisini yaşından genç hissettiğini tekrarlıyor. Yaşlandığını başkasından öğrenmiş ve bu yüzden müthiş öfkelenmiştir de. Bir gar memuru kendisinden «Ufak tefek bir ihtiyar» diye bahsettiği zaman, 53 yaşındaydı. Léautaud kudurmuş gibi «Anılar»ına şunları yazdı: «Ufak tefek ihtiyar! Yaşlı bey ha? Allah cezasını versin, ben böyle burnumun ucunu göremeyecek kadar kör müyüm? Kendimi ne yaşlı, ne de ufak tefek görüyorum ben. Zayıf ve çeviğim. Haydi bakalım, bulsunlar bana böyle bir ihtiyar efendi!» 59 yaşında kendisini eleştirici bir gözle seyrediyor: «Fizik ve moral yönden 40 yaşındayım. Yazık ki yüzüm öyle değil. Hele dişsizliğim. Yaşıma göre zayıflık, çeviklik, çabukluk, hızlılık konularında üstüme yok. Ama dişsizlik hepsini mahvediyor. Artık hiçbir kadına kur yapmaya cesaret edemiyeceğim.» 60 yaşındayken, bir gün metroda bir de-

likanlı kendisine oturması için yer verdiğinde de, yine öfkeden küplere biniyor: «Allah cezasını versin şu ihtiyarlığın! Ne çirkin şeymiş meğer!»

Léautaud'da özel bir kesinlikle ihtiyarın yaşlılığını anlamaktaki imkânsızlığı görülmektedir. Bir doğum yıldönümünde şöyle yazıyor: «Bugün 64'üncü yaşıma başladım. Kendimi hiç de yaşlı biri gibi hissetmiyorum.» 'Yaşlı biri' 'bir başkası' nesnel olarak belirtilmiş bir türdür! Bu kişiye iç deneyinde raslamamaktadır. Buna rağmen arada sırada yaşının farkına vardığı da oluyordu. 12 Nisan 1936'da şöyle yazıyordu: «Sağlığım, akıl durumum üzerinde hiç de iyimser değilim; yaşlanmak acısı da cabası. Hele o yok mu o!» Fakat 69 yaşında da şöyle diyor: «70'inci yıldönümümde mümkün olduğu kadar çevik, hayat dolu, diri, hafif kalabilmek...»

Léautaud halinden memnun olabilirdi: Eviyle kendisi uğraşıyor, hayvanlarına bakıyor, her türlü alışverişe yürüyerek çıkıyor, ağır paketleri taşıyor, «Anılar»ını yazıyor ve yorulmak nedir bilmiyordu. «Tek şikâyetim, gözlerimin bozulması. Bunun dışında 20 yaşımda neysem, yine oyum. Hafızam, aklımın canlılığı ayakta.»

Başkasının tepkileri kendisini gerçeğe çağırdığında, bundan daha öfkelendirici birşey tanımıyor Birgün metroda kataran anî kalkışından dolayı dengesini kaybeden bir genç kadın, «Oh, affedersiniz dede, az daha üzerinize düşecektim,» diye söylendiğinde, Léautaud 70 yaşındaydı. Öfkeyle şunları yazdı: «Allah cezasını versin. Demek yaşım yüzümden böylesine okunuyor ha! İnsan meğer kendisini ne kadar yanlış görüyormuş!»

Kanılara aykırı düşen taraf da, Léautaud'nun yaşlı olmaktan nefret etmemesiydi. Önceden de bahset-

tiğim ve yaşlılığın çocukça bir hayalperestlikle bağdaştığı olağanüstü durumlardan biridir bu. İhtiyarlar kendisini öteden beri ilgilendirmişti. 7 Mart 1942'de, 72 yaşında şunları yazıyor: «İnsan yaşlı, ama sağlıklı, zayıf, çevik, canlı, hareketli bir ihtiyar olunca, hele teninin rengi de değişmemiş, eklemleri bozulmamış, aklı ve fiziği yerinde kalmış olursa, üzerine bir çeşit şımarıklık geliyor.»

Fakat Léautaud'nun şımarıklığı, yaşının başkaları tarafından anlaşılmamasını şart koşuyordu. Ağırlığını hissettiren yıllara rağmen genç kaldığını hayal etmek pek hoşuna gidiyordu.

Arada sırada kendisine tahammülü kalmadığı da oluyordu. Sözgelişi, 2 Temmuz 1942'de şöyle yazıyordu: «Yaş yetmiş iki buçuk! Sağlığım çok iyi, ama yine de yaşlılık beni çok etkiliyor, ölüm düşüncesi yakamı bırakmıyor. Görme duyum da çok kötüleşti.» Takma dişlerini tutan birkaç dişinin de dökülmesinden korkmaktadır: «İşte o zaman pek ömür olacağım... Sanırım artık eve kapanıp, bir daha dışarı adım atmamam gerekecek.» Bir başka gün de şunları yazıyor: «Bugünkü olgunluğum ve edindiğim bilgilerle 50 yaşında olmayı ne kadar isterdim... Boyun eğmek, razı olmak: Lânet olasıca yaşlılık! Hep bu kelimelerin içinde o gizli!»

Derken hoşnutluğu tekrar ortaya çıkıyordu: «Yüzüm çok yaşlandı. Çenemin cildinde çizgiler belirdi. Ee, artık genç değilim tabii. Gelecek 18 Ocak'ta 74'üncü yaşıma başlayacağım. Çocukluğumda, gençlik yıllarımda beni çok ilgilendiren, daha doğrusu hayatım boyunca ilgimi çeken, dikkate değer, orijinal görünüşlü ve fizikli, yüzü anlamlı, eski modaya göre giyinmiş, dönüp bakılan, herkesin başarıya ulaşama-

mış yaşlı bir oyuncu sandığı bir ihtiyar olmaktı, oldum işte —Paris'te arada sırada bu yüzden vitrinlerde kendimi seyretmişimdir—.»

Haklı olarak sağlığından da gurur duyuyordu: «İnsan benim gibi birkaç gün sonra 75'inci yaşına basacak bri ihtiyar olursa, benim gibi yorgunluk nedir bilmemişse, ne yazık ki aşk bahsi hariç, sağlığı yerinde kalmışsa, ister istemez kibirleniyor. Gençlere âdeta acıyarak bakıyor. Gençlik mi dedim? Hiç önemi yok bunun. Önemli olan, iyi yaşamak!»

Léautaud ancak ömrünün sonunda, sağlığı bozulduğu zaman cesaretsizliğe kapıldı. 25 Şubat 1945'te yazdıkları: «Yere serilmiş durumdayım. Görünüşüm feci. Yüzümde farkettiğim yaşlanma korkunç. Anılarım üzerindeki çalışmalarda çok gecikme var. Yaşantım renksiz. Ne bana gayret verecek bir şey var, ne de hayal kurabiliyorum. Beş dakikacık bile olsa, artık zevk zamanı gerçekten geçmiş bizim için.»

O tarihte 75 yaşındaydı ve cinsel hayatı sona ermişti. Fakat —son bir kaç yılı hariç— gururlanmasının nedenlerinden biri de, arzularını saklayabilmesi ve bunları karşılayabilmesiydi. «Anılar»ında cinselliğinin gelişmesi izlenebilir.

Léautaud aslında kadınlara karşı ancak 50 yaşına doğru duyarlı olmaya başlamıştı. 35 yaşında şöyle yazıyordu: «Kadınlardan pek az yararlanmama sebep olan bir tabiatım olduğu için pişmanlık duymaya başlıyorum.» Aslında içinde «Kutsal ateş» eksikliği vardı. «Başka şeyleri fazla düşünüyorum; örneğin kendimi.» İktidarsız kalmaktan korkuyordu ve işini çabuk görüyordu: «Kadınlara zevk vermeyi bilmiyorum, her şeyi beş dakikada bitiriyorum, bir daha başlamama da imkân kalmıyor... Ben aşkta sapıklıktan başkasını

sevmiyorum... Fakat her kadından da bazı şeyler istenmiyor ki...» Bl... adında biriyle uzun ilişkisi olmuştu. Bu kadını çok sevdiğini söyler, fakat onunla bir arada yaşamanın bir cehenem azabı olduğunu da belirtir.

40 yaşındayken de yine oldukça soğuktu, aşk ortağına zevk vermesini yine bilmiyordu, ama çıplak kadın resimleri seyretmekten zevk alıyordu. Oysa birkaç yıl sonra kendisine «Gerçekten zevk veren ender aşk seanslarından» sözedecekti. Kadınlar karşısında «Çok utangaç, acemi, çabuk, çok duygulu, çok hesaplı, en iyi fırsatları bile kaçıran» biri olmakla yeriyordu kendisini.

50 yaşına doğru «Şehvetli, zevk için kusursuz şekilde örgütlenmiş, bu işlerde zevkime tam uyan» dediği kadına rasladığında, herşey birden değişiverdi. O zamana kadar kendisiyle bağdaşmayan kadınlara rasladığından, bu konuda yetersiz olduğunu sanırken, birden «Parlak başarılar»a yakın olduğunu gördü. O andan itibaren de cinsellik kendisinde bir tutku halini aldı. 1 Aralık 1923'te şöyle yazıyordu: «Madam (1) belki de haklı. İçimdeki devamlı sevişme arzusu, bir hastalık olabilir... Ben bunu hayatım boyunca ölçülü olmama, kırkını aşıncaya kadar kendimi dizginlememe, Madam'a karşı beslediğim büyük iştaha bağlıyorum. Vücudunun ufacık bir yerini görsem, içimde hemen istek uyanıyor... Ayrıca şimdiye kadar yoksun kaldığım bazı şeylere de bağlıyorum; sözgelişi zevkime tam uygun düşen kadınca çıplaklığı gibi. Bütün bunlar karşısında ne hale geldiğimi düşündükçe, biraz şaşırıyorum bile... Madam'ı okşadığım gibi hiçbir kadını okşıyamamıştım.»

Yazın birbirlerinden ayrıldıklarında, Madam'ın

(1) Metresine taktığı adlardan biri.

yokluğu kendisine çok ağır gelmektedir; onu düşünerek kendi kendini tatmin ediyor: **«Hiç şüphe yok, bu yaşta böylesine ateşli olmak hoşuma gidiyor, fakat yine de Allah cezasını versin, öyle mahzurları var ki bu işin.»**

Madam kendisinden biraz daha yaşlıydı. Léautaud hayatı boyunca yalnız olgun kadınları sevmiştir. 23 yaşında bir bâkire genç kız başına musallat olmuş, onunla bir serüvene atılmayı kabul etmiş, fakat hiçbir zevk almadığı bu ilişkiyi kısa kesmişti. Bu ufak çılgınlık dışında yıllarca Madam'a sadık kalmıştı. Onunla sevişmesini aynada seyretmekten zevk alıyordu. 1927'den sonra cinsel yönden kendisini kollamak zorunda kaldı: Panter'le (1) hafifmeşrep sohbetler yaparak kendisini teselli ediyordu. Fakat pek iyi anlaştıkları söylenemezdi: **«Bizi birbirimize bağlayan duygulardır, içimizdeki kötülüktür. Gerisi pamuk ipliğine bağlı.»**

1938'de memnun memnun şunu anıyor: **«Biri en az diğeri kadar ateşli, okşamalarında ve zevk anlayışında cüretli iki yaratık için 17 yıl süren bir zevk çağı.»** 59 yaşındayken de, artık **Âfet** adını taktığı kadınla ilişkisi, Madam 64 yaşına geldiği halde devam ediyordu hâlâ. Kadının erkekten daha genç olduğu çiftler, Léautaud'yu sersemletiyordu. **Âfet**'i yine arzuluyor ve onunla birlikte geçirdiği aşk seanslarının tadına varıyordu. Fakat şikâyetçiydi: **«Seviştiğim zaman, boşalttığım sıvı sudan farksız.»**

Aşk artık kendisini yormaktadır ve doktorlar bu işi bırakmasını salık vermektedirler. Arada sırada kendi kendini tatmin etmektedir. **Âfet**'e erotik mektuplar yazmakta, o da aynı türde karşılık vermektedir. Yazılı kelimeler kendisini çok tahrik ediyordu. 25

(1) Metresine taktığı adlardan bir diğeri.

Eylül 1933'te yazdıkları: **«Geçen pazartesi günü olduğu gibi, sevişme ile ilgili düşünceler karşısında allak bullak oluyorum... Merakla kendime bakıyor ve kuruntulanıyorum.»** 1934 ve 1935'te de durum aynı: Kendi kendini tatmin, erotik mektuplar, **Âfet'le aşk seansları**, kendisine daha çok kuruntu veren C.N. adında bir başka kadınla ilişki. **«Anılar»ında** erotik hatırlatmalar birbirini kovalıyor. **«Aşk oyunları, tetikte olun. Şeytan gibi düşkünüm henüz, hattâ yaşıma göre fazlasıyla düşkünüm.»**

13 Ağustos 1938'de de C.N. yüzünden uğradığı hayal kırıklığı içinde şöyle yazıyor: **«Bana benzeyen, benim zevklerimi paylaşan bir kadınla sevişmekten başka bir şey düşünmüyorum ve bu yüzden huzursuzum.»**

18 Ocak 1938'de: **«Hiç sevişmediğim zaman sağlığım hiç şüphe yok, çok daha iyi. Sebep bu işi zor becermem filân değil, bilâkis; fakat aşk, devamlı bir harcama gerektiriyor ve birkaç yıl önce olduğu gibi bu harcamanın yeri kolay kolay doldurulmuyor.»**

«Yokluğunu en çok hissettiğim şey, kadın çıplaklığı, edepsizce pozlar, dişi kedi davranışları.»

17 Şubat 1940'ta kadınları hayal ettiğini yazıyor: **«Hoşa giden bir kadının yüzü, vücudu. Gecelerimi çaresiz rüyalarla geçiriyorum.»**

69'unu aştıktan sonra, **«perhiz»** yaptığı için yakınıyor.

Gençlik çağından bahsederken, şöyle diyor: **«Cinsel zevklere pek meraklı değildim, hele bütün ayrıntıları ile bir kadın vücudunu seyretmek, daha da az ilgilendiriyordu beni; fakat 40 yaşımdan sonra bu zevk bende çok canlı, çok önemli bir yer tuttu.»**

«66 ya da 67 yaşıma kadar haftada iki-üç defa sevişebiliyordum.»

Şimdi ise her sevişmeden sonra üç-dört gün süren bir beyin yorgunluğu geçirdiğini söyleyerek yakınıyor. Ama yine de devam ediyor ve eski metreslerinden üçüyle mektuplaşıyor. C.N. artık kendisiyle yatmak istemediği için üzüntü duyuyor. Aşk anılarını tatlı tatlı anıyor ve «Anılar»ında bunları yâdetmekten kıvanç duyuyor.

70 yaşında da şunları yazıyor: «Kadını, aşkı çok arıyorum.» 47'sinden 63'üne kadar Âfet'le, sonra da iki yıl C.N. ile ateşli sevişmeleri olduğunu hatırlıyor. «Ancak üç yıl önce bir yavaşlama hissettim... Hâlâ kadınlarla sevişebilirim, hattâ bundan yoksun bırakıldığım için üzülüyorum bile, fakat içimden, 'İsabet ediyorum' demekten de kendimi alamıyorum.»

29 Eylül 1942'de yazdıkları: «Gülünç olmaya devam ediyorum. Kadın ve aşk işlerinin eksikliğini müthiş hissediyorum.»

3 Kasım'da: «Kadın ve aşktan yoksun kaldığım için hüzün uçurumlarına yuvarlandım.» diye yazıyor

72 yaşında, arkası gelmeyen aşk taslaklarına kalkışıyor, cinsiyet organının sertleşmesine kadar varan erotik hayaller kuruyor: «Hâlâ en iyi şartlar altında geçirebiliyorum gecelerimi.» Fakat aynı yıl cinsel gücünün çöküntüsünü hissetmeye başlıyor

«İnsanın fizik gücü ölünce, ya da ölüme yaklaşınca, aşk oyunlarına kalkışmamak gerek. Hattâ seyretmekten, okşamaktan alman zevk bile çabuk bitiyor, insan yeniden başlamak için bir istek duymuyor içinde. Bütün bunların tadına varmak için ateşli olmak şart.»

Léautaud'da en uzun süre devam eden zevkin —ki bu zevke kırk yaşından itibaren çok önem vermiştir—, görme zevki olduğu anlaşılmaktadır Bu zevk sönünce, cinsel hayatının bittiğini de kabul et-

miştir. Burada insanın kendisi hakında beslediği görüntünün cinsel faaliyetle ne kadar yakından ilişkili olduğu da anlaşılmaktadır. Artık zevk alamadığı an, «Kendisini korkunç şekilde yere serilmiş» olarak kabul etmektedir. Buna rağmen narsisliği, cinsel hayatının çöküntüsünden daha uzun ömürlü olmuştur.

■

HOMOSEKSÜELLERDE de aşkla dolu yaşlılık örnekleri olduğu bilinir. Michel Angelo'yu da bunların arasına katmak gerek mi acaba? Bazıları sanatçının Tommaso Cavalieri'ye karşı beslediği tutkunun, platonik olduğunu ileri sürerler. Fakat ona rasladığı gün yazdığı ateşli mısralar —o zaman 57 yaşındaydı—, ölümüne kadar devam etmiştir ve hiç şüphe yok, cinsel heyecanları dile getirmektedir.

Jouhandeau da su götürmeyecek bir şekilde cinsel faaliyetini uzun bir süre devam ettirmiş olmalı. Çünkü şunları yazarken çoktan yaşlı denecek çağdaydı: «Canımı sıkan, henüz hâlâ alışamadığım ve zevkine varamadığım bir iffet anlayışının, —taraf tutmadan ve açıkçası— neye yaradığını bir türlü kavrıyamadım.»

Gide 75 yaşını aştıktan sonra «Anılar»ında ihtiraslı geceleri hatırlıyor.

3 Nisan 1944: «Ten zevklerini nefretle yâdetmeyi bir türlü beceremiyorum, ayrıca buna zorlandığım da yok ya. Önceki akşam bir uçak arızası sayesinde... bunların en hızlılarından birini yaşadım.»

24 Ocak 1948: «Kolay zevklerden sonra hiçbir utanç yok.»

Bay de Charlus'ün yaşlılığı üzerine Proust tabiî ki etten-kemikten örneklere göre yazılmış sayfalar bırak-

mıştır. Bay de Charlus gençliğinde cakalı, yiğit tavırları ile dolaşır ve çevresindekiler sapıklıklarını bilmedikleri için, onun kadınlar nezdinde büyük başarıları olduğunu sanırlardı. Aristokratlara has gururu bütün bu sapmalara direniyordu. Sapkınlık, kuvvetli kişiliğinin bir parçası gibi görünüyordu. Proust'un anlattığına göre; uzun bir ayrılıktan sonra Paris'e dönen ve iki Zuhaf askerinin ardında yürüyen «Başında yumuşak bir fötr şapka, sırtında uzun bir pelerin ile iri yarı ve şişman adama, ikisi de bir sürü cinsel sapıklıklara adları karışmış bir ressamın ya da bir oyuncunun adını yakıştırmakta kararsız kaldım.» Bay de Charlus'tü bu adam: «Bay de Charlus kendisinden mümkün olduğu kadar uzak bir yerden gelmişti, daha doğrusu, yeni kalıbı ile kendisini o derece iyi maskelemişti ki, artık yalnız kişiliğine değil, diğer bütün değişenlere aitti; bu yüzden de onu ilk anda onlardan biri sanmıştım.» Benliğini tamamen tutkusuna kaptırmıştı, küçük oğlanlardan zevk alıyor ve çevresinde yalnız homoseksüelleri görüyordu. Sık sık Jupien'in işlettiği karanlık yüzlü bir otele gidiyordu: Burada kendisini zincire vurdurup para ile tutulmuş çocuklara dövdürüyor, delikanlılar bir yandan kırbacı basıyor, bir yandan da sövüp sayıyorlardı. Artık yalnız düşmüş insanlarla düşüp kalkıyordu; cakalı yiğit tavırlarını göstermekten de vazgeçmişti. Bununla beraber en sağlam engelleri, en amansız aksesuarları iştahla dileyişi, hâlâ bir erkeklik hülyasını anlatıyordu.

De Charlus'ün durumu, cinsel kudretlerini tamamen ya da kısmen kaybedince, olağanüstü hayallere öncelik tanıyan çeşitli cinsel eğilimleri olan kişilerinkine benziyordu. Eskiden gemlediği mazoşist hayalleri şimdi kendisini sarıp kuşatıyor ve o da bunları gerçekleştirmeyi deniyordu. Yıllarca sonra Proust kendi-

sini bir kere daha gördü. Koca bir ihtiyar olup çıkmıştı, fakat yine de durulmamıştı. Hastabakıcı gibi ona göz kulak olan Jupien'i atlatmak için türlü oyunlara başvuruyordu. Arada sırada —geçirdiği bunalımlar sırasında— sapıklıkları hakkında çekinmeden itiraflarda bulunuyor, her şeye rağmen çok yavaşlayan etkinliğinin yerini sözler alıyordu.

■

BİYOLOJİK yönden kadının cinselliği erkeğinkine oranla yaşlılık tarafından daha az etkilenir. Brantôme (1), **«Gençler gibi sevişmekten hoşlanan ve hiçbir zaman varolmayan yaşlı kadınlar»**a ayırdığı **«Hafifmeşrep Kadınların Hayatı»** adlı bölümde, bu konuya dikkati çekmektedir. Erkek belirli bir yaşa vardıktan sonra, cinsiyet organını sertleştirmeyi beceremez hale gelirken, kadın **«Kaç yaşında olursa olsun, bir fırın gibi her türlü ateş ve maddeyi içine alabilir».** Bütün bir halk geleneği bu zıtlığı belirtmiştir. **«Kaledonya'nın Şen İlham Perileri»** (2)ndeki türkülerden birinde yaşlı bir kadın, yaşlı kocasının kudretsizliğinden yakınmaktadır; kadın, kocasının artık soluk bir anıdan ibaret gençlik çağındaki ateşli sarılışlarını, yanıp yakılarak hatırlıyor, şimdi kendisi arzuyla kıvranırken, onun yatakta uyumaktan başka birşey düşünmemesine kızıyor.

Bugünkü bilim de durumun geçerliğini doğrulamaktadır. Kinsey'e göre bütün hayatı boyunca kadında, erkeğe oranla çok daha büyük bir cinsel yerleşme vardır; 60 yaşındaki arzu ve zevk yetenekleri, 30 ya-

(1) Pierre de B. Brantôme (1535 - 1614): Eğlendirici bir söyleyişle tarihsel anılar yazan bir Fransız. (Ç.N.)

(2) XVIII. yüzyılda toplanan İskoç halk destanı.

şındakilerin aynıdır. Masters ve Johnson'a göre, cinsel cevap vermenin şiddeti, yaşla birlikte azalmaktadır Buna rağmen kadın, hele etkili ve düzenli bir cinsel tahrikin konusu ise, orgazma ermeyi becerebilmektedir. Sık sık cinsel ilişki kurmak yeteneğinden yoksun olanlarda, erkekle birleşme bazan ıstırap vericidir —bu ıstırap birleşme sırasında, ya da sonra duyulabilir—, kasılma ve idrar güçlükleri de görülebilir. Bu ârızaların sebeplerinin fizikî mi yoksa ruhsal mı olduğu bilinmiyor. Kadının orgazma erişmese bile sevebileceğini, sevişebileceğini ekliyeyim. **«Başlangıç zevkleri»** kadın için, erkeğe oranla çok daha önemlidir. Normal olarak aşk ortağının görünüşüne karşı, erkeğe oranla daha az duyguludur; bunun sonucu olarak da yaşlanmasından daha az sıkıntı çeker Bir zamanlar ileri sürüldüğü gibi, sevişmede oynadığı rol pek o kadar pasif olmasa bile, korkulacak belirli çöküntüleri yoktur. Bu sebeplerden dolayı, ömrünün son günlerine kadar cinsel ilişkilerini sürdürmesine hiçbir şey engel olamaz.

Buna rağmen yapılan bütün araştırmalar kadının cinsel etkinliğinin erkeğe oranla çok daha az olduğunu göstermektedir. Kinsey'e göre 50 yaşındaki erkeklerin yüzde 97'si, kadınların ise sadece yüzde 93'ü cinsel hayatlarını sürdürmektedir; 60 yaşındaki erkeklerin yüzde 94'ü, kadınların ise sadece yüzde 80'i. Çünkü toplum yaşayışında erkek hep bir özne, kadın ise nesne, bağıntılı bir varlık olmuştur. Kadın evlendikten sonra kaderini kocasınınkine bağlamıştır; normal olarak koca, eşinden dört yaş daha büyüktür ve arzusu devamlı iniş halindedir İsteklerini sürdürse bile daha genç kadınlar aramaya kalkar Oysa yaşlı bir kadının evlilik dışında aşk ortakları bulması çok daha güçtür. Yaşlı erkeklerin genç kadınların hoşuna

gitmesine karşılık, yaşlı kadınlar genç erkekler tarafından pek aranmaz. Kadınlar için «**Yaşlılık merakı**» da yoktur. Genç bir adam, annesi yerinde bir kadını arzu edebilir, ama büyükannesini arzulayamaz. Herkesin nazarında 70 yaşında bir kadın, erotik bir nesne olmaktan çıkmıştır. Para ile aşk satın almak ise çok güçtür: Yaşlı bir kadının kendisine genç bir aşk ortağı seçmesi, olağanüstü ve pek güç bir şeydir ve genellikle utanç, «**Herkes ne der**» korkusu, kendisini bu işten çevirir. Yaşlı kadınların pek çoğu için bu çıkmaz yol pek ağır gelir, çünkü hemen hepsi de arzular içinde ve huzursuzdurlar. Çok defa bu huzursuzluklarını kendi kendilerini tatmin yoluyla yatıştırırlar Bir kadın hastalıkları uzmanı, bana 70 yaşında bir kadının sabah - akşam başvurduğu bu işten kendisini kurtarması için tedaviye geldiğini anlattı.

Andrée Martinerie, yaşlı kadınları sorguya çekerek ilginç itiraflar toplamıştır (1). Büyük burjuvazi mensubu, 68 yaşında, 5 çocuk sahibi ve kiliseye devamlı giden bir Katolik olan Bayan F., şunları söylemektedir: «64 yaşındayım... Bakın, dinleyin: Kocamın ölümünden dört ay sonra, intihar edercesine sokağa indim, beni isteyecek ilk erkeğin kollarına atılmaya hazırdım. Ama kimse istemedi beni. Bunun üzerine eve döndüm.» Araştırıcının, «**Tekrar evlenmeyi düşündünüz mü?**» sorusuna da şu cevabı veriyor: «Bundan başka düşündüğüm yok ki. Cesaret edebilsem, '**Chasseur Français**'ye bir ilân vereceğim. **Hiç** erkeksiz olmaktansa, sakat bir erkeği olmak evlâdır.»

60 yaşındaki, sakat bir koca ile yaşayan Bayan R. ise, arzular hakkında şunları söylüyor: «**Doğrusu**

(1) 1969 yılı Mart ayında ELLE dergisinde yayınlanan araştırma.

kolay sönmüyor.» Arada sırada başını duvara çarpıp parçalamak isteği duyuyormuş. Bu anketi okuyan kadın okuyuculardan biri de, dergiye şu mektubu göndermiş: «Yaşına rağmen bir kadının uzun bir süre kadın olarak kaldığını kabul etmeye mecburum. 71 yaşında olduğuma göre bilerek konuşuyorum demektir. 60'ımda dul kaldım; kocamın ölümü pek ani olmuştu; bu yüzden gerçeği anlamak için aradan iki yıl geçmesi gerekti. Sonra evlenme ilânlarına başvurdum. Erkeğin eksikliğini hissediyordum; ne diyorum, hâlâ hissediyorum. Amaçsız, sevgisiz, dertleşmesiz bir hayat o kadar korkunç bir şey ki. Bir aralık kendi kendime normal bir insan olup olmadığımı sormaya başlamıştım. Araştırmanız içimi rahatlattı...» Mektubun yazarı utancından «Sevgi»den, «Dertleşmek»ten bahsediyor, ama aslında asıl derdinin cinsel olduğu anlaşılıyor (1).

Kadınlarda cinsel güdülerin uzun bir süre devam ettiği düşüncesi, homoseksüeller üzerinde yapılan gözlemlerle de doğrulanmaktadır. Bunların bazıları 80 yaşından sonrasına kadar erotik faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Uzun bir süreden beri erkekler tarafından arzulanmadıkları halde, kendilerinin arzu duyabildiklerini bu ispatlamaktadır.

Bu, kadın erotik nesne durumunu sonuna kadar muhafaza ediyor demektir. İffet duygusu kendisine

(1) Belirli bir tepki de, ELLE dergisine mektup yazan genç kadının söyledikleri: «Militan Katolik ve Arzuları Sönmeyen ateşli dulun durumuna bir grup genç, aramızda çok güldük... Acaba bundan sonra da kadının dördüncü çağı ve aşk üzerine bir araştırma yapamaz mısınız? Yani 80 - 120 yaşları arasındaki kadınlar arasında?» Yaşlılar, —özellikle yaşlı kadınlar— cinsel hayatlarını devam ettirirlerse, gençler buna çok kızıyorlar.

fizyolojik bir alın yazısı olarak zorla kabul ettirilmemiş, bağlantılı durumu yüzünden ortaya çıkmıştır. Bununla beraber oynadığı rol, kadın için erkeklere oranla çok daha zorlayıcı olduğundan, «**Ruhsal Engeller**» yüzünden kendisini mahkûm ettiği de görülür. Kadın genellikle erkekten daha narsistik bir aşk içindedir; kadında narsislik, bütün vücudu hedef tutar, kaynağını aşk ortağının okşamalarından ve bakışından alır; arzulanan bu vücudun bilincine erer. Erkek kadını arzulamaya devam ederse, kadın da namus kurallarının şefkati ile bağdaşır. Fakat erkeğin ilk soğukluk belirtilerinde, kadın gözden düştüğünü acı acı hisseder, kendi görüntüsünden iğrenmeye başlar ve bir başkasının karşısında görünmeye dayanamaz. Bu çekingenlik, «**Başkalarının ne düşünecekleri**» karşısındaki kuruntusunu destekler. Durulmuş ve tabiat üstü aile büyüğü rolünü yapmayan yaşlı kadınlar için, başkalarının insafsızca şeyler düşündüklerini bilir. Kocası kendisine yanaşmaya devam etse bile, iyice içine gömdüğü yol yöntem kuruntusu, kendisini kaçınmaya zorlar. Kadınlar erkeklere oranla daha az çeşitlemeye başvururlar. Erotik hayatları çok hızlı ve serbest geçenler katlandıkları «**Perhiz**»e karşılık çiğ kelimeler ve açıksaçık söyleyişler kullanırlar. Azçok çöpçatanlık yaparlar ya da hiç olmazsa çevrelerindeki genç kadınların cinsel hayatlarını manyakça bir merakla gözetlerler, bunlara sırdaş olmaya çalışırlar. Fakat genellikle arzuları gemleme dilde de kendisini gösterir.

Yaşlı kadın, davranışlarında olduğu gibi, sohbetlerinde de yol - yönteme uygun olmak ister. Cinsellik kendisini ancak giyiniş şeklinde, süslenişinde, çevresinde erkeklerin varlığını arayışında belli eder. Kendisinden daha genç erkeklerle 'örtülü' bir koketlik ilişkisi kurar; erkeklerin gözünde hâlâ kadın olarak görüldüğünü gösteren davranışlar karşısında duygulanır

Bununla beraber kadınlarda da cinsel güdülerin sönmeyip gemlenmesi, hastalık haline dönüşür. Yaşlı kadınlarda yaş ilerledikçe erotizm düşkünlüğünün arttığı, akıl hastalıkları uzmanları tarafından görülmüştür Yaşlılığın sebep olduğu beyin sulanması, —beyin kontrol görevini yerine getirmediği için— erotik taşkınlıklara yol açar. Başka ruh hastalıklarında da bir boşalma görülür. 60 yaşından yukarı 110 kadın akıl hastası üzerinde yapılan incelemede Doktor Georges Mahé 20 aşırı erotizm olayı tesbit etmiştir: Orta yerde kendi kendini tatmin, çiftleşme hareketleri, açık saçık sözler, teşhircilik gibi. Ne yazık ki Doktor Mahé bu belirtilerin anlamını göstermemekte, hepsini birleştirip yorumlamaktan kaçınmaktadır Buna başvuran hastaların **kim** olduklarını bilemiyoruz. Hastaların pek çoğu üremeyle ilgili kâbuslar görmektedirler: Irza tecavüz, elleme gibi. 71 yaşından büyük kadınlar gebe kaldıklarını sanmaktadırlar. 70 yaşında bir büyükanne olan Bayan C., asker şarkıları söyleyerek hastane içinde yarı çıplak dolaşmakta ve erkek aramaktadır.

Erotizm birçok bunalımın ya da melankoli depresyonlarının temelinde yatar. E. Gehu 83 yaşında bir büyükannenin bir manastıra kapandığından bahsetmektedir. Kadın teşhirciydi. Homoseksüel ve çok yönlü cinsellik belirtilerini birden gösteriyordu. Kendisine yemek getiren genç rahibelere saldırıyordu. Bu kriz sırasında aklı başındaydı. Sonra aklı iyice bulandı. En sonunda toparlandı ve davranışları normale döndü. Bu olaylarda da ayrıntılı bilgilere ihtiyaç vardır. Söz konusu ettiğim bütün bu gözlemler yetersizdir. Ama hiç olmazsa yaşlı kadınların da, en az erkekler kadar «**Vücut**larından arınmadıklarını» göstermektedir

Yaşlı kadınların cinsel hayatı konusunda ne ta-

rih, ne de edebiyat bize geçerli tanıklıklar getirememiştir. Bu konu yaşlı erkeklerin cinsel hayatından daha tabudur.

■

İHTİYARDA libido'nun hiç ortaya çıkmadığı birçok olay vardır. Ahlâk üzerine kalem oynatanların dediği gibi acaba böyleleri kendilerini kutlamalı mı? Orası hiç belli değil. Cinsellik, yaşama gücü ve etkinlik ayrılmayacak şekilde birbirlerine bağlı olduklarına göre, bu tutum kaş yapayım derken göz çıkartabilir. İnsanın içindeki her istek ölünce, bazan duygulanma yetisi bile söner gider. Retif de la Bretonne 63 yaşında şöyle yazıyor: «Kalbim duygularıyla birlikte ölmüş. Eğer arada sırada bir şefkat dalgasına kapılıyorsam bu, vahşilerinki ve hadımlarınki gibi yanlış bir şey oluyor; sonra derin bir yasa gömülüyorum.» Bernard Shaw da kadınlara karşı ilgisiz kalmakla, yaşama zevkini bile yitirdiğini sanıyordu: «Hızla yaşlanıyorum. Kadınlara karşı bütün ilgimi kaybettim; bana karşı kadınların artan ilgisi ise canımı sıkıyor. Herhalde ölsem daha iyi olurdu.»

Schopenhauer bile itiraf ediyor: «Cinsel eğilim sönünce, hayatın gerçek çekirdeği tüketilmiş ve ancak posası kalmış oluyor denebilir; ya da hayatın temsili canlı erkeklerle başlayan ve aynı kostümleri giymiş robotlarla sona eren bir komediye benzediği söylenebilir.» Oysa aynı denemesinde (1) cinsel güdünün «Zararsız bir çılgınlığa» sebep olduğunu söyler Böylece insanoğluna delilikle, kuruyup kavrulmaktan başka seçeceği birşey bırakmamaktadır Gerçekte «Çılgınlık» dediği şey, hayatın asıl hızıdır. Bu

(1) «Çağların Farkı.»

hız kesilir ya da tamamen durursa, insan yaşamıyor demektir.

Cinsellikle yaratıcılık arasındaki bağ da özellikle çarpıcıdır. Hugo'da, Picasso'da, daha birçoklarında görülmüştür. Yaratmak için bir çeşit atılganlık —Flaubert buna sürekli bir neşe diyor— gereklidir, bunun kaynağı da biyolojik açıdan libido'dadır. (1) Ayrıca insan dünyaya, ten zevkleriyle birlikte sönen içli bir ateşle bağlı olduğunu duymalıdır. Gide, 10 Nisan 1942'de şunları yazarken, bunu çok iyi anlamıştı: «Sıkıntıdan kıvranır ve arzu ile haşır-neşir olurken, şöyle dua ettiğim bir an oldu: 'Ah, ne olur, ten zevklerinin yakamı bırakacağı ve kendimi tamamen başka şeye vereceğim...' Neye verecektim ama kendimi? Sanata mı? 'Duru' düşünceye mi? Tanrı'ya mı? Ne cahillik. Ne çılgınlık. Yağı tükenmiş lâmbanın ışığının daha parlak olacağına inanmak gibi birşey bu. Soyutlaşan düşüncem, söner. Bugün bile düşüncelerimi besleyen, ten zevklerimdir ve bugün şöyle dua ediyorum: Ne olur, ölünceye kadar ten zevklerim ayakta kalsa, arzularım eksilmese.»

Cinsel kayıtsızlığın her alanda ve mutlaka hareketsizlik ve iktidarsızlık getireceğini ileri sürmek yanlış olur. Birçok örnek de bunun aksini ispatlamaktadır. Yalnız dünya ile ten temasının yokluğunun hayatının bir boyutunu ortadan kaldırdığını söyleyelim; çok ileri yaşa kadar bu zenginliği koruyabilenler imtiyazlı kişilerdir.

■

CİNSELLİKTE, kökleri çok derinde ve yaş ilerledikçe bütün bütün azan bir tutku vardır: Kıskançlık.

(1) Yaşlılardaki yaratıcılıktan söz ederken bu konuya yine değineceğiz.

Lagache kıskançlığın çok defa duygulu bir eğilimin sonucu olduğunu ispatlamıştır. İşleri kötü giden bir berber, karısının kendisini aldattığını sezer ve sıkı bir kavgaya tutuşur Oysa yaşlılık, genelleşmiş bir yoksunluk çağıdır; kıskançlık şeklinde somutlaşacak hınçları kapsar.

Öte yandan cinseliğin çöküntüsü, birçok yaşlı çiftlerde tek yönlü, ya da karşılıklı hınçlara sebep olur ve bunlar kıskançlık şeklinde belirebilir Bazan gazetelerde yetmişlik bir ihtiyarın kıskançlık yüzünden yaşlı eşini vurduğu, öldürdüğü ya da bir rakibiyle kapışıp döğüştüğü yolunda haberler yayınlanır. Kimbilir, belki de ihtiyarcık hayat arkadaşının soğukluğundan ya da kendi iktidarsızlığından intikam almıştır. 70 yaşından büyük kadınların eski bir sevgili yüzünden aralarında saç saça, baş başa kavga edip mahkemelik oldukları da işitilmiştir. Ayrı cinsten ihtiyarların bir arada yaşadıkları yurtlarda da kıskançlık yüzünden şiddetli çatışmalar çıkar.

Doktor Balier ve L.-H. Sébillotte, Paris'in XIII. bölgesinde yaptıkları bir araştırmadan sonra, evli çiftlerin yaşlılıklarında bekârlara oranla daha çetin sorunlarla karşı karşıya geldikleri sonucuna varmışlardır. Çünkü karı - koca arasındaki duygulu ilişkiler, yaş ilerledikçe bozulmakta ve en sonunda bardağı taşırmaktadır. Sağlık durumlarının bozulması, emeklilik ve çocuklarının yanlarından uzaklaşmaları ile başlarına çöken yalnızlık, ikisini de hemen hemen yüzyüze yaşamak zorunda bırakır İkisi de hayat arkadaşından her zamankinden daha çok ilgi ve sevgi ister; oysa taraflar bu isteği her zamankinden daha çok karşılayamayacak durumdadır. Bu sürekli tatminsizlik, inatla yanlarında birini aramalarına sebep olur, ardından da kıskançlık, can yakmalar sökün eder. Ba-

zan da birbirlerinden vazgeçmeleri imkânsız çiftlerin ayrılmaya kalkışmaları, üzerlerine öldürücü bir darbe indirir. Fakat bir arada yaşamak da, mutluluktan çok dert getirir.

Kadının erkekten daha genç olduğu çiftler dışında, erkeğin kadına oranla daha az kıskanması gerekir; erkek cinsel arzularını sürdürürken, kadın bir cinsel nesne olmaktan çıkmıştır. Ben iki kadının kıskançlıklarını anlatmak isterdim; Juliette Drouet ve Sofia Tolstoy'un kıskançlıklarını.

Juliette hayatı boyunca Victor Hugo'nun ihanetlerinin acısını çekti. Hele bu ihanetlerde fizik ilişki de olmayınca, çektiği acı kendisine daha da ağır geliyordu. Kendisini savunmasız, yenik, yerin dibine batmış gibi hissediyordu. Hugo 1873'te Blanche'la bir serüvene atılınca, 69 yaşında olan Juliette bunu, geçmişinde bir eşi daha görülmeyen şiddetli bir tepkiyle karşıladı. Dostlarından 200 frank toplayarak 23 Eylül'de hiçbir iz bırakmadan sırra kadem bastı. Çılgına dönen Hugo kendisini her yerde arattı. Sonunda Juliette'i Brüksel'de buldular. Geri dönmeyi kabul etti. Hugo gidip kendisini karşıladı ve garda barıştılar. Dört gün sonra Juliette, Hugo'ya «Kargacık burgacık çiziştirmeleri»nden birini gönderiyordu: «Sevgilim, aşkım benim; umutsuzluk ve cehennem azabı içinde geçen sekiz günden sonra, bugün ilk defa gözlerimle birlikte ağzım, kalbim, ruhum da Tanrı'ya bakmak, sana gülümsemek, sana yakarmak ve seni kutlamak için açılıyor. O korkulu kâbus bitti demek. Demek beni sevdiğin, yalnız beni sevdiğin doğru...» Ama 16 Ekim 1873'te de sunları yazıyor: «Sana kendilerini sunan gençlere karşı beslediğin heveslerle zavallı aşkımın aralıksız çatışmasına daha uzun süre tahammül edemiyeceğim...»

Hiç şüphe yok Hugo, söz verdiği halde Blanche'la yine buluşmuştu: Güzel çamaşırcı kızın gençliği ile kendi yaşlılığı arasındaki zıtlık, Juliette'in sineye çekemiyeceği birşeydi. 18 Kasım 1873'te aynı umutsuzluğu dile getiriyordu: «Talihin yaver gidiyor diye herşeyini kesip atmak istemem, ama ne dersen de, şu süslü-püslü kokotların arasında benim zavallı aşkım pek hüzünlü kalıyor... Bugünden itibaren kalbimin anahtarını kapının altına koyuyorum.»

11 Mart 1874'te ise şöyle yazıyor: «Gerçek yaşının kalbini bağrında barındıramayan, ne çekerse yaşından çeker.»

«Bu yazı özlü kalıbı içinde çektiğim cehennem azabı yüzünden hayatına istemeyerek getirdiğim sarsıntıyı açıklamakta ve mazur göstermektedir.»

4 Nisan 1874'te: «Bence sadakatsizlik yalnız eylemle başlamaz; arzu etmek bile ihanet demektir. Bunu bil, büyük ve aziz dostum, ama rica ederim, sanki ben yokmuşum gibi davranmaktan çekinme.»

Daha sonra biraz neşelenir gibi oluyor:

11 Nisan 1874'te: «Üzerimde, herhalde 70'inci baharımdan doğan bir gençlik canlılığı hissediyorum.» Ama kısa bir süre sonra hüzün yine benliğini sarıyor. Çünkü Juliette, Hugo'nun yalnız genç metreslerini değil, ailesini de kıskanıyordu. Hugo, Clichy'de iki katlı bir apartman kiralamıştı, alt katta kabul salonları bulunuyordu; yukarda da gelini ve torunları ile birlikte oturduğu odalar vardı. Juliette kendisiyle aynı kata yerleşmişti. Fakat gelin, çocukların yere ihtiyacı olduğunu ileri sürerek onu tekrar aşağı indirtmişti. Juliette 7 Mayıs 1874'te, «Kalbim hüzünlü önsezilerle dolu,» diye yazıyordu. «Bizi ayıran şu kat, kalplerimiz arasında çöken bir köprü gibi... Umutsuz-

luk içindeyim ve hıçkıra hıçkıra ağlamamak için kendimi güç tutuyorum.»

Hugo'nun kendisini aldatmaya devam ettiğini bildiğinden, Juliette olaya —hiç şüphesiz— büyük önem vermektedir. Bundan sevgi yoksunluğu çeker gibi acı duyar; ama cinsel hayatının her zaman pek parlak olmadığını gördüğü Hugo hesabına da utanç duymaktadır.

21 Haziran 1874'te yazdıkları: «Zavallı kalbimden arda kalan parça için, şu kötülük avcısı kadınların ve utanç verici serüvenlerin hedefi diyecekler; bana gelince, ben savaşmadan yenilgiyi kabul ediyorum...»

Aynı gün 5'te: «Aşkını her gün gökyüzünün en yüksek yerine kadar çıkartan, sonra da oradan, olanca ağırlığı ile tekrar yüreğine düştüğünü hisseden Sisyphe (1)'in ıstırabı beni dehşete salıyor ve bu korkunç işkenceyi çekmektense, ölmeyi bin defa tercih ediyorum. Acı bana, bırak gideyim...»

Aralarında şiddetli çatışmalar çıkıyor ve Juliette ayrılmayı bile diliyor.

28 Temmuz 1874'te: «Biricik sevgilim, mutlu değilsin, ama ben de senden daha mutlu sayılmam. Sen kabuk bağlamasına cesaret edemediğin için gittikçe büyüyen kadın yarasından dolayı acı çekiyorsun. Ben de seni çok sevdiğim için.»

6 Temmuz 1875'te: «Sana temin ederim ki, mutlu ve huzurlu olduğunu hissetsem, senden uzakta olsam bile, daha az acı çekeceğim; varlığımın her an

(1) Yunan mitologyasına göre Eole ve Korenta'nın oğulları. İnsafsızlığı ve haydutlukları ile ün salmış, ölümünden sonra cehennemde koca bir taşı bir dağın zirvesine taşımakla cezalandırılmıştı. Fakat taşıdığı taş devamlı aşağı yuvarlanıyordu. (Ç.N.)

işine, bağımsızlığına, huzurlu bir hayat sürdürmene ve rahatça dinlenmene engel olduğunu bilmek beni kahrediyor... Tıpkı benim gibi, senin kalbinin de, sana yeterli olmadığını bilmesi çok daha hayırlı...»

1877'de: «Cesaretim kırıldı, Tanrı'dan ve senden bile şüphe ediyorum...»

Hugo zamanla da uslanmadı ve Juliette eşinin ihtiyarlık sefihlikleriyle ona yakıştırdığı yüceliği bağdaştırmakta güçlük çekti.

1878 Haziran'ında Hugo'nun geçirdiği krizden sonra Juliette, Lockroy'un da (1) desteği ile kocasının Blanche'la olan ilişiğini kestirdi. Şairi terketmeyecek olursa, Hugo'nun kolları arasında cansız kalıvereceğini söyleyerek, zavallıyı korkuttular Juliette kendisine para gönderdi ve Blanche da bir başkasıyla evlenmeye karar verdi. (2) Fakat genç kadının yerini bu defa başkaları aldı. Aynı yıl, —Guernesey'de birlikte geçirdikleri yaz sırasında— 20 Ağustos günü Juliette, Hugo'ya şöyle yazıyordu:

«Şafağın saf ve duru; gurubun da saygı-değer ve kutsal olması gerekir. Yaşayacağım günler bahasına, dehanın ve yaşının ululuğuna yakışmayacak bazı hatalardan seni korumak isterdim.»

Hugo karısına, «Ruhumun, senin ruhun olduğunu hissediyorum,» diye yazmaya devam ededursun, Juliette onun hâlâ kadınlardan mektuplar almasına bir türlü tahammül edemiyordu. Hugo'nun sekreterinin

(1) Charles Hugo'nun dul eşi Adèle'in ikinci kocası.

(2) Blanche'ı bundan sonra hiç kimse teselli edemedi. Hugo'dan söz edebilmek için sık sık şairin arkadaşlarını görmeye gidiyordu. Juliette'in ölümünden sonra tekrar Hugo ile ilişki kurmayı denediyse de, şairin arkadaşları mektuplarına el koyarak bunu önlediler.

karısının anlattığına göre, «Guernesey'de bile Juliette herşeyi kavga sebebi haline sokuyordu. Efendisi uğruna gözünü bile kırpmadan canına kıymaya hazır olan bu kadın, onu iğnelemekten zevk alıyordu... Bir sabah eski hizmetçilerden birinin gönderdiği mektup yüzünden bir kavga patlak verdi. Madam Drouet mektubu açmıştı; tabiî bunu göz yaşları ve diş bilemeler izledi...» Juliette içinde 5.000 altın frank bulunan bir kese bulduğunda da, bu paranın hangi gönülleri eğlendirmeye yarayacağını sormadan edemedi. Bir keresinde de içinde kadın adları yazılı eski bir not defteri ele geçirdi; bu keşfi tam bir dramla sonuçlandı. Şairin genelevler sokağında tur attığını öğrendiğinde ise bir başka dram patlak verdi: Juliette yeğeniyle beraber İéna'ya gitmeye kalkıştı.

Her şeye rağmen yeniden barıştılar ve Juliette, Hugo ile beraber Paris'te aynı apartmana yerleşti. Fakat huzursuzdu; 10 Kasım 1879'da şöyle yazıyordu: «Olup bitenleri yine hatırlayacağım, olup bitecekleri kapı aralığından göreceğim endişesiyle, ne önüme, ne arkama, ne sana, ne kendime bakabiliyorum; korku içindeyim.» 11 Kasım'da da Hugo'ya takılarak, «Kutsala saldırılarından ve bir sürü intihar teşebbüsünden» yakınıyordu. Davranışlarını yalnız «Yakışıksız» değil, «Tehlikeli» de buluyordu.

8 Ağustos 1880'de yazdıkları: «Biricik sevgilim, ömrümü elimden geldiği kadar taptığımın parçalarını birleştirmeye uğraşarak geçiriyorum, ama yine de kırıkları gizlemeyi beceremiyorum.» Juliette bir gün Victor-Hugo caddesinde pusuya yatmış bekleyen Blanche'ı tanıyınca, müthiş bir öfkeye kapıldı. Arada sırada içini öyle bir hüzün sarıyordu ki, bütün cesareti kırılıyor, «Çiziştirmekten» bile vazgeçiyordu. Ölümüne kadar Hugo'nun yanında yaşadı, fakat bir gün bile huzur yüzü görmedi.

Arada sırada —özellikle Blanche olayında— aşırılığa kaçan bir kadın oluyordu; fakat uğradığı hayal kırıklığını anlamak mümkündür. Juliette kocası ile birlikte, —ikisi de ten zevklerinden bıkmış olarak— yanyana ve huzur içinde yaşlanacaklarını hayal etmişti. Ama hayır! Hugo ya kalbini ortaya koyduğu ilişkiler kuruyor ve Juliette ona tek başına sahip olamadığı için acı çekiyordu, ya da karısının aşağılatıcı bulduğu, parayla satın alınan zevklerle yetiniyordu. Juliette'in döktüğü göz yaşlarının ve dırıltısının tek özrü, samimi ve kusursuz sevgisiydi.

Sofia Tolstoy'un kıskançlığı ise, tamamen başka türdendi. Kocasıyla birlikte yatmaktan daima nefret etmişti ve bu hınç kendisinde erkenden kıskançlık haline dönüşmüştü. 1863'te kıskançlığın, içinde **«Doğuştan varolan bir hastalık»** olduğunu söylüyordu. Anıları boyunca hep aynı şeyi tekrar ediyor: **«Kıskançlık beni kemiriyor.»** Ezici bir kişiliği olan bir adamın yanındaki **«Bağıntılı»** durumundan, ve birbirini kovalayan hamileliklerinin bile dolduramadığı, dünyadan uzak, çetin hayatı yüzünden ıstırap çekiyordu. Köy hayatından, mujiklerden nefret ediyordu. Sofia'nın evlilik hayatının en mutlu anları, Tolstoy'un **«Harp ve Sulh»**la, **«Anna Karenina»**yı yazdığı zamana raslar; çünkü müsvettelerini o temize çekiyor ve bu işbirliği sayesinde kendisini onunla birleşmiş gibi hissediyordu. Tolstoy roman yazmayı bırakınca, Sofia da ihanete uğradığını sanıyordu. Ama asıl kocasının paraya karşı olan tutumunu kabul edemiyordu.

1881'den itibaren Tolstoy'un hayatında moral ve sosyal faaliyetler öncelik kazanmıştı. Topraklarını mujiklere dağıtmak ve edebiyattan sağladığı gelirlerden vazgeçmek niyetindeydi. Topraklarının işletil-

mesine doğrudan doğruya katılmamak için, yönetimi Sofia'ya bırakmıştı. 1883'te, yazarın 1881'den önce —Tolstoy'un **«İkinci doğuş»** yılı— yazdığı eserlerin doğrudan doğruya Sofia tarafından yayınlanması konusunda anlaşmaya varıldı. Tabiatıyla, yayın haklarını da eşi alacaktı.

Buna karşılık Tolstoy da en sevdiği öğrencisi Çertkov'la birlikte bir yayınevi kurdu. **«Aracı»** adını verdikleri bu kuruluşun amacı, halka ucuz, fakat kaliteli eserler vermekti. Bu tedbirler de aile içinde huzuru sağlamaya yetmedi. Sofia kocasını, çocuklarını mujiklere kurban etmekle yeriyordu; Tolstoy da eşinin kendisine yaşattığı rahat ve monden hayattan nefret ediyordu. Ona, **«Bundan böyle aramızda bir ölüm-kalım savaşı başladı,»** diye yazıyordu. Artık yazılarını da büyük kızı Maşa'ya emanet etmeye başlamıştı. Bu davranış karşısında Sofia öfkeden küplere bindi. 20 Kasım 1890'da, **«Sistemli bir şekilde beni öldürüyor, beni kişisel yaşantısından uzaklaştırıyor, bu da beni kahrediyor,»** diye yazıyordu. Tolstoy'un izinden gidenlerden, özellikle en çok tuttuğu Çertkov'dan nefret ediyordu.

Tolstoy'un evlilik müessesesini mahkûm ettiği ve iffeti göklere çıkardığı **«Kreutzer Sonata»**, Sofia'nın hıncını daha da arttırdı. Kavgaları gittikçe şiddetleniyordu. Tolstoy vicdanını rahat ettirmek için menkul, gayri menkul bütün servetinden, karısı ve çocukları lehine feragat etti. Bu arada son eserlerinin halk yararına yayınlanmasına karar verdi. Bu şart Sofia'yı öyle bir kızdırdı ki, kendisini trenin altına atmak için gara koştu (1); fakat 'intihar'a cesaret edemedi.

1895 Ocak ayında Tolstoy, **«Efendi ve Uşak»** adlı

(1) Anna Karenina'yı taklit etmek istiyordu.

eserini tamamladı. Ne var ki bunu «Aracı»ya ve eserlerinin tamamını yayınlaması için Sofia'ya vereceği yerde, bir kadının yönettiği dergiye emanet etti Sofia bu «Entrikacı» kadın uğruna kocasının kendisini terketmesinden şüphe ediyordu. Artık 50 yaşındaydı. Kardan ve soğuktan ölmek için karmakarışık saçları, terliklerinin içindeki çıplak ayakları ile Moskova sokaklarına fırladı. Tolstoy ardından koşup kendisini geri çevirdi. Ertesi günü Sofia yine dışarı uğradı; bu defa da kızı Maşa döndürdü. Bir kere daha kaçmaya kalktı. Kendini bir trenin altına atmak için arabayla Kursk garına gitti; oğlu Serj ve Maşa zor yetiştiler ardından. Tolstoy da pes etti.

Oysa yazarın onu terketmeye niyeti yoktu. Birgün —Tolstoy 67 yaşındaydı— hayranlarından biri, karısından ayrılmasını teklif etti. Bu sırada birlikte orak biçiyorlardı. Tolstoy o kadar öfkelendi ki, adamı elindeki orakla tehdit etti, sonra hıçkıra hıçkıra ağlayarak devrildi. Sofia'nın 52 yaşındaki müzisyen Tanyev'e karşı beslediği platonik aşk, kocasının sabrını taşırdı: «Gece hiç uyuyamadım, kalbim sıkılıyordu.. Gururumu ve utancımı bastırmayı beceremedim,» diye yazıyordu 26 Temmuz 1896'da. Bu konuda hiç durmadan kavga ediyorlar, karşılıklı birbirlerini suçluyor, yüksek sesle açıklamalarda bulunuyor, mektuplaşıyor, telefonlaşıyorlardı. Sofia şöyle yazıyor: «Tanyev'in geleceği haberi üzerine Leon Nikolayeviç'in gösterdiği hastalık derecesindeki kıskançlık beni çok üzdü ve dehşete düşürdü.» Tolstoy gerçekten de eşine çok ağır mektuplar yazmıştı: «Tamamen yararsız ve hiç de ilginç olmayan bir yabancının bugün hayatımızı yönetmesi son derece ağır ve küçük düşürücü bir şeydir. Müthiş, müthiş, aşağılık ve utanç verici birşey!... Tanyev'le olan yakınlığın beni tiksindiriyor... Bu gidişe bir son veremezsen ayrılalım.» Fakat

ayrılmadılar Tolstoy, 70 yaşındayken yine de karısıyla yattı.

Birkaç yıl bir arada âdeta barış içinde yaşadılar Fakat 1908'de, on yıl süren sürgünden sonra Çertkov Rusya'ya dönünce, Sofia deliye döndü. Tostoy'un bu zalim, yobaz, entrikacı öğrencisi, yazarın üzerinde ailenin çıkarlarına zarar getirecek bir hakimiyet kurmuştu. Tolstoy'un yazmalarına sahip çıkıyor, eserinin üzerine oturup, tek başına temsilcisi olmaya niyetleniyordu. Tolstoy'un topraklarının bulunduğu Tula sınırları içinde barınması yasaklanmıştı ama, yine de en yakın bir izbeye yerleşmeyi becermişti ve usta kendisini arada sırada atla görmeye geliyordu. Sofia bu ziyaretlerden dolayı şiddetle Tolstoy'a saldırdı. Bütün yazar haklarını Çertkov'a bırakmasından endişe ediyordu. Aralarında büyük bir kavga patlak verdi ve kocasının 1881'den önceki ve sonraki bütün eserlerinin tek vârisi olmak konusu tartışıldı. Sofia, kocasının uluslararası bir barış konferansına katılmak için Stokholm'a gitmesine de karşıydı. İkinci noktaya boyun eğdi, ama birincisinden geri dönmedi.

1910 yılı haziran ayında Tolstoy, barınma yasağı süresinin sonu yaklaşan Çertkov'u birkaç günlüğüne ziyarete gitti. Sofia bundan dolayı dehşet içindeydi. Bir telgraf çekerek kocasının bir gün daha erken dönmesini istedi. Tolstoy reddetti. Sofia, sırtında geceliği, saçları darmadağınık, hıçkıra hıçkıra anılarına şunları yazdı: «Neyim var benim? İsteri krizi mi? Sinir bunalımı mı? Anjindöpuatrin mi? Yoksa delilik başlangıcı mı? Bilmiyorum... İğrenç, bayağı bir şekilde Çertkov'a âşık oldu (erkeklere âşık olmak, gençlik yıllarından kalma huyuydu) ve işte şimdi dört arzusunu da yerine getirmeye hazır... Leon Tolstoy'la Çertkov arasındaki ilişki yüzünden delicesine kıskançlık duyuyorum. Kırk sekiz yıl yaşadıklarımı söker

gibi aldı benden, hissediyorum bunu... Stolbora'ya gidip, kendimi trenin altına atmak geliyor aklıma.»

Tolstoy'un dönüşünde, günlerce göz yaşı döküp Çertkov'a olan sevgisi yüzünden yakındı durdu. Bir sabah Sofia'yı bir dolabın arkasında, ağzından zor aldıkları bir afyon şişesiyle, dört ayak üzerinde buldular. Tolstoy'a son iki yıla ait anılarını Çertkov'a emanet ettiğini itiraf ettirmişti. Kendisini elbiseleriyle parka, yağmurun altına attı, dönüşte de ıslak elbiselerini sırtından çıkartmayı reddetti: «Bu şekilde soğuk alıp öleceğim.»

Birkaç gün sonra Tolstoy, kızı Saşa ve Çertkov. konuşmak üzere bir odaya kapandılar. Sofia da çıt çıkarmamak için çıplak ayakla odanın balkonuna kadar yanaşıp kulağını kapıya dayadı ve dinlemeye başladı. «Yine bana karşı bir komplo!» diye feryadı bastı. Yanılmamıştı. İçerde Tolstoy'un mujikler ve kamu yararına servetinden feragat ettiği yolundaki bir vasiyetname tartışılıyordu. Sofia, Çertkov'dan inatla anıların geri verilmesini istedi. Ertesi sabah Tolstoy'la Çertkov'u divanda yanyana otururken görmek, kendisi için dayanılmaz birşey oldu. 5 Temmuz 1910'da, «Öfke ve kıskançlıktan allak bullak olmuştum,» diye yazacaktı. Gece ihtiyar kocası ile öğrencisi arasında «Tabiata aykırı» ilişkiler hayal etti. 10 Temmuz'u 11 Temmuz'a bağlayan gece yeniden kavga ettiler ve Sofia, «Çertkov'u geberteceğim!» diye haykırarak koşa koşa parka atıldı.

Daha sonra anılarına şunları yazacaktı: «Böylece bahçeye çıktım ve tam iki saat ıslak toprakların üzerinde, sırtımda incecik bir elbise ile yatıp bekledim. Donmuş, bitmiştim, ama ölmekten başka birşey istemiyordum. Hâlâ da öyle. Sonra alârm verildi... Sa-

at sabahın üçü; ne o, ne ben uyuyabildik. Hiç konuşmuyoruz...»

15 Temmuz (o gün bankaya emanet edilecek olan anılarının makbuzunu Tolstoy'dan istemişti) **«Müthiş bir öfkeye kapıldı ve bana, 'Hayır! Asla! Hiçbir zaman!' diye bağırarak cevap verdi; ardından hemen kaçtı. Yine müthiş bir sinir krizine kapıldım, afyon içmek istiyordum. Bu defa da cesaret edemedim ve afyon içtiğimi söyleyerek alçakçasına aldattım L.N.'yi; hemen ardından aldattığımı itiraf ettim, ağladım, hıçkırdım...»**

Sofia birkaç gün sonra da şunları yazıyordu: **«Çertkov'u öldürmeyi, Leon Nikolayeviç'i onun bozucu etkisinden kurtarmak için, ağır vücudunu çatlatmayı arzuluyorum.»** Ertesi gün de evi terketmeye karar verdi: **«Kızım tarafından rezil edildim, kocam bana dirsek çevirdi, yerimi Çertkov adlı biri aldığı için de yuvamı terkediyorum. O defolup gitmedikçe, bir daha geri dönmeyeceğim.»** Sonra gazeteler için bir bildiri hazırladı ve arabayla Tula'ya hareket etti. Çantasında bir tabanca ile bir şişe de afyon taşıyordu. Fakat garda rasladığı oğlu kendisini geri çevirdi.

Tolstoy, Çertkov'a bir mektup göndererek, geçici olarak ziyaretlerini kesmesini istedi, fakat ortak dostları mektuplarını getirip götürüyorlardı. Sofia kocasına, **«Çertkov'la aranda gizli bir aşk mektuplaşması var!»** diye haykırdı. Yaşlandıkça, tutkularını daha güç kontrol edebiliyordu. Her türlü 'muhakeme' duygusunu kaybetmişti ve Çertkov'la Tolstoy arasında **«Suçlu»** ilişkiler olduğuna kendisini inandırmıştı. Kocasına, gençlik yıllarında anılarında yazdığı şu cümleyi gösterdi: **«Hiçbir zaman bir kadına âşık olmadım. Fakat sık sık bir erkeği sevdiğim oldu.»** Sabrı taşan Tolstoy koşup odasına kapandı. Sofia koca-

sının homoseksüel eğilimleri hakkındaki şüphelerini çevresine de anlatıyordu. İkisinin arasıra bir çam ormanında buluştuklarını haber alınca saklanarak kendilerini izledi, kasabanın çocuklarını onları gözetlemeye gönderdi. Homoseksüelliğinin bir delilini bulmak için Tolstoy'un kâğıtlarını da karıştırıyordu. Derken bir gün birden Çertkov'la barışmayı düşündü. «Fakat yüzünü göreceğim aklıma gelince, L.N.'nin yüzünde yine ona kavuşmanın sevincini okuyacağımı düşündükçe, ruhum yeniden tarifsiz acılara gömülüyor; ağlamak istiyorum ve içimde bir ses olanca gücüyle itiraz ediyor. Kötülük fikri Çertkov'un içine yerleşmiş.»

18 Ağustos'da Çertkov'un Tula sınırları içinde oturabilmesine resmen izin verildi. Bunun üzerine, «Bu benim ölüm fermanım! Çertkov'u öldüreceğim. Zindana attıracağım onu. Ya o, ya ben!» diye yazıyor. Tolstoy'un homoseksüel eğilimlerinin bir delilini bulabilmek için bütün eserlerini kılı kırk yararcasına araştırıyordu. 22 Ağustos'ta ise şunları yazıyordu. «Doğum günüm. 66 yaşındayım ve içimde hâlâ aynı enerji, aynı ateşli heyecan, hattâ çevremdekilerin söylediklerine bakılırsa, aynı gençlik havası esiyor.»

Sofia bir gün —Yasnaya Polyana'da yalnız kalınca— kocasının çalışma odasına girdi, duvardan Çertkov ve Saşa'nın fotoğraflarını indirerek yerlerine kendi fotoğraflarını astı. Tolstoy dönünce kaldırılan resimleri yerlerine yerleştirdi. Sofia 26 Eylül'de şunları yazıyor: «L.N.'nin, Ç.'nin portresini tekrar yerine asması beni tekrar korkunç bir umutsuzluğa saldı... Resmi yerinden çıkardım, parça parça edip tuvalete attım. Tabii L.N. çok kızdı... Yine bir umutsuzluk bunalımı içimi sardı, T.'nin kıskançlığı benliğimi bütün şiddetiyle kapladı, bitkin hale düştüm, baş ağrılarım

tuttu. İntihar etmeyi düşündüm.» Daha sonra oyuncak tabancayla iki el ateş edecek, fakat Tolstoy işitmeyecekti.

Tolstoy'un «Yalnız kendim için» diye tuttuğu bir anılar defterini ele geçirdiğinde, Sofia kendisini vârislikten uzaklaştıran bir vasiyetname hazırlandığını da öğrenecekti. Bunun üzerine kocasına öfkeli bir mektup yazdı. Son arzularını değiştirmesi için göz yaşlarına başvurdu ve ellerine kapanıp öptü: Boşuna! Tolstoy'un, at gezintisine çıktığında Çertkov'un yanına uzandığından emin olarak, 16 Ekim'de adamın evinin yanındaki bir hendeğe sindi, dürbünüyle gözetlemeye başladı. Fakat Tolstoy, Çertkov'un evinden çıkmadı. Bunun üzerine Yasnaya Polyana'ya döndü ve uşaklardan biri kendisini sıralardan birinin üzerine oturmuş, soğuktan titrer durumda buldu. Şu «iğrenç» Çertkov'u görmemesi için tekrar yalvardı Tolstoy'a. Sabrı taşan yazar kaçmayı kararlaştırdı ve içinde adres bulunmayan bir mektup bırakarak uzaklaştı. Sofia anılarında şöyle yazıyor:

28 Ekim: «L.N. habersizce kaçtı. Allahım! Aranmamasını istediği mektubunda, sakin yaşlılık hayatına veda ettiğini söylüyor. Mektubun bir bölümünü okur okumaz, kapıldığım umutsuzluk içinde kendimi hemen yanı başımızdaki göle atmak için koştum...»

Tolstoy karısına iki satırlık bir şey yazdıktan sonra sabah erkenden arabayla ve yanında Doktor Makovitski olduğu halde gitmişti. Trene bindiler ve Optina manastırında durdular. Tolstoy'un niyeti Şamordino manastırı yakınlarında bir izbeye yerleşmekti. Ama kendisine adresini verdiği kızı Saşa gelip babasını buldu ve Sofia'nın öfke ve isteri krizleri içinde olduğunu haber vererek, daha uzaklara kaçmasını salık verdi. Saşa'yı da yanlarına alıp tekrar tre-

ne bindiler. Hikâyenin sonu 'malûm': Astapovo gar şefinin odasında can çekişen Tolstoy; gazetecilerden aldığı haber üzerine bulunduğu yere gelen, fakat içeri girmesine izin verilmeyen Sofia'nın etrafta dolanıp duruşu. Sofia kocasından sonra dokuz yıl daha yaşadı. Ancak ölümünden kısa bir süre önce, 1919'da Saşa ile barıştı.

Böylece Robert Burnes'in ideal çiftinden çok uzaklaşmış oluyoruz. Mutlu ve birlikte yaşayan çiftler için bile, ihtiyarlık çok defa bir dengesizlik unsurudur. Yaşlılık, iyi-kötü tahammül ettikleri çatışmalar yüzünden acı çekenlerde, uyuşmazlıkları bütün bütün su üstüne çıkarır. Juliette'in kaçışının, Blanche'a karşı sert tutumunun eşi, ne gençlik, ne de olgunluk çağında görülen davranışlardır. Sofia'nın tersliği, hastalık derecesine varan çılgınlığı, evlilik hayatının son demlerinde doruğuna ermektedir. Bu tırmanışın bir bölümü, ihtiyarın hissettiği yoksunluğun, içinde saldırgan ve hınç dolu davranışlar uyandırmasıyla açıklanabilir.

Hiç şüphe yok ki, geleceğinin yakın oluşu, isteklerini beklemeden çoğaltmaya doğru kendisini yönetmektedir: Sevgi, güven. Kısacası, istediği bütün tatmin yollarını ya hemen elde edecektir ya da hiçbir zaman bulamayacaktır. Bu sabırsızlık hiçbir şeye tahammül edememesine bile fırsat bırakmaz, bu da onu bütün bütün kızdırır İhtiyarların yaşadığı tecrübeyi bütünüyle incelemiş olsaydık, yine de yaşlılarda görülen kıskançlığı anlayamazdık.

İkinci Bölüm

ZAMAN, ETKİNLİK, TARİH

İNSANLIK gerçeği için varolmak, zamana uymaktır. Şimdiki zamanda, etkinliklerimizin durulup hareketsiz isteklerle yüklü olarak dökülen, geçmişimizi aşan tasarılarla geleceğimizi kestiriyoruz. Yaş, zamanla olan ilişkimizi değiştiriyor; yıllar geçtikçe, geçmişimiz daha ağır basarken, geleceğimiz kısalıyor. İhtiyarı tanımlamak için, 'ardında uzun bir hayat, önünde de çok sınırlı bir ömür olan insan' denebilir. Bu değişikliklerin sonuçları, kişinin önceki hayatına göre değişkendir. Fakat değişmez unsur-

ları ayrılabilir bir durum meydana getirmek için birbirleri üzerinde yansırlar

Ve her şeyden önce, hayatını ardında taşımak ne demektir? Sartre «Varlık ve Hiçlik»te bunu açıkladı: İnsan, geçmişini avucuna alıp her açıdan inceleyebileceği bir cisim gibi elinde bulunduramaz. Benim geçmişim, ötesine aşmış olarak kendi içindedir; geçmişime 'malik olabilmek' için, bir tasarıyla varlığına tutunmam gerekir. Eğer bu tasarı geçmişimi tanımaksa, kendime yeniden hatırlatarak tanıştırmam gerekir Anılarda insanın her yaşta duyarlı olduğu bir çeşit sihir vardır. Geçmiş 'kendisi-için' niteliğinde yaşanmıştır, oysa 'kendi-içinde' niteliğinde oluşmuştur; geçmişimizde 'kendisi-için' ve 'kendi-içinde'-nin, varoluşun daima —fakat boşuna— dilediği imkânsız tahliline erişir gibi oluruz. (1) Fakat daha çok yaşlılar gönül hoşluğuyla bunu anarlar.

Aristo, «İhtiyarlar umuttan çok anılarla yaşıyorlar,» diyordu. Mauriac da «İç Anılar» ve «Yeni İç Anılar»ında, dünyası kendisine bugünkü dünyadan çok daha gerçek görünen bir zamanlarki küçük çocuğun üzerine hasretle eğiliyor. Yeni yayınlanan «Bloknotlar»ında da şöyle yazıyor: «Yaşlı adam çocuklaşmasa bile, gizli gizli bu çağa döner, alçak sesle 'anne' diye seslenmekten zevk duyar.» Eski günler için gösterilen bu tercih yaşlıların çoğunda raslanan bir huydur ve çok defa yaşlarını bu yüzden daha yakın-

---

(1) «Bu yüzdendir ki anılar, bir zamanlarki varlığımızı, kendisine bir çeşit şiir havası kazandıran varolmak bütünlüğüyle bize sunar. İçimizde varolan ıstırap geçmişin koynunda donup kalınca, bir 'kendisi için' sunmaya devam eder. Oysa 'kendi içinde' bir başkasının ıstırabının, bir heykel ıstırabının sessiz 'tesbiti' vardır.» (Sartre. Varlık ve Hiçlik.)

dan hissederler. Bu tutum nasıl açıklanabilir? Ve ihtiyarlar hangi ölçü içinde **«Kaybolan zamanı tekrar bulabilirler?»**

Sartre, **«Geçmişin canlı olup olmadığına karar veren gelecektir,»** diyor. İlerlemeyi tasarlayan bir insan, geçmişinden kopar; eski **«ben»**ini artık yokmuş gibi tanımlayarak, ona karşı kayıtsız kalır. Aksine, bazı **«Kendisi-için»**ler tasarısı, zamanın akışını reddetmeyi ve geçmişle sıkı bir bağlılığı gerektirir. İhtiyarların çoğunluğu bu durumdadırlar; hayal kırıklığına uğramamak için zamanı reddederler. Eski **«ben»**lerini hâlâ aynı **«ben»** kendileriymiş gibi tanımlarlar; gençlik çağları ile olan sıkı bağlantılarını tekrarlarlar.

Özdeşlik bunalımını atlatsalar ve yeni görüntülerini kabul etseler bile —sevimli nine, emekli ihtiyar, yaşlı yazar gibi— her biri hiç değişmediği inancını içinde saklar. Anılarını eşeledikçe, bu inancı doğrulamış olurlar. Yaşlılığın çöküntüsüne karşı, değişmez bir öz çıkarırlar ve hiç bıkmadan, hâlâ içlerinde yaşattıkları bir zamanlarki varlığı kendi kendilerine anlatırlar. Bazan en çok hoşlarına giden kişilik içinde kendilerini bulmayı tercih ederler. Her zaman için hep o tapılan kadın, sevilen ana, eski savaşçıdırlar. Ya da olgunluk, ilk gençlik çağlarının tazeliğini yeniden canlandırırlar. Sık sık da Mauriac gibi dünyanın kendileri için bir çehreye büründüğü, büründükleri insan kalıbının tanımlandığı çağa dönerler: Çocukluğa. Hayatları boyunca —30'unda da, 50'sinde de— artık o çocuk olmadıkları halde, yine o çocuk olarak kalırlar. Bu çağla birleşip kaynaştıkları an, 30'unda, ya da 50'sinde, 80'inde de olabilirler: Yaşlarından kaçarlar.

Ama ne elde edebilirler ki? Anılar ne ölçüde yaşantılarımızı tekrar elde etmeye izin verir?

Profesör Delay (1) haklı olarak üç şekil ayırmaktadır. Birincisi, 'duyumsal-devindirici' hafızadır. Bunda hatırlama düşünceyle değil, eylemle olur; bir takım üstüste koyma ve otomatizm (2) işlemlerinin bütününden meydana gelir. Bunlar alışkanlık yasalarına uyarak yaşlılıkta hiç bozulmadan kalırlar. İkincisi, bilinçsiz dinamizm yasasıyla yönetilen hafızadır; geçmişi duygulu bir şekilde, düşler ve sayıklamalarla 'bugün' haline getirir Kişi hatırlamak bilincinden yoksundur, geçmişin izlenimlerini şimdiki zamanda görür. (Bir noktaya kadar geçmişi olduğu gibi ortaya koyabilecek hatırlatmaya imkân vermek için bu tür hafızadan yararlanmanın mümkün olduğunu da ekleyeceğim. Psikanaliz diye buna deniyor.) Üçüncü şekil, sosyal hafızadır; fizyolojik verilerden, hayallerden ve herhangi bir bilimden itibaren oluşan bu zihin işlemi, mantık bölümlerinden faydalanarak geçmişteki olayları yeniden toplar ve yerine yerleştirir Ancak bu sonuncu şekil bize tarihimizi anlatmaya —bir ölçü içinde— zemin hazırlar. Bu işi iyi yürütmek için de, birçok şartların yerine getirilmesi gerekir

Önce olayın tesbit edilmiş olması gerekir. Hafızanın unutmayı gerektirdiğini biliyoruz; her şeyi hafızamıza kaydedecek olsaydık, hiçbir şey kalmazdı kafamızda. Olayların pek çoğu hafıza tarafından kaydedilmemiş, ya da yenileri tarafından itilmiştir Örnek olarak kendi deneyimi ele alacak olursam —burada bunu yapabilirim de, çünkü benim için geçerli olan, benden yaşlılar için de haydi haydi geçerlidir—, kızkardeşim ya da Sartre ile konuşurken geçmişimde geniş boşluklar olduğunu farkettiğim oluyor. Sözge-

(1) «Hafızanın Yıkılışı»

(2) Otomatizm (özdevim): Hareket etme nedeni kendinde olan hareket. (Ç.N.)

lişi Sartre bana Sovyetler Birliği'nin savaşa girdiğini haber verdiği geceyi anlattı: Hemen her tarafta «Enternasyonal» marşı söyleyen sesler işitiliyordu. Bu saatler benim için çok önemliydi, fakat şimdi hafızamda o güne ait hiçbir şey yok.

Öte yandan 'imge'lerin yeniden canlandırılmasını sağlayan sinir dolaşımlarının da bozulmadan kalması gerekir Bazı hastalıklar —sözgelişi bunaklık, beyin damarlarının sertleşmesi—, bunların çoğunu 'tahrip' eder. Sağlık durumu iyi olan bir insan bile, oldukça ciddî doku bozukluklarından çekebilir. Berenson şöyle yakınıyor: «75 yaşındayım, başıma garip şeyler geliyor; daha düne kadar zihnimde olduğunu sandığım şeyler kayboluverdi ve ben daha farkına bile varamadan eridi gitti... Hafızamdaki koca koca parçalar çöküyor ve unutkanlık uçurumuna yuvarlanıyor. Niçin? Nasıl?»

Elimizin altındaki 'imge'ler, nesnelerinin zenginliğine sahip olmaktan uzaktır. 'İmge', olmayan bir nesnenin organik ve duygusal bir örnekten geçen hedefidir. 'İmge'de, Sartre'ın deyimiyle, «Bir çeşit temel fakirlik» vardır Alain, Panthéon'un imgesine bakıp da, sütunlarını saymaya kalkışmanın mümkün olamıyacağına dikkati çekiyor 'İmge, ille de benzerlik prensibine boyun eğmiyor; nesneyi genelliği içinde veriyor; kendisini gerçek dışı zaman ve uzay içinde sunuyor. Bu yüzden bizim için çıkış yeri olan gerçek dünyayı canlandıramıyorlar ve bundan dolayı da sık sık ortaya çıkan imgeleri nereye yerleştireceğimizi bilemiyoruz. «Anılar»ımı yazarken, gözümün önüne olanca canlılığı ile gelen birçok sahneyi anlatmaktan, —başkaları ile bağdaştıramadığım için— eserimin bütününe katmaktan vazgeçmek zorunda kaldım.

Mauriac, «Yaşlılıkta anılar, yuvaları tahrip edilmiş karıncalar gibidir,» diye yazıyor «Bakışlar hiçbi-

rini uzun süre izleyemez.» Hermann Broch (1) da şöyle diyor: «Anılar ortaya çıkıverir, birbirlerini destekler ve çok defa tamamıyla kaybolurlar. Ne kadar da ürkektirler... Oh, şu hayat ne tür unutkanlık uçurumlarının üzerinde duruyor; artık anı olmaktan çıkan anıyı hangi uzaklıktan çağırmalı acaba?»

Düşünme, karşılaştırma ve yeniden tartmakla, 'imge'lerin bazılarını tarihi belirli ve bütünlüğü olan yapılar içine katmak mümkündür. Ama bu yoldan ancak doğrulaması her zaman mümkün olmayan varsayımlara erişilebilir.

Henri Poincaré, «Geçmiş tahmin edilir,» diyordu. Doğru olarak tahmin edilenler de vardır. Korsika'daki Porto koyunun renginin ve biçiminin hiç değişmediğini 30 yıl aralıkla farketmiştim; bundan dolayı uğradığım şaşkınlık, gerçeğin beni acı acı yalanladığının delilidir. Gerçekten de çok defa büyük hatalar işlememe ramak kalmıştır. Ve tabiî işlediğim hataların pek küçük bir parçasıdır bunlar.

Çoğu zaman mantığa uygun şekilde hazırlanıp yerli yerine yerleştirilen imgeler, evrensel tarihe ait bir olayın imgeleri kadar bize dışardanmış gibi görünür. Berenson da, «Geçmişin sadece şekilsizleşmiş bir anlamına sahibiz ve bu geçmişin ancak pek ender anları canlı bir dokunuşla bize bağlanır,» diyor. Çünkü çok defa klişeleşmiş bir biçime bürünürler. Bunları değiştirmeden, zenginleştirmeden yâdederiz, çünkü kendilerine bizden ne kattığımızı bir türlü keşfedemeyiz.

Çok defa çeşitli çağlara ait verileri tek bir anı şeklinde karıştırırım: Çocukluğum boyunca Louise'in, babamın, dedemin yüzleri hiç değişmemiştir. Tek

(1) «Ayartıcı»

başına bir sahneyi hatırladığımda dahi, bunu genel şemalardan meydana getiririm. 12 yaşında iken Zaza okulun etüd salonunda kendisine hediye ettiğim çanta için bana teşekkür ediyor: Silueti ve hatları, 20 yaşındaki siluetinin ve hatlarının aynı.

Bu kalıplar hareket halindeki bir dünyada tekrarlanıp durmaktadır. Öyle ki, tespit edilmiş olmalarına rağmen, garip bir egzotik görünüşe bürünmektedirler Bir 'tekrarlama' toplumunda işler böyle yürümezdi. Ben de annemin giydiği geleneksel elbiseyi giyseydim, onu genç haliyle gördüğümde, bugünün bir genç kadınını görmüş gibi olacaktım. Ama moda değişmiştir. Güzelim kehribar siyah kıyafeti içinde annem, ilerleyen bir çağa aittir.

20 yaşında olduğum günlere dönmek, bana dünyanın öbür ucuna gitmişim gibi garip gelmektedir Çirkinliğini pek sevdiğim eski Trocadéro'nun fotoğrafına bakıyorum: Ben burasını gerçekten kendi gözlerimle mi görmüştüm? Bir başka fotoğrafta da, Champs - Elysées'nin 1929 yılındaki hali görünüyor; şu kloş şapkalardan ben de giydim, şu top yakaları ben de taktım, ben de sokaklarda başı kasketli ya da fötr şapkalı erkeklere rasladım; yine de bu dekorun yaşantıma ait olduğunu sanamıyorum. Yıllar gelip geçtikçe, şimdiki zaman bize daima tabii birşeymiş gibi geliyor. Eskiden de tabii gibi göründüğünden, geçmişin de bugünün benzeri olduğu, silik bir izlenim halinde içimize yerleşiyor. Gerçekte yeniden bulduğumuz imgeler oldukça eskidir. Bu yoldan da yaşantımız avucumuzdan kaçıp gidiyor: Eskiden yaşantı bir yenilikti, tazelikti; bu tazelik bile solmuştur.

Emmanuel Berl, «Sylvia»da şunları yazarken, aynı şeyi hissetmişti: **«Geçmişim elimden kaçıyor. Bir şu ucundan, bir bu ucundan çekiyorum, avucumda sa-**

dece çullanmış, didilmiş bir kumaş parçası kalıyor. Herşey hayal ve yalancılık haline geliyor.»

«Hafızamın öne sürdüğü kalıplar içinde kendimi bile güç tanıyorum. Yanımda Van Dongen taklidi bir hanım olduğu halde, Morand taklidi bir mavi açık otomobil içinde Touquet'ye gelen şu insanla ortak neyim var benim? Eğer bütün şu kuklalar, şu hayaletler, hayatımın hikâyesini meydana getiriyorsa, hayatım 'ben' değil demektir.»

«Arkalarında bıraktıklar uzun geçmişleri yüzünden, çok yaşlı insanlar hep sinirime dokunur,» diyordu bir arkadaşım. Ne yazık ki çok yaşlı kişilerin ardında böyle uzun bir geçmiş yoktur. Ardımda kalan geçmiş, gönlümce dolaşarak bana kıvrımlarını, katlarını gösterecek sakin bir manzara değildir. Ben ilerledikçe o çöküp yıkılmaktadır. Bunlardan yükselen kalıntıların çoğu renksiz, donuk, şekilsizdir. Anlamlarını hiç anlıyamıyorum. Melankolik güzellikleri ile beni uzaktan uzağa büyüleyenleri de var. Fakat Chateaubriand'ın «Geçmişin çölü» diye adlandırdığı o boşluğu doldurmaya yetmiyor bunlar.

Hatırlamaya gücümüzün yetmediği, bununla beraber bildiğimiz çok şey vardır. Fakat bilmek her zaman bize geçmişin sıcaklığını getirmez. Ve bu yüzdendir ki, çok defa bizi hayal kırıklığına uğratır. Geçmişi, üzerine doğru atıldığı geleceğin zengin bir armağanı olarak yaşadık; şimdi ise geriye kala kala kuru bir iskelet kaldı. Geçmişte yaptığımız gezintileri anlamsızlaştıran da budur. Çok defa ayak izlerimizi bile sezmek mümkün olmaz. Uzay, zamanın ihanetlerini kendi hesabına geçirir: Yerler değişmiştir. Görünüşte el değmemiş gibi duranlar, benim için öyle değildir. Uzerche'in, Marsilya'nın, Rouen'ın bazı sokaklarında gönlümün dilediği gibi dolaşabilirim. Gördü-

ğüm taşları tanırım, ama eski tasarılarımı, isteklerimi, kuruntularımı bulamam. Ve bu kentlerde eskiden yaşadığım bir sahneyi hatırlayacak olsam da, bu sahne, mukavva kutuya iğnelenmiş bir kelebekten farksızdır; kişiler hiçbir yere kımıldamamaktadırlar artık. İlişkileri, hareketsizlikle damgalanmıştır. Ve ben hiçbir şey beklememekteyim.

Bu geride kalmış günlerin geleceği, yalnız bir yolculuk olmaktan çıkmakla kalmamış, sık sık kendini gerçekleştirerek bekleyişlerimizi yalanlamıştır Hiç bitmeyecekmiş gibi görünen bir dostluğun başlangıcını, bir defadan çok yaşadığım oldu; bazıları sözlerini tuttular; işi kayıtsızlığa, hattâ düşmanlığa dökenler de çıktı. Ufak bir çatışmanın inkâr ettiği antlaşmayı acaba nasıl yorumlamalı? Bu antlaşma belirli bir raslaşma içinde, uzun ömürlü olmamak şartıyla mı geçerliydi? Acaba ilelebet sürebilirdi de, bir yanlış anlama yüzünden mi bozuldu? Bunlara verilecek cevapların hiçbiri kesin olamaz; geçmiş bir olayın anlamı, daima değiştirilebilir. Yalnız 'vakıa'ların maddî yönünü anlamamakla yetinmiyoruz, bunlara vermemiz gereken değer üzerinde de kararsızız ve yargımız hep askıda kalıyor.

Sevdiğimiz birinin ölümü, geçmişimizden kabaca kopup ayrılmamıza sebep olur. Oysa yaşlı biri, ardında bir sürü ölüm olayları bırakan kişidir. Chateaubriand, «Aşırı uzun ömrüm, mezar taşları ile bezenmiş Roma yollarına benziyor.» diye yazmıştı. Bir yakının, bir dostun ölümü, bizi sadece varlığından değil, buna bağlı olan hayatımızın o bölümünden de yoksun kılar. Bizden daha yaşlı insanlar, beraberlerinde bizim öz geçmişimizi de alıp giderler. Çağdaş akrabalarını ya da dostlarını kaybedince, ölünün üzerinde bulunan kendi görüntülerini de kaybettikleri için acı çeken

altmışlık ihtiyarlar vardır. Ölenle birlikte, ancak göçenin hatırlattığı bir çocukluk, bir ilk gençlik devresi de batıp gitmektedir.

İhtiyarları asıl avutulmaz acılara salan, —geleceklerine ortak ettikleri— kendilerinden daha genç kimseleri kaybetmeleridir. Hele bunları dünyaya getiren, eğiten, yetiştiren de kendileriyse: Bir çocuğun, küçük bir çocuğun ölümü, bütün bir teşebbüsün birdenbire yıkılıvermesi demektir; kendisi için harcanan çabaları, yapılan fedakârlıkları, üzerine bağlanan umutları saçma bir şekilde boşa çıkarır. Yaşıtlarımızın ölümü, insanın içine kor gibi düşen bir acı niteliğinde değildir, fakat kendisiyle olan ilişkilerimizi ortadan kaldırır. Zaza öldüğünde, geçmişim için ağlamayacak kadar geleceğe dönüktüm ve ancak bu yüzden gözyaşı döktüm. Ama çok daha sonra, Dullin'in (1) ölümü sırasındaki şaşkınlığımı çok iyi hatırlıyorum; oysa kendisiyle gerçek bir samimiyetim de olmamıştı. Asıl yıkılan hayatımın bir cephesiydi: Ferroles, «**L'Atelier**», «**Mouches**»un provaları, kendisiyle beraber kaybolan anılarını anlattığı o çok neşeli yemek âlemleri...

Daha sonra Camus ile olan çatışmalarımız, anlaşmalarımız da yıkıldı gitti. Luxembourg bahçelerinde, bizim evde, onun evinde, Saint-Tropez'de Merleau-Ponty ile tartışmalarımız da yıkıldı gitti. Ve Giacometti ile uzun sohbetlerimiz, atölyesini ziyaretlerim de yıkıldı. Bu kişiler sağ oldukları sürece, ortak geçmişimizin bütün canlılığı ile ayakta kalması için anıları yaşatmanın gereği yoktu. Hepsi de anılarını beraberlerinde mezarlarına götürdüler; hafızam bula bula buz gibi bir hayalet görüyor. Hayat hikâyemin «**Mezar Taşları**» içine gömülen, asıl benim.

---

(1) Ünlü Fransız oyuncusu ve tiyatro müdürü. (Ç.N.)

■

BÜTÜNÜYLE ele alındığında, geçmişin bir zevk nesnesi haline geldiği görülmez mi? Çöken insanın başarılı bir hayat geçirmiş olması, onu ayakta tutmaya yetmez mi? İnsan henüz gençken, böyle olacağını sanır. 20 yaşımda hayat bana taş gibi sağlam ve buna rağmen içinde bilinç varmış gibi geliyordu. Bir adamla biyografisi arasında ayrılık görecek olursam, alınıyorum. Kendisini tanıdıktan sonra, Baudelaire budalaların gösterdiği anlayışsızlık karşısında acı çekmemeliydi diye düşünüyorum Çok daha sonra, Sartre «Sözcükler»in sonuna yazdıkları üzerinde düşünmeye başladığında, uyarıcı söyleşileri beni kızdırıyordu. Ben onun Sartre olarak yaratıldığı için kıvanç duymasını isterdim. Meğer ne kadar yanılmışım! Sartre **'kendisi için'** kendisi **değildi.**

Victor Hugo bile, Cocteau'nun deyimiyle, ancak başkalarına uymak için **«Kendisini Victor Hugo olarak kabul ediyordu».** Bu mutlu bir formüldür; bir insanın kendi kişiliğinin bir hayaliyle oyun oynayabileceğini, ama bu hayalle gerçek kişiliğini karıştırmayacağını gösterir **«Başarıya ulaşmış»** bir adama dışardan bakan insanları, adamın 'başkalarına - karşı - olan' varlığının görünen bütünüyle, kendisi hakkında edindiği yaşanmış deneylerden, önemli bir yanlış anlama ayırır. Aragon son şiirlerinden birinde hayatındaki başarısızlıklarının bir tespitini yapmaya kalkıştığında, eleştirmeciler şairi —kendini beğenmişlikle— yermişlerdi. «Başarıya **ulaştınız ve bunu pekâlâ biliyorsunuz,»** demişlerdi; oysa Aragon her başarının bir başarısızlığı olduğunu ima ediyordu.

Vigny, güzel bir hayat diye, olgunluk çağında geliştirilecek bir gençlik kavramına denir, diyor. Öyle

olsun. Fakat hayal edilen düşle, gerçekleştirilen hayal arasında sonsuz bir uzaklık vardır. Mallarmé bunu çok iyi belirtmiştir:

«...Şu hüzün kokusu
Pişmanlık duymadan ve hayal kırıklığına uğramadan
Bir düşün kuruluşunu, kuran kalbe bırakıyor.»

Sartre durumu «Varlık ve Hiçlik»te açıklamıştır: «Gelecek, kendisine erişilmesine fırsat vermez, eski bir gelecek gibi, geçmişe kayar... 'Kendisi - için'i gelecekteki her yolun sonunda bekleyen 'ontolojik' hayal kırıklığı da bundan doğar. Şimdiki hayatım, 'özü itibariyle' varlığın ötesinde yöneldiğim geleceğe tıpatıp benzese bile, yöneldiğim şimdiki hayat bu değildir, çünkü ben geleceğe, gelecek olarak yönelmişimdir. Yani varlığımın kavuşma noktası olarak.»

Ben de bu yüzdendir ki hiç çelişmeye düşmeden «Derli - toplu Bir Genç Kızın Anıları»nda şunları yazabildim: «Hiç bir hayatın en küçük parçası bile, saf kalbimi çılgına döndüren sözleri tutmayı beceremezdi»; ve «Olanların Zorlaması»nda da şunları: «Verilen sözler tutuldu.» Bir yandan da sonuca varıyorum: «Aldatıldım!» Beklediklerime uygun düşse bile, şimdiki hayat bana yine de beklediğimi getiremezdi: Yani varoluşun boşuna yöneldiği varlığın bütünlüğü. 'Kendisi - için' ise böyle değildir. Ve hiçkimse «Ben iyi yaşadım» diyemez, çünkü kimse bir hayata sahip olamamıştır.

Zaferin «Mutlulukla yaşanan yas»ta kalacağını hiç aklıma getirmiyorum; gerçekten de bu ya hiçbir şey değildir ya da başkalarının dikkatinden kaçan bir seraptır. 80'inci doğum yıldönümünü parlak bir şekilde kutladıktan sonra, Tolstoy karısına şöyle diyerek yat-

maya gitmişti: «**Ruhum çok sıkılıyor.**» Doğduğu şehrin kendisine alkış tuttuğu Andersen, gözyaşlarını saklayamamıştı: «**Annem - babam bunu görseler, kimbilir ne kadar sevinirlerdi,**» diyordu. Onlar için kazandığı zafer, bir gerçek olacaktı; Andersen de zaferini anne - babasının gözlerinde görecekti.

Elbette bir adamın geçmişine gururla dönüp baktığı da olur. Hele yaşadığı şimdiki zaman ve sezebildiği geleceği kendisini hayal kırıklığına uğratırsa. O zaman anılarına dayanıp gerilir, bunlardan kendisine bir savunma, hattâ bir silâh hazırlar. Bu kesik gurur parlamaları eski durumundan tam bir zevk almasını içine atmak (içermek) yeteneğini hazırlayamaz.

Gerçekte, bizi avucunun içinde tutan geçmiştir. Geçmişi, bizi ne hale soktuğuna bakarak tanıyoruz. Halinden memnun olmayan bir insan, geçmişinde, burukluğunu besleyen kaynaklardan birinden, şimdiki hayatının yeni bir nedeninden başka birşey bulamaz. Swift 62 yaşında, 5 Nisan 1792'de yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: «**Her sabah, bir gün öncesine oranla, varoluşun biraz daha ilginçliğinden kaybettiğini görerek uyanıyorum. Ama beni asıl üzen, bundan 20 yıl önceki hayatımı hatırlamak ve birden, şimdiki hayatımın içine düşüvermek oluyor.**»

Flaubert de 54 yaşında şöyle yazıyor: «**Gelecek bana hiç de iyi şeyler vaat etmiyor, geçmiş ise beni için için kemiriyor. Hep yaşlılık ve çöküşün belirtisi.**» Üç yıl sonra da yine buruk buruk şunları yazıyor: «**Yaşım ilerledikçe, geçmiş baldırlarıma daha çok asılıyor.**» İçine düştüğü maddî güvensizlik, yeğeninin iflâsından doğan sosyal utanç, önceden de görüldüğü gibi Flaubert'e pek erkenden bitmiş bir insan duygusu aşılamıştı. Geçmiş kendisi için seyredilecek hoş bir sahne değil, kafasından çıkmayan hüzünlü bir fikirdi.

Bunu şimdiki zamanla kıyaslayınca, kendisini düşkün biri gibi hissediyor ve bu düşkünlük fikri yazardaki geçmişe bağlılıkla onaylanıyordu.

Geçmişle şimdiki hayat arasındaki zıtlık, bazan dayanılmaz bir hale gelebilir. Brummel'in oda uşağının anlattıkları kadar dokunaklı hikâyeye az raslanır 60 yaşına varan efendisi, Fransa'da hasta, yoksul ve yalnız, aklı hafif sulanmış olarak yaşıyordu. Bir akşam dairesini büyük bir kabul töreni varmış gibi hazırlattı: Koltuklar çekildi, viski masaları kuruldu, şamdanlar yakıldı (bu büyük bir lüks demekti, çünkü genellikle mumla aydınlanıyordu). Altın düğmeli, güzel, fakat güvelerin kemirdiği mavi bir elbise giydi, beyaz bir kravat taktı, çuha çiçeği rengindeki eldivenlerini eline geçirdi, sonra uşağına bir davetli listesi vererek, saat yediden itibaren her beş dakikada bir gelecek olanların adlarını seslenmesini buyurdu. Uşak elinde bir fenerle kapının eşiğine dikildi ve şöhretli hayaletlerin adını birer birer tekrarlamaya başladı. Brummel de kendilerini yerlere kadar eğilerek buyur ediyordu. Derken birden ağlayarak koltuklardan birine çöktü, oturdu. Sonra dikildi, uşağına emretti: **«Arabaları çağır. Herkes gidince, sen de yatarsın.»**

Geçmişi bu şekilde şimdiki zamanda yaşamak tutkusu, önceden de söz konusu ettiğim ekmnezi olaylarına girer. Brummel acaba nereye kadar yeniden günün konusu haline getirdiği geçmiş tutkusuna kapılmıştı? Acaba aklı başında mıydı ve uğursuz bir komedi oynadığını sezinliyor muydu? Uşağın anlattığı hikâye, Brummel'in büyüden kötü niyete doğru salındığı kanısını uyandırmaktadır (1).

(1) Bu küçük hikâye ile Ionesco'nun «İskemleler»i arasında bir benzerlik vardır.

İhtiyarı asıl rahatsız eden, çocukluğudur: Freud'den beri kişiliğinin ve evreninin meydana gelişinde ilk yılların önemi —bunu Montaigne (1) de önceden seziyordu— bilinmektedir. İşte insanın içine o zaman işleyen izlenimler, bir daha silinmeyecek bir güce kavuşurlar. Ergin kişi pratik bir denge aramakla uğraştığından, bunları kafasında canlandıracak boş vakti yoktur. İzlenimler, gerilim gevşeyince yeniden ortaya çıkar.

Nodier, «Yaşlanan insana tabiatın verdiği en tatlı imtiyaz, çocukluk izlenimlerini aşırı bir kolaylıkla tekrar kavrayıvermesidir,» diyor. Tolstoy da 78 yaşında, 10 Mart 1906 günü «Anılar»ında şöyle yazıyor: «Bütün gün süren budalaca ve hüzünlü bir izlenim. Akşama doğru bu ruh hali okşanma, şefkat isteğine dönüştü. Çocukluğumda olduğu gibi seven ve acıyan birine sarılmak, yavaş yavaş ağlamak ve avutulmak istedim... Mini mini olmak ve anama sokulmak, işte düşünü kurduğum şey... Sen, ana, al beni, pohpohla beni... Delilik bütün bunlar, ama hepsi de doğru.» Tolstoy henüz iki yaşında iken kaybettiği annesini anıyordu; ama bu düşün başlangıcı, anılara dayanmaktadır.

Loisy bütün hayatını İncil'i eleştirmeye adamıştı, ilerici teorileri yüzünden afaroz edilmiş ve Tanrı'ya inancını yitirmişti. 83 yaşında, ölümünden altı hafta önce, şiddetli ağrılar çekerken ve kafası sulandığı bir sırada, çocukluğunda kilise korosunda yaptığı gibi ilâhiler ve dualardan parçalar okumaya başladı. Kendisini Eyüp peygambere benzetiyor ve onun hikâyesini anlatıyordu. (2)

---

(1) Montaigne (1533 - 1592): Fransız düşünürü. «Denemeler» adlı eseriyle ölümsüzleşmiştir. (Ç.N.)

(2) Son yıllarında kafasında belli belirsiz tasarladığı bir Tan-

Çocuk hayatı içinde güç bir çıraklık devresi geçirir; üstesinden gelmesi gereken bir takım komplekslerin hedefidir; suçluluk, utanç, kuşku gibi duyguların etkisi altındadır. Erginlik çağında geri itilen kötü anılar, yaşlı insanda yeniden uyanır. İnsanın etkin oldukça ve sosyal baskı altında kaldığı sürece kurmayı başardığı setler, son demlerin yalnızlığı ve aylaklığı içinde birer birer çöker. Hiç şüphe yok, ihtiyarlığın başa gelmesiyle birlikte oluşan narsistik örselenme, kişinin savunma gücünü de sarsmaktadır. Çocukluk ve erginlik çağlarının çatışmaları yeniden uyanır. Annem, hayatı boyunca çocukluğunun izlerini taşımıştı, fakat sık sık babasının küçük kardeşini kendisine tercih etmesini hınçla anmadan edemezdi.

Çarpıcı bir örnek de, Andersen'in durumudur; oysa kendisi ne uyuşuk, ne de unutulmuş bir insandı. 1854 yılına doğru, Danimarka'nın Almanya'ya yenilgisiyle sonuçlanan savaş sırasında çökmeye başlamıştı; henüz 59 yaşındaydı. Çalışarak ve gezilere çıkarak bu bunalıma karşı savaştı. Ünlüydü, dostları çevresinden eksik olmuyordu, yine de her gece öğrenciliği sırasında kendisini şiddetle cezalandıran ve küçük düşüren eski öğretmeni Meisling'i düşlerinde görmeden edemiyordu; geçmişe boyun eğdirmeyen, aksine onu günün konusu haline sokan hafızasının oyuncağı olmuştu. Çocukluk çağını kendi kendine anlatmakla yetinmiyordu; hastalık halinde bu çağı yeniden yaşıyordu. Devlet danışmanlığına atandığında, Meisling'in kendisiyle alay etmek için onu bu yere getirdiğini ve kitaplarını başına fırlattığını hayal etti. 1867'de doğ-

---

rı'ya inanıyordu ve Eyüp, arada sırada başvurduğu bir 'tema'ydı. Fakat Katoliklikten mümkün olduğu kadar uzaktı.

duğu şehir olan Odense'a gelişinde, **«Garip ve Çılgın bir korku»**ya kapıldı. Son sınıf hocasının kendisini küçük görüşünü, Latince dersindeki öğrencilerin alaylarını, dedesini sokakta kovalayan haylazları, babasının kâbuslarını ve ölümünü hatırlıyordu. Ertesi gün ise, onuruna düzenlenen törende ağlıyordu.

1869'da Kopenhag onun için bayram etti: Olağanüstü bir kutlama oldu bu. Eleştirmeci Georges Brandès kendisi için önemli ve duygulu bir kitap yazdı. Fakat Andersen'in sinir sistemi değişiyor ve hayatı kendisi için gittikçe zor hale getiriyordu. En mutlu anlarında bile için için işleyen sıkıntısı birtakım özel korkularla daha da artıyordu: Ateşten, sudan, hastalıklardan, her şeyden korkuyordu. Kâbuslarında Meisling hâlâ yüzüne gülüyordu. Düşlerinde eski dostlarına karşı öfkelenip çıkışıyor, sonra pişmanlık içinde uyanıp ağlamaya başlıyordu. **«Anılar»**ı hikâyeler ve kâbuslarla doluydu. Son düşlerinden birinde, morfinin etkisiyle Meisling'le sanat ve güzellik hakkında sakin sakin konuştu. Rahat bir soluk alıp, **«Hele şükür dost olabildik!»** dedi.

70'inci doğum yıldönümü, mutlu bir gündü. Ama daha sonra ciddî şekilde rahatsızlandı ve uyuklayarak geçirmeye başladığı günler sırasında ölümden başka birşey istemez oldu. **«Öleceksem, bir an önce öleyim; bekliyemiyorum, kuru bir yaprak gibi sallanmak istemiyorum,»** diyordu. Kısa bir süre sonra da göçtü.

Andersen'in durumunun olağanüstü hiçbir yönü yoktur. Yaşlılarda görülen nevrozların kaynağı, ya çocukluklarında ya da ilk gençlik yıllarındadır.

Yaşlıların neden kolayca çocukluklarına döndükleri hemen anlaşılabilir: Çünkü bu çağ, onları avuçlarının içine almıştır. Kendilerini çocukluklarının içinde tanırlar, çünkü —bir süre bilmezlikten gelmeyi de-

neseler bile— bu çağ, hiçbir zaman ruhlarından eksik olmamıştır. Bir başka neden de şudur: Varoluş yüceleşirken âdeta erir. Fakat yüceliş —özellikle çok ileri yaşlarda— ölüme karşı direnir. İhtiyar doğumunu, —hiç olmazsa ömrünün ilk yıllarını kendi safına alarak— varoluşunu sağlam temellere dayamayı dener. Sosyolojik açıdan gördüğümüz çocukluk - yaşlılık antlaşması, kişi tarafından ister istemez düşünülür Hayattan ayrılacağı sırada, anasının temelinden çıkan bebekte kendisini bulur.

İhtiyarların hatırlamayı becerdikleri hayallerin fakirliğinin neden kendilerinin cesaretini kırmadığı da anlaşılır. Çünkü hayatlarının ilk yıllarının ayrıntılı ve bütünlüğü olan bir hikâyesini söylemek yerine, bu yıllara dönmeyi tercih etmektedirler. Kendileri için büyük duygusal değeri olan birkaç temayı geveleyip dururlar; bu gevelemeden bıkacakları yerde, bütün bütün buna bağlanırlar. Şimdiki zamandan kaçıp, eski mutlulukların düşlerini kurar, eski felâketlerini anarlar. 86 yaşındaki bir kadın, bana her akşam yatağına girer girmez çocukluk çağının sahnelerini bıkıp usanmadan kendi kendine anlattığını ve bundan büyük zevk duyduğunu söylemişti.

Yaşlı insan geçmişini hayal eder, düşler, duygusal davranışlar halinde anmak yolunu seçer. Daha başka bir şekilde de kullanır: Şimdiki durumumu ve bunun geleceğe açılışını tanımlayan, geçmiştir. Geçmiş, kendimi ona bakarak yansıttığım ve varolmak için aşmam gereken veridir. Bu, her yaş için geçerlidir. Vücudumda yer alan türlü mekanizmaları, yararlandığım kültürel araçları, bilgilerimi ve bilgisizliklerimi, başkası ile olan ilişkilerimi, uğraşılarımı, ödevlerimi hep geçmişten almışımdır. Yaptığım herşey yine geçmiş tarafından benden geri alınmış, 'pratik-

hareketsizlik' sembolü altında nesnelendirilmiştir. Sartre insan eyleminin damgasını taşıyan her şeye, nesnelerle olan orantıları ile belirlenmiş insanların hepsine, 'pratik - hareketsizlik' demektedir; oysa benim için 'pratik-hareketsizlik', yazdığım kitapların bütünü demektir ki, şimdi benim dışımda, eserimi meydana getirmektedirler ve yazarları olarak da beni tanımlamaktadırlar: «Ben, benim meydana getirdiğimdi ve beni bir başkası haline sokarak avucumdan kaçar, gider.» (1) Hareketiyle dünyadaki nesnelleştirmesini gerçekleştirir ve kendini buna katar. «Bir takım çıkarlar yaratır. Çıkar, benim dışımdaki varlığın, kesin bir buyruk gibi şartlandırdığı nesneye benzer.» (2) Mülk sahibinin çıkarı, mülküdür ve çok defa buna kendi öz yaşantısından daha çok değer verir.

Yaşımız ilerledikçe, 'pratik-hareketsizliğin' ağırlığı, üzerimizde kendisini daha çok hissettirir. Gorz, «Yaşlanma» üzerine yazdığı kitabında bunu çok iyi göstermiştir. Gençliği, «Kımıldanmak bahsinde en az hareketsizlik» diye tanımlamaktadır. Olgun bir adam olmak, diğerleri için 'bir başkası' olmak demektir: Mesleği ile tanımlanan bir kişi için serbestçe seçtiği gelecek, kendisine beklediği bir zorunluluk gibi görünmektedir; geçmişinde bir bulanıklık sezer. Hayatı, «Dışarda, nesneler içinde dolaşan, benim dıştaki ve artık yokolmuş saydığım varlığım gibi bir hayattır.» Tasarılar donup kalıplaşmıştır. Bu tasvir, yaşlılığa çok uygun düşmektedir: Bu çağ, olgunluk devresinden daha da ağırdır. Upuzun bir ömür işte o zaman ardımızda donup kalmıştır Bizi tutsak etmiştir. Buyruklar artmıştır ve bunların tersi de, imkânsızlıklardır: Mülk sahibi, mülkünü korumak

(1) Sartre: «Diyalektik Mantığın Eleştirisi».
(2) Sartre: «Diyalektik Mantığın Eleştirisi».

zorundadır; bunu asla aklından **çıkaramaz.** İhtiyar bir insanın geleceği karşısında elinin kolunun nasıl bağlı olduğunu anlayabilmek için, şimdi bu geleceğin ona nasıl sunulduğunu görmek gerekir. Bu geleceğin çift yönlü bir sonla karşısına çıktığını göreceğiz: Gelecek kısa ve kapalıdır. Ne kadar kısa ise, o kadar da kapalıdır; ve ne kadar kapalı olursa, o kadar kısa görünür.

■

YAŞLI insan, kişilere göre değişen belirli bir basamaktan sonra biyolojik kaderinin bilincine varıyor. Artık yaşayacağı yılların sayısı sınırlıdır. 65 yaşında iken bir yıl, kendisine çocukluğundaki kadar kısa gelseydi, güvenebileceği uygun bir zaman süresi. hayal gücünü de aşardı. Fakat durum hiç de böyle değildir. Bu süre kendisine fecî şekilde kısa gelmektedir, çünkü ne yazık ki zaman, varoluşumuzun çeşitli devrelerinde hep aynı hızda geçmez: Yaşlandıkça, daha çabuklaşır.

Çocuğa saatler bile uzun gelir. Erginlerin zamanlarını nasıl geçirecekleri de kendilerine zorla kabul ettirilmiştir. Ergin kişi vaktini ne ölçmeyi, ne de biçmeyi bilir; başı-sonu olmayan bir oluşma içinde kaybolur. Ben tasarladıklarıma hayat verdiğim, programım uyarınca zaman ayırabildiğim sırada, zamanın akışına hakim olabildim. Haftalarım, derslere devam ettiğim öğleden sonraların çevresinde yoğunlaşmıştı; dolayısıyla, her günün bir geçmişi, bir geleceği vardı. Birbirini tanımlayan ve tarihleri belirli anılarım hep bu devreye aittir. Öte yandan gerginlik ya da sıkıntı içinde geçirdiğimiz zamanlar, uzadıkça uzar Oysa çocuk, zayıflığı, aşırı duyarlığı ve sinir siste-

minin çıtkırıldımlığı yüzünden çabuk yorulur. Aralıksız bir saat kitap okumaya insan 10 yaşına göre 5 yaşında, 20 yaşına göre 10 yaşında daha az dayanır. Uzaklıklar daha uzundur, dikkati saptamak daha güçtür, günler kolay geçmek bilmez. Ayrıca dünya çocuk için o kadar yeni, üzerimizde uyandırdığı izlenimler öylesine taze ve canlıdır ki, 'muhteva'sının zenginliği ile süreyi genişletir. Zaman bize, alışkanlığın bizi fakirleştirdiği çağa oranla çok daha geniş görünür. Schopenhauer de bunu belirtmiştir: **«Çocuklukta olayların ve nesnelerin yeniliği, herşeyin bilincimize kaydedilmesine yolaçar. Bundan dolayı da günler göz alabildiğine uzar. Aynı olay, aynı sebepten ötürü gezilerde de tekrarlanır ve bir aylık bir süre, evde geçirilecek dört ay kadar uzun gelir insana.»** (1)

Ionesco da, **«Mahalle okulundaki on beş dakikalık teneffüsleri hâlâ hatırlarım,»** diyor. **«On beş dakika. Öylesine dolu ve uzundu ki; oyun oynamayı düşünmek, oyunu seçip oynamak, sonunu getirmek; bir başka oyuna başlamak için vakit bulurduk... Fakat buna karşılık gelecek yıl, sadece bir kelimeydi; bu yılın geleceğini düşünsem bile, öylesine uzak görünürdü ki, düşünmeye değer bulmazdım; ölümsüz-**

(1) Geziler sırasında zamanın uzaması üzerine etnolog Georges Condaminas «Egzotik Günlükler»inde şöyle diyor: «İtiraf etmeli ki evde geçirilecek bir güne oranla, gezide geçirilecek bir gün, anılar arasına katıldığımda çok daha geniş bir 'alan' kaplamaktadır. Hele bizim için büsbütün yabancı bir ülkeye gidilirse... Bu yeni dünyayı kavramak, öğrenmek için geçen saatler, dozal ve ölçülebilir biçimlerini büsbütün aşmaktadır. 'Vakıa'lar hafızayı öyle kuvvetli bir şekilde etkilemiştir ki, hafıza bunları ağır gösterilen bir film gibi yeniden canlandırır. Bu yeniden canlandırma süresi, gerçek zamanın büyütülmüş halidir.»

lük kadar uzaktaydı gelecek yıl, bu yüzden de gelinceye kadar, hiç gelmeyecekmiş gibi görünüyordu bana.» (1)

Çocukluktan çıkarken zemin daralır, nesneler küçülür, vücut güçlenir, dikkat sağlamlaşır, insan saatler ve takvimlerle haşır neşir olur, hafıza genişler ve kesinleşir. Yine de mevsimler harika, ya da feci bir ağırlıkla gelip geçmektedir. 15 yaşımda, okul kitaplarımın sayfalarını çevirirken, yeni ders yılının gelip geçmesi bana büyük ve ilginç bir keşif gezisi gibi gelirdi. Daha sonra ders yılı başlangıçları beni üzüntüye salmaya başladı. Hüzünlü katımızda geçirmek zorunda olduğum on ayın sonu hiç gelmeyecek derdim kendi kendime.

Fakat bu cesaretsizlikten kurtulunca, geleceğin enginliği ayaklarımın önüne serilir, heyecanlanırdım. Bir yıl bana bu kadar uzun görününce, 40 yıl, 60 yıl yaşamak, sonsuzluk gibiydi.

Zamanın gençlikten yaşlılığa doğru bu gelişiminin uğradığı değişikliğin birden çok nedeni vardır. Önce şuna dikkat etmeli ki, her yaşta, aynı şekilde, ufaltılmış haliyle bütün hayatı insanın ardındadır. Perspektifte, yirmi yıl, altmış yıla eşittir; bu da birimlere değişken bir boyut sağlar. Bir yıl yaşımızın beşte birine eşit olursa, ellinci parçasını temsil ediyormuş gibi bize on kat daha uzun gelir. Elbette bu açık bir hesap değildir, içten gelme bir izlenimdir. Ayrıca gençlerin hafızası geçen bir yılın anılarını, geniş bir alana yayılan ayrıntılarla verebilir Gelecek yıla aynı boyutu sağlar. Buna karşılık yaşlandığımızda, pek az şey bizi çarpar; zamanlar pek az yenilik getirir; bunların üzerinde durmayız bile. Benim için

(1) «Anı Kırıntıları»

1968 yılı birkaç önemli tarih, bir-iki taslak, bâzı 'vakıa'larla özetlenebilir. 1969 yılına da aynı fakirliği yakıştırıyorum. Ekim'de Paris'e döner dönmez, birden kendimi temmuzda buluveriyorum.

Rol oynayan bir başka etken: On iki ay sonra biliyorum ki yine ben, bugünkü ben olacağım; oysa yirmi yaşında iken —Sartre'ın söyleyişiyle— «kendisi olmak, kendisine gelmek»ti. Dünyanın ve kendisinin bekleyişi içinde olmaktı. Her yıl bize türlü başdöndürücü ya da çirkin yenilikler getirir ve insan bunların arasından değişmiş olarak çıkar. Yakın gelecekte kargaşalığa benzer bir şeyler sezilir. Zaman bizi kendi kendimizden koparıp aldığından, ne taslaklarda, ne de anılarda zamanı tutmak mümkün olmaz. Başlangıçta 'ben' gelecekteki halinden başkaysa, hiç kimse birliği gerçekleştirmeyi beceremez. Bu iki yabancıyı ölçülmesi mümkün olmayan bir mesafe ayırır; ya da böyle sanılır.

Çocukluğu uyandıran duygusal anıların böyle değerli oluşunun nedeni, kısa bir süre için bizi sınırsız bir geleceğin sahibi haline getirmeleridir. Arduvaz damlarını gördüğüm kasabada bir horoz ötüyor. Nemli, buz tutmuş çayırda yürüyoruz, birdenbire Meyrignac oluyor burası ve kalbime sanki bir bıçak saplanıyor: Doğan bugün olanca enginliğiyle uzaktaki bir guruba kadar yayılıyor. Yarın, sadece boş bir kelime; nasibim, ölümsüzlük.

Yok, hayır; kendimi tekrar kendi çağımda buluyorum ve yıllar o kadar çabuk geçiyor ki. Ionesco'nun sözlerini kendi hesabıma tekrarlayabilirim: «Bir saatin değerinin ancak birkaç dakika olduğu, çeyrek saatlerin bile kaydedilmediği (...) bir yaştayım.»

Çocukluk süresinin duruluğunu bulmayı denemek için; o da, en iyi yol seyahat etmek, diye düşünü-

yordu: «O zamandan beri her gün dengeli bir şeye bağlanmayı deniyorum, umutsuzca bir şimdiki zaman bulmak, onu yerleştirmek, genişletmek istiyorum. Üzerinde zamanın etkisi olmayan hiç dokunulmamış bir dünya bulabilmek için geziyorum. Gerçekten de iki günlük bir gezi, yeni bir şehri tanımak, olayların akışının hızını kesiyor. Yeni bir ülkede geçirilecek iki gün, alışılmış, aşınmanın kısalttığı, alışkanlıkların bozduğu bir yerde geçirilecek otuz güne bedel. Alışkanlıklar zamanı cilâlıyor, insan yeni cilâlanmış parke üzerinde kayar gibi gidiveriyor. Yeni bir dünya, hep yeni bir dünya, her zamanın dünyası, hep genç bir âlem, işte bu olsa gerek cennet. Hız yalnız cehennemî değil, cehennemin ta kendisi, düşüşün çabuklaşması. 'Şimdiki zaman oldu, zaman oldu,' derken ne şimdiki zaman, ne zaman kaldı. Düşüşün geometrik ilerleyişi bizi hiçlik içine salıverdi.» (1)

İşin aykırı düşen tarafı, bu cehennemî hız ihtiyarı her zaman sıkıntıya karşı korumuyor, tam aksi oluyor. Bunun her çağda denemesini yapmışızdır: Hatırlanması uzun süren gezi günleri bir yıldırım hızıyla geçmiştir, çünkü hep nefes nefese yaşamışızdır o dakikaları. Görünüşte pek çabuk geçen haftalar, pek kısa görünür bize, çünkü her şeyi unutmuşuzdur, haftalar uzadıkça uzamış, saatler yayıldıkça yayılmış, bitip tükenmez hale gelmiştir

Günden güne, zamanın akışının şekli, biraz da nasıl geçtiğine bağlıdır. Ama duru şekliyle bu akışı gelecekte görebilmek, yaşlı insana baş döndürecek kadar hızlı görünür.

Yaşlı insanla çocuk, ya da ergin kişinin görüşleri arasındaki köklü fark, birincisinin hayatının baş-

(1) «Anı Kırıntıları».

langıcmda bilmediği şeyi, yani ölümlü olduğunu keşfetmesidir. O zamanlar önüne o kadar çok ve belirsiz imkânlar çıkıyordu ki, bunlar kendisine sınırsız gibi görünüyordu. Bunların yansıttığı gelecek, hepsini kabul edebilmek için genişliyordu. Bugünün gençleri erkenden toplumun kendilerine geleceklerini çizdiği farketmektedirler. Fakat içlerinden çoğu bu sistemden kaçmayı, hattâ sistemi yıkmayı hayal etmekte, bu da hayal güçleri için önlerinde geniş bir alan açmaktadır. İnsan, hayatını sürdürebilmek için çabalamaya başladığı gün —bu gün, ait olduğu sosyal sınıfa göre er ya da geç gelir— bir meslek içine hapsolur, evreninin daraldığını, tasarılarının seyreldiğini görür Bununla beraber ergin insanın önünde, dünyadaki ya da kişisel hayatındaki değişiklikleri garantiye alabilmek için bir hayli yıl vardır. Umutları, henüz süresini kestiremediği bir geleceği bezemektedir. Yaşıl insan ise hayatının çizildiğini, yeni baştan yaratılmasına imkân olmadığını çok iyi bilir. Gelecek bir takım vaadlerle şişirilmemiştir, bu süre —içinde yaşamak zorunda olan işi bitmiş varlığın ölçüsünde— daralır.

Gerçekte insanlık gerçeği iki türlü sonla etkilenir. Bunlardan biri gerçekleşir ve sunilikten çıkar; varlığın dışardan gelen bir süresi vardır. Diğeri 'kendisi-için'in 'ontolojik' bir yapısıdır. Son çağlarda ikisi birlikte ortaya çıkar, biri diğeri tarafından ortaya sürülür Kısıtlanmış bir hayat umuduyla, 20 yaşımdaki fizik ve moral güce sahip olabilseydim, türlü tasarılar arasında görünen sonum, bana çok uzaktaymış gibi gelirdi. Bana yüz yıllık bir ömür ve sağlık garanti etselerdi, yeni teşebbüslere girişir, bilinmeyen alanları keşfe kalkardım. Kendimi yalnızlığım içinde, yardımsız kapatılmış gibi hissetmezdim. Zaten böyle davransam, yanılmış olurdum: Ömrümün

uzaması, beni sonumdan kurtaramazdı yine. Ölümsüzlük bile bunu sarsamazdı.

Sartre, «İnsanlık gerçeği ölümsüz bile olsa yine biterdi, çünkü insancıl olmayı seçmekle kendini zaten bitirmiştir,» diyor. «Bağımsızlık eylemi bile yaratıcıdır ve sonumun oluşunun bir yüceliği vardır. Kendimi yaratacak olsam, sonumla birlikte yaratırdım ve bu yönden yaşantımın bir benzeri daha yoktur.» (1) Hayat hikâyemin başlangıcı hiç değişmeyeceğine göre, hiçbir zaman aşamıyacağım bir geçmişim var demektir: Hiçbir şey beni postumdan sıyırıp çıkaramaz. Bu çifte kesinlik, yaşlı insana zorla kabul ettirilmiştir: Yılları sayılıdır ve kendisinden asla kaçamayacaktır.

Böylece, geleceğimiz olgunluktan son deme doğru niteliğini değiştirmektedir. İnsan 55 yaşında iken, sadece 45 yaşında olduğundan 20 yaş daha büyük demek değildir. Belirsiz bir gelecek —hiç sonu yokmuş gibi bakılırken— belirli, bitmiş bir gelecekle değiştirilmiştir.

Önceleri ufukta tek bir sınır göremezdik; şimdi bir tane farkediyoruz. Chateaubriand uzak geçmişine bakıp yazarken, «Eskiden hayal kurduğumda, gençliğim önüme serilirdi; aradığım bir bilinmeze doğru yürüyebilirim,» diyor. (2) «Şimdi ise sınıra dokunmadan bir adım bile atamıyorum.»

■

SINIRLANMIŞ bir gelecek, donuklaşmış bir geçmiş! İşte yaşlı insanların göğüs gerecekleri durum-

(1) «Varlık ve Hiçlik».
(2) «Madam Récamier'ye Mektup».

lar. Bu, —birçok hallerde— faaliyetlerini felce uğratır. Tasarılarının tümü ya gerçekleştirilmiş ya da terkedilmiştir. Hayatları üzerine kapanmışlardır. Hiçbir şey kendilerini istemez; yapacakları hiçbir şey kalmamıştır. «Biffures»ün başarısından sonra Michel Leiris'in başına da aynı şey gelmişti: «Bana öyle geliyordu ki, hayatım fecî bir yücelme noktasına ermiştir Bana göründüğünce, bu hayatın sonu, Floransa'daki son günlerime benziyordu. Toscana'nın başkentini ince eleyip sık dokuyarak dolaştığımız halde, nasıl yine de görülmesi gereken birkaç yer kaldıysa, yaşayacağım süre içinde de yapılacak birkaç işim kalmıştı,» diye yazıyor **«Fibrilles»** (Telcikler) adlı kitabında. Yine aynı kitapta geleceğinin böylesine boş oluşunun nedenlerini de açıklıyor· «Ölümün ya da ihtiyarlığın insanı silip süpürüvermesini, bir alın yazısı gibi değil de, sizi can evinizden vuracak bir felâket gibi beklerseniz —benim durumum da böyle— insan bir işe kalkışmak isteğini bile yitirir. Ancak kalan pek az zaman değerlendirilir; bu zaman boğulmuştur sanki. Girişilecek bir işin serbestçe gelişmesi için zamanın yetmiyeceğinin akla bile getirilmediği çağlarla hiçbir ilişkisi yoktur ve bu durum insanın hızını keser. Ya da benim gibi uzun bir alışkanlığı olunca, her gün —yorgunluk ve uykunun çoktan bozduğu— gecelerin artık insanın sevmekten ve düşünmekten, kendisini harcamaktan alakoyacak, alabildiğine açık bir çağ olamayacağını bilmek acıdır. Ben bir başkasından daha uyanık mıyım, daha kusurlu muyum ya da kişilime hasisçesine daha mı düşkünüm, bilemem, ama bana öyle geliyor ki, varoluşu sınırsızlıktan sınırlılığa geçen biri, bir çeşit soluk tıkanıklığı içinde yaşar... Son kaynaklar, sanat ve şiir, bu sıkıcı bağı gevşetmek için bir çare olarak ortaya çıkar Fakat bunları yedek bir kurtarıcı gibi harca-

mak, yaşlılığın acı boşluğunu doldurmakta kullanmak; yazık değil mi?»

Gerçekte, bu durumda yazmak tasarısının kökleri o kadar derindeydi ki, Leiris bunalıma karşı koydu. Hattâ sıkıntısı kendisine yeni temalar sağladı ve «Fibrilles»i yazdı. Oysa sağlık nedenleri ya da dış etkenler yüzünden, ihtiyarın uğradığı cesaretsizliğin kesinleştiği de görülür: Ya yapacak hiçbir şey bulamaz, ya da bitirecek zaman bulamayacağını hesaplayarak, giriştiği işleri yarıda bırakır.

Bununla beraber, geçmişten gelen kesin buyrukların bütün güçlerini korudukları haller de vardır. Bu iş uygulanmalı, bu eser bitirilmeli, bu çıkarlar korunmalıdır İşte o zaman yaşlı insan —şüpheci bir hırsla— soluk almasına bile fırsat vermeyen saate karşı bir yarışa çıkar. Berenson 70 yaşında şöyle yazıyordu: «Yaşlılık yaklaştığı sırada her türlü boş vakit kavramını kaybetmek, benim için çok acı bir deneme oldu.» Sizi kollamaya devam eden hedeflere ulaşamamak, bundan da acıdır: Papini'nin, hayatının kitabı olan «Yargı Günü»nü bitiremediği için nasıl üzüldüğünü görmüştük.

Tasarılarımız ölümün ötesinde hedeflere yönelebilir. İnsanların çoğunun vasiyetlerinin uygulanmasına, son isteklerinin yerine getirilmesine ne kadar düşkün oldukları malûmdur. Tarihin yavaş ilerlediği bazı toplumlarda bir insan yalnız kişisel geleceğine hükmetmekle kalmaz, emeğinin ürününü saklamasını garanti ettiği dünyanın geleceğine de hükmeder. İşte o zaman seksenlik bir ihtiyar bile, ev dikmekten, bahçe ekip biçmekten zevk alır. Teşebbüslerin çoğunluğu (tarımsal, ticarî, malî, esnaflık) aile bünyesi niteliğinde iken, ekonomik yönden dengeli bir

toplumda yürütülürken, baba işini çocuklarının devam ettireceğini umabilir, sonra onların da aynı işi çocuklarına devredeceklerini düşünebilirdi. Böylece «sınır çizgisine basmaktan» kurtulmuş oluyordu. Nesneleştirdiği alan, firma, sonsuza kadar varolacaktı. Kendisi de torunlarında yaşamış, emeği boşa çıkmamış olacaktı.

Bugün ise yaşlı insan bu tür bir ölümsüzlüğe güvenemez: Tarih'in akışı hızlanmıştır. Dün yapılan, bugün yıkılacaktır İhtiyarın diktiği ağaçlar kesilecektir. Hemen her tarafta aile çemberi yarılmıştır. Küçük teşebbüsler, tekeller tarafından yutulmuş ya da parçalanmıştır. Oğul, babasının izinden gitmeyecektir ve baba bunu çok iyi bilmektedir. Baba ölünce, sürülen tarlalar terkedilecek, ticarethane satılacak, iş tasfiyeye uğrayacaktır. İhtiyarın becerdiği —ve hayatına anlam veren— şeyler, en az kendisi kadar tehlikededir. Çocuklarını cömertçe seviyorsa, tuttukları yolu onaylıyorsa, onlarda devam edeceğini memnun memnun düşünebilir. Fakat kuşaklar arasında genellikle varolan uçurum yüzünden, bu pek enderdir. Çok defa baba, oğlunda kendisini bulamamaktadır Hiçlik, adamcağızı bütünüyle kavrayıvermiştir

Bugünün toplumu —yaşlı insana ölümünden sonra bile hayatını sürdürecek bir geleceği garanti ederek biyolojik kaderine destek olmak bir yana— daha sağlığında ötesine aşılmış bir geçmişe atıvermektedir Tarih'in akışının hızlanması, yaşlı insanın faaliyetleri ile olan ilişkilerini altüst etmiştir Eskiden kendisinde yıllar geçtikçe tecrübe denen bir hazinenin biriktiği sanılırdı. Havuzun fıskiyelerinde sular nasıl billûr toplar halinde üstüste gelirse, kitaplarda bulunmayan bir çeşit görgü kuralları yasası da, insanın vücuduna ve kafasına yerleşecekti.

Hegel (1) felsefesi bu fikre uygun aklî bir delil ileri sürer: Her geçen an, daha bütün bir gelecek hazırlayacak olan bir şimdiki zamanla sarılacak, en sonunda başarısızlıklar bile yararlı hale sokulacaktır. Değişmez bir ilerlemenin son aşaması olan yaşlılık, varlığın kusursuzluğunun en yüksek doruğu haline gelecektir. Fakat gerçekte bu iş böyle oluşmaz. Çizgisi gerçekte 'pratik-hareketsizlik' halindeki tasarılarımızın aksamasıyla kırılır. Her an bir toplam yapılır, ama toplama işlemi asla tamamlanamaz: «İnsancıl eylem hem her şeyi, hem de her şeyin çatlamasını meydana getirir» (2). Bu nedenledir ki yürüyüşümüz emin bir ilerleme değil, Montaigne'in söz konusu ettiği bir aksak harekettir. Sainte-Beuve şöyle diyordu: «İnsan bazı çağlarda sertleşir, bazılarında çürür, ama asla olgunlaşmaz.» Yaşlılık, yaşantımızın «toplamı» değildir. Değişmez bir hareketin süresi, bize dünyayı verir ve tekrar elimizden alır. Bir yandan öğrenir ve unuturuz, bir yandan zenginleşir ve çökeriz.

Mauriac sekseninde şöyle yazıyor: «Ne ufalmıştır, ne düşmüştür, ne de zengindir. Işte yaşlı insan kendini buna benzer görüyor. Ona hayatından neler elde ettiğinden sakın bahsedilmesin. Yıllar boyunca kafamıza üşüşenlerden zihnimizde tuttuğumuz bir parça şey, inanılacak gibi değildir Olaylar birbirleriyle karıştırılmış, ya da unutulmuştur. Ya düşünceler için ne demeli? Elli yıl kitap okuduktan sonra, ne kalıyor geriye?»

Tecrübe kavramı, ancak etkin bir çıraklık dev-

(1) Hegel (1770 - 1831): Alman filozofu. Felsefesi, varlık ve düşünce'yi tek bir prensip içinde belirtir; düşünce üç zamanda gelişir: Tez, antitez ve sentez. (Ç.N.)

(2) Sartre, «Diyalektik Mantığın Eleştirisi».

resine gönderdiği ölçüde değerlidir. Bazı sanatlar, bazı meslekler o kadar zordur ki, bunların dizginini ele alabilmek için bütün bir ömür gerekir. Kol işçisinin fizik eksikliklerini, etkinlik alanını —örgütleme yeteneği sayesinde— kapatmayı becerdiğini görmüştük. Herriot, «Her şeyi unuttuktan sonra geriye kalan kültürdür,» diyordu. Gerçekten de geriye kalan şeyler vardır: Yeniden öğrenmeye bir yatkınlık, çalışma metodları, hatâya karşı direnişler.

Birçok alanlarda —felsefe, ideoloji, siyaset— yaşlı insan, gençlere yasak olan görüntü sentezleri yaratabilir. Benzerliklerinde ve ayrılıklarında özel bir durumun önemini ya da anlamsızlığını takdir edebilmek, istisnayı genel kurala uydurmak— ya da yerini bulmak, ayrıntıyı bütünün buyruğuna vermek, düşünceyi ortaya çıkarmak— amacıyla 'vakıa'ları ihmal etmek için geniş bir 'vakıa'lar çokluğunu gözlemiş olmak gerekir. Gençlerin kavramları bulanık ve yanlıştır. İnsanlık şartlarının nasıl gelip geçtiğini anlamak için, uzun bir süre yaşamak gereklidir. Ancak o zaman «geleceği tahmin etmek» mümkün olur. Siyaset adamının görevi de budur. Bu nedenledir ki 'Tarih'te yaşlı insanlara çok defa büyük sorumluluklar yüklenmiştir

Bununla beraber yaş, yalnız ileri ya da dengeli toplumlarda meziyet olarak kabul edilmez. Yaşlı insan, hareketsiz bir dünyanın orta yerinde —eğer ilerlemeye meraklı ise— kendisinden sonra işe atılanlardan daha ileri durumda olduğunu görür. Ama bugünün hareketli dünyasında durum böyle değildir. Kişisel oluşma, toplumsal oluşma içine kaydedilir, ama onunla raslaşmaz. Yaşlı insan ister istemez çağından geride kalır ve bu desteksizlik ihtiyarın aleyhinde olur. İleri gitmek için, kendisini gittikçe daha

sıkı tutan geçmişinden devamlı sıyrılması gerekir. Yürüyüşü ağırdır. Fakat dünya yekpare değildir; eski kuşakların omuzlarında ağırlığını hissettiren geçmişin karşısında, yenileri bağımsızdır. Sıraları gelinceye ve 'pratik-hareketsizliğin' yükü onların da omuzlarında ağırlığını hissettirmeye başlayıncaya kadar meşaleyi taşırlar, sonra gençlere teslim ederler. Kişi, tasarının tazeliği içinde aralıksız canlandırdığı bu yarışa eşlik edecek çapta değildir. Bundan dolayı geride kalır. Değişikliğin ortasında, o hep aynıdır. Solup kurumaya mahkûmdur.

Bilgi alanında da ister istemez yaya kalacaktır. Bunu kendimden biliyorum: Yirmi yıl içinde çok şey öğrendim, ama her geçen yıl 'izafî' olarak daha cahilleşiyorum, çünkü keşifler birbirini kovalıyor, bilimler zenginleşiyor ve her şeyi izlemek çabası içinde olmama rağmen, hiç olmazsa bazı alanlarda, bilmediğim şeylerin sayısı hep artıyor.

İnsanın bu şekilde nasıl elendiğini daha kesinlikle anlayabilmek için, genellemeleri bırakıp, çeşitli faaliyetlerin özel durumlarını incelemek gerekir. Fakat daha önce ihtiyarların —toplumun ilerlemesine karışmak istedikleri için— kuyrukta kaldıklarına dikkat edelim. Yaşlı insan bir tüketici olarak, hiçbir sıkıntı duymadan teknik ilerleyişten yararlanır; hattâ telâşla benimser bunu. Tolstoy prensip olarak yenilikten nefret ediyordu. Buna rağmen gramofona ve sinemaya hayran kalmış, senaryo yazmayı bile düşünmüştü. Otomobil yarışlarını izliyor ve uçakları görmeyi diliyordu. Andersen 65 yaşında ulaştırma araçlarının çabukluğu karşısında hayranlık duyuyordu. Eskiden bir haftada aşılırken, şimdi İsveç'i bir uçtan diğerine yirmidört saatte katetmek mümkündü: Bunun içindir ki, «biz ihtiyarlar, bir geçiş döne-

minde, iki kuşağın üzerine ata biner gibi kurulmuş, tabii cansıkıntısı çekiyoruz, ama çok ilginç birşey bu» diyordu.

Wells 70 yaşında, bütün modern buluşlara karşı büyük ilgi besliyor, özellikle sinemayı çok seviyordu. Plodemet'de (1) Morin'in incelediği sakat, hasta, bitkin, terkedilmiş ihtiyarlar, evlerini bir bekçi köpeği kadar iyi koruyabileceklerini ileri sürerken birkaç tanesi —sağlık durumları iyi olduğu halde— kendilerini geçmişlerine hapsetmişlerdi. Bunlar ne okuma, ne yazma biliyor; akar sudan, havagazından, elektrikten yararlanmaya yanaşmıyorlardı. İçlerinden biri, «Neye yarar? Artık bizden geçti,» diyor. Ama çoğunluğu modern dünya karşısında hayranlık duyuyor. 80 yaşında bir marangoz, «Herşeyi, bisikletten Ay'ın fethine kadar hepsini gördük.» diyor. İlk otomobiller, ilk uçaklar karşısında duydukları şaşkınlığı hatırlıyorlar; mazotlu kaloriferle ısınma, televizyon hepsini hayran bırakıyor. Böyleleri için geçmiş, bir barbarlık çağı: «Çok değil, yüz yıl önce burası vahşi bir ülkeydi, ya! Şimdi ise uygarlık var, hiç olmazsa herkes okuma yazmayı öğrendi. Eskiden sefalet vardı, şimdi herkes daha iyi.» Gençlerin balık avlamak için makinelerden ve radardan yararlanmalarını hayranlıkla karşılıyorlar Dünyanın 'objektif ilerlemesinden', özellikle gurur duyuyorlar Çıkarları, geçmişleri, etkinleri söz konusu olmadıkça, hiçbir anlaşmazlık kendilerini insanlığın bütününden ayırmamaktadır Bu bütünün bir parçası olduklarını neşeyle kabul etmektedirler. İnsanlığın ilerleyişini uzaktan seyretmek, kendilerini sevindirmektedir.

Plodemet'de hiç çalışmayan çok yaşlılarla, 50-60

(1) Fransa'da bir bucak.

yaşları arasında, hâlâ çalışmakta olanlar arasında çarpıcı bir zıtlık vardır. Bunlar modern çağla çatışma halindedirler; çünkü bu çağ ekonomik ve ideolojik çıkarlarına karşı gelmektedir Tarımın modernleştirilmesine muhalefet ederler Karşısında burnundan soludukları bir çıraklık devresi gözlerini korkutmaktadır; yaşantılarını meydana getiren göreneklere bağlıdırlar; tecrübelerinin meyvelerinden vazgeçmeye gönülleri razı değildir ve yeni makineleri kendilerinden daha ustaca kullanan gençler karşısında küçük düşmek işlerine gelmez. Çoğu «hayır» dedikten sonra, bunda inat ederler. Bu defa oğulları şehirde çalışmaya gider, ihtiyarlar da ihanete uğradıklarını düşünürler: «Çocukları tarafından terkedilen o kadar çok yaşlı ana-baba var ki!» diyor 55 yaşında bir çiftçi. «Bütün varlığını birşeyler becermek için harcayacaksın, sonra bir bakacaksın ki, elindeki meşaleyi almak için kimse yok etrafında!» (1)

■

«FRANCE-SOİR» gazetesinin 1968 yılı ekim ayında yayınlanan bir sayısından şu haberi çıkardım: 'Avluda bir patlama işitildi: Kayınpederim, Wolf adlı çoban köpeğimizi vurmuştu. Kocam Jean kapıyı açtı. Babası dışarı uğradı. Elinde bir el bombası tutuyordu. Jean üzerine atıldı. Kapıştılar Bomba yere düştü, yanmaya başladı,' diye anlatıyordu Dominique. Côte d'Or'da, Chinay bucağında çiftçilik yapan 65 yaşındaki nörasteni hastası Albert Rouzet, modern metodlarla çiftliği yönetmeye kalktığı için kızdığı oğlu Jean'dan başlayarak, bütün ailesini ortadan kal-

(1) «Sosyal Sorun» üzerine yazdığım bölümde bu çatışmadan bahsetmiştim.

dırmaya karar vermişti. 'Benim zamanımda gündelik işi yapmak için şafakla beraber kalkılırdı ve kazanılan paranın hepsi, toprağı işlemek için makine almaya yatırılmazdı' diyordu. Bombanın infilâkı ile baba-oğul ölmüşlerdir.»

Toplum, tarım alanında 'geçmişe sadakatle ilerleme' konusunda seçme imkânı tanımaktadır. Ne var ki eski bir dükkân sahibi, bir zanaatkâr için durum daha da başkadır. Çünkü ikisi de endüstrinin ve ticaretin gelişmesi karşısında boyun eğmeye mahkûmdurlar. XIX. yüzyılın sonunda açılmaya başlayan dev mağazalar, birçok küçük dükkân sahibinin ortadan kalkmasına sebep olmuştu.

Zola, «**Hanımların Mutluluğu**»nda bunların hikâyesini anlatmakta, eski kuşağın kendisini teslim alan gelecek karşısında gösterdiği direnç ve umutsuzluğu tasvir etmektedir. Sarı benizli, ak saçlı, otoriter tavırlı ihtiyar Baudu, yüz yaşındaki tavanı alçak, vitrinleri derin, kara ve tozlu «**Au Vieil Elboeuf**» mağazasının sahibidir. Bu dükkân her şeyi ile dev mağazaların zıddıdır. Pırıl pırıl vitrinleri ve kumaş gözleriyle kendisine sanki meydan okur. Paris'e yeni gelen yeğeni onu, kapısının eşiğinde, gözleri kan çanağı gibi, dudakları gerilmiş, «**Hanımların Mutluluğu**»nun katlarını öfkeyle seyrederken buldu. Kullanılmaktan aşınmış yerleri parlayan meşe ağacından tezgâhları, kalın demirli dolapları, kirişlere kadar yükselen koyu renk mal yığınları ile modası geçmiş mağazaya hemen hiç müşteri uğramıyordu. Öfke ve kin, Baudu'nün içini kemiriyordu. Yeğeninin çalışmayı kabul ettiği dükkâna bakıp bakıp, «Ah Allahım! Ah Allahım!» diye inliyordu. Kendi kendine kızıyor, iflâs edeceği kehanetinde bulunuyordu; bir yenilikler mağazası, her aklına esen şeyi satmamalıydı; bir «pazar»dı bu-

rası. «Kürk satan manifaturacı çırağı, çok garip şey doğrusu!»

Hayatına karışmış olan geleneklerin altüst edilmesine razı olamıyor, bu yüzden içi içini yiyordu. Bir zamanlar bu eski mağaza, semtin en gözde dükkânıydı ve bununla gurur duyardı. Şimdi ise bütün komşu dükkânlar gibi, o da can çekişiyor, ölüyordu: «Ağır, çırpınmasız bir ölümdü bu, işler sürekli olarak yavaşlıyor, müşteriler bir bir kayboluyordu.» Baudu, **«Hanımların Mutluluğu»**nun işlerinin gittikçe serpilip zenginleştiğini kabul etmek zorunda kalmıştı: «Beceriyorlar bu işi, kendileri bilir. Ben protesto ediyorum, o kadar.» Açıklarını kapatmak için yazlık evini sattı. İflâs edince, yeni zamanları sineye çekmeye başladı: Çevresinde her şey çöküyordu, aile diye birşey kalmamıştı. Aynı zamanda utanıyor, yenildiğini hissediyordu: «Yenilgisinin bilinci, eski saygıdeğer kişiliğini alıp götürüyordu.» En sonunda kendisine **«Hanımların Mutluluğu»**nda bir iş teklif ettiler fakat redetti ve umutsuzluğuna kapandı.

Burada biyolojik zamanla sosyal zaman arasında ne gibi bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Baudu daha genç olsaydı, değişiklik yapmayı diler ve becerirdi de. Fakat geleceğinin kısalığı ve geçmişinin ağırlığı şimdi kendisine bütün çıkış yollarını kapatmaktadır. Kişiliğini içinde duyduğu gerçek, ticaretiydi. Bu ticaret batınca, artık sadece zamanını bekleyen bir ölüden başka bir şey değildir. Sonuna kadar dışındaki dünyaya gözlerini yumacak, reddedişleri ve anıları ile, neyse o kalacaktı. Öfkeyle inat edecekti. Bugün de küçük şehirlerde dev mağazalar açılıp küçük dükkânların iflâsına sebep olunca, benzer dramlar meydana gelmektedir. Kapitalist ülkelerdeki yığılma, bu olayı daha da hızlandırmaktadır.

Zamanın akışının olduğu gibi eleyemediği birçok faaliyetler vardır Fakat ancak buna kalkışan kişiyi etkiler. Vakti gelince işçilerin, memurların, kadroluların emekliye ayrıldıkları görülmüştür Toplum, doktorların, avukatların, serbest meslek sahibi olan herkesin yaşlanmasını çeşitli şekillerde karşılamaktadır

Özellikle doktorlarla ilgili davranış, çok çarpıcıdır Yaşlılıkları doktorların değerini bir süre arttırır; tecrübe sahibi oldukları düşünülür; bir acemi yerine, ardında uzun bir meslek tecrübesi olanlar tercih edilir. Sonra bu görüntü sarsılmaya başlar. Yaşlı doktorun yıprandığı, gücünü yitirdiği, dolayısıyla yeteneklerinden yoksun kaldığı düşünülür Hepsinden çok, mesleğinde geri kaldığı söylenir; son buluşlardan haberi olmadığı ileri sürülür. Herkes kendisine sırt çeviriverir ve birden muayenehanesi boşalır. Hemen her alanda, emeklilik darbesini yemese ve işine devam etse bile, aleyhteki bu peşin yargı yüzünden yaşlı insan hareketsizliğe mahkûm edilir.

Büyük fizik yetenekler gerektiren mesleklerde, biyolojik değişim kesindir Sporcular daha genç denecek yaşta yarışmaların kendilerine yasaklandığını görürler. Bunun üzerine onlar da kendi dallarında kalıp değiştirirler. Kayak şampiyonu, bir ekibin antrenörü olur profesyonel boksörlükte, menecerlikte karar kılar; çok defa da bambaşka bir dalda iş tutarlar: Carpentier (1) bar açmıştı, Killy (2) spor otomobilleri satmaktadır, Marielle Goitschel film çeviriyor.

(1) Carpentier: 1930'larda dünya ağır siklet şampiyonu olan Fransız boksörü. (Ç.N.)

(2) Killy: Son yıllarda kayakta Fransa'ya şampiyonluklar kazandıran kayakçı. (Ç.N.)

Hayatlarında, önceden de tahmin edip bekledikleri bir kopma olmuştur, ama bu bile çoğunun yeni şartlara zorlukla ayak uydurmalarını ve buruklaşmalarını önleyemez. Bu, dansörlerin, şantörlerin varlığında rastlanan türden bir kopmaya benzer. Sporcuların suplesleri, onların da sesleri değişir. Çoğu, artık kendilerinin uygulamadıkları sanatlarını, başkalarına öğretme yolunu seçerler; böylece bir zamanlar kendilerinin olan dünyada yine de kalmayı becerirler ve bir sürtüşmeyle karşılaşsalar bile, öğrencilerinin kaydettiği ilerleme ile yüceliklerini korurlar. Bu arada zorunluluk ya da yaptıkları seçim sonucu sanattan bütünüyle ellerini eteklerini çekenler de vardır.

Oyuncular, yüzlerinin ve seslerinin değişeceğini hesaba katmak zorundadırlar. Bazıları da inkâr yolunu seçerler: De Max'ı 80 yaşında Neron rolünde seyretmiştim. Bu yolu tutanlar dünya çapında ün yapmış «yıldızlar» ise, seyirci gösterdiği inada hayran kalır: Sarah Bernhardt tahta bacağı ile 80 yaşında «**Athalie**» (1)'yi oynarken alkışlanıyordu. Çok defa oyuncu iş değiştirir; fakat tiyatrolarda yaşlı adam rolleri pek bol değildir; sinemada daha da enderdir. Tiyatroda oynayacağı rolün metni önemliyse, belleği kendisine ihanet edebilir. Bu alanda da geçmişten fazla uzaklaşmadan değişmeye çalışılır; fakat iş alanları sınırlıdır; yaşlı oyuncuların çoğu emekliliğe ve fakirliğe mahkûmdur. Hafif şarkıcılar, komikler daha şanslı sayılabilirler; onlardan teknik ustalık istenmez; üstelik bunlar numaralarını imkânlarına göre de uydurabilirler. Hattâ yaşlılık yeni bir atraksiyon vesilesi bile olabilir: Maurice Chevalier 80 yaşında bir resital vermişti ve

(1) Athalie: Fransız trajedi yazarı Racine'in 1691'de yazdığı son eserlerinden biri. (Ç.N.)

bu tam bir zafer olmuştu; zaferin asıl sebebi de, 80 yaşında oluşuydu.

Yine de kusursuz bir sağlık ve yeniliğe aç seyircinin ilgisini çekmek güç iştir. Yaşlılığın daha normal bir şekilde sineye çekildiği mesleklerden biri de, vücudun katkısını gerektirdiği halde, icracı müzisyenliktir. Sözgelişi piyanistler, kemancılar, çellistler Bunlar arasında —virtuozluklarını kaldıracak ağır hastalıklar geçirmek şartıyla— 80'ine kadar yetenklerini ve ünlerini koruyanlar vardır. Eğer biyolojik bakımdan zamana karşı direnebilirlerse, sosyal yaşlanma aleyhlerine çalışmaz, çünkü zaten kendilerinden, oldukları gibi kalmaları istenir. Hattâ son demlerinde yorumladıkları parçaları gittikçe daha derin bir şekilde anladıkları için, yeteneklerini aştıkları bile olur.

Fikir işçileri fizik çöküntü bakımından diğerlerine oranla daha az rahatsız olurlar. İçlerinden bir kısmı toplumla olan münasebetlerinde özel bir özerklikten yararlanırlar. Bunlar yaratıcılardır. Sayıları pek kabarık değildir, ama imtiyazlı durumları onların birçok şeyi açıklamalarına yarar. Kendisine azamî fırsat tanındığı zaman, yaşlı bir insanın pratik imkânları nelerdir? Sanat ve düşüncenin çeşitli alanlarında, yaşla verimlilik arasındaki ilişki nedir ve nasıl anlaşılabilir?

Bir bilginin yaşlılığında yeni buluşlar gerçekleştirmesi pek enderdir. Euler 71 ve 72 yaşlarında önemli matematik çalışmaları yapmıştı. Galilea en iyi eseri olan **«Yeni Bilimler Üzerine Konuşmalar»**ını 72 yaşında tamamladı; **«Matematik Konuşmaları** ve **Uygulamaları»**nı 74 yaşında yazdı. Eserinin en iyi bölümlerini içine alan **«Tabiat Tarihi»**nin yedi cildini tamamladığı zaman, Buffon 67-81 yaşları arasındaydı.

Franklin 78 - 80 yaşları arasında çift odaklı dürbünü buldu ve kurşun zehirlenmesini inceledi. Laplace, **«Gökyüzü Mekaniği»**ni 79 yaşında bitirdi. Herschel, Kraliyet Cemiyeti'ne önemli bildiriler göndermeye 80'ini aştıktan sonra da devam etmişti. Michelson, Morlay'le birlikte gerçekleştirdiği ışığın hızını ölçme işleminin özetini yayınladığında, 77 yaşındaydı. Gauss ve Pavlov, gençlik çağlarında başladıkları çalışmalarını, yaşlılıklarının en ileri günlerine kadar sürdürüp zenginleştirmişlerdi.

Ama bütün bunlar birer istisnadır. Lehman [1], **«Age and Achievement»** (Yaş ve Başarı) adlı kitabında, Profesör Hildich'in **«Kısa Kimya Tarihi»**ni temel alarak, yaşla insanların gerçekleştirdikleri arasındaki bağlaşmayı göstermeyi denerken, kimyada en önemli buluşların 25 ile 30 yaşları arasındaki kimseler tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir; buluşların çoğu 30 ile 35 yaşları arasındaki bilginlerin elinden çıkmıştır. 993 buluştan ancak 3'ü, 70 yaşından yukarı kimseler tarafından gerçekleştirilmiştir. Fizikte ise en gözde yaş 30 - 34 arasıdır; astronomide de 40 ile 44. Lehman, Edison'un hayatı boyunca, fakat en çok 35'inde verimli olduğuna dikkati çekmektedir. 103 yaşına kadar yaşayan ve yaşlılığının çok ileri günlerinde bile çalışmaya devam eden Chevreul, özellikle 37 yaşında gerçekleştirdiği hayvanî yağ üzerindeki buluşları ile tanınmıştır.

Matematik alanında yapılan buluşlar, yaşlılıkta daha da enderdir. Bunun pek göz kamaştırıcı bir istisnası vardır. Elie Cardan 67 yaşında eski eserine oran-

[1] Sanat ve edebiyat konularında Lehman'ın kullandığı istatistik metodu yanıltıcıdır. Bilim kollarında ise buluşların sayısını ve kıymetini değerlendirmek çok daha kolaydır.

la tamamen yeni olan bir anı yayınlamış ve bu matematik tarihinde bir hayli gürültü koparmıştır. Cardan, eserinde 28 yaşında kendi kendine sorduğu problemleri çözüyordu ki, bunlara en büyük matematikçiler bile cevap vermeyi beceremezlerdi. Bu türden birkaç olay daha anlatılır, fakat bunlar, parmakla sayılacak kadar azdır. Yaşlı matematikçinin kısırlığı o kadar iyi bilinir ki, Bourbaki grubu 50 yaşından büyükleri üye kabul etmezdi.

Bilginlerin yaşlanmaları biyolojik değildir. Sürmenaj, sinir yıpranması, beyin yorgunluğu sözkonusu edilemez; bazıları sonuna kadar son derece sağlıklı bile kalırlar. Öyleyse belirli bir yaştan sonra yeni buluşlar yapamamalarının sebebi nedir?

Buna cevap verebilmek için, önce bir insanın —kendini bilime adamaya karar verdiğinde— ne gibi bir tercih yaptığını anlamak gerekir. Araştırmasının objesi evrenseldir ve sembollerle soyut kavramlardan elde edilmiştir. Bu evrenseli içine yerleştirmesini gerektirir. Herkes için geçerli olan bir akılcı sistem uyarınca düşünmek için, subjektifliğini ortadan kaldırır. Elini eteğini çekse bile, yalnız değildir; çeşitli yollardan ilerlediği halde, birleşmeye çabalayan kollektif bir esere katkıda bulunur. Bugün de genellikle herkesin kendisini başkasının yerinde hissettiği bir ekip içindedir. Bilgin, bir serüven düşkünü değildir; kendisinden öncekilerin mirasını alır, tutuğu yollar yer yer ve kendisinden önce kullanılmıştır ve başka araştırmacılar da bu yollarda kendisine eşlik ederler. Bunlar da aynı engellere raslarlar ve birçok yerde birbiri ardından bu engelleri aşmanın yolunu bulurlar.

Kişisel buluş, bilimin bütünü tarafından hazırlanıp çağrılmıştır. Elbette araştırmasının objesine ne kadar boyun eğerse eğsin, araştırıcı, —istemeyerek

de olsa— tek bir kişi olarak kalır. Olayları kendine özgü bir görüşle inceler, hayal gücü vardır, bir takım kararlar alır. Topluluktan ayrılıp orijinal bir fikir bulması da böyle açıklanabilir. Fakat evrenselin seçimi, bu ilhamların ender ve kısa süreli olmasına yol açar ve olgunluk çağının başında meydana gedikleri anlaşılır. İşte o zaman bilgin, ihtisasını meydana getiren bilgilerin tamamını avucunun içine almış olur; yeni bir bakışla kavrayarak eksikliklerini ve zıtlıklarını bulur; bunu bir çare yaratmaya cesaret eder, çünkü hatalarını düzeltebilmek için önünde upuzun bir ömür vardır.

Daha sonra buluşunun sonuçlarını çıkarmak, bunları doğrulamak, örgütlemek için geniş bir çalışma yapması gerekir. Eser yeniden kollektifleşir ve bu eseri iyiye götürmek için gerekli olan kişi ille de bilgin değildir. Çok defa o, bu anın, bu fikrin adamı olarak kalır. Bilimin gelişimi ise, yeni bir kopma gerektirmektedir.(1)

55 yaşındaki ünlü bir matematikçi, bana matematik üzerine yazılan eserleri gençliğindekinden daha kolaylıkla ve yararlanarak okuduğunu söylemişti; anlayışı, tecrübesi, sentez kabiliyeti zenginleşmişti. Fakat merakı biraz azalmıştı. 25 yaşında iken —geleceği sonsuza kadar genişleten bir hayalin kurbanı olarak— matematiğin bütün dallarındaki her şeyi bilip öğrenmeyi tasarlıyordu. Şimdi ise ihtisasını doğrudan doğruya ilgilendirmeyen eserleri okumamaya, pek çoğunu da bilmezlikten gelmeye razı oluyor.

Ünlü matematikçinin bana açıkladığına göre, bu-

(1) Belirttiğim istisnaların hemen hepsi, bilginin tek başına çalıştığı çağlara alttır; ihtiyarlık çağında gerçekleştirilen bu buluşların bazıları âdeta bir zanaat niteliğindedir.

gün matematikte ihtisaslaşma o derece ileri gitmiş, çeşitli dalar arasında öyle bir bölünme olmuştur ki, bir biyoloji tezinin desteklenmesi, yabancısı olduğu bir matematik dalındaki arkadaşının kendisine anlattıklarından daha kolay gelmektedir. Araştırmadan vazgeçmeyen bir araştırıcının, uzun bir süre yeni buluşlar yapabileceğini sanmakta, fakat gençlerin bilmediği engellerden yakınmaktadır.

Bugün artık bir Évariste Galois'nın yaratılması imkânsızdır. Modern matematik yapısının dizginlerini ele alabilmek için 25 - 30 yaş arasında olmak şarttır. İşte buluşlar için en elverişli çağ budur. Daha sonra çok defa şuur altına inişten yakınılacaktır.

İnsan bir teoremin doğruluğunu ya da yanlışlığını kimsenin ispatlıyamadığını bilince, kendisinin de bunu ispatlamak için boşuna uğraştığından haberdar olunca, aynı yolda inat etmenin gereksiz zaman kaybetmek anlamına geleceğine karar verir ve işi bırakır. Matematikçi dostum da on bir yıl önce aynı durumla karşılaşmış. Sonra bir Rus matematikçisi kendisine problemi çözdüğünü söylemiş. Bizimki yeniden uğraşmaya başlamış: Çözümün bulunabileceğini bildikten sonra, artık yakasını bırakmak sözkonusu olamazdı tabiî. Ve sonunda bulmuş da; hem de pek çabuk, çok iyi bildiği iki başka teoremi birbirlerine yakınlaştırarak. Bunun sık sık raslanan birşey olduğunu kendisi bana söyledi. Bu konuda gençler büyük bir avantaja sahiptirler. Çok defa kendilerini uğraştıran konunun başka pek çok kimsenin canını çıkardığını bilmezler; güvenle işe girişirler. Ayrca önlerinde bol bol zaman vardır. Faaliyetlerini ihtiyatla yürütmeye yatkın değillerdir.

Konuştuğum matematikçi bana geçmişin ağırlığını yaşlı bilginin omuzlarında, özellikle düşünce alış-

kanlıkları ve ideolojik çıkarlar şeklinde hissettirdiğini söyledi. Günümüzde matematik başdöndürücü bir hızla yenilenmekte ve değişiklikler bütün bir sistemi inceleme konusu haline getirmektedir. Her defasında da kökten yeni bir dil öğrenmek gerekmektedir.Bu eskisine tercih ediliyorsa, tabiî ki çok daha eksiksiz, hızlı ve buluşları kolaylaştırıcı demektir. Buna ayak uydurmaya karar veremeyen, yeni gerçekleri alıştığı deyimlere çevirmek zorundadır; bu da ilerleyişini müthiş şekilde yavaşlatır. 40 yaşındaki bir hocanın, 25 yaşındaki genç bir matematikçi tarafından yaşıtlarına —kendilerinin anladığı, fakat büyüklerinin bilmediği bir dille— açıklanan kendi öz teorilerini bile anlayamaması, olağandır.

Yaşça büyük olan bir matematikçi, en uygun araca sahip olanları yaya bırakmayı asla ümit etmemelidir. Bir yaştan sonra, İbranice ya da Çince öğrenmek zordur, cesaret kırıcıdır; yaşlanan bilginlerin çoğu burunlarından solurlar. Matematikçi kendi düşüncesine oranla gerileyecek gibidir. Dostum bana, «İçime yeni bir teorem doğacak olsa, o zamana kadar bütün öğrendiklerimi yeni baştan gözden geçirmek zorunda kalacağımı anlarım; bu yüzden kararsız kalırım,» diyor. «İnsan yaşlandıkça daha bağımsız, daha az bağımlı oluyor,» diyen de o. «Başkalarına oranla insan daha bağımsızdır: Karşısındakini hayrete düşürmekten, bazı peşin yargılara aldırmamaktan, bilinen düşünceleri reddetmekten çekinmez. Fakat kendisine karşı bu derece bağımsız değildir.» Matematikçi dostumun geçen yıl yazdığı ve basılmakta olan bir matematik kitabı var. Fakat daha kitabın baskısı bitmeden, içindekileri bayatlatan bir makale yazmış. Pek aldırmamış buna, ama kendisini yalanlamak zorunluluğu canını sıkmış. Aslında bu makalesi de, yeni bitirdiği bir ça-

lışmasıyla Inkâr ediliyor. Matematiğin ilerleyişi, öne doğru sakin bir yürüyüş değildir. Bu ilerleme, sonu gelmeyen kıpırdanmalara yol açan bir dizi karşı durumlar almak demektir. Edinilen bilgileri tepeden tırnağa kadar altüst etmek için büyük bir ihtiras, büyük bir pragmatizm gereklidir. Gençler de, diğerlerine oranla buna çok daha iyi ayak uydurmaktadırlar.

Anlattığım bu özel durumda, yaşlı insanın faaliyetleri konusunda genel olarak söylediklerim onaylanmış olmaktadır. Geçmişin ağırlığı ilerlemeyi yavaşlatmakta, hattâ felce uğratmaktadır; genç kuşaklar ise 'pratik - hareketsizlikten' kurtularak ileri doğru atılmaktadırlar.

Yaşlı bilgini frenleyenin ne olduğu daha kesinlikle belirtilebilir. Bilginin önce ideolojik çıkarları vardır; **«Sözlü konu'nun yükünü çektiği etkisiz anlamların bütünü»** (1) olan eserine, sıkı sıkıya geçmiştir; 'kendi - dışındaki' varlığını bu eserde meydana getirir. Eseri dünyada tehlikeyle karşı karşıyadır, çünkü öz tasarılarının ışığında kendisini yaya bırakıp geçenler için varolmaktadır. Yazar, eserini savunmaya çalışır; onu saf dışı edecek teoriler ve sistemlerle savaşır. Düzeltmek, zenginleştirmek ister, ama inkâr etmek asla! Oysa öyle bir an gelir ki, ilerlemek için inkâr da gereklidir. Eserin yazarı için öyle istekleri vardır ve yazar bunlara boyun eğmek zorundadır; bu da onu çıkmaz yollara sürükler.

Bazı araştırmacılar ideolojik çıkarlarına öylesine saplanmışlardır ki, işi tezlerine karşı çıkan deneylerin sonuçlarını yanıltmaya kadar götürürler. Darwin bu tehlikenin bilincine vardığı içindir ki, doktrinlerine karşı olay ve fikirleri derhal not etmeyi prensip edin-

(1) Sartre, «Diyalektik Mantığın Eleştirisi».

mişti: «Çünkü tecrübeyle biliyordum ki, bu tür fikirler ve olaylar, bizim lehimizde görünenlerden çok daha kolaylıkla aklımızdan çıkar.» Fakat yaşlılığında Darwin'in de görüşlerine aykırı hiçbir yazının kendisine okunmasına izin vermediği söylenir; Auguste Comte da öyleydi. Böylesine bir inat, eserin yeni bilgilerin ışığında gözden geçirilmesini ve yanlışlarının düzeltilmesini imkânsız kılar.

Lévy - Bruhl'ün durumu bir istisnadır: 1938 - 1939 arasında yazdığı notlarında, mantık öncesi zihniyet ve ilkel insanlarda gözlediğini sandığı anlayış kabiliyeti yoksunluğu üzerine edindiği eski düşüncelerinin hepsinden vazgeçmektedir. Buna rağmen yeni hiçbir şey bulmuş değildir.

Bilgin hiçbir yarar gözetmese bile, samimi direnişlerle karşılaşır. Modası geçmiş metodlar üzerinde inat etmesine sebep olan düşünce alışkanlıkları vardır. Başarılarına sebep olan ihtisaslaşma, çalışmalarına paralel ve bilinmesi belki de yenilikler yaratmak için gerekli olan çabalardan haberdar olmasını yasaklar. En açık zihinli olanlar, bu boşlukların bilincine varmışlardır. Profesör Kastler Nobel Armağanı'nı aldıktan kısa bir süre sonra 'nicelikler teorisi' üzerine verilen dersleri izlemek için, gelip öğrencilerin arasında oturmaktan söz ediyordu. Bazı düşünceler de yaşlı bilgin için o kadar bilinen şeylerdir ki, bunları zaten bilmiyormuş gibi beller ve tekrar söz konusu etmeyi düşünmez. Oysa ilerlemek için bunlardan silkinip kurtulmak gerekir. Bachelard'ın söz konusu ettiği engellerin en önemlilerinden biri de yaşlılıktır.

Yaşlı bilgin, modası geçmiş kavramlarını savunmak için çok defa bilimin ilerlemesine karşı çıkmaktan da geri kalmaz; sahip olduğu prestij de buna imkân verir. Bachelard, «Büyük bilginler hayatlarının birinci

yarısında bilime yararlı, ikinci yarısında da zararlı olurlar.» demiştir. Arthur Clarke bilginlerin imkânsız diye nitelendirdiği birçok buluşu sıralamış, bunun gereken bilgilerin eksikliğinden değil, hayal gücü ve cüret yokluğundan ileri geldiğini söylemiştir. Clarke'a göre 40 yaşına varan bir bilgin, artık ihtiyar sayılır. Bundan seksen yıl önce elektrik ışığının şehirlerin aydınlatılmasında kullanılacağı düşüncesi, bütün uzmanlar tarafından yuhalanmıştı. 31 yaşındaki Edison yine de akkor bir lambayı gerçekleştirmek için çalıştı; fakat daha sonra o da —alternatif akıma karşı çıkarak— geri kalmış oldu.

Amerikalı astronomi bilgini Newcomb havadan ağır cisimlerin uçmasının imkânsız olduğunu ünlü bir deneyle ispatlamıştı. Wright kardeşler uçmayı becerdikleri zaman, Newcomb icat edilen makinenin hiçbir zaman bir kişiden fazla insan taşıyamıyacağını, dolayısıyla pratik hiçbir yararı olmayacağını ileri sürdü. W.H. Bickering adlı bir diğer bilgin de, aynı görüşü savundu. Aeronotik prensipleri o zaman da biliniyordu: Fakat bundan gereken sonuçları çıkartmayı reddettiler.

1926'da Profesör Bickerlow sağlam delillerle Ay'a bir füze göndermenin imkânsız olduğunu ispatladı. Çünkü nitrogliserinden başka bir yakıt düşünemiyor ve hesaplarında yakıtın füzenin içinde bulunması gerektiğini gözönüne alıyordu. Kanadalı astronomi bilgini J. W. Campbell 1938 yılında bir-iki kiloluk bir cismi yerçekiminden kurtarmak için, bir milyon ton yakıta ihtiyaç olduğunu hesaplamıştı; o da Bickerlow'la aynı sonucu çıkartıyordu. Yaptığı hesaplarda füzenin müthiş bir hızla harekete geçmesi gerektiğini farzediyor ve hızlanmanın çok yavaş gerçekleşeceğini gözönüne alarak yakıtın füze daha çok alçaklarda iken tükeneceğini umuyordu.

Rutherford 1937'de öldüğü zaman 66 yaşındaydı. Madde içinde bulunan enerjiyi serbest bırakmanın hiçbir zaman mümkün olamıyacağını ileri sürüyordu. Beş yıl sonra Chicago'da ilk defa zincirleme bir reaksiyon gerçekleştirildi, Pontecorvo, «Nötrin» adını verdiği dalıcı partiküllerle yıldızların içini incelemenin mümkün olabileceğini ileri sürdüğü zaman, astro-fizikçiler yüzüne güldüler. O ise kısa bir süre sonra deneylerini başardı. Clarke, «Belirli bir konu üzerinde ençok şey bilen kişinin, bu alanda gelecekte neler gerçekleştirileceğini en iyi kestirecek kimse olması şart değildir,» diye durumu özetlemektedir. Sonra da, Bachelard'dan daha sert bir şekilde, yaşlı bilginleri mahkûm etmektedir: «Ellisini aşkın bilginler kongreler toplamaktan başka bir şeye yaramazlar ve her ne bahasına olursa olsun laboratuvarlardan uzaklaştırılmaları gerekir.»

Clarke'ın açıklaması pek tatmin edici değildir. Bir çok değerli insanlara saldırmaktadır. Direnişlerinin nedenlerini araştırmamaktadır. Sadece bir takım peşin yargılar beslemelerinin kötü olduğunu söylemekle yetinmektedir. «Her şeye açık bir akıl, boş bir akıldır.» Buna rağmen önemli bir olaya parmak basmıştır: Bilgi, tahminler yapmaya hizmet etmek yerine, buna zarar verebilir. İşte Auguste Comte bu nedenle. 35 yaşında iken güneşin bileşiminin asla öğrenilemiyeceğini ileri sürmüştü.

1835'te Lyon Tıp Akademisinin tren seyahatleri hakkında yaptığı açıklamayı da belirteceğim. Yayınlanan bildirgede insan vücudunun baş döndürücü hızlara dayanamıyacağı ileri sürülüyordu: «Sarsıntılı hareket, sinir hastalıklarına sebep olacaktır... Pencereden seyredilen manzaranın hızla birbirini izlemesi de, gözün ağtabakasında iltihaplanmalara yol açacaktır. Toz

ve dumanlar bronşite ve göğüs zarı iltihaplarına sebep olacaktır. Nihayet devamlı tehlike altında olmaktan dolayı yolcular hep diken üzerinde bulunacaklar ve bu da beyin hastalıklarına zemin hazırlayacaktır. Hâmile kadınların demiryollarında seyahat etmesi mutlaka çocuklarını düşürmelerini gerektirecek ve bunun sonucu yeni tehlikeler ortaya çıkacaktır.»

En büyük zekâlar bile belirli bir yaştan sonra çağlarına ayak uydurmakta güçlük çekmektedirler. 1934 yılında 55 yaşında olan Einstein, fizikçi arkadaşı Ehrenfest'in intiharını yorumlarken, bunu 50 yaşını geçen her namuslu bilginde raslanan iç çatışmalara bağlıyordu. Ehrenfest çok iyi anladığı halde yapıcı bir şekilde çözemediği bazı problemlerle karşı karşıya kalmıştı. Einstein, «Şu son yıllarda teorik fiziğin geçirdiği garip denecek gürültülü değişiklikler, durumu daha da ciddîleştirmiştir,» diyor. **«İnsanın yürekten kabul edemediği şeyleri öğrenmesi ve başkalarına öğretmeye kalkışması her zaman için zordur. Buna bir de yeni düşüncelere ayak uydurmanın gittikçe artan zorunluğu da eklemek gerekir. Ellisini aşkın kişiler hep bu güçlüklerle karşılaşırlar.»**

Einstein'ın kendisi de bu güçlükle karşılaşmıştır ve durumunu incelemek gerçekten ilginçtir. O, ideolojik çıkarlara bağlı değildi. Hiçbir zaman ille de son sözü söylemek istememiş, şöhretine pek aldırmamıştı. Gerçeğe olan sevgisi tamamen arınmış bir sevgiydi. Yalnız bilim hakkındaki görüşleri içine öylesine demir atmıştı ki, her ne bahasına olursa olsun bundan vazgeçemezdi: Dünyanın ahenkli ve aklî bir görüntüsünü vermeliydi bu görüş. Onun meslek hayatının aykırılığı, 'izafiyet' teorisinin 'nicelikler' teorisini çok etkilemiş olmasındadır. Fakat 45 yaşından sonra bu ikincisine kötü bir gözle bakmaya başlamıştır. Eski

çalışma arkadaşı Polonyalı fizikçi Infeld şöyle yazıyor: «Einstein'ın büyük devrim içinde benimsediği şampiyon rolünde alaycı bir yön vardır, çünkü yaratmak için yardım ettiği bu devrime, daha sonra sırt çevirmiştir. Zaman geçtikçe, çoğunluğu araştırmalarını 'nicelikler teorisi' üzerinde yürüten genç kuşak bilginlerinden uzaklaşmıştır.»

Einstein'ın kendisine sık sık «Matematik ıstıraplarından bahsettiği Antonina Vallentin, bunun «düşüncesinin cüretliliğinin bilincine varmış genç bir kuşakla, devam edip giden bir yolun orta yerindeki blok gibi geçmişten arda kalmış bir ihtiyar arasındaki kopma» olmadığını belirterek şöyle demektedir: «Onun asıl dramı, ileri yaşına rağmen gittikçe daha ıssızlaşan bir yolu izlemekteki inadıdır. Oysa arkadaşlarının hemen hepsi, çevresindeki gençlerin tamamı bu yolun hiç bir yere varmadığını ve bilginin bir çıkmaza girdiğini söylemektedirler,»

Einstein haklı olup olmadığından emin değildi. 1949 yılı Mart ayında, 70 yaşında, Solovine'e şöyle yazıyordu: «Hayatımın eserine sakin bir memnuniyetle baktığımı sanıyorsunuz. Fakat yakından bakılırsa, işin içyüzü ortaya bambaşka bir şekilde çıkar. Sıkı duracağını sandığım tek bir kavram yok ve doğru yolda olduğumdan her zaman emin değilim. Çağdaşlar bende hem bir mezhepçi, hem de reaksiyoner bir kişilik görüyorlar; gerektiğinden çok yaşadığımı düşünüyorlar. Hiç şüphesiz bu moda işi ve dar bir görüş ama yetersiz olma duygusu insanın içinden geliyor.»

Her şeye rağmen Einstein için durumunu değiştirmek imkânsızdı. Ona göre bir teori ancak «İç kusursuzluğu» varsa geçerliydi; «Dış onaylamalar»ın boiluğu kendisine yetmiyordu. Hazırlamak için otuz yıl uğraştığı merkezci alanlar teorisi, bütün bu titizlikle-

rine cevap verebilmeliydi. 'Element partikülleri' teorisi ise kendisini tatmin etmiyordu. Niels Bohr'un 'nicelik teorisi'ni birden anlayıverdi. Öyle ki, derhal şu açıklamayı yaptı: **«Aşağı yukarı buna benzer bir şeye ben de varabilirdim.»** Fakat hemen ardından da ekliyordu: **«Fakat bütün bunlar eğer doğruysa, bu, fiziğin sonu demektir.»** Fiziğin ahenksiz bir yüze sahip olmasına tahammül edemiyordu.

Daha sonra, Bohr'un ileri sürdükleri, düşüncelere aykırı olmaktan çıktı. Hepsi de, dalgalar teorisi görüşünü olasılıklar (ihtimaller) dalgası fikri sayesinde bağdaştıran bir genel teori içinde toplandı. Einstein bu fikri reddediyordu, oysa yapısının büyük bir kısmı kendi öz sisteminden başlanarak hazırlanmıştı. O eski gerçeklerle yetinecek insan değildi; fakat terketmeyi aklına bile getirmediği 'ölçüt'ler yüzünden, yeni fikirlerin inandırıcı olacağını sanmıyordu.

Merkezci alanlar teorisini asla doğrulayacak durumda olmadı, çünkü bunu matematik yönünden açıklamak çok zordu. Öte yandan gösterdiği direnişler, 'nicelik fiziği'nin ilerlemesine katılmasına engel oldu. Egoizmden tamamen arınmış olduğundan, başarısızlığını, yalnız kalışını, subjektif bir trajedi gibi yaşamadı. Fakat objektif bir görüşle, hayatının son otuz yılını boş araştırmalarla geçirdiği fikrinde herkes söz birliği etmektedir. Biyografisini yazan Kuznetsov, Einstein'ın 1940'larda ortaya attığı fikirlerinin bazılarının bugün bağıntıcı nicelik fiziği alanında olgunluğa erdiğine dikkati çekmektedir. Bundan çıkardığı sonuca göre, Einstein'ın eleştirisi, **«Ötesinde çok daha devrimci teoriler tayin edildiği 'nicelik mekaniği'nin sınırlarını göstermekteydi.»**

Bilim, daha öteye ulaşmak için kendi kendisini inkâr ederek ilerlediğine göre, yaya kalanlar daha

sonra daima öncü diye anılabilirler. Fakat gerçek şu ki, Einstein, hayatının sonunda bilimin ilerlemesine hizmet etmekten çok, zarar vermiştir.

■

FİLOZOFUN tercihi, bilgininkinden kökten farklıdır. Biri evreni dıştan tasvir ederken, diğeri bilimi insanın yarattığını hesaplar. Evrenin insanla olan ilişkisini hesaba katmak ister. Hem bilime karşıdır, hem de bilimden yanadır: İnsan ürünü olduğu ölçüde benimser, ama insanda varolan bir gerçeğin yansımasını görmeyi reddeder. Bilgin, bilimin kimin tarafından ve kimin için varolduğunu mesele yapmaz, bilir ki insan içindir bu. Filozof ise insanı varlığı içinde bir sorun olarak, insanlık serüvenini de bütünüyle inceler. Fakat kendisi de bir insandır, baştan aşağı insandır. Ne söyleyecekse, kendisi içindir, evrenselliği içindedir. Descartes, **«Düşünüyorum...»** derken, düşünen evrensel insan'dır. Dolayısıyla konuşmak için kimseye ihtiyacı yoktur ve kimseye hesap vermek zorunda değildir.

Bir tek **bilim** vardır, ama birçok **felsefeler** bulunur. Ve tabiî hiçbiri sıfırdan başlanarak yaratılmaz; filozof çeşitli etkiler altında kalır, başkalarının ortaya attığı sorunlarla karşılaşır. Her sistem ancak içten eleştirilebilir, dış verilerle yürütülemez. Zıtlıklar, boşluklar, yetersizlikler söylenebilir, fakat başkalarının düzenleyeceği olaylar karşı çıkarılamaz. Gerçekte başlangıçta Bergson'un **«Felsefî içgüdü»** dediği şey vardır. Bu 'ontolojik' bir deney olarak da belirtilebilir; dünyaya bakış buradan başlar.

Bu görüşün inkâr kabul etmeyen samimi bir açıklığı vardır. Filozof yeni felsefelerle karşı karşıya gelin-

ce, bazı görünüşleri kabul edebilir, ortaya yeni sorunlar çıkarmak zorunda kalabilir. Fakat çıkış noktasını terketmez. Birşeyler katıyorsa, birşeyler çıkartıyorsa, düzeltiyorsa, bu hep daima kendine has bir görüşün içindedir, diğer görüşler buna yabancıdır. Bu nedenledir ki, başkası onu hiç bir zaman yaya bırakamaz, eleyemez, aksini söyleyemez.

Çok defa düşünce, ilerleyen yaşla beraber zenginleşir. Orijinal sezgisini gençlik ya da olgunluk çağında bulur. 50 yaşında buna erişen Kant'ın durumu bir istisnadır. 'İçerme'leri kavrayabilmek için zamana ihtiyaç vardır, çünkü obje olarak insan dünyanın bütünüyle olan ilişkilerini kavramaktan başka birşey gözetmez. Bu tükenmek bilmeyen bir programdır. Yapılardan biri tamamlanıp durunca, filozof kendi hesabına geriler, bu sayede eleştirebilir, kendine yeni sorunlar bulmaya yönelebilir; başka çözüm yolları bulur İlerlemenin, yapının tabiatı icabı duraladığı bir durum da vardır: Sistemi, 60 yaşına doğru üzerine kapanıveren Hegel'in durumu. Dünyanın akışının yıpratıcı bir hesabını verdiğine inanarak, kendisini 'Tarih'in sonuna yerleştirmiştir. Tamamlanan eser yeni gelişmelere izin vermiyordu ve ancak dışardan bir karşı çıkış olabilirdi. Bütün diğer filozoflarda ise sistem açık olarak kalmıştır. Bu filozoflar —son demleri pek verimli olmasa bile—, o zamanı da zenginleştirmeyi bilmişlerdir. Buna sadece iki örnek göstereceğim: Plato ve Kant.

Plato'nun 80 yaşında yazdığı «**Kanunlar**»da zaman ve hafıza üzerine çok güzel bölümler olmasına rağmen, bu eserinin —veriminin bütününe oranla— bir gerileme olduğu konusunda herkes fikir birliği etmektedir: Bir «**Çekilme**», bir «**Fakirleşme**», bir «**işi terketme**» havası vardır. Kendisini karamsar hale tec-

rübelerinin soktuğu sanılmaktadır. «**Cinsimiz o kadar da değersiz değil,**» demektedir. Fakat sonra şunu da eklemektedir: «**Kötülüklerin payı, iyiliklerin payından ağır basıyor**», en büyük nimetler, «**Sanki kötü bir kaderle bulanmış gibi**». Hırçınlığını, insanın tanrılar ve şeytanlar elinde bir kukla olduğunu ilân etmeye kadar vardırıyor. Bu şartlar altında artık site için kusursuz bir politik sistem aramak söz konusu değildir. En az kötü olanını bulmak yeter

Plato insanları yönetmek için mantığa, eğitime, gerçek bilgiye de güvenmemektedir. İnsanlara kanunları zorla kabul ettirmek ve hangi yoldan olursa olsun bu kanunlara uymaları için kendilerini inandırmak şarttır. Plato daha «**Cumhuriyet**» adlı eserinde yararlı yalanı kabul ediyor, fakat buna pek az yer veriyordu. «**Kanunlar**»da ise bu yararlılık, kendisine karşı hiçbir fikir yürütülmeden zafere ulaşmaktadır. Eser didaktik olup, sohbete katılanlar üç ihtiyardır —oysa bundan önceki konuşmalarda her zaman bir genç de sohbete katılırdı—. Söyleyişi ağır ve sıkıcıdır. İhtiyarlığı ve sıkıntısı yüzünden Plato'nun düşüncesi katılaşmıştır. Önceki eserlerinde esinlendiği gerçeği aramak açlığı hiç görülmemektedir. Yaşlılığının bu son devresi, akıl yönünden bir çöküştür.

Bütün bunlara rağmen Plato en derin ve en kişisel eserlerini 62 yaşından itibaren yazmıştır. Sokrat ve ondan sonra gelenlerin etkisinden kurtulmak kendi öz kavramlarının gereklerini anlayabilmek için zamana ihtiyacı olmuştur. 62 yaşında gelişiminde bir bunalım meydana gelmiştir. Önceki eserlerine kıyasla gerilemiş, fikirler teorisinin ne gibi itirazlara yolaçtığını bulmuş; bunlara cevap verebilmek için «**Teetetea**» ve «**Parmenidea**» adlı eserlerinde sorunu temelinden ele almıştır. Megatiklere oranla durumunu be-

lirtmiştir. «**Filozof**», «**Politika**», «**Timea**», «**Kriton**», «**Filebea**» adlı eserlerinde doktrinini aralıksız yenileyip zenginleştirmiştir.

Plato, 74 yaşına doğru yazdığı «**Filebea**» ve «**Testea**»da hata ve bilgi üzerine ortaya attığı soruya cevap vermektedir: «**Bilgi, varlık içinde bulunan ilişkileri, kendi ruhunda taklit etmektir.**» Diyalektiğin en geniş anlatımına bu eserinde raslanır. «**Kanunlar**» bir yana bırakılacak olursa, Plato'nun yaşlılığında yazdığı eserleri, bitmek bilmeyen bir ilerlemeyi temsil ederler. (1)

Kant, 57 yaşında «**Arınmış Mantığın Eleştirisi**»ni yayınladı. «**Yargının Eleştirisi**» tamamlandığı zaman 66 yaşındaydı ve «**Basit Mantığın Sınırları İçinde Din**»i düzenlediğinde de, daha yaşlanmıştı. Bu son iki kitap, sisteminin temel noktalarını yepyeni bir derinlikle işlemektedir. Önceden verdiği eserleri zenginleştirir ve tazeler. Ölümünden sonra yayınlanan eserlerini de, akıl gücü tükeninceye kadar tamamlamaya çalışmıştır. Lachièze - Rey'e göre bu eserler bütün felsefesinin tacıdır. İlk eserlerinde ortaya attığı sorunları, ancak hayatının sonunda tamamladığı «**Uebergang**» (2) da çözümlemeyi becerebilmiştir. Bunların başlıcası şuydu: Yapıcı varoluş olarak aklın kendisine karşı değişebilen niteliği (kipi) nedir? Önceleri psikolojik gerçekçiliğe verdiği yerden dolayı sıkıntı çekiyordu; deney üstü metodu sıkı sıkıya uygulamakta kararsızdı. Yaşlandıkça, —katılaşacağı yerde— direnişlerini altedecek ve eski peşin yargılardan kendisini kur-

(1) Bazı felsefe tarihçileri olgunluk çağını daha dinamik ve yırtıcı olarak nitelerler. Sözgelişi Yvon Brès, «**Plato'nun Psikolojisi**»nde böyle der. Fakat bunlar bile yaşlılık çağının eşerlerinin önemini kabul ederler.

(2) «**Geçit**». Aslında Almanca. (Ç.N.)

taracak kadar kişilğine olan güveni arttı. Ruhsal 'sözde - gerçekler'i dünyanın ve 'ben'in yapısında sadece birer basit an şekine dönüştürdü. **«Uebergang»**, sistemini kişiliğiyle bağdaştıran eserdir. Bilinci, en sonunda özerkliğe kavuşmuş ve gerçeğini kabul ettirmiştir. Faaliyet yararına «Nesne» kaybolmakta, **düşünce**, belirten güç olarak kendisini kabul ettirmektedir.

Filozof, sistemini yaşlanıncaya kadar zenginleştirecek olursa, elbette yeni bir köktencilik yaratmak için kendini çekip kurtaramaz. Kant, Fichte'yi (1) önceden sezmiştir. Fakat Hegel diyalektiğini de keşfetmiş olacağı hayal edilemez. Tıpkı bilgin gibi, o da bir parça ideolojik çıkarlara bağlıdır. Önceki kavramlarını aşıyorsa, bunları korumayı deneyerek aşıyordur, çünkü elenip bir köşeye atılmalarını kabul edemez. Ve ayrıca birtakım **«Akıl alışkanlıkları»** vardır. Düşünce tarzı kendisine o kadar tabiî gelir ki, bunu gerekli görür, faraziyeleri içine öyle bir dal - budak salmıştır ki, bunları gerçekten ayırt edemez.

■

YAZARLAR nasıl yaşlanırlar? Bunlar o kadar çeşitli hedefler güderler ki, soruya cevap vermek çok zordur. Bazıları çok ileri yaşlara kadar yaratıcılıklarını sürdürürler: Sofokles, **«Oidipus Kolona'da»**yı 89 yaşında oynattı. Voltaire, eserlerinin en iyilerini ömrünün son yirmi yılında verdi. Chateaubriand **«Mezarlık Ötesi Anılar»**ın son ciltleriyle **«Rancée'nin Hayatı»**nı yaşlılık çağında yazdı. Goethe de en kusursuz

(1) Fichte (1762 - 1814): Kantın öğrencisi, Schelling'in ustası olan Alman filozofu. Önce Kant'ın sistemini savunmuş, sonra «Ben»den başka gerçek kabul etmeyen mutlak bir idealizme kaymıştır. (Ç.N.)

şiirlerini hayatının son yirmi beş yılı içinde verdi: «Şiir ve Gerçek»le «İkinci Faust», hep bu devrenin ürünleridir. Hugo yaşlılığında haklı olarak geçmişine oranla kendisini aşağı hissetmiyordu: «Düşüncelerimi şiir ve nesir olarak aşağı yukarı yarım yüzyıldan beri yazıyorum, fakat içimdekilerin ancak binde birini söyliyebildiğimi hissediyorum.» 64 yaşından sonra da hayli geniş eserler verdi. Yeats de hayatının sonunda kendisini aştı.

Bunlar birer istisnadır. Genellikle yaşlılık edebiyatta yaratıcılığı desteklemez. Corneille, Tolstoy ve diğer birçoklarında olgunluk çağlarının ürünleriyle hayatlarının son demlerinde verdikleri arasındaki zıtlık, ezicidir. Yaşlıların pek çoğu alışkanlıkla, ekmek parası için ya da çökmemek amacıyla yazmaya devam ederler. Fakat çoğu Berenson'un sözünü haklı çıkartır: «İnsanın altmışından sonra yazdıkları, birkaç defa demlenmiş çaydan daha iyi değildir.»

Şimdi bunun nedenini anlamayı deneyelim. Yazar ne arar? Aradığını hangi şartlarla elde edebilir?

Felsefe insanı bir kavram olarak inceler; evrenle olan ilişkisini bilmek ister. Yazar da evrenselin peşindedir, ama benzersiz olarak. Bir bilim ortaya atmak iddiasında değildir, fakat bilinemeyecek olanı aktarmak ister: Varlığının dünyadaki, yaşanmış anlamını. Benzeri olmayan bir evrensellik içinde aktarır bunu: Eseriyle. Yazar, söyleyişi, tonu, kişiliğinin damgasını taşıyan sanatıyla varlığını belli eder. Evrensel ancak bu yoldan benzersizliğe dönüşür, eseri ancak böyle edebî bir boyut kazanır. Aksi halde ortaya kişilikten yoksun objektifliği içinde, dış bilgilerin düzeyinde bir belge ortaya çıkar, sindirilmişlikten yoksundur bu. Fakat 'yaşanmış' tecrübelerim nasıl

bir başkasının olabilir? Tek bir şekilde: Hayal gücünün çeviriciliği, aracılığı ile.

Bir belge okuyan insan, evreninden ayrılmadan, bu evrenin bir bölümü hakkında bilgi edinmiş olur: Yeryüzündeki her zamanki yerinde, falanca tarafta, yaşantısının filanca zamanında kalır. Edebî eser okuyucusu ise bir başka dünyaya girer, kendisinden başka bir kişinin içine akar. Bu, gerçekten ayrılıp, hayale dalmasını gerektirir. Ama, ancak okuduğu eser kendisine hayallerle dolu bir dünya teklif edebiliyorsa. 'Yaşanmış' tecrübelerini başkasına aktarmak, kâğıt üzerinde ilk iş olarak bunu ifade edecek bir dille yazmak demek değildir: 'Yaşanmış' olan 'formüle' edilmemiştir; yazar için önemli olan, belirli ve anlaşılır önermelerden, söylenmeyen şeylerin bulanık saydamsızlığını söküp çıkartmaktır. Bu yolu izleyerek, hiçbir gerçeği dile getirmeyen bir nesne yaratır. Kendisine de hayalî bir kuruluş sağlar. Sartre da, «**Fareler ve İnsanlar Üzerine**» adlı denemesinde her yazarın bir «**Vampir**»in etkisinde olduğunu yazarken, bu işleme dokunmaktadır.

Elbette yazarın önce aktarma yolunu seçtiğini, sonra hayal gücüne başvurduğunu sanmamalıdır. Yazarın eğilimini çizen, kökteki düşsel seçimidir. Kişilere göre bu seçimin çeşitli nedenleri vardır; fakat bir edebî eserin kökünde daima bulunur. Bu eser de objenin oyunlar, düşlerle kendisine yarattığı gerçek dışı dünyanın, kâğıt üzerine çizilen bir takım işaretlerle biçimlendirilmesidir. O gerçek dışı dünya ki —bir başka boyutta gerçeğin yansıması olduğu için— kararlılıktan yoksundur ve tecrübenin aktarılmasına fırsat vermez.

Demek ki yazmak, karmaşık bir faaliyettir: Aynı hareket içinde hayalî olanı tercihi, aktarma isteğini

gerektirir: Bu iki seçim sırasında çok farklı ve ilk bakışta zıt eğilimler ortaya çıkar. Yaratılan bir dünya yerine, el altındaki dünyaya hak iddia etmek için, saldırgan bir şekilde bunu reddetmek gerekir. Sudaki balık gibi buna dalan ve her şeyin kendisine bağlı olduğunu hesaplayan kim olursa olsun yazamayacaktır. Fakat iletme tasarısı başkasına karşı ilgi duymayı gerektirir; yazarın insanlıkla olan ilişkilerine içli - dışlılık, hor görme bile girse —Flaubert gibi moralini bozmak, kınamak, sarsmak ya da alçaklığının maskesini düşürmek için yazsa da—, yine de insanlık tarafından kabul edileceğini ileri sürer. Aksi halde, insanlığı ihbar etme tasarısı bile, başarısızlığa mahkûmdur ve anlamsız kalır. Yazmak suretiyle, ona sözlü açıklamalarından da çok değer vermiş olur. Herkes ve herşey hakkındaki mutlak umutsuzluk, köklü kin, ancak sessizlikle bağdaşabilir.

Demek yazmayı tasarlamak, insanların yaşadığı dünyayı inkâr etmekle, insanlara yöneltilen bir çeşit çağrı arasındaki gerilimi içermektedir

Yaşlılık güçleri azaltır, ihtirasları söndürür. Önceden de görüldüğü gibi libido'nun kaybolması, biyolojik saldırganlığa yol açar. Yaşlılığın çok defa içine gömüldüğü fizik çöküntü yorgunluk, kayıtsızlık... kişiyi başkasıyla ilgilenmekten saptırır. Birbirine zıt, hiç olmazsa ayrı yönlerdeki iki tasarının bağdaşması demek olan gerilim gevşer. Yaşlı yazar, Flaubert'in **«Sürükleyici neşe»** diye adlandırdığı meziyetten yoksun kalır

Flaubert, yeğeninin uğradığı felâketin etkisi altında, mektuplarından birinde şöyle diyordu: «İyi şeyler yazabilmek için, insanı sürükleyici bir neşe gerek.» Bir diğerinde de şunu söylüyordu: «İyi yazmak için artık bende hiç kalmayan bir neşe gerek.»

Rousseau da 64 yaşında yaratıcı 'meleke'lerinin çökmeye başladığını üzüntüyle hissetti. «**Düşler**»inde gezintilerden birini anlatırken, şöyle yazıyor: «Hâlâ yeşil ve güler yüzlü, fakat yer yer yaprakları dökülmüş kırlar, şimdiden ıssızlaşmış, her yanda yalnızlığın ve kışın yaklaştığının hayalini sunuyordu. Bu görünüşten yaşıma ve kaderime çok benzer tatlı ve hüzünlü bir izlenimler karışımı ortaya çıkıyordu ki, bunun uygulamasını yapmamak imkânsızdı. Kendimi günahsız ve bahtsız bir hayatın yıkılışında, ruhum hâlâ canlı hislerle ve aklım birkaç parlak çiçekle bezenmiş; ama hüzünden solmuş, sıkıntılardan kurumuş olarak görüyordum. Yalnız ve terkedilmiş halimle, ilk soğukların yaklaştığını hissediyordum ve kurumaya yüz tutan hayal gücüm, yalnızlığımı gönlümün dilediği gibi doldurmaya yetmiyordu.»

Rousseau, aynı çağlarda yine şunları yazıyordu: «Şimdiden daha az canlı olan hayal gücüm, eskiden olduğu gibi kendisine hayat veren bir nesneyi seyretmekle coşamıyor; düşlerin coşkunluğu ile daha az sarhoş olabiliyorum; artık ürettiklerimde yaratıcılıktan çok 'anımsama' (1) var. Tatlı bir dermansızlık, olanca 'meleke'lerimi ayağa kaldırıyor; hayat ruhumda derece derece sönüyor. Ruhum dayanıksız zarfından bile, ancak zorlukla dışarı uğruyor...»

Bu dermansızlık, yaşlı yazar ne kadar çok esinlenmek isterse, kendisini o derece fazla hissettirir: Gençken, söyleyecek «**herşey**»i olduğuna kendini inandırmak için herşey bomboş görünür. Yaşlılıkta, işin sonuna varmaktan, kendi kendini tekrarlamaktan

(1) Kaynağı eski bir anıya dayandığı halde, insanın kendi kafasında doğmuş sandığı bulanık düşünce ve anıları belirten felsefe deyimi. (Ç.N.)

korkulur. Gide hayatının sonunda üzülerek şöyle diyordu: «Önceden sakız gibi çiğnenmiş temalara tekrar dönüyorum ve bundan bir yarar elde edeceğimi sanmıyorum.» 81 yaşında, **«Öyle Olsun»**da da şöyle diyor: «Söylemeyi düşündüğüm şeylerin hepsini aşağı yukarı söyledim ve artık kendi kendimi tekrarlamaktan çekiniyorum.»

Aynı şeyleri tekrarlamak rizikosu, yazarın ideolojik çıkarlara bağlı olmasından doğar. Yazar bazı değerleri savunmuş, bazı düşünceleri eleştirmiş, falanca, ya da filanca tutumu seçmiştir. Bunları inkâr etmek sözkonusu değildir. Bir yazarın geçmişine sadık kalarak kendisini yenilemesi olağandır. Bağımsızlığını çıkarlarına tercih etmesi de mümkündür. Bu benim başıma geldi. Okuyucum benden herşeyden önce iyimserlik istiyordu; özellikle kadının kaderi konusunda. **«La Force des Choses»**un sonu ve son yazdıklarım, bu bekleyişi boşa çıkardı ve bu yüzden beni şiddetle kınadılar. Fakat ben kendimin kalıplaşmış bir görüntüsüne saplanmayı reddediyorum.

Her ne olursa olsun, hepimiz biliyoruz ki —ister Flaubert, ister Dostoyevski, Proust, ya da Kafka olsun—, insan ancak kendi kitabını yazar. Edebiyat, yazarı 'tek'liği içinde açıkladığına göre, damgamızı taşıması fecîdir. Yazar çeşitli eserlerinde daima hazırdır; hayatın kendisini yarattığı haliyle, bütünüyle ortadadır. Herşey değişir; biz de değişiriz, fakat kişiliğimizi kaybetmeden. Köklerimiz, geçmişimiz, dünyayla bağlantımız hiçbir değişiklik göstermez. Bizi gelecekte bekleyen hedefler, yapılacak şeyler, söylenecek sözler, hep bununla belirtilir. İnsan geçici olarak kendine birtakım tasarılar bulamaz: Bunlar birer **«İstek»** olarak geçmişimize yazılmış olmalıdır. Camus de, **«Tersi ve yüzü»** adlı eserinde bunu gösteriyordu: **«Her sanatçı böyle-**

ce ruhunun derinliklerinde hayatı boyunca varoluşunu ve söylediklerini besleyen tek bir kaynak saklar. Kaynak kuruyunca, yavaş yavaş eserin duyarlığını yitirdiği, katılaşıp çatladığı görülür. Bunlar görünmeyen akıntının artık sulamadığı 'Sanat'ın verimsiz topraklarıdır. Kuruyup seyrekleşen saç gibi, üstü kireçle sıvanmış sanatçı da artık susmalı, ya da salon adamı olmalı demektir ki, ikisi de aynı kapıya çıkar.»

Hiç şüphe yok, bir sanat eseri bütün enerjisiyle içinde kapalı durduğu bir tohumdan mekanik ve organik olarak çıkıp gelişmez; zenginleştirmeler, sapmalar, gerilemelerle, varoluşun hareketine ayak uydurur. Fakat bir bakıma da çocukluk çağımız tarafından programlandırılmıştır: İşte o zaman kişi bir varlık halinde oluşur ve hep böyle kalır. Artık yapacağı işlerde kendisini yansıtır. Disraeli daha çocukluğunda bakan olmayı kafasına koymuştu; Sartre da yazar olmaya küçük yaşta karar vermişti. Hayatları bu amaçla yöneltildi ve hedefe ulaştı.

Geç yazmaya başlayanlar da, hayatlarının ilk yıllarına sıkı sıkı bağımlıdırlar. Rousseau'nun eserlerinde bu çok iyi görülür: İlk yılların yoğurduğu insanda, isteklerin hepsi canlı olarak bulunur. Yazmaya kalkışmanın kökündeki enginliğe göre, yazılacak şey ya pek çabuk tükenecek ya da —ölüm çok geç gelse bile— yazılacaklar yarım kalacaktır. Rimbaud 20 yaşında artık söyleyecek birşeyi kalmadığını düşünüyordu. Voltaire ise 80'ine geldiği halde susmak bilmiyordu. Her ne olursa olsun, eser bitirmek isteğinin etkisindedir. Yaşlı insan bunun bilincine varır ve Gide'de olduğu gibi, geri kalan ömründe devam etmek konusunda cesareti kırılır.

Bazı yaşlı yazarların susmasının nedeni de başkadır. Eğilimleri —Sartre bunu Flaubert'in ve Genet'-

nin durumlarında göstermiştir—, durumlarındaki zıtlıklarla ortaya çıkmıştır. Yaşamak kendilerine imkânsız birşey gibi görünmektedir; bir çıkmazda çırpınıp durmaktadırlar. Tek kurtuluş yolu, yazmaktır: Kendilerini yiyen zıtlıkların barışmalarını sağlamak için hayal yolunu seçerler. Yaşlılıkta bunu gerçekleştirmişlerdir. Zaten iyi - kötü ömürlerini yaşamışlar ve bunun mümkün olduğu ispatlanmıştır.

Yaşlı insana en az uygun gelen edebiyat türü, romandır. Fakat bu alanda da istisnalar vardır. Defoe romanlarının hepsini, Henri James eserleri içinde en iyileri sayılanları, hep 60 yaşından sonra yazmışlardır. Cervantes, «**Don Kişot**»un ikinci bölümünü yazdığı zaman, 68 yaşındaydı. Hugo'nun yaşlılığında verdiği eserler arasında iki de roman vardır. Çağımızda da herkesi hayrete salan Jonh Cowper Powys, büyük romanlarının hepsini 60'ından sonra yazmıştır. Albert Cohen 73 yaşında en güzel kitabını, «**Efendinin Güzeli**»ni yayınladı. Fakat genellikle yaşlı yazarlar roman yerine şiir ve deneme türlerini seçmektedirler. 60 yaşına kadar birçok roman veren Thomas Hardy, bu yaştan sonra yalnız şiir yazmıştır. Colette de yaşlandıktan sonra ancak anılarını yazmakla yetinmişti. Martin du Gard, «**Thibault**»lardan sonra tasarladığı romanını —uzun yıllar boyunca notlar aldığı halde— bir türlü yazamadı. Niçin?

Mauriac bunu şöyle cevaplamayı denemiştir. «**İç Anılar**»ında şöyle yazıyor: «Fakat zaman geçtikçe, kalımsız geleceğimiz ufaldıkça, ortaya sürülecek birşey kalmayıp, eser tamamlanınca ve kopyalar yerine kaldırılınca; insanlık serüveni sonuna yaklaşınca, roman kişileri benliğimizde kımıldanacak yer bulamamaya başlarlar. Geçmişimizin katı ve bozulmak nedir bilmeyen, artık içine hiçbir şeyin sızamadığı, uzakta

veya yakında olan ölümün hazır beklediği kitlesi arasında sıkışmışlardır.» Bir de şunu diyor: «Gençlik çağı sona erip son dönemecin yaklaştığı sırada, kendi öz hoşnutsuzluk bunalımlarımız, politikanın gündelik çalkantısını bastıramaz hale gelir, çünkü içimizdeki artık sessizlik ve yalnızlıktır İşte o zaman roman okumanın bizi sıktığı ve en güzel hikâyeler yerine, tasarlanması mümkün olmayan 'Tarih'i tercih etmek gerektiği kehanetinde bulunuruz.»

1962'de şöyle diyor Mauriac: «Gerçek şu ki, kendi tarihimizin son bölümüne vardığımızda, keşfedilen herşey bize anlamsız görünür. Sonla hiçlik arasında, —yaşlılık denen bu belirsiz sınır üzerinde,— içimizde yalnız etten kemikten yaratıklar varlıklarını henüz sürdürmektedirler.»

Ben de geleceğe doğru atılma gücümüz tükenecek olursa, bunu hayalî bir kahramanda yeniden yaratmanın zor olduğunu düşünüyorum. İnsanlık serüveni —ne onu, ne de bizi— yeteri kadar ilgilendirmektedir artık. Roman yazarının geçmişle olan ilişkisine gelince, bunu başka türlü anlıyorum. Yazdığım eser hem uzaktaki bir kaynağa, hem de şimdiki zamana bağımlıdır. Hayalî eser, diğer bütün türlerden daha çok, gerçek dışı bir dünya yararına 'veri'nin yokedilmesini gerektirir. Bu gerçek dışı dünya çok eski bir inanılmaz âlemde kök salmışsa, hayat ve renk bulabilir Gündelik olaylar romancıya bir dayanak noktası, bir çıkış noktası sağlayabilir. Yazar bunları aşmalıdır ve bu aşmayı benliğinin derinliklerine inerek, en mutlu şekilde gerçekleştirebilir. Fakat bu defa da aynı temaları ve tutkuları bulacak ve aynı şeyleri sakız gibi çiğnemek tehlikesiyle karşılaşacaktır Aksine, anılar, otobiyografi, deneme türleri, tecrübeleri meydana getirir ki, bunların çeşnisi —yazar için— zenginleştirici niteliktedir Konuşan hep odur; fakat yeni şeyler-

den söz ederken, kendi kendini tekrarlama rizikosu daha azdır. Oysa yeni bir bahane bulup dünya hakkındaki kendi temel, fakat aynı olan görüşünü açıklamaya kalkınca, riziko artar. (1)

Yaşlı yazarın şansı başlangıçta orijinalitesini hep muhafaza eden köklü tasarılara sahip olması ve bunların —genişlikleri sebebiyle— ölümüne kadar açık kalışlarıdır. Dış dünya ile olan canlı ilişkilerini sürdürmeye son vermemişse, aradığını, çağrıldığını görecektir. Voltaire ve Hugo bu bahtlı yazarlardandır. Diğerleri ise eski yapraklar üzerine bir sünger çekmekte ya da susmaktadırlar.

■

MÜZİSYENLER çalışma tarzları üzerinde asla sır vermemişlerdir. Gözlemlere bakılırsa, eserleri genellikle aradan geçen yıllarla birlikte ilerlemektedir. Bir kısmı Mozart ve Pergolèse gibi erkenden kendilerini göstermektedir. Acaba hayatları uzun sürseydi, gelişmeye devam edecekler miydi, yoksa kendi kendilerini mi tekrarlayacaklardı? Muhakak olan, Bach'ın yaşlılık çağındaki eserlerinin en güzel besteleri sayılacağı ve Beethoven'in de son kuartetleri ile kendisini aştığıdır. Müzisyen bazan en büyük şaheserlerini çok ileri yaşında besteler. Monteverdi **«Poppée'nin Taç Giymesi»**ni yazdığında, 75 yaşındaydı. Verdi **«Otello»**yu yazdığı zaman, 72, operalarının en cüretlisi olan **«Falstaff»**u bestelediğinde de 76 yaşında bulunuyordu. Stravinski yaşlandığı halde hem kişiliğini

(1) Mauriac burada söylediğimi bizzat kendi örneğiyle doğrulamaktadır. «Bloknotlar»ını yazdığı zaman —hiç olmazsa bir süre için— kendi kendisini yenilemiştir. Buna karşılık son romanı, olgunluk çağında yazdıklarının örneği gibidir

koruyabilmiş, hem de yeni müzik şekillerine ayak uydurabilmiştir: Yaşlılık çağının eserleri olgunluk çağındaki bestelerine oranla çok daha orijinaldir ve hiç de daha az değerli değildir. Ben, bu yükselişleri müzisyenin uymak zorunluğunda olduğu kurallarla açıklıyorum.

Sanatçı, orijinalitesini ortaya çıkarmak için uzun bir çıraklık devresi geçirmek zorundadır; üstelik müzik, kolayca başkalarının etkisi altında kalınan bir dal olduğu için, daha da zordur; besteci haklı olarak hatırlamalardan çekinir. Yazarın görevi, 'yaşanmış' tecrübelerine evrensel bir nitelik kazandırmak iken, müzisyenin benzersizliği herşeyden önce kullandığı tekniğin ve yaratmak için dayandığı ses alanının evrenselliği altında ezilir; duygularını önce çekinerek ifade eder. Kendisine çok güvenmesi şarttır. Demek ki bunun için daha önceden birkaç eser bestelemesi de şarttır. Ancak kendisine olan güveniyle yalnız uymak zorunda olduğu kurallar içinde yenilikler yaratmaya cüret etmez, fakat bir bakıma kendisini aşar. Monteverdi çağdaşlarının **«Şeytanî»** dediği akortlara bu sayede cüret etmiş, Beethoven de, kıt anlayışlı dinleyicinin tüylerini diken diken eden **«Düzen bozuklukları»** karşısında bu sayede gerilememiştir.

Müzisyen için yaşlılık, yazarın gençliğinden, hiç olmazsa olgunluğundan itibaren sahip olduğu bir bağımsızlığa doğru yürümek demektir; çünkü uyulması gereken kurallar sistemi çok daha az boğucudur.

■

RESSAMLAR, müzisyenler gibi sıkı kurallara uymak zorunda değillerdir; fakat onlar da sanatlarındaki güçlüklerin üstesinden gelebilmek için zamana

muhtaçtırlar ve çok defa şaheserlerini son demlerinde verirler. Giovanni Bellini de bu çağda —İtalyan resim sanatına yeni ufuklar açan Messinalı Antonio'nun Venedik'e geçişinden sonra— kendisini keşfetmiştir En ulu eserlerini 75 - 86 yaşları arasında vermiştir; bunlar arasında Aziz Zacharie ile Loredano dukasının ünlü portreleri de vardır. Dürer kendisine Venedik'te rasladığı zaman 80 yaşındaydı ve şehrin en şöhretli ressamı olarak tanınıyordu. Titien de yaşlılığında çok güzel tablolar yapmıştır. Rembrandt şaheserleri sayılan son tablolarını yaptığı zaman, 60'ından daha yaşlı değildi; ama Franz Hals, **«Régentes»** ları ile sanatının doruğuna eriştiğinde, 85'ine varmıştı. Guardi, **«Gri deniz kulağı»** ve **«S. Marcoula yangını»** tablolarını tamamladığı zaman, 76 yaşındaydı, bu eserleri de şaşırtıcı ve empresyonizmi kusursuz bir biçimde haber veren resimlerdi. Corot en mükemmel tablolarını, özellikle **«Sens katedralinin içi»**ni çizdiğinde, 80 yaşına merdiven dayamıştı. Ingres de **«Kaynak»**ı 76 yaşında yaptı. Monet, Renoir, Cézanne ve Bonnard, ömürlerinin son demlerinde kendi kabiliyetlerinin ötesine ulaşmışlardır hep.

Ressamlar bilginlere oranla geçmişin yükünden, geleceğin kısalığından daha az etkilenirler. Eserleri, birçok tablonun bir araya gelmesiyle yaratılmıştır; her yaratışta hiç dokunulmamış bir tuval karşısındadırlar. İşleri, birbirini kovalayan bir başlangıçlar dizisinden ibarettir Ve bir tablo, bilimsel bir teorinin pişirilip kotarılmasından daha az zaman gerektirir: Ressamlar ise başladıklarında, bunu tamamlayacaklarından aşağı yukarı emindirler. Yazarlarla kıyaslandıklarında, çok talihli oldukları görülür; kendi öz cevherleri ile beslenmezler. Geçmişin uzantısında değil, şimdiki zamanda yaşarlar. Dünya kendilerine tükenmek bil-

meyen renkler, ışıklar, ışıldamalar ve biçimler sağlar. Hiç şüphe yok, onlar da kendi eserlerini yaratmaktadırlar; fakat bu eser hiç bitmemecesine açık kalır.

Her yaratıcı ömrünün sonuna vardığında, kamu oyu karşısında daha az çekingendir, kendine daha çok güvenir. Her ne yaparsa yapsın, kendisine hayranlık besleneceği fikri onu işin kolayına ve eleştirme duygusunu söndürmeye yönelir; fakat titizliğini devam ettirebilirse bu, yalnız kendi 'ölçüt'lerine güvenmek, hoşa gitmek —ya da gitmemeye aldırmamak— yerine, kendisi için büyük bir avantajdır. Yalnız yazar bu bağımsızlıktan pek az yararlanır, çünkü çok defa söyleyecek bir şeyi kalmamıştır. Oysa ressam için resmi yapılacak daha birşeyler vardır ve o olmadan dehasını gösteremediği hükümranlıktan dilediği gibi yararlanır.

Ressam da, tıpkı müzisyen gibi çıraklık devresinde çağının derin etkisi altında kalır. Dünyayı kendisinden önceki kuşakların tablolarından geçerek görür; kendi gözleriyle dünyaya bakmayı öğrenmek, uzun iştir. Örneğin Bonnard başlangıçta Gauguin'i taklit ediyordu ve işlenen konuya büyük önem veriyordu. 61 yaşında çizdiği «Petit Poucet kahvesi»nden itibaren, konu, renklerin yararına kaybolmaya yüz tuttu. 66 yaşında şöyle yazıyordu: «Öyle sanıyorum ki, insan gençliğinde nesne ve dış dünya karşısında heyecanlanıyor; âdeta sersemliyor. Daha sonra iç dünya üste geliyor. Heyecanını ifade etmek ihtiyacı, ressamı şu ya da bu çıkış noktasını; şu ya da bu biçimi seçmeye itiyor.» Desenleri gittikçe daha cüretli olmaya başlayan birer çizi'ştirmedir artık. 'Perspektiv'i ihmal etmekte, 'objeler'in alışılmış görüntüsünden gittikçe daha kararlı bir biçimde uzaklaşmakta, haya-

tı ve sıcaklığını anlatmayı araştırmaktadır. Son tablolarındaki şaşırtıcı hava da bundan doğmaktadır.

Goya'nın yaşlılığı yalnız gittikçe ululaşan bir mükemmelliğe doğru yükseliş değil, sürekli bir yenilenmedir de. 1810 yılında Fransız işgali ve bunun kanlı sonuçlarından üzülerek —85 adet— **«Savaş felâketleri»** tablolarını yapmaya başladığında 66 yaşındaydı. 1808 ayaklanmasına da katılmış, gerillalara araç-gereç temini için gönüllü yazılmıştı. Bununla beraber belli başlı Fransız şöhretlerinin tablolarını yapmayı da reddetmedi; Paris'e gönderilecek en güzel tabloların seçiminde diğer iki ressama başkanlık etmekten kaçınmadı; Fransızların verdiği nişanı da kabul etti. 1814'de Fransız boyunduruğundan kurtuluştan sonra Tasfiye Komisyonu tarafından cezalandırılmaktan paçayı zor kurtardı. Yine de VII. Ferdinand'ın resmî kıyafetli büyük boy bir tablosunu yaptı. Aynı yıl —artık 70 yaşındaydı— trajik anlam taşıyan ve gerçek birer şaheser olan **«Memlûkların hücumu»** ve **«Kurşuna dizilme»** tablolarını yaptı. **«Dev»**i ve kendisini 50 yaşında gösteren (gerçekten çok güzel bir eser olan) kendi portresini de tamamladı. 1815'de boğa güreşleri adı altında topladığı bir dizi gravür meydana getirdi. Sipariş üzerine bir takım resmî kişilerin ve dostlarının (hepsi de gerçekten çok güzel olan) portrelerini bitirdi. 1818'de **«Filipinler Juntası»**nı tamamladıktan sonra, resmî meslek hayatının ve gözde ressam yaşantısının artık sona erdiğine karar verdi.

Bundan böyle hiç sipariş kabul etmeyecek ve yalnız kendisi için çalışacaktı. Eserlerine devam edebilmek için tam bir bağımsızlığa ihtiyacı vardı. Önce ıssız bir ev satın aldı. Yıllarca önce işitme duygusunu yitirmiş olduğu için, bu eve ülkede **«Sağırın evi»**

adını taktılar. 1812'de karısını kaybetmişti. Evini yönetmek için Dona Leocadia adında uzak bir akrabasını getirtti, o da o zamanlar 3 yaşında olan küçük kızı Rosarito'yu yanına aldı. Goya, evin duvarlarını ünlü **«Kara tablolar»**ı ile doldurmaya başladı. Bu tablolarda, kimsenin ne diyeceğine aldırmadan, hayal gücünün doludizgin yol almasına göz yumdu (1). **«Bir çocuğu parçalayan Saturn»**, **«Pré au Bouc cadıları»**, **«Kumlu köpek»** gibi eserleri, yapılışlarının yeniliği ve ilhamlarının zenginliği ile insanı şaşırtmaktadır Aynı zamanda bir dizi de gravür hazırladı. **«Uyumsuzlar»** adını verdiği diziye **«Düşler»** ve **«Atasözleri»** de dahildir. Bu gravürlerde sert ve keskin çizgilerle, budalalığın zaferlerini anlatır.

Hep kendini yenileme arzusu içinde olan Goya, 1796'da Leipzig'de keşfedilen taş basma tekniğini 1819'da İspanya'ya getirdi. İlk taş basma eseri, bir iplikçi kızı gösteriyordu. Daha sonra başka eserler de yaptı.

77 yaşında Bordeaux'ya iltica etti. Dostu Morantain, «Goya yaşlı, sağır, zayıf olduğu ve tek kelime Fransızca bilmediği halde geldi. Tek uşağı bile yoktu. Buna rağmen dünyayı görebildiği için memnun ve istekliydi,» diyordu. Paris'e bir gezi yaptı, sonra yerleşmek üzere tekrar Bordeaux'ya döndü. Artık gözleri hemen hemen hiç görmüyordu. Çalışırken, üstüste birkaç gözlük takması, bir büyüteçten yararlanması gerekiyordu. Yine de bir dizi başarılı taş basması yapmaktan geri kalmadı: **«Bordeaux boğaları»**, **«Aşk»**, **«Kıskançlık»**, **«Endülüs şarkısı»**. Hayvanlar, dilenci-

(1) Goya'nın hayranlarından Baron Erlanger sonradan bu evi satın almış, resimleri duvarlardan indirterek tuvallere yerleştirmiş ve tümünü Prado Müzesi'ne armağan etmiştir.

ler, dükkânlar kalabalıklar çizdi. Artık 10 yaşında olan ve santçının çok bağlandığı Rosarito da minyatürler yapmak istemişti ve Goya, hiç de iyi görmediği halde, onunla birlikte çalıştı. Ölümünden bir yıl önce, 81 yaşında, bir rahibeyle bir rahip portresi yaptı; bunlar Cézanne'ı hatırlatmaktadır

Goya yaşlılık 'tema'sını ömrünün son yıllarında sık sık işledi. **«Heveslerin ölümüne kadar»**da da XVI. ve XVII. yüzyıl edebiyatında yaygın biçimde işlenmiş olan konuyu tekrar ele alıyordu: Hâlâ güzel olduğunu sanan yaşlı kadın. Memnun memnun aynaya bakarak şapkasını giyen çirkin bir kocakarının resmini yaptı. Arkasında duran bir takım genç adamlar onun bu haline bıyık altından gülüyordu. 1817'de aynı temayı **«İhtiyar kadınlar»** tablosunda yeniden işledi. İğrenç denecek kadar çirkin iki kocakarı, aynada kendilerini seyrediyordu; arka plânda da, kocaman iki kanadıyla, elinde bir süpürge tutan 'Zaman' duruyordu. Ama İspanyol edebiyat geleneğine bağlanışı **«Célestine»**de daha iyi şekilde belirmektedir Muhteris yüzlü, çok açık - saçık giyinmiş bir genç kız, balkonda kendisini teşhir etmekte; ardında ise tiyatro oyunlarının malûm cadı tipi görülmektedir: Karga burunlu, uzun tırnaklı sivri parmakları arasında tespihini çeken dehşet verici bir kocakarı. Goya, **«Büyücüler Toplantısı»** adlı eserinde de bir sürü cadı resmi yapmıştır. 80 yaşında iken, yüzü ak sakalının ve yeleyi andıran saçlarının içine gömülmüş, koltuk değneklerine dayanan bir ihtiyar resmi yaptı. Tablonun altına **«Daima öğreniyorum»** diye yazmıştı. Goya kendisi ve yenliğe olan düşkünlüğü ile alay ediyordu.

Baudelaire, sanatçının yaşlılığının kendisi için temsil ettiği şaşırtıcı gençleşme karşısında pek afallamıştı: «Sanat hayatının sonunda Goya'nın gözleri

öylesine bozulmuştu ki, söylediklerine bakılırsa, kalemlerinin uçlarını başkaları yontuyordu,» diye yazmaktadır. «Buna rağmen, o çağda bile, yine de çok önemli büyük taş basmalar, başarılı levhalar, minyatür biçiminde geniş tablolar yaptı. Büyük sanatçıların kaderini yöneten bu eşsiz yasayı destekleyen yeni bir delil ki, hayat kendisini —aklın aksine— yönetirken, bir taraftan kaybettiklerini diğer taraftan kazanmak isterler. Böylece yeniden güçlenerek, cesaret bularak, cüretlerini arttırarak gittikçe gelişen bir gençliğin peşinde, mezara kadar ulaşırlar.»

■

YAŞLILIK hakında genel olarak söylediklerimizi, aydınlar ve sanatçılar dolayısıyla kesin örneklerle görmüş olduk: Hepsi de geleceklerinin kısalığının ve içine kapatılmış oldukları 'Tarih'in aşılmaz benzersizliğinin bilincine varmışlardır. Durumlarını belirtecek iki etken işe karışır: Başlangıç tasarılarının genişliği ve geçmişin az-çok insanı felce uğratan yükü.

Yaşlılığın bilginlerde katılık ve kısırlığa sebep olduğu görüldü. Sanatçılar ise, aksine, eserlerinin eksik olduğu, daha zenginleştirebilecekleri izlenimini taşırlar. Fakat bu defa da bitirmek istedikleri iş için zamanları yetmez; boşuna yorulurlar: Michel Angelo, harcadığı çabalara rağmen San Petro katedralinin kubbesini görememişti. Çok defa da bir denge kurulur: Zaman darlığı gırtlağınıza sarılmadan önce yapılacak şeyler vardır. Hattâ ilerlemek bile mümkündür. Fakat hayatın bu çağında yaşlılar insanı hayal kırıklığına uğratacak bir karaktere sahip olurlar. Evet, ilerleme kaydedilir, ama sürünerek. En iyi durumunda bile, yaşlı insan ulaştığı doruğu yine aşamayacaktır.

Post değiştirmek için yararsız işlere kalkışanlar da vardır Bunlar, kendilerini yenileyecekleri yerde, komik durumlara düşerler. Gerçekte eser, anlaşılmamış biçimde zenginleşebilir ya da böyle kalmaya devam edebilir.

Bu düşünce, hele fizyolojik yıkıntı, hastalıklar yorgunluklar çalışmayı zorlaştırırsa, cesaret kırıcı da olabilir Fakat bazı yaşlılar savaşa devam edebilmek için kahramanca bir çaba gösterirler Bu kahramanlık —Renoir, Papini, Michel Angelo'da olduğu gibi— yalnız dikkafalı bir vücutla olan ilişkilerde görülmez. Ölümün ergeç yarıda bırakacağı 'son'un geldiğini bilerek ve sindirerek çalışmaya devam edip kendisini aşmaya çabalamak da bir kahramanlıktır. Bunda sanatın, düşüncenin değerinin 'yaşanmış bir tasdiki' vardır ve takdire lâyıktır Üstelik genç kuşakların karşı tutumu yalnız bilgini değil, sanatçı ve yazarı da hedef tutar. Bonnard eserlerini zenginleştirirken, buna sırt çeviren gençliğin **«İnsafsızlığından»** acı çekiyordu.

Yaratıcı bir hayatın sonunda insana en ağır gelen şey, bu kuşkuyu içine atmaktır. Gençler karşı çıkmayı umutsuzluğa, intihara kadar götürebilirler: Van Gogh, Nicolas de Staël gibi. Bitmişlik ve getirdiği imkânsızlıklar her yaşta farkedilebilir. Genç adam —kendisinden memnun olmasa bile— genellikle önünde açılan geleceğe umutla bakabilir. Oysa yaşlı insan için artık her şey bitmiştir Eserinde zayıf taraflar keşfedecek olursa, bunu kökünden değiştiremiyeceğini bilmek kendisine çok ağır gelir. Monet arada sırada resimlerinin değerinden ciddî olarak kuşkulanır ve üzülürdü. Yaşlı insan, çalışmasından memnun olsa bile, başkasının yargısındaki eserini tehlikede hiseder, özellikle kendisini gelecek kuşaklara kalıp

kalmaması konusunda yargılayan eleştirilerden çekinir.

Çünkü gelecek kuşaklara kalmak, ölüme karşı başvurulan bir çıkar yoldur; öldükten sonra yaşamak vaadidir Eser, gelecek kuşaklara ulaşabilecek, belki de ölümsüzlüğe kadar yaşamak şansına erecektir Ronsard'ın, Corneille'in çağında bu gerçekten avutucu bir düşünceydi; çünkü krallık rejiminin hiçbir zaman değişmeyeceğini, uygarlığın aynı seviyede kalacağını, insanların da başkalaşmayacaklarını düşünüyorlardı. Kazandıkları şan, hep devam edecekti sanki. Bugün ise artık bu tür hayaller beslemiyoruz. Toplumumuzun tam bir değişme halinde olduğunu biliyoruz. Toplum acaba ne tür bir sosyalizme, teknokratik rejime ya da barbarlığa erişecek diye kendi kendimize soruyoruz. Kimse bir şey bilmiyor. Fakat geleceğin insanlarının bizden farklı olacakları muhakkak. Bu nedenledir ki Franz insanları **«Altona Mahkûmları»**nda birer yengeç olarak düşünmüştür. Haberlerimizin onlara ulaşacağını sansak bile, bunu hangi yoldan çözeceklerini de şimdiden kestirmemiz imkânsız. Her ne olursa olsun, bir roman ya da bir tablonun anlamı, çağdaşları ile gelecek yüzyıllar için aynı olamaz. Şimdiki zamanda okumak ve seyretmekle, geçmişin mesafesi arasından aynı şeye kalkışmak, tamamen başka şeylerdir.

Yakın gelecek için bile eser, insan değerine ne kadar çok inanırsa, o kadar büyük sıkıntılar doğuracak rizikolarla karşı karşıyadır. Her şeyden önce dış etkenler nedeniyle yokedilmek kuruntusu gelir: Freud psikanaliz için bundan çekiniyordu. Yüzünün biçimsizleşeceğini düşünmek de daha az acı değildir Newton, yerçekimi kanununun biçimsizleşip katılaşacağını biliyordu; bu sapmaları önlemek için bir sürü boşuna

'ikaz'da bulundu. Nitzsche yanlış yorumlamalara sebep olcağım diye çok korkuyordu; gerçekten de Nazilerin 'üstün insan' kavramına verdikleri anlamı, yaşasaydı herhalde reddederdi.

Kibirli bir kişi için çalışmalarının geleceğinden çok, ünü sözkonusudur Takdir edilmediğini düşünecek olursa, gönülden yarının insanlarına başvurur Edmond de Goncourt kendini Zola'ya tercih edebileceğini söylerdi. Aksine, daha sağlıklarında şöhrete kavuşan Bernard Shaw, Hardy, Meredith ve daha birçok başkalarının da kurbanı olduğu bir çeşit denge kanunu yüzünden, yetişen kuşakların kendilerine karşı adaletli davranmayacaklarını düşünüyordu. Zaten unutulan, anlaşılmayan, gözden düşen, hayranlık duyulan hiçbir kimse, gelecekteki kaderi hakkında kararara varılırken hazır bulunmaz. Sadece bu bilinçsizlik emin bir şeydir ve benim görüşüme göre, bütün faraziyeleri şüpheli kılmaktadır.

■

YAŞLI insanın hayat ile olan ilişkisi üzerindeki bu araştırmayı tamamlamak için, birkaç politikacının yaşlılıklarını da gözler önüne sereceğim. Politikacı, ne bilgin ve filozof gibi soyut bir alan, ne de bir hayal dünyası seçmiştir O, gerçeğin içine demir atmıştır: çağının tarihini bir takım hedeflere saptırmak için, insanlar üzerinde etkili olmak ister Bu teşebbüs kendisinde bir meslek biçimine bürünebilir Sözgelişi, çocukluğundan beri bakan olmak isteyen Disraeli gibi. Politika önce bir 'içtekileri arama' biçiminde ortaya çıkar; güdülen hedef her şeyden önce ve her ne olursa olsun, bir iktidarın yürütülmesi ve bunun sağlayacağı prestijdir Bazı başka hallerde —herhangi bir

şekilde yetişmiş bir kişide— olayların akışıyla ortaya çıkan bir söz vermedir; adam, kendisinin çağrıldığını, arandığını hisseder, genellikle iki tutum birleşir.

Politikada kariyer yapan, bazı hedefler seçecek ve artık bu hedeflere ulaşmak için aranılan kişi olacaktır Disraeli'nin durumu buna örnektir. Somut bir görevin gerektirdiği insan, gereğini yerine getirmek için iktidarda olmak isteyecektir Muhakkak ki politika, aydınlar ve sanatçılardan da çok başkalarına bağımlıdır. Aydınlar ve sanatçılar, malzemesi insanlar olmayan eserleriyle tanınırlar, bu insanlardan yararlanarak onlara hizmet etmiş olurlar Başarısı, başarısızlığı hep onların elindedir ve tepkilerinin ne olacağını önceden hiç kestiremez. Yaşlılığında bunlardan ne sonuçlar çıkacağını incelemeden önce, yaşlanan insanın 'Tarih'le olan ilişkisinin genellikle ne olduğunu görmek iyidir.

'Tarih'in çeşitli çehreleri vardır. Bazı toplumlarda hiçbir rol oynamaz. Ortaçağ'da bir felâket gibiydi: Selâmet bir başka dünyadan bekleniyordu. Aydınlıklar çağında ise umutlarla dolmuştu. Bugün, birtakım vaadlerle birlikte tehditler de getirmektedir Sözgelişi, gezegenimizin nükleer bir bombayla tamamen ya da bir bölümüyle mahvolması gibi. Bu ihtimali pek ciddiye almayan insanlara rasladım: İnsan öldükten sonra neler olup biteceğine hiç aldırır mı? Hattâ dünyanın da bizimle beraber sona ereceğini bilsek bütün kuruntularımızı unutabileceğimizi söyleyenler de var.

Bazı kimseler ise —bunlar arasında ben de varım— bu düşünce karşısında dehşetle ürpermektedir. Herkes gibi ben de ölümsüzlük kavramının bilincine varmaktan âcizim, ama dünyanın sonunun

gelmesini de kabul edemiyorum. Hayatımın içine kazıldığı bu serüvenin sonsuzluğa kadar sürüp gitmesini istemek ihtiyacındayım. Gençliği seviyorum; insanın türünü devam ettirmesini ve daha iyi günler görmesini diliyorum. Bu umut olmasaydı, yol almakta olduğum yaşlılık çağı bana hiç dayanılmayacak bir şey gibi gelirdi.

Bazan büyük politik ve sosyal değişikliklerin yaşlılığın çehresini değiştirdikleri görülür Kant, Bastille kalesinin alınmasından sonra, kendisine Fransa'dan haberler getiren kutunun önüne kadar her gün yaptığı gezintiden vazgeçmişti. Toplumun ve kişinin açılmasına yol olacak bir ilerlemeye öteden beri inanıyordu ve Devrim'in, tahminlerini onayladığını düşünüyordu. Böylesine bir talih pek enderdir, çünkü yenilgiler mutlak, başarılar da çürüktür. Umutlarımızda çok defa hayal kırıklığına uğrayarak, haklı olmanın karışımıyla mutluluğu asla tadamayız. Fizikçi Planck, «**Gerçek asla zafer kazanamaz: Rakipleri en sonunda ölür,**» diyordu. Ben, şahsen Cezayir savaşını dehşetle sineye çektim. Bağımsızlık neşeyle karşılayamayacağım kadar çok can kaybına sebep olmuştu. Mirabeau. «İyiliğe giden **yol**, kötülükten de **beterdir**,» demişti.

İnsan gençliğinde, önünde hayalî bir ölümsüzlük olunca, hızla ileri atılır; ama daha sonra bu hızı kendisinde bulamaz. Geri dönüşlere gelince, bunların kesin bir yönü vardır Gençler bir başka yarın hayaliyle oyalanmaktan hoşlanırlar; geri dönüş, belki ileri doğru atılmak için bir destek olur Yaşlılar ise, uzun vadede geleceğe güvenseler bile, bu geri dönüşü garanti edemezler İnançları kendilerini yeni hayal kırıklıklarına karşı savunamaz. Bazan da benliklerini terkederler ve olaylar artık varlıklarının bir yalanlaması

gibi ortaya çıkar. Casanova'yı kahreden şeylerden biri de, içinde yaşadığı eski dünyanın Fransız Devrimi tarafından başaşağı edildiğini görmek olmuştu. Kapatıldığı Bohemya şatosunda Mirabeau'yu «Rezil bir yazar» olmakla suçluyordu.

Bu tür hayal kırıklığının etkili örneklerinden biri de Anatole France'tır Jaurès tipi, yani 'insancıl ve iyimser bir sosyalist' olan yazar, yakın bir gelecekte, şiddete başvurmadan çok daha iyi ve adaletli bir dünyanın yaratılacağına inanıyordu. 1913'te —o zaman 69 yaşındaydı— «Evrenin tüm halklarının barışa doğru yürüdüklerini» düşünüyordu. «Halk proletaryalarının ergeç birleşeceklerini» söylüyordu. Her ülkedeki proletarya sınıfının barışçı ve savaşa karşı ayaklanmaya hazır olduğuna inanıyordu. Kapitalizmin ille de insanlığı savaşa yönelttiği inancında da değildi. Almanya'ya yaptığı bir geziden dönüşünde, şöyle diyordu: «Almanya'nın savaş istemediği muhakkak.» 1914 yılı nisan ayında verdiği bir nutukta, «Dargınlıkları unutan Avrupa'nın yakında birleşeceğinden» dem vuruyordu. İnsan mantığına güveni vardı; öldürmek, yoketmek herkes için uğursuzluktu; insanlık neyin kendisine yararlı olduğunu bilecek kadar sağduyu sahibiydi.

1914 Ağustosunda savaş patlak verince, daldığı hayal âleminden uyandı ve o derece sarsıldı ki, ekim ayında intihar etmeyi bile düşündü. Bir dostuna şunları yazdı: «Yaşamaya tahammülüm kalmadığına göre ve bitkinlikten yerimden de ayrılmadığım için, bana bir miktar zehir göndermen için yalvarıyorum sana.» Bu arada —sonradan pişman olduğu— birkaç yazı yayınlayarak —günün akımına uyup— Alman militarizmini mahkûm etti; fakat sonra mütarekeye kadar sustu. Yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre, idealist ve reformcu görüşlerinden caymıştı. Kitlelerin sava-

şı önleyebilmelerine artık imkân kalmamıştı. Çok defa pek ümitsizdi. 1915 yılı aralık ayında şunları yazdı: «Varolmak bana dayanılmaz birşey gibi geliyor ve hiçliğe karışmak için yanıp tutuşuyorum.» 1916 yılı haziranında: «Aklım da beni bırakıyor. Beni asıl kahreden, insanların kötülüğünden de çok, budalalıkları.» 1916 yılı Aralık'ında: «İnsan budalalığının sonu yok

Savaşı durduramadıkları için çok üzülüyordu. Uzun —öfkeli ve alaycı— bir mektubunda şu kelimelerle görüşünü özetledi: «Acelemiz yok. Savaş Fransa'ya günde sadece 10.000 insana maloluyor.» 191[illegible] yılı kasım ayında da şöyle yazıyordu: «Hüznümün ve endişelerimin sınırı yok artık.» Clémanceau'nun mahkûm ettirdiği adamların tarafını tuttu, Caillaux'yu üstü kapalı, Rappoport'u gürültülü biçimde savundu. «Çok yaşadım,» diye yazıyordu yine. «Avrupa'yı üzen dehşetin sonunu bile görmeyi dilemiyorum. Ne bir şey arzuluyorum, ne de bir şeye inancım kaldı, tek istediğim ölümsüz hiçlik!»

Rus devrimi karşısında çok sarsıldı: «Daha iyi bir geleceğe doğru ilk kararlı adım, Karl Marx'ın doktrinlerini uygulamak olacaktır. Barışçı yol aşılmıştır,» diye yazıyordu. Savaş kendisine tethişin gerekliğini göstermişti, fakat bu fikre aklı kolay kolay yatmıyordu: «Bu savaşın sonunun da tethiş çağını kapatacağından şüpheliyim. Evrensel bir silâhsızlanma için, halkların ayaklanması gerek... Bu dehşetli savaş, onun kadar dehşet dolu üç-dört savaşa gebe. İşte korkunç gerçek bu.» Bu gerçek kendisine cefa çektiriyordu. 3 Ekim 1918'de şöyle yazıyordu: «Yaşlılar hakkında bilinenin aksine, kalbim çok daha müşfik hale geldi ve hayat bana sürekli bir işkence.»

Mütarekenin imzalanmasından sonra «Savaşın dünya ihtilâline yol açacağı» umudunu besliyor ve

Sovyetler'e karşı beslediği hayranlığı tekrarlıyordu. 1919 yılındaki grevler ve işçi eylemleri, sosyalizmin iktidara geleceği hakkındaki umutlarını destekliyordu. Yeniden ve açıktan açığa mücadeleye katıldı. Seçmenlere hitap eden bir çağrı yayınladı: **«Sınıf savaşı ancak sınıfların ortadan kalkmasıyla sona erdirilebilir... Herşey bizi sosyalizme doğru götürüyor.»** Kendisi ne Sosyalist Parti'ye, ne de Komünist Partisi'ne kaydolmuştu, fakat her iki tarafta da dostları vardı. 1922 yılında **«L'Humanité»** (1) gazetesinde **«Sovyetler'e Selâm»** başlığı altında bir yazı yayınladı ve Rus devriminden **«Halkın, halk için yönetiminin ilk denemesi»** diye bahsetti. Barbusse'le birlikte **«Clarté»** (Aydınlık) grubuna katıldı.

Oysa mektuplarında ve sohbetlerinde son derece karamsar görünüyordu. Ölümünden sonraki kaderinden kuşkuluydu. 1921'de yayınlanan **«Çiçekli Hayat»** dâ gelecek hakkındaki üzüntüsünü dile getirdi: «Eski Latin yazarlarının sonuncularından daha büyük şöhrete sahip olacak değiliz.» Öte yandan, Avrupa ve uygarlığının yokolacağını düşünüyordu: **«Kötülüğün güçleri dünyaya hâkim... Avrupa barbarlığın içinde batıyor.»**

Hâlâ inanmak istediği sosyalizm, artık 'hayal ettiği sistem olmaktan çıkmıştı.' Gorki'nin çağrısı üzerine, Moskova'da başlayan ihtilâlci sosyalistlerin yargılanmasını kınadı. Yaşadığı insanlık değerlerini (hoşgörü ve burjuva bağımsızlığını) inkâr etmesine imkân yoktu. Söyleyiş tarzı gibi, düşünce biçiminin de modası geçmişti. 'Tarih'in hareketini izlemeyi denedi, ama bir başka dünyanın insanı olmaktan kurtulamıyordu. Yazılarının hiçbir etkinliği kalmamıştı. 1923'te

(1) Fransız Komünist Partisi'nin organı olan gazete. (Ç.N.)

«L'Humanité»nin çok sert saldırılarına uğradı: Fertçiliği anarşizmi, iyimserliği yüzünden yeriliyordu. **«Clarté»** grubundan da uzaklaştırıldı. Gerçekte yeni zamanlara ayak uydurmak için gösterdiği bütün çabalara rağmen, 1914 savaşı umutlarını kaybettirmiş, 'akıllı ve mutlu bir dünya' özleyen görüşünü yoketmişti.

Wells'in 1940 yılındaki yenilgisi daha da kökten oldu. Wells 70 yaşına rağmen müthiş genç kalmıştı ve önceleri çağına çok iyi ayak uydurabilmişti. A.B.D. ne giderek burada Roosevelt ile karşılaştı: Batı ile Doğu arasında bir yakınlaşma umuyordu. Fakat başarısızlığa uğradığını anladı: **«Boyumdan büyük bir işe kalkışıp başarısızlığa uğradım.»** İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde o kadar sarsıldı ki, hastalandı. 1942'de dünyadan sözederken, şunları söyledi: «Bu manzara beni baştan aşağı çökertti.» Kendi kendine, **«yolun sonuna vardığını»** söylüyordu ve şunu açıkladı: **«Yazarın artık söyleyecek hiçbir şeyi yok ve söyleyecek hiçbir şey bulamayacak.»** 1946'ya kadar dehşet ve umutsuzluk içinde yaşadı. İnsanlara olan inancı ölmüştü. Bütün çalışması, önceki mücadelelerinin tamamı, hayatının anlamı bile, hemcinslerine olan güvenine dayanıyordu. Bu güveni yitirdiğinde hiçbir dayanağı kalmıyordu; artık işi oluruna bırakmak, hiçliği, ölümü beklemekten başka yapacak şeyi yoktu.

Böylesine bir umutsuzluk insanı intihara kadar sürükleyebilir Politikanın dışında, bir takım imtiyazlı insanların çevresinde yaşayan Virginia Woolf, savaşın ilân edilmesinden ve Londra'nın bombalanmasından dolayı müthiş bir dehşete kapılmıştı: 58 yaşından, İkinci Dünya Savaşının evrenini parçalamasından sonra yaşayamadı. (1).

(1) Bundan önce de intiharı aklına getirdiği sinir krizleri geçirmişti.

Yaşlı insan olayların sonucu tarafından tehdit edildiğini hissederse, —kuvvetli bir ihtimalle— kendi hesabına partiyi kaybettiğini ve 'bu işe son' demenin tek çıkar yol olacağını düşünecektir. Fransa işgale uğradığında, en çok yaşlı Yahudiler canlarına kıymışlardı.

Yaşlı insan, pişman olduğu bir takım olayların yaratılmasına katılmışsa, bir gençten daha çok etkilenecektir; genç adam boşuna pişmanlıklar içinde bocalayacağına, bunları önlemeye kalkışacaktır. Yaşlı insanın ise olayların gidişinin değişebileceğini görecek kadar zamanı kalmamıştır. Einstein'ın son yıllarını karartan felâket de bu olmuştu. Bilgin, bilimin uygulamaları ile ilgili sorumluluklarının bilincine çok iyi varmıştı. Buluşlarına dayanılarak gerçekleştirilen atom enerjisinin kullanılmasının muhtemel sonuçlarının neler olabileceğinden endişe ediyordu. Savaştan önce, «Bu tehlikeyi mümkün olduğu kadar geri bırakmak, çağımızın en önde gelen sorunu olmuştur,» diyordu.

1939'da Almanya'nın uranyum bombası üretmesinden endişe duyan iki fizikçi, Wigner ve Szilard, Roosevelt'e tehlikeyi haber vermesi için Einstein'ı Başkan'a bir mektup yazmaya ikna etmişlerdi. Einstein mektubu yazdı ve yönetimle zincirleme reaksiyonları gerçekleştiren fizikçiler arasında sürekli ilişki kurulmasını istedi; A.B.D.'ni uranyum bakımından beslemek ve deneme çalışmalarını hızlandırmak gerekiyordu. Bu öğüt yerine getirildi. Einstein olayın getireceklerinden çok erken endişelenmişti 1940'tan sonra bu mektuptan, hayatının en bahtsız olayı olarak bahsedecektir. Japon şehirlerinin atom bombasıyla yokedilmesi projesinden haberi olur olmaz, Roosevelt'e bir memorandum gönderdi; fakat Baş-

kan daha mektubu açmadan öldü. Einstein hiçbir kişinin sadece elindeki güçlerle 'Tarih'i ciddî şekilde etkileyebileceğini düşünmüyordu. Ve 1939'daki davranışının haklılığı ortaya çıkıyordu: O zaman Almanların bir uranyum bombası yapmaları mümkün görülmemekteydi. Bu yüzden pişmanlık duymadı. Fakat bilimsel buluşların zenginliği ile bunlardan uygarlıkları yıkmak için yararlanılması arasındaki zıtlığı acı acı hissetti.

Einstein daha genç olsaydı, hiç şüphe yok barış uğruna köklü bir mücadeleye girişirdi. Şu, ya da bu şekilde atom bombasının keşfini zararsız hale getirmeye çalışırdı. Oysa önünde sayılı günler kalmıştı; bu, işe bir çözüm yolu bulmasını engelliyordu.

Tarih felâketler olmadan da gelip geçse bile, yaşlı insanın tatmin olmamak için başka bir sebep bulması mümkündür: Anatole France örneğinde görüldüğü gibi, harekete pek güçlükle ayak uydurabilmektedir. Yeni bir biçimi kabul etmekte zorluk çektiği bilinmektedir. Ayrıca çok defa bunu istemez de: ideolojik çıkarları kendisini tutar. Söylenmiş ya da yazılmış cümleler, yaratmış olduğu kişilik **«kendi dışında»** bir yaratık meydana getirir ve buna bağlanır. Yaşlı bir profesör, kendisini her yıl sakız gibi çiğnediği derslerde kazandığı nam ve şöhretle karıştırır: Reformlar, onu yalnız derslerine yeni bir diyalog eklemekten âciz kaldığı için değil, ayrıca varoluş nedenini kaybedeceğini düşündüğünden kızdırır. Meslek çalışmaları gibi, yaşlı insanın siyasî faaliyeti de geçmişin yükü altındadır. Gençliğinin uzak bir çağını anlamayı beceremez. Gerekli düşünce araçlarından yoksundur. Yaşantısının izini taşır. Habersiz yakalandığı durumlarda verilecek doğru cevabı bulamaz.

Guéhenno 1940'ta, henüz genç olduğu halde, kö-

rü körüne bir barışçılığı savunmanın pişmanlığı içinde şöyle yazıyordu: «Yaşıtlarım içinde, insanı felce uğratan bir yığın anı var.» Savaş ve barış kelimelerinin 1914'te ve 1940'ta aynı anlamı ifade etmediklerini anlayamamıştı: Verdiği derslerde modası geçmiş denemeler, şartlar değiştiği zaman tekrar sözkonusu etmek gereken soyut prensipler vardı.

Alain de, tıpkı Guéhenno gibi, işbirliğine yatkınlaşınca, anıların kurbanı olmuştu; üstelik böyle bir durumla yüzyüze gelmeye de yanaşmamıştı. İdeolojik çıkarı elini kolunu bağlamıştı: Hayatı boyunca savunuculuğunu yaptığı barışçılık. Bertrand Russell de aynı sebeple, aynı hatayı işlemiştir. Her zaman hizmetinde olduğu davâyı, günlük gerçeğin üstünde tutmuştu: Barış adına, İngiltere'nin nazizme direnç göstermemesini salık vermişti.

Janette Vermeersch'un durumu da çok anlamlıdır. Fransız Komünist Partisi'nin bu tanınmış üyesinin gençlik çağından, 1968 yılı sonbaharına kadar geçen olaylar içinde izlediği yol hiç değişmemiştir. Kayıtsız-şartsız S.S.C.B.'ne sadakat, inatçı bir Stalin taraftarlığı, Stalin'in ölümünden sonra Fransa'da putları kırma teşebbüslerine karşı çıkış gibi tutumları, gelişim içindeki dünyada onu herkesten uzaklaştırıp ayırmıştır. Komünist Partisi politikasını değiştirirken de o eski tutumuna inatla yapışmıştır. Çekoslovak krizi sırasında yaşıtı olan, şahsen tanıdığı ve kendisi için komünizmin gerçek yüzünü ifade eden Sovyet yöneticilerini onaylamakta hiç gecikmemiştir. Bu davranışı yüzünden kendisini partisi içinde birden yapayalnız bulmuştur. Merkez Komitesi'nin hiçbir üyesi tarafından desteklenmeyince de istifa etmek zorunda kalmıştır. Vermeersch'in modasının geçmesine sebep olan bu katılık, ideolojik çıkarla açık-

lanabilir: Bir zamanlarki Stalinciliğini ve yakından işbirliği yaptığı Thorez'in politikasını tartışma konusu yapmaya asla yanaşmamıştır.

Bu kendi kendini tanımayı reddetme alışkanlığına hemen hemen bütün ihtiyarlarda raslanır ve sebepleri kolayca anlaşılabilir. Hegel'in dediği gibi, her 'gerçek' bir oluşma içinde olduğuna göre, eskiden işlenen hatalar gerekli bir merhale olarak kabul edilebilir Fakat insan yeni 'gerçeği' kullanabilecekse, gelişmesini izleyebilecekse, zenginleştirebilecekse, karar verebilir Geleceğin önü kesilecek olursa, geçmişe dayanmak ve geçmiş hakkında beslenen fikri değiştirmemek korkutucu değil normal bir şey olarak karşılanmalıdır.

Tarihsel toplumları incelerken şunu görmüştük: Rejimin bağlı olduğu parti hangisi olursa olsun, yaşlılar hep tutucuların yanında yer almaya yönelirler. Kişiliklerini yoğuran geçmişten kaçmaları çok zordur: Günlük olayları, geçmiş açısından görürler ve zor anlarlar. Yeniliğe alışmaları için imkân ve zamanları yoktur; çıkarları bunu denemeye kalkışmalarını bile engeller. Statükoyu sürdürmeye çabalarlar. Devrimler, genç adamlar tarafından gerçekleştirilir Bunlar da yaşlandıklarında, —örgütlenebilmişlerse— yine gençler dizginleri ele alırlar Böylesinde bile, oynanan rol 'etken' olmaktan çok sembolik'tir

Politikacılar, yaşlılıklarını çok defa kötü bir devre olarak görürler. Tarih'in bir çağını temsil etmişlerdir: Tarih ise değişir ve yeni yeni insanlar ister. **«XIV. Louis ve 20 Milyon Fransız»** adlı kitabında Pierre Goubert şöyle diyor· «XIV. Louis, krallık rejimi yönünden, öldüğü zaman hayranlıkla bakılacak,

fakat çoktan solmaya başlamış, buruşmuş bir görüntü bırakmıştı. Birçok başka kral ve diğer birçok insan gibi, o da katılaşıp sertleşerek yaşlanmıştı.» Ayrıca bu çağın artık kendi çağı olmadığını, talihin kendisini bıraktığını hissediyordu. Romilly yenilgisinden sonra Mareşal de Villeroy'a söylediği söz hatırdadır: «Meraşalim, insan bizim yaşımızda mutlu değildir.»

Mutlak bir kral olarak, XIV. Louis tahtını koruyordu. Fakat 'eskiyen' bir bakanın bu şansı da yoktur. Tarih gürültülü düşüşlerle doludur. Ve politikacı —genellikle muhteris bir kişi olduğu için— yenilgisine zor dayanır Chateaubriand'ın yaşlılık günlerindeki asık suratlılığı, daha çok halk karşısında bitmiş, unutulmuş olmasından ileri gelmiştir.

■

BAZI yaşlı politikacıların yaşlılıklarını yakından incelemek ilginç olabilir. Bu çağ, kişinin geçmişinin, biyolojik durumunun, olayların çatışmasının rol oynadığı çapraşık bir sorundur. Ben bu faaliyetlerden her birinin ağır bastığı üç ayrı örnek anlatacağım.

Clemanceau ile birlikte, gençliğindeki politika çizgisini hayatı boyunca izleyen insanın, geçmişine olan bağlılığı yüzünden, şimdiki zaman tarafından nasıl aşıldığını göreceğiz. Sık sık söylenen bir söz vardır: İnsan aynı kalabilmek için, değişmek zorundadır, denir. Clemanceau da bir çeşit demokrasiye bağlı kalarak —önceki tutumu yüzünden— aşırı soldan kendisini hiç sevmeyen sağa kaydığına tanıklık etmiştir. Değeri, karakteri, kendisine duyulan ihtiyaç, Clemanceau'yu şöhretinin doruğuna çıkartmıştır. Fakat Fransız politika hayatındaki yeni düzende kendisine yer olmadığını birden görüvermiştir.

Churchill önceden hazırlanılmasını ve yapılmasını istediği için, savaşı yönetmek üzere seçilmiş, fakat barış içinde yaşama çağı gelip çattığında, İngiltere'nin güvenini tekrar kazanamamıştır Zaten bunu beceremezdi de: Çünkü çağı ile birlikte gelişememişti ve ortaya çıkan yeni sorunlardan haberi bile yoktu. Ama onun yaşlılığını asıl çekilmez hale getiren, önüne geçilmez fizyolojik çöküntü oldu. Buna karşı öfkeyle savaşmış, fakat yavaş yavaş çökmüş, erimiştir.

Ölümüne kadar sağlık durumu mükemmel olan Gandi, hayatının tek hedefini başarıya götürmüştü: Hindistan'ın bağımsızlığı! Fakat buna varmak için başvurduğu yollar —bunlar arasında dinsel duyguların coşturulması da vardır— öyle sonuçlar doğurdu ki, başvurdukları hayatının prensiplerini yalanladılar, bu yüzden de Gandi ömrünü mutsuzluk içinde tamamladı.

Fransız Devrimi havası içinde, Imparatorluğa hep saldıran bir Cumhuriyetçi baba tarafından yetiştirilen Clemanceau, genç yaşta onun fikirlerine katılmıştı. Paris'te tıp öğrenimi yaptığı sırada bir grup materyalist ve dinsiz gençle ilişki kurdu. 1862 yılında, henüz 21 yaşında iken bozguncu bir gazetede yazılar yazdı. İşçileri 14 Temmuz'un kutlama töreninde Bastille alanında toplanmaya kışkırttığı için Mazas'a hapsedildi. Hapisten çıktıktan sonra Blanqui'nin etkisi altında kaldı. A.B.D.'nde dört yıl kalarak 'demokrasi aşkı'nı geliştirdi. 1869'da bir Amerikalı kadınla evlenerek Fransa'ya döndükten sonra, 1870'de politikaya atıldı.

Önce Paris'in XVIII. semtinde geçici belediye başkanlığı yaptı, sonra Paris milletvekili seçildi. 1 Mart 1871'de Bordeaux Meclisi'nde, Victor Hugo ve

diğer birkaç kişiyle birlikte Alsace - Lorraine'in Almanya'ya bırakılmasını öngören anlaşmaya karşı çıktı; hükûmetin teslim olması kendisini çileden çıkarttı. Paris'e döndükten sonra, boş yere hükûmetle **«Commune»** arasında arabulucu rolü oynamaya çalıştı.

Thiers'in etkisi altında kalan Meclis'in Belediye seçimlerini hazırlayan bir yasayı reddetmesi üzerine, istifa etti. Thiers, «Önce Paris teslim bayrağını çeksin,» diyordu. Clemanceau ise gerçek bir demokrasinin kurulması için Fransa'nın halka dayanması gerektiğini düşünüyordu. 1874'te Belediye seçimleri yapıldığında, o da seçimi kazandı ve 1875'te Belediye Meclisi Başkanı, ardından XVIII. semtin milletvekili seçildi.

Artık kendisi için uzun bir parlâmento hayatı başlamıştı ve bu devrede sol'un, hattâ aşırı sol'un adamı olarak dikkati çekti. **«Commune»cüler** (1) için af talebinde bulunduysa da, bu talebi ancak 1879'da, kısmen yerine getirildi. 1881'den itibaren bağlı olduğu parti **«Radikal-Sosyalist»** adını aldı. Bu partinin en parlak ve sözü dinlenen üyelerindendi. Parlâmento'da, yazılarında cumhuriyet rejiminin sağlamlaştırılması, laik öğrenim, basın özgürlüğü, toplanma hürriyeti ve ulusal bir eğitim planı ile ekonomik reformların savunuculuğunu yaptı. Partisinin çok ilerici olarak nitelenen bir programı vardı: Programda çalışma hayatında güvenlik, sendikalara haklar, işçinin yaşama şartlarının düzeltilmesi isteniyordu.

Söz söyleme yeteneği ile rakiplerini korkutuyordu ve Jules Ferry'nin sömürgecilik politikasına karşı

(1) Fransa'da 1871 olaylarında Paris'te kurulan örgütün üyeleri. (Ç.N.)

savaştı. Freycinet'nin, Gambetta'nın, Jules Ferry'nin düşmelerini hazırladı. Aşırı solun tartışmasız lideriydi ve kendisini «bakan yiyici» diye adlandırmışlardı. Panama olayı dolayısıyla Déroulède kendisini harcamak istediyse de, Clemanceau başarılı bir savunma yaptı ve şüphelerden sıyrıldı. Fakat milletvekilliğini kaybetti.

Artık 52 yaşındaydı. Bu defa gazeteciliğe atıldı. Faaliyetleri yalnız politikaya dayanmıyordu. Yazarlar, ressamlarla da ilişkileri vardı; empresyonizm'i ve Rodin'i savundu. Öte yandan Jaurès, Clemanceau'nun yazılarında «**sosyalist düşüncenin gittikçe artan bir açıklıkla belirdiğini**» söylüyordu, Dreyfus dâvasının yeniden görüşülmesinde de başlıca rolü oynadı.

1893'te senatör seçilerek, Katoliklere karşı Combes'u destekledi ve boşanma kanununu savundu; bir yandan da eğitimde özgürlük istiyordu. Bir «**kademeli sosyalizm**» taraftarı olarak eylemi, kapitalist sınıfın mallarının elinden alınmasını, üretim ve takas imkânlarının sosyalleştirilmesini tamamıyla isteyen sosyalistlere karşı düşmeye başladı. Clemanceau sınıfların mücadelesini reddediyor ve reformların 'meşru yoldan' gerçekleştirilmesini diliyordu.

Buna rağmen 1882'de madenciler grevi sırasında maden şirketlerine karşı grev hakkını savundu. Fourmies'deki cinayetleri kınadı.

Clemanceau'nun politik durumu ancak on iki yıl sonra, İçişleri Bakanı olduğu zaman sarsıldı. Fakat kendisi değiştiği için değil, çağın değişmesinden dolayı. Liberal toplum aynı kaldığı halde, proletarya sınıfı daha çoğalmış, buna karşılık bu sınıfın sefaleti daha da artmıştı. Bunun sonucu olarak 'aşırı' çözüm yolları gerektiren sosyal bir gerilim meydana gelmişti. Clemanceau her şeyden önce cumhuriyetçi düze-

ni, yani burjuva düzenini sürdürmek istiyordu. Lens'te kargaşalıklar meydana geldi ve bunlar kanlı olaylar şekline dönüştü. Clemanceau'nun gönderdiği askerî birlikler, işçilerin üzerine ateş açtılar. Sert tedbirler gerektiğini hissettiği her yerde, ordudan yardım istemeye başladı. Hattâ kendi kendisine, **«Fransa'nın bir numaralı aynasızı»** lâkabını yakıştırdı. Sosyalistler şiddetle kendisine hücuma geçtiler. Artık onlarla Radikaller arasında bir kopma, kaçınılmaz hale gelmişti.

Clemanceau 1906 yılında başbakan olduğu zaman, 65 yaşındaydı. Gerçekten de Meclis'teki çoğunluğu temsil eden ve ileri güçlere karşı savaşan Radikallerin lideriydi. İşçi sendikacılığı devrimci bir nitelik kazanmıştı. Her tarafta çok ciddî çatışmalar patlak veriyordu. Clemanceau bunları zor kullanarak bastırdı. Bastırma olayları hep kanlıydı. 1908'de Villeneuve-Saint-Georges'da resmî kayıtlara göre 4 işçi öldürüldü, 40 işçi de yaralandı. Memur sendikalarının kurulmasına şiddetle karşı çıktı. Sosyalistler ve özellikle Jaurès, Clemanceau'ya ateş püskürüyorlardı. O ise reaksiyoner güçlere başka tâvizler vermekteydi: Casablanca'nın iç kesimlerini işgal etmesi için Lyautey'e olağanüstü yetkiler tanıdı. Millî Savunma sorunu ile yakından ilgilendiği halde —Foch'u Harbiye Okulu müdürü olarak atamıştı—, sağ kendisini bu konuyu ihmal etmekle suçluyordu. «Iéna»nın infilâkı üzerine Delcasse, Bahriye Bakanlığının yetersizliklerini ortaya koydu. Hükümet devrildi. Briand yeni bir kabine kurdu.

Clemanceau politika hayatının bu devresinde yukarda sözünü ettiğimiz şekilde parladı: Geçmişteki durumuna bakarak inatla direnen ve bugünkü şartlar karşısında birden desteksiz kalıverdiğini gören

bir yaşlı adam olarak. Clemanceau'nun «**sosyalizm**»i, reaksiyoner bir politika haline dönüşecek kadar eskimişti.

Clemanceau bağımsızlığına kavuşmaktan pek memnun kaldığını açıklayarak, demokrasi hakkında konferanslar vermek üzere Güney Amerika'ya gitti. «Ben demokrasinin bir neferiyim,» diyordu. 1913'te Fransa'ya döndükten sonra, «**Hür Adam**» adında bir gazete çıkardı ve burada hemen her gün yazmaya başladı. Savaşın yaklaştığını hissediyordu, ama bir yandan da hem bunu önlemeye çalışıyor, hem de barış taraftarları ile didişiyordu. Askerlik hizmetini üç yıla çıkartan kanunun kabulü için kampanya açtı.

Savaş patladıktan sonra, savaşın yönetilişini o kadar sert bir şekilde eleştirdi ki, gazetesinin yayını yasaklandı. Bunun üzerine «**Zincirli Adam**» diye bir başka gazete çıkardı. Viviani 1914'te kendisine kabineye girmesini teklif etti, fakat Clemanceau reddetti. Fransa'yı ancak kendisinin kurtarabileceğine inanmış olarak, başbakanlığı istiyordu, başka bir görev değil. 1915 Ocak'ından itibaren Senato'da Silâhlı Kuvvetler ve Dış İşleri Komisyonu başkanı olarak önemli roller oynamaya başladı. 75 yaşında olduğu halde sık sık cepheye gidiyor ve siperleri dolaşıyordu; Douaumont kalesinde bir gece geçirdi. Sağlık hizmetlerinin acınacak halini şiddetle eleştirdi. Gazetesinde «bozgunculuk»la şiddetle savaşmaya başladı. Fransa'nın yardımına koşması için A.B.D.'ni de devamlı sıkıştırıyordu. 15 Mayıs 1917'deki ayaklanmalardan sonra, İçişleri Bakanı Malvy'yi amansız bir biçimde yerdi.

Vatanseverliği ve enerjisi, ülkede çok sevilen bir insan olmasına yetmişti. Politika çevrelerinde ise her kanatta nefret uyandırmaktaydı. Poincaré kendi-

sinden iğreniyordu. 77 yaşındaki bu adamın «sınırsız kibirinden, kaypaklık ve hafifliğinden» yakınıyordu. Fakat sonunda onu göreve çağırmaya karar verdi. Clemanceau'nun kulakları biraz ağır işitiyordu, fakat zekâsı ve enerjisi hiç bozulmamıştı. 26 ay iktidarda kalarak her gün sabah altıdan akşam ona kadar aralıksız çalıştı. Çevresinde yeni bir ekip kurmuştu. Durum dramatikti. Bu umutsuz durumu kurtarmak için yeni kur'aları silâh altına çağırdı, yeni krediler onayladı, 'bozguncular'ı insafsızca yola getirdi.

Sosyalistler kendisine şiddetle karşıydılar. Müttefiklere, kumandanın tek elde toplanması tezini kabul ettirerek, o zaman bütün kuvvetlere komuta eden Foch'u destekledi. Almanlar geri çekilmeye başlayınca, işgalden kurtulan yerlerde zafer kahramanları gibi karşılandı, Mordacq, **«Bu heyecan değil, düpedüz çılgınlıktı,»** diyordu. **«Kendisinin kalabalık arasında kalıp boğulmaması için akla karayı seçtim.»** Başbakanlığı sırasında sert tenkitlere uğrayan Clemanceau, böylece intikamını da almış oluyordu. «Bu tür heyecanlara dayanabilmek için insanın kalbinin gerçekten sağlam olması gerek,» diyordu. «Çektiklerini de unutturuyor adama.»

Poincaré, Pétain, bazı politikacı ve askerler, Alman ordusunun Berlin'e kadar kovalanmasından yanaydılar. Fakat Foch mütareke imzalamaya karar verince, Clemanceau kendisini destekledi: Foch, **«Hiç kimsenin kan dökülmesini daha da uzatmaya hakkı yoktur,»** diye açıkladı. Aslında davranışının tek sebebi bu değildi. Savaşın temel hedeflerine ulaşılmıştı, kamuoyu mütareke istiyordu; **«ülkenin ve askerlerin morali ile oynamak»** (1) tehlikeli olabilirdi. Öte yandan savaş devam edecek olursa, Avrupa'daki

(1) Tardieu. «**Barış**».

Amerikan ordularının rolü gittikçe önem kazanacak ve barış daha çok Amerika'ya bağlı olacaktı. Ayrıca Foch, tıpkı diğer müttefik yöneticileri gibi, savaşın daha fazla uzamasının, Almanya'da bolşevizmin daha da gelişmesine sebep olacağından endişe etmekteydi.

Clemanceau, mütarekenin imzalandığını açıkladığı zaman, Meclis'te alkışlandı. Harbiye Başkanlığı önünde toplanan büyük bir kalabalık, balkona çıkmasını ısrarla isteyerek kendisine görülmemiş gösteriler yaptı. Clemanceau sevinç gözyaşlarını tutamadı. Fakat daha o akşam sevinci geçmişti. Çocukları Opera alanında toplanan ve eğlenen kalabalığı görmesi için kendisini Grand Hötel'e götürmüşlerdi. Clemanceau sessizce kalabalığa baktı: «Mutlu olduğunu söylesene baba,» dedi kızı. «Diyemem kızım, çünkü mutlu değilim. Bütün bunlar hiçbir şeye yaramayacak çünkü,» diye cevap verdi. Artık kendisine **«Zaferin Babası»** diyorlar, adına heykeller dikiyorlardı. Fakat o gelecekten korkuyordu: **«Şimdi barışı kazanmak gerekiyor** ve belki **de en zoru bu olacak,»** diyordu. **«Şanımdan şüphe etseydim, şimdi ölmüş olurdum,»** diye de ekliyordu. Artık çok yorulmuştu; midesi harapti, ellerini ürtiker kaplamıştı; geceleri güç uyuyordu.

Londra'ya bir gezi yaparak orada da alkışlandı. Strasbourg'da gördüğü karşılama karşısında ise gözyaşlarını tutamadı. Doğduğu şehir olan Vendée'de geçirdiği kısa bir tatilden sonra, Barış Konferansı'nı açtı ve yeniden çok çalışmaya başladı. 9 Şubat 1919'da Cottin adında genç bir anarşist üzerine on kurşun sıktı. (1) Kurşunlardan biri Clemanceau'ya isabet etti, ama ciddî bir yara almadı.

(1) Bu suikastin gerçek yüzü hiç bir zaman öğrenilemedi. Ölüm cezasına çarptırılan Cottin'in cezası müebbet hapse çevrildi, sonra da serbest bırakıldı.

Wilson'la yaptığı görüşmeler tartışmalı geçti. O Fransız çıkarlarını savunuyordu; Almanya'nın Fransa'ya savaş tazminatı ödemesi tezini kabul ettirdi. Ayrıca Fransız ordusunun on beş yıl süreyle Rhin nehrinin sol kıyısını işgal altında tutması gibi başka avantajlar da sağladı. Fakat Foch kendisini çok tâviz vermekle suçluyordu ve sağ da ona **«Perd de la Victoire»** (Zaferi kaybeden) (1) adını takmıştı.

İçerde ise grevler patlak vermekte gecikmedi; her taraftan yeni yeni istekler geliyordu. Clemenceau insafsızca bir sindirme hareketi emretti. Polis, savaşta ölenlerin dul eşlerinin gösterisini zor kullanarak dağıttı. Halk, 1 Mayıs'ta düzenlenen işçi gösterisinde yalın kılıç polisler tarafından saldırıya uğradı. Ölenler ve yaralananlar oldu. Polis savaşta yaralanan ve sakat kalanların gösterisini bile, inanılmayacak bir sertlikle dağıttı.

Clemenceau işçilere 8 saatlik çalışma hakkı veren kanunu kabul ettirdi, ama bu sınıf arasındaki güvenini tamamen yitirmişti. 28 Haziran'da Versailles antlaşması imzalandı; konferanstan Wilson'la birlikte çıkışlarında, heyecanlı ve coşkun kalabalığın arasında ezilme tehlikesi atlattılar. Yine de Clemenceau barıştan memnun değildi: Görüşüne göre, Fransa gereken garantileri sağlıyamamıştı. Antlaşma, Fransız politikacılarının pek çoğunun sert eleştirilerine uğradı. Cambon, **«cephane deposu»** diyordu antlaşma için.

Sol kanat Clemenceau'yu **«dar ve intikamcı bir vatanseverlik»**le itham ederek karşısına geçmişti.

(1) **«Perd de la Victoire»**, Fransızcaya uygun bir kelime oyunudur **«Perd»** kelimesinin okunuşu, baba anlamına gelen **«Père»** gibidir. (Ç.N.)

Aydınlar, milliyetçiliğinden dolayı ona kızıyorlardı. Orta halli Fransızlar ise, Fransa'nın çıkarlarını gerektiği şekilde savunamamakla itham ediyorlardı. Prestijinin çoğunu kaybetmişti. Emekliliğe hasret duyuyordu. Buna rağmen birkaç konuşma yaptı. Parlâmento üyelerinin bir kısmı, bir Anayasa reformundan yanaydılar; bunlara karşı Anayasa'yı savundu. Millî birlik çağrısında bulunarak, gözleri dönmüşçesine bolşevizme saldırdı, bu davranışı da aşırı sol çevreleri küplere bindirdi. Böylece seçimlere beş gün kala Paris basınının teknik işçileri genel bir greve gittiler.

'Ulusal Blok', yani sağ kanat, seçimlerden galip çıkmıştı. Bu, «**ufuk mavisi bir Meclis**»ti ve çoğunluk, sola düşman olduklarını saklamayan partilerdeydi. Clemanceau bu sonucu hoşnutsuzlukla karşıladı. Pierre Miquel (1), «Clemanceau zamanında çekilmek fırsatını kaçırdı.» diyecekti. «Ufuk mavisi Meclis, Clemanceau'cu solcuların bozgunculukları ile açılıyor.»

Yeni Meclis'in ilk oturumunda, 8 Kasım günü, Alsace-Lorraine'in yeni temsilcilerini heyecanla kabul etti. Bol bol alkışlandı. Buna rağmen senatörlük süresinin uzatılmasını istemedi. Yaşı 80 olmuştu ve iyice yorulmuştu. Arkadaşları cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmasını istiyorlardı. «Galiba ölümümü istiyorlar.» diyerek bu teklifi reddetti. Londra'ya yaptığı bir geziden dönüşte, belki de Lloyd George'un etkisi altında kalarak, aday olmayı kabul etti, fakat o kadar gevşekçe etti ki, rakipleri kendisini Parlâmento'yu küçük görmekle suçladılar.

Bir kilise düşmanı olarak, Fransa'nın yeniden Vatikan'la ilişkiler kurmasına karşı çıktı. Bütün Katolik-

(1) Poincaré'nin biyografisini yazan kişi.

ler ona cephe aldılar; bunlar sosyalistlerle birleştiler. Foch, Briand, Poincaré de ona karşı kampanya açtılar. Seçimlerden önce yapılan hazırlık toplantısında çoğunluk Deschanel'i tuttu. Bunun üzerine ertesi günü seçimlere katılmayı reddetti ve katılmadığı halde seçilecek olsa bile, görevi kabul etmeyeceğini açıkladı. Aynı akşam Barrès'e, «Oysa daha yararlı olabilirdim,» diyordu. «Ama benim için böylesi çok daha iyi. 80 yaşındayım. Belli olmaz. Fakat benim için herşey belli, hem de bazan acı acı belli.» Ertesi gün Deschanel cumhurbaşkanı seçildi.

«Emekliliğe ayrılmayı» kolay kolay hazmedemiyordu. Gururu iyice zedelenmişti. Vendée'de, deniz kıyısında, ıssız bir eve çekildi. Bundan sonra da hakkında ne yazılmışsa —ister övgü ister yergi olsun— okumamaya karar verdi. Sağlık durumu hayret vericiydi. Mısır'ı ziyaret etti ve çok yorucu bir Hindistan yolculuğundan dönüşte, «Kendimi her zamankinden daha genç hissediyorum,» dedi. Alfred Capus, «Yaşlandıkça ömrünü harcıyacağı yerde, biriktiriyordu sanki,» diye yazacaktı hakkında. Fakat politika durumu kendisini üzüyordu. Korsika'da ve Sartène'de, Versailles Antlaşması'nın aynen uygulanmadığını söyledi. Amerika'nın elini eteğini Avrupa'dan çekmesine, savaş tazminatı konusuna, Almanya'ya verilen tâvizlere, nefret ettiği Briand'ın iktidara dönüşüne çok sıkılıyor ve bu sonuncu olay için, «Fransa'nın moral çöküşü» diyordu. Araya koyduğu kişilerle mücadele ediyordu. Kendi kurduğu ve «Ulusal Yankı» adını verdiği gazetenin yönetimini Tardieu'ye emanet etti. Fakat sonuç başarısızlıktı.

Bu arada «New York World» kendisine Amerika'nın savaş ve barıştaki rolü üzerine görüşünü sordu. Bunu özel olarak açıklamak üzere Amerika'ya gitme-

ye karar verdi. 11 Kasım'da yola çıktı. Kendisini çok iyi karşıladılar. 81 yaşında olduğu halde, üç hafta içinde «Amerikalıları uyandırmak» amacıyla 30 defa söz alıp konuştu. Her defasında kendisini geniş kitleler dinliyor ve alkışlıyordu; fakat gezisinin hiçbir politik sonucu olmadı. Kısa bir süre sonra Ruhr bölgesinin işgali, Amerika ile Fransa arasındaki anlaşmazlığı son haddine getirdi.

Fransa'ya döndükten sonra kendisine yapılan tekliflere rağmen Parlâmento'ya girmeyi reddetti; ama olayların akışını üzüntüyle izliyordu. 26 Nisan 1922'de şöyle yazıyordu: «Lloyd George'un insafsızca ve keyfince ipleri çektiği Cenova'da durum gittikçe ciddîleşiyor. Bağları tamamen koparmak ya da boyun eğmek! Kuyunun dibine düşmek bu... Söyleyemeyeceğim kadar ıstırap çekiyorum.» Ayrıca şunları da diyordu: «Hükûmetlerinin ve basının ihanetine uğramak: İşte ülkemizin kaderi.» Verdiği tâvizler yüzünden Briand'ı yeriyordu. 1922 yılında yerine Poincaré geçip de Ruhr bölgesini işgal kararını verince, bu tedbirin çok geç kaldığını ve hiçbir değeri olmadığını ileri sürdü. Yararsız ve tehlikeli olduğunu söyledi: «Sizin Poincaré barut fıçıları arasında yanan meşalelerle oynayan bir çocuğa benziyor,» diye yazdı bir dostuna.

Yaya ya da arabayla deniz kıyısında dolaşarak, gül yetiştirerek, ziyaretçi kabul ederek teselli bulmaya çalışıyordu. Bir yandan da «Demosten» adlı eseri üzerinde çalışıyordu. Bu sırada bir dostuna şunları yazıyordu: «Yaşım 82, çok şey demek bu. Vücut pek fena sayılmaz. Kafa yerinde. Kalp de.» Bir başka defasında: «Hiçbir şey istemiyorum ve bencil damgası yemeden, zıt kaderlerin acı çatışması arasında azçok mutlu olarak öleceğim.» Öte yandan

«**Düşüncenin Akşamında**»da 1925 Ekim'inde Wormser'e şöyle diyordu: «Bu sayede (1) göz yaşları dökerek geçireceğim dört yıl yerine, nefis bir dört yıl geçirdim... Hayatımın sonunun şu huyumun-suyumun, bir zamanki kişiliğime bu kadar zıt oluşu garip, değil mi? Bunu çalışmama borçluyum. Beni oyalayan, yetiştiren o oldu.»

Gerçekte yorgunluk ve sinir krizleri geçiriyordu. Mektuplarında ve konuşmalarında, hüznü seziliyordu. Poincaré'den sonra 'sol karteller'i iktidara geldi ve bunlar Almanya ile bir yakınlaşma aradı. Clemanceau birden parlayıverdi. İtibarları iade edilen, bakan olan Caillaux ve Malvy'yi gidip gördü. Briand ise Locarno antlaşmasını imzalayarak yeni bir barış meleği gibi karşılandı. Clemanceau için bütün bunlar dayanılması güç birer maskeydi. 1926'da iki büyük düşmanı Briand ile Poincaré'nin de görev aldıkları bir 'Millî Birlik' hükümeti kurulduğunda, öfkesi iyice doruğuna erişmişti: Tardieu kabineye girmeye karar verince, onunla olan ilişkisini de kesti.

Fransa'dan borçlarının ödenmesini isteyen Başkan Coolidge'e de öfkeli bir mektup yazdı. Gelecek felâketler hakkında kehanette bulunuyordu: «Beş yıl sonra, on yıl sonra, diledikleri zaman Almanlar yeniden ülkemize girecekler.» Aslında doğru söylüyordu. Ayrıca şöyle diyordu: «Yaşadığımız zamanlar o kadar iğrenç ki.» Kendisini sayfiye evinde ziyaret eden René Benjamin'e de şöyle diyordu: «Bu zavallı, kısa ömürlü şey, XX. yüzyıl Fransa'sı, bitmiş artık, ben kopmuşum ondan... İnsan adına lâyık bir kişi, bizi yöneten cüceler karşısında duyduğu tiksinti yüzünden yaşayamaz, ölürdü. Ben burada gayet iyiyim.»

(1) Yazmak sayesinde.

Clemanceau gelecek hakkında son derece karanlık kehanetlerde bulunuyordu: «Yakında çökeceksiniz ve çok beklemeyeceksiniz bunun için. Briand ile Almanya, bu sonucu sizin için birlikte hazırlıyorlar. Çöküşlere has gösterişli barış günleri yaşayacaksınız.»

Olanca ihtirasını, bütün inançlarını yitirmişti: «Umut mu? İmkânsız! Ben ki hiçbir şeye inanmıyorum, ben ki bir zamanlar beni büyüleyen demokrasiye olan inancımı yitirmişim, artık hiçbir şey gelmez elimden.»

Claude Monet'ye büyük bir dostluk besliyordu. Hayranı olduğu «Les Nymphéas» adlı tablosunu devlete vermesini kendisinden istedi. 'Güzel Sanatlar' yöneticileri «L'Orangerie»yi sanatçının emrine verdiler. Fakat Monet türlü zorluklar çıkardı, eseri bağışlamaktan kaçındı. Daha sonra 'peki' dediyse de, yerleştirme işi daha tamamlanmadan, 1926 yılı aralık ayında öldü.

Clemanceau bundan altı ay önce çok bağlı olduğu Geoffroy'yı da kaybetmişti. Kardeşi Albert, sadık hizmetçisi Clotilde de bir biri ardından göçüp gittiler. Yalnızlığın yükünü çok iyi hissetmeye başlamıştı: «Ah! Hayatın sonuna varmak ne kadar hüzün verici bir şey. İnsan çevresinde kimseleri bulamıyor,» diyordu. Sağlığı yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. «Bu kadar sağlıklı olduğum için biraz pişmanlık bile duyuyorum, sadece bacaklarım olmadığından şikâyetçiyim.» Fakat bir yandan da çalışmanın kendisine «delikanlı neşesi» verdiğini söylüyordu. Monet üzerine bir kitap yazdı. 1929 yılı nisan ayında, Foch'un —ölümünden üç hafta sonra yayınlanan— «Anılar»ında onun tarafından itham edilince, bunlara «Bir zaferin büyüklüğü ve sefaleti» ile cevap verdi. Bu saldı-

rılar kendisini çok üzmüştü: «Ona (1) özellikle günlerimi en büyük neşem olan bir sessizliğin mütevazı gururu içinde tamamlamama fırsat vermediği için diş biliyorum.» Fakat geçmişine memnunlukla bakabiliyordu: «Her şeye sahip oldum... Bir insanın sahip olabileceği her şeye... Şu dünyada bir insanın yaşayabileceği en tatlı anları yaşadım. İnsan mütarekeyi de görünce, çocuklaşır!» Ömrünün sonuna kadar insanı şaşırtacak bir canlılık içinde yaşadı. Ancak ölümünün eşiğinde şöyle mırıldandı: **«Yaşlanıyorum artık. Hayata yumuşacık tırnaklarımla asılıyorum.»**

■

CLEMANCEAU'NUN yaşlılığı ile Churchill'inki arasında —her ikisi arasında çarpıcı benzerlikler olduğu halde— hayret verici bir zıtlık da vardır. 66 yaşındayken, 1940 yılında iktidara çağrılan Churchill, zafer günü gelip çatınca, ülkesinin kurtarıcısı olarak alkışlandı ve halkın sevgilisi oldu. Fakat savaştan hemen sonra, o da iktidardan uzaklaştırılıverdi. Ne var ki biyolojik kaderi Clemanceau'nunkine hiç benzemedi.

Churchill, 1940'da Tanrı'nın lutfu bir insan olarak alkışlanıyordu: Bütün ülke halkı iktidarın ona verilmesini istiyordu. Ardında uzun bir parlâmento ve bakanlık hayatı vardı. 1911 yılında, Amirallik Dairesi'nin başına geçtiğinde, İngiliz donanması gerçek gücüne erişmişti. 1930'da Muhafazakâr Parti'nin yenilgisinden sonra, Baldwin hükûmeti düşmüş, Maliye Bakanı olan Churchill de koltuğundan olmuştu. On yıl süreyle iktidardan uzak kaldı. Fakat bu arada dikkati çeken konuşmalar yapıyordu.

(1) Foch.

Churchill Nazi tehlikesini çok erken farketmiş, 1936'da Muhafazakâr Parti'nin Dış Münasebetler Komitesi önünde yaptığı konuşmada, Milletler Cemiyeti'ni Almanya'ya karşı harekete geçmeye dâvet etmişti. Basın, Churchill'in fikirlerine geniş yer veriyordu. Silâhlanma için kampanya açmış, Hitler'e verilen tâvizleri, ânında ve şiddetle yermişti. Kendisini savaş taraftarlığı yapmakla suçlamışlardı. Oysa savaş patlayınca, bir peygamber gibi görülmeye başlanmış ve herkes kehanetlerini dinlememekle suç işlediği hissine kapılmıştı. Londra sokaklarında duvarlara, «Winston iktidara» yazılı afişler asılıyordu. Chamberlain bunun üzerine kendisini Amirallik Dairesi'nin başına getirmiştir. 10 Mayıs 1940'da Almanların Belçika'ya girmesi üzerine Chamberlain istifa etmiş ve Churchill de bir koalisyon hükûmetinin başına geçmiştir. Ünlü nutkunu o zaman vermişti: «Sizlere kan, ıstırap, göz yaşı ve alın terinden başka verecek bir şeyim yok.» O zaman 66 yaşında bulunuyordu.

Churchill, savaş yıllarında üç adamın yapacağı işi yaptı. Sabah saat 8'de kalkıyor, kahvaltı saatine kadar çalışıyor, bir saat uyuduktan sonra —saat 14 ya da 15'e kadar— tekrar çalışıyordu. 1943 yılı aralık ayından itibaren vücudu kendisine ihanet etmeye başladı: Kazablanka'da hastalanarak yatağa düştü ve bir daha da toparlanamadı. Doktoru Jacques Moran onun fizik çöküntü ve bunaklığa karşı verdiği mücadeleyi günü gününe yazmıştır. Churchill 22 Eylül 1944'te, 70 yaşında olduğu sırada şunları yazıyordu: «Akıl yönünden her şey yolunda. Fakat kendimi çok yorgun hissediyorum. Eserimi tamamladığım yolunda belirli bir 'Intiba' var üzerimde. Verilmesi gereken bir 'bildiri'm vardı, artık yok. Bundan böyle sadece 'kahrolsun lânetli sosyalistler' demekle yetiniyorum.»

Geçmişin üzerindeki etkisi büyüktü. General Scobie'ye şöyle yazıyordu: «Atina'yı elde tutmamız şart. Mümkün olursa kan dökmeden bunu becermeniz, sizin için büyük bir iş olur Fakat gerekirse kan dökerek de bu işi yapmalıyız.» 1953 yılında bu talimatını yorumlarken, Balfour'un İrlanda'daki İngiliz resmî makamlarına verdiği emri düşündüğünü söylüyor: «Ateş etmekten çekinmeyin!» Sonra da ekliyor: **«Uzak bir çağın anıları düşüncemi kurcalıyordu.»**

Churchill, belki de bu hatırlamayı bir çeşit mazeret olarak ileri sürmüştü; fakat gerçek şu ki, eskisi gibi yeni şartlara ayak uydurmakta güçlük çekiyordu. Yalta'da Stalin'e önemli tâvizler vermek zorunda kalmışsa, kabahat kendisinin değildi; görüşlerini inat ve inançla savundu. Fakat sağlık durumu bozulmaya devam ediyordu. Çalışma gücü azalmıştı. Kabine üyelerinin sabrını taşırtacak kadar geveze olmuştu. Kendi fikirlerine o kadar dalmıştı ki, başkalarınınki ile ilgilenmiyordu bile. Ama yalnızlığı daha da arttı. Yabancı bir düşünceyi izlemeyi beceremiyordu. Gerçek duygusunu da biraz olsun kaybetmişti. Londra sokaklarında ve Parlâmento'da karşılaştığı zafer gösterileri karşısında yanıldı, seçimlerde Muhafazakârların kazanacaklarını sandı. 1945 seçim kampanyasına hırsla girdi. Fakat sağlam bir program yapmak gereğini bile duymadı. Sadece 'bir işçi hükûmetinin sebep olacağı felâketleri' haber vermekle yetiniyordu. Bunun devletçi bir polis rejimi getireceğini söylüyordu. Bir savaş boyunca birlikte çalıştığı insanlara yönelttiği bu saldırılar şüphe uyandırdı. Herkes savaşta yararlı olan saldırganlığının, barışta zararlı olup olmayacağını düşünmeye başladı. 1940'dan beri uykuya dalan partinin merkez örgütü de, kitlelerle olan temasını kaybetmişti. Buna karşılık İşçilerin çekici bir programları vardı: Sosyal hiz-

metler herkese iş, ucuz hayat, bazı sanayi kollarının devletleştirilmesi. Propagandalarını da çok iyi yürütüyorlardı. Herkes: «İşçilerin bir programı var; Muhafazakârların ise fotoğrafı: Churchill'in fotoğrafı!» diyordu.

İşçilerin zaferi ezici oldu ve Churchill istifa etmek zorunda kaldı; bundan dolayı da fena buruldu. «İngiliz seçmen kitlesi beni kovarak bundan sonra işlerin yönetiminden uzaklaştırmış oldu,» diye yazacaktı daha sonra. «İşsiz kalmak» fikrini bir türlü hazmedemediği için, karamsarlığa kapıldı. Kendisine bir konferans turnesine çıkması teklif edildiğinde, şu cevabı verdi: «Başarısı ancak geçmişteki ustalıklarına bağlı bir boğa gibi teşhir edilmekten hoşlanmam.» Parlâmento'daki sandalyesini korumuştu, ama bir süre aktif politikaya katılmadı. Sayfiye evine çekildi, resim yapmaya ve «Anılar»ını yazmaya başladı (fakat bu «Anılar»ı, 1914 - 18 savaşını anlatan eserine oranla çok kötüdür. Kendisine yardım edenlerin payı çok daha fazladır). Bir süre sonra muhalefetin liderliğini üzerine alarak inatla Avam Kamarasında oturmaya başladı. Hükûmetin aldığı ekonomik tedbirlere saldırıyor, özellikle sömürgeleri elden çıkarma politikasını yeriyordu. Fakat tuttuğu şiddet yolu, taraftarlarını bile rahatsız ediyordu; onun biran önce çekilmesini diliyorlardı.

1949'da hafif bir kriz geçirdi ve kulakları işitmez oldu. Hafızası zayıfladı. Zorlukla yürüyordu. «İşin sonuna geldik,» diyordu. Geleneklerin kaybolmasından dolayı üzüntü duyuyordu. Sözgelişi, kralın sekiz kıratının kaldırılmasından. Sterlinin değerinin düşürülmesinden sonra Parlâmento feshedildi ve yapılan yeni seçimlerde İşçiler 95 sandalye kaybettiler. Attlee yine başbakandı, fakat Churchill, —intikamını alacağını

sezerek— Avam Kamarasında kendisine şiddetli hücumlara girişti.

1951'de İran olayları ve grevler, Parlâmento'nun yeniden feshedilmesine sebep oldu. Muhafazakârlar bu defa seçimleri kazandılar ve Churchill de yeniden başbakanlığa geldi. Fakat artık çalışma gücünü iyice yitirmişti. Günde en çok 5-6 saat çalışabiliyordu, o kadar. İşin asıl yükünü bakanlarına emanet ediyordu. Devamlı yorgunluk çekiyor, tansiyonunun yüksek olduğunu biliyor, sık sık uyuyor ve bunamaktan korkuyordu. Şu duygulandırıcı yakınmaları hatırdadır: «Kafam hiç de eskisi gibi değil. Artık vereceğim nutuklar bana ağır bir yük, üzüntü gibi geliyor. Jacques, bana gerçeği söyle: Melekelerimi bir bir kaybedecek miyim?» Fakat doktorunun öğütlerine, çektiği sıkıntı ve atlattığı krizlere rağmen, iktidardan vazgeçmeye de yanaşmıyordu. Kraliçe kendisine diz bağı nişanı verdi. Ne var ki 25 Haziran 1953'de, resmî bir ziyafetin sonunda birden olduğu yere yıkıldı. 1949'da olduğu gibi, yine bir damar tıkanıklığı geçirmişti. Ağzı kaymış, konuşması güçleşmişti; artık kendisini «Koca bir paket paçavra»ya benzetiyordu. Ekim ayında iyileşerek Muhafazakâr Parti'nin kongresinde 52 dakika süren ve çok alkışlanan bir nutuk verdi.

Fakat 5 Nisan 1954'de Avam Kamarasındaki müdahelesi tam bir felâket oldu. Hidrojen bombası konusunu işlerken, konuyu partilerarası bir tartışma haline soktu. Muhalefet, «İstifa! Emekli ol!» diye bağırmaya başladı. Ertesi gün pişmanlıkla şöyle dedi: «İnsan yaşlanınca, daha çok geçmişte yaşıyor.» Fakat yine de bu işi bırakmaya yanaşmıyordu. Direnişine rağmen, durumunun bilincine varmıştı: «Heyhat ne kadar budala oldum ben de! Bana bir şeyler yapamaz mısınız?» Şaşkınlık içindeydi: «Jacques, biliyor musun, yaşlanmak olağanüstü birşey.» Moran kendisine ne

gibi belirtiler hissettiğini sordu. «Her türlüsü!» diye cevap verdi. İktidarda kalmak için direnişini gittikçe arttırıyordu, fakat aynı oranda aczi de artıyordu. Uyuyabilmek için müsekkin ilâçlar alıyordu. Sık sık gözleri yaşarıyordu.

80'inci doğum yıldönümü çok parlak bir şekilde kutlandı. Akşam —kendisine hediye edilen portresine bakarak— Eden'e şöyle dedi: «**Bu çoktan emekliye ayrılmış bir insanın görüntüsü. Bana hiç benzemediğini siz de kabul ediyorsunuz, değil mi?**» Oysa genç Muhafazakârlar onun artık çekilmesini istiyorlardı. İnsanı hayrete düşürecek hatâlar işliyordu. (1) Aklı iyice aksamaya başlamıştı. Kabine toplantıları sırasında sık sık uyukluyordu. En sonunda, 1955'te istifa etmeye karar verdi. Çok yiyip içiyor, fakat eskisine oranla daha az püro içiyordu. Bakışları sık sık bulanıyor, uzun süre hareketsiz kalıyor, dalıyordu: «**Yoksa aklımı mı kaybetmeye başladım?**» diye soruyordu.

1956'da bir kriz daha geçirdi. Tam sağır oldu. Sık sık Côte d'Azur'e gidiyor, arada sırada resim yapıyor, okuyordu. 1959'da milletvekili seçildi ve Paris'e giderek de Gaulle'den «**Kurtuluş Haçı**» nişanını aldı. Çok yaşlı ve yorgun görünüyordu. Daha sonra iyice çöktü. Beş yıl daha ve bunak bir halde süründü durdu.

■

GANDİ, hiçbir zaman vücudunun ihanetine uğramadı. Gücü, Clemanceau'nunkinden daha şaşırtıcıy-

(1) Sözgelişi şunları söylemek patavatsızlığında bulundu: «**1945'te Almanlar binlerle teslim olurken, Mareşal Montgomery'ye bir telgraf göndererek esirlerin silâhlarını stok etmesini bildirdim. Ruslar ilerleyişlerini devam ettirecek olurlarsa, bunları Alman ordusuna geri vermek ihtiyacını duyabilirdi.**» Bu sözler üzerine açıklamaya davet edildiğinde de, kendisini pek kötü savundu.

dı. Hayatını adadığı amacı —Hindistan'ı İngiliz boyunduruğundan kurtarmak—, başarılı bir sonuca ulaştırdı. Ne var ki elde ettiği zafer acı bir biçimde kendisine doğru çevrildi.

İngilizleri Hindistan'dan kovmaya kararlı olarak, 1919'da Satyagrana kampanyasını, yani İngilizlerin zorla kabul ettirmek istedikleri amansız Rowlatt yasalarına karşı itaatsizliği yaymaya başladı. 1920'de «Tüm Hindistan Bağımsızlığı Derneği»nin başına getirildi ve Pasif direnişin propagandasını yapmak üzere sayısız gezilere çıkmaya başladı. İngiliz mallarının boykotuna imkân hazırlayan el sanatlarını teşvik etti. Ekonomik hayatı felce uğratmayı becerdi. Aynı zamanda Hint toplumunun içinde de karışıklıklar çıkartıyordu. «Dokunulmazlar»a karşı beslenen peşin yargılarla mücadele etti. Hindularla Müslümanlar arasında dostuluk kurmaya çabaladı. Müslümanlar uzun yıllar diğerleri ile çok iyi geçinmişlerdi. Fakat XX. yüzyıldan itibaren şehirlerde —iki tarafın da orta sınıfları arasında başlıca mevkileri kapışmak için— ister istemez bir gerginlik meydana geldi.

Gandi, 1924'te iki tarafın barışması için uzun bir oruç devresine girdi. Üç hafta süren açlık grevi sırasında bir Müslümanın yanında kaldı. Fakat kendisi de dindar olduğundan, hareketine bir süre sonra derin bir dinsel anlam verdi. Nehru bu konuda şöyle diyordu: «Dinin politikamız üzerinde gittikçe artan hakimiyetinden endişe duyduğum da oluyordu. Gerek Hindular, gerekse Müslümanlar açısından kuşkudaydım. Bu iş hiç hoşuma gitmiyordu.» Ayrıca Gandi'yi bu yoldan döndürmenin, özellikle bazı noktalarda çok güç olduğunu da ekliyordu: «Bazı fikirlere öylesine inatla bağlıydı ki, başka herşey kendisine önemsiz görünüyordu... Araçlar iyi olduktan sonra, sonuç da ancak iyi olabilir diye düşünüyordu.»

Gandi 70 yaşında iken, her zamankinden de çok inançlarına bağlıydı. Sağlığı mükemmeldi, amansız açlık grevlerine, uzun yürüyüşlere, aşırı sıcağa, konforsuzluğa rağmen, —herkes tarafından sevilmenin de hızıyla— 125 yaşına kadar yaşamayı umuyordu. Oysa, Gandi birleştirici bir milliyetçiliğe inanırken, Müslümanların lideri Cinnah, Hindistan'ın bölünmesinden yanaydı. Bir Müslüman devletinin kurulmasını istiyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngilizler Hindistan'dan çekilmeye karar verdiklerinde, önce geçici bir hükûmet kurulmasını salık verdiler, Müslümanlar ise bu hükûmete katılmayı reddettiler. Çoğunluğu Müslüman olan eyaletlerin kendilerine verilmesini istiyorlardı. Bunun üzerine gerçekten korkunç bir katliam başladı: Kalkütta'da her iki taraftan da binlerce insan öldü; Bihar'da 10.000 Müslüman katledildi. 77 yaşında olan Gandi, Hinduların sığındığı Noaklabi bölgesine gitti. 49 kasabayı dolaşarak, şiddet aleyhtarı konuşmalar yaptı. Çok defa Müslümanların yanında kaldı. Bu sırada Pencap'ta, Delhi şehrinde yeni katliam olayları patlak verdi.

Gandi 78'inci doğum yıldönümünde şöyle konuştu: **«Yüreğimde sıkıntıdan başka birşey yok. Uzun süre yaşamak isteğini yitirdim.»** Ayrıca şunu ekledi: «Sevgili dostlarımın yapmakta oldukları şeylerden hiç memnunluk duymuyorum.» Bir de şunu: Bugünkü haliyle Hindistan'da benim yerim yok... Eğer Hindistan bir tethiş tufanı arasında kaynayıp gidecekse, yaşamak isteği bile duymam.» Artık sadece kin kokan mektuplar alıyordu. Hindular tethişe karşı çıktığı, Müslümanlar da, ayrılmaya karşı koyduğu için ona diş biliyorlardı. Kongre üyeleri bir iç savaşa, ancak ülkenin ikiye ayrılmasının engel olabileceği inancına

varınca, 14 Haziran 1947'de bu kararı oylayıp kabul ettiler. Gandi büyük bir **«Umutsuzluk»** içindeydi. Hindistan'ın parçalanması onun için **«Ruhsal bir trajedi»** ydi.

Gandi, hayatı boyunca beklediği —bağımsızlığın ilân edildiği— günde (15 Ağustos 1947'de), düzenlenen parlak törenlere katılmayı reddetti. Hindular, Gandi'nin gözünde en az bağımsızlık kadar değerli olan şiddet aleyhtarlığı prensiplerini çiğnemişlerdi. «Tanrı eğer beni seviyorsa, artık bu yeryüzünde beni bir dakika bile tutmaz,» diyordu. Göçmen kamplarını ziyaret ediyor, halka nutuklar veriyor, iki cemaati uzlaştırmak için her şeyini ortaya koyuyordu, ama boşuna! Pakistan'da, Hinduları katlediyorlardı; Hindistan'da da Müslümanları öldürüyorlardı; iki tarafta da Sikh'ler biçiliyordu. Gandi kendi kendine soruyordu: **«Acaba benim içimde yolunda olmayan bir şey mi var?»** Daima ahenkli bir hayatın özlemini çeken Gandi, **«Dengeli olmaktan çok uzaktayım,»** diyordu. O kadar yürekten arzuladığı bağımsızlık, kendisine umutsuzluktan başka birşey getirmemişti. Ve en sonunda kendisine bir hain gözüyle bakan bir Hindu tarafından, tethişin kurbanı olarak öldürüldü.

Gandi, Sartre'ın belirtttiği 'Tarih'in kaçınılmaz akışının bir anı olan karşı - ereklik'in 'kurbanı' olmuştu. Genç insan nesnelerin bu tür dönüşüne tanıklık etmeyebilir; oysa, zaman geçtikçe, bu ergeç gerçekleşir. Einstein suçsuz bir kurbandı. Gandi'nin sorumluluğu ise ortadadır: Nehru, Gandi'nin körüklediği dinsel duygularını, zincirlerinden kurtarıp ortaya salacağı felâketi önceden sezmişti. O şiddet aleyhtarlığı düşüncesine bağlanıp, iki cemaat arasında için için oluşan tethişi görememişti. Gerçek yerine prensipleri, sonuç yerine aracı tercih etmişti. Bunun sonucu

ise, koca bir hayatın amacını yalanlamıştı. Giriştiği eylemin hedefine ulaştığı anda kökten çürütüldüğünü görmek kadar acı bir kader, doğrusu pek az insanın alnına yazılmıştır.

■

BU ÜÇ yaşlılık hikâyesinin de başarısızlık damgasını yemesi, bir raslantı sonucu değildir Politikacı 'Tarih'i yazmak ve yazdığı tarih tarafından yokedilmek için yaratılmıştır. Bir an onun içine girmekte ve artık ne yaparsa yapsın, yakasını kurtaramamaktadır. Olayların yeni akışına ayak uydursa bile, halkın gözünde yine falanca taktiğin, filanca metodun, şu ya da bu tutumun adamı olarak kalacaktır. Clemanceau, savaş çağının adamıydı; savaş sonrası çağ onu hemen bir kenara iteledi. İngiltere'yi zafere ulaştıran Churchill de —zafer kazanıldıktan sonra—, İngiltere için modası geçmiş biri olup çıktı. Gandi, Hindistan'ı bağımsızlığa kavuşturdu; ne var ki bağımsızlık, Gandi'nin bütün prensiplerinin yeniden gözden geçirilmesini gerektiren bir durum yaratmıştı. Öyle yaşlılar vardır ki, olayların ortaya çıkarttığı yalanlamayı görmemezlikten gelirler ve hiç bilmiyormuş gibi davranırlar. Bunlar çağlarından daha da geride kalmış görünürler.

Yaşlı politikacılar —kendilerininkinden başka bir yol izlemek üzere— iktidardan uzaklaştırıldıkları için, bugünü hep lânetler ve gelecek hakkında hiç de iyi şeyler söylemezler Zaten bir eylem, hiçbir zaman bir eser değildir; ancak anılar sayesinde ömrünü sürdürebilir ve madde olarak devam edemez.

'Tarih'in raslantılarla dolu akışı içinde eylem adamının ölümsüzlük yolundaki tek umudu, ancak becerdiklerinin anısı ve görüntüsü olabilir. Pek çoğu buna büyük önem verirler. Görevlerinden ayrıldıklarında

—hattâ bazan daha görevleri başında iken— bir takım «Anılar» kaleme alırlar, kendi kendilerini mazur göstermeye, rakiplerine saldırmaya çalışırlar. Bunların tarihsel değeri genellikle tartışılabilir. Dâvalarını gelecek kuşakların önünde, kendi nazarlarında haklarını vermediğine inandıkları bugünkü çağa karşı savunurlar.

■

GÖRÜLÜYOR Kİ hemen her alanda —birkaç istisna dışında— yaşlı insanla yaşadığı çağ arasındaki ilişki, derinlemesine değişmiştir. «Benim zamanımda» diye ifade edilen garip deyimin belirttiği de budur. Aragon, «Blanche ya da Unutulma»da bu garipliği belirtmektedir. İnsanın «Benim» dediği zaman, teşebbüslerini tasarlayıp uygulamasına giriştiği çağdır. Derken öyle bir an gelir ki, bu teşebbüsler önceden gördüğümüz nedenlerle, kişinin ardında kapanır. Zaman artık gençlerindir ve bunlar çağı faaliyetleri ile gerçekleştirir, tasarıları ile canlandırırlar. Hiçbir şey üretemeyen, etkisiz kalan yaşlı insan ise, kendisini ölümden kurtulan biri gibi görür. Biraz da bu nedenle ve isteyerek geçmişe dönüktür. Geçmiş, bir zamanlar kendine ait olmuş; kendisini başlı başına, canlı bir kişi olarak saydığı zamandır.

Yaşlı insanın zamanı, ayrıca yaşıtlarının da yaşadığı çağdır. Bugün ölümler eskiye oranla çok daha az. Bir zamanlar 50 yaşındaki bir insan, annesinin, babasının, amcalarının, teyzelerinin, birçok kız ve erkek kardeşinin, hiç şüphesiz eşinin, çocuklarından da birkaçının ölümüne tanık olurdu. Hayat birbirini izleyen cenaze törenlerinden ibaretti ve çok yaşamak, insanı yalnızlığa mahkûm ediyordu. Bugün ise pek çok kim-

se 50 yaşında ancak ninesini ya da dedesini kaybetmektedir. Fakat 60'ına, 70'ine vardı mı, çağdaşlarının çoğunun ölümünü görür ve çok daha genç kuşakların yaşadığı bir çağda, tek başına sendelemeye başlar. Benim yaşımda bile çeşitli kuşaklarla olan ilişkilerim değişmiş; geriye benden eski tek bir kuşak kalmıştır, o da çok dağınık haldedir ve ölüm pusuda beklemektedir. Eskiden kanı kaynayan kuşağım ise, çoktan fakirleşmiştir. Benim gözümde gençliği temsil eden kuşak, ununu eleyip eleğini asmış insanlardan, baba, hattâ büyükbabalardan meydana gelmiştir ve hepsi hayatları içindeki yerlerini bulmuştur. Bir konu üzerinde gerçekten genç bir insanın görüşünü alacak olsam, benden sonraki kuşağa başvurmam gerekmektedir. Birkaç yıla kadar ben de Madam de Sevigné'nin «ailemizdeki üstünlük derecesi» dediği yaşa varacağım. Ondan sonra artık yalnızlık ve hüzünler insanı tehdit etmeye başlar. Ninon de Lenclos, 1702'de, 82 yaşında iken, uzun ömürlü olanların «Yepyeni bir dünyada tek başlarına kalmak gibi hüzünlü bir imtiyaza» (1) sahip olduklarını üzülerek farketmişti. Kapatıldığı asık suratlı şatoda Casanova da şöyle yazıyordu: «Bir insanın başına gelebilecek en büyük felâket, dostlarından daha çok yaşamaktır.» Rétif'in «Babamın Hayatı»nda saygıyla bahsettiği ihtiyar, genç dinleyicisine şöyle der: «Oğul, benim kaderime ve yaşlılığıma imrenme. Çocukluk arkadaşlarımın sonuncusunu kaybedeli kırk yıl oluyor ve o zamandan beri vatanımda ve ailemin arasında, kendimi yabancı hissediyorum. Benim gibi olan, dostum, arkadaşım sayacağım tek bir kişi bile yok. İnan ki uzun bir ömür, bir felâketten farksız.»

(1) Struddburg'ları anlatırken Swift'in bu sürgün hayatını önceden sezinlediği hatırlardadır.

Yaşlı insan yalnız kendi kuşağından insanların ölümünü görmez; çok defa bir başka evren, kendi evreninin yerini alır. Bazı ihtiyarların bu değişikliği —geçmişlerini tehdit etmemek şartıyla— zevkle, hattâ gururla karşıladıkları görülmüştür. Eğer yeni dünya ihtiyarların yaptıkları, inandıkları, sevdikleri şeyleri kendine mesele ederse, ihtiyarlar da sürgüne gönderildiklerini hissedeceklerdir.

Balzac'ı çarpan ve mutlulukla benimsediği yaşlılığın görüntülerinden biri de budur. İhtiyar, çağından ve kendisinden çok yaşamıştır. Sözgelişi, Albay Chabert'in, Éylau'da öldüğü sanılmıştı; oysa albay Chabert, yıllarca başıboş dolaştıktan sonra, kendisini tanıtmak, karısını ve servetini geri almak için Paris'e dönmüştü. Fizik görüntüsü bile, durumunu belli ediyordu: «Yaşlı asker zayıf ve kuruydu. Perukasının telleri altında bilerek sakladığı alnı, kendisine esrarlı bir hava veriyordu. Gözleri saydam bir lekeyle örtülmüş gibiydi... Soluk, zayıf yüzü bir bıçak sırtıydı... Ölüye benziyordu... İhtiyarın alnını örten şapkanın kenarları yüzünde siyah bir çizgi yansıtıyordu. Bu garip etki —tabii olduğu halde— zıtlığın anîliği ile kadavrayı andıran fizyonominin ak çizgilerini, soğuk çukurlarını, renksiz duygusunu ortaya çıkarıyordu. Ayrıca vücudundaki hareketsizlik, bakışlarındaki ısı yokluğu, hüzünlü bir çöküntü ifadesiyle çok iyi bağdaşıyordu.» Yeniden evlenen ve zengin olan karısı, Chabert'e parasını vermeyi reddetti. Onun mahkemelerle uğraşacak gücü yoktu: «Doktorların adını takamadıkları bir hastalıktan bitkindi... bu hastalığa felâket **spleen**'i (karamsarlığı) demek gerekirdi.» Chabert cömertçe bir davranışla resmen öldüğü hakkındaki inancı bozmamaya karar verdi. Fakat karısının davranışı kendisini öylesine tiksindirmişti ki, intihar etmeyi düşün-

dü. Ortadan kayboldu; kendine Hyacinthe adını yakıştırarak yine başıboş hayatına döndü.

Yaşıtlarından çok yaşayan bir diğer ihtiyar da, yazarın bir düğünde rasladığı flüt çalgıcısı **Facino Cane**'dir: «Gaz lâmbasının kızıl ışığı ile aydınlatılmış ve tepesinde bir tutam gümüşî ak saç bulunan Dante'nin alçıdan maskesini düşünün. Bu şahane başın acı ve ıstırap veren izlenimi kör gözleriyle daha güçleniyordu. Çünkü ölü gözleri düşünceyle yeniden yaşıyordu; tek bir arzunun ürettiği, tükenmek bilmeyen, eski bir duvarın çentiklerine benzeyen buruşukluklarla belirmiş çıkık bir alna yazılmış yakıcı bir aydınlık gibi kaçıveriyordu... İçinde unutulmaya mahkûm bir Odisea destanı olan bu yaşlı Homeros'un benliğinde, ulu ve zalimce bir hava vardı.

Öylesine gerçek bir ululuktu ki bu, iğrençliğini ayaklar altına alıyordu. Zalimliği öylesine canlıydı ki, fakirliğin üstesinden geliyordu. İnsanı iyiliğe de, kötülüğe de yönelten, bir forsa ya da kahraman yapan şiddetli ihtiraslardan hiçbiri —soylu çizgilerle bezenmiş, hafif İtalyan, gölgeleri derin çukurların üzerinde yansıyan, aklaşmaya yüz tutmuş kaşlarla gölgelenmiş— şu yüzün üzerinde eksik değildi. Bu demir kafesin içinde bir aslan vardı, öyle bir aslan ki, öfkesi boşuna demir parmaklıklara çarpa çarpa harcanmıştı. Umutsuzluk yangını küllerin arasında sönmüş, lâvları soğumuştu. Fakat izler, sallantılar, biraz da duman, püskürmenin şiddetini, ateşin yakıp yıktıklarını gösteriyordu.» Adam aslında Venedikli soylu bir ailenin torunuydu; başından geçen olağanüstü serüvenlerden sonra birden bütün servetinden arınmış ve kör olarak bulmuştu kendisini. Gerek onda, gerekse Chabert'de her şeyi atlatıp yaşamanın yanında, ululuğun da birlikte yüceldiği bir çöküntü görülüyordu.

Balzac'ın «**Sarrasine**»inde belirttiği garip ve insanı kuşkulandıran ihtiyarı da ele almak gerek: «İnsanların konuştuğu dillerde adı olmayan bir yaratık, cevheri olmayan biçim, hayattan yoksun varlık ya da eylemsiz hayat... Etsiz bacaklarının çevresine, direğe sarılan bir yelken gibi pliler halinde salınan siyah ipekten bir don giymişti. Bu garip vücudu taşımaya yarayan incecik bacakları gören anatomici, uzun süren bir hastalığın sonucu olan müthiş bitkinliğin belirtilerini derhal anlayabilirdi. Mezar üzerine haç biçiminde konmuş iki kemik diyebilirdiniz... Yabancının sırtında sim işlemeli, eski biçimde beyaz bir yeleği vardı ve çamaşırları göz kamaştıracak kadar beyazdı. Kraliçeyi kıskandıracak derecede zengin, pas rengi bir küme İngiliz danteli, göğsünün üzerinde sarı bir yığın meydana getiriyordu; ne var ki dantel, üzerinde bir süsten çok bir paçavra gibi duruyordu. Tam orta yerinde ise paha biçilmez bir elmas, ışıl ışıl yanıyordu. Bu modası geçmiş süs, değerli ve zevksiz hazine, garip yaratığın yüzünü daha iyi ortaya koyuyordu.

«Çehre de bir tabloya lâyıktı doğrusu. Kara suratı köşeliydi ve her yöne doğru kazılmıştı sanki. Çenesi çukurdu; şakakları çöküktü; gözleri, sarımtrak göz çukurları içinde kaybolmuştu. Anlatılması güç bir zayıflıktan dolayı dışarı fırlayan çene kemikleri, her iki yanağının orta yerinde çukurlar meydana getiriyordu... Yıllar kemiklere öylesine yapışmıştı ki, bu sarı ve ince yüzün sarı derisi sayısız buruşukluklarla kaplanmıştı... Bir kitabın arasındaki sayfalar kadar derinde ve sıkışıktı... Fakat karşımıza çıkan görüntüye yapma bir yaratık havası veren, asıl üzerindeki kızıl ve beyaz parlaklıktı... Kadavrayı andıran kellesi, sarı bir perukanın altına saklanmıştı ve sayısız bukleleri aşırı bir kendini beğenmişliği gösteriyordu.»

Balzac burada kendi takındığı mücevherleri anlatmaktadır: «Bu Japon tanrısı türünün ayrıca mavimtrak dudaklarına saplanmış, değişmeyen bir gülümseme vardı. İhtiyar gözlerini topluluğa çevirecek olsa, tek bir ışık yansıtmaktan âciz göz çukurların hareketi zor farkedilir bir yapma ışıkla aydınlanır gibi oluyordu.»

Bir zamanlar ünlü iğdiş şarkıcı Zambinella olan bu adam, kadın gibi giyinir, Roma tiyatrolarında şarkı söylerdi. İnsanı allak bullak eden güzelliği yüzünden nice kalpler yakmış, nice erkek onun uğrunda can vermişti. Bunlardan biri olan heykeltraş Sarrasine, onun korkunç alın yazısını yüzüne karşı haykırmıştı: «**Seni yaşatmak, ölüme mahkûm etmekten daha beter birşey değil mi?**»

Tolstoy da XIX. yüzyılda tek başına kalan bir XVIII. yüzyıl insanını, kusursuz biçimde çizmiştir: Prens Andre'nin babası yaşlı prens Bolkovski! Yarattığı kişiyi anlatmak için, dedesi Nikola Volkonski'den yararlanmıştır. Dedesi —yazarın annesi olan— kızına zulmediyordu ve kızın bir de Fransız dadısı vardı: Matmazel Henissienne. Bu bakımdan Tolstoy'un çizdiği portre, bir belge değerindedir. Yaşlı prens, işlemeli bir elbise giymekte ve saçlarını pudralamaktadır. Orta yerde göründüğünde, insan başka bir çağda olduğunu sanmaktadır. Sağlığı yerindedir, tek bir dişi bile çürümemiştir. Toplumda gerçek bir etkisi kalmamıştır, fakat saygı görmektedir. Hastalık derecesinde düzen düşkünüdür; çevresinde hiç değişmeyen bir töre uygulamakta, aşırı titizliği ile etrafındakileri dehşete salmaktadır. Eylemini sürdürmekte, hattâ zamanının çoğunu bunlara ayırabilmektedir. Oysa bunlar hep modası geçmiş şeylerdir: Çivi çakmakta, sebze, çiçek yetiştirmekte, fakat daha çok laboratuvarına kapanıp, XVIII. yüzyılın amatör bilginleri gibi araştırmalar yapmaktadır.

Bolkovski, geleneklere sadık ve çağının peşin yargılarına bağlı olarak, yeni çağın kumandanları ile alay etmekte, Bonaparte'ı ciddîye almamaktadır Bir sabah giyinirken oğluna, gelecek harekâtın planlarını kendisine anlatmasını ister, fakat genç prensin anlattıklarını dinlemez bile. Askeri ve siyasî durumun her şeyini yakından bilmekte; fakat bugünkü dünyaya alay ve küçümseme ile bakmaktadır. «Soğuk, kuru, hoşa gitmeyen bir gülüşü» vardır. Ev içinde bir zalimdir. Kızı Marie'yi dehşete salmakta, sıkmakta ve yanından ayrılmasına müsaade etmemektedir Babası yüzünden o da evlenememektedir. Oğlunun Nataşa ile yeniden evlenmek istemesi karşısında küplere biner ve kızı çok kötü bir kılıkla, sırtında robdöşambr, başında pamuklu takke, sert eleştirilerle karşılar O kadar ki, Nataşa kızar, evi terkeder Yaşlandıkça gücü artmaktadır; gittikçe aksi ve olaylar karşısında ayrancı çabuk kabaran biri olmuştur. Derken bir gün hastalanır ve kızını kendisini kasten sinirlendirmekle itham eder Andre kardeşinin tarafını tutar; yaşlı prens önce şaşırır, sonra yerinden şöyle bir sıçrar: «Defol! Bir daha da buraya adımını atmayacaksın!» diye bağırır.

Bolkovski, artık aklî dengesini kaybetmektedir. Fransız dadı Matmazel Bourienne'le gönül eğlendirmeye kalkışır, şımarıklıklar yapar. Sekiz gün odasına kapandıktan sonra, tekrar yapılarının ve bahçelerinin başına döner. Matmazel Bourienne'e de, kızına da surat asmaktadır. Savaşı bilmezlikten gelir. Devamlı telâş halindedir ve her gece bir oda değiştirmektedir. Düşman Dinyeper'e vardığı halde, o hâlâ Niémen i aşamayacaklarını söylemektedir. Gerçekleri gittikçe daha az dikkate almaktadır Oğlu, kendisine bir ikaz mektubu gönderir, o ise mektupta Fransızların yenilgisinden bahsedildiğini ileri sürer. Sonra mektubu bir

daha okur ve birden tehlikeyi takdir eder; kızına derhal gitmesini emreder Marie yanından ayrılmak istemeyince kavga eder, ama aslında son derece mutludur Fransızlar geldiği zaman, kumandanlarını görmek üzere büyük üniformasını giyer, bütün nişanlarını da takar Ne var ki yolda bir felç geçirerek, sağ tarafı tutmaz halde üç hafta yatar Acı çekmekte, konuşmak için çabalamaktadır.

En sonunda kızının bağlılığı karşısında yumuşar, kızının saçlarını şefkatle okşar. Mırıldanarak konuşur: «Bütün yaptıkların için teşekür ederim.» Oğlunu görmek istediğini söyler, fakat sonra onun orduda olduğunu hatırlar. «Rusya hapı yuttu; kaybettiler Rusya'yı» der alçak sesle. «Kaybettiler» diye bahsettiği, kendisinin saygı göstermediği bir çağın insanlarıdır. Hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar. Derken sakinleşir ve kısa bir süre sonra da ölür: Yatakta, yıpranmış bir kadavradan başka birşey değildir artık.

■

ÖLÜMDEN kurtulan kişi —başkalarının gözünde— ölümü ertelenmiş bir insandır. Ama acaba kendisi de aynı görüşte midir? Sonunun yaklaştığını nasıl anlamaktadır?

Yaşlı insanla ölüm arasındaki ilişki, sosyal etki altındadır. Bazı toplumlarda halk kitleleri fizyolojik sefillik sebebiyle ya da şartlar yaşamaktan bıktırdığı için kendilerini ölüme terkederler. Bu durumda, ölüm kimse için bir 'sorun' değildir. Bazı toplumlarda ise ölüm, yaşlılık çağında bir töre niteliğine bürünerek, arzulanan bir şey gibi değerlenir. Ne var ki, yine de bundan kurtulmak isteyenler vardır. Eserinin oğulları tarafından sürdürüleceğini bilen babaların yaşadığı

geleneksel toplumlarda ve çağımızın endüstri toplumlarında ise, ölümün çehresi aynı değildir. Yine de ölümde tarihötesi bir öğe (unsur) vardır: Organizmamızı yokederek, yeryüzündeki varlığımızı ortadan kaldırmaktadır. (1) Eski çağlardan bugüne kadar yaşlıların ölüm karşısındaki tutumlarını açıklayan tanıklıklarda değişmez taraflar vardır.

Bu tutum yaştan yaşa değişir. Ölümü öğrenmek, çocuğu altüst eder. Genç adam, diğerlerine oranla ölüme daha serbestçe karşı çıkabileceği halde, ölüm düşüncesinden nefret eder. Hayatına kastedilecek olursa, isyan eder. Fakat çok defa hayatını tehlikeye atmaktan, feda etmekten çekinmez. Çünkü yaşamaya bu kadar değer vermesi, kendisi için değil, hayatını başka bir şeye adamasındandır. Yaşamaya olan aşkı öylesine cömertçedir ki, bu cömertlik gerektiğinde hayatını feda etmesini sağlar. Olgun insan daha ihtiyatlıdır. Bir takım çıkarlara bağlandığı için bu yüzden ortadan kalkmak istemez. Ölürse, ailesi, serveti, işleri ne olacaktır? İşine daldığı için sonunun ne olacağını pek düşünmeye vakit bulamaz; rizikolara atılmaktan da kaçınır ve sağlığına dikkat eder.

Yaşlı insan için ölüm, hiç de genel bir alınyazısı, bir soyut olay değildir; yakın ve 'şahsî' bir olaydır. Edmond de Goncourt, 17 Ağustos 1889'da **«Anılar»**ında şöyle yazıyordu: «Evet, hayatın sonsuzluğu düşüncesi, insanların pek çoğunun içinde yaşadığı bu hayal, benim de şimdiye kadar yararlandığım bu rüya, fakat artık benim için yok.» Her yaşlı, kısa bir süre sonra öleceğini bilir. Ama acaba bu durumda **bilmek** nedir? Goncourt'un cümlesinin olumsuz gelişimine dikkat edelim: Yazar kendisinin artık ölümsüz

(1) İnsan bir başka dünyada yaşamayı ümit etse bile, ölüm bizi yine de şu dünyadan koparıp almaktadır.

olduğuna inanmamaktadır Peki, ölümlü olduğunu acaba nasıl düşünmektedir?

Ölüm, yaşlılığı da içine kattığımız ve Sartre'ın **«Gerçekleştirilemeyenler»** dediği kategoriye girer; **«Kendisi - için»** buna ne ulaşabilir, ne de ondan yansıyabilir. Kabiliyetlerimin dışardaki sınırıdır ve kendi kabiliyetim değildir Ben, kendim için değil, başkaları için ölmüş olacağım; varlığımda ölümlü olan **«Başkası»**dır. Ben başkalarının benim hakkımdaki görüşüne bakarak ölümlüyüm ya da ihtiyarım. Demek ki bu kavram, soyut, genel, dışardan ortaya atılan bir şeydir. **«Ölümlü»** olmak halim, hiçbir kişisel deneyin konusu değildir. Bunu bilmiyor değilim; tahminlerimde, kararlarımda ve kendime bir başkası gibi davrandığım ölçüde bunu pratik olarak gözönüne almaktayım; oysa duymam bunu. Bir takım hayal oyunları ile yaklaşmayı deneyebilir, cesedimi düşünebilir, cenaze törenimin nasıl olacağını hayal edebilirim. Yokluğumun bile hayalini kurabilirim; fakat hayal kuran, yine benim. Ölümüm, tasarılarımın arasında, önüne geçilmesi imkânsız 'ters yüzü' gibi beni kemirir durur. Ne var ki bunu asla gerçekleştiremiyeceğim; ölümlü olmak halini gerçekleştiremiyorum.

Gerçekleştirilemeyen ölüm gibi, yaşlılık da çeşitli şekillerde kabul edilebilir ve diğer gerçekleştirilemeyenle, yani ölümle olan ilişkisi önceden kestirilemez. Her kişi durumunun bütününe ve önceki görüşlerine göre bir seçim yapar. Kendisini hâlâ çok genç hisseden bir ihtiyar, iyileşmesi imkânsız bir hastalığa yakalanmış seksenlik ihtiyar kadar ölümün eşiğinde olmaya karşı isyan eder. Kendisi hiç değişmemiştir; canlılığa, dünyaya karşı beslediği ilgiye hiç dokunulmamıştır. Durum böyleyken, dışardan gelen bir hüküm, ancak on yıl daha ömrü kaldığını söyle-

mektedir. Kendisine ihtiyar muamelesi yapılmasına hiç dayanamayan Casanova, hüznüne, yalnızlığına, bitkinliğine rağmen, gelecekte neler olacağı hakkında müthiş bir merak duyuyordu. 70 yaşında, «Oh, ölüm! İnsafsız ölüm!» diye yazıyordu. «Ölüm, kendisini pek ilgilendiren bir oyunun sonunu çok merak eden dikkatli bir seyirciyi, büyük tiyatrodan tutup dışarı atıveren bir canavardır. Sadece bu sebep bile, ölümden nefret etmeye yeter.»

Wells de 70 yaşında iken —1940 savaşından önce— kendisini önüne bir sürü güzel oyuncaklar konan, sonra da uyumak için yatağına gönderilen çocuğa benzetiyordu: «Oyuncaklarımı dolaba kaldırmayı hiç istemiyorum. Gidip yatmak fikrinden nefret ediyorum.» İnsan yaşının bilincine varsa da, eğer bir işe girişmişse, bunu altüst edecek olan ölümden nefret eder. Buna, resim yapmaktan ve ilerlemekten asla vazgeçmek istemeyen Renoir'ı örnek gösterebiliriz.

Yıllar geçtikçe bu tiksinmenin hafiflediği görülebilir. Gerek moral, gerek fizikî yönden çökmüş olan Swift, Bolingbroke'a şöyle yazıyordu: «Ben de sizin yaşınızda iken sık sık ölümü düşünürdüm; fakat şimdi, aradan on yıl kadar bir zaman geçtikten sonra, bu düşünce kafamdan hiç çıkmıyor ve beni daha az korkutuyor. Bundan, Tanrı'nın gücümüzle birlikte korkularımızı da azalttığı sonucunu çıkarıyorum.» Bu karamsar yazar, fizyolojik durumumuzla kuruntularımız arasında bir tanrısal denge kurmayı tasarlayınca, aşırı bir iyimserliğe düşmektedir. Bu olaya ilk bakışta zıt gibi görünen bir başka açıklama aramalıdır.

Çok defa ölüm ne kadar yakın olursa, o kadar daha az korkutucu olmaktadır. Freud'ün tahminine göre (1) yıllar gelip geçtikçe, «Ölüm atışları» yaşama

(1) 1920'de «Zevk Prensibinin Ötesinde»yi yazarken. O zaman.

arzusundan üste gelmektedir. Fakat psikanalizcilerin çoğunluğu bu düşünce tarzını terketmişlerdir; Freud yaşla ölüm atışı arasındaki ilişkiyi açıklamamaktadır. Öyleyse geçen zamanla beraber ölüme karşı kayıtsızlığın arttığı nereden çıkıyor?

Gerçekte ölümün yaklaşmakta olduğu düşüncesi yanlıştır. Ölüm ne yakındadır, ne de uzakta; ölüm hiçbir yerdedir. Bir dış kader, her yaştaki insanın omuzlarında ağırlığını hissettirir; bunun ne zaman gerçekleşeceği hiçbir yere yazılmamıştır. Yaşlı insan «Yakında» öleceğini bilir. Kader 70 yaşında da vardır, 80 yaşında da. Ve «Yakında» kelimesi gerek 80, gerek 70 yaşında aynı derecede belirsizdir.

Ölümle olan ilişkiden bahsetmek de doğru değildir. Gerçek olan, yaşlı insanın da —her insan gibi— ancak hayatla ilişkisi olduğudur. Sözkonusu olan, daha çok yaşamak isteğidir. Anlamı gerçekten ne demek istediğini anlatan bir deyim vardır: 'Hayatını bitirmek'. Ölümü istemek ya da kabul etmek, olumlu biçimde şunu ifade eder: 'Hayatla olan her şeyi bitirmeyi istemek.' Yaşlılığın yıkıntısı insanın omuzlarında kendini daha çok hissettirdikçe, buna tahammül etmenin daha da güçleşmesi normaldir.

İnanmak için, yaşlılığın beraberinde getirdiği fenalıkları ve değişiklikleri hatırlamak yeter. Hepsinden önce de fizik acıyı. Freud de bunu kabul etmiştir: İhtiyara ölüp gitmeyi arzulatan, ölüm atışı değil, bu acıdır. Vücutları yüzünden işkence çeken herkesin

---

lar Freud canlı her yaratığın inorganik hale dönüşmek için temel bir eğilim beslediğini düşünüyordu. Hayatının sonuna kadar da bunu tekrar etti durdu. Fakat bazı mektuplarından anlaşıldığına göre, bu tezin doğruluğundan o da şüphe etmekteydi.

isteğidir bu. Öte yandan uzun ömürlü olmak, sevdiklerinden çok yaşamaktır. Temelden bencil ya da Tolstoy gibi tasarılarının kurbanı olan ihtiyarlar, hissizliği benimseyip, bu tür yaslardan da yararlanmaya bakarlar. Duygularına daha bağlı olanlar ise, yaşamak isteğini yitirirler. Victor Hugo, Juliette'in ölümünden sonra ölümü arzulamaya başlamıştı. Verdi de karısını kaybettikten sonra, sadece ölümü beklemişti.

Dünya, üzerinde yaşanamayacak kadar değişirse, genç adam bir 'devrim' umuduyla yaşamaya devam edebilir. İhtiyar için böyle bir umut yoktur ve —Anatole France, Wells, Gandi gibi— o da ölümü dilemekten başka bir şey yapamaz. Ya da yaşlı adam kendi öz durumunu aşmayı ümit edemez ve durum kendine pek ağır gelir. Goncourt, 3 Nisan 1894'de «Anılar»ında şöyle yazıyordu: «Çektiğim sürekli ıstırap içinde, her hafta ortaya çıkan dizi dizi krizler arasında ve hiçbirinde bir kabiliyet göremediğim kişilerin kazandığı ezici başarıların ortasında ve ah Allahım, en içten dostluklarımın derinliğinin şüphesiyle, ölüm bana birkaç yıl öncesine göre daha az kara görünüyor.»

Hele, hiçbir özel felâket ihtiyarın tepesine çökmemişse, ihtiyar yaşama sebebini kaybetmiş ya da böyle bir sebep kalmadığını görmüştür. Ölüm bizi korkutuyorsa, bu korkunun sebebi, tasarılarımızın önüne geçilmesi imkânsız 'ters yüzü' olduğundandır. İnsan bir şeye kalkışmaktan artık elini eteğini çekerse, ölümün yarıda bırakacağı birşey kalmaz.

Bazı yaşlıların ölüme boyun eğişlerinin nedeni olarak yıpranma ve yorgunluk gösterilir; fakat insan sıkıntı içinde yaşamayı yeterli bulsaydı, bu tür yavaş bir hayat ile yetinebilirdi. Yalnız 'kendisi için' varolmak, artık bir çeşit yücelmedir. Biyolojik çöküntü yeni merhalelere ulaşmayı imkânsız kılar, ihtirasları öl-

dürür, tasarıları uyutur ve —bu çatışma yüzünden— ölümü kabul edilir hale getirir.

Yaşlı adam gücünü ve sağlığını muhafaza etse ve toplum kendisini işinden gücünden söker gibi koparıp almasa da, önceden gördüğümüz gibi, 'son'unun endişesi yüzünden istekleri ve tasarıları söner gider. Çocukluğumuzda düzenlenen program, ancak sınırlı bazı şeyleri yapmamıza, tanımamıza, sevmemize imkân verir. Bu tamamlanıp da işin sonuna varılınca, ölüm karşısında kayıtsız kalır, hattâ kurtarıcı diye bekleriz onu. Eskilerin «Satietas vitae» dedikleri sıkıntıdan bizi ancak o kurtarır.

Gide, hayatının 'son'unun tekrarlamalarla dolu olmasından şikâyetçiydi. Artık keşfedecek, söyleyecek yeni hiçbir şey kalmadığını biliyordu. 7 Eylül 1946'da şöyle yazıyordu: **«Ölüm beni pek korkutmuyor derken, samimi olduğumu sanıyorum.»** 80 yaşında da, **«Öyle Olsun»**da şöyle diyordu: **«Fizik ve düşünce alanlarındaki iştahsızlığım o dereceye vardı ki, beni yaşamak alışkanlığından başka neyin bu yeryüzünde tuttuğunu bilemiyorum. Ölüme boyun eğmeye tamamen hazırım.»**

Churchill de 80 yaşında şöyle diyordu: **«Ölmek beni hiç ilgilendirmiyor. Görülmesi gereken her şeyi gördüm.»** Kelimelere bakılacak olursa, cümle bize pek budalaca görünebilir. Sözgelişi, yarının dünyasını görmemiştir Churchill. Oyunun sona ermesinden önce salondan kovulmaktan yakınan Casanova'yı anlamak daha kolay. Fakat aslında haklı olan Churchill. Şu yeni dünyada dolaşacak olan, kendi bakışıdır; bunu hep kendinin olmuş bir perspektifle görecekti. Ancak gördüklerine benzeyenleri hazmedebilecek, gerisini ise farkedemiyecekti bile.

Ölüm düşüncesi beni —farklı bir sebeple— es-

kisine göre daha az üzmektedir: Ölüm dünyada bir yokluktur ve ben bu yokluktan payımı alamazdım zaten. Fakat içimde bugüne dek o kadar çok yokluk kazılmıştır ki! Geçmişim yok, ölen dostlarım yok, kaybolan arkadaşlar yok ve bir daha dönmeyeceğim topraklar üzerinde daha niceleri... Bu ayrılık her şeyi yutuverince, pek büyük fark olmayacaktır benim için.

Ölüm korkusu içinde kıvranan ihtiyarlar da vardır. Bana 91 yaşında, zengin, faal, ünlü, çok genç bir kadınla evli ve her gece yatarken korkunç bir korkuya kapılan bir ihtiyar adamdan bahsettiler. Bu korkusunu, ölümünden sonra karısının ne olacağını kendi kendine sorarak ifade etmektedir. Genç, güzel, zengin eşinin bir süre ardından ağlıyacağını, fakat geleceğinin garanti altında olduğunu da bilmektedir. Onun için de tirtir titremektedir. Bununla beraber psikanaliz uzmanları ihtiyarın ancak geçmişinde maraz bir korkuya kapılmışsa, ölüm tutkusuna yakalanacağını belirtmektedirler. Klinik olaylar, diğer nevrozlar gibi, ölüm korkusunun da köklerinin çocukluk ve ilk gençlik çağlarında bulunduğunu göstermektedir. (1) Bu korku çok defa suçluluk düşüncelerine bağlıdır. Sözkonusu kişi dini bütün biriyse, cehenneme atılacağını dehşetle hayal eder.

Topladığım tanıklıklara bakılırsa, ölüm korkusu genellikle ateşli bir yaşama sevgisinin öbür yüzü değildir; büsbütün tersidir. Sartre, çocukluk çağından bahsederken, **«Ölüm benim için başdöndürücü bir şeydi, çünkü yaşamayı sevmiyordum,»** diye yazıyor.

(1) Amerikalı Psikanaliz uzmanı Martin Grotjhan'a göre, İhtiyarlardaki 'iğdişlik' bunalımları, ölüm bunalımından önce tahlil edilmelidir. Çok defa ölüm bunalımının altında, 'İğdişlik' bunalımı saklıdır. Bu, çocukluktan itibaren gelişip had safhaya ulaşarak, ölüm arzusu uyandırabilir.

Nasıl ki ana - babalar, düşünceli kocalar insanı en çok sevenler değil de kalplerinde bir duygunun eksikliğini hissedenler ise, kalıpları içinde rahatsız olanlar da ölümlerini en iyi hazmedenlerdir. Ve ölümü bandomızıka çağıranların da —sözgelişi Lamartine— bunu pek yürekten istediklerini sanmayın sakın: Böyleleri durmadan ölümden bahsetmekle, ölüm tutkusuna kapıldıklarını göstermiş olurlar.

İhtiyarların ölüm karşısındaki aşırı korkusunun bir başka delilini de sağlıklarına karşı gösterdikleri kayıtsızlıkta buluyorum. İhtiyarların yaşlılıkla hastalık arasında 'iki anlamlı' bir oyun oynadıkları görülmüştü. Oysa sürekli ölüm korkusu içinde yaşasaydılar, bu 'iki yönlü' durum sürdürülemeyecekti.

Araştırmacılar Fransa'daki bir düşkünler evinde kalanları bu konuda sorguya çekmişlerdir. Sorulan soru, **«Ölümü düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız, nasıl?»**dı.

İşte verilen cevapların bazıları: «Ergeç bu güne varmak gerek»; «Düşünüyoruz, sık sık düşünüyoruz»; «Son nefesimi vereceğim gün, benim kurtuluş günüm olacaktır»; «Karamsar olduğum günler düşünüyorum»; «Acı çekmemek şartıyla ölmek daha iyi»; «Bazıları düşünüyorlar, fakat beni o kadar etkilemiyor»; «Ben düşünüyorum, burada başkalarına yer açmak için bulunuyoruz»; «Ben kendime bir mezar bile satın alamadım»; «İnsan ölmek gerektiğini biliyor»; «Sık sık düşünüyorum, benim için bir kurtuluş olacak bu»; «Aklıma bile getirmiyorum, etrafta ölenleri hep görüyoruz»; «Hayat bu, ölüm de hayatın devamı. İnsanın canı sıkılınca, bazan aklına geliyor»; «İnsan ne zaman öleceğini bilmemeli»; «Ergeç bu güne de ereceğiz»; «Buraya geldiğim günden beri düşünüyorum. Şehirde yaşarken daha az aklıma geliyordu. Sürün-

mek, acı çekmek istemem»; «Hem de sık sık düşünüyorum»; «İster zengin, ister fakir olsun, herkes bu dar boğazdan geçmek zorunda. Hayat böyle»; «Üzücü birşey. Burada benden genç olup da ölenler de var»; «Birgün ölmek gerek tabiî».

Acaba bu cevaplar ne derece samimîdir? İnsan utandığı için, korktuğunu belli etmemek için ya da dayanıklılığını göstermek amacıyla yalana başvurmuş olabilir. Fakat cevapların aynı yola yönelişi çok anlamlıdır. Ölüm, ıstırap çekmeye tercih edilmektedir. Özellikle, insanların canı sıkıldığı zaman arzulanmaktadır. Ölümü arzulamaya sıkıntının sebep olduğu kesinlikle söylenemez, fakat hayatı insana çok sıkıcı gelirse, bu arzuyu hiç olmazsa su üstüne çıkardığı belli olmaktadır. Ölüm korkusu bir endişe konusu değildir. İnsan belirli ve erişemediği gerçekler için kuruntulanır: Sağlık durumu, para durumu, yakın gelecek korkusu gibi. Ölüm ise bir başka türdendir. «Gerçekleştirilemeyenler»den olduğu için, belirsiz ve bulanık bir perspektif olarak ortaya çıkar. Kaderi dışardan bağlanmıştır. «İster zengin, ister fakir olsun, herkes bu boğazdan geçiyor.» İnsan ölümü düşünmeyi beceremeden düşünüyor.

«İnsan ne zaman öleceğini bilmemeli»: Bu cevap da anlamlı. Ölüm saati belirsiz bir uzaklıkta olmak yerine, belirli bir zamanda ve yakında olsaydı, ihtiyarın tutumu hiç şüphe yok aynı olmazdı. Euripides, «Alceste» adlı eserinde yaşlıların hallerinden şikâyet ettiklerini ve ölümü arzuladıklarını iddia ettiklerini söylemektedir. Fakat iş başa gelince, yan çizmektedirler. Admete'nin babası, oğlunun yerine cehennemin derinliklerine inmeyi şiddetle reddetmektedir. Tolstoy ölüm karşısında çok kayıtsız olduğunu ileri sürüyordu, ama karısı Sofya, kocasının sağlığına dikkat etmek için aldığı tedbirlerden yaka silkiyordu.

Rousseau ise «**Hayaller**»inde «İhtiyarların hepsi, çocuklardan daha çok hayata bağlıdır ve surat asarak bu işe razı olurlar,» diye yazıyordu. «Çünkü bu hayat için yapılacak her şeyi yaptıkları için, en sonunda boşuna çabaladıklarını görürler.» Bu sözde bir muziplik sezilmektedir. Rousseau bugünden yararlanmak gerektiğini ve hiçliğin yutuverdiği bir geleceğe bugünü kurban etmemek gerektiğini düşünüyordu.

Gerçekte, ölümden nefret etmeyi sağlayan, boşuna çalıştığını farketmek düşüncesi değildir Üstelik bu reddediş, evrensel de değildir. Asıl olan, ihtiyarların —bütün yaşama sebeplerini kaybettikleri halde—, hayata inatla asıldıklarıdır. «**Sessiz Bir Ölüm**»de ben de annemin 78 yaşında son nefesini verinceye kadar hayata nasıl asıldığını anlatmıştım. Bu durumda kişinin biyolojik şartları —buna belirsiz bir kelime ile 'hayatiyet' de deniyor— ölüme isyan etmesini ya da boyun eğmesini mümkün kılmaktadır. Ninem kadar dini bütün biri olduğu halde; annem de ölümden hayvanî bir hisle çekiniyordu. Yaşlıların pek çoğu bu korkuyu bilirler ve korkmak, vücudunda ölüme karşı çıkmayı sağlar. İhtiyarlarda ölümü tatlı hale getiren, çok defa çektikleri hastalığın kendilerini yiyip bitirmesi ve ihtiyarcıkların başlarına geleni anlamaya bile güçleri kalmamasıdır

Her şeye rağmen aklı başında ve rahatça ölenler de vardır. İhtiyar insan, fizikî ve moral açıdan her türlü yaşama isteği tükenince, savaşmak ya da her gün sıkılmak yerine, ölümsüz bir uykuyu tercih eder. Yaşlılıkta ölümün en büyük, en korkulu âfet olmadığının bir delili de, «**Hayatlarına son vermeyi**» kararlaştıran ihtiyarların sayılarının çokluğudur. Bugün toplumun yaşlıların çoğunluğuna hazırladığı şartlar içinde yaşamak, kendileri için boşuna bir didişmeden ibarettir ve neden çoğunun hayatlarını kısaltmak istediği anlaşılabilir

Üçüncü Bölüm

YAŞLILIK VE GÜNDELİK HAYAT

KÜÇÜLEN, çelimsizleşen, çağının içinde sürgün hayatı yaşayan ihtiyar, yine de her zamanki insandır. Böyle bir durumu günü gününe sürdürmeyi acaba nasıl beceriyor? Bu durumun kendisine tanıdığı şanslar nelerdir? Duruma ayak uydurabilir mi ve —ayak uydurabilirse— ne bahasına uydurur?

Her niteleme bir sınırlandırma olduğuna göre, kişinin kendi kendisini yarış dışı bırakarak dünyaya karşı açıklık kazanacağı düşünülemez mi? Yaşlı insan çalışmakla yükümlü değildir, geleceğe dönük olmak-

tan çıkmıştır. Bu durumda, şimdiki zaman içinde dinlenmesine uygun bir zemine kavuşmuş sayılamaz mı? Chandel, «Anılar»ında seksen yaşında iken şöyle yazıyordu: «Dün biri iç çekiyordu. Yarın bir diğeri iç çekiyor. Fakat 'bugün' kelimesinin göz kamaştırıcı, mutlak, reddedilmesi imkânsız, yerine bir eşi daha bulunamayan anlamını kavrayabilmek için, yaşlılık çağına ermek şart.»

Bazıları ancak o zaman sadece yaşamayı bir mutluluk sayarlar. Jouhandeau, «Dünyaya hiçbir zaman böylesine pamuk ipliği ile bağlı olduğumu hissetmemiştim; sanki bu iplik her an kopacakmış gibiydi, bu da benim varoluştan aldığım tadı bütün bütün arttırıyordu,» diye yazıyor. Ve ekliyor: «Fazladan yaşamak, olağanüstü birşey. İnsan hiçbir şeye bağlanamıyor ve herşey karşısında duygulanıyor.» Mauriac da hemen hemen aynı şeyi söylüyor: (1) «Hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden ayrıldığımı hissetmiyorum. Fakat bundan böyle sadece yaşamak, beni oyalamaya yetecek. Dizimin üzerine koyduğum elime doğru akan şu kan, içimde vurduğunu hissettiğim şu denlz, ölümsüz olmayan şu akış ve geriye doğru çekiliş, sonuna çok yaklaşan şu dünya, her an, sondan önceki ana kadar, çok daha büyük bir dikkati gerektiriyor. Yaşlılık budur işte.... Varolduğumu ve burada bulunduğumu düşünmekten başka birşey istemiyorum.»

Demek ki yaşlılık, gençlik çağından da çok bir «Carpe diem» (2) çağıdır. Buna insanın «Ektiğini biçtiği devre» diyor Fontenelle. D'Aubigné de, «Çalışma değil, yararlanma mevsimi,» diyor. Yanlış bu. Önceden de gördük ki bugünün toplumu yaşlılara dinlene-

(1) «Yeni İç Anılar»

(2) «Gününü gün et» anlamına Latince bir deyim. (Ç.N.)

bilme imkânını, ancak gerekli maddi imkânları elinden aldıktan sonra tanımaktadır. Sefalet ve sıkıntıdan yakalarını sıyıranlar ise, hassas, çabuk yorulan, çok defa sakat ve acı çeken bir vücudu idare etmek zorunda kalırlar. Bir takım zevkler kendilerine ya yasaklanmıştır ya da hasisçe tattırılır: Aşk, yemek, içki, tütün, spor, yürüyüş gibi. Ancak Imtiyazlılar bu yokluklarının bir kısmından yakalarını sıyırabilirler. Sözgelişi, yürümek yerine otomobille gezmeye çıkmak gibi.

Fakat bunların bile hayatlarından memnun oldukları şüphelidir. Yaşlı yazarların pek çoğu, günlerinin sıkıcılığından yakınır. Chateaubriand, «**Zaman ellerimi kendi ellerinin arasına aldı,**» diyor. Ona göre bugünü karartan, dünün yüküdür. «İnsan Niyagara çavlanını gördükten sonra, artık kendisi için çavlan yok demektir. Zihnim, aralıksız biçimde gezilerle gezilerimi, dağlarla dağları karşı karşıya getiriyor ve hayatım, hayatımı yokediyor. Aynı şey toplum ve insanlar konusunda da başıma geliyor.» Stendhal, aslında pek de yaşlı sayılmayacak bir çağda, «**Roma'da Gezintiler**»de şöyle yakınıyor: «Heyhat! Her türlü bilim, bir noktada yaşlılığa benziyor, en kötü belirtisi de, Insanın Ihtiraslarını, bir hiç uğruna çılgınlıklara kalkışmasını önleyen 'hayat bilimi'. İtalya'yı gördükten sonra Napoli'de Léthé suyunu bulmak, herşeyi unutmak ve tekrar her şeye baştan başlayıp günlerimi böyle geçirmek Isterdim.» Schopenhauer de buna benzer bir düşünce yazıyor: «Yaşlılığın hayat hakkında bir yarı-bilinci var... Anlık (müdrike) farkına bile varmadan aynı izlenimleri kaydetmenin alışkanlığı içinde, en sonunda hiçbir şekilde etkilenmeden bunların üzerinden kayıp geçmeye başlıyor.» Aragon Ise «**Ölüme Mahkûm**»da «Dünyanın kaybolan tazeliği»nden hasretle bahsediyor. «**Bitmemiş Roman**»da da şöyle yazıyor:

«İnsanlar arasında kendimi yabancı hissediyorum
Kulaklarım iyi işitmiyor, çok şeye karşı ilgimi yitiriyorum,
Gördüğüm tatlı, değişken yansımalar benim için değil artık;
Yaklaşan ilkbahar hiçbir değişiklik getirmiyor,
Leylâkların baygın kokusunu burnuma getirmiyor;
Gülleri kokladığımda hatırlar gibi oluyorum.»

Bugünün çok iyi bilinen geçmişte boğulup batışını Jouhandeau da hissetmiştir: «İnsan yaşlandıkça, herşey bir anı havasına bürünüyor, hattâ şimdiki zaman bile. İster istemez kendisini geçmişe ait sanmaya başlıyor.» Dünyanın bu şekilde yıpranışını ve bundan duyulan hüznü hiç kimse Andersen kadar iyi anlatamamıştır. Yazar 69 yaşında iken yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: «Bahçeye, güllerin arasına inecek olsam, güller (hattâ sapındaki sümüklü böcekler), bana şimdiye kadar söylenmemiş ne söyleyecekler sanki? Nilüferlerin geniş yapraklarına bakacak olsam, Thornebeline'in gezisini tamamladığını hatırlıyorum. Rüzgâra kulak versem, bana Valdemar Daea'den söz etmişti ve anlatacak bundan daha güzel bir hikâyesi yok ki! Ormanda, yaşlı meşenin altında, son rüyasını dinleyeli hayli zaman geçtiğini düşünüyorum. Dolayısıyla hiçbir yeni izlenim bulamıyorum ve çok hüzün veriyor insana bu.»

Nesnelerin bu sessizliğini nasıl açıklamalı? Chateaubriand yerinde bir deyimle «Geçmişin çölünden» söz ettikten sonra, anılarımızın bugünkü izlenimlerimizi sileceğini ileri sürerek, kendi kendini yalanla-

maktadır. Bu izlenimlerin çok daha üstün bir açıklığı ve yoğunluğu vardır. Stendhal'in dileği bir bakıma gerçekleşiyor: Léthé suyundan içiyoruz. Her yıl Roma'yı aynı neşeyle görüyorum, varlığı sakladığım bütün izlenimlerinden daha ağır basıyor; belli - belirsiz canlanan eski izlenimler de onu daha zenginleştiriyor, güzelleştiriyor. İşte şimdiki zamanın bu yoğunluğu sayesindedir ki Aragon, başlangıcını yukarda verdiğim şiirinin sonunda şöyle yazabiliyor:

> **«Gölgenin eşiğini aşmış sanıyordum ki**
> **Geçmişin ürpertisi yokluğumun içine döndü**
> **Ve sanki bir el alnımı okşayıverdi.**
> **Ruhumun en derin yerinde gün yeniden doğdu.»**

Anılarımız, bugünkü tecrübelerimizi yarış dışı bırakamaz; onun değerini düşüren daha çok bu kadar çok şeyi unutmuş olmanın bilincidir; bunu da unutacağız. İnsan gençliğinde her zaman, her şeyi hatırlayacağını düşünmez; önünde sonsuz bir gelecek olduğu için, zamandan kaçar. Kendisinde ölümsüzlüğü yakaladığımı sandığım an, benim soluğumu keserdi; artık hiç silinmeyecek bu derdim. Fakat gelecek günlerim sınırlandığından beri, zaman artık ölümsüz olmaktan çıktı, bana 'mutlak'ı veremez oldular. Ya tamamen ölecekler ya da kül olup, benimle birlikte mezarıma gömülecekler. Rousseau keyfince sürdürdüğü uzun yürüyüşleri sırasında, hayallerinin başıboşluğundan zevk alıyordu; artık kendisini hiç sevmediği bir an Madam de Warens'in yanına döndüğünde, amacının kesinliği hayal gücünü alaya alıyor, işin cazibesi kayboluyordu: «Neredeysem, oradaydım, nereye gidersem, gidiyordum, daha uzağa değil.» 60 yaşını geçtikten sonra bu kısırlık çoğumuzun başına gelir; ne-

reye gittiğimizi çok iyi biliriz. Freud, 10 Mayıs 1925'de Lou'ya şöyle yazıyor: «Değişiklik pek görünür değil belki, her şey eskiden olduğu gibi enteresan, meziyetler de büyük bir değişikliğe uğramadılar, fakat bir çeşit titreşim eksikliği var sanki; ben müzisyen değilim, fakat sazın pedalına basınca ya da basmayınca meydana gelen farkı anlıyorum.»

Kendi dışımızda rasladığımız değerler, sonlar, yatırımlarımızın ürünleridir. Çevremizdeki boşluğu yaratan, içimizdeki isteksizlik, hareketsizliktir. Andersen'in, benliğindeki yazmak arzusu tükendiği için, gülleri ve nilüferleri susmaktadır. Bugünkü ahlâk bilimleri ise, zaman gerçeğini tanımamazlıktan geldikleri için yanlıştır. Üç geçici **«Esrime»** (vecd hali) ancak bu arada ortaya konulabilir; şimdiki zaman mevcut değildir; **«Kendisi - için»** ancak geçmişten başlayarak geleceğe doğru kendisini yücelterek varolabilmektedir ve dünya ancak tasarılarımızın ışığı altında belirleşir; tasarılar önemini yitirirse, fakirleşirler. Faaliyetlerimizden vazgeçmek, bizimle çatışacak tembelce zevklere erişmek demek değildir. Bu, geleceği körleştirerek, evreni boşaltmaktır. İzlenimler, alışkanlıklarla körleşirse, her nesne şimdiden geçmiş tarafından soldurulmuş ve yitirilmiş gibi görünürse, beraberimizde çok zengin anılar sürüklediğimizden değildir. Sadece görüşümüz yeni tasarılar tarafından harekete geçirilmemektedir.

İhtiyar da, genç adam da Maurlac'ın yalnızca **«Yaşama»**nın kendisini oyalacağını söylerken hayal ettiği hareketsizlikte, tatmin olmak imkânını bulamazlar. Mauriac'ın kendisi de aksini göstermektedir; son yıllarındaki kadar ömrünün hiçbir devresinde bu kadar çok yazmamıştı. Hiçbir şey istememek, hiçbir şey yapmamak, sayısız emeklinin kurbanı olduğu uğursuz

bir uyuşukluğa kendi kendini mahkûm etmek demektir. Bütün felâket, insanın eski faaliyetleri kendisine yasaklanınca, kımıldanıp davranmak için bir sebep bulmakta karşılaştığı güçlüklerdir. Boş zamana kavuşunca şimdiye kadar kösteklenmiş kabiliyetlerinin ortaya çıktığı ya da beklenmeyen imkânlara kavuştuğu görülen kimseler pek enderdir.

Amerika'dan vereceğimiz iki örnek bu konuda hayli enteresan olabilir. Lilian P. Martin **«Yaşlılık danışmanı»** olmak üzere Stanford Üniversitesi'nden ayrılmıştı. 65 yaşında daktilo ile yazmayı öğrendi; 77 yaşında otomobil kullanmaya başladı; 88 yaşında vapurla Mississippi nehrini aştı. 99 yaşında iken de, 60 yaşlarındaki dört yardımcısı ile birlikte 25 hektarlık bir çiftliğin işletmesini üzerine aldı. 'Ma Moses' adı takılan ihtiyar kadıncağız da, 75 yaşında ağır işler yapamayacak hale düşünce, minyatür yapmaya başlamıştı. 100 yaşında eserlerinin en başarılısını, **«Noel Arifesi»**ni yaptı. 101 yaşında da New York'da öldü.

Fakat bunlar birer istisnadır. Geçici olarak kendine bir takım çıkarlar, zevkler bulma çabaları, birer hayaldir. Stendhal, **«Ancak 30 yaşından önce tadına varılan zevkler insanı oyalayabilir,»** diyordu. Resim yapmaya hayli vakit ayıran Churchill, hep şikâyet ediyordu: **«İnsanın, hayatının sonunda yeni uğraşılar bulması gerçekten zor şey.»**

Bu yüzdendir ki yaşlılık içimizdeki öğrenmek zevkini yokeder. Sokrates gibi 'öğrenmiş olmak için öğrenmek' ender birşeydir. İnsan belirli bir perspektif içinde bilgi edinir. Yoksa neye yarar öğrenmek? Tasarı eksikliği, bilmek, tanımak isteğini öldürür. Saint Evremond yaşlılığında, «Aslında kitaplarda bana bilgi verecek şeylerden çok, hoşuma giden şeyleri arıyorum,» diyordu. «Öğrendiklerimi uygulamak için zama-

nım gittikçe azaldıkça, öğrenme isteğim de o oranda azalıyor.» Rousseau da «**Hayaller**»inde buna benzer bir söz etmektedir: «Eski bildiklerimin dar çerçevesi içinde kaldıkça, Solon gibi yaşlandığım sürece her gün biraz daha bilgimi arttırmak mutluluğundan yoksun kalıyorum; ve artık öğrenemeyecek durumda olduğum şeyleri öğrenmeye kalkışmak gibi tehlikeli bir gururdan uzak kalmalıyım.»

Yaşlı insanlardaki en çarpıcı belirtilerden biri de, düşünmeye karşı olan iştahsızlıklarıdır. André Siegfried 82 yaşında iken şöyle diyordu: «**Yaşlılık, merakın yitirilmesinden başka birşey değildir.**» Stuart Mill de babası hakkında bize şunları anlatıyor: «**Gençliğin ve meraklı olmanın tazeliği solunca, insan hayatının çok hüzünlü birşey olduğunu söylüyordu.**» Son derece tabiî bir şekilde ikisini birleştirmekteydi babası.

Mauriac «**İç Anılar**»ında, özellikle ikinci cildinde, kitaplar ve yeni plâklar karşısındaki ilgisizliğinden sık sık sözetmekteydi. Gide'in çok ileri yaşına kadar sürdürdüğü «**Manyakçasına bilgi ve kültür edinme kuruntusu**» karşısında hayrete düşüyordu. Oysa Gide'de bile yavaş yavaş kayıtsızlığın hakim olmaya başladığı görülür. 30 Temmuz 1941'de, «**Anılar**»ında şöyle yazıyor: «Hayatın sonu. Biraz fazla uzayan son perde. Geçmişin hatırlanması, aynı şeylerin tekrar söylenmesi. İnsan hiç beklenmedik birşeyler umuyor, ve ne yaratacağını bilemiyor.» 80 yaşında iken de «**Öyle Olsun**»da şöyle diyor: «'Zihnî melekelerim'de henüz hiçbir zayıflama göremiyorum, ama neyin yararına kullanacağım bunu?»

Yaşlı insanda merak eksikliği ve kayıtsızlık, biyolojik durumu yüzünden daha da artar. Dünya karşısında dikkatli olmak, kendisini yorar. Hayatına bir anlam

veren değerleri bile sürdürmekten âcizdir. Bu nedenledir ki Proust, Bay de Charlus'ü, eskiden şâhâne bir insan olarak kabul ettiği adamı, son defa gördüğünde, aristokratik gururunu yitirmiş biri olarak görmüştü. Eskiden hiç yüz vermediği Bayan Sainte - Euverte'e rasladığında da, onu bir kraliçeymiş gibi selâmladı.

Yaşlı insanın düşünce ve duygu alanındaki kayıtsızlığı, kendisini tam bir hareketsizliğe sürükler. Swift yaşlılığında hiçbir şeyin kendisini ilgilendirmediğini sanıyordu.

Yaşlılıkları rahat geçen kişiler, çok değerli çıkarları olanlardır. Bunların bir dönüş yapmaları, diğerlerine oranla çok daha kolaydır. Clemanceau iktidardan uzaklaştırıldığında, yazarlık hayatını seçmişti. Politik yönden 'angaje' olan ve faaliyetlerinin azaldığını gören bir bilgin, kendi kendini harcadığını düşünür. Bu durumda bile bir insanın bütün uğraşılarının merkezi saydığı şeyden vazgeçmesi çetin bir şeydir. Aramızdan pek çok kimse bir fasit dairenin içine düşer Hareketsizlik, merak ve istek duygularını kırarken kayıtsızlığımız da içinde artık hiçbir dayanak bulamadığımız dünyayı boşaltıverir. Ölüm içimizde ve çevremizde tahtını kurar.

■

İHTİYARIN kaderinde önceden yazılmış bir tutku vardır: Özeniş. Dünya ile olan ilişkisini yitirdiği ve artık kim olduğunu bile bilemediği için, kendisini göstermek ister. Görüntüsünü kaybetmiştir; bunu kendi dışında bulmaya çabalar. Nişanlar, ünvanlar, Akademi üyesi asası ister. Canlılığı sönünce, gerçek isteklerin bütünlüğünü bilemez; bunların benzerlerini arar. Bunun en çarpıcı örneği, Pétain'dir.

Pétain gençliğinde düşünce bakımından son derece bağımsızdı; günün modası olan **«Her ne bahasına olursa olsun taarruz»** doktrinine karşı, verdiği derslerde 'karşı - taarruz' teorisini savunuyordu. Fransa için ağır topçunun gereğini ileri sürüyor, Harbiye Bakanı da bu yüzden kendisinden nefret ediyordu. Aynı sebeple terfii bile etkilendi: «Ben yaşlı bir teğmen, yaşlı bir yüzbaşı, yaşlı bir albay oldum,» diyordu acı acı. Soğukluğu, katılığı, kendine olan yeterliği, çevresindekileri etkiliyordu. Yakın dostu Fayolle 1914 yılı kasım ayında Pétain'in «Kabiliyetleri sınırlı olanları kovmaktan, korkakları kurşuna dizdirmekten çekinmediğini» söylüyor, «İlk karşılaşmalarda ben bir kasap rolü oynadım,» diyordu. 1915 yılı ocak ayında da, tüfekle ellerini parçalayan 25 askerin elini kolunu bağlattıktan sonra, düşman siperlerine doğru salan Pétain için, Fayolle şunları söylüyordu: «Karakter! Enerji! Karakter sağlamlığı nerede biter, nerede vahşet, insafsızlık başlar?»

Albay Bouvard da şu noktaya dikkati çekiyor: «Yaralıları ziyaret ederken kılı bile kıpırdamıyor, hattâ kayıtsız gibi duruyor.» Gallieni de onun hakkında şöyle konuşuyor: «Bu adam bir çocuk!» Savaş sırasında verdiği kanlı cezalar, bunun delilidir. Buna rağmen insan gücünü boşuna harcamayı da reddediyordu. Pétain'i Verdun galibi diye kabul ettiler. Askerliğin en yüksek mertebesine erişti: Mareşal oldu.

Fayolle onun için, «Çabuk kanıyor,» diyordu. Pétain'in subaylarından biri de şunu söylüyordu: «Muzaffer kumandan havalarını çok seviyor.» Yaşlandıkça, kibirliliği daha da arttı. Yüksek Savaş Konseyi Başkanı, Ordu Genel Müfettişi oldu, fakat Foch'u, kazandığı şan - şeref yüzünden asla affetmedi: 1930 yılında Fransız Akademisi'ndeki konuşmasında onu mü-

tarekeyi imzalamış olmakla yerdi. De Gaulle'ün de 1938'de yayınlanan «Fransa ve Ordusu» adlı kitaba tek başına imza atmasını hiç unutmadı. Çünkü bu kitabın ana fikrini kendisi 15 yıl önce düşünmüş, fakat tek satırını bile yazamamıştı.

1914'ten beri hafızasını kaybetmekten korkuyordu. Gerçekten de hafızası çabuk zayıfladı. General Laure de sezmişti bunu: «Hafızası zayıflıyor. Eski olaylar konusunda mareşal fevkalâde. Fakat yenilerini ya hazmedemiyor ya da çok güç hazmedebiliyor.»

Pétain 1938'de iktidarı alabileceğini düşünmüyordu bile. Gustave Hervé'nin açtığı kampanya karşısında sıkılıyordu: «Bize Pétain gerek!» Kendisine, «Siz Başbakan olacaksınız,» diyen Jacquinot'ya, «Ben günde ancak üç - dört saat çalışabilirim,» cevabını vermişti. Fakat de Gaulle'e bakılırsa, ihtirası hiç eksilmiyordu: «Mareşal yaşlılık özenişi yolunda hiç bir şey ve hiç kimse durduramayacak. Kibirliliği taşıyor. İçindeki şeytanlara artık hakim de olamıyor.» Franco'nun nezdinde Fransa sefiri olarak İspanya'ya gönderilmeyi kabul etti. Yine de Gaulle bu konuda şöyle diyor: «Sefirliği kabul etti. Yaşlılık özenişi içinde oldukça, ne teklif etseler kabul edecek. Müthiş ve acınılacak birşey bu. Sorumluluk yüklenecek durumda değil.» İspanya'da iken unutkanlıkları daha da arttı. Yanında çalışanlardan biri, «Günde ancak 2 - 3 saat gerçek Pétain var,» diyordu.

Bugüne karşı kayıtsızlığı, geçmişe saplanışı bazı olayları açıklamakta ve sadece beyninin sulanması yeterli olmamaktadır. 1940 Haziran'ında Paris'e dönüp Devlet Bakanı olunca, ağzını açıp hemen hiç konuşmadı. Laurent - Eynac'ın anlattığına göre, yalnız bir gün, Fransa'nın çöküşünün sebebi kendisine sorulduğunda, şu cevabı verdi: «Belki de güvercinse-

verlerden ve posta güvercinlerinden çok erken vazgeçtik de, ondan.» Hiç şüphe yok, böyle derken Vaux kalesinin savunmasında posta güvercinlerinin oynadığı rolü hatırlıyordu.

Pétain'in yaşlılık özenişi, mütarekeyi imzalamaya razı oluşunu da açıklamaktadır. Öte yandan da Foch'un 11 Kasım 1918'de imzaladığı mütarekenin Fransa'nın savaşı kesinlikle kaybetmesine sebep olan en büyük hata sayılacağına da inanıyordu. 1940'ta imzalanan mütarekenin de Almanya'yı aynı felâkete sürükleyeceğini hayal ediyordu. Yakın dostlarından biri, «Bundan önceki olaylar onu rahat bırakmıyor,» diyecekti.

Pétain durmadan vatandan, Fransa'nın selâmetinden, Fransızların iyiliği için çırpındığından dem vuruyordu; fakat Weygand, Mareşalin mütarekeyi imzaladığı sırada —şartlarının ne kadar ağır olduğunu hatırlayacaksınız— yüzünde kurnazca bir memnuniyet okunduğunu fark etmişti. Vatanı kurtarmak için gelip kendisinden yardım istemişlerdi. Böylece meslek hayatını önceden engelleyenlerden, kazandığı şerefleri paylaşmaya kalkışanlardan intikamını aldığını sanıyordu. Bunu izleyen yıllarda çevresindeki dalkavukluklar, övgüler, sözde iktidar havası içinde sarhoşluğunu sürdürdü. O kadar ki, neşeyle şunları söyleyebiliyordu: «**Ben XIV. Louis'den daha kudretliyim!**» Aslında doğrudan doğruya, ülkenin yarısını işgal eden Almanlar tarafından yönetiliyordu. Bir süre sonra da Paris Kontuna şöyle dedi: «Kraliyet geleneklerini yeniliyorum. Taşra illerini ziyaret ediyorum. Bana hediyeler sunuyorlar. Krallıktan farkı yok.» Mütarekeden iki yıl sonra eşi, Massis'e şu müthiş sözü söyleyecekti: «Bilseniz, iki yıldan beri o kadar mutlu ki!»

Yaverliğini yapan ve Pétain'in yakın çevresinde

yaşayan Bonhomme da şuna dikkati çekiyordu: «Çok yaşlılara has duygusuzluğu gittikçe artıyor. Yıllar gelip geçtikçe, felâketler de üzerinden kayarcasına gelip geçiyor.» Darlan ise şöyle diyordu: «Bu adam karbonik kar (sunî kar) üretiyor.» Her şeye karşı duygusuz kalıp, kibirliliği içine kapanınca, kendisiyle olan bütün ilişkiler kesilmiş oluyordu. Hiç kimse, hiç bir şey artık ona ulaşamazdı. Yahudilere karşı ilk tedbirlerin alınmasına göz yumduğunda, General Mordacq kendisine şöyle dedi: «Sayın mareşal, üniformanızı lekeliyorsunuz.» Pétain buna, «Umurumda bile değil,» cevabını verdi, oysa şeref sözcüğü hiç düşmüyordu dilinden.

Ünlü ihtiyarların pek çoğu gibi, Pétain de arada sırada gözle görünür telâş belirtileri ortaya koyuyor, fakat davranışları bunu hiç hissettirmiyordu. Özel Kalem Müdürü Du Moulin de La Barthète şunları anlatıyor: «Bu asık suratlı, utanmaz, insafsız ihtiyarın, Cheteaubriant'da kurşuna dizilenlerin çektikleri kendisine haber verildiğinde çocuk gibi ağladığını gördüm.» Bir an, adını lekelediğini anlar gibi oldu ve gidip teslim olmaktan bile bahsetti. Fakat ertesi gün, aksini söyleyenlere kolayca kandı. Aslace-Lorrain'lilerin başına gelenler için bir miktar göz yaşı döktü; fakat Robert Schuman bu konuda kendisiyle görüşmeye geldiğinde, kısa kesti: «Bu tür hikâyeler Fransa'nın beslenmesini ve durumunu altüst edebilir.» Kış Velodromu'ndaki ateş açma olayı bir an kendisini etkiler gibi olduysa da, hemen toparlandı: «Yahudilerin Fransa üzerinde doğrusu her zaman için iyi bir etkisi olduğu söylenemez.»

Dalgınlıkları, sağırlığı, çok defa oyundu. Bu sayede karşılıklı konuşmalardan kaçıyordu. Kendisine söylenenleri —günün hiç olmazsa birçok saatlerin-

de— pekâlâ anlayabiliyordu. Ne var ki zekâ ile irade arasında bağlantı kuramıyordu. Bonhomme, «Bağlantı kayışı koptu,» diyor ve şunları ekliyordu: «Pétain tam bencil bir canavar oldu. Sebep, hep yaşlılığı!» Almanlar, Weygand'ı emekliye sevketmesini istedikleri zaman, Bonhomme, François Valentin'den —Vichy hükûmeti tarafından kurulan Lejyonun başkanı— Pétain'i bu isteğe boyun eğmemesi için kandırmasını istemişti. On kadar şaşkına dönmüş tanığın önünde müthiş bir tartışma oldu ve Valentin işi, «Dikkat edin, Fransızlar birgün yıldızlarınızın üzerine tükürecekler,» demeye kadar götürdü. Pétain yardım dilenir gibi çevresine bakındı, fakat hiç cevap vermedi. Valentin şöyle diyor: «Uyanıklığı tamam. Fakat yaşlılığı, içindeki her türlü iradeyi öldürmüş.» Pétain de arada sırada şöyle diyordu: «Lekelendim... Bu işten ayrılmam gerek...» Fakat ayrılamıyordu bir türlü.

Beslenmesine de çok büyük önem veriyordu. Michel Clemanceau gelip de kendisinden Portalet kalesinde tutuklanan Reynaud ve Mandel'i Almanlara teslim etmemesini istediği zaman, şöyle özür diledi: «Hiçbir şey yapamam.» Ve ardından ekledi: «Yemeğe bizimle kalsanıza. Bugün nefis Korsika istakozları yiyeceğiz.» Albay Solborg, Beyaz Saray adına gelip, Almanlara rağmen Cezayir'e gitmesini teklif ettiğinde Pétain sadece geçmişten bahsetti: Birinci Dünya Savaşı'ndan, Pershing'den, Avrupa'ya gönderilen Amerikan birliklerinden dem vurdu. Sonra cebinden bir yemek listesi çıkardı. «Ooo! Bugün iyi yemekler var.»

Pétain hayatı boyunca kız peşinde koşmuştu ve cinsel kudreti henüz büsbütün tükenmemişti. O zamanlar Tarım Bakanı olan Leroy Ladurie [1] şunları

[1] Tournoux'nun «Pétain ve de Gaulle» kitabında da bundan

anlatmaktadır: «Bazı akşamlar, Mareşalin eşi yattıktan sonra, çok eski bir-iki dostla Pétain'e eşlik ediyoruz. 'Parc' otelinin odalarından birinde ünlü bir keşşafın (1) karısı, yarı beline kadar çıplak, şehevi danslar yapıyor. Doğrusu yaşlı asker bu gösteriyi pek beğeniyor.»

Hitler bir suikastten kurtulduğunda, Pétain kendisine bir kutlama telgrafı göndermek istedi. Üzerinde büyük etkisi olan özel doktoru Ménétrel, kendisini bundan vazgeçirmeyi denedi. Boşuna! Pétain telgrafın altına imzasını bastı. Bu sırada çalışma odasına giren Gabriel Jeantet telgrafı gördü. «Sayın Mareşalim, adınızı lekeliyorsunuz,» dedi. «Ne yapmalıyım ya?» diye sordu Pétain. «Bunu,» diyen Jeantet telgrafı alıp yırttı. Pétain hiçbir tepki göstermedi.

Sigmaringen'e sevkedildikten sonra, kendisini tutuklu saydığını açıkladı. Fakat Ménétrel boş yere bu rolden vazgeçmesi için yalvarıyordu. Bir kukla hükümetin başkanı olarak Almanlar tarafından seçilen Brinon'la ilişkisini kesemedi. Kendisiyle alay eden ve Almanya'ya götürmek için şiddete bile başvuran Bentler-Fink'le de arası çok iyidi. Ménétrel üzülerek Pétain'in «Belirli durumlardan hep kaçtığını», «Şerefini bile korumaktan âciz» olduğunu söylüyordu. Buna rağmen Mareşal, aleyhinde dâva açılacağını öğrenince, isteyerek Fransa'ya dönmek ağırbaşlılığını gösterdi. Yargılanması sırasında avukatlarının yazdığı bir muhtırayı okuduktan sonra, sağır rolü yaparak hiçbir soruya cevap vermedi. En sonunda avukatlarına şöyle dedi: «Bu olay çok enteresan. O kadar çok şey öğrendim ki.»

---

bahsedilmektedir. Olay Jules Roy tarafından da doğrulanmıştır. Bonhomme, «Fransızlar bir bilselerdi!» diyordu.

(1) Keşşaf: (Eskiden) İzci. (Ç.N.)

Mahkûmiyeti sırasında pek az okuyordu; İnglizce öğrenmeyi denedi. 1949'dan sonra beyni iyice sulandı. İki dünya savaşını birbirleriyle karıştırıyordu. 11 Kasım'da birden masaya bir yumruk indirerek haykırdı: «Allahın cezası Almanlar! Ben onları yendim zaten!»

Pétain'in hayatının son yılları hiç anlamlı değildir. Aklî dengesi bir dereceye ulaştıktan sonra, artık kayıtsızlıktan bahsetmek yersizdir. Özenişe gelince, buna da şartlar uygun değildi. Fakat Mareşalin, Vichy'deki yıllarında bir büyüteçten bakarcasına ihtiyarların kurbanı olduğu «Boş» özenişin dehşet ve sefilliğini görmek mümkündür. Hiçbir şey yapmak istememekte, kendileri için yalnızca kişiliklerini karıştırdıkları ve uğurlarında her şeyi yapabilecekleri 'şahsiyet' önem kazanmaktadır. Almanların elinde kukla durumuna düşen, fakat iktidarda olduğunu sanan Pétain'in durumundaki zıtlık, belirli şekilde ortadadır. Ağzından şeref ve vatan kelimeleri eksik olmadığı halde, şerefini lekelemekte ve vatanına ihanet etmekteydi. Kendi içine kapanmış, başka seslere kulaklarını tıkamış muhteris bir bencilin özenişi ve egoizmi, eline iktidar da geçerse, çok tehlikeli olabilir

■

ÖZENİŞ ancak bir avuç imtiyazlı ihtiyara nasip olabilir. İhtiyarların pek çoğu ise boş bir kibir içerisindedirler. Genellikle yaşlılar varlıklarındaki boşluğa karşı bir çare bulmaktan yoksundur. Ancak bitkin organizmaları dinlenmekten başka birşey istemediği zaman, çekiciliğini kaybetmiş bir dünya ortasındaki anlamsızlıkları, onları can sıkıntısına mahkûm eder. Schopenhauer, ihtiyarlar için vakit çok çabuk geçtiğinden, bunu bilemezler diyor. Buna rağmen Aristo-

te'nin sözünü hatırlatıyor: «Hayat **hareketin içindedir.**» Kendisi de «**Mutluluk için faal olmak şarttır**» diye onaylıyor. Ayrıca, «**Tam bir hareketsizlik kısa sürede dayanılmaz hale gelir, çünkü can sıkıntılarının en dehşetlisini içine alır,**» diye yazıyor.

Öyledir de. Varoluş, hedeflere yöneltilmezse, kendi içinde hareketsiz kalırsa, Sartre'ın anlattığı «**Mide bulantısı**»na sebep olur. Gençler bunu sık sık hissederler. Çünkü henüz dünya ile alışverişleri yoktur ve 'çıplak varlıkları' ile başbaşadırlar. Onlar ve ihtiyarlar için, dünya susmaktadır; bütün umutları, dışına çıkılmasına imkân olmayan bu çember içinde donup kalır. Ben de gençlik çağımın iki - üç yılında müthiş sıkılmıştım, çünkü çocukluktan çıkıp büyüklerin âlemine tam anlamıyla girememiştim henüz. Hiç bir şeye erişemiyordum ve hiçbir şeyin benimle ilgilenebileceğini düşünemiyordum. Fakat bu konuda genç adamla ihtiyar arasında büyük bir fark vardır. Birincisi dünyaya karşı kayıtsız değildir; belirsiz tasarılar, kesin istekler kendisini harekete getirir. Toplum, annesi - babası ve durumu, ileri atılışlarını kösteklediği için sıkılır. Bağlantı gevşeyince, bir çıkar yol ortaya çıkınca, bir tesadüf, uygun bir olay meydana gelince, çember kırılır, meraklar yeniden uyanır, hayattan tekrar zevk alınmaya başlanır. Oysa yaşlı insanın şartları ya da kayıtsızlığı kendisini tasarılarından kopardığı, merakını (1) yitirdiği için sıkılır. Düşkünler evinde,

(1) Baudelaire henüz gençlik çağında karamsarlığı (spleen) tatmıştı, insanın meraklarını yitirmesiyle iç sıkıntısı arasındaki ilişkiyi iyice anlamıştı:

> «Hiçbir şey kör-topal günler kadar uzun olamaz
> Karlı yılların iri kar taneleri altında
> Asık yüzlü meraksızlığın meyvesi iç sıkıntısı
> Ölümsüzlüğün boyutlarına erince.»

hattâ dışarda, ihtiyarlar için nasıl baş döndürücü bir uçurumun oluştuğunu gördük. İç sıkıntısı o kadar derinlere inmektedir ki, her türlü oyalanmak imkânını, hattâ isteğini ortadan kaldırmaktadır.

Yaşlı bir insan çağına sırt çevirecek olursa, kendisini sıkıntıdan kurtaracak hiçbir şey bulamaz. Fakat çevresindekilere karşı dikkatini sürdürse bile, hedeften yoksun oluşu yine de hayatını karartır. Gide, 19 Eylül 1941'de şöyle yazıyordu: «Hiçbir amacı olmayan, kendisini tamamen eğlenceye bırakmış bir ruh da sıkılır.» Daha sonra «**Öyle Olsun**»da da «**Anoreksi**» adını verdiği, içindeki her türlü arzunun ölüşünü şöyle belirtiyor: «Hayatın bana getirebileceği şeylere karşı hiç bir merakım yok... Günlere doydum ve şu dünyada kalan zamanımı nasıl geçireceğimi bilemiyorum. Anoreksi, iç sıkıntısının hiçbir ifadesi olmayan çirkin bir yüzü.» Bazan da kendisini canlılar arasında saymamak gibi bir görüntüye kapılıyordu. 10 Kasım 1942'de şöyle yazıyor: «Yeni bir dekor içinde, aynı oyunun aynı sahnesi sürüp gidiyor. Zaten uzun bir süreden beri varolmaktan çıktım ben. Sadece ben olduğumu sandıkları birinin yerini işgal ediyorum.»

Dekor, oyun sözcükleri Gide'deki bir gerçekleştirememe duygusunu ifade etmektedir. Bu «**Öyle Olsun**»un şu bölümünde daha iyi gösterilmiştir: «Dün ciddî ciddî kendime hâlâ canlı olup olmadığımı sorarken yakalandım. Herkes oradaydı ve hepsini fevkalâde iyi görebiliyordum. Ama acaba gören ben miydim?... Herşey benim yardımım olmadan varolup devam ediyordu. Âlemin bana hiçbir ihtiyacı yoktu. Ve uzun bir süre için yokoldum.» Yazar burada bir «Kişilik dışına çıkma» denemesinden söz etmektedir. Bu denemeye kalkışanları hiçbir şey ilgilendirmez ve çekmez, artık hiçbir tasarıları yoktur. Dünya kendile-

rine kartondan bir dekor, kendileri de yaşayan ölüler gibi gelir.

Çalışmaya devam eden ihtiyarlara gelince, bunlar da 'kabiliyetlerinin' bilincine vardıkları için memnuniyetsizlik içinde çalışmaya devam ederler. Bazı sanatçıların hayatlarının sonunda yeni aşamalara erdikleri görülmüştü. Michel Angelo'nun en son «Pieta» sı, en güzel olanıdır. Fakat bu halde bile ancak «Eserlerini» yarattıklarını bilirler. Bu bıktırıcı biteviyelik, içlerinde hüzünlü bir «Neye yarayacak?» duygusu doğurur. Rembrandt'ın yaptığı son kendi portresinde bu sorgu ifadesi okunmaktadır. Michel Angelo da heykel yapmaya devam ederken, eserine yanıldığını sanan bir bakışla bakıyordu. Heykellerine «Kukla» diyordu.

Yeats de, şiirlerinden birinde (1) alaycı bir ruhun yaşlı bir yazarla konuştuğunu hayal etmektedir. Yazar, şiirine önce kendisini kutlamakla başlar:

> «Eser tamamlandı, diye söylendi yaşlanınca,
> Tıpkı çocukluğumda tasarladığım gibi;
> Budalalar isterse çatlasın, ama ben hiçbir
> Bazı şeyleri kusursuzluğa eriştirdim.
> Ama ondan da yukarda ruh sesleniyordu:
> Ya o zaman?»

Verdi, operalarının en güzelleri olan sonuncuları, pek 'keyifsiz' bir ruhsal durum içerisinde yazmıştı. Yaşlı yaratıcılar, özellikle her türlü yaratma işlemini kalbe bırakan «Hüzün Kokusu» karşısında hassastır. «Varlıklarına kavuşmamışlardır» ve artık kavuşamayacaklarını da bilmektedirler, hem de yarattıkları ne olursa olsun.

---

(1) What Then? (Ya o zaman?).

■

AMAÇLARA yönelmemek bir takım zorunluluklarla karşılaşmamak, ihtiyarı iç sıkıntısına mahkûm eder. Bazılarının büyük değer verdiği bir denkleştirme vardır: Hiçbir çaba göstermek zorunda değildirler. tembelliğe hak kazanmışlardır. Fontenelle'le Emerson'un ihtiyarlıkta, —kendilerinin daha altına inmek imkânına kavuştukları için— hayran oldukları bir yön buldukları hatırlanacaktır. Saint Évremond yaşlanırken, «**Tasasızlık** tatsız şey **değildir,**» diyordu. Jouhandeau'ya göre insanın son çağı, «**Duyguların, kalbin, aklın aşırı yorgunluğundan sonra gerçek büyük tatil**»di. Bu konudada şöyle demektedir Jouhandeau: «**Yaşlılığın yaklaşması, mutlak bir boş vakit kazandırır insana. İnsanın herhangi bir başarıya erişmek için sinirlerini germesinin gereği yoktur... Ne dinlendirici birşey!**», «**Yaşlılığın en büyük imtiyazı ne kazanacak, ne kaybedecek bir şeyi olmamasıdır.**»

Yaşlılar pek ender olarak suçluluk komplekslerine kapılırlar. Yaşları, kendileri için bir mazerettir; meslek yarışmasını ortadan kaldırır. Yaşları ayrıca cinsel yarışmayı da ortadan kaldırır ve iktidarsızlık, kadınlarda cinsel soğukluğun haklı bir özrüdür. Bütün yetersizlikler de normal hale gelir: Dalgınlık, acemilik gibi. Bazı kusurlar ortadan kalkar. Çirkinlik, yılların zorunlu kıldığı çöküntü arasında kaynar; hattâ gençlik yılarında çirkin olan kadınların daha güzel göründükleri bile olur.

Yalnız ihtiyarların hak kazandıkları şefkat karşısında ödedikleri bedel çok ağırdır. Düşkünlükleri ayrıntıları içinde hoş görülür, çünkü zaten her şeylerini kaybettikleri için, artık kaybedecekleri bir şeyleri kalmamıştır. Suçluluk komplekslerinden arınmışlardır.

Bunun bedeli ise, içlerinden pek çoğunun acı bir gözden düşme duygusuna kapılmalarıdır. Olgun insanlar kendilerine çocuk, eşya muamelesi yaparlar. Gerçek şudur ki, hepsi de biyolojik, ekonomik ve sosyal yönden düşkünlüğe uğramışlardır. İhtiyarlara uygulanan testlerin hepsinde kendilerinden bir tiksinme görülmüştür. Bu his, maddî durumları kötü olanlarda çok daha derindir ve sürekli bunalımlara sebep olmaktadır.

Ballanche, «Hoşa gitmeyen ölüm değil, çökmek,» diye yazıyor. «Bunu Madam Récamier'de de, Madam de Chateaubriand'da hissettim; yani bu hüzünlü izlenimin kendileri için varolduğunu seziyorum.»

İktidar sahibi bir insan bunu kaybetmeye kolay kolay razı olamaz. Churchill koltuğuna hırsla sarılmıştı; Pétain sözde bir iktidarı, şerefli olmaya tercih etmişti. Görevlerinden ayrılan genel müdürler, fabrika yöneticileri, büyük firma direktörleri, hayat seviyelerini korusalar bile, ıstırap çeken birer ruhtan ibaret kalırlar. Özellikle 'müsait' görülen durumlarda bile, yaşlı insan küçülmenin acısını çeker. Güler yüzlü, sevimli, çevresinden dostları eksik olmayan Ninon de Lenclos yaşlandığı zaman Saint-Evremond'a şöyle yazıyordu: «Herkes benim, zamandan başkalarından daha az yakınmam gerektiğini söylüyor. Nasıl olursa olsun, bana böyle bir hayatı kim teklif ederse, kendimi asarım.» Virginia Woolf, 29 Aralık 1940'ta, 58 yaşında iken, «Anılar»ında şöyle yazıyordu: «Yaşlılığın katılığından nefret ediyorum. Yaklaştığını hissediyorum. Dişlerimi gıcırdatıyorum. Sinir küpüne döndüm.

«Çiylere basmak için ayağım daha ağır.
Yüreğim yeni heyecanlar karşısında daha duygusuz

Ve parçalanan umuda sıçrayıp yapışmak
için daha gevşek.»

Matthew Arnold'u açıp bu mısraları kopya ediyorum.»

Hoşnutsuzluk, isyan halinde kabından taşabilir de: Ionesco'nun «Anı Kırıntıları»nda ifade ettiği gibi: «Bu durumu nasıl kabul edebilirim? Zaman üzerimizde ağırlığını böylesine hissetirirken, yaşamayı nasıl kabul edebilir? İmkânsız! İsyan etmek gerekirdi.»

Leiris'te de rastlıyoruz buna: «İçimde yıkıldığını bildiğim bir şey var ve bunun yeniden kurulacağını ümit edemiyorum. Öteden beri beni pek korkutan yaşlılık geldi, tahtını kurdu...»

Oysa isyan boşunadır; insan sonunda istemeyerek de olsa boyun eğer. Yaşlıların çoğu hırçın birer insan olup çıkarlar. Aristote şöyle diyordu: «Gülmesini bile bilmiyorlar.» Doktor Baumgartner de şunları not etmişti: «Yaşlanan insanın düşünce alanındaki en sürekli ve en belirli niteliklerinden biri de, hiç şüphe yok neşesini kaybetmesidir.»

Casanova, 60'ım geçtikten sonra, mektuplarından birinde şöyle yazıyor: «Anılarım'a gelince, öyle sanıyorum ki bunları burada keseceğim. Çünkü 50 yaşımdan beri hüzünlü şeylerden başka bir şey bulamıyorum yazacak, bu da beni bütün bütün üzüyor.» Ballanche'ın yazdıkları şunlar: «Madam Récamier durumu hüzünle karşılamaya devam ediyor, Bay de Chateaubriand da hüzünlü, Ampère Ise zamanı hüzünle karşılıyor... Hüzün beni de sarmaya başladı.»

Edmond de Goncourt'un, «Anılar»ında kendisinden pek az bahsettiği halde, derin bir hüzün içinde olduğu sezilmektedir. 17 Haziran 1890'da şöyle diyor:

«Yaşlılığın yükü, ortaya çıkan düşkünlüklerin uyandırdığı his ve Paris'ten ayrılan dostların ve akrabaların yokluğu arasında, ruhum gittikçe daha fazla kararıyor.»

Gide, ömrünün son yıllarında, «Anılar»ında ve daha çok mektuplarında, güler yüzlü görünmeye çalışıyordu. Buna rağmen 1 Temmuz 1949'da Saint - Paul - de - Vence'tan yazdığı mektupta, Martin du Gard'a şunları itiraf ediyor: «Saydamsız can sıkıntıları ile dolu korkunç birkaç gün geçirmek için gel...»

15 Haziran 1950'de de Sorrente'den şöyle yazıyor: «Catherine ve Jean Lambert'in varlığına, çok güzel havalara, nefis bir geziye, oldukça iyi sağlık durumuma rağmen, uzun ömrümün en acılı birkaç gününü geçirdim. Henüz tünelden çıkmış değilim, fakat hiç olmazsa çıkış ağzı göründü.»

11 Temmuz 1950'de yazdıkları: «Heyhat! İştahım yok... Tıpkı ötekiler ve merakım olmayışı gibi. Gerçek, derin ve sürekli bir neşeyi nerede, hangi sahilde bulacağımı bilemiyorum.»

Genç bir kadın da bana babasından bahsederek şöyle yazıyordu: «70 yaşındaki babamın çoğu uydurma, ufak tefek ağrı ve sızılardan başka şikâyeti yok. Fakat hüzünlü, her gün bir parça daha hüzünlü. Okurken üstünkörü, hüzünlü hüzünlü okuyor; bizi hüzünlü bir yüzle dinliyor; gülerken bile gözlerinde hüzün eksik değil. Geçen gün odasında kendi kendine ıslık çalıyordu, sonra birden susuverdi. Herhalde içinden, 'Neye yarar ıslık çalmam?' diye düşünmüş olmalıydı.»

Yaşlıların hüznü herhangi bir olay ya da özel durumlar dolayısıyla meydana gelmez. Bu hüzün, içlerini kemiren iç sıkıntısıyla, hiçbir işe yaramamanın acı ve küçültücü duygusuyla, kendilerine karşı kayıtsızlıktan başka bir duygu beslemeyen dünya içindeki yalnızlıkları ile karışır.

■

YAŞLILIK yıkıntısı, yalnız dayanılmasının güçlüğü bakımından değil, fakat yaşlı insanı dünyada tehlikeye atması bakımından da ağır bir yüktür. Hastalığın, sefaletin eşiğinde oluştuğu önceden görülmüştü. Yaşlı insan, iktidarsızlığını dayanılmaz hale getiren boğucu bir güvensizlik duygusu içindedir.

Pasifliğe adanmış insanlar, kuruntuların kurbanı olurlar. Kadın, tepki göstermediği sürece, kemirilmeye mahkûmdur. İhtiyarlar için de durum aynıdır. Önlemeye imkânları olmayan tehlikeleri geveleyip dururlar. Hattâ —kendilerini tehdit eden bir şey olmasa bile— savunmasız olduklarını bilmeleri, kuşkulanmalarına yeter. Yararlandıkları sessizlik, kendilerince geçicidir; gelecek, duruma hakim olamadıkları için, korkutucu ihtimallerle ağır basmaktadır. Üzerlerine çöken felâket, sorumlu, olgun bir insanken, birden bağımlı bir nesne haline dönüşüvermelerinden ileri gelir. Bu bağımlılık onları başkasının keyfine âlet eder ve bunu hep hissederler.

Ninem yaşlılığı ve yorgunluğu yüzünden annemle babamın yanında oturmaya razı olduğu vakit, şüpheci, biraz da sinsi olmuştu. Evdeki varlığının, babama ağır geldiğini sanıyordu. Hiçbir şeyi eksik değildi; buna rağmen dolabına ve bazı gizli köşelerine ekmek, bisküvi gizliyor, bunları gizli gizli atıştırıyordu.

İhtiyar, bütün güvenlik tedbirleri kendisine sağlansa bile, hep tetiktedir, çünkü büyüklere itimadı yoktur. Çekingenlik görüntüsü altında yaşadığı, bağımlılığıdır. Kendisine maddî yardımda bulunan, yaşamasına yardım eden ya da durumuyla ilgilenen çocukların, dostların, yeğenlerin bunları birgün reddedebileceklerini, ya da kesebileceklerini bilir. İhtiyarı

yalnızlığa terkedebilirler ya da fikrini sormadan, hakkında bazı kararlar alabilirler. Sözgelişi, bir başka eve taşınmasını kararlaştırabilirler ki, ihtiyar özellikle bundan çok çekinir. Büyüklerin iki yüzlülüğünü de çok iyi bilir. Kendisine alışılmış töreler gereğince, saygı ve sevgiden yoksun bir ilgi gösterilmesinden endişe eder. Herkesin buyrukları gereğince muamele gördüğünü düşünür; bunları bir aldatmaca olarak kabul eder. İhtiyarın başına gelebilecek felâketler —hastalık, yatalaklık, hayat pahalılığı— başkalarının davranışlarında değişikliklere sebep olacağı oranda, kendileri için kötüdür.

Evliler de diğerlerinden daha az kuruntulu sayılmazlar, hattâ aksine, daha da endişelidirler. Birinin sıkıntısı diğerininki ile birleşir ve artar. Taraflar gerek kendileri, gerekse hayat arkadaşları için bütün bütün aksileşirler.

■

YAŞLI insan, durumunun güvensizliğine, ruhundaki kuşkuya karşı, kendisini savunmaya çalışır. Bu yüzden davranışlarının çoğunu birer savunma olarak yorumlamak gerekir. Bunlardan birine hemen her ihtiyarda raslanır: Alışkanlıklarına sığınırlar. O. W. Holmes, «Bütün fizik belirtilerden çok dikkatimi çeken bir yaşlılık damgası var; o da alışkanlıkların meydana gelişi,» demektedir. Bu su götürmez bir olaydır. Fakat alışkanlık kelimesinin birden çok anlamı vardır ve anlamları birbirlerinden ayırmak gerekir.

Alışkanlık, bize temsil edildiği şekliyle değil, bir takım tutum ve davranışları yaşadığımız haliyle gördüğümüz geçmiş zamandır; yürümemize, konuşmamıza, yazmamıza izin veren 'otomatizm'lerin bütünüdür. Normal bir yaşlılıkta bunlar değişikliğe uğra-

mazlar, hattâ oynadıkları rolün önemi artar, çünkü sıradan bir işin hizmetine girmişlerdir. Sıradan iş, önceki günün kopyası olan dünkü işi, bugün de aynı etkinlikle yapmak demektir ve bu böyle sürüp gider. Yürümek için eski 'montaj' kurallarından yararlandığım gibi yeni bir yol da tutabilirim. Sıradan iş sözkonusu ise, her gün aynı yolu tutmam tabiîdir. Alışkanlığın payı çok defa ve yıllar geçtikçe bu yönde artar. Sıradan işte ekonomi prensibi de rol oynar ve her yaşta insan buna bir pay ayırır. Önemi az şeylerle uğraşmak, bir zaman kaybıdır. İnsan her zaman uygulayacağı programı bir kere seçer, alışveriş edeceği dükkânı, gideceği lokantayı beller. Fakat insan genç-ken, kurallara pek aldırmaz, aklına eseni yapmaktan, yeni şeyler seçmekten hoşlanır. İhtiyar ise yeniliği endişeyle karşılar; bir seçim yapmak zorunda kalışı kendisini dehşete düşürür, içindeki aşağılık duygusu, kararsızlıklar ve şüphelerle açığa çıkar. Denenmiş yöntemlere dayanmak kendisine çok daha kolay gelir. 'Otomatizm'ler, tekrarlayıcı niteliği olan davranışların hizmetindedir. Sözgelişi, yürüyüş mekanizması, hep aynı 'gezinti' için kullanılır. Alışkanlıklar kendisini 'sarp intibaklardan' kurtarır, daha soru sorulmadan cevabını sağlar. Yaşlandıkça, geçmişe oranla hepsi çok daha iyi gözlenebilir. Kant daima sert bir disiplinden yana olmuştu; yaşlılığında ise bunu âdeta bir din haline getirdi. Tolstoy da ihtiyarlığında günlerini sıkı sıkıya programlamıştı. Gariptir, ama alışkanlık faal insanlardan çok tembellere daha gereklidir. Böyleleri günlerin biteviyeliği altında kaybolmak istemiyorlarsa, zamanı çok belirli bir şekilde geçirmek gibi bir katılığa karşı çıkmalıdırlar. Bu takdirde hayatları bir çeşit 'gereklilik' niteliğine bürünür. Yaşlı insan aşırı bir tembelliğin yürekleri parçalayan havasından, zorunluluk haline getirdiği bir takım işler icat ederek

kurtulur. Böylece de kendi kendine, **«Acaba ne yapsam?»** Sorusunu sormaktan kurtulur. Her an yapılacak bir şeyi vardır. Dedemin, zamanını nasıl düzenlediğini çok iyi hatırlıyorum; gazateleri okumak, gülleri incelemek, yemek, öğle uykusu ve ardından gezinti... Bunlar hiç bir değişikliğe uğramadan birbirini kovalamaktaydı.

'Otomatizm' ve sıradan iş halindeki iki çehresiyle alışkanlığın rolü, ihtiyar ruhsal yönden ne kadar çökmüşse, o kadar önem kazanır. Ayrıca hafıza zayıflıklarına karşı da yararlıdır. Hafızasını tamamen yitirdiği halde, normal hayata ayak uydurabilen bir kadının hali, ayrıntıları ile açıklanmıştır. (1) Bu kadın insanları tanımıyordu, ama hangi sosyal sınıfa ait olduklarının bilincine varmıştı. Hastabakıcılara, doktorlara, hizmetçilere, diğer hastalara nasıl davranacağını bilebiliyordu. Ayrıca hafızasını yitirdiğinin de farkındaydı ve kendisine anılarını hatırlaması söylendiğinde kızıyordu. Fakat yargı yeteneği bozulmamıştı. ayırt etmesini biliyor, gönülden şakalar yapabiliyordu. Ne geçmişte, ne gelecekte yaşıyordu, devamlı şimdiki zaman içindeydi.

'Montaj' ve sıradan iş alışkanlığı, dış dünya düzenlenmiş ve hiçbir sorun ortaya çıkarmıyorsa, etkili olabilir. Her şey yerli yerinde olmalı, her olay zamanında meydana gelmelidir. Bazı ihtiyarlarda hastalık halini alan titizlik biraz da bundan doğar. Ayrıca ardına saklandığı töreler ve gelenekler perdesi ona en azından bir güvenlik sağlar. Bir başkası bu kurallardan birini bozacak olsa, zulmünün nereye kadar varacağı hiç kestirilemez. İhtiyarın kendisini savunmak için başvurduğu hastalık derecesinde tutkuların sal-

(1) Paul Courbon. «Psikoloji Anıları», 1921.

dırgan bir yönü de vardır. Bunları herkese kabul ettirmek, aynı zamanda içine düştüğü iktidarsızlık halinde, isteklerini kabul ettirmesinin tek yoludur. Sözgelişi, «**Harp ve Sulh**»taki yaşlı Prens Bolkovski, otoritesini devam ettirebilmek için şaşmaz alışkanlıklara sığınmaktadır. Goethe de 81 yaşında, oğlunun ölümünden sonra, evinin yönetimini ele almış, çevresinde dakik ve şaşmaz bir düzen kurmuştur. Dolapların anahtarlarını geceleri yastığının altına koyarak uyuyordu ve o gün yenecek ekmeği, her sabah kendisi tartarak veriyordu.

Görülüyor ki ihtiyarın alışkanlıklarına bağlanmasının birden çok sebebi vardır. Bu arada alışkanlık sahibi olmak alışkanlığına da tutulabilir ve bu da kendisini hiçbir anlamı olmayan, hastalık derecesindeki tutkulara yöneltir. Her gün öğleden sonraları bir kahvede arkadaşları ile iskambil oynamak, başlangıçta bulunup seçilmiş bir alışkanlıktır ve her gün tekrarlanışının bir anlamı vardır. Fakat insan her zamanki masasının başkaları tarafından tutulmasına kızarsa, bu ruhunda sabit bir 'tutku' yerleştiğini ve yeni durumlara ayak uydurmasını engellediğini gösterir. Bu tür tutkular, bir takım imkânsızlıklara sebep olur. Sözgelişi, alıştığı yiyecekleri bulamıyacağım diy e yabancı ülkelere seyahat etmeyi reddedenler bile vardır.

Bunun aksine alışkanlıklar, ihtiyarın hayatına iyi bir şekilde yerleşmişse, bu hayata renk katar. Alışkanlığın içinde bir çeşit şiir vardır. Herhangi bir âdet —sözgelişi İngilizlerin çay içme geleneği— tıpkı dün gördüğüm gibi tekrar edilirse ve yarın da aynı şeye tanıklık edersem, şimdiki zaman canlandırılan bir geçmiş, önceden hazırlanmış bir gelecek olur. Bunu 'kendisi için' tarzında, bir arada yaşarım, varolanı arayan yaratık boyutuna erişirim —tabiî bir görüntü olarak, çünkü aslında sentez gerçekleşmemiştlr—.

Alışkanlıkla, Stendhal'in aşk konusunda tarif ettiği billûrlaşma oluşur. Falan nesne, falan mal, filânca faaliyet, bütün dünyayı bize gösterebilecek niteliğe erişirler. Sartre, «**Varlık** ve **Hiçlik**»te, hayatının bir devresinde sigaradan vazgeçmeye karar verişinin kendisine ne kadar ağır geldiğini anlatır. «Sigara - içen - ben'e - raslamaya - elverişli - varlık: Nesneler üzerinde evrensel bir şekilde yaygınlaşan somut meziyet budur işte. Bana, bunu onlardan koparıp alacakmışım gibi geliyordu ve bu evrensel fakirleşmenin orta yerinde, yaşamaya bile değmiyordu.» Yaşlı insan, alışkanlığın şiirine herkesten çok önem verir. Bu, geçmişi, bugünü ve geleceği karıştırarak, ihtiyarı, düşmanı olduğu zamandan koparıp alır; artık hiç raslıyamadığı ölümsüzlüğü ona verir.

İnsan —hangi yaşta olursa olsun—, dünyaya bir çeşit meziyet, zamanın akışına bir çeşit cazibe kazandırdığı için, bir alışkanlıktan vazgeçti mi, birşeyler kaybeder. Fakat gençliğinde kendisini kaybetmez. Çünkü bu çağda, varlığını geleceğin, tasarılarının gerçekleştirilmesinin arasına yerleştirmiştir. İhtiyar, değişiklikten endişe eder, çünkü buna ayak uyduramama korkusu içinde değişiklikte bir açık kapı yerine, 'geçmişten bir kopuş' sezer. Hiçbir şey yapmadığı için, önceki hayatının çerçevesi ve temposu içinde kendini bulur. Bundan kopup ayrılmak, varlığından ayrılmak demektir. Flaubert, Caroline'e «**İnsan yaşlanınca,**» diye yazıyor, «**alışkanlıklar senin anlayamayacağın kadar zalimleşiyor yavrum. Uzaklaşan, bizden ayrılan herşey, geriye dönüşü olmayan bir niteliğe bürünür** ve **insan ölümün** üzerine yürüdüğünü hisseder.»

Dolayısıyla, alışkanlık, yaşlı insana bir çeşit güvenlik kazandırır. İhtiyar bu güvenliğe bakarak kim

olduğunu bilir. Yarının, bugünün tekrarı olacağı hakkında 'teminat' vererek, belirsiz şüphelere karşı yaşlı insanı korur. Yalnız bu sistem de dünya içinde tehlikeyle karşı karşıyadır, çünkü başkalarının isteklerine bağlıdır. Alışkanlık, sıkıntıya karşı bir savunma olduğu içindir ki, üzerinde bütün sıkıntıların yoğunlaştığı bir nesne haline gelir. Yaşlı insan, bu alışkanlığı bırakmak fikri kafasına saplanınca, **«Ölümün üzerine doğru»** geldiğini hisseder.

Ve gerçekten de böyle bir felâket meydana gelirse, dayanılmaz bir hal alır. —Ninem, annemle babamın evine yerleşmeye tahammül edebilmişti, çünkü bu karar uzun bir süreden beri içinde olgunlaşmıştı.— Fakat birdenbire çocuklarının yanında kalmak zorunda bırakılan ihtiyarcık şaşkına döner, çok kere umutsuzluğa kapılır. Bu şekilde köklerinden koparılıp alınanların yüzde 50'si, o yıl içinde ölmektedir. İhtiyar karı - kocaların birkaç saat ya da birkaç gün arayla ölmeleri de, olağanüstü bir şey değildir. Duygusal bağlantı ile alışkanlık arasında ayrılık, güç dayanılır birşeydir.

■

ALIŞKANLIKLARINA bağlılık, malik olduklarına bağlılığı da gerektirir; yani bize ait olan şeyler, bir bakıma kalıplaşmış alışkanlıklardır. Bir bahçe sahibi olmak, her gün öğleden sonra dolaşmaya çıkmaktır; şu koltuk, her akşam benim üzerine oturmamı bekler. Mülkiyet de insana bir çeşit güvenlik verir; malik olan, malik olduklarının varoluş nedenidir. Eşyalarım, 'ben'dir. **«Sahip olduklarımın hepsi, varlığımın bütününü yaratıyor.»** [1]

---

[1] Sartre, **«Varlık ve Hiçlik»**.

Sahip olanla, sahip olduğu şey arasında 'sihirli' bir ilişki vardır. Artık varolmak kendi elinde olmadığı için, belki de **malik olmak** istemektedir. Kendisinde sık sık görülen cimriliğin [1] nedeni de budur. Bu cimrilik somut nesnelere yönelmiştir: İhtiyarlar kendi eşyalarının kullanılmasından, hattâ bunlara dokunulmasından nefret ederler. Aynı cimrilik, somut nesnelerin soyut karşılığı olan para konusunda da görülür. Para, gelecek üzerindeki bir sigortayı temsil eder, ihtiyarın durumunun sallantıda oluşuna karşı onu korur. Bu akılcı açıklama da yetersizdir. Doksanlık bir ihtiyarın şiltesinin altında sakladığı para kesesi ile fakat sefalet içinde öldüğü hatırlanacak olursa, gerçek hemen insanın gözüne batar. Para, kudretin eş anlamıdır, yaratıcı bir kudrettir; yaşlı insan, sihirli bir biçimde durumu kavrar. İçinde kendisini bulduğu bu zenginliğe dokunmaktan, bunu hayran hayran seyretmekten, kendi güzelliğine tutkunluğa benzeyen bir zevk alır. Ve ayrıca şart olduğunu düşündüğü bir korunma aracı bulur parada. **«Malik olma, başkasına karşı bir savunmadır»**, [2] yani malik olduğumla, başkası için varolan varlığımın hazmedebileceği bir nesne elde ediyorum ve demek ki benim kim olduğum konusunda karar vermek başkasına düşmez. İhtiyar, bunda bir nesneden başka birşey göremediklerini ileri sürenlere karşı —malı mülkü sayesinde— kişiliğini sigorta etmiş olur.

Fakat bunda bile savunma sistemi tehlikelidir. Başkası parasını çalabilir, zorla alabilir. Bu yüzden

---

(1) Freud'de bu cimrilik, anusla ilişkili çağa 'dönüş'le açıklanmıştır. Fakat bu «dönüş» düşüncesi, bana pek karanlık gelmekte ve cimriliğin anusla ilişkili cinsellikle açıklanması yetersiz görünmektedir.

(2) Sartre, **«Varlık ve Hiçlik»**.

cimrilik bir tutku haline gelir, sinlr hastalığı şekline dönüşür. Çünkü ihtiyarın endişelere karşı bir sığınak olarak seçtiği mülkü, endişesinin kaynağı olur. Cimrilik bir savunma olduğu kadar, başkasına karşı da bir saldırganlıktır. Yaşlı insan, çocuklarına maddî yardımda bulunmayı reddederek onlardan intikam alır. Ya da —çocuklar buyruğu altında iseler— çocuklarına sefil bir hayatı zorla kabul ettirir. Elinde kalan tek iktidar şekli budur, bunu kıskançlıkla saklar ve hissettirmekle sinsi bir zevk alır.

■

Yaşlı insanın çektiği endişeler, onu dış dünyanın saldırılarına karşı genel ve köklü tedbirler almaya zorlar. Dış dünyayı ortadan kaldırmak elinde değildir; fakat onunla olan ilişkilerini azaltabilir. Yaşlıların çoğundaki güvensizlik duygusu, bir bağlantı kopmasına sebep olur. Akıl yönünden yeni düşüncelere açılmaları çok zordur. Fakat bir de isteyerek herşeye karşı kapanırlar; başkasının her türlü müdahelesi bir tehdit taşır. Sözleri, birer tuzaktır. Kendisini oyuna getirmeyi tasarladıklarını düşünür. Söylenenleri işitmek bile istemez. Pek çoğunun başvurduğu sağırlık oyunu bununla açıklanabilir. İlgilerini çekecek birşey bulamadıkları zaman, kelimeler üzerlerinden aşıp gider; ilgi duyarlarsa, insanı hayrete düşürecek şekilde anlayışlı olurlar. (1) Sağır oldukları gibi, azçok dilsizdirler, hiç olmazsa bazı konularda. Özellikle maddî imkânları konusunda sinsi ve sessizdirler. Çünkü başkalarının bu konuda ne kadar az şey bilirlerse, işlerine o kadar az burunlarını sokacaklarını düşünürler.

Çok defa köklü bir biçimde kendi içlerine kapa-

(1) Pétain'de bir örneği görülmüştü.

nırlar; yalnız davranışlarla kendilerini savunmakla kalmazlar, ayrıca duyguları üzerinde içten bir çalışma ile çabalarlar. Amerikalı yaşlılık uzmanı Cummings, «**Yükümlülüklerinden kurtulurlar**» diyor, yani başkası ile olan duygusal ilişkilerini keserler. Ruhsal yönden ne kadar kusurlu olurlarsa, buna da o kadar çok ihtiyaç duyarlar. Yaşlılığın sinir sistemini etkileme tarzı pek iyi bilinemediğinden, bunun sebebi kesinlikle anlaşılmamaktadır. Gerçek olan şudur ki, sinir sistemleri 'istikrarsızdır'; bu bakımdan çocuklara benzerler Birden kahkahalarla gülerler, duygularını aşırılıkla ifade ederler, kolay gözyaşı dökerler. Goethe 73 yaşından sonra olur olmaz gözyaşı dökmeye başlamıştı. Tolstoy da yaşlılığında bol bol ağlardı: Müzik dinlerken, alkışlanırken, Sofya hastalanınca, kendisine şefkatli baktığı zaman. Churchill de sık sık ağlardı. Dostoyevski, Prens Sokolski'ye çocukça bir telâş yakıştırmıştı; devamlı hareket halindeki yüzü «Aşırı bir ciddiyetten, aşırı bir gülümserliğe geçiyordu»; bir hiç yüzünden hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyordu. «Şeytanlar»da Trofinoviç —henüz 53 yaşında olduğu halde— bir yaşlıdan farksızdır. Bir gün, düşüncelerini savunduğu bir toplantıda, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlar.

Bu tepkiler yıpratıcıdır ve yorucu ya da zararlı sonuçlar yaratabilir. Birine acınacak olsa, ona yardım etmek, zaman ve para ayırmak gerekir. Yaşlı insan, gücünü idare edebilmek ve tehlikelere karşı tedbir alabilmek yönünden, için için olgunlaşır.

Tolstoy'un çocuklarının ölümünde katı kalplilik göstermesi çok çarpıcıdır. Yazar 58 yaşına doğru böyle katılaşmaya başlamıştı. Önceden 4 yaşında bir oğlunu kaybetmişti. Eskiden olsa üzüleceğini, fakat şimdi bir çocuğun ölümünün «Mantıklı, iyi birşey

olduğunu» sandığını, çünkü bunu Tanrı'nın İstediğini ve yavrusunu O'na yakınlaştırdığını söylüyordu. Çok sevdiği 7 yaşındaki Vaniçka öldüğü zaman, Tolstoy 67 yaşındaydı. Bu defa çok sarsıldı. Fakat cenaze töreninin ertesi günü, bu olayın «Acıyan Tanrı'nın eseri» olduğunu söylüyordu: Çünkü Vaniçka'yı Tanrı'ya yakınlaştırmıştı. Hemen ardından çalışmaya koyuldu ve mektuplarında şöyle dedi: «Ölüm diye bir şey yok; Vaniçka ölmedi, çünkü biz onu seviyorduk.» En sevdiği kızı Maşa, 1906'da 35 yaşında iken öldü. Can çekişirken, babası elini tutuyordu. Fakat «Anılar»ında şunları yazdı: «Bu, şehvanî niteliği olan bir olay: dolayısıyla kayıtsız kalınacak birşey.» Cenaze töreninde mezarlığa gitmedi. Çalışma odasına kapanıp şunları yazdı: «Onu gömmek için gelip aldılar, götürdüler. Tanrı'ya şükür, moralim yerinde.»

Duyguların ifadesinde raslanan aşırılık, daima hissizlikle birlikte yürür. Bu belirtiye Goethe'de ve yaşlı kimselerin daha pek çoğunda raslanır.

■

TOLSTOY da, Goethe de hep benclllkten yana olmuşlardır. Olgunluk çağlarında sıcak duygular besleyenlerin yaşlılıkları daha az kısırdır. Varoluşlarını diğerleri İçin sürdürürler, ama ne ölçüde, hangi şartlar altında? Bu soruya genel bir cevap vermek zordur. Sadece birkaç noktaya dokunulabilir.

Yaşlıların kendi aralarındaki İlişki çok yönlüdür. Ortak anıları ve ortak düşünce tarzları varsa, bir arada bulunmaktan hoşlanırlar. Bazıları —sözgelişi Clemanceau— en eski dostluklarını diğerlerine tercih ederler. Fakat yaşlılar birbirlerinin aynası gibidir, bu yüzden de kendilerini karşısındakilerin yüzünde gör-

mekten pek hoşlanmazlar; gördükleri yaşlılık belirtileri canlarını sıkar. Uzun arkadaşlıklarının son zamanlarında Gide, **«Küçük hanım»**ı kulakları ağır işitiyor ve sözlerinin hep aksini yapıyor diye yeriyordu. Bazan çok yaşlı insanlar arasında budalaca bir yarış doğar. Her biri diğerinin kendisi kadar uzun ömürlü olmasına diş biler. Ben bunlardan birini tanıdım ki, son 'rakiplerinin' ölümünü sabırsızlıkla bekliyordu. Niyeti bazı anıların tek sahibi olmak ve bunları tek başına anlatmaktı. Fakat yaşlılar arasında —özellikle erkeklerde— en yaygın tutum, kayıtsızlıktır. Yaşlı kadınların ise daha çok ortak ilgi duydukları konuları vardır, dolayısıyla suç ortaklıkları ve kavga konuları daha çoktur.

Yaşlı evli çiftlerin pek çoğunda taraflar aynı çatı altında yaşarlar, fakat birbirlerinden ayrıdırlar. Bazılarında ise ilişkilerin şüpheci, inatçı ve kıskanç olduğu görülmüştü. Birbirlerinden vazgeçemedikleri halde, hayatlarına yardımcı olmazlar. Ancak pek azı tam bir anlaşma havası tadarlar.

Yaşlı insanların duygusal dengeleri daha çok çocukları ile olan ilişkilerine bağlıdır. Bu ilişkiler çok defa pek çetindir. Oğul, babasına karşı beslediği gençlik öfkesini tam olarak altedememiştir, —sembolik olarak— babasını öldürdüğü sürece bu hissi alteder; ondan kopmuş, ya da onu koparıp atmıştır. Baba da oğlunda birden olgun bir erkek bulunca, **«Tersine bir Oidipus kompleksi»**ne kapıldığı bir devre geçirmiştir. Oğluyla olan ilişkilerini yeniden düzenlemesi gerekmiştir; bunu ahenkli bir şekilde gerçekleştirip gerçekleştirememesine göre —bu ise oğluna ve kendisine bağlıdır— yaşlılığında besleyeceği hisler sevgi dolu, karışık ya da düşmancadır. Yaşlı insandaki intikamcı ve çekingen tutum daha çok oğullarına karşı

gelişir; ihtiyar, otoritesini sabırsızlıkla sineye çektiklerini ya da onların sırtında yük olduğunu anlar. Kız çocuğu, normal olarak babasını sever ve ona hayrandır, beslediği sevgi temiz kalmıştır; baba da bu sevgiyi kızına iade eder. Antigone ve Cordélia, bu baba - kız ilişkisini çok iyi göstermişlerdir. Ne var ki, kızı evlenince, baba bazan kıskançlık duyar, terkedildiğini hisseder, kin beslemeye başlar. Öte yandan kızı da olgun insanlara yaraşır, alışılmış bir tutum seçer: Üstünlük ve sabırsızlık. Annenin oğul sevgisi, en az çapraşık olanıdır; oğul bekâr kalacak olursa, annesi için yaşlılığında bir mutluluk kaynağı haline gelir. Evlenecek olursa, ana da terkedildiği hissine kapılır, aksileşir, gelinini kıskanır. Anne, kızıyla birlikte bir 'özdeşlik' arar. Fakat kız çocuğu büyüme çağındaki klâsik düşmanlığından her zaman kolay kolay kurtulamaz; annesini kendisinden uzak tutarak bağımsızlığına kavuşmak isteğini sürdürür (1); yaşlı kadın bundan dolayı acı çeker ve kin besler. Öte yandan büyüyen kızı kendi gençliğini tehdit etmeye başlayınca, «**Tersine bir Oidipus kompleksi**» beslediği bir devreden geçer. Bundan sonraki ilişkileri, bu bunalımın atlatılış şekliyle yakından bağlantılıdır.

Anne - babanın evlâtlarının eşleri, kayınvalde ve kayınpederleri ile olan ilişkileri ise çok değişiktir. Kaynana - gelin çekememezliği çok klâsiktir. Buna rağmen çocukluğunda ana sevgisinden yoksun kalmış bir genç kadının, kocasının annesine bir kız evlât duygusuyla bağlandığı, yaşlı kadının da gelininde, öz kızlarında bulamadığı sevgiyi gördüğü olur; bu durumda ikisi arasındaki ilişki çok olumlu ve sıcaktır. Buna sık sık raslanır, çünkü ana - kız arasındaki iliş-

(1) Madam de Grignan ile Madam de Sévigné arasında görüldüğü gibi.

kilerin başarısızlığı pek sık görülen olaylardandır. Genç kadının kayınpederiyle, damadın kayınvalidesiyle olan ilişkilerinde de buna benzer alışverişler olur, ama bunlar daha enderdir. Damatla kayınpeder arasında gerçek bir sevgi bağı ise çok daha enderdir. Fakat bütün bunlar hep birer yakıştırmadır. İki kuşak arasındaki ilişkiler, büyük çoğunlukla kişiler arasında varolan ya da olmayan yakınlığa bağlı kalır.

Yaşlı insanların besledikleri en sıcak ve mutlu hisler, torunlara karşı olan duygulardır. Başlangıçta bu duygular pek basit değildir. Gerek erkekler, gerekse kadınlar için torunların varlığı, «**Tersine Oidipus**» çağını daha da çetin bir hale getirir. Büyük annenin tutumu, çok yönlü olarak ortaya çıkmakla başlar. Kızına karşı düşmanlık besliyorsa, kızının kendini kabul ettirdiği ve kendisinden kaçmasına sebep olan çocuklarına karşı da düşman olacaktır; kızını seviyor ve onunla 'özdeşleşiyorsa', torunlarını da sevecek, fakat yanlarında ikinci derecede bir rol oynayabildiği için, söylenecektir.

Yaşlı anne oğlunu da torunlarının 'özdeşinde' sever, fakat aynı çocuklar, kıskandığı gelininin de evlâtlarıdır. Kadın anne olunca daha da değer kazandığı için, kızı ya da geliniyle aralarındaki rekabet, bu konuda çok aşırılığa ulaşır. Torunları dünyaya gelince, bir kuşak gerilediği hissine kapılır ve bu kötü izlenimi, erkeklere oranla kadınlar daha kolay atlatırlar. Erkek, babalık bahsinde ne oğulları, ne de damatları ile rekabet halinde değildir. Ayrıca ondan daha az yardım istenir. Bu yüzden de genellikle büyük anneden daha kayıtsızdır. Fakat torunlarının hayatına katılacak olursa, duyguları en az onunki kadar sıcak ve daha az anlamlı olacaktır. Hugo ve Sartre'ın büyük babası, hep dede rolü yapıyorlardı; ama torunlarını da

içtenlikle ve candan seviyorlardı. Freud de torunu öldüğü zaman göz yaşlarını tutamamış, yaşama zevkini kaybetmişti.

Çok defa, torunlar on yaşlarına yaklaşınca, dede ve nine de yaşlılık çağına ulaşmış olurlar, büyükanne ve büyükbaba durumları onları tatmin eder. Ana-babalığın değerlerini yaratan şeylerden —sözgelişi 'özdeşleme', 'denkleştirme' isteği, suçluluk ya da yoksun etme hissi— büyükanne ve büyükbabalar yakalarını sıyırmışlardır. Çocukları bedavadan, cömertçe sevebilirler, çünkü onlara karşı ne hakları, ne de sorumlulukları vardır; çocukları yetiştirmek gibi güç bir iş omuzlarına yüklenmemiştir, isteklerine «Hayır» demek, gelecek uğruna şimdiki zamanı feda etmek onların işi değildir. Bundan dolayı da çocuk dedeye ve nineye büyük şefkat gösterir; anne ve babasının sertliği karşısında, onlarda sığınacak bir kucak bulur; babası ve annesiyle olan ilişkilerini dramatik bir hale sokan kıskançlığı, 'özdeşleme' isteğini, öfke ve isyanları onlara karşı beslemez.

Büyüyüp delikanlılık çağına vardıkları, olgun bir adam oldukları zaman, torunlarla dedeler ve nineler arasındaki ilişkilerde, önceki hayatlarına ait hiçbir yük yoktur. Dedeler ve nineler de kendilerine gösterilen sevgide, aradaki kuşağa karşı bir intikam hissi bulurlar; onların gençlikleriyle temasta bulunarak gençleştiklerini hissederler. Aile bağlarının dışında da gençlerle dostluk, yaşlı insanlar için çok değerlidir. Bu dostluk, yaşadıkları zamanın, kendi zamanları olduğu izlenimini uyandırır, kendi gençlik çağlarını canlandırır, onları geleceğin sonsuzluğuna götürür; yaşlılığı tehdit eden surat asıklığına karşı en iyi savunma yolu budur. Ne yazık ki bu tür ilişkiler pek enderdir, gençler ve yaşlılar, aralarında pek az bağlantı bulunan iki dünyada yaşarlar.

Çocuklar ve torunlarla olan ilişki, genellikle kadınların hayatında erkeklerinkine oranla çok daha büyük bir yer tutar Yaşlılıkta kadınlar daha alçak bir doruktan aşağı yuvarlandıkları için, faal olma ihtimallerini koruyabilirler. Daha az alıngan oldukları, daha az şey isdekileri için, **«Mükellefiyetten kurtuluşları»** daha azdır Ayrıca kadınlar, başkaları için ve başkalarına göre yaşamaya daha alışkındırlar Yaşlandıklarında da, iyi ve kötü günlerde yine hep hazırdırlar

Yaşlı insan genellikle ailesine ve dostlarına karşı sevgisini sürdürdüğü halde, araya daima bir mesafe koyar. Yavaş yavaş içini saran kayıtsızlık sayesinde, bencilliği daha da kolaylaşır, ama bunu kesinlikle geliştirir. Çünkü bu onun bir savunma aracı, bir intikam alma yoludur. İhtiyar, kendisine lâyık olduğu gibi davranılmadığından ve başka kimseye güvenemediğinden, herşeyini kişiliğine adar İçine kapandığı sessizlikten dolayı takılan bir dostuna Roger Martin du Gard, 70 yaşında şu anlamlı mektupla cevap vermişti: «Yaşlandığım, faaliyetlerimin azaldığı, her gün biraz daha dünyadan elimi - eteğimi çektiğim doğru. Yasımdan beri kendimden başka şeylerle ilgilenmiyorum ve dikkatim ancak birkaç kişisel 'meşgale'den kalıyor, ki bunlar arasında işim (1) en büyük yeri tutmaktadır Bu, dostluklarıma ihanet ediyorum demek değil. Fakat bu dostlukların canlılığı kayboluyor, tıpkı canlılığın kendisinin kayboluşu gibi... Çabuk yoruluyorum, her akşam gücümün sonuna eriyorum, bol bol uykuya ve sessizliğe ihtiyacım var, günler âdeta kısaldı; hattâ ilkbahar bile, günleri uzatmaya yetmiyor Fazla dağılmamak, içime kapanmak, garip

(1) İnançsız bir şekilde uzun bir roman üzerinde çalışıyordu ve yıllarca önce başladığı halde, bu romanı bitiremedi.

bir biçimde aralarında bağlantı kurulamayan ve artık içimde taşıdığım şu iki evren üzerinde zihnimi toplamak zorundayım. Geçmişimin geniş ve ıssız evreninde, çağımın bir kısmında başı boş dolaşıyorum; bugünün evresi ise sınırlı, ufalmış, ölçülerine göre... Dünyanın gürültülü ormanı içinde küçük bir kulübeye yerleşiyorum.»

Bu el - etek çekme, insanı bazan sükûnete kavuşturur. Rousseau'da böyle olmuştur Ünlü düşünür yılların yükünü taşımakta başlangıçta güçlük çekmişti. «Hayaller»de neden Tanrı'ya inanmaya devam etmek istediğini açıklarken, durumunun karanlık bir tablosunu çiziyor: «Bugün yüreğim sıkıntıyla daralırken, ruhum üzüntülerden dolayı çökerken, hayal gücüm ürker, çevremdeki korkunç sefalet karşısında kafam karışırken, bugün bütün melekelerim yaşlılık yüzünden zayıflamışken, yararlandığım bütün kaynaklardan güle - oynaya ayrılacak mıyım yani?»

Rousseau biraz ilerde kaderine boyun eğmeye başlıyor: «Bir ben kaldım ortada, doğru, kendi özümle besleniyorum, fakat tükenmek bilmiyor bu öz ve kendi kendime yetiyorum. Hem de boşuna geveleyip durduğum halde tükenen hayal gücüm, sönen düşüncelerimle, yüreğimi doyuracak besin bulamıyorum. Organlarım tarafından batırılan, delik deşik hale getirilen ruhum, hergün biraz daha çöküyor ve bu kadar ağır kitlelerin yükü altında, eski kalıbından sıyrılıp ileri atılacak gücü bulamıyor.» Fakat ömrünün son iki yılında ufuklar yeniden aydınlanmıştır: «Hayatımın her günü bana zevkle bir gün öncesini hatırlattı ve ertesi gün için, sükûnete, barışa, hattâ mutluluğa yeniden kavuşabildim.» Ve biraz daha ilerde şunu ekliyor: «Her taraftan sıkıştırılarak dengede kalabiliyorum, çünkü hiçbir şeye bağlanmadığım için, ancak kendime dayanıyorum.»

Zulüm bunalımı acısı içinde kıvranan Rousseau, bu yüzden yorgun düşmüş, kendisine karşı çevrilen dolaplar karşısında kuşkulanmaktan vazgeçmişti. «Ben»ini yüceltmeyi becererek bunu başarmış ve bu davranış paranoyanın (1) bir başka çeşidi olduğu halde, huzuru bunda bulmuştu.

Normal olarak kendi içine kapanması, ihtiyarın başkasına karşı korunması için yeterli değildir Duygulanma melekesi dar evreninin sınırları içinde yoğunlaşmış, ama ortadan kalkmamıştır. Vücudu, alışkanlıkları, sahip olduğu şeyler içinde, kolayca yararlanabilecek durumdadır. Tehditler sürer, kuşkular aynen kalır.

■

YAŞLI insandaki düşkünlük ve güvensizlik, başkasına karşı yalnız duygusuzluk uyandırmakla kalmaz, düşmanlık da yaratır. Kadının durumu nasıl ki kendisinde hınç uyandırıyorsa, ihtiyarınki de intikam duygusunun doğmasına yol açar.

Yıllar üzerimize birden çöker ve belli - belirsiz bir haksızlık duygusu sezeriz. Bu duygu sürüyle isyan ve itirazlar haline dönüşür. Yaşlı insan kendisini kaderin, toplumun, yakınlarının kurbanı olarak görür; ona karşı haksızlık etmişlerdir ve haksızlık sürdürülmektedir. Bu düşünceyle ihtiyarın içinde oluşan öfke, kendisini deliliğin eşiğine kadar getirir. Okuyucularımdan biri, 80 yaşındaki teyzesi hakkında şöyle yazıyordu: «Teyzem yaşlandığı düşüncesine saplanıp, çektiği acıyla adım adım deliliğe doğru gitti. Istırabı öylesine çekilemeyecek derecede ki, kendisini bir

(1) Olmayacak şeylerden anlam çıkarmak, yersiz korkulara kapılmak gibi bir delilik belirtisi. (Ç.N.)

daha görmeye bile gitmeyeceğim. Zaten onun da buna aldırdığı yok. Biz geldikten on dakika sonra yatacağını bahane ederek hepimizi sepetliyor. Seke seke yürüyüşünden ve kusursuz sağlığından (gerçekten de öyledir) dolayı kendisini övdükleri için, alışverişe bile çıkmıyor. 'Tüylerimi diken diken ediyorlar, dayanamıyorum hiçbirine,' diyor. Felâketinin hafifliği karşısında herşey alaycı, kaba, diş bileyen bir biçimde ortaya çıkıyor Hiçbir şeye el sürmüyor. Ne giyiniyor, ne soyunuyor, Bütün gün, av köpeklerinin izlediği bir av hayvanı gibi, inleyerek, uydurma ağrılarla sızıldanarak dolanıp duruyor. 'Ah! Keşke gerçekten bir hastalığım olsaydı, hiç olmazsa tedavi ettirirdim,' diye söyleniyor. Sonra bizi tanımamaya, geçmişi hatırlamamaya başlıyor; beyni sulandığı için değil de, istemediğinden. Kendi felâketi olmayan her şey, dayanılmaz bir alay sanki. Teyzem çok zeki, az okumuş, çok faal ve tükenmek bilmeyen neşesi olan bir kadındı.»

Her ihtiyarın içindeki hınç böylesine açık ve şiddetle ortaya çıkmaz; bazan ruhunda küllenir. Çağının dışına sürüldüğünü; yaşamaktan çok, fazladan yaşadığını hisseder. İstediği, inandığı, sevdiği her şeyin sözkonusu edildiğini, hattâ reddedildiğini görür; bu köklü terkedilişe karşı isyan eder

Eğer yaşlı insan eskiden yüksek bir mevki ve iktidar sahibi, başarılı bir kişi idiyse düşüşü daha da ağır olur. Biraz olsun otoritesi kalmışsa —sözgelişi ailesi nezdinde—, bunu istismar eder; bu, bir çeşit armağan ve 'imtihan'dır Yaşlı Prens Bolkovski bu yoldan bir zalim olup çıkmıştı. Tanizaki'nin kahramanı, kızına para vermeyi reddetmekten sinsi bir zevk alıyordu. Kendisi fizik yönden başkalarına bağımlı olduğu için, o da yakınlarını maddî yönden şımarıklıklarının oyuncağı haline getirmekle intikam alıyordu. Bü-

tün hayatı boyunca hırçın karakterli olan bir insan, ömrünün son yıllarında da iğrenç bir kişi olmak yolunu seçecektir. Chateaubriand'ın, Madam Récamier'ye karşı davranışı da böyle olmuştu.

Wagner de yaşlılığa boyun eğemiyor, bunu utanç verici birşey kabul ediyordu. Acısını da Cosima'dan çıkartıyordu; yaşlı babası Liszt'e karşı beslediği sevgi yüzünden onu hep yeriyordu; kapıldığı öfke krizleri arasında genç kadına göz yaşları döktürüyordu.

Fakat yaşlı insanlarda öfke ve kin uyandıran, özellikle yükselen kuşaklardır. Çünkü bu kuşaklar tarafından terkedildiklerini hisseder Bu yüzden onlara felâketlerle dolu bir gelecek hakkında kehanetlerde bulunmaktan zevk alırlar Sözgelişi Goethe 1828'de Eckermann'a insanlıktan bahsederken, şöyle diyordu: «Tanrının zamandan neşe alamayıp her şeyi tekrar yokedeceği ve taptaze bir dünya yaratacağı günün yaklaştığını görüyorum.» Çağdaş Fransız edebiyatına bir **«Umutsuzluk Edebiyatı»** gözüyle bakıyordu. 1830'dan sonra yaklaşan barbarlık çağı hakkında kehanette bulundu ve hattâ 1831'de şöyle dedi: «Bu çağın içine girdik bile!» Ölümünden kısa bir süre önce de şöyle yazıyordu: «Belirsiz bir kargaşalığın başlangıcındaki belirsiz bir doktrin, dünyayı yönetiyor.»

Saint-Évremond, ihtiyarların çağlarına gözyumuşlarından ve cahilliklerinden dolayı bir üstünlük duygusuna kapılmalarından daha önce de sözetmişti: «Hayatı uzun zaman sürdürmek alışkanlığı, onlara insanlar arasında yaşamayı unutturuyor gibi... Yaptıkları her şeyin doğru olduğunu sanıyorlar; beceremedikleri her şeye, kötü gözüyle bakıyorlar Alain de şuna dikkati çekiyor: «İhtiyarın kendi gençliğini övmesi ve çevresindeki her şeyi kınaması, bilinen bir şeydir.»

Edmond de Goncourt ise —geçmişe kapanıp— zamanına şu sözlerle surat asıyordu: «Gazetelerde artık hiçbir şey yok.» 7 Nisan 1895'te de «**Anılar**»ında şöyle diyordu: «Oh! Şu zaman! —Heyecan içinde bir delilik, Mallarmé, Villiers de l'Isle— Gençlik çağımın büyük adamları!» 31 Mart 1896'da ise «Yeni dergilerin hepsinin içi geçmiş.Hele akıl hocası kılıklı dogmatik yönleri ve bu doğmalardaki yabancı edebiyatların mantıksız, fanatik heyecan!» diye yazmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında geçirdiği hafif bir kriz yüzünden sağlığı bozulan Rodin, Judith Cladel'e şöyle diyordu: «Tamamen gerileme halinde olan bir çağdayız; savaş, bugünkü düşünce durumunu belirtiyor; barbarlık çağı bu; cahillik her şeye hakim ve reformcular heykel sanatını katlediyorlar... Avrupa'nın işi bitik... O da Asya'ya dönecek.»

Taraf tutarak harcanan bu sözler, insanı kızdırabilir. Fakat bunları anlamaya çalışmalıyız. Yeni kuşaklar tarafından unutulan, dikkate alınmayan yaşlı insan, yargıçlarını reddetmektedir

■

BAŞKASINA zulmetmek, çektirmek, felâket kehanetlerinde bulunmak! Bu, prestijlerinin bir kısmını koruyabilenlerin pek azına nasip olur. Zulmedilenler, çektirilenler, terslenenler bunlardır Onlara karşı dürüst davranılsa bile, kendilerine 'özne' değil, 'nesne' muamelesi yapılır. Kimse onlara birşey danışmaz, söyledikleri dikkate alınmaz. Üzerlerine dikilen bakışlara aldanıp, kendilerini tehlikede hissederler Kötü niyetten kuşkulanırlar. Doktor Johnson, Boswell'e şöyle diyordu: «İnsanların, ihtiyarın melekelerinin hepsinden yararlanamayacağına inanmak gibi

kötü bir eğilimleri vardır. Bir genç adam katıldığı toplantıdan çıkarken, şapkasını nereye bıraktığını hatırlayamazsa, kimse buna aldırmaz ve güler geçer. Fakat aynı unutkanlığı bir yaşlı insan yapacak olsa, herkes derhal omuz silkerek, 'Hafızasını kaybetmeye başlıyor' der.»

Mauriac «**Yeni İç Anılar**»ında şöyle yazıyor: «Ömrün son çağında insana en az ağır gelen şey, bize ait konularda herkesin en kötüsünü beklemeleri değildir Masanın üzerine kahve fincanını koyarken elimiz titreyecek olsa, derhal farkedilir. Yüzümüzün sağlıklı görünüşü hakkında sıralanan övgülerde bizi ezen bir taraf yoktur Yaşlı bir insanın ne kadar genç göründüğü hakkında herkes çığırtkanlık eder de, hiç kimse bir kambura, sırtının göründüğünden daha düz olduğuna adamı inandırmaya kalkışmaz.»

Yaşlılar kendi düşkünlüklerini ölçemeyecek halde olduklarını zannederler. Aksi halde farkına bile varmadan şımarabilir ya da pek küçülebilirlerdi. Çevrelerindeki bakışları, gülümsemeleri, sözleri yalan yanlış yorumlarlar. İşte verdikleri karşılıklar bu temele dayanır —surat asmalar, şımarıklıklar, güdümlü beceriksizlikler, şikâyetler, kavgalar— ve bunlar çok defa insana haksız görünür İhtiyarcık, daha boğazlanmadan feryada başlar, bir hiç için sinirlenir. Aslında şu ya da bu olayda sinirlenmesini gerektirecek hiçbir sebep yoktur; oysa devamlı diken üstündedir, diri diri boğazlanıyor gibidir Herşey kendisini yaralar Hattâ idare etmek için yapılanlar bile.

İncinen, hor görülen ihtiyar, oyuna katılmayı reddederek tepki gösterir. Olgun insanlar dünyası, artık kendi âlemi değildir; öğütleri ve hattâ moral verme çabalarını bile geri çevirir. Güç sarfetmeye hiç dayanamaz. Edepsizce bir tutumla çıkarını ya da zevkini

arar. **«Herşeyi yapabileceğini»** düşünür. Tersleneceğini, kötü muamele göreceğini aklına bile getirmeden, ağzına geleni söyler. 'İçtepi'lerini asla kontrol etmez; beceremediğinden değil, kontrol için yeter sebep bulamadığından böyle davranır.

Paul Courbon 1930'da bu tür bir olayın ayrıntılı açıklamasını yapmıştır Olayın kahramanı, 72 yaşında, monden bir hayat yaşamış bir kadındır Erken bunama teşhisiyle akıl hastanesine yatırılan 60 yaşında bir kızı olduğu halde, dul kalmıştır. Yalnızlık ve umutsuzluk, kadının karakterini değiştirmiştir. Sonradan pişmanlık duysa bile, hiç düşünmeden konuşuyor ve davranıyordu. Hizmetçilerine karşı o kadar mızmız ve cimri hareket ediyordu ki, hepsi kendisini terketti; yeni aldıkları ise birkaç ay zor dayandılar; daha sonrakiler ise birkaç haftada kaçtılar. Bu sefer iş için başvuran hizmetçileri, işe yaramayacakları nedeniyle hep geri çevirmeye başladı. Nefret ettiği kapıcılarla da yıldızı hiç barışmamıştı. Onları küstahlıkla, işlerini iyi yapmamak ve mektuplarını bile bile çalmakla itham ediyordu. En sonunda mektuplarını ve paketlerini komşu apartmanın kapıcısına göndertmeye başladı. Alışveriş ettiği esnafla da hep çatışıyordu; fiatlar çok yüksekti, maların kalitesi bozuktu. Akrabalarına ve dostlarına karşı tutumu ise yalvarıcı ve saldırgancaydı. Evlerine aklına estiği saatte gidiyor, ya durmadan konuşuyor ya da uyuyordu. Sonra ya kalkıp birden bire gidiyor ya da saatlerce kalıyordu. Kendilerine yönelttiği sert sözler yüzünden çoğuyla bozuştu. Ev sahibiyle de arası iyi değildi ve bazı isteklerde bulunmak için adamı sokakta kovaladığı bile oluyordu. Sık sık karakola gidip sağdan soldan şikâyetçi oluyordu. Gerek kendisinin, gerekse kızının doktorlarına karşı davranışı ise çok çirkindi. Kızının kapatıldığı akıl hastanesinde kendisinden açık se-

çik çekiniyorlardı. Hemşirelerle hep kavga ediyordu; tuvalete gitmemek için kaloriferin altına işiyor, sonra da «Kedi yaptı» diyordu. Komşularıyla devamlı dargındı. Yalnız arkadaşlarından biri ona söz geçirebiliyordu ve ancak bu arkadaşının karşısında doğru hareket ediyordu. Üç yıl boyunca yemeklerini hep bu arkadaşıyla, aynı lokantada yedi; burada daima normal hareket etti. En sonunda hafızası zayıflamaya başladı ve davranışlarına 'paranoyak' bir unsur da katıldı. Fakat yedi yıl süreyle, **«Yaşlılığın sebep olduğu akıl eksikliği»** yüzünden çekilmez biri olup çıkmıştı. Oysa mantığı pekâlâ yerindeydi ve böyle olduğu, yalnız üzerinde etkili olan arkadaşının yanında iken gösterdiği davranışlarıyla değil, servetini yönetmesiyle de belli olmuştu.

Yaşlı insanın, zamanına ayak uyduramayan davranışlarında kasıtlı olmadığı durumlar da vardır. Bunları da ruhsal bir çöküntü açıklar Sözgelişi —bunamanın belirtileri olan— hep aynı şeyleri söyleme ve bunakça saçmalıklar geveleme gibi. İhtiyar geleceği hiç düşünmez, geçişe dönüktür ve kuruntularının kurbanıdır; hiç bıkmadan hep aynı anıları tazeler, yüksek sesle aynı kuruntuları mırıldanır. Hafızasının zayıflaması ve yeni birşey kaydetmek eksikliği yüzünden durgunluğa mahkûmdur. Fakat çok defa görünür sapıklıkları azçok ihmal edilmiştir

San Francisco'lu yaşlılık uzmanı Doktor Louis Kuplan, **«Bunaklık suçluluğu»** kavramını ortaya atmıştır. Tıpkı **«Çocuk suçluluğu»** gibi bu da suçlunun kendisini koparılıp atılmış hissetmesinden doğabilir; belirtileri ise şiddet gösterileriyle değil, **«Toplum**a karşı **davranışlar»**la ortaya çıkar. Doktor Kuplan —böcek bilginlerinin yaptıkları gibi—, ihtiyarları dışardan bakılıp anlatılan bir tür olarak kabul etme eğilimindedir.

Kuplan, bu arada insanların davranışlarını, durumlarına göre 'icat ettiklerini' unutmaktadır Bu davranışların çoğu, protesto niteliğindedir. Çünkü içinde bulundukları şartlar, protestoyu gerektirir. Düşkünler evinde kalanların ortak bir yönü de, özellikle erkeklerde görülen pisliktir. Neden ama? Çünkü hepsi protesto halindedir Ne diye sağlık ve yaşlılık kurallarını uygulayacaklardır yani?

İhtiyarların yakınlarına karşı tutumlarında, içlerinde biriken kin, sinir hastalığına benzer. Aslında ise saldırganlık ve kendi kendini savunma davranışından ibaret olan bir yol seçmelerini zorunlu kılar. Falanca ihtiyar romatizmalarından yakınarak, kalkmamacasına yatar; sebep, çocuklarıyla atışmış olmasıdır. Oğlunun işinin başından uzaklaştırdığı bir başkası ise, bahçesinde çıplak dolaşmaya kalkar. Bu tür soyunma ile —sırtındaki elbiseleri çıkarıp atan Lear gibi— kendine zorla kabul ettirilen karşı gelişi sembolize eder. Çişini ve dışkısını tutamayıp kaçırması da. çok defa bir intikam alma yoludur. Yemek yemeyi, dışarı çıkmayı, yıkanmayı reddetmek, törelere karşı gelmek, genellikle hep birer hınç alma yoludur Yaşlılarda sık sık raslanan boşgezerlik ve Âdembabalık da aynı türdendir Evinde tatmin edici bir rol bulamayan ihtiyar günlerini ailesine haber vermeden, avare avare dolaşarak geçirmeye başlar. Ne aradığını kendisi de bilmez, fakat birşeyler arıyormuş izlenimini uyandırmaya çalışır Böylece yakınlarının —onlar olmadan da yapabileceğini ispatladığını sanarak— kendisini düşünüp merak etmelerinden ayrıca zevk duyar.

Saltikov - Şçedrin'in **«Golovlev Ailesi»**nde kadınlardaki yaşlılığın duygulu bir anlatılışı vardır. Arina Petrovna'nın dramı, Lear'in, **«Toprak»**'taki ihtiyar

Fouan'ın yaşadıklarıdır, fakat bunlar genellikle erkeklerin başına çökmüş felâketlerdir; yani bir terkediliş dramı. Rus romancısı ise bir ya da daha çok gerçek modelden yararlanarak —bunları kendi ailesi içinde bulmuştur— kadın kahramanının tepkileriyle, hayret verecek kadar ayrıntılı ve canlı bir anlatış sunmuştur.

Gerek başkalarına, gerekse kendisine karşı amansız, büyük toprak sahibi, insafsızcasına cimri Arina Petrovna, gençlik çağından itibaren sadece topraklarını biraz daha genişletmek amacıyla yaşamıştır Alın teri dökerek bunu becermiş, aşırı yorgunluklara ve büyük fedakârlıklara katlanarak amacına ulaşmıştır. Kölelerin özgür sayılması karşısında şaşkın, hayatını nasıl düzenleyeceğini bilemeden —yaşlılık fizik gücünü henüz altedemediği hale— topraklarını çocukları arasında paylaştırmak zaafına tutulmuştur. En büyükleri olan aşırı saygılı ve kurnaz İyuduşka, Arina Petrovna'yı hemen hemen son meteliğine kadar soymayı becerir Bunun üzerine Arina Petrovna, küçük oğlu sarhoş Pavel'in yanına yerleşmek üzere Golovlevo'dan ayrılır ve ikisi arasında uğursuz bir «Bir arada yaşama» anlaşması doğar. Fakat oğlu ağır hastalanır, can çekişmektedir. Bunun üzerine, o zamana kadar başa çıkamadığı büyük oğlundan nefret ettiği için, ne yapacağını bile bilemeyen Arina Petrovna, aptalca bir umutsuzluğa kapılır: «En sonunda oturdu ve ağlamaya başladı... Bu, kudretsiz bir inatla birleşen, acı ve tam bir umutsuzluktu. Yaşlılık da, kötürüm oluşu da, terkedilişi de, herşey, hepsi dinlendirici tek çıkış yolu olarak ölümü çağırıyordu. Fakat aynı zamanda geçmişin anıları kendisini kamçılıyor ve toprağa bağlıyordu. Varlığından bir yürek sıkıntısı, kahredici bir sıkıntı kopup çıkmıştı... Hayatı boyunca, ailesi adına türlü yokluklara katlanmış, işken-

ce çekmiş, bütün hayatını kahretmişti ve birden ailesi diye birşeyi olmadığını görüyordu.»

Bu pişmanlık dolu kavrayıcılığın çok defa yaşlılara vuran piyango olduğu ve yine çok defa onlara ölümü özletirken, bir yandan da onları hayata bağladığı, çünkü —Rousseau'nun da dediği gibi— yaşlıların, ömürlerinin boşuna geçtiği, **«Bütün çabalarının boş olduğu»** fikrine tahammül edemedikleri görülmüştür

Arina Petrovna, Pavel'in ölümünden sonra —İyuduşka ile birlikte iş yapmak istemediği için— avucunda kalan küçük sermaye ile torunlarının toprağı Pogorielka'yı adam etmeyi kafasına koyar ve öksüzlerle birlikte buraya yerleşir. Artık hayatta hiçbir amacı kalmadığı için, birden yılların yükünü sırtında hissetmeye başlar: «Arina Petrovna'nın aklına hiçbir gün, yararsız bir ağız haline geleceği düşüncesi gelmemişti; oysa bu fikir, tam da fizik ve moral gücünü artık yitirdiğine karar verdiği gün, sinsice ortaya çıkıverdi. Böyle anlar zaten hep beklenmeden çıkagelirler; insan önceden yakalanmış da olsa, bir süre dayanır, kendine hakim olur, sonra birden yan taraftan yer son darbeyi... İşte bu darbedir ki bir anda ve habersizce, harabe halindeki yiğit bir insanı değiştiriverir.»

Arina Petrovna malikânesinin yönetiminde büyük güçlüklerle karşılaşmıyordu; fakat içinde işlerle uğraşmak için istek yoktu ve gücü azalmıştı. «Çektiği yaşlılık düşkünlükleri, Arina Petrovna'nın dışarı çıkmasını engelliyordu... İhtiyar kadıncağız çırpınıyor, debeleniyordu, ama iyice elden ayaktan düşmüştü artık.»

Kız torunları yanından çekip gitmeyi düşünüyorlardı. Nineleri onların bu isteğini hiç kızmadan karşı-

layınca, pek şaşırdılar. Herşeyden önce Arina Petrovna'nın otoriter karakteri, fizik gücünü yitirdiği için yumuşamıştı; ayrıca, —bazan görüldüğü gibi— mutsuz yaşlılık çağı da kadının gözünü açmıştı: «Bu değişiklikte rol oynayan yalnız yaşlılık düşkünlüğü değildi, ayrıca daha iyi ve daha doğru bir anlayışa ermişti. Kaderin son darbeleri kadını matetmekle kalmamış, akıl ufuklarında o zamana kadar düşüncesinin eremediği bazı köşeleri de aydınlatmıştı.» Bugünün uğursuz ışığı altında bazı isteklerin 'meşru'luğunu kavrayınca, buna karşı çıkmaya gücü yetmemişti ve bu nedenle de genç kızların yanından ayrılmalarına izin verdi.

Ne var ki, bu defa da çevresinde dayanılmaz bir boşluk oluştu. «Birden sınırsız bir bağımsızlığa, önünde boşluktan başka birşey göremediği kadar sınırsız bir bağımsızlığa kavuştuğunu» hissetti. Odaların çoğunu duvarla ördürüp kapattı, sadece iki oda ayırdı; yaşlı kadınlar dışında, bütün hizmetçilerini yanından uzaklaştırdı. Fakat «Çevresindeki boşluk hissi, kendisini savunacağını sandığı iki odaya da girmekte gecikmedi. Çaresiz bir yalnızlık ve hüzünlü bir aylaklık... İşte şimdi bu iki düşmanla karşı karşıyaydı... Az sonra fizik ve moral çöküntünün marifetleri de bunların peşine takıldı; hele aylak yaşantısı kendisini savunmaktan âciz kaldıkça, bu marifetler daha da acı gelmeye başladı... Herkesin canını sıkmış, bezdirmişti. Ve şimdi de kendisi herşeyden, herkesten bıkmıştı.»

Bir zamanlar dur nedir bilmeyen Arina Petrovna, şimdi uyuşuk bir miskinliğe düşmüştü; öyle ki, bu miskinlik «yavaş yavaş arzusunu yoldan çıkarmış, kendisini birkaç ay öncesine kadar düşünde görse inanmayacağı eğilimlere yöneltmişti. Kimsenin «İhti-

yar» bile demeye cesaret edemeyeceği o güçlü ve ihtiyatlı kadın, artık kendisi için ne geçmiş ne gelecek olan, sadece yaşadığı ânı düşünen bir kalıntıdan ibaretti.» Günün büyük bir bölümünü uyuklayarak geçiriyordu. «Sonra ürperiyor, uzun bir süre hayal kuruyor, kesin bir düşünceye bağlanamadan, bakışlarını uzaklara dikiyordu... Varlığının büyük bir kısmı, bu çorak alanlarda yaşıyordu.»

Bu alanları hiçbir şey düşünmeden seyrediyor, sonra tekrar uyuklamaya başlıyordu. Arada bir anılar üşüşüyordu aklına, ama **«Süreksiz, parça parça»** anılardı bunlar. Bazıları yüreğini sıkıyor, Arina Petrovna hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyordu; bir an sonra şaşkın şaşkın neden ağladığını soruyordu kendisine. **«Varoluşta kişisel bir payı yokmuş gibi hayatını sürdürüyordu.»**

Geceler ise gerçek bir işkenceydi. Bu ıssız, eski evde herşeyden korkuyordu: Sessizlikten, karanlıktan, gürültüden, aydınlık ve gölgelerden. Sabahın altısında bitkin bir şekilde ayakta oluyordu. Az ve kötü yiyordu. Soğuktan çok acı çekiyordu. «Zayıfladıkça, içindeki yaşama isteği daha yüksek perdeden konuşuyordu sanki. Daha doğrusu... Ölüm düşüncesinden yoksun bir halle birleşen, etrafa tatlı sözler dağıtmak isteği. Eskiden ölümden korkardı; şimdi ise bunu unutmuş gibiydi. Reddettiği herşeyi, şimdi arzuluyordu... Gevezelik, çıkarsız bir hatır sayarlık, oburluk, içinde hayret verecek bir hızla gelişiyordu.»

Bir zamanlar Golovlevo'da yediği güzel yemekleri ve evin konforunu arıyordu. O ne **«Tatlı hayat»**tı öyle. Yavaş yavaş oğluna kin beslemeyi de unuttu. Hırçın bir despotluktan boyun eğmeye ve dalkavukluğa geçiş artık, bir zaman meselesiydi... Yeovah... birden nefret edilen biri olmaktan çıkmıştı.» Eski hakaretler

birer birer unutuluyordu ve bir yakınlaşmaya doğru ilk adımları da Arina Petrovna attı. Oğlundan, Golovlevo ürünlerinden —mantar, balık, kümes hayvanları— göndermesini istedi ve oğlu da onu eve yemeğe davet etti. Arina Petrovna daveti kabul ederek sık sık ziyaretlere katılmaya başladı ve geceleri güven içinde uyumanın tadına vardı. Yeovah'ın nikâhsız karısına karşı da çok iyi davrandı. Üçü bir arada kâğıt oynuyorlardı. En sonunda her şeyi ile nefret ettiği oğlunun yanında yaşamaya başladı ve ömrünü onun çatısı altında tamamladı.

Bir peşin hükmün ortadan kaldırılması gereği açıkça görülmektedir Bu da, yaşlılığın mutluluk getirdiği düşüncesidir. Eski çağlardan beri olgun insan, insanlık şartlarını iyimser bir günün açısından görmeyi denemiştir; sahip olamadığı erdemleri, kendi yaşından başka yaşlara yakıştırmıştır. Sözgelişi, masumiyeti, çocuklara, akıllı uslu olmayı ihtiyarlara yakıştırdığı gibi. Hayatın sonunu, içini parçalayan çatışmaların çözüm yolu olarak kabul etmek istemiştir. Aslında bu kolay bir kuruntudur. Ne kadar büyük bir felâketin altında ezildikleri bilinirse bilinsin, ihtiyarların mutlu olduklarını düşünmelerine yarar ve hepsini daha kolaylıkla kaderlerine terkederler. Gerçekte içlerini bir kuşku kemirmektedir. Rorschach testleri, bütün yaşlılarda bunu meydana çıkarmaya yetmiştir. Hattâ böyle bir kuşkuyu bilemediklerini ve içinde yaşadıkları şartlardan memnun olduklarını söyleyenlerde bile.

Birçok yaşlıyı tedavi eden Doktor Reverzy, Jacoba Van Velde'nin **«Büyük Koğuş»**una yazdığı önsözde şöyle der: «Mutlu yaşlılıkların da olabileceğine inananlar, iyi ya da kötü romancılardır. Bir tek yaşlılık vardır: Hastane yataklarının kaderiyle dullarınki

bir noktada birleşmektedir... Bununla beraber bu yarı taş kesilmiş insanlar garip bir biçimde ardlarında bıraktıkları çocukluk ve olgunluk çağlarındaki insana benzerler. Çok defa da o zamanki hallerinden daha değerli değillerdir. İçlerindeki yaşamak isteği sönmemiştir. Arzular, ihtiraslar ve şımarıklar için için yaşamaktadır Benim tanıdıklarımdan hiçbirinin, kitapların söz ettiği iyi kalpli ihtiyarcıkların akıllı - usluluğuna yılların tecrübesiyle ulaştıklarına tanıklık etmedim.»

Gerçekte dul kadının kaderi, düşkünler yurdunda kalanlarınkine oranla daha iyidir. Reverzy'nin söylemek istediği, onun da kuruntu ve sıkıntılarının kurbanı olduğudur. Haklıdır da; ama benim reddettiğim, anlatımın sertliğidir. İhtiyar ne diye çocukluk ya da olgunluk çağından daha değerli bir varlık olsun? Sağlık, hafıza, maddî kaynaklar, prestij, otorite gibi varlıklarınız elinizden alındığında hâlâ insan olarak kalabilmek güç birşeydir. Yaşlı insanın bu uğurda verdiği savaşın yoksul ve alaylı yönleri vardır. Tutkuları, cimriliği, sinsiliği insanı kızdırabilir, gülümsetebilir. Ama aslında dokunaklı bir şeydir bu. İnsanlığın da altına düşmeye, olgun kişilerin kendisini bir böcek, hareketsiz bir nesne haline sokmak istemelerine bir karşı çıkıştır. Böyle bir yoksulluk içinde en az bir onurluluğu korumayı istemenin herhalde kahramanca bir yönü vardır.

■

İNSAN olarak kalmak için savaşan gücünü yitirmiş bir kişi! Bazı yaşlılar bu tanımı reddederler. Jouhandeau şöyle diyor: «Yaşlı insan, genç adamla aynı gösterilere ve birliğe karşı duyarlı olabilmek için, daha az ilginç olmayan ufukları araştırmaktan, kulağa daha az hoş gelmeyen sesleri dinlemekten geri kal-

maz» Çocuk nasıl ki tamamlanmamış bir insan değilse, ihtiyar da çökmüş bir olgun insan değildir, orijinal bir deneme yaşayan, eksiksiz bir yaratıktır. (1) Belki de. Fakat çocuğun evreni benzersizliği içinde anlatırken, yaşlıların dünyası, kitaplarda da anlatıldığına göre, büyüklerinkinden ancak yoklukları ile ayrılır. İhtiyarlığın usluluğu da beni şüpheci kılmaktadır. Gide, 25 Ocak 1931'de, «Anılar»ında Montaigne'in yankısı gibi şunları yazıyor —ben de kendisiyle aynı kanıdayım—: «İnsanın ancak soğukluk ve bıkkınlıkla vardığı usluluk türünden, bütün kalbimle nefret ediyorum.»

Bununla beraber bu bölümün başında belirttiğim varsayım pek de bir kenara itilecek türden değildir. Yaşlı insanın bir kenara itilişinin bir zenginleşmeye, bir kurtuluşa sebep olduğu da görülebilir. 50 ve 60 yaşları arasında ölümden ve bunamaktan pek korkan Bernard Shaw, 60 yaşından sonra «İkinci çocukluk çağı»na başladığını söylemişti. Çünkü pek hoş bir bağımsızlık, sorumsuzluk, serüven hissi duyuyordu. Giono da 70'inci yaşında kendisiyle yapılan bir görüşmede aynı yönde konuşmuştu. Paulhan ise, ölümünden kısa bir süre önce şöyle diyordu: «Yaşlılık, çok ilginç bir şey. İnsan ancak kitaplarda varolduğunu sandığı bir sürü duygulara kapılıyor.» (2)

John Cowper Powys «On Old Age» (3) adlı küçük kitabında, yaşlılığın övgüsünü yapmaktadır.

Powys'e göre kişinin, «İnsan organizmasının

(1) Bu, Jacob Grimm'in 1860'da, ünlü konuşmalarından birinde ileri sürdüğü ve önceden de belirttiğim tezidir.

(2) Churchill de yaşlılığın hayret verici bir deneme olduğunu söylüyordu: Fakat o, bunu şaşkınlık içinde ifade ediyordu.

(3) Aslında İngilizce: «Yaşlılık Çağı Üzerine». (Ç.N.)

'Cansız'la kaynaşıp birleştiği pasif faaliyete» kavuşması, kendi elindedir. Yaşlılığın mutluluğu, 'Cansız'a yaklaşabilme gücündedir. İnsan gitikçe daha yalnız kalır; 'Cansız' yalnızdır: «Güneşte ısınan bir ihtiyarla, yine güneşte ısınan bir çakmak taşı arasında anlatılması güç bir 'mütekabiliyet' vardır.» En sonunda yüklerinden kurtulabilen insan, hayranlıkla seyretmenin zevkine varabilir artık. Powys çocukluğunda dedesinin bir divana oturup hiç kımıldamadan gecenin ışıklarını ve gölgelerini seyredişini anlatır: «Şunu unuma,» diyor dede, «Ben bu yaşta başka hiçbir şey yapamam Jognny.» Powys, dedesinin bundan dolayı özür dilemekle yanıldığını düşünmektedir. Hareketsizlik, ihtiyarın hakkıdır; hele şükür artık hiçbir görevi kalmamıştır. Hele şükür artık başını dinleyebilecektir. İnsan böylece yasanın dışına düşmektedir. Tıpkı çocuk gibi, insan da töre dışıdır ve bu töre dışında oluş hali «Sihirli bir denge, bir iç aydınlığı» sağlar.

Gerçek şu ki, Powys'in yaşlılığı bir açılış gibi geçmiştir. Olgunluk çağında kendisini hiç rahat hissedememişti; bir takım işler yapmak zorundaydı —dersler, konferanslar— ve bütün bu faaliyetler onu, gözünde değerli tek zevk olan hayranlıkla seyirden ve düş kurmaktan saptırıyordu. Davranışları çok defa dostlarına bile garip geliyordu. Yaşlandıkça, gariplikleri normal karşılanmaya başlandı. Kendisini «Cansızlığa» bırakabilirdi. Gerçekten de bağlandığı zevklerden büyük bir çalışma isteyen bir sürü güzel kitap doğmuştur. Powys o zamana kadar sakladığı kabiliyetlerini emeklilik çağında ortaya çıkaran ender kişilerdendir.

Powys'in durumu pek olağanüstüdür. Fakat genellikle yaşlılığın bir takım avantajları olduğu doğru-

dur. İnsanlığın kenarına itilmek, bir takım zorunluluklardan kurtulmaktır; yaşlıların çoğu bu talihten yararlanamaz, ama buna raslayanlar da kaçırmazlar.

Mesleğiyle birlikte sosyal durumunu da kaybeden kişi, bir hiç durumuna getirildiğini acı acı hisseder. Çöküntünün altında batar gider, ya da imtiyazlı biriyse, varlığını sürdürüyormuş gibi görünmeye çalışır; birtakım işler, roller yapmaya, ün ve şeref sahibi olmaya açtır. Fakat yokluğu içindeki bir gerçekten, bir kuvvetten yararlanabilir. Toplum tarafından geri itilen yaşlıların pek çoğu, toplumun hoşuna gitmeye artık aldırmadıkları için kazançlı çıkmışlardır. Böylelerinde, Aristotes'in «Saygısızlık» dediği ve serbest kalmaktan doğan boşalım olan, 'başkalarının ne diyeceklerine karşı' bir kayıtsızlığa raslanır. Bu tutum onları ikiyüzlülükten kurtarır.

Özellikle kadınlar için yaşlılık çağı bir kurtuluş demektir. Hayatları boyunca kocalarına bağımlı, çocuklarına bağlı yaşadıktan sonra, artık kendileriyle ilgilenebilirler. Sıkı bir baskı altında bulunan Japon burjuvazisinin kadınları, çok defa mutlu bir yaşlılığa ererler: Bana, 70 yaşında boşanıp ömürlerinin kalan son bir - iki yılından yararlanmaya kalkışan ve hiç pişmanlık duymayan kadınlardan bahsettiler.

Bağımsızlık göz korkutur, bu yüzden yaşlı insan bazan bu bağımsızlığı reddeder. Gide, Nobel armağanını alacağı zaman, Sartre kendisine, «Hele şükür. Artık ne kazanacak, ne kaybedecek bir şeyiniz kalmadı. Gönlünüzün dilediği gibi davranmakta, konuşmakta serbestsiniz,» demişti. Gide düşünceli bir tavırla, «Serbest, serbest ha...» demişti buna karşılık. Gide'in en büyük gürültüleri koparan kitaplarını son yıllarında yazdığı söylenemez. Oysa yaşlandıkça 'başkalarının ne diyeceği' kuruntusundan kurtulanlar da var-

dır. Sözgelişi Mauriac 28 Temmuz 1953'te, «**Bloknot**»larında şunları yazıyordu: «**İşte çöküşün avantajı. Uzun bir süreden beri insan çok iyi tanınır, çok açık bir şekilde ortada olursa hakkında söylenenler —iyi ya da kötü— başkalarının bir kulağından girer, öbüründen çıkar.**»

Mauriac gençliğinde politikaya hiç karışmamıştı Faşistlerin Habeşistan'a saldırısı, İspanya İç Savaşı, kendi özel deyimiyle onda «**Zayıf bir çığlık**»tan başka bir tepki yaratmamıştı. İşgal yıllarında «Kara **Defter**»i yazdı. Sonra da «**Uykuya yattı**». Nobel aldıktan sonra —armağanı da Kazablanka katliamı günü kendisine verdiler—, şöyle yazdı: «Uyuşukluğumdan uyandırıldım; yeniden orta yere atılmaya kararlı bir şekilde ve Kazablanka katliamından sonra, Fas faciası benim genç Katoliklerle ilişki kurmamı zorunlu kıldı. 1904'teki 'İz'in Mauriac'ı, Baskların ve İspanya Savaşının Mauriac'ı oluyorum yeniden: Fransa - Magrip doğdu.» Bir başka bölümde de, yine bu çağa dönerek, «Bundan böyle ben de angaje oldum,» diye yazıyor. Mauriac Cezayir'deki işkencelere karşı yazılar yazdı ve gösterilere bile katıldı. 1958'de ise, de Gaulle'e karşı olan hayranlığı yüzünden ve belki de yorgunluğundan, savaştan çekildi.

Yazılarında hür ve cüretli olan Voltaire, hayatını ikiyüzlülüğe varan bir dikkatle yönetmişti. Ama yaşlılık çağında tahammülsüzlüğe ve adaletsizliğe karşı çıkabildi.

Bazı ihtiyarlarda baskıya hiç gelmeyen, hattâ kahramanca bir yön vardır; artık hiç umursamadıkları hayatlarını kayıtsızca tehlikeye atarlar. Malesherbes, 1792'de XVI. Louis'yi savunduğu zaman 72 yaşındaydı. «Duruşmada hiçbir şey onu 'Kral' ve (onunla konuşurken) 'Sir' diye hitap etmekten alakoyamadı. Konvansiyon üyelerinden biri, 'Siz bu cesareti nereden

buluyorsunuz?' diye sordu. Malesherbes, 'Hayatı küçümseme duygusu,' diye cevap verdi.» (1) 1793 yılı ekim ayında ise tutuklandı, kendisini savunmayı reddetti ve saatini çıkardıktan sonra, sakin bir şekilde giyotine çıktı. Başkaları da, kellelerini tehlikeye atmamakla birlikte, ünleri ve meslek hayatları ile oynamaktan çekinmiyorlar. Sözgelişi, ünlü Amerikalı çocuk doktoru Spock, 1968'de Vietnam savaşına karşı mücadelesi yüzünden soruşturmaya uğradığında 80 yaşındaydı ve şöyle demişti: «Bu yaşımda Stokely Carmichael ile beraber gösteriye katılmaktan ne diye çekinecekmişim?»

Hayatlarını türlü rizikolara atılarak geçiren insanların son yıllarında, cüretliliğin özel bir doruğa erişmesi sık sık görülür. Russell hep inatçı ve cesurdu, ama bunu 1961'de, 89 yaşında iken gösterdiği gibi hiçbir zaman belli etmemişti; nükleer silâhlara karşı «Yüzler Komitesi»nin üyesi olarak halkı barışçı bir protesto gösterisine çağırdı ve polisin yasağına rağmen, diğer göstericilerle birlikte yere oturdu. Yaşı ve ünü giriştiği eyleme büyük bir aydınlık katıyordu, ama cezalandırılmamak korkusu diye bir şey yoktu. Gerçekten de bu yüzden 7 gün hapis yattı.

Yaşlılık, düşünce alanında da kurtarıcı olabilir. İnsanı kuruntulardan kurtarır. Getirdiği açık görüşlülük, çok defa acı bir hayal kırıklığı ile birliktedir. Çocuklukta ve gençlik çağında, varoluş bir yüceliş olarak yaşanır; uygun durumlarda —ister meslekte ilerleyiş olsun, ister çocuklarının eğitimi insana kıvanç versin, ister hayat seviyesi yükselsin ya da bilgileri artsın—, yücelme düşüncesi olgunluk çağında da devam eder. Sonra insan birden hiçbir yere değil, me-

(1) Michelet, «Fransız Devrimi Tarihi».

zara doğru gittiğini keşfeder. Bir doruğa varılmıştır ve bu, bir düşüşün çıkış noktasıdır. Yeats, «Hayat, **hiç gelmeyen bir şeye, uzun süre** bağlanmaktır,» diyor. Öyle bir an gelir ki, insan artık hiçbir şeye hazırlanmadığını bilir ve bir hedefe yürüdüğünü sanırken, tuzağa düşürüldüğünü anlar. Talihinin kendisine reva gördüğü bu 'gayenin neden olması' hali, sıyrılıp ortaya çıkar. İşte o zaman «Yararsız ihtiras» niteliği belirir.

Schopenhauer, böyle bir keşfin içimizdeki yaşama isteğini ortadan kaldırdığını açıklamaktadır: «Hayata çekiciliği ve eyleme yönelmeyi sağlayan kuruntuların hiçbiri kalmamıştır.» Tolstoy da yaşlılığında —daha acı bir söyleyişle— şöyle yazıyordu: «İnsan hayat sarhoşu iken yaşayabilir; sarhoşluk dağılıp geçince, herşeyin bir hile, budalaca bir hile olduğu görülür.»

Eğer **herşey** kibir ve hile olsaydı, gerçekten de ölümü beklemekten başka yapacak birşey kalmazdı. Fakat hayatın 'yaşama nedeni olmayı' içinde barındırmadığını kabul etmek, aynı zamanda hayatın bir takım hedeflere yönelemeyeceği anlamına gelmez. İnsanlara hizmet eden çabalar vardır ve bunlar arasında hedefine erişen ilişkiler de bulunur. Kuruntu ve hayaller süprülüp atılınca, bu çabalar tek başlarına kalırlar. Yazı yoluyla başkaları ile ilişkiyi sürdürmek istenebilir; hattâ ünlülüğün taze izlenimleri dağıldığı zaman bile. Gariptir, ihtiyar insan yaşlanıp da eserinden şüphe etmeye başladığı zaman, eserini kusursuz bir doruğa çıkarır. Bu, Rembrandt, Michel - Angelo, Verdi, Monet için hep böyle olmuştur. Hattâ şüphelerinin bile kendisini zenginleştirmesi mümkündür. Çok defa da bir raslantı sonucu olur. Yaşlılık bir yandan karşı tutum almaya yatkın hale getirirken, kendine hâkim olmayı ve bağımsızlığı da sağlar. Eyle-

mini «**Tırnak içine** alarak» davranmak, gerçekçiliğe erişmektir; bunu benimsemek, yalandan daha zordur, fakat eriştikten sonra insan kendi kendini kutlamaktan alakoyamaz. İşte yaşlılığın getirdiği en değerli şey de bundadır: Saçma inanç ve hayalleri süpürüp atar.

Bana, bundan daha önce de kurtulmak mümkündü diye itiraz edebilirler. Sözgelişi ben, varolan için varlığı aramanın boşuna olduğu düşüncesini uzun bir zaman önce kabul ettim. 'Kendisi - için', hiçbir zaman 'kendi içinde' varolamayacaktır. Ben de bu başarısızlıkta daha önce taraf tutup, «La Force des Choses»un sonunda yokluğundan yakındığım 'mutlak' için düşler kurmamalıydım. Fakat nasıl ki tahmin etmek bilmek değilse, bilmek de sınamak, duymak değildir. Her gerçek, bir 'oluş'tur. İnsanlık şartının gerçeği, kendi öz 'oluş'umuz içinde tamamlanır.

Fakat hayatta hiçbir hedefimiz yoksa, ne hürriyet, ne berrak görüşlülük birşeye yarayabilir. Bunlar bir takım tasarılar ile birlikteyse, değerleri çok büyüktür. Bir ihtiyar için sağlıktan da büyük talih, dünyada hâlâ kendi hesabına hedefler bulunuşudur. Faal, işe yarayan bir ihtiyar, sıkıntıdan ve çöküntüden kurtulur. Yaşadığı çağ, kendi çağı olarak kalır ve ömrün bu son devresinde görülen savunma ya da saldırganlık davranışları, onda görülmez. Yani bir bakıma yaşlılığı hasıraltı edilmiştir. Bu da insanın olgunluk çağında zamana meydan okuyan teşebbüslere girişmesini gerektirir. Bugünkü istismar üzerine kurulmuş toplumumuzda insanların büyük bir çoğunluğuna bu imkân tanınmamaktadır.

■

YAŞLILAR arasında akıl hastalıklarının, diğer yaş gruplarına oranla daha yüksek olduğunu söylemiş-

tim. (1) Buna karşılık XIX. yüzyılın sonuna kadar bu hastalıklar hiç de iyi bilinmiyordu; hemen hepsi tek bir türde toplanıyordu: Yaşlılık bunaklığı. 1873'te İsviçreli doktor Ville yeni bir çağ açtı; bu konu üzerindeki çalışmalarını daha başkaları da izledi. 1895'te Bordeaux'da yaşlılarda görülen psikozlar üzerine bir kongre toplandı. Ondan sonra da nevrozlar ve psikozlar hakkındaki çalışmalar çok arttı. Fakat yaşlılık, «Normal bir anormallik» olduğundan, bunaklığın normal belirtileri sayılan ruhsal aksaklıklarla, patolojik bir niteliği olanlar arasında kesin bir sınır çizmek zordur. Yaşlılarda görülen bazı huy ve davranış değişiklikleri, durumlarının gereği gibi kabul edilir. Gerçekte ise bunlar bir hastalığın ilk belirtileridir; nevrotik belirtiler ise, pekâlâ şartlarla açıklanabilir. Her ne olursa olsun, gerçekten patolojik olaylar çoktur. Yaşlılar fizik bakımdan hassastırlar; toplumsal açıdan mirastan yoksun bırakılmışlardır ve bu, akıl durumları üzerinde ciddî şekilde yansımalar meydana getirir. Bu yansımalar da dolaysız ya da bunun sonucu olan organik sapmalarla ortaya çıkar. Yaşlıların varoluş durumları ve cinsel şartları, türlü nevroz ve psikozların gelişmesine uygun bir zemin hazırlarlar.

Bir insan, «Kendi öz kişiliğinden başkası ile iyi ilişkiler kuramadığı ve tatmin edici bir iç dengeye kavuşamadığı» (2) zaman, sinir hastası olur. Bu defa dayanılması güç bir duruma karşı, aslında birer savunma olan belirtiler gösterir. Akıl hastalıkları dok-

(1) A.B.D.'nde aynı yaş grubundan 100.000 kişide akıl hastalarının sayısının 15 yaşından aşağı olanlarda 2,3; 25 - 34 yaşları arasında olanlarda 76,3; 35 - 54 yaşları arasında olanlarda 93 ve daha yukarı yaşlardakilerde de 236,1 olduğunu hatırlatırım.

(2) Ey. «Ruhbilimin El Kitabı».

torlarının çoğu, nevrozlu kişiye hâkim olan bu **«Aynîlik** zayıflığı» üzerinde ısrar ederler. Oysa yaşlı insanın karşılaştığı başlıca güçlüklerden biri de, 'ayniyet' duygusunu korumasıdır. Yaşlandığı bilmek imkânı bile onu başkalaştırır ve 'kendisi için' bunun varlığını kavraması mümkün olmaz. Öte yandan oynadığı sosyal rolü ve meziyetlerini de yitirmiştir; hiçbir şeyle kendi şahitliğini yapamaz, kim olduğunu bilemez. **«Ayniyet bunalımı»** atlatılamayacak olursa, ki bu sık sık görülür, ihtiyar şaşkınlık içinde kalır.

Öte yandan psikanalizciler ve akıl hastalıkları doktorlarının çoğu, bunun kökleri çocuklukta ya da bugünkü güçlüklerde olan cinsel çatışmalardan çıktığını kabul etmektedirler. İhtiyar, olgun insandan da çok, çocukluk çağının kurbanıdır. Çünkü olgunluk çağının yasakları, savunmaları hep yıkılıp gitmiştir. Cinsel durumunu yaşamak çok zordur, çünkü libido'su varolduğu halde, üreme organlarından yararlanması imkânsız hale gelmiştir. Bu durumlar, çöküş halindeki bir organizmada cereyan etmektedir. Sık sık şartlara **«Normal bir biçimde** ayak **uydurmak»** denen şeyin imkânsız olduğu anlaşılır.

Yaşlılarda yaygın şekilde raslanan nevrozlar şunlardır:

(1) Paranoya tipindeki nevrozlar: Bunların çoğunda normal olarak raslanan tepkiler, en aşırılığa kadar götürülmüştür; gerçek bir **«Karakter zırhı»**nın ardında savunulur. Çekingenlik ve saldırganlıkları insanı çileden çıkarır. Meraklılık temalarını geliştirirler, çeşitli ağrılardan, hastalıklardan, sindirim bozukluklarından yakınırlar; yakınlarını gerektiği şekilde kendilerine bakmamakla 'itham' ederler. Hep birşeyler isterler ve korkunç kıskançtırlar. Şımarık huylar edinirler, devamlı sıkıntı halindedirler.

(2) **Korku nevrozları:** Freud'e göre, cinsel libide ile bunun ruhsal özümlenmesi arasındaki uzaklıkta ortaya çıkarlar. Bu uzaklık yaşlıların çoğunda vardır. İhtiyarların başka sebeplerle de kuruntu içinde kıvrandıkları görülmüştür. Çoğunun kapıldığı nevrotik bunalımlar, aşırı sıkıntıya, hüzne, kuşku ve korkuya da yol açar ve çoğu için bunlar alışılmış şeylerdir.

(3) **Merak histerisi nevrozları**'nın kaynağında yaşlılığın su yüzeyine çıkardığı gizli bir nevroz vardır; bu durumda çatışmanın kökü, çocukluktadır. Belirtileri: İstekle savunma arasında sembolik bir uzlaşma meydana getirir. Hasta, yakınları üzerinde duygusal bir işkence uygular. Hastalığa sığınıp, kendisine bakılmasını ister, duygusal şantaja kalkışır; ağrıları yokken, ağrı çekiyormuş gibi kıvranır.

(4) Daha ender olarak yaşlılarda **tutku ve fobi nevrozları**'na da raslanır.

Bazı yaşlılık uzmanları, —bunlar arasında Doktor Blajan - Marcus ile Doktor Pequignot da vardır— yaşlı insan nevrozlarının köklerinin, çocuklukta ve gençlikte bulunduğunu söylerler. Merak histerisi nevrozlarında gerçekten böyledir. Fakat Freud, «**Aktüel**» nevrozların varlığını da kabul etmekte ve kişinin bunlarla bugünkü çatışmalara karşı kendisini savunduğunu ileri sürmektedir. Bu kavram yaşlıların sıkıntılarının çoğuna da uygun düşmektedir. Durumları —cinsel alanda ve bütün alanlarda— nevroz denen savunma sisteminin oluşmasına uygun gelmektedir.

Nevrozlar, insanın bütün 'kişiliğini' seferber etmezler. Ancak nevroz geniş çapta değiştiğinde ve yeni bir yapıya büründüğünde, psikozdan söz edilebilir. Yaşlılarda en yaygın psikoz, melankolidir. 1896'da Kraeplin tarafından 'teşhis' edilmiş ve tanımlanmış-

tır. Daha çok kadınlarda görülür. Yaşlılığın en büyük belirtilerindendir, çünkü buna yakalananlar, daha önceki hayatlarında hiç bir patolojik durumla karşılaşmamışlardır. Melankolinin genellikle ne olduğu incelenirse, yaşlılığın buna uygun zemin hazırladığı kolaylıkla anlaşılır.

Melankoli, hastanın «Moral bir ıstırap duygusuyla yaşaması, ruhsal ve psikometrik yavaşlama ve bilinç altına indirme ile nitelenen hafif bir bunalım durumu»dur. Freud, melankoliyi yasa benzetmektedir. Melankoli hastası hiçbir kimseyi kaybetmediği halde, birini kaybetmiş gibi davranır. Kayıptan şikâyet eden, içindeki «Ben»dir; 'ben bir hiçim, hiçbir şey beceremiyorum' der. Minkowski de, birçokları gibi, bu bir sevdiğini kaybetme duygusunun ağır bir değerden düşme Izlenimi doğurduğunu tespit etmiştir. Hasta bu yüzden geçmişinin üzerine eğilmeye zorlanmıştır.

Yine Minkowski, melankoli için, «Bir zaman hastalığıdır» diyor. 'Gelecek' sınırlanmıştır; hastanın geleceğe doğru atılma gücü kalmamıştır. Gelecekte ancak bir ölüm perspektifi görür. 'Şimdi' ise iktidarsızlıktan başka birşey değildir; boşlukta varolduğunu hisseder; öldürücü bir sıkıntı içinde acı çeker. İspanya velihatının kardeşi Eulalie bu konuda «Monotonluğunu hiçbir şeyin bozamadığı, uçsuz bucaksız, büyük bir step,» diyordu. Hasta «boşlukla dolmuştur». Kendisini hiçbir şeyin ilgilendirmediği, duygulandırmadığı, baştan aşağı harap olmuş bir evrenin orta yerinde donup kalır. Yaşamaktan vazgeçer. Şimdiki zamanın hiçliği onu geçmişteki varlığının kölesi haline getirir; kaderine boyun eğer. Kuşkuluysa, geçmişin yükünü taşıyor demektir. Geçmişteki haline baktığı için, gelecek hesabına endişe duymaktadır. Sonuçları sav-

mak için hiçbir müdahalede bulunamaz. Pasif kalmaya mahkûmdur.

Melankolinin şu tanımı, çoğu yaşlıların durumuna uygun düşmektedir: Öz «Ben»ini kaybetme, değerden düşme, sınırlandırılmış bir gelecek, sıkıntı, iktidarsızlık ve korku. Bu bakımdan ihtiyarların melankolik oluşu hiç de şaşırtıcı birşey değildir.

Yine de ihtiyarların hepsi mekankolik sayılamaz ve filanca ya da falanca kişinin melankoliye tutulması için, bir takım benzeri olmayan şartların gerçekleşmesi gerekir. Melankoli çok defa bir heyecan nedeniyle ortaya çıkar: Yas, ayrılık, alıştığı yerlerden ayrılmak. Ayrıca, yaşlılığın güçleştirdiği hayatî bir durumdan da meydana gelebilir: Haberci belirtileri, can sıkıntısı, iğrenme, yorgunluk, aşırı meraklılık, pişmanlıklar, cinsel suçluluk duygusu...

Hasta, genç melankoliklerdeki aynı belirtileri gösterir. Psikoz, çeşitli biçimlere bürünebilir: Basit, korkulu ya da saçmalayıcıdır. Bütün bu hallerde, önceden anlattıklarıma bir belirti daha katılır: Suçluluk duygusu. Freud, 'hasta, kendisinden kaçan «Ben»e karşı saldırganlığına yeniden kavuşur' diyor. Ben, böyle bir duyguya ihtiyarlarda pek ender raslanır dedim; fakat burada büründüğü biçime dikkat etmek gerekir. Hasta, kendisini şimdiki zamanda sorumlu olduğu bir düşkünlüğü ya da kabahati yüzünden 'itham' edemez. Suçluluğu sineye çekmiştir; geçmişte alnına yazılmış kaderi tarafından kendisine kabul ettirilmiştir ve buna karşı elinden birşey gelmez. Kaderini çizen bir şiddettir bu.

Melankolinin bir diğer türünde hasta taş kesilir: Hareketsiz kalır, konuşmaz. Yavaş yavaş yaşamaktan vazgeçer. Bu durum yaşlılarda çok sık görülür.

Çünkü bunlarda bir 'cismî taslak aksaklığı' vardır (1). Öyle ki, bir tutum seçtiklerinde, bunu koruyup sürdürürler, çünkü değiştirmesini bilmezler; kaslarına, bir gerilimden sonra gevşemesini emredemezler ve hattâ çok defa karşı gelen kaslar gevşemeye engel olur.

Hasta bu donup kalıştan kaçsa bile, en azından alışkanlıkları içine sıkı sıkıya hapsolur, en küçük bir yeniliği bile reddeder, bütün hareketleri aynıdır ve sonunu getirmeden tekrar eder durur. Kâh tam bir sessizliğe gömülür, kâh görünüşte anlamsız bir sürü söz eder. Dış uyarıcılara, isteklere ya da başkalarının buyruklarına kaşı inatçı bir olumsuzlukla karşı çıkar. Hiçbir etkenliği kalmamıştır. Psikanaliz uzmanlarına göre bu gerileme kasıtlı olabilir; bilinçsiz bir isteği gerçekleştirebilir; hasta kendisinden başka bir nesne üzerine libido'sunu aktarmak imkânını kaybetmiş olabilir ve kendine dönük erotizme sapar. Fakat psikanaliz uzmanlarının çoğu, gerilemenin **«Gerçekleştirilen»** bir şey olmaktan çok, **«Katlanılan»** bir şey olduğu görüşündedirler. Gerileme, organik yönden belirlenmiş psikopatolojik yapılara bağlıdır. Yaşlılığın görülen düzensizlikleri bir kendi kendini değerden düşürmeye yol açar ve hasta buna karşı yaşamaktan vazgeçerek tepki gösterir.

Bazı melankoliklerin savunma şekli de —pasif bir geri dönüş yerine— kuşku dolu bir korkudur. Hastada zihnî bir korku doğar; karamsar düşünceler gelişir, olumsuzluk temalarını geveleyip durur: Eşya diye bir şey yoktur; zaten kendisi de mevcut değildir.

Çok defa bu korku, 'merak'a yönelen bir biçim

(1) Rorschach testlerindeki yorumlarında açıkça belirdiği görülmüştür.

alır. Hastanede tedavi edilen merak hastalarının yarıdan çoğu 60 yaşından yukardadır ve çoğunluğu da kadındır. Vücutlarından ya da hasta sandıkları vücutlarının bir bölümünden endişe duyarlar. Bazıları devamlı bir panik havası içinde yaşarlar, sağlıkları bile bundan etkilenir ve hastalık, solunum aksaklıkları, mide bulantısı ve ishal gibi büyük korkuların habercisi olan organik belirtilerle görünür. Korku hali bazan doruğuna erişir: Hasta, histeri nöbetlerine benzeyen krizlere kapılıp kendisini yerden yere atarak haykırır Ateş yükselir, yemekten kesilir, sindirim durur ve bu şekilde besinsiz kalmak, ölüme bile sebep olur.

Hasta, melankoli sayıklamalarında çok defa kuruntular, kâbuslar, sayıklamalarla kıvranır; içindeki suçluluk duygusunu sistemleştirerek, başkasının üzerinde yansıtarak kendini savunur. İşkence gördüğünü düşünmektedir. Kendi kendini suçlamalar ve işkence yapıldığı düşünceleri bazan yıllarca bir robot gibi tekrarlanır durur. Bazan da hasta bunları bir takım yorumlamalarla zenginleştirir. Bir kısım hastalar ise olumsuzluk sayıklamalarına kapılırlar.

Melankoliklerin hepsinde ölüm isteği vardır. Varolduklarını hissetmezler bile ve tamamen yokolmak isterler. Geleceğin —kendilerine ölümden başka bir şey veremeyeceği için— bir an önce başlarına çökmesini dilerler. Aralarında intihara kalkışların sayısı da çoktur.

Melankoli hastalarında fizik düzensizlikler de çoktur: Sindirim, kalp damarı, nöro - vejetatif sistem bozuklukları gibi. Üzerlerinde test uygulamak mümkün olanlarda önemli akıl hastalığı görülmez; fakat korkuları ya da olumsuzlukları yüzünden, akıl yeteneklerini doğru olarak ölçmek çok zordur.

Düşkünler yurtlarında pek çok melankoliğe raslanır. Burada kalanlara eşya muamelesi yapılır ve bunların dünya ile ilişkileri âdeta kesilmiştir; 'hiçlikleri' kendilerinde had hale ulaşmıştır.

Kriz bazan 6 - 7 ay sürer; bu süre sonunda ancak bir hafifleme görülür. Hastalık çok defa depreşir. Ve melankoli bazan «Kötüye döner». Korku içinde, hiç kımıldamadan duruşlar, sayıklamalar kesinlikle yerleşir. Ya da ruhsal hayatın durmasının sonucu olarak, akıl dengesi bozulur.

Melankoli bunalımına karşı savunma yollarını meydana getiren manyaklık durumları yaşlılarda az görülür. Buna karşılık ihtiyarlarda kronik sayıklama psikozları'na pek sık raslanır. «Ben»in gerçekçiliği ile dış dünya arasındaki ilişkiler düzenini kaybedince, paranoya gelişir. «Ben» bazan öyle bir genişler ki, bütün gerçeği kapsar, dünya şekilden ibaret kalır ve hiçbir direnç göstermez. Aksine, bazan da «Ben» küçülür, dünya onu ezer, hasta bir «Küçüklük sayıklaması»na kapılır, varolduğu için kendini suçlu hisseder ve utanç duyar.

Sayıklama bazan da iki uç arasında bir orta yol tutar: Birinci biçimdeki gibi «Ben» yine vardır, dünyanın merkezidir, fakat dünya «Ben»i itham ederek, işleyebileceği hatalar yüzünden aşırı şekilde cezalandırır; bu da işkence çektirme sayıklamasıdır. İhtiyarda, az - çok yitirilen «Ben» kavramı ile, artık hiçbir ilgi duymadıkları dış dünya arasındaki ilişkiler, derin şekilde aksamaktadır. Yaşlı insan paranoyaya hazır hale gelmiştir.

Kraeplin, özellikle kadınlarda geliştiğini söylediği bir yaşlılık zararı sayıklaması'nı ayırıp anlatmıştır. Bu bir işkence sayıklamasıdır, birçok yaşlının ortak tarafı olan kuşku ve öfkeyle çevrelenmiştir. Hastalar, sağlık durumları ile ilgili zararlardan yakınırlar. Be-

sinleri yüzünden fenalıklar geçirirler; esnafı bu yüzden itham eder ya da yakınlarının kendilerini zehirlediklerini ileri sürerler. Bazan histerikler gibi, **«Beyinlerinin kuruduğundan»**, **«İskeletlerinin parça parça ayrıldığından»** dem vururlar. Ayrıca mallarına göz dikildiğini düşünürler; eşyaları çalınmış, kilitleri zorlanmış, mobilyalarının yerleri değiştirilmiştir sözde; odalarında ayak ya da parmak izleri keşfederler. Yakınlarının kendilerini aldattıklarından şüphe ederler. Böylelerinde sayıklama düşünceleri bir sistem halinde örgütlenemez, istikrarsız kalır. Yani, sonunda deliliğe kadar varmazlar. Fakat bu durum yargı 'meleke'lerini zayıflatır ve duygusal bir öfkelenmeye yol açar.

Bu hastalık, bugün bir sayıklama olarak kabul edilmemektedir. Fakat Kleist'ın 1912'de anlatımını yaptığı ve hâlâ varlığı kabul edilen paranoyada, Kraeplin'in anlattığı bazı belirtilere raslanmaktadır. İhtiyar, paranoya - altı bir bileşim üzerine —aşırı hassaslık, kuşku, inatçılık, kıskançlık, kibir, öfke— bir takım sayıklanacak düşünceler geliştirir. Bunlar bir sistem halinde birleşemezler ve deliliğe kadar varamazlar, ama gerçekle olan ilişkileri kesilir. Çok defa kâbuslar, önemli düzensizlikler de buna eşlik eder. Daha çok kadınlarda raslanır ve işitme, görme duygularının zayıflamasıyla daha da şiddetlenir.

Hasta bazan megalomaniye tutulur: Hayret verici kabiliyetleri olduğunu hayal eder, bu kabiliyetleri ortaya koymaması için gençlerin kendisine tuzaklar kurduğunu kafasına yerleştirir. Fakat çok defa bunu, bir işkence çektirme sayıklamasının kurbanı olarak, yorumlamalarla daha da zenginleştirir. Başlıca temalar, Kraeplin'in belirttikleridir: Sağlığına, malına kastedildiğini düşünür; kıskançlığın kurbanı olur. Hasta çok defa 70 - 80 yaşları arasında huy değiştirir. Hafıza,

dikkat melekesi, yargı yeteneği acze uğrar; hasta, şüpheci, hırçın, insandan kaçan biri olup çıkar. Karısını, kendisini aldatmakla itham eder. 70 yaşında bir ihtiyar karısının «Trône fuarında bir randevu evi işlettiğini» anlatırdı. Bir diğeri de geceleri «Boynuzlu» diye çağrıldığını duyar, karısının âşıklarını yakalamak için yatağından inerdi. Kıskanç ihtiyarlar bazan da karılarının kendilerini zehirlemek istemelerinden şüphe ederler.

Uzun zamandan beri bilinen yaşlılara has akıl hastalığı —bu ad altında diğer bütün hastalıklar da toplanmıştı— **bunaklık**'tır. Yaşlı insanların sayısının son yılarda artması ile bu hastalık da daha yaygın hale gelmiştir. Daha çok kadınlarda görülür. Toplum açısından da çok önem kazanmış ve aile çevresinin dışına taşması, hastaların hastaneye yatırılması ile önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hayat şartlarının da bunaklığın ortaya çıkması ve yayılması üzerinde büyük etkisi vardır. Çünkü hayat şartları organik çöküşü ya frenler ya da çabuklaştırır. Fizyolojik yönden, bunayan ihtiyarın beyni körelmiş, ağırlığı önemli şekilde azalmıştır. Ayrıca sinir hücreleri, hücrelerarası dokular da büzülmüştür.

Bunaklık ruhsal açıdan çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Başlangıcı çok defa bir tuzak niteliğindedir; hafıza gittikçe bozulur, 'aklî melekeler' azalır. Bazı hallerde de hastalık had bir durumda ortay çıkar; korku, şaşkınlık hali, sayıklamalar görülür Hastalığın son bir 'tezahür' şekli de, ihtiyarın bir bunalım belirtisini ortaya koymasıdır.

Bundan sonraki gözlem, toplumsal davranışta bir dağınıklıktır. İhtiyar saçma sapan işlere kalkışır, tehlikeli olabilecek hareketler yapar: Havagazı ocağını kapatamaz, yanan kibriti aklına esen yere fırlatır atar.

Bir kısmı ise bütün gün uyuklamakla vakit geçirir. Geceleri çoğunda düzensizlik görülür. Uykuları iyi değildir ve korkarlar.

Hepsinin ortak tarafı, hafızanın gittikçe zayıflamasıdır. Ribot'nun anlattığına pek benzeyen bir unutkanlık da meydana çıkar; ihtiyar şimdiki zamanın yerini tespit edemez ve anıları istikrarsızlıktan istikrarlı hale, örgütsüzlükten örgütlülüğe, yeniden eskiye giderek yokolur. Tespit yoksunluğu ve unutkanlık, ihtiyarın zaman ve uzayla ilgili bir yöne sapmasına zorla sebep olur; ne zaman ve nerede yaşadığını bilemez. Bu bilmezlik, çok defa unutkanlıktan doğan boşgezerliğe yol açar. (1) İhtiyar nerede olduğunu kestiremedliğinden, yolunu kaybeder. Minkowski'nin üzerinde ısrarla durduğu 'yaşanan zamanın değiştirilmesi' de ihtiyarlarda görülür. Geçmişi olmadığı için, yalnız şimdiki zamanda yaşar, fakat bu şimdiki zamanı süresiz bir genellik içinde kavrar; hiçbir şey kendisi için yeni değildir.

Hastalardan biri, ikinci defa gördüğü doktora, «Sizi eskiden beri tanıyorum, görür görmez kim olduğunuzu bildim,» der. Hasta, asla varolmamış bir geçmişin modeline dayanarak, şimdiki zamanı örgütlemeye hazırdır. Bir diğer kadın hasta da, odasında kendisini muayeneye gelen doktoru, alımlı bir eda ile, «Çok üzgünüm, ziyaretinizden daha önce haberim olmamıştı, yoksa yemek hazırlardım,» diyerek karşılamıştı. Hasta, gerçek anılardan yoksun olduğu için, şimdiki zamana her türlü gerçekten yoksun bir önerti (2)

---

(1) Bunu, yaşlı insanın bilerek evinden kaçmasıyla ya da zaman ve uzay kavramını kaybetmeden kalkıştığı boşgezerlikle karıştırmamak gerekir.

(2) Önerti: Şartlı bir önermenin (kaziye), şartı anlatan ön kısmı. (Ç.N.)

yakıştırır. Hafızasındaki boşluk yüzünden sürenin devamlılığını onaylamak ihtiyacındadır sanki; falanca, ya da filanca işi **«Henüz»** yapmıştır; oğlu **«Henüz»** kendisini ziyaret etmiştir; doktor **«Şimdi»** kendisine şöyle, şöyle demiştir... vb.

Hafıza kaybı dili de etkiler: Hasta önce özel isimleri, sonra somut sözcükleri unutur Erotik faaliyetleri aksar. Dikkat zayıflar, algı bulanıklaşır, bu da yanlış 'teşhis'lere yol açar. Hasta kişisel yaşantısında yargıdan yoksundur. Kontroldan çıkmış, sapıtmış tepkiler gösterir.

Belirli düzensizlikler önemlidir, hasta öfkelenir, karşı gelir. Malına aşırı derecede düşkündür. Saatlerce hep aynı şikâyetleri tekrarlayıp durur. Genellikle durumunun farkında değildir. Fakat bazıları, bir süre için durumlarının bilincine varabilirler. O zaman pişmanlıkla gözyaşı dökerler.

İhtiyarın durumu bozuldukça, daha uygunsuz tepkiler göstermeye başlar. Bütün 'içtepi'lere, özellikle cinsel alanda olanlara boyun eğer. İsteklerini gemleyemez, açıkça ortaya koyar. Bu da kendisini adlî tabibin elkoyacağı davranışlara iter. Bütün bunlara rağmen sağlık durumları pekâlâ iyi olabilir.

Hastalığın gelişmesi birkaç ay ya da birkaç yıl sürebilir; korku, şaşkınlık, sayıklama gibi başlangıçtaki olaylara benzer belirtilerle kesilebilir. En sonunda ölüme kadar varan deliliğe ve kaşeksiye varır.

Bunaklığın bir başka türü de, ilk defa 1906 yılında anlatılan **«Presbiyofreni»**dir; bunaklıkla aynı anatomik nitelikleri gösterir. Daha çok kadınlarda görülür. Fikirlerini bir noktaya saptıramaz, zaman ve uzay yönünü şaşırır. Hasta kendine özenir. Daha çok kadınlar insanı yanıltır. Biçimli, hattâ özenerek giyinirler, sevimli bir şekilde konuşurlar; ilk bakışta görü-

nüşleri normaldir. Oysa hepsinde hafıza kaybı hatırı sayılır bir düzeye ulaşmıştır. Hasta kendi kendine anılar icat eder, hayaller kurar. Tanımadığı insanları tanıdığını sanır. Bu, hemen daima büyüklük sayıklaması olan bir hayalî **«Hafıza sayıklaması»**dır. Hasta, hayatına geniş ve iyimser bir açıdan bakar. Dünya çapında şöhret sahibi kimselerle dostluklar kurduğunu, servet sahibi olduğunu ileri sürer. Uydurduklarını bazan kendisi yalanlar ve güler geçer buna.

Yaşlılarda raslanan bir başka bunaklık türü de **«Arteriyopatik»** bunamadır. Yaşlı insanların sayısı arttığı ve yaşama şartları daha da güçleştiği için, bu da çoğalmıştır. Beyin damarlarının sertleşmesinden meydana gelir. 60 yaşından itibaren —herhalde daha çok alkollü içki ve sigara kullandıkları ve sürmenaja tutuldukları için— erkeklerde görülür. Birçok hallerde, çeşitli ve zararsız şekillerde ortaya çıkar:

1) İhtiyar, organik yönden, tansiyon yüksekliğinden rahatsızdır. Ruhsal yorgunluk ve vücut yorgunluğu, baş ağrıları görülür; hüzünlüdür, dikkatini bir noktada toplayamaz, aşırı duyarlıdır, anî bir heyecan, sözgelişi emekliye ayrılış, kendisinin bir 'merak' hastası olmasına yeter.

2) İhtiyar melankoliye yakalanır.

3) Pek ender olarak, manyakça bir heyecanın kurbanı olur.

4) Aksine, sık sık mahcupluk hallerine kapılır.

5) Sayıklar.

Asıl bunaklık, önemli zararlara sebep olan beyin kanamalarının sonucunda ortaya çıkar. Bunalım ve sıkıntı durumları da başlangıç sebebi olabilir Bazan da bir akıl hastalığı şeklini alır, hasta zihin ve duygu düzensizliklerinin bilincine varmış haldedir. Çok

defa ruhsal yıpranma da bunaklığa benzer ve uzun bir süre ikisi karıştırılmıştır Hafıza düzensizlikleri önemlidir: Hafıza kaybı, hafıza karışıklığı, büyük hatalar (hasta bazan bunların farkına varır). Dikkat yeteneği azalır. Düşünce çağrışmaları fakirdir, hayal gücü kısır, akıl çalışmaları da pek sınırlı ve monotondur. Çarpıcı bir nokta da, duygusal yönden kendine hakim olamamadır İhtiyar aralıksız olarak gülebilir ya da ağlayabilir Düşünce zayıflığı, eğer testlere güvenilirse, sanıldığı kadar derin değildir. Zekâ çökmemiştir; fakat etkisiz hale gelmiş, çalışamaz duruma düşmüştür

Beynin soğancıkları altında düzensizlikler meydana gelince, tansiyon yüksekliği, yutkunma ve ses çıkarma zorluğu gibi belirtiler görülür; hasta spazm halinde güler ya da ağlar Fakat çıkardığı ses kahkahadan çok köpek havlamasına, at kişnemesine benzer Küçük küçük adımlar atarak yürür. Oturmak imkânsız hale gelir Olduğu yerde sürünmek zorunda kalır.

Yaşlılık öncesi körelme bunamaları, yani Pick ve Alzheimer hastalıkları, soğancık düzensizliklerinin sebep olduğu erken yaşlılık bunamalarıdır

Yaşlılık dışında raslanabilen bazı organik düzensizliklerin de, ihtiyarlarda görüldüğünü eklemek gerekir. 60 yaşından sonra ortaya çıkan frenginin sebep olduğu genel felç olayları da vardır Diğer çağlarda olduğu gibi, hastalar büyüklük sayıklamalarına kapılırlar. Beyin zehirlenmeleri, ödemler, beyin tümörleri de sayıklamalara ve kâbuslara sebep olabilir; bazan bunların tedavisi mümkündür Bazı akıl hastalıklarının nedeni ise, beyin değil, başka organlardır. Özellikle sinir sistemi ve bezelerin düzensizliği de birer sebep olabilir.

Nevrozlar, çok defa psikanalizden yararlanılarak

uygulanan tedavilerle başarılı bir şekilde iyileştirilebilir. Yaşlılar bu tedaviden hoşlanırlar da; çünkü geçmişlerine dönmeyi severler. Kendilerinden daha genç olanlara oranla anılara daha az karşı çıkarlar. Ağır olayları bile daha kolaylıkla kabul ederler; o zamana kadar kaçtıkları gerçeğe boyun eğerler. Fakat bu bilince varıştan —hiç çatışmasız gerçekleştiği için— daha ağır bir şekilde yararlanırlar. Düzensizliklerin pek çoğu da ilâçla etkili bir şekilde tedavi edilebilir.

Bugün yaşlıların sosyal şartları daha iyi olsaydı, bu hastalıkların çoğunun önüne geçilmesi mümkün olabilirdi. Bastide (1) şöyle yazıyor: «İnsan, yaşlılık, ihtiyarlamanın sonucu mu, yoksa ihtiyarları iten toplumun yapma bir ürünü mü diye kendi kendine sorabilir.» Doktor Repond'dan da şunları aktarıyor: «Hattâ insan kendi kendine beyin düzensizliklerini bunaklığın nedenleri olarak gösteren eski kavramı yeniden gözden geçirmek gerekip gerekmediğini soruyor. Bu sözde - bunaklıklar —psiko - sosyolojik etkenlerin sonucu değilse— yetersiz şekilde donanmış ve kötü yönetilen kuruluşlara yatırılmak ya da hastaların kaderleri ile başbaşa bırakıldıkları, gerekli ruhsal desteklerden yoksun oldukları, her türlü canlı ilgiyi yitirdikleri ve çabuk gelmesini diledikleri sonu beklemekten başka birşey yapmadıkları ruh hastalıkları hastanelerine kapatılmak sonucunu doğurmakta ve onları gerçekten hasta etmektedir. Hattâ biz bunaklığın klinik tablosunun, çok defa bakım, koruma ve rehabilitasyon çalışmaları yokluğundan ileri gelen bir rol yapma olabileceğini ileri süreceğiz.»

---

(1) **«Akıl Hastalıklarının Sosyolojisi».**

Dördüncü Bölüm

BİRKAÇ YAŞLILIK ÖRNEĞİ

İHTİYAR kendisini bir aşağı - insan durumuna düşüren ekonomik ve fizyolojik koşulların kurbanı olmadığı zaman, yaşlılığın zorunlu kıldığı değişikliklere rağmen, eskiden neyse, o olarak kalır. Ömrünün son çağı, daha çok olgunluk çağının durumuna bağlıdır. Voltaire'in açık tutumu, acı düşkünlüklerine rağmen, kendisine tatlı bir yaşlılık çağı sağlamıştır. Chateaubriand ise kendine iç karartan bir son çağ hazırlamıştır. Kalıbı içinde işkence çeken, insan düşmanı Swift ve hayat âşığı Whitman, birbirlerinden çok farklı tep-

kiler göstermişlerdir. Birincisinin öfkeleri, acılarını arttırırken, ikincisinin iyimserliği, güçlüklerin üstesinden gelmesine yardım etmiştir. Fakat buna rağmen yine de tam bir adalet yoktur. Hastalıklar ve sosyal durum, faal ve cömert bir varlığın sonunu pekâlâ berbat edebilirler Geçmişteki tercihler ve beklenmedik kazalar, yaşlılığın çehresini belirtmek üzere gereken rolü oynarlar.

■

YAŞLILIĞIN bir varlığın zafer tacı olarak kabul edilişi pek enderdir, ama arada sırada böylesi de olur Hayatlarını dikkat ve ölçü içinde sürdüren Cornaro ve Fontenelle'in durumlarının böyle olduğu görülmüştü. Bu, daha genç yaşında, eserinde yaşlılara şeref yerini veren Victor Hugo örneğinde daha da parlak bir şekilde belirtilmiştir. Bu örnek, insana bilerek ya da bilmeyerek, daha hayatının başlangıcında bir çeşit yaşlılığı hazırladığını düşündürebilir. Raslantılar ve özellikle biyolojik kazalar ise bunu yolundan saptırabilir: Swift'e, Struddburg'ların uğursuz çağrışımını ilham eden insanlara karşı beslediği kin, kendisini de hayatının son yılarında bir çeşit Struddburg haline sokmuştur Victor Hugo da düşündeki saygıdeğer ihtiyar görüntüsünü, Booz, Eviradnus, Jean Valjean'da çizmiş; sonunda kendisi de böyle biri olup çıkmıştır

Hugo'nun daha 14 yaşında iken şöyle yazdığı bilinir: «Ben ya Chateaubrind olacağım, ya da hiç!» Gerçekte o, Napoléon'un şanını hayal ediyordu. «**Marion Delorme**»un önsüzünde yazdıkları ile bunu onaylamıştır: «Napoléon, Charlemagne'a oranla neyse, niçin şimdi de Shakespeare'e oranla bir şair gelmesin?» Hugo da —bir şair, bir kâhin, bir peygamber

olarak— düşünce evreninin başı sayılmak istiyordu ve bu güce erişebilmek için gereken yaşa ulaşmayı bekliyordu. Bu umudunun boşa çıkmaması için elinden geleni yapmaktan da geri kalmadı. Lamartine, 1848'de kendi kendisini iğrenç bir yaşlılığa mahkûm etti. Hugo ise 1852'de sürgüne giderek yakasını aynı sonuçtan kurtardı. Düşünü kurduğu şanlı bir sembol haline geldi.

Hugo'nun ileri yaşında bile cinsel faaliyetini devam ettirdiği görülmüştü; sağlık durumu da çok iyiydi. Goncourt, Hugo'yu, 1873'te şezlonga uzanmış, kımıldamadan yatan oğlu François-Victor'un yanında, başı açık, hayat dolu bir halde görmekle sıkıntı duyuyordu. Hugo, basamakları hâlâ dörder dörder atlayarak çıkabildiği için, gurur duyuyor ve dokunulmazlığı olduğunu sanıyordu. Flaubert, 1877'de, «Koca ihtiyar her zamankinden daha genç ve sevimli,» diyordu. Ayrıca şen ve güler yüzlüydü de. Son yıllarında yakın dostluk kurduğu biri, «Kısık, küçük gözleri, havaî fişekler gibi çevresine neşe saçıyordu.» diyordu. Çalışma gücü de eksilmek nedir bilmiyordu. Arada sırada 'ilham'sız, alışkanlıkla yazdığını sanıyordu.

1869'da gizli mısralarda şunları yazdı:

«Yaşlandıkça insan üç ayaklı sehpadan kürsüye geçiyor...
Elveda muhteşem atılış ve fesatçı fırlayış...
Bitti artık, insan Hélicon'un burjuvası oluyor.
Uçurumun dibinin kenarında balkonlu bir kır evi ismarlanıyor.»

Ne var ki aynı yılın ocak ayının 7'sinde de, bir mektubunda şöyle yazıyor: «Oh! Yaşlanmadığımı, ak-

sine büyüdüğümü biliyorum; bu yüzden de ölümün yaklaştığını duyabiliyorum. Ne büyük bir ruh gösterisi! Vücudum çöküyor, düşüncelerim yüceliyor; yaşlılığımda bir açılma var.» Hugo 1866'da büyük başarı kazanan **«Deniz İşçileri»**ni yayınlamıştı. **«Gülen Adam»** üzerinde de çalışıyordu. Bu pek olağanüstü bir olaydı; yaş, romanesk hayal gücünü çoraklaştıramamıştı **«Torquemada»** ile tiyatroya döndü. Derken savaş patlak verdi. Brüksel'e geçti, Paris'e gitmek için bir pasaport istedi. Gönüllü millî muhafız yazılmak istediğini söylüyordu. Fakat gizli belgelerinden anlaşıldığına göre, aslında çok daha büyük özenişleri vardı. Cumhuriyet yönetiminin kendisine olağanüstü yetkiler vermesini bekliyordu, çünkü sürgündeyken muhalefetin ruhu olmuştu. Fransa kurtulur kurtulmaz iktidardan çekilmeye kararlıydı. Paris'e vardığında, kendisine hiç danışılmadan bir geçici hükûmet kurulduğunu gördü. Yine de şairi garda büyük bir kalabalık bekliyordu ve bol bol alkışlandı. Bir balkondan, sonra arabasından, dört defa kalabalığa seslenmek zorunda kaldı: **«Yirmi yıl sürgünde çektiklerimi, bana bir saatte ödediniz,»** dedi. Cumhuriyetçiler tarafından bir kenara itildiği için, hayal kırıklığına uğradığı halde, yine de davranıp birşeyler yapmak istiyordu.

Bir **«Almanlara Çağrı»** yayınladıysa da, kimse kulak asmadı, sonra bir **«Parislilere Çağrı»** yayınladı: **«Vatandaşlar, hep birlikte ateşe!»** «Cezalar» tiyatrolarda oynanıyordu ve bundan sağlanan gelirle üç top alındı. Paris milletvekili seçildikten sonra, geçici hükûmeti devirmek için Komün'deki arkadaşlarına yardım etmeyi reddetti: Düşmanla savaştıkları bir sırada böyle bir serüvene atılmayı çok tehlikeli buluyordu. Fakat Millet Meclisi'nden de tiksiniyordu. İşte bu sırada yazdıkları: «Sürgünü de beraber götürmek düşüncesiyle, Bordeaux'ya gideceğim...»

Meclis'in sol kanadının lideri oldu. Thiers'in teklif ettiği «iğrenç antlaşma»yı imzalamayı reddetti. Seçim mazbatası iptal edilmek istenen Garibaldi'yi savundu; konuşmasını engellediler. O da istifa etti.

Hugo 1868'de karısını kaybetmişti. Oğlu Charles da Bordeaux'da beyin kanamasından öldü ve tabutunu babası Paris'e getirtti, sonra miras sorununu çözümlemek üzere Brüksel'e gitti. Komün'ün şiddetli tutumu kendisini şaşırtıyordu, fakat şiirlerinden birinde, **«Dengiyle karşılamak yok»**ta, Versailles hükümetini gerektiği kadar sert davranmamakla suçluyordu. Kalabalıkların üzerine ateş açılması canını sıkıyordu: 64 rehine karşı 6.000 esir katledilmişti. Kara listeye alınan sürgünlere sığınma hakkı tanıyacağını açıkladı. Bunun üzerine Belçika hükûmeti kendisini sınır dışı etti. Hugo da, Luksemburg'a geçti. Katliam olaylarına karşı protestolarına buradan devam etti. **«Müthiş Yol»**u, **«Doksan Üç»**ü ve yeni bir **«Yüzyıllar Efsanesi»** için şiirler yazdı.

Paris'e dönüşünde çok kötü karşılandı. Thiers'ten. Rochefort'un kara listeye alınmaması kararını koparttı. 1872 yılı ocak ayında yapılan seçimlerde kaybetti. Komün taraftarlarını savunduğu için kendisine diş biliyorlardı. Yeniden Guernesey'e gitti. Taslak halindeki eserleri üzerinde çalışmalara başladı. **«Hürriyet İçinde Tiyatro»**yu yazmaya girişti. **«Düşüncenin Dört Yeli»**ni, **«Bir Bütün»**ü ve **«Son Demet»**te yayınlanan şiirleri yazdı.

Hugo 1873'te tekrar Paris'e döndü; aralık ayında oğlu François - Victor'u da kaybetti. En iyileri sayılan şiirlerini bu sırada yazdı. Bu son verilerinin belirli yönü, yaratıcı bir cüret ve homurdanma karışımı olmasıdır. Şimdiye kadar yapmadığı bir serbestlikle kelime ve 'imge'lerle oynuyor, hiçbir aşırılıktan kork-

muyordu. Serüven meraklısı olmuştu. Buna rağmen ritm virtüozluğunda, yükseliş ve alçalışlarda bir mekanik yön vardı. Şiiri, hayret verici bir gençlik havasıyla bezenmişti, fakat senelerin damgası üzerinde görünüyordu.

Hugo en son eserlerini dostlarına okumayı pek seviyordu. Bir akşam, «Beyler,» dedi, «yaşım 74 ve meslek hayatıma yeni başlıyorum.» Sonra «Baba Tokadı»nı okudu. Kendisinin toplum hayatına yeniden dönmesini dileyen birçok politikacı dostunu da evine buyur ediyordu. Bu arada senatör seçildi. Komün taraftarları için bir af kanunu çıkarılmasını istedi, yalnız on oy toplayabildi. Mac Mahon tarafından istenen Parlâmento'nun feshi kararına karşı çıktı. Sol kanat kendisini alkışladı ve fesih kararı 130'a karşı 149 oyla kabul edildi; ama seçimlerde cumhuriyetçiler 200'e karşı 326 sandalye kazandılar ve Mac Mahon istifa etti. Hugo için bu, su götürmez bir zaferdi.

1877'de çocukluğun ve ayrıca kendisinin de en büyük anıtı olan **«Dedelik Sanatı»**nı yayınladı. Oğullarına ve —akıl hastanesine kapatılan— kızı Adèle'e karşı, hep zalim bir baba gibi davranmıştı. Fakat torunlarına karşı içten bir sevgi besliyordu. Onlardan gerçekten çok hoşlanıyor, yanlarından ayrıldıkları zaman üzülüyor, hepsine uzun mektuplar yazıyordu. 'Paradoks'ları pek seviyordu; şu iki çehre arasındaki göz kamaştırıcı zıtlığı neşeyle istismar ediyordu: Dünyanın belli başlı büyüklerini tir tir titreten dev le, güler yüzlü, sevimli dede:

> **«Ben çağımızda Belluaire'in sarsıntıları ve öfkeleriyim ve imparatorluklarla savaştım...**
>
> **Kırk yıl süreyle gururlu, muzaffer, boyunduruksuz yaşadım**

Bakın, şimdi bir toruna yenildim, gitti!»

Ya da şöyle: «Onda yıldırım, iyi kalpli bir çocuk gibi olmalı.»

Bazı zamanlarda da ululuğu ve şanı bile bile unuttuğunu ileri sürüyordu:

«... Babalık denince, hüzünlüyüm, sonsuzum
Ben inatçı bir gülümsemeden başka bir şey değilim
Ah şu sevgili küçükler! Ben ölçüsüz bir dedeyim.»

Bu kadar hatır sayarlık, insanı gülümsetiyor. Fakat gerçek şu ki, Hugo hayatıyla haklı olarak gurur duyabilirdi. Ayrıca yaşlılığını hazırlamak uğruna —bu çağ, herkes için olduğu gibi, onun için de hazırlanması imkânsız birşeydi— birtakım görüntü oyunlarından da yararlandığı düşünülebilir. Bunlardan da yığınla vardı kendisinde. Eviradmus, çoktan önünde imparatorların titrediği yaşlı bir savaşçı olmuştu. Hugo daha başkalarını da icat etti: «Bende kibir kaynaşması ve kaya ağırlığı var.»

Yaşlı insanı her zamankinden de çok vücudun kölesi haline getiren fizik çöküntüyü, Hugo kendisini örgenselden (organik) kurtaran mineralleştirme haline sokuyordu.

Fakat kendine daha çok adanmış bir kişi olarak bakıyordu. «Kılıç»ta şöyle yazıyor:

«Halkın eskisi olarak, hak sahibiydi.
Yüce dağlarımızın kullanılışı böyledir. Hiçbir baş eğilmez
Şu yaşlılık denen papaz takımı önünde.»

Önceden de görmüştük. Güzellik gibi, yaşlılık da insanı Tanrı'ya yakınlaştırır. Fakat Hugo'nun düşüncesinin temeli daha da köklüydü. Yaşlı insan, Tanrı'nın tâ kendisiydi. Küçük Jeanne şöyle konuşuyor: «Tanrı, iyi kapli dede, hayran hayran dinliyor.»

Eğer Tanrı iyi kalpli dede ise, ihtiyar dede de Tanrı'ya benziyor demektir. Tanrı'nın yarattığı dünya, Hugo'nun eserinde yarattığı dünyayı, insanı yanıltacak kadar hatırlatmaktadır; şu satırları yazarken, ikisinden birden söz ediyor:

«Ben Tanrı'nın ille de hep kendisini gözlemesini istemiyorum.
Bir parça düş gürlüğüne tahammül etmek gerek
Bu kadar ulu bir ozanda...»

Tabiatın çatışkıları Hugo'nun mısralarındakilere benzer. Tanrı, ulu bir ozandır; yaşlı ozan da, Tanrı. 1870'de yazdığı bir diğer şiirinde de şöyle diyor:

«Kanlı, dumanı tüten, acı mısram,
...Utancınız üzerine Tanrı'nın kustuğudur.»

1877'de «Bir Cinayetin Hikâyesi»ni yazdı, ama 1878'de geçirdiği krizden sonra, durmak zorunda kaldı; hayranlarının yayınlanmasında önayak oldukları şiir kitaplarındaki mısralar, artık hep eskiden söylediklerinden meydana geliyordu. O yıldan sonra, Bayan Alphonse Daudet'nin belirttiğine göre; «tatlı ihtiyar önce sağlığında sonra da aklında, bir basamak aşağı inmişti.»

28 Hazirandan hemen sonra ailesi kendisini derhal Guernesey'e göndermişti ve bir tanığın anlattığına göre; «akşam, kırmızı salonda, öldürücü bir bit-

kinlik içinde kıvrandığı anlar oluyordu; alnını, şöminenin üzerine dayadığı ellerinin üzerine koyuyor; beli bükük, fakat ayakta, uzun bir süre hareketsiz bekliyordu.» Kıskançlığın içini kemirdiği Juliette de kendisine işkence ediyordu; o kadar ki, Hugo, bir Ağustos akşamı dayanamayıp ağladı. Cömertti, ama eli her zaman için sıkıydı. Yaşlandıkça cimrileşti. O zamanlar kazandığı büyük paralarla büyülenip, Juliette'in ihtiyacı olan birkaç kuruşu ancak yalvartarak vermeye başladı. Yine de büyük mutlulukların tadına varabiliyordu. 79'uncu doğum yıldönümü, ulusal bir bayram gibi kutlandı: Penceresinin altında 600.000 kişi geçit resmi yaptı, adına bir zafer anıtı dikildi. Eylau caddesinin adı kısa bir süre sonra Victor-Hugo'ya çevrildi ve 14 Temmuzda şerefine yine bir geçit töreni düzenlendi. Hattâ burjuvalar bile kutlamaya katılmışlardı: Komün taraftarlarının affı kabul edilmişti. Doğum yıldönümünden birkaç gün sonra Senato'ya geldiğinde, bütün Meclis kendisini ayakta alkışladı. Bu sevgi gösterilerini, mutluluk gözyaşlarıyla karşılandı. Ne Andersen gibi çocukluk kinlerinin kuşkusu içindeydi, ne de Tolstoy gibi dayanılmaz zıtlıklar arasında bocalıyordu, benliği ile tam bir anlaşma halindeydi. Bu mucizeyi, güçlü bir yaşlılığın şan ve şöhretle karşılaşmasını, daha başlangıcında istemişti o. Bütün hayatı buna doğru yönelmişti: Hiç çekinmeden de bunların tadını çıkartıyordu.

Hugo, Juliette'in ölümünü gördü; bu, kendisine çok dokundu ve o da ölümünü dilemeye başladı: **«Ölünceye kadar ne olacağım ben?»**

Bir de şöyle dedi: **«Yaşantımda o kadar çok yas var ki, bayrama yer kalmadı.»**

Fizikî yönden iyice zayıflamış, çökmüştü. Yarı sağırdı. Hiç konuşmuyor, korkulu bakışlarla çevre-

sini seyrediyor, çalışmıyordu. Ancak öğlenleri yataktan çıkıyor, bitkisel bir hayat sürüyordu. Camille Saint-Saens şöyle yazıyor:

«Heyhat! zamanın akışını hiçbir şey durduramıyor ve bu güzelim zekâ da düzensizlik belirtileri göstermeye başlıyor.» Oysa, Hugo, sonunu sakin bir şekilde bekliyordu. Torunu şunu anlatıyor: «Yaklaştığını hissettiği sonundan öyle telâşsız bir sükûnetle sözediyordu ki, ölümün çirkin yüzünü hiçbir zaman bize göstermedi.»

Hugo şan ve şerefe doymuştu: Bir gün, «**Dünyayı artık boşaltmam gerek,**» dedi. Ölümsüzlüğe inanıyordu. 1860'ta şöyle yazmıştı: «**Tanrıya inanıyorum, ruha inanıyorum.**» Ölmek, Tanrı'yı bulmak; yani, bir başka ben'e raslamak demekti ve Tanrı ile başbaşa kalacağı anı, neşeli bir merakla göze alıyordu. Kadın dostlarından birine şöyle diyor: «**Artık yaşlandım, yakında öleceğim. Tanrı'yı göreceğim. Tanrı'ya gitmek! O'nunla konuşmak! Ne büyük bir şey! Acaba ne diyeceğim ona? Bunu sık sık düşünüyorum. Hazırlanıyorum buna.**» Tanrı'nın kendisine ne söyliyeceğini hiç sormuyordu. 83 yaşında, başucuna papaz getirilmesini kabul etmeyerek öldü.

■

YAŞLI bir insan için ölünceye kadar uğraşılarına devam etmek, büyük bir talih eseridir. Fakat yaşlandıkça buna daha az önem verildiği, dolayısıyla daha az mutluluk payı çıkarıldığı da olur. Ömürlerinin sonuna kadar yaratıcı güçlerini koruyan, fakat yine de mutsuz ölen iki insanı örnek olarak anacağım: Michel-Angelo ve Verdi.

Michel-Angelo bir bakıma doğuştan hastaydı.

Yaşlanıp dertleri de arttıkça, sağlığı iyice bozuldu. Yaşlılığı, insanlara ve başına açtığı güçlükler kendisini mahveden vücuduna karşı, bitmek bilmeyen bir savaşla geçti. Paul III papa seçildiği zaman, Michel-Angelo 30 yıldan beri Jules II'nin mezarı üzerinde çalışmaktaydı ve dev bir tasarıyı gerçekleştirmek üzere paçaları sıvamıştı: Olağanüstü mozole için on statü hazırlamış ya da tasarlamıştı; ama, Jules II'nin ve onun soyundan gelenlerin kötü niyetliliği, bunu tamamlamasına fırsat vermemişti. Paul II, Sixtine Kilisesi'nin duvarına «**Kıyamette Yargı Günü**»nü resmetmesini istemişti. Michel-Angelo buna boyun eğmek zorunda kaldı. Az uyku uyuyor, çok az yemek yiyordu. Sık sık dalgınlıklar yapıyordu: 1540, ya da 1541'de bir iskeleden düşerek bacağından ağır şekilde yaralandı. Bu sırada 65 yaşındaydı. 25 Aralık 1541 günü «**Yargı Günü**» tamamlanıp açıldığında, ressamına sonsuz bir şan ve şeref kazandırdı, fakat aynı zamanda eserin sıkılmazlığı şiddetle eleştirildi. Papa Paul III bu sefer Pauline Kilisesi'nin fresklerini yapmasını istedi; Michel-Angelo freskleri yaparken karşılaşacağı aşırı yorgunluktan yakındı: «**Fresk yaşlılar için değil,**» diyordu. Bir yandan da büyük para sıkıntısı içindeydi: Jules II'nin vârisleri mozolede çalışırken, sanatçının bir servet harcadığını ileri sürüyorlar ve zararlarının karşılanmasını istiyorlardı. Papa ise bunlara aldırmamasını ve kendisini resme vermesini söylüyordu. Michel-Angelo, «**Ama insan elleriyle değil, kafasıyla resim yapar,**» karşılığını verdi. «**Aklı başında olmayan kişi şerefini lekeler, bu nedenledir ki, bu tür uğraşılarım oldukça, iyi bir şey yaratamıyorum.**» Kendisini yaşlı, hasta hissediyor, ölmekten korkuyordu. Fakat, bazı sağlam dostluklar, yaşantısını ayakta tutabiliyordu. Sanatçının 57 yaşında iken tanıştığı Cavalieri'den önceden de sö-

zetmiştim, ki kendisini —platonik ya da değil, orası belli olmamıştır— aşkla sevmiş, son nefesine kadar tutkunlukla ona bağlı kalmıştı. Kendisiyle birlikte Pauline kilisesinin freskleri üzerinde çalışan öğrencisi Urbino'ya da büyük bir sevgi besliyor, ona yaşlılık çağının desteği gözüyle bakıyordu. Başka birçok öğrencisi ve dostu daha vardı. Fakat düşünce yönünden en çok, 63 yaşında iken tanıdığı ve o zaman 46 yaşında bulunan Vittoria Colonna ile sıkı-fıkıydı. Colonna çirkin bir kadındı ve sanatçı kendisine bir «**büyük dost**» gözüyle bakıyordu. Sanat üzerine görüşlerine saygısı vardı. Konuşmalarında, mektuplarında, ikisini de pek ilgilendiren bir konu üzerinde tartışıyorlardı. Kilise reformu. Vittoria Colonna'nın ölümü, Michel-Angelo'yu pek sarstı: «Beni çok seviyordu ve ben de onu az sevmiyordum.»

Sanatçı 1544'te o kadar ağır hastalandı ki, öleceğini sandılar: Doktoru Riccio'ya kendisini «ölümden kurtardığı için» teşekkür etti. 1545'te Jules II'nin mozolesini düşündüğü gibi gerçekleştirmek tasarısından kesinlikle caydı: Eseri Saint-Pierre-aux-Liens'in bir köşesine atıverdiler ve burada yalnız Musa'nın heykeli Michel-Angelo'nun dehasının damgasını hâlâ taşımaktadır. Papa'nın sipariş ettiği freskler üzerinde çalışırken, bir yandan da Roma surları üzerinde uğraştı, Farnese kalesinin yapımında çalıştı, Capitole alanı ve saraylarının plânlarını hazırladı. 1548'de Brütüs'ün büstünü yaptı. Pauline kilisesi 1549'da tamamlandığında, resim yapmaktan vazgeçti. Kendisini tamamen heykel ve mimarlığa adadı.

1547'de San Pietro fabrikası mimarlığına atanınca, bu görevi ancak kendisini savunanlara güvenerek kabul etti ve kendisinden nefret eden Sangallo'nun aşırı taraftarlarının saldırılarına hedef oldu: Papa çok defa Sangallo'nunkilerin yerine, Michel-Ange-

lo'nun plânlarını kabul etmişti. Sangallo 1546'da ölmüştü, fakat dostları anısına sadık kalıyordu. Bramante'nin yarım bıraktığı eserini karalamışlardı; tam yetki istemiş olan Michel-Angelo, orijinal plâna ihanet eden herşeyi yoketmekle işe başladı; kendisini zalimlik, megalomanyaklıkla suçladılar. Düşüncelerini kabul ettirebilmek için günlerini şantiyede geçiriyordu. Sağlık durumu da kendisine hep ciddî kuşkular veriyordu: «Küçük aptestimi yapamamak konusunda, çok hastalandım; bir an bile dinlenemeden, gece-gündüz uludum ve doktorların görüşüne göre, taş ağrısı çekiyorum.» Sanatçı bir kere daha ölümle burun buruna gelmişti.

1555'te, 25 yıl süren ortaklaşa çalışma ve içten bir dostluktan sonra, Urbino'yu kaybetti. O andan itibaren Michel-Angelo da ölmekten başka bir şey istemez oldu. Bütün hayatı boyunca ölüm tutkusu yakasını bırakmamıştı. Daha çok genç yaşında iken, mektuplarında ve şiirlerinde «yakın ölüm»den sözediyor, «yalnız ihtiyarlamaktan değil, kendisini ölüler arasında saymaktan» yakınıyordu. Şiirlerinde, cildinin nasıl kuruyup sertleştiğini anlattı. Yaşlandıkça, sıkıntısını yenmeyi denedi ve ölüme, ruhuna cennetin kapılarını açacak bir kurtuluş yolu gözüyle bakmayı denedi. Urbino'yu da kaybedince, ölümü yürekten istemeye başladı. Çünkü yalnız sevdiği bir dostu kaybetmekle kalmıyor, ayrıca yaşının gerektirdiği bir destekten de yoksun kalıyordu. Bir dostuna şöyle yazdı: **«Yaşadığı sürece, hayatımdı; ölürken de, bana ölmeyi öğretti; hem de pişmanlık duyarak değil, arzulayarak ölmeyi.»** Mısralarından birinde de şöyle diyordu:

«... Ölümü
Beni çekip bir başka yola doğru koşturuyor
Kendisiyle beraber yaşayacağım beni beklediği
yere gitmek için.»

Aynı çağda Vasari'ye de şunları yazıyor: «Ölümden başka hiçbir şeyden zevk alamaz oldum.» Ve kendisini tanıtıyor:

«Fakir, ihtiyar ve başkasına hizmet etmek zorunda
Kalan ben, bitik bir insanım, eğer yakında
ölmezsem.»

Michel-Angelo bundan sonra sekiz yıl daha yaşadı ve ömrünün sonu pek karanlık geçti. Kendisini zayıf, yaşlı ve hasta hissetmenin acısını çekiyordu. «Günlerin hızla gelip geçişinin ve aynanın ihanetine uğradım,» diye yazıyor. Vasari'ye de ilerleyen yaşının San Pletro çalışmalarını kontrol etmeyi çok aksattığını yazıyor. İşçiler eseri tamamlamamak için durmadan yeni nedenler yarattıklarından dolayı da, «utanç ve acıdan ölünseydi, ben şimdi yaşamazdım.» diye yazıyor. 1558'de Ammannati'ye gönderdiği bir mektubunda, yaşlılıktan, gözlerinin iyi görmemesinden yakınıyor: «İhtiyarladım, hem körüm, hem de sağırım, ellerimle ve kişiliğimle de aram hiç iyi değil.» Gerçekten zor işitiyor, kulakları hep çınlıyordu.

Ama ömrünün sonunu asıl karartan, sanata karşı olan tutumunda meydana gelen değişiklik oldu. Michel-Angelo her zaman için dindar kalmıştı ve sanatın ancak Tanrı'ya hizmet için kullanılabileceği kanısındaydı; fakat sevgiyle resmini çizer, heykel yaparken, gerçekten ona hizmet ettiğini düşünüyordu. Michel-Angelo'ya göre, iyi niyetli bir sanatçının elini yöneten, Tanrı'nın tâ kendisiydi; yaratılışın güzelliklerini heykeller ve resimlerle taklit etmek, O'na saygı göstermekti. Bütün hayatı boyunca kendisini yöneten bu inanç, sonuna doğru sarsılmaya başlamıştı. Daha 1538'de, Portekiz soylu sınıfının resim sanatına hiçbir değer vermediğini işittiği zaman, şu karşılığı

verdi: «Hakları var.» 1544'te de, şiirlerinden biri, sanatta havai bir uğraşıdan başka birşey göremediğini, kendisini kurtuluşunun yolundan saptırdığını onaylıyordu:

«Sanatı bana gözbebeği ve kral diye yutturan
Şu çılgınca tutkudan sonra, ne kadar büyük
Hata işlediğimi öğrendim ve insanın bunu
istemesinin
Nasıl bir mutsuzluk kaynağı olduğunu anladım.»

Bir diğerinde de şöyle yazıyor:

«Yeryüzü havailikleri, Tanrı'yı hayran hayran
Seyretmek için bana verilen zamanı alıp götürdü.»

Bunları Vasari'ye gönderirken, şöyle yazıyor: «Siz de 80 yaşına gelince, benim ne çektiğimi anlayacaksınız.»

Heykellerine, «kuklalarım» diyordu. Kendisini bütünüyle Tanrı'ya adayacağı yerde sanata vermekle yanıldığını düşünüyordu. Tanrısal bir görevi yerine getirdiğini sanmakla, aldanmıştı: Yaptığı iş, kurtuluşunu berbat etmekten başka bir şeye yaramamıştı. Bu mutsuzluğu, dinsel duygularının yeğinleşmesi, kuruntuyla hazırlandığı ölümünün yaklaşması, ayrıca karşılaşacağı bütün can sıkıntıları ve aşırı yorgunluğu ile açıklamak mümkündür.

Buna rağmen Michel-Angelo çalışmaya devam etti. Porta Pia için çok güzel tasarılar hazırladı. San Pietro'nun yapımı gittikçe ilerliyordu; fakat bütünü hakkındaki kavramını ve ön cephe projesini kabul ettirmeyi beceremişti. Yalnız kubbe, düşlerindeki görüntüye uygun olmuştu. Damla hastalığından çekiyor, geceleri uyuyamıyordu. Atelyesinde durmadan dolanıyor, sonra birden mermere bir delikanlı gü-

cüyle saldırıyordu. Pieta'larının en güzellerini böyle yarattı. Arada geceleri acılarını unutmak için ıssız Roma sokaklarında atla dolaşmaya çıkıyordu. Aklı da zayıflamıştı. Vasari'ye şöyle yazıyordu: «Hafızam ve beynim beni başka bir yerde beklemek üzere çekip gittiler.» Şiirlerinde ölüm düşüncesi hep tekrarlanıyordu. 1561'de, 86 yaşında, bir baygınlık geçirdi. Uzun bir süre bitkin ve garip bir halde kalakaldı. Buna rağmen enerjisini gemlemek imkânı yoktu. 1563'te San Pietro'daki çalışmaların başına şef olarak getirdiği baş yardımcısı, düşmanları tarafından hançerlendi, en iyi yardımcılarından biri olan Gaeta da hırsızlıkla suçlanarak hapse atıldı. Michel-Angelo Papa nezdinde teşebbüste bulunarak Gaeta'yı hapisten çıkarttı. Yapı çalışmalarının başına onu getirdi. Yönetim Kurulu ise Gaeta'yı değiştirip yerine Nanni adında birini atadı, bu adam da kendi başına buyruk olarak davranmak istedi. Michel-Angelo ona da kafa tutarak, yerine tekrar Gaeta'nın getirilmesini sağladı. Artık 88 yaşındaydı. Kısa bir süre sonra, gece yaptığı at gezintileri sırasında soğuk alarak hastalandı ve acılar içinde, San Pietro kubbesinin tamamlandığını göremeden öldü.

Michel-Angelo'nun yaşlılığının aykırılığı, «sanat ve ölümün bir arada yürüyemeyecekleri» inancına, —bu inancını mısralarında belirtmişti— kendisini kurtuluşuna, duaya, Tanrı'ya adamak isteğine, yorgunluktan, dertlerden yakınmalarına rağmen, ömrünün sonuna kadar yaratmaya devam edişinde, yükselttiği eserleri uğruna savaşmasındadır; mektupları, şiirleri hep karanlık ve yanlış yoldan dönüş masallarıyla doludur ve buna rağmen, San Pietro'nun kubbesi, Pieta Rondanini ile en yüksek doruklara bu çağda ulaşmıştır.

■

VERDİ, olağanüstü sağlık durumuna rağmen, yaşlılığı hoşgörüyle kabul etmemiştir. Milano'daki Scala operasına yerleştirilen heykeli büyük bir törenle açıldığında, sanatçı 68 yaşındaydı. Bundan hiç de hoşnut kalmadı: «Bu demektir ki, artık yaşlandım (Heyhat! Ne yazık ki doğruydu), demek ki, artık bir malûl savaşçıdan farksızım... Bu törene çok üzüldüm, hâlâ da üzülüyorum.» Bundan kısa bir süre önce eski eserlerinden ve büyük başarı ile temsil edilen «Simon Boccanegra»yı yeni baştan ele alıp bir hayli geliştirmişti. Bu sefer «Don Carlos» üzerinde çalışmaya başladı ve 71 yaşında provaları kendisi yönetti, eser sıcak bir ilgiyle karşılandı. Fakat Verdi hiç kıvanç duyamadı bundan: «Birçok kimsenin... Haydi diyelim ki inanmak iyiliğini gösterdiği zavallı sanatçılar, çoğu zaman cahil (bu yine en iyisi), şımarık ve adaletsiz bir seyircinin kölesi olurlar.» Bütün dünyaya ün salan Verdi, İtalya'da âdeta ulusal bir anıttı. Ne zaman bir tiyatroda, konserde ya da sokakta görünse, gösterilere sebep oluyordu. Fakat yaratıcıların çoğunun son çağlarında görülen ortak mutsuzluğu, o da yeğin bir biçimde hissediyordu. Yakın dostu Boito, «Otello»nun livresini kendisine verdikten sonra, Scala'nın müdürü Faccio da müziğini bestelemesi için kendisini sıkıştırmaktaydı. Ona şu karşılığı verdi: «Yani, size göre, bu 'Otello'yu gerçekten bitirmem gerekmiyor mu? Ama kimin için? Kimin için? Benim içinse, aldırdığım bile yok. Seyirci içinse, hiç aldırmıyorum!» Çok sevdiği eşiyle vaktinin çoğunu sayfiyede, toprakları ve çiftlikleri ile uğraşarak geçiriyordu. Burada bir de hastane yaptırttı. Gezilere çıkıyor, sergileri dolaşıyordu; görünüşte hoş bir yaşantısı vardı. Fakat içini müthiş bir hüzün kemiriyordu: «Hayat doğuyor, yokoluyor; çok defa da, boşuna; insan hastalıklar ve düşkünlükler çağına eri-

yor ve derken... Amin!» Sık sık öfkeyle şöyle diyordu: «**Bu kadar çalışmak, sonra da ölmek zorunluluğu.**» Bu arada en iyi dostlarından Careano'yu kaybetti: Mektuplarından birinde; «İnsan bizim yaşımıza varınca, çevremizde her gün yeni bir boşluğun açıldığını görüyor,» diye yazdı. 72'nci doğum yıldönümünde çiziştirdiği mektuplarından birinde de, şöyle diyordu. «Bugün, müthiş bir gün: 72 yaşındayım. İyi-kötü olaylara, bütün bu yorgunluklara, sürmenajlara rağmen, ne kadar da çabuk geçti bu yıllar. İnsan bizim yaşımızda birinden destek aramak ihtiyacını hissediyor. Bir kaç yıl öncesine kadar kendi kendime yeteceğimi, kimseye ihtiyacım olmayacağını sanıyordum. Kendini beğenmiş adam. Artık çok... Çok ihtiyarladığımı anlıyorum.» Fizik ve akıl yönünden yorulduğundan gittikçe daha çok yakınıyordu ve dermanını kesen tabiata öfkeleniyordu. Bu arada çok sevdiği kadın dostlarından birini daha kaybetti.

Bütün bunlara rağmen 1884 - 1885 yıllarında —72 ve 73 yaşında iken— kendini tamamen vererek «**Otello**» üzerinde çalıştı. Yorgunluktan bitmişti. Fakat partisyonu tamamlayıp Faccio'ya teslim ettiğinde, yarattığı eserden memnundu. Operasının repetisyonunu kendisi yönetti. Eserin ilk temsilinde bulunmak üzere dünyanın dört bir köşesinden ünlü kişiler İtalya'ya akın etti. Sanatçı, o zamana kadar görülmemiş bir şekilde alkışlandı. «**Otello**» bütün İtalya'da eşine ender raslanan bir başarı kazandı.

İlk eserinin 50'nci yıldönümü olan 1888 yılında Verdi'nin jübilesi kutlandı; düzenlenen törenleri, dünyanın en ünlü kişilerinin imzalarını taşıyan kutlama telgraflarını, erişilmez şöhretine tanıklık eden her şeyi asık suratla karşıladı: Onca bütün bunlar boşuna çırpınmaydı. Buna karşılık yararlı saydığı bir

şey yapmak istedi ve emekli müzisyenler için bir dinlenme evi kurdu. Bu teşebbüse büyük zaman ayırdı.

Verdi öteden beri bir opera-komik yazmak istemişti. 1889'da «Falstaff»a başladı. Fakat az çalıştı. Hayatta kalan en iyi arkadaşlarını, Priolo ve Muzio'yu da kaybetti. Faccio ise bunamıştı. 1890 yılı kışında, uğradığı bu kayıpların «dengesini kaybettirdiğini» söylüyordu. Beste yapamayacak kadar işi başından aşkındı. Buna rağmen 1893'te operayı tamamladı ve ocak ayında provaları yönetti. Günde 6 ile 8 saat arasında çalışıyordu. Yaşı 80'e vardığı halde, fizik ve moral gücü doktorları hayrete düşürecek kadar yerindeydi. Lombroso şöyle yazıyor: «Anormallik o kadar büyük ve olağanüstü ki, bu konuda araştırma yapanların ileri sürdükleri düşünceleri bile allak bullak edecek çapta.» Verdi uzun boylu, dik, zayıf haliyle yolda yürürken başlar dönüp kendisini seyrediyordu. Konuşurken ve ad hatırlamakta son derece aklı başındaydı. Sanat üzerine de aydınlık fikirler ileri sürebiliyordu.

«Falstaff» büyük bir zafer kazandı. Milano ve Roma'da besteciye övgüler düzüldü. Paris'teki başarısı da pek büyük oldu. Fakat sağlık durumu bozulmaya başlamıştı; arada sırada ufak krizler geçiriyordu. Dinsel müzik parçaları besteliyor, fakat durumuna güç dayanıyordu. «Yaşlıyım, çok yaşlıyım. Çabuk yoruluyorum! Hasta olmadığım halde, derdim başımdan aşkın. Bacaklarım artık beni taşımaktan âciz ve hemen hiç yürüyemiyorum. Gözlerim gittikçe zayıflıyor. Uzun süre okuyamıyorum. Kısacası binbir düşkünlük içindeyim.» Karısının ölümü kendisi için pek ağır bir darbe oldu: «Tek başıma kaldım. Hüzünlü, çok hüzünlü, alabildiğine hüzünlüyüm.»

Çok iyi karşılanan **«Pezzi Sacri»**lerini önce Paris'te, sonra Torino'da icra etti. Bu bile hüznünü dağıtmaya yetmemişti. 1901'de şöyle yazıyordu: **«Doktorlar hasta olmadığımı söylüyorlar, fakat ben herşeyden yoruluyorum. Ne yazabiliyorum, ne okuyabiliyorum. Yaşamıyorum, bitkisel hayat sürüyorum...** Bu dünyada yapacak bir işim kalmadı artık.» Kısa bir süre içinde, geçirdiği inme yüzünden dünyadan ayrıldı, gitti.

■

İNSANIN olgunluk çağını süresiz uzatarak yaşlılığını sessiz sedasız geçirdiği de olur. Bunun gerçekleşmesi için hayatın uygun şartlar altında gelip geçmesi gereklidir. Ayrıca önceki yaşantısının da ihtiyara yılların yükünün ağırlığını çekecek kadar zihinsel ve duygusal bir çıkarlar topluluğu sağlaması gerekir. Bunun en iyi örneklerinden biri de, Rilke, Nietzsche ve daha birçok başkası tarafından sevilen Lou Andreas-Salome adlı olağanüstü kadındır. 50 yaşında Freud'ün öğrencisi ve dostu olmuştur. Daha genç yaşında bağımsızlığını ilân etmişti. Orta değerde romanlar yazmış, çok çalışmış, romanlarına fazla bir değer vermediği halde, hepsi de büyük başarı sağlamıştı. Meraklı, faal, istediğini bilen bir kadındı. Ancak 35 yaşında cinselliği keşfettikten sonra, hayatında buna büyük önem vermeye başladı. Dünyayı kavrama şekli değişti. **«Die Erotik»** adlı eserinde cinsiyetle sanat arasındaki ilişkileri incelemektedir. 1911'de, içgüdülerinin bilimsel onayını kendisine veren Freud'le tanıştı. Kendisini psikanalize adadı. 60 yaşını geçtikten sonra psikanaliz uzmanlığı mesleğini seçip kendisini neşeye boğan olağanüstü sonuçlar elde etti. Daha çok psikanaliz konusu üze-

rine, arada sırada yazıyordu da. Pek önemsemediği kocası 1920'de öldü ve birkaç yıl ciddî para sıkıntısı çekti. Almanya'da, büyük bir sayfiye evinde, yaşlı bir hizmetçi kadınla birlikte yaşıyordu. İşi, Freud'le olan dostluğu —kendisiyle sık sık mektuplaşıyordu— ve Anna Freud, varlığını dolduruyordu. Önemli bir nokta üzerinde, kendisiyle anlaşamıyordu. Lou Andreas-Salome, cinsellikte kişinin muhteşem ve heyecan verici bir tamamlanışını görmemezlikten gelemeyecek kadar fizik aşkı sevmişti. Freud ise erkeğin cinsel hayatı konusunda kesin bir karamsar görüşe sahipti. Bu görüş ayrılığı yine de ikisi arasındaki anlaşmayı bozamıyordu. 70 yaşında iken **«Freud'e Olan Gönül Borcum»**u yazdı ve kendisine bilgin ve insan olarak neler borçlu olduğunu anlattı. Buna rağmen Freud'ün yaratıcı süreç üzerindeki görüşlerini eleştiriyordu. Bütün hayatı boyunca kendisini en çok ilgilendiren konu bu olmuştu. Freud bu çalışmayı içtenlikle övdü: «Bu, vücudun analitik neşterle dönüşümünün sonucu olan sinirler, kaslar ve damarlar demetinin, canlı bir organizma şeklinde yeniden meydana getirilmesi umudunu veren gerçek bir sentezdir.» Lou Andreas-Salome bu övgüden çok gurur duydu. **«Psikanaliz çalışmalarım beni o kadar mutlu kılıyor ki, milyarder bile olsam, bundan caymam,»** diye yazdı.

Hayatının son yıllarında bu mutluluğu ciddî şekilde tehlikeye düştü. Nazizm zafere ulaşıyordu: Oysa, kendisi Yahudiydi ve Nietzsche'nin amansız kızkardeşi kendisinden nefret ediyordu. O kadar sessiz bir hayat sürmeye başladı ki, kimse kendisini rahatsız etmedi. Vücudu en önce çöktü. Şeker hastasıydı ve kanser yüzünden memelerinden birini aldılar. Hastaneden çıkışında geçirdiği ameliyattan dostlarına hiç söz etmedi ve göğsünü şişirdikten sonra,

gülümseyerek, «**Nietzsche haklıymış,**» dedi, «**Şimdi gerçekten takma bir göğsüm var.**» Hayata, düşünceye ve insanlara karşı ilgisini sürdürüyordu. «Geniş bir kader ülkesi»nde varolan her şeye bağlı olduğunu hissettiğini söylüyordu. Cömertliği, zekâsı sayesinde çok dost edinmişti. Kitaplarını seven insanlar, özellikle genç kızlar, kendisini sık sık ziyarete geliyorlardı. Fakat erkeklerle olan ilişkilerine daima büyük yer ayıran Lou, platonik de olsa, birçok genç erkekle değerli arkadaşlıklar kurdu. Felsefe hocası genç König'le saatlerce süren aydın tartışmaları yapıyordu. Pfeiffer'le olan ilişkileri ise çok daha samimî ve derindi. Pfeiffer ona hayatını anlatıp kendisinden öğüt istedi. Lou vazgeçemediği bir insan olup çıktı. Lou da ona çok güveniyordu ve sahibi olduğu bütün edebiyat eserlerini kendisine armağan etti. Lou hayatının son aylarında üre zehirlenmesinden çekti. Pfeiffer her gün kendisini görmeye geliyor, birlikte çene çalıyorlardı. O kendisine «**Amlar**»ından bölümler okuyor, Lou da geçmişe yeniden dalmaktan büyük bir kıvanç duyuyordu. Ölümünden birkaç gün önce şaşkın şaşkın şöyle mırıldandı: «Bütün hayatım boyunca çalışmaktan başka birşey yapmadım. Peki, ama niçin?» Yeni dostları kaybettiklerinin yerini dolduramadığı için de, şöyle diyordu: «Düşüncelerimi başı boş bırakacak olsam, kimseyle karşılaşamıyorum. En iyisi yine de ölmek!» 5 Haziran 1937'de uyurken öldü. Bu yaşlılık hayatı içinde herşey o kadar kolay olmamıştı. Freud'e yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre, bazan çektiği ağrıları «**ümit kırıcı**» olarak nitelendiriyordu. Fakat umudunu kesmemişti. Dünyaya, karşılığını alamayacağı kadar çok şey vermişti.

■

ZENGİN ve yürekli bir hayatın «**rahat bir yaşlılık**» garantisi sağlayacağını sanmamalıdır. Fizik yıkıntılar, siyasal ve toplumsal koşullar bir insanın hayatının sonunu çok kararlabilir Freud için de böyle olmuştur. Varlığı, hayret verici bir süreklilik göstermiştir: Geçmişini geride bırakmakla, saklamış olmuştur bu geçmişi. Cesur bir yenilikçi ve çalışkan bir insan olarak, çağını hem korkutmuş, hem de bu sayede etkilemeyi bilmiştir. İnatçı ve sarsılmaz bir karakter sahibi, koca, baba, seven ve sevilen bir **âşık** olarak, huzurlu ve rahat bir yaşlılığa aday görünmüş, fakat hiç de böyle bir yaşlılık yaşamamıştır. Gerçekten de kendisini tamamen çökertmemekle birlikte, —1938'de kendisini sorguya çekmek için evine gelen Naziler, bilgini karşılarında gördükleri zaman ürkmüşlerdi— sağlık durumu, nazizm'in iktidara gelişi, psikanalizin geleceği hakkında beslediği kuruntular, yaratıcı gücünü kaybetme endişesi, yaşlılık devresini zor bir çağ haline sokmaya yetmiştir.

1922 yılında, 66 yaşında ve kalp hastası olarak, şöyle yazıyordu: «**Bu yılın 13 Martında** gerçek yaşlılık çağma **birden** giriverdim. **O andan beri de** ölmek düşüncesi kafamdan **hiç çıkmadı.**» Ertesi yıl ilk defa bir ameliyat geçirdi: Kansere yakalanmaktan korkuyordu, çünkü doktorundan böyle bir durum varsa, korkunç acılar çekmeden hayatına nasıl son verebileceğini sordu. Çevresindekilere zor dayanıyordu; bu sırada Lou Andreas-Salome'ye şöyle yazıyordu: «**İnsana özellikle ıstırap veren** fizik ağrılar **karşısındaki** görüşünüzü olduğu gibi paylaşıyorum; sizin gibi, **ben de bunları umut kırıcı** buluyor, **hattâ** adî bir**şey** olarak **karşılıyorum.**» Bir ay kadar sonra çok sevdiği 4 yaşındaki bir torununu kaybetti (1) Hayatında

(1) Üç yıl önce de, ölen torununun annesi olan kızı Sophie'yi kaybetmişti.

Freud'ü ağlarken yalnız o gün gördüler. «Böyle bir ıstırap tattığımı hiç hatırlamıyorum...» diye yazıyor dostlarından birine. «İstemeyerek ve zorla çalışıyorum; aslında her şeye karşı o kadar kayıtsızım ki!» Daha başkalarına da yaşamak zevkini bütün bütün yitirdiğini itiraf etti. Aynı yıl Avusturya'da psikanaliz çalışmalarını yöneten ve büyük önem verdiği Komite dağılmak tehlikesiyle başbaşa kaldı. «Benden sonra yerimi alacak Komite'den ben daha çok yaşadım,» diye yazıyordu Freud. «Kimbilir, belki Uluslararası Dernek'ten de daha çok yaşayacağım. Psikanalizin benden uzun ömürlü olmasını ummak gerek. Fakat bu insanın hayatının sonunu karartıyor.» Kısırlığından da yakınıyordu: «Yeni hiçbir düşüncem yok. Tek satır bile yazmadım.»

Üzerine inen tehdidin acı acı bilincine varabiliyordu. 4 Mayıs 1924'te Abraham'a şöyle yazıyordu: «Sözde iyileşmekteyim, fakat sonumun yaklaştığı hakkındaki karamsar bir düşünce içime iyice yerleşti. Bu düşünce yaramın sebep olduğu küçük acılar ve hiç de hoş sayılmayacak hislerle, mantıksızca bir yaşama arzusu ve iyi niyetli bir boyun eğiş arasındaki sapma üzerinde merkezleşen bir çeşit yaşlılık bunalımı tarafından besleniyor. Ayrıca dinlenmek ihtiyacı ve insanlar arasındaki alışverişe karşı bir öfke hissediyorum.» 13 Mayıs 1924'te de Lou'ya şunları yazıyor: «En müthiş gerçekleri bile sırtlandım, fakat ihtimallere güç dayanıyorum; devamlı bir tehdit altında yaşamak düşüncesini bir türlü sindiremiyorum... Çalışma gücümden kala kala günde altı saat psikanaliz yapmak kaldı... İnsan nelerden vazgeçmek zorunda kalmıyor ki. Buna karşılık insanın uğrunda küçük parmağını oynatmayacağı şereflerle donatılıyorum.»

Freud tutkuları ile yaşamaya alıştığı halde, ar-

tık eskisi gibi insanlara ve olaylara karşı duyarlı değildi. 68 yaşında Rank'a dostluğu hakkında teminat verirken, şöyle yazıyordu: «Artık olaylarla eskiden olduğu gibi ilgilenemediğim halde, ilişkilerimizi etkileyecek bir değişiklik beni kayıtsız bırakamaz.» Daha çok ailesine olan saygısı yüzünden yaşamak için kendisini zorluyordu, ama 11 Ekim 1925'te Pfister'e şöyle yazıyordu: «Çok çalışılarak geçirilen bir ömürden sonra normal karşılanacağı şekilde, herşeyden bıkmış durumdayım. Artık dinlenmeye hak kazandığımı haklı olarak düşünüyorum. Uzun bir süre bir arada iyi dayanan organik elementler artık ayrılmaya başladılar. Kim onları daha fazla bir arada olmaya zorlayabilir ki?»

Öğrencileri arasında en saydığı ve psikanalizi daha ileri götüreceğini umduğu insan, Abraham'dı, fakat o da 1925 yılı aralık ayında öldü. Freud, Jones'a şöyle yazdı: «İçimde esinlendirdiği güven duygusu bana —ve diğerlerine— bir güvenlik duygusu veriyordu. Çalışmaya devam etmeli ve karşılıklı birbirimizi desteklemeliyiz. Bu eserin devam etmesi gerek; bu eserle kıyaslandığımızda, hiçbirimizin onun kadar değerli olmadığını görürüz.» Psikanalizin raslayacağı direnişlerden de endişe ediyordu: «Dünyada çalışmalarımıza karşı bir saygı uyandı, fakat bugüne kadar analizi ancak analizciler benimsedi.»

Denemeler yazıyordu, kendi biyografisi üzerinde de çalışmaya başladı. Fakat bu arada çok ciddî bir ikinci ameliyat daha geçirmesi gerekti: Damağının ve çenesinin bir kısmını aldılar; yerine o kadar büyük bir protez taktılar ki, bunun verdiği acı yüzünden bazan çıkarıp atması gerekiyordu; aynı nedenle yarı yarıya sağırlaşmıştı, yemek yerken ve konuşurken de güçlük çekiyordu. Ancak kızı Anne'ın ken-

disine yardım etmesine izin veriyordu. Ayrıca kalp rahatsızlıkları da vardı: «Hastalıklarımın çokluğu meslek çalışmalarıma daha ne kadar devam edeceğim konusunda beni düşündürürken, sigara içmekten vazgeçmek de düşünce yeteneklerimi azalttı. Bütün bunlar yakın gelecek üzerinde kara bulutların dolaşmasına sebep oluyor.»

1926 yılında Amerikalı Viereck ile konuşurken, şöyle dedi: «Kimbilir, yaşlandıkça hayatın çekilmez hale gelmesini sağlamakla, tanrılar bize iyilik etmişlerdir belki de. En sonunda taşıdığımız sayısız yüklerin ağırlığı altında, ölüm bize daha az dayanılmaz birşey gibi gelmeye başlıyor.»

Dağılmaktan kurtulan Komite, Freud'ün 70'inci yıldönümünü kutlamak için toplanmıştı. Fakat en iyi öğrencisi ve dostu Ferenczi, kendisinden uzaklaşmaya başlamıştı. Innsbruck'taki kongrede tartışmalar çıktı. Freud hep acı çekiyordu. Protezini değiştirmek gerekti. «Mekanik çenemden nefret ediyorum. Çünkü mekanizm o kadar değerli gücü ziyan ediyor ki.» Bu arada «Bir Uygarlığın Geleceği»ni yazmaya başladı. Fakat ağrıları çalışmasını engelliyordu. 1 Ocak 1929'da Jones'a şöyle yazıyordu: «Eskiden en büyük meziyetim olan kolayca düşünebilmek yeteneğim, yaşlandıkça tükendi gitti.» Yazdıklarına da pek önem vermiyordu. 28 Temmuz 1928'de Lou'ya şöyle yazıyordu: «Bu kitap... doğrusunu söylemek gerekirse, bana pek yersiz görünüyor, hele içimdeki ihtiyaçlara cevap veren eski çalışmalarımla kıyasladığım zaman. Ama ne yapabilirim başka? İnsan bütün gün de sigara içip kâğıt oynayamaz ya. Artık uzun yürüyüşlere de çıkamıyorum ve okunan şeylerin çoğu da beni ilgilendirmekten uzak kalıyor.» Üc yıl sonra Einstein'la barış üzerine mektuplaşırken, kendisinin bu işteki

katkısını insafsızca yargıladı. O yıl beş kere daha ameliyat oldu. Ferenczi'nin akıl hastanesine kapatılışının acısını çekti. Yazarlık hakları ile yaşayan «Verlag» adlı psikanaliz dergisi de kapanmak tehlikesiyle karşı karşıyaydı, çünkü kitapları eskisi gibi satmıyordu artık.

Buna rağmen canlılığından ve saldırganlığından hiçbir şey kaybetmemişti. Hitler 1933'te iktidara geldiğinde, veliaht prensin yeğeni Viereck bir açık mektup yayınlayarak bu mektubunda ırkçı olayları inkâr etti. Bunun üzerine Freud de kendisine öfkeli bir mektup yazdı: «Soylu yeğeninizin mektubunda bulunan utanç verici yalanları destekleyecek kadar alçaldığınız için üzüldüğümü söyleyeceğim sadece... En derin teessüflerimle.» Gelecek için çok karamsardı: «Psikanalizin geleceği bakımından kuruntulu değilim artık. Bu bilim dalı garantide ve güvenilir ellerde. Fakat çocuklarımın ve torunlarımın geleceği tehlikede. Kendi güçsüzlüğüm ise çok üzülünecek birşey.» Kuruntularına ve çektiklerine rağmen, 1934'te «Musa ve Tektanrıcılık» kitabına başladı. Fakat kendi kendisinden şüphe ediyordu. 2 Mayıs 1935'te Zweig'a şunları yazdı: «Gönlümce sigara içemediğimden beri, canım hiç yazmak istemiyor... Ya da bu bahane yaşlılık kısırlığımı saklamaya yarıyor.» 16 Mayıs'ta da Lou'ya yazıyordu: «Bundan sonra yeni bir şeyler yaratıp yaratmıyacağımı bilemiyorum. Sanmıyorum ama. Ne yazık ki sağlığımla uğraşacak boş vakit de bulamıyorum.» 6 Ocak 1936'da Wittkowski'ye yazdıkları. «Üretme yeteneğim tükendi. Çok kuvvetli bir ihtimalle bir daha canlanması için de vakit artık çok geç!»

Düşünce iktidarsızlığı, sıkıntıları, çöken vücuduna karşı savaşı kendisine daha çirkin gelmeye başlamıştı: Ancak yakınlarına acı çektirmemek için in-

tihar etmiyordu: «Tek başıma olsaydım, çoktan hayatıma son verirdim,» diyordu Jones'a. İçtenlikle ölümü arzuluyordu: «Öyle sanıyorum ki ebedî dinlenme isteğinin kolay birşey olmadığını keşfettim: Yaşlılığı etkileyen ayak uyduramama duygusundan, özellikle yaşantının küçük ayrıntılarında kurtulmak ihtiyacını ifade ediyor.»

1935 yılı Haziran ayında 60'ıncı doğum yıldönümü münasebetiyle Thomas Mann'a çok yaşamamayı dilediğini yazıyordu: «Kişisel tecrübemden edindiğime göre, bize acıyan bir alın yazısının ömrümüzü zamanında sona erdirivermesi kadar iyi bir şey olamaz.» 18 Mayıs 1936'da da Stefan Zweig'a şunları yazdı: «Yuvamda olağanüstü bir mutluluk bulduğum halde... yaşlılığın sefalet ve umutsuzluğuna alışamıyorum ve hasretle sonsuzluğa göçmeyi arzuluyorum.» 6 Aralık 1936'da da Marie Bonaparte'a, «Dinlenmek ihtiyacı ile ömrün uzamasının getirdiği yeni acıların kuşkusu arasında» bocaladığını yazıyordu. 1937 yılı başında kendisine birkaç sigara içme izni verildi, böylece acısı biraz daha azalmış oldu; fakat müşterileri gittikçe azalıyordu: «Yaşı insana güven vermeyen bir analizciye hastaların koşa koşa gitmemesi normal birşey,» diye yazıyordu. Bu arada biraz çalıştı da; «Musa II»yi bitirdi. Şimdi asıl endişesi, psikanalizin kendisinden sonra yaşayıp yaşamayacağından emin olamamaktı. 17 Ekim 1937'de Zweig'a şöyle yazıyordu: «Sizin de söylediğiniz gibi, eserim benim arkamda kaldı. Hiç kimse ilerdeki kuşakların bunu nasıl yargılayacağını önceden bilemez. Kendim bile o kadar emin değilim... Yakın gelecek bile psikanaliz için karanlık görünüyor. Herhalde önümüzdeki, yaşayacağım haftalar ya da aylar bana neşeli şeyler getirmeyecek.» Freud 1933'te psikanalize inanıyordu; fakat bu arada nazizm zafere ulaşmıştı; 1933'te

Freud'ün kitapları Berlin'de herkesin gözleri önünde yakılmıştı; 1934'te ise psikanaliz Almanya'da kesinlikle tasfiye edilmişti. 1936'da Gestapo **«Verlag»** dergisine ait herşeye el koymuştu (1938'de de kesinlikle kapatıldı). Freud kişisel bir görüş olarak artık yeni hiçbir şey getiremiyeceğini düşünüyordu. **«Totem ve Tabu»**nun devamı olan **«Musa»** adlı eseri ona göre azçok hep aynı şeyleri gevelemek demekti.

Ayrıca geçmişin yükünün ağırlığını da kısırlaştırıcı birşey olarak değerlendiriyordu. 1897'de, histeri üzerine ileri sürdüğü teorilerin yanlış olduğunu anladığında, Fliess'e şunları yazmıştı: **«Lâf aramızda, kendimi yenik saymaktan çok, galip gelmiş gibi hissediyorum.»** Kendisine danışmaya gelen histerikler, Freud'ün ileri sürdüğü gibi hiç de babaları tarafından tecavüze uğramış kimseler değillerdi; böyle bir tecavüze uğradıklarını hayal etmişlerdi ve böylesi çok daha ilginç birşey oluyordu. Bu buluşu işlemek için, önünde ölümsüzlük kadar kendisine uzun gelen bir gelecek vardı; hiç çekinmeden geçmişin üzerine bir çarpı işareti çekebilirdi. Şimdi ise sonunun çok yakın oluşu, elini ayağını bağlıyordu. Cesaret edemediği için yeni hiçbir şey düşünemiyordu.

«Anschluss» [1]dan sonra Freud, İngiltere'ye gitti. Londra kendisini pek sıcak bir şekilde karşıladı ve ününün ne kadar yaygın olduğunu gördü. Fakat şimdiye kadar çektiklerini unutturacak derecede acı veren yeni bir ameliyat, kendisine cehennem azabı yaşattı. Bu arada Avusturya'da kalan kızkardeşlerinin hayatından endişe ediyordu [2]. Eserinin geleceği

[1] Anschluss: Avusturya'yı. Nazi Almanyası'na katan antlaşmanın adı. (Ç.N.)

[2] Kızkardeşlerinin üçü de Nazilerin gaz odalarında can verecekti.

hakkında kuruntular içindeydi. Ömrünün son yılı pek karanlık geçti. Aklı başındaydı, karakteri hiç sarsılmamıştı: Karısına ve özellikle kızı Anna'ya karşı beslediği sevgi uğruna intihara kalkışmaması, büyük bir cesaret ve özgecilikti (1) doğrusu. Freud 1939 yılında öldü. 1923'ten beri tam 33 ameliyat geçirmişti.

■

CHATEAUBRİAND yaşlılığından nefret etmişti. **«Yaşlılık, bir geminin batışıdır,»** diyordu. Daha 30 yaşında iken ihtiyarlıktan korkmaya başlamıştı. Daha genç yaşında yakınıp duruyordu: **«Bir türlü yaşlanamayan, fakat hep yaşlanan bana lânet olsun!»** Son yıllarında, ilk çağlarındaki insandan hiç de farklı değildi. Her zaman güçlü bir tutku ile dünya nimetlerini küçümseme arasında gidip gelmişti. Şan-şöhrete erişmek istemiş, sonra da bunun ne kadar boş birşey olduğunu açıklamıştı. Dokunduğu her şeyi kül haline getirdiği için yakınıyordu. İstekleri karşılanır karşılanmaz, hemen bir iğrenme duygusuna kapılıyordu. İster ateşli, ister yanlış yoldan dönmüş olsun, aradığı hep «ben»inin coşkunluğuydu. Yaşlılığı da buna uygun oldu, ama çok daha karamsar renkler içinde.

Kendisine karşı gösterdikleri nankörlük yüzünden Bourbon'lara diş biliyordu. 1816'da Devlet Bakanı olmuş, 5 Eylül tarihli kararnameye karşı çıktığı için görevinden alınmıştı. **«Tutucu»**da yazdığı yazılarında Decazes'a karşı amansızca savaştı: En sonunda onu düşürmeyi başardı. **«Aşırı kralcılar»**ın önderi olarak tanındı ve hükümet kendisine Berlin elçiliğini verdi. 1821'de yeniden devlet bakanları listesine alınarak Londra'ya elçi gönderildi. Verona Kongresi'ne

(1) Başkalarını düşünür olma. (Ç.N.)

delege olarak katıldıktan sonra, dönüşünde Dışişleri Bakanlığına getirildi. Fakat Louis XVIII ve Villèle kendisinden nefret ediyorlardı. Yüksek Meclis'te Villèle'in bir kanun teklifi karşısında susarak, tasarının reddedilmesine sebep oldu. Bunun üzerine Villèle'i düşürmek istediği kanısına kapıldılar ve Louis XVIII kendisini görevinden uzaklaştırdı. Roma'ya elçi olarak gönderildi. Yüreği kinle dolu, öğütlerini dinlemedikleri için krallık rejiminin felâkete gittiğini düşünüyordu. 1830'da yeniden bakan oldu. Louis-Philippe'e bağlılık andı etmeyi reddetti: «Ne yazık ki ben bugünün yaratığı değilim, servet için teslim olmam.» Görevinden ve Yüksek Meclis üyesi maaşından vazgeçti, Devlet Bakanlığından istifa etti. Bu gözkamaştırıcı çekilişle iftihar ediyordu. «Ben mümkün olan bir restorasyonun adamıydım, her türlü hürriyetleri getiren bir restorasyon! Oysa, bu restorasyon beni düşman diye belledi; kendisi mahvoldu; ben de onun alınyazısına uymalıyım,» diye yazıyordu.

Chateaubriand 62 yaşındaydı. Uzun bir süreden beri yaşlı bir insanın tutku ve zevklerden elini eteğini çekmesi gerektiğini savunuyordu. Daha 1822'de, 54 yaşında iken, şöyle yazıyordu: «Burada fazla kalmayalım; dostlarımızın ve yılların kaçıp gittiğini görmeden, biz de çekip gidelim... İlişkiler çağında insanın hoşuna giden, bıkkınlık çağında acılar ve pişmanlık haline geliyor Yeryüzündeki güler yüzlü ayların geri dönüşü istenmiyor bile; aksine, insan çekiniyor bunlardan... İstek ve mutluluk ihtiyacı uyandıran şu şeyler kahrediyor sizi. Bu güzel şeyleri hâlâ hissediyorsunuz, ama artık hiçbiri sizin için değildir: Yanıbaşınızdaki, bunların tadına varan ve size yukardan bakan gençlik, kıskandırıyor adamı... Siz sevebilirsiniz, ama artık sizi kimseler sevemez... Yeniden doğan,

mutlu olan her şeyi görmek, sizi zevklerinizin acılı anılarına indiriyor.»

1823'te **«Délie»** diye sevdiği ve kendisini seven kadın için bir şiir yazdı:

> **«Aşkı hissediyorum, ama esinlendiremiyorum**
> **Heyhat! Şan ancak bir adı gençleştirebiliyor.»**

Hiçbir kadının kendisini benliği için sevemeyecek kadar yaşlandığını düşünüyordu. 62 yaşında iken 16 yaşında bir genç kız kendisine âşık olduğu zaman, reddetti bu sevgiyi: «Hayatımda bu kadar utandığımı hiç hatırlamıyorum: Bu yaşımda böyle bir bağlantı esinlendirmek, bana acı bir alaymış gibi geliyordu; bu garip durumdan gururlandıkça, utancım daha da artıyordu. Haklı olarak bir alay diye kabul ediyordum.» Daha sonra **«Aşk ve Yaşlılık»** adı verilen yazılarında bu reddedişi açıklamıştır.

Chateaubriand politikadan çekilmemişti. Oynayacağı büyük bir rolü olduğunu düşünüyordu: Meşruiyetçilerin yanında kalemiyle yer almakla. Louis-Philippe'i düşüreceğini sanıyordu. **«Anılar»**, **«Açık mektuplar»** yazıyordu. Düşes de Berry'nin yanında yeralınca, tutuklandı ve hapse atıldı. Kısa bir süre sonra salındı **«Düşesin Tutukluluğu Üzerine Muhtıra»**-da. «Madam, oğlunuz benim kralımdır,» diye yazdı. Düşesin İtalya'da gizlice evlendiğini açıklamasının ertesi günü, mahkeme huzuruna çıkartıldı. Beraet etti. Düşes kendisinden Prag'a, sürgündeki kral ailesinin yanına giderek dâvasını savunmasını istedi: Adını ve Fransız prensesi ünvanını korumak istiyordu. Chateaubriand bu görevi kabul etti. Ünvanını korumasını sağladı. Bunun üzerine düşesle buluşmak üzere Venedik'e gitti; düşes kendisini tekrar Prag'a gönderdi: -Charles X'un oğlunun rüştünü ilân etmesini istiyordu. Chateaubriand buna da peki dedi. Eski

kral için karışık duygular besliyordu: İnsan olarak acıyor, kral olarak kırılıyordu.

Çağına karşı da köklü bir küçümseme gösteriyordu.

Meşruiyetçilerın yenilgisi artık sindirilmişti, buna rağmen o Louis-Philippe'e karşı yazmaya devam etti. Bu tutumu muhalefet kanadında kendisine yeni dostlar kazandırıyordu. Özellikle Armand Carrel ile çok sıkı-fıkı oldu. Kendisini görmeye Sainte-Pelagie'ye gitti. Cenaze törenini yönetti. Fakat bu bağlılıkların çoğu, kuruldukları kadar çabuk kopuyordu. 1835'te «La Quatidienne»e gönderdiği bir mektupta basın hürriyetini savundu. Fakal kral ailesini eleştirmeyi öngören kanun yine de kabul edildi. Aynı yıl bir edebiyat başarısızlığı ile karşılaştı: «Musa» adlı trajedisi oynandı ve seyirciler tarafından kahkahalarla karşılandı; beş temsilden fazla devam etmedi.

Fizik yönden çoktan çökmüştü bile. Artık kendisine ait olmadığını hissettiği bir dünyada kaybolduğunu sanıyordu. Hiçbir yaşlı insan onun kadar açık bir şekilde gençliğe karşı beslediği kini böylesine ifade etmemiştir Gözleri hınçla kararark, 1834'te yazdığı bir mektupta Fransa'da edebiyat sanatının artık öldüğünü ilân etti.

Charles X'un kendisine bağladığı maaşı reddetmişti ve çok para sıkıntısı çekiyordu. 1836'da «Mezarlık Ötesi Anılar»ını önceden satmayı kararlaştırdı ve Bac sokağında, konforlu bir evde yaşamaya başladı. Bu ev Madam Récamier'nin evine uzak da değildi. Uzun bir süreden beri onu aşkla sevmekten vazgeçmişti. Madam Récamier ise —kuvvetli bir ihtimalle metresi olmadan (1) —Chateaubriand'ı çok

(1) Anlaşıldığına göre fizyolojik nedenlerle Madam Récamier hiçbir erkekle yatmamıştı.

sevmişti. İkisi arasında içten ve büyük bir dostluk vardı. Chateaubriand çok düzenli bir hayat sürdürüyordu. Sabah saat altıda kalkıyor, eşiyle kahvaltı ediyor, sabah saatlerini sekreterleriyle birlikte çalışarak geçiriyordu. Öğleden sonra Madam Récamier'yi ziyarete gidiyordu. Duygu hayatı pek şen değildi. Eşiyle aralarındaki anlaşmazlık bazan kin derecesine kadar varıyordu. 1835'ten sonra Madam Récamier sık sık hastalanmaya başlamıştı. Geçirdiği nevralji yüzünden konuşamayacak hale geliyordu. Monden hayattan hemen tamamen çekilmişti. Juliette bazan dostları bir arada topluyordu: 1834'ten itibaren Chateaubriand bunların önünde «Mezarlık Ötesi Anılar»ından parçalar okumaya başladı. Fakat hemen hiçbir daveti kabul etmiyordu. Hattâ hayal kurmaktan bile vazgeçmişti artık.

«Amlar»ını satmaya razı olmuştu, ama pişmanlık duyarak. Kendisi bunların ölümünden 50 yıl sonra yayınlanmasını öngörmüştü. oysa şimdi ölümünden hemen sonra yayınlanacaktı. Yaslı yaslı, «Mezarımı ipotek ettim,» diyordu. Buna rağmen yoğun bir şekilde çalışıyordu anıları üzerinde. 1830'dan sonra bunları büyütmeye ve tamamlamaya karar verdi. Çağının bir «destan»ı olsun istiyordu. Birinci bölümü yeniden yazdı ve 1 Aralık 1833 tarihli bir vasiyet önsözü ile dünyanın geleceği üzerine bir sonuç yazısının arasına yerleştirdi. 1836'da ikinci bölüme başladı. 1837'de Chantilly'ye yerleşerek «Verona Kongresi»ni yazdı ve 1838'de yayınladı. Yeteneklerinden hiç bir şey kaybetmemişti ve hiçbir şeyi bu kadar ustaca anlatmamıştı. Fakat kitap kimsenin hoşuna gitmedi: Cumhuriyetçiler de, meşruiyetçiler de kızdılar; eleştirileri pek çok kimseyi öfkelendirdi ve kral ailesi bundan sonra onu bir düşman olarak belledi.

Yıllar geçtikçe, Chateaubriand'ın çağına karşı beslediği öfkeli kayıtsızlık daha da arttı. Tutulduğu melankolinin kurbanı olarak, aralıksız herşeyden yakınıyordu. Her zaman yaklaşan ölümünden ve mezarından söz ediyordu.

Bir türlü ihtiyarlığa boyun eğmek istemiyordu: «Yıllar, Alplere benziyor. İlk sıralar aşılır aşılmaz, başkaları beliriveriyor. Heyhat, bu en ulu ve son dağlar ıssız, kurak ve beyaz!»

Yaşlıların çoğu gibi, o da sulu gözlü olmuştu. Düşes de Berry'ye yazarken, «çılgın gibi göz yaşı harcamaktan» söz ediyordu. Charles X'un yanında gözleri heyecandan yaşarıyordu. Bu aşırı duyarlığa karşı, hissizlik kabuğuna çekilerek kendini savunmak istiyordu. Zaten her zaman katı kalpli olmuştu. Şimdi ise bir egoizm canavarı haline gelmişti.

«Anılar»ını 1841'de tamamladı —fakat ölümüne kadar devamlı elden geçirmeye devam etti—. 1843'te «Rancé'nin Hayatı»na başladı. Gittikçe daha çok içine kapanık yaşıyordu. Özellikle kadınlara olmak üzere, çok mektup yazıyordu. Fakat artık hiçbir şey okumuyordu. 1840'tan itibaren romatizma ve öksürük nöbetlerinden çekmeye başladı.

Buna rağmen Londra'ya kadar gidip, Bordeaux düküyle buluşabildi. Yaşlılık hayatının en büyük mutluluklarından biri bu oldu. Prens kendisine çok sıcak bir ilgi gösterdi.

1844'te kendisini çok sarsan bir şok geçirdi: Emile Girardin, «Anılar»ını kitap halinde yayınlanmadan önce «La Presse»te tefrika şeklinde yayınlamak üzere satın almıştı. 1836'da imzalanan sözleşmede bu ihtimal dikkate alınmamıştı ve yayını önleyecek hiçbir madde de yoktu. Yazar ve insan olarak gururu zedelenmişti. Yeni durum karşısında eseri bir kere

daha gözden geçirip bazı bölümleri —açıklamayı sakıncalı bulduğu için— çıkarttı. Eser ancak 1847'de son şeklini alabildi.

1845'te Chateaubriand bir kere daha Bordeaux düküyle görüşmek için Venedik'e gidecek gücü kendisinde buldu. Fakat gittikçe daha hareketsiz, sessiz, asık suratlı bir insan oluyordu.

Karısı 1847'de öldü. Madam Récamier ise kör olmuştu. Chateaubriand'ı başucuna götürüyorlar, ikisi el ele tutuşup sessizce öyle oturuyorlardı. Olayların ancak yarı - bilincine varabiliyordu. 1848 yılı Şubat ayında Estourmel kontu şöyle diyordu: «Bir zamanlar politikaya tutku derecesinde ilgi duyan Chateaubriand'ın devrimleri derin bir kayıtsızlıkla karşılayışı hiçbir şeye benzemiyor Juillet hükûmetinin düşüşü kendisine bildirildiği zaman, sadece **'İyi. Zaten olacaktı,'** demekle yetindi.» Hazirandan hemen sonra da öldü.

■

LAMARTİNE'in durumunun örnek ve aşırı bir yönü vardır. Gençlik ve olgunluk çağındaki hatalarını yaşlılığında acı bir şekilde ödemiştir.

Lamartine gençliğinde parayı, lüksü, sosyete hayatını ve ünü pek sevmişti. Şair olarak kazandığı ün kendisine yetmiyordu. Gösteriş, kibir ve bencilliği yüzünden bir hayli mirasın altından girip üstünden çıktı. Önceki başarısızlığından sonra, Akademi'ye seçildi. O zamanlar edebiyat alanındaki şöhreti sınırsızdı. Ateşli bir meşruiyetçi olarak, yaşı elverir elvermez milletvekili seçilmek için çabalamaya başladı. Önce yenildi, sonra kazandı. Sağda ve merkezde oturmaktan nefret ettiği için **«tavanda»,** yani par-

tilerin üstünde kalmayı istemişti. Sosyal adaletsizliğin «azaltılması»nı dileyenler dendi. Proletarya sınıfının varlığını keşfetmişti. Fakat bu sınıftan korkuyor ve kışkırtılmaması gerektiğini savunuyordu. Toprak sahibi olması ve malına düşkünlüğü yüzünden, her şeyden önce düzenin devamını arzuluyordu; fakat kapitalizmin gelişmesine ve iş hayatına karşıydı. Bankacılara, sanayi merkezleşmesine, para derebeyliğine karşıydı; bu yüzden de çok düşmanı oldu. Herkes onun dönekliğini eleştiriyordu. Meşruiyetçiler tarafından seçilmiş, 1834'te hürriyetten yana çıkmış, sonra reaksiyoner kanunları desteklemişti.

Kendisine birçok başarısızlık tattıran tutuculara kızarak —Meclis başkanı olmasına karşı çıkmışlardı—, 1843'te kral taraftarı burjuvazi ile olan ilişkilerini kopardı ve muhalefete geçti. Kendisine hayranlığı, her şeyi bildiğini sanmasıyla, parlak bir politika hayatının önünde hazır olduğunu düşünüyordu. Demokrasi önderi olmak niyetindeydi. 1848'de artık zamanının geldiğini sandı. Muhalefet zafere gidiyordu. Halk, cumhuriyet istiyordu. O da bunun şampiyonluğunu yaptı. Aslında derin sosyal çalkantılardan kuruntu duyuyordu. Toplumun bugünkü düzenini en iyi bu şekilde koruyacağını düşündüğü için cumhuriyet rejimi istemekteydi. Cumhuriyet kurmakla Lamartine'in güttüğü gaye, düzeni devam ettirmekti. Böylece 58 yaşında herkes tarafından «ortak kurtuluşun adamı» olarak görülüyordu.

23 Nisan'da 10 milyon oy alarak 10 seçim bölgesinde seçildi. Fakat bu birleştiriciliğin dayandığı ikircil (iki anlama gelen) temel eninde sonunda dağılmaya mahkûmdu. Gördüler ki Lamartine benliğinde sağla solu birleştirmek bir yana, hiçbirini temsil etmemektedir. Böylece birden değeri sıfıra iniverdi.

İhanete uğradığını ilk hisseden, sağ kanat oldu. Sağ, Lamartine'in iktidarı tek başına almasını, sağcıları emri altında toplayıp, cumhuriyetçileri temizlemesini ve derhal bir iç savaşın başlatılmasını isterdi. Ama o ise gurur duyduğu eserini bu kadar çabuk gömmek istemedi. Tasfiyeci rolü oynamayı reddederek, 5 üyelik bir icra kurulu topladı. O andan itibaren de kendisinden nefret edilmeye başlandı. Kurula ancak dördüncü üye olarak seçilebildi. Sağcı basın ve salonlarda aleyhinde büyük bir hava esmeye başlamıştı. 150.000 Parislinin Meclis'i bastıkları 15 Mayıs olaylarını yeniden hazırlamakla suçlanıyordu. 21 Mayısta Champ-de-Mars'ta Cumhuriyetçi Muhafız Birliği kendisini alkışlamadı. Oysa güttüğü politika halkın kendisinden nefret etmesine sebep olacak katliamı hazırlıyordu. Cavaignac'ı Harbiye Bakanlığına getirdi ve kendisine önemli yetkiler tanıdı. Haziran ayı başında Ulusal Atölyelerin kapatılmasına razı oldu. Kan akacağını anlayınca, ayaklanmayı bastırmak için askerî kuvvetlerin sevkini istedi, ama beceremedi bunu da. 24 Haziranda bütün kurulla birlikte istifa etti. Cavaignac, işçileri kurşuna dizerek birkaç ay süreyle tam bir diktatör gibi işleri yönetti. Ulusal Muhafız Birliği de katliama katıldı. Lamartine, yeğeni Valentine'e, «Tek sarı saçım kalmadı, hepsi bembeyaz oldu. Devlet adamı olarak artık bittim ben,» diye yazıyordu. İki yüzlülüğünün eninde sonunda bu felâkete varacağını göremeyecek kadar kibirli ve şaşkındı: Proletarya, isteklerini ayaklar altına alacak bir rejimin kurulması için kendisine güvenilmesine dayanamazdı; tutucular da işçilerin ayaklanmasını ancak kanla bastırabilirdi.

Lamartine'in bütün yaşlılık devresi bu trajik olayların etkisini taşır. Bu yüzden bir daha belini doğrultamamıştır. İki-üç milyonluk bir miras, karısının dra-

homasını, eserlerinin sağladığı beş-altı milyonu tüketmişti. 1843 yılı sonunda borcu 1 milyon iki yüz bine ulaşmıştı ve talihsiz spekülâsyonlara giriştiği için de borcu hızla artıyordu. Alacaklılarına borcunu ödeyebilmek için durmadan yazmaya başladı: Karısı, yazdıklarını kopya etmeye bile yetişemiyordu. Çıkarttığı gazeteler de, 2 Aralık darbesi tarafından silinip süprülünce, yeniden para kaybına uğradı. Üniversite sokağındaki güzel apartmanından çıkıp daha orta halli bir eve taşındı. Buna rağmen sürüyle hizmetçi çalıştırıyor, arabalar, atlar besliyor; düzinelerle ayakkabı ve yelek alıyordu. İcra memurları, alacaklıları hiç yakasını rahat bırakmıyorlardı. İş bildiğini sanıyor, kimsenin öğütlerini dinlemiyordu. Büyük adamların «**Hayatlar**»ını yazmak için tarih kitaplarını har vurup harman savuruyordu. Kendisinden «halk yazarı» diye sözediyorlar, «yaşlılığının değerini bilmediğini» söylüyorlardı. Gazetelerde hakaret ediyorlar, alaya alıyorlardı. Bütün bunlara karşı o, çocukça bir gururla karşı çıkıyor; başarılı olduğunu, aksiliklerin kaderin intikamı sayılacağını, bütün dünyanın ve Tanrı'nın yalnız kendisiyle uğraştığını söylüyordu. 1848 olaylarının anıları da yakasını hiç bırakmıyordu.

Fakat adı hâlâ birşeyler temsil ediyor olmalıydı ki, 1857'de Flaubert'in arkadaşları «**Madam Bovary**»yi savunması için işe karışmasını istediler; Lamartine yan çizdi. Gittikçe daha çok hayatın altında ezildiğini hissediyordu. Şiir yazmaktan vazgeçmişti. Fakat bu arada «**Bağ ve Ev**» adlı ünlü şiirini yazdı. Bu şiirde kendisini unutan, dünyada kaybolan bir ihtiyar, anılarını yâdetmektedir.

Giyim meraklısı Lamartine, artık eski ve üzerine küller dökülmüş elbiselerle dolaşıyordu. Kendisi için ulusal bir yardım kampanyasının açılmasını iste-

di. Fakat o kadar utanç duyuyordu ki, **«Ölmeyi tercih ediyorum,»** dedi. Hemen hiç dostu kalmamıştı. Akademi'de kimse kendisiyle konuşmuyor, bir köşede tek başına kalıyordu. Sık sık isteğini tekrarladığı halde, kampanya kendisine birşey getirmiyordu. Öylesine uygunsuz bir şekilde dileniyordu ki, Amerikalının biri kendisine iki yıl süreyle Amerika'da dolaşıp şehir şehir kızıl bayrak hakkındaki nutkunu tekrarlamasını teklif etti. Yaşayabilmek için topraklarından birindeki ağaçları kestirdi, ama topraklarını satmayı reddediyordu. Paris belediyesi kendisine şehrin banliyösünde güzel bir ev verdiyse de, Lamartine yine de umutsuzluğundan kurtulamadı.

Hiç durmadan politika hayatını anıyor ve ıstırap çekiyordu. Devlet adamlığının şairlikten daha üstün olduğunu savunuyor, hattâ yazı yazdığı için pişmanlık duyduğunu söylüyordu. Bu gevelemelerden başka, sadece paradan sözediyordu. 1860'da Milly'yi satmaya razı oldu. Bunun üzerine alacaklıları hemen başına üşüştüler: 17 gün içinde tam 400 tanesi eşiğini aşındırdı. Satış günü elinde bir tomar parayla yeğeni Valentine'in odasına girip, **«Milly'den kala kala bu kaldı,»** dedi ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Bir süre sonra ardaşlarından birine şöyle diyordu: **«Dostum, dünyanın en mutsuz insanını görmek ister misiniz? Bana bakın!»**

Karısı 1863'te öldü ve gizlice Valentine'le evlendi. 1867'de beyni sulanmaya başladı. Ve imparatorluk rejiminin kendisine bir maaş bağladığını görmekle biraz daha küçüldü. 1 Mayısta bir kriz geçirdi. Gittikçe daha çok içine kapandığından, âdeta dilsiz oldu. 1868'de, sayfiyede yaşamaya başladıktan sonra, sık sık yemekten sonraları kaçıyor, kendisini tarlalarda buluyorlardı. Aynı yıl öldü.

Bu korkunç yaşlılığın sebeplerinden biri de, gençliğini ve olgunluk çağını belirleyen hatalarıdır: Çocukça çılgınlıklar, şımarıklık, kibir, yakışıklı görünmek zevki, eleştirici düşünce eksikliği, ileri görüş yoksunluğu. Fakat asıl 1848'deki tutumu bu korkulu sonu hazırlayan etkendir. Bu devrede olduğu gibi görünmüştür. Kitlelerin karşısında tanınmak için uzlaştırıcı rolü oynamış, oysa iki yüzlü bir insandan başkası olamamıştır. Paraya ve eğlenceye olan düşkünlüğü, aristokratik değerlere olan merakı ve düzeni devam ettirme isteği yüzünden sağ kanadın adamı olduğu halde, Cumhuriyet'i savunarak liberal biriymiş gibi görünmek istemiştir Bu yüzden de bütün dünya kendisinden nefret etmiştir. Daha başlangıçta kendisinden çekinen tutucular, kuklaları olmayı reddettiği için onu lânetlemişlerdir. Oysa, dâvalarını paylaştığı halka karşı, tutuculara hizmet etmiş, en sonunda da «dökülen işçi kanı»na karışmıştır.

SONUÇ

YAŞLILIK, insan varoluşunun zorunlu bir sonucu değildir. Hattâ vücut gibi, Sartre'ın **«Olumsallığımızın** [1] **zorunluluğu»** dediği şeyi bile temsil etmez. Hayvanların büyük bir kısmı —su sinekleri gibi— üredikten sonra, bir soysuzlaşma devresinden geçmeden ölürler. Buna rağmen belirli sayıda yıllar geçtikten sonra, insan organizmasının bir değişime uğradığı, görgüye dayanan, evrensel bir gerçektir. Bu oluşun önüne geçilemez. Bir sürenin sonunda, bu, kişinin faaliyetlerinin azalmasını gerektirir; çok defa düşünce yetenekleri azalır ve dünyaya karşı davranışında bir değişiklik belirir.

---

(1) Bir şeyin olması da, olmaması da olma hali, zorunluluk karşıtı. (Ç.N.)

Son çağ bazan politik ya da sosyal nedenlerle değerlenmiştir. Bazı kişiler —sözgelişi eski Çin'de, kadınlar— olgunluk çağının sert şartlarına karşı, yaşlılıkta bir sığınak bulmuşlardır. Başkaları ise hayatî bir karamsarlıkla yaşlılığa sarılmışlardır: Yaşamak tutkusu insana bir felâket kaynağı gibi görünürse, buna bir yarı ölümü tercih etmek çok daha mantıklı olur. Fakat insanların çok büyük bir çoğunluğu yaşlılığı hüzün ya da isyan içinde karşılarlar. Yaşlılık, ölüm kadar tiksinti uyandırır insanoğlunda.

Ve gerçekten de, hayatın karşıtı, ölümden çok yaşlılık olmalıdır. Yaşlılık, hayatın alaylı bir benzeridir. Ölüm, hayatı bir alın yazısı haline dönüştürür; bir bakıma hayata bir boyut kazandırarak, kurtarır onu: «**Tıpkı kendisi gibi en sonunda ölümsüzlük onu da değiştirir.**» Zamanı ortadan kaldırır. Şu toprakta açılan çukura gömülen adamın son günleri, diğer günleri gibi gerçekten yoksundur; varoluşu, bölümleri de hiçlik tarafından kavranmış gibi hazır olan bir bütün olmuştur. Victor Hugo hem 30 yaşındadır, hem de asla 80 yaşına varmamıştır. Fakat 80 yaşında iken, yaşanmış şimdiki zaman, geçmişi yokediyordu. Bu üstünlük, şimdiki zamanın, eski durumunun bozulmuş şekli ya da yalanlaması oluşu halinde —yani hemen hepsi—, pek hüzün vericidir. Sönen bir hayat eski olaylar, edinilen bilgi, yerini korur: Bunların hepsi olup bitmiştir. Anılar silinince, alaylı bir gecenin karanlığında batıp giderler: Hayat çorap söküğü gibi kayar gider, ihtiyarın elinde sadece şekilsiz birtakım yün parçacıkları bırakır. Daha da beteri, içini saran kayıtsızlığın tutkularını, inançlarını, faaliyetlerini inkâr etmesidir: Sözgelişi Bay de Charlus'ün varoluşunun nedeni sayılan aristokratlık gururunu bir şapka darbesiyle yıkışı, Arina Petrovna'nın nefret ettiği oğluy-

la barışması gibi. Rousseau'nun deyimiyle, boşuna çaba harcandığını, elde edilen sonuçlara hiçbir değer verilmediğini gördükten sonra, bu kadar çalışmak niye? Michel-Angelo'nun **«kuklalar»**ından nefreti yürek parçalayıcıdır; son çağında ona eşlik edersek onunla birlikte çabalarının ne kadar boş olduğunu hüzünle anlarız. Fakat ölümünden sonra, eserinin ululuğu karşısında bu hayal kırıklığının elinden hiçbir şey gelmez. Yaşlıların hepsi de «müstafi» değildir. Aksine, pek çoğu inatçılıkları ile kendilerini gösterirler Fakat bu sefer de kişiliklerinin bir karikatürü haline gelirler. İradeleri bir çeşit 'süredurum' gücüyle, sebepsiz yere, daha doğrusu bütün sebeplere karşı, ayakta kalabilir. Belirli bir sonuca varmak için, istemekle işe başlamışlardır Şimdi de, istedikleri için istemektedirler. Genellikle yaşlılarda alışkanlıklar, otomatizm, sertleşmeler, buluşların yerini alır. Faguet'nin [1] şu sözünde doğru bir taraf vardır: **«Yaşlılık, bir insanın başkalarına ve kendisine başka türlü görünmek için oynadığı ve kötü oynadığı için komik olan sürekli bir komedidir.»**

Bilim ve tekniğin gücünün yokedemediği felâketleri serinkanlılıkla kabul etmeyi ahlâk salık verir: Ağrı, hastalık, yaşlılık. Ahlâkçıların iddiasına göre bizi küçük düşüren bu durumlara cesaretle dayanmak, bizi bir bakıma yüceltir. Yaşlı insan başka tasarıları olmadığı için, pekâlâ bu işe sarılabilir. Fakat bu, sözcükler üzerinde oyun oynamaktır. Tasarılar ancak faaliyetlerimizi ilgilendirir. Oysa yaşlılığa dayanmak, bir faaliyet değildir. Büyümek, olgunlaşmak, yaşlanmak, ölmek: Zamanın akışı bir kader, bir alın yazısıdır.

---

[1] Faguet yaşlılığa karşı öfke dolu, küçük bir deneme yazmıştır: **«Yaşlılığın Ön Emri»**.

Yaşlılığın, önceki yaşantımızın alaylı bir tekrarı olmaması için, tek bir çıkar yol vardır: Hayatımıza bir anlam veren hedefleri kovalamaya devam etmek. Sözgelişi, kişilere bağlılık, toplu yaşama, çeşitli nedenler, sosyal ya da politik, zihnî ve yaratıcı çalışmalar. Törebilimcilerin aksine, ileri yaşlarda güçlü tutkulara sahip olmayı dilemek gerekir ki, bunlar sayesinde kendi üzerimizde bir dönüş yapmıyalım. Hayat, ancak aşk, dostluk, kızgınlık, ilgi aracılığı ile, başkalarının hayatlarına değer verildiği zaman bir değer taşır. Ancak o zaman konuşacak ve birşeyler yapacak nedenler bulunabilir. Sık sık insanlara yaşlılıklarını «**hazırlamaları**»ndan söz edilir. Fakat bu hazırlık için yalnız bir kenara para biriktirmek, emekliliğini nerede geçireceğini kararlaştırmak, ne gibi '**h o b b i e s**'lerle uğraşacağını seçmek yeterli değildir. Aksi halde gün gelip çatınca, insan bir arpa boyu ilerleyemediğini görür. En iyisi yaşlılığı fazla düşünmemek, hayaller yitirilse, canlılık ateşi kaybolsa bile, yine de haklı ve amaçları olan bir insan hayatı sürdürmektir.

Yalnız bu imkânlar ancak bir avuç ayrıcalı ihtiyara tanınmıştır: Bu ayrıcalılarla diğerleri arasındaki en derin uçurum, yaşlılık çağında açılır. İki tarafı kıyaslayarak, bu kitabın başındaki soruya karşılık verilebilir: Kişilerin çöküşünde önüne geçilemez olan nedir? Toplum ne derece bundan sorumludur?

Yaşlılık çöküntüsünün başladığı yaşın, insanın ait olduğu sınıfa bağlı olduğunu gördük. Bugün 50 yaşındaki bir maden işçisi, artık bitmiş bir insandır, fakat imtiyazlılar arasında pek çokları 80'ine kadar gayet iyi bir hayat sürdürebilmektedirler. Çalışanın yıkılışı, erkenden saf dışı bırakılsa da, daha çabuklaşmaktadır. «**Fazladan**» yaşadığı yıllarda bitkin vü-

cudu hastalıkların, kötürümlüklerin kurbanı olacaktır. Oysa sağlığını korumasını becerebilmiş bir yaşlı, ölümüne kadar iyi durumunu sürdürmek imkânını sahiptir.

Toplumun sömürdüğü insanlar yaşlandıkları zaman sefalete ya da büyük bir yoksulluğa, rahatsız yerlerde yaşamaya ve yalnızlığa mahkûm olurlar. Bu da kendilerinde genel bir bitkinlik ve kuruntu duygusunun uyanmasına yolaçar. Bünyede kendisini belli eden bir sersemlik içinde batarlar; hattâ başlarına gelen akıl hastalıkları bile, çoğunlukla bu düzenin ürünüdür.

Emekli ihtiyar sağlığın ve aklının dengesini korusa bile, müthiş bir derdin, sıkıntının kurbanı olmaktan kurtulamaz. Dünya ile ilişkisi kesildiğinde, işinin dışında bir başka uğraşı edinemediği için, yeni bir şey icat edemez. Beden işçisi zaman öldürmeyi bile beceremez. Can sıkıcı işsiz-güçsüzlüğü, kendisinde kalan son fizik ve moral dengeyi de altüst edecek gevşekliğe varır.

Varoluşu sırasında karşılaştığı çöküntüler ise daha da köklüdür. Eğer emekli şimdiki hayatının anlamsızlığından umutsuzluğa kapılıyorsa bu demektir ki, varoluşunun anlamı her zaman için kendisinden çalınmıştır. Zor kanunu kadar sarsılmaz bir yasa, kendisine sadece yaşantısını tekrarlamak iznini vermiş, ispatlayacak şeyler bulmasını reddetmiştir. Mesleğinin zorunluluklarından kurtulur kurtulmaz, çevresinde kurak bir çölden başka birşey bulamayacaktır. Dünyaya hedefler, değerler, varoluş nedenleri sağlayacak bir takım tasarılara atılmasına izin verilmemiştir.

Toplumumuzun işlediği cinayet buradadır. **«Yaşlılık politikası»** bir rezalettir. Fakat insanların büyük

çoğunluğuna gençlik ve olgunluk çağlarında zorla uyguladığı usul, daha da büyük bir rezalettir. Toplum, yaşlılık çağında insanların tek ödülü olan bitkin ve sefil şartları, önceden hazırlamaktadır. Yaşlılık çöküntüsünün bu kadar erken oluşunun, hızla gelişmesinin, fizik yönden acı verici, moral yönden korkunç oluşunun sorumluluğu toplumdur, çünkü insanlar bu çağa elleri bomboş olarak girmektedirler. Sömürülen, bağımlı kılınan yaratıklar güçleri tükendiğinde ister istemez bir «süprüntü», bir «artık» haline gelmektedirler.

Bu yüzdendir ki, yaşlıların umutsuzluğunu önlemek için bulunan çarelerin hepsi bir alay gibi gelmektedir insana; çünkü bu çarelerden hiç biri, insanların varoluşlarından biri hedef oldukları sistematik sömürü ve yokedilişi düzeltecek çapta değildir. Kendilerine gereken ilgi ve yakınlık gösterilse bile, sağlıklarını iade etmek mümkün olmayacaktır. Hepsi için konforlu evler yapılsa da, hayatlarına bir anlam verebilecek olan kültürü, ilgileri, sorumlulukları yaratmaya yetmeyecektir bu. Şimdi yaşlıların şartlarını düzeltmenin boşuna bir çaba olacağını söylemek istemiyorum; fakat bütün bunlar son çağın gerçek sorununa bir çözüm yolu getirmekten uzaktır: Bir insanın son çağında da insan olarak kalabilmesi için, bir toplum nasıl olmalıdır?

Karşılığı çok basittir: İnsana daima insan muamelesi yapılarak. Faal olmayan üyelerine hazırladığı alınyazısı ile, toplum maskesini düşürmüştür: Şimdiye kadar hepsine bir mal gözüyle bakmıştır. Toplum kendisi için sadece kârın önemli olduğunu ve «hümanizma»sının sadece bir boyadan ibaret kaldığını itiraf etmiştir. XIX. yüzyılda yönetici sınıflar, proletaryayı bilerek barbarlara benzetmişti. İşçilerin

verdiği savaşlar ise, kendilerini insanlık saflarına katmıştır. Ama ancak üretici olduğu sürede. Yaşlanan işçilere ise toplum, sanki karşısındaki yabancı bir türmüş gibi sırt çevirmektedir.

İşte yine bu yüzden sorun hep hasır altı edilmektedir. Yaşlılık bütün uygarlığımızın başarısızlığını ortaya koymaktadır. Yaşlı insanın yaşama şartlarının sindirilir duruma gelmesini istiyorsak. insanı yeni baştan yapmalı, insanlar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemelidir Bir insan, hayatının sonuna bomboş eller ve yalnızlık içinde varmamalıdır. Kültür, etkisiz bir bilim olmasaydı, bir kere öğrenildikten sonra unutulmasaydı, pratik ve canlı yönü bulunsaydı, bu kültür sayesinde kişi çevresi üzerinde yıllar geçtikçe tamamlanacak ve yenilenecek bir üstünlüğe ulaşabilseydi, ömrünün her çağında faal ve yararlı bir vatandaş olarak kalırdı. Çocukluğunda bir atom haline getirilmeseydi, diğer atomlar arasında kapalı ve tek başına bırakılmasaydı. öz yaşantısı kadar gündelik ve temel bir kollektif hayata katılsaydı. hiçbir zaman 'sürgün'ün ne demek olduğunu bilmezdi. Hiçbir çağda, hiçbir ülkede bu şartlar gerçekleştirilmemiştir Kapitalist ülkelere oranla sosyalist ülkeler buna biraz daha yaklaşmış olsalar da. onlar da henüz asıl hedeften daha çok uzaktadırlar.

Belirttiğim ideal toplumda, yaşlılığın belki de hiç varolmayacağı hayal edilebilir. Bazı ayrıcalı kişilerin örneğinde olduğu gibi, yaşın gizli gizli zayıf düşürdüğü kişi, bir gün vücudunun dayanamayacağı bir hastalığa yakalanabilecektir, fakat asla küçülmeyecektir. Alçalmadan ölebilecektir Son çağ, bazı burjuva düşünürlerinin verdiği tanıtıma gerçekten uyacaktır o zaman: Hayatın, gençlik ve olgunluk çağından farklı, fakat kendine öz dengesi olan ve kişiye türlü imkânları açık bırakan bir devresi.

Biz, bundan henüz çok uzaktayız. Toplum kişiyle ancak birşeyler getirdiği sürece ilgilenmektedir Gençler de bunu biliyorlar Gençlerin sosyal hayata atıldıkları sırada duydukları kuruntu, yaşlıların aynı hayattan dışarı atıldıkları sırada duydukları endişeyle simetriktir. Bu arada günlük olaylar, sorunları maskelemeye devam ediyor. Gençler kendilerini kapıverecek olan bu makineden korkmakta, arada sırada kaldırım taşları fırlatarak kendilerini savunmayı denemektedirler. Aynı makine tarafından bitkin, çıplak bir halde fırlatılıp bir kenara atılan yaşlı insan ise, ancak gözyaşı dökecek gözlere sahiptir. İkisi arasında makine dönmekte, insanlar kurtulmayı bile hayal edemedikleri için kendilerini öğüten bu makinenin ağzına düşüvermektedirler. Yaşlıların yaşama şartlarını anladıktan sonra, insan artık daha cömert bir **«Yaşlılık politikası»** güdülmesini, emeklilik ödeneklerinin arttırılmasını, konforlu konutlar, oyalayıcı eğlenceler düzenlenmesini istemekle kanmayacaktır. Söz konusu olan bütün bir sistemdir ve istek çok daha köklü olmalıdır: Hayatı değiştirmek!

EKLER

EK I

YÜZYILLIKLAR

PEK çok özellikleri olan bir yaşlılar topluluğu üzerinde birkaç şey söylemek gerekir: Yüzyıllıklar. 1959'da Fransa'da bunlardan 600-700 kadar vardı ve çoğunluğu Bretagne'da yaşıyordu. Çoğunluğu 102 yaşından daha büyük değildi. 1920 ve 1942 yılları arasında, 104 yaşından büyük olanlar içinde hiç ölen olmamıştı. 100 yaşını aşanlar arasında kadınların sayısı erkeklere oranla daha çoktu: 1959'daki araştırmayı yöneten Doktor Delore, oranın 5 üzerine 4'ten yüksek olduğunu hesaplamıştır. Doktor Delore, 27 kişi arasında 24 kadına raslamıştır. Bunlar çeşitli mesleklerdendi. 30-40 yaşlarından beri emeklilik hayatı yaşıyor ve taşrada, çocuklarının ya da torunlarının yanında oturuyor-

lardı; birkaç tanesi de düşkünler yurdunda ya da dinlenme evlerindeydi. Kocalarını 20 ile 40 yıl önce kaybetmişlerdi. Maddî durumları çok mütevazı idi. Hepsi zayıftı: Hiçbiri, ömürlerinin hiçbir devresinde, 60 kiloyu aşmamıştı. Boğazlarına düşkündüler, ama çok yemek yemiyorlardı. Aralarından pek çoğu güçlü - kuvvetliydi. Erkekler de öyleydi: İçlerinde 99 yaşında olan biri bilardo oynuyordu. Bazılarına sarsaklık gelmişti. Zor işitiyorlardı; görme duyguları zayıflamıştı, ama, ne sağırdılar, ne de kör. Uykuları iyiydi. Okumak, yün örmek, arada sırada dolaşmakla vakit öldürüyorlardı. Akılları yerindeydi, hafızaları sağlamdı. Bağımsız, şen bir kişilikleri vardı ve şakadan hoşlanıyor, toplumsal ilişkilerden zevk alıyorlardı. Üstelik otoriterdiler ve 70 yaşındaki çocuklarına genç adam muamelesi yapıyorlardı. Arada sırada genç kuşaklardan yakınıyorlardı. Fakat yaşadıkları çağ kendilerini ilgilendiriyor, olup biten her şeyi bilmek istiyorlardı. Uzun ömürlü oluşlarında irsiyetin de rolü olduğu anlaşılıyordu. Patolojik hiçbir olayla karşılaşmamışlardı ve müzmin hiçbir rahatsızlık geçirmemişlerdi. Ölümden korkmuyor gibi görünüyorlardı. Davranışları daha az yaşlı ihtiyarlardan bütünüyle çok farklıydı. Acaba olağanüstü fizik ve moral sağlıkları olduğu için mi uzun ömürlüydüler? Yoksa bu kadar çok yaşadıkları için mi üzerlerine bir rahatlık gelmişti? Ne yazık ki araştırma bu soruya karşılık vermemektedir.

Doktor Grave E. Bird, Doğu Psikoloji Derneği'ne 20 yıl süreyle yüz yaşından yukarda 400 kişi arasında yaptığı bir araştırmanın sonuçlarını sunmuştur. Onun vardığı sonuçlar da Doktor Delore'unkilerle bağdaşmaktadır: «Bu gruptaki kişilerin çoğunluğu gelecek için planlar hazırlamakta, halk sorunları ile ilgilenmekte, gençlere özgü heyecanlılık belirtileri göstermekte, kendilerine uğraşılar bulmakta, şakadan hoş-

lanmakta, iştahları ve olağanüstü dirençleriyle dikkati çekmektedirler. Genellikle zihnî sağlık durumları kusursuz olduğundan, iyimserdirler ve hiçbir ölüm kuşkusu göstermemektedirler.»

A.B.D.'nde üzerlerinde gözlem yapılan yüzyıllıklar da aynı görüntüyü uyandırmışlardır: Hepsi faal ve mutluydular. Visher yüzü aşkın iki erkek üzerinde bir araştırma yapmıştır. Bunlar faal, sağlıklı ve mutlu görünmekteydiler. Fakat ölümlerinden sonra yapılan otopside, organlarının pek çoğunun hasta olduğu görülmüştür.

1963 yılında Küba basını, yüz yaşını aşkın birkaç yaşlı hakkında bir röportaj yayınladı. Bunlar arasında eski bir zenci köle de vardı. Bu ihtiyar özellikle dikkati çekiyordu ve bir etnolog, zencinin anılarını bandına almıştı. Adamın verdiği tarihler, yaşının iddia ettiği gibi gerçekten 104 olduğunu göstermekteydi. Hafızası —bazı çağlarda biraz bulanık olmakla beraber— kusursuz denecek kadar mükemmeldi ve bu sayede bütün hayatını anlatabilmişti. Saçlarına ak düşmüştü ve sağlık durumu da iyiydi. Konuşmasının başında biraz kuşkulu olmakla beraber, sonradan açılmış, kendisiyle konuşan gazeteciye içtenlikle karşılıklar vermeye başlamış ve herşeyi anlatmıştı. Zihinsel yetenekleri de tamamen yerindeydi. (1)

Uzak yerde yaşayan ve 100 yaşını aştıklarını ileri sürenlerin pek çoğu, hiç şüphe yok, gerçekten yüzyıllık insanlar değillerdir. Doğum tarihlerini ispatlayacak resmî bir belgeleri olmadığından, iyi niyetle kendilerine çok yüksek bir yaş yakıştırabilirler. Fakat gerçekten 100 yaşını aşmış olanlar, hemen daima olağanüstü kişilerdir.

(1) «Küba'daki Köle», Miguel Barnet, —Gallimard Yayınevi—

EK II

SOSYALİST ÜLKELERDE YAŞLI İŞÇİLERİN YAŞAMA ŞARTLARI

İŞÇİLERDEN bir pay istenen Macaristan dışında, S.S.C.B. ve diğer halk cumhuriyetlerinde Sosyal Güvenlik giderleri bütünüyle kamu kuruluşları ve sosyal örgütler tarafından karşılanırken, Fransa, Yunanistan, İtalya, Portekiz ve Türkiye ile İzlanda'da çalışan da —çalıştırırandan daha az— bir pay öder. Sosyalist ülkelerin ekonomisi planlandığı için, yaşlılık politikaları da bu plan içine alınmıştır ve özel çıkarlar tarafından aksatılmaz. Dolayısıyla bu ülkelerde yaşlı insanların kaderi, kapitalist ülkelerdekilere oranla çok

daha iyi olmalıdır. Fakat anlaşıldığına göre, yazık ki durum böyle değildir.

Edindiğim bilgilerin kaynakları çok çeşitlidir. Bir kısmı resmî raporlardır. Bazıları da özel kaynaklardan edinilmiştir. Her iki halde de gerçek değerlerini bulmak zordur. Bu bakımdan hepsini ihtiyatla karşılamanızı ihtar ediyorum.

■

RESMÎ kaynaklardan alınan bilgilere göre S.S.C.B.'nde durum şöyle belirmektedir:

Rusya'da 60 yaşından yukarda 20 milyon insan yaşamaktadır. Bu, genel nüfusun aşağı yukarı yüzde 10'u demektir. 1936 Anayasası'na konan Sosyal Güvenlik hakkı, Sovyet rejiminin kurulmasıyla birlikte tanınmıştı. Uygulaması ise zamanla genişleyip kesinleşmiştir. 1964'e kadar kolhozlarda çalışanlar bu haktan yararlanamıyordu: Ancak yardımlaşma sandıklarından yararlanabiliyorlardı. 1964'te bunlar için de özel bir sosyal kanun hazırlanmıştır. Kooperatifçiler, sanatçılar da özel bir rejimden ve öbür bütün ücretliler ise genel bir rejimden yararlanırlar. 25 yıl hizmet süresi olan 60 yaşındaki erkeklerle, 20 yıl hizmet süresi olan 55 yaşındaki kadınlara emeklilik ücreti tanınır. Ağır işlerde çalışan erkekler, 20 yıl hizmetten sonra 50 yaşında, kadınlar da 15 yıl hizmetten sonra 45 yaşında emekli olurlar. Hizmet sürelerini 10 yıl aşanların emeklilik ücretlerindeki artışlar hesaplanmıştır. Devletin ödediği emeklilik ücretleri için 1955'te bütçede 2 milyar 900 milyon ruble ayrılmışken, bu rakam 1956'da arttırılmış, 1965'te ise 10 milyar 500 milyon rubleye yükseltilmiştir.

Çalışanın ücreti ne kadar düşükse, emeklilik üc-

retini hesaplamak için uygulanan katsayı da o kadar yüksektir: Ayda 35 rubleye kadar olan ücret için, emekli işçi yüzde yüz oranında emeklilik ücreti alır; 100 rubleden yukarı ücretliler ise ancak yarısı oranında emeklilik ücretine hak kazanırlar. En yüksek emeklilik ücreti 120 ruble olarak tespit edilmiştir. Emekli işçiler aylık 100 ruble ücret alınması şartıyla çalışmaya devam edebilirler; bunların çalışmaları Sosyal Güvenlik Komisyonları tarafından kontrol edilir: Emeklilerin yüzde 2'si çalışmaktadır. (Bunlara kolhozcular da dahildir).

Şehirlerde bile yaşlı ana - babaların çocukları ile birlikte oturması, Rusya'da bir gelenektir. Konut sıkıntısı yüzünden bütün sosyalist ülkelerde bu çözümyolu teşvik edilmektedir. Aynı ülkelerde çalışan kadınların oranı çok yüksektir. Kadınlar, erkelerden daha erken emekli olurlar ve böylece emekli büyükannenin, evde çalışan annenin yerini alması sağlanır. Bu çözüm yolunun sakıncalarını söylemiştim. Annenin görevlerini yüklenen bir büyükanne, bundan pek bir şey sağlayamaz; otoritesi belirsiz bir yardımcıdan ibarettir. Sözgelişi, genç karı - koca uzak bir yere atanacak olsalar, ihtiyarcık peşlerinden gidemeyeceği için, çocuklardan ayrı kalır. Fakat hiç olmazsa yaşlılar son günlerini yalnızlık içinde geçirmezler.

Zaten S.S.C.B.'nde ihtiyarlar kendi kendilerine de yaşayabilirler: Klâsik konutlarda ve yuvalarda kalılar. Son yıllarda yaşlıların önemli bir kısmı özel yapılarda, alt katlara yerleştirilmiştir. Genellikle şehrin içinde çeşitli emekli yuvaları bulunmaktadır. Bunların çoğunda konfor pek iyi değildir, fakat kalanlara çeşitli kültürel ve oyalayıcı uğraşılar sağlanır. Aileleleri ve toplum tarafından bizdekine oranla daha az terkedilmiş durumdadırlar.

Rusya'da vatandaşın politik ve sosyal hayata katılışı çok daha dar olduğundan, yaşlılar kendilerini bir kenara atılmış gibi hissetmezler, faaliyetlerini ya Parti içinde, ya mahallede, evde, vb. yerlerde sürdürürler.

Ülkedeki genel hayat seviyesi, Fransa'ya oranla daha düşüktür. Fakat emekli işçinin aldığı ücret, bizdekinin önceden aldığı ücretten çok uzaktadır; bizdeki maddî durumları bozuk olanlara göre, çok daha düşük bir hayat seviyesi vardır.

Bu tablo biraz fazla iyimserdir. Unutmamak gerekir ki S.S.C.B.'nde ve diğer sosyalist ülkelerin çoğunda resmî ücretler, çalışanların gerçek gelir kaynaklarının aşağı yukarı yüzde 60'ını meydana getirir. Emeklilik ödenekleri işte bu toplam üzerine hesaplanır. Emeklilerin gerçek yaşama şartlarını bilmek için, yaşlıların bütçelerini denkleştirmek amacıyla giriştikleri türlü kombinezonların varolup olmadığını öğrenmek gerekir. Aksi halde hayat seviyelerinde önemli bir düşme görülür.

■

MACARİSTAN'DAN aşağıdaki raporu aldım.

Dünyanın her tarafında olduğu gibi, Macaristan'da da yaşlılık hem kişileri, hem de toplumun bütününü ilgilendiren dokunaklı sorunlar meydana getirmektedir.

Son 25 yıl içinde ülkenin nüfus çizgisi, halkın yaşlandığını göstermektedir. Bunun nedeni, nüfusun artışı ve ortalama ömrün uzamasıdır.

1950'lerin ilk yıllarında görülen doğum artışından sonra, bu alanda net bir gerileme görülmüştü. 1954'te doğum oranı yüzde 23'e ulaşmışken, 1962'de yüzde

12,9'a kadar düşmüştü. Son üç yıl içinde bu düşüş çizgisi, bir çıkış çizgisi tarafından ortadan kaldırılmış, 1968'de yüzde 15'e ulaşmıştır. Yine de önceki uzun devre halkın yaşlanmasına sebep olmuştur.

Son 25 yıl içinde alınan sosyal, ekonomik, sıhhî ve kültürel tedbirler yüzünden de, Macar halkında bir yaşlanma görülmüştür. Çünkü bütün bu tedbirler, ortalama insan ömrünün uzamasına yolaçmıştır. Gerçekten de 1941 yılında Macaristan'da erkekler arasında ortalama yaş 54,9, kadınlarda ise 58,2 idi. Bugün ise bu ortalama erkeklerde 67, kadınlarda ise 71,8'e ulaşmıştır. Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana 60 ve daha yukarı yaştakilerin sayısı ve oranı önemli şekilde artmıştır. 1941'de 60 ve daha yukarı yaşta 997.400 kişi varken ve bu genel nüfusun yüzde 10,7'sini meydana getirirken, 1949'da bu rakamlar 1.073.000 ve yüzde 11,6'ya, 1960'ta 1.372.700 ve yüzde 13,8'e, 1968'de de 1.685.000 ve yüzde 16,4'e yükselmiştir.

İstatistik Merkezi'nin tahminlerine göre; 1975'te 60 ve daha yukarı yaştakilerin oranı yüzde 18,5'e yükselecektir. Doğum oranı artsa bile, her geçen yıl ortalama yaş da yükseleceğinden, halkın yaşlanması da devam edecektir.

Macaristan'da yaşlıların belli başlı üç sorunu, varoluş yetenekleri, hastalık ve yalnızlıktır. Sosyalist devlet bir yandan sosyal vergilendirmenin, diğer yandan da sosyal politikasının uygulanmasının sonucu olarak, yaşlıların sorunlarının çözülmesine büyük çapta yardımcı olmaktadır.

Bugün Macar halkının yüzde 97'si —yani hemen hemen hepsi— Sosyal Güvenlik'ten yararlanmaktadır. Fakat yüzde 97 diye ifade edilen bu istatistik rakamı iki bakımdan açıklama gerektirmektedir. Önce,

nüfus artışı bakımından: Gerçekten de sosyal güvenlikten yararlananların oranı 1938'de yüzde 31, 1950'de yüzde 47, 1960'ta yüzde 85 oranında artmıştır. İkincisi de, sosyal güvenlikten yararlanamayan yüzde 3'ler konusudur. Bunlar genellikle önceden serbest meslek sahibi olup emekliliklerini düşünmeyen yaşlılardır. Bunlar bugün de emekli ödeneği almadıkları halde, hastalık ve ihtiyaç halinde bazı sosyal haklardan, ücretsiz sağlık hizmetlerinden, ücretsiz ilâç ve hastaneden yararlanabilmektedirler. Dolayısıyla Macaristan'da yaşlılık, sosyalist toplumun yardımı perspektifi içine alınmıştır.

Varoluş yeteneklerine gelince: Yaşlıların büyük çoğunluğu için bu da, ödenek ve emekliliklerin türdeş kanunu denen bir yasayla sağlanmıştır. Yaşlıların tümünün dörtte birinden biraz daha azı bundan yararlanamamaktadır, çünkü buna hak kazanamamışlardır. Fakat kendilerine bakacak ailelerinin durumu iyi değilse, yine de devletten bir ödenek alırlar.

Bugün ücretli kadın işçiler için emeklilik yaşı 55, erkekler için de 60'tır. Tarım kooperatiflerinde ise bu yaş, kadınlar için 60, erkekler için de 65'tir. Yirmi beş yıl süreyle sağlığa zararlı işlerde çalışan erkekler ve 20 yıl aynı işlerde çalışan kadınlar ise 5 yıl daha önce emeklilik ödeneğine hak kazanmaktadırlar. Emeklilik ücretleri kanunu zaten sağlığa aykırı işleri ayrıntılı olarak belirtmiştir: Bunların kategorileri arasında farklar gözetilmiş, sözgelişi 15 yıl süreyle atmosfer basıncının birim altında olduğu yerlerde çalışanlara özel avantajlar sağlanmıştır.

Emeklilik maaşının hesaplanmasında, hizmet yılları sayısı ile alınan ücretlerin ortalaması esas alınmaktadır. Tam maaş emeklilik ödeneği alabilmek için, 1969'da 24 yıl süreyle çalışmış olmak gerekmekteydi; 1970'ten itibaren hizmet süresi 25 yıla çıkacaktı.

Hizmet süreleri on yıl olanlar ise (yani, tam maaş almak için gereken süreden eksik çalışanlar), maaşlarının ancak belirli bir oranını almaktadırlar.

Macaristan'da uygulanan emeklilik sisteminin dünyadaki örnekleri arasında en gelişmiş olanlarından biri sayıldığı halde, bu sistemin bile çözülmesi gereken sorunları olduğu bilinmektedir. Sözgelişi, geçmişte hak kazanılan emeklilik ödeneklerinin toplamı ile yeni hak kazanılanlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Hem de eski ödeneklere birçok defa zam yapıldığı halde, durum budur.

İlgililer bu tür sorunları çözmek için çaba göstermektedirler. Hükümet yetkilileri ile Sendikalar Merkez Konseyi arasında yapılan görüşmelerde, 1969'daki fiat artışlarının emeklilik maaşlarının gerçek değerlerini düşürdüğü sözkonusu edilmiştir. Bunun üzerine sendika temsilcileri hükûmetten emeklilerin alış güçlerini koruyacak tedbirlerin alınmasını istemişlerdir. Yeni çıkarılan kanunlar, ilgili resmî makamların aldıkları tedbirler, en son olarak da kuruluşların girişiği teşebbüsler, yaşlıların çıkarlarını ve ihtiyaçlarını geniş çapta dikkate almaktadır.

Yaşlıların bir diğer büyük sorunu da, hastalıklardır; hastaların bakımı ve çalışanların hastalıklardan korunması, Macar Halk Sağlığı Örgütü tarafından sağlanır, ki bu örgütün bilimsel değeri Macaristan dışında bile çok iyi bilinmektedir. Macaristan'da herkes Sosyal Güvenlik Örgütü'nün tıbbî yardımlarından yararlanabilir ve sigortalıların aile mensupları da aynı şekilde yardımlardan faydalanırlar. Düşkün yaşlılar için de durum farksızdır. Bu yardımlar, ücretsiz tıbbî bakım, hastaneye yatırılma ve her çeşit cerrahî müdaheleyi kapsamaktadır. İlâçlar için de pek ufak bir ücret ödemek yeterlidir. Aynı şekilde pansumanlar, şi-

falı sular, takma diş, felçli sandalyesi ve işitme cihazları da çok ucuza sağlanmaktadır. Her ne kadar istatistiklerde ücretsiz tıbbî yardımdan yararlananların yaşları belirtilmemişse de, yaşlıların ihtiyaçlarının da karşılandığı sonucu çıkartılabilir.

1969 yılı sonunda yayınlanan istatistiklere göre Macaristan'da 21.865 doktor bulunmaktadır Yani, her 10.000 kişiye 21,3 doktor düşmektedir. Bölge sağlık merkezlerinin sayısı ise 3.549'dur; dolayısıyla her 2.895 vatandaş uzman olmayan bir doktorun bakımından yararlanabilmektedir. Hastane, sanatoryum ve banyolardaki yatakların sayısı ise 82.465'tir. Yani her 10.000 kişiye 80,3 yatak düşmektedir. Hastanelerdeki her 100 yatağa yaklaşık olarak 10 doktor, 36 hemşire, hastabakıcı ya da diğer sağlık görevlisi düşmektedir. Yaşlılarla ilgili olarak ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, 1952'den beri bütün ülkede kanser teşhisi örgütlenmiştir. Böylece düzenlenen şebeke sayesinde 1968 yılında 60 kanser araştırma merkezinde koruyucu 510.000 muayene yapılmıştır. Buna uygun olarak yaşlıların ilâç tüketimi 1968 yılında 3 milyar 488 milyon florine yükselmiştir.

Tıbbî bakımla ilgili bu bölümde yaşlılık konusunda yapılanların da üzerine eğilmek gerekir. Gerçekten de yaşlılık hali, yaşlıların özellikle başlarına gelen hastalıklar üzerinde araştırmalar yapan ve son zamanlarda önemli ilerlemeler kaydeden uzmanların çalışmaları da başarılı olmuştur. Bu konuda çalışan bir grup genç doktor, Macar Bilimler Akademisi Jerontoloji Komisyonu'nun himayesinde faaliyet göstermektedir. Budapeşte'de geçenlerde **«Jerontolojik Araştırmalar Enstitüsü»** adı altında bir örgüt de çalışmalara başlamıştır. Macarların imal ettiği **«Gerovit»** adlı vitamin bakımından zengin bir ilâç, temel meta-

bolizmayı güçlendirmekte, kan dolaşımını hızlandırmaktadır. Bu ilâç yabancı ülkelerde de çok rağbet görmüştür.

Üçüncü soruna, yani yaşlıların yalnızlığına gelince, aşağıdaki istatistikler de bu durumu yansıtmaktadır. Yaşlıların dörtte üçünden biraz fazlası aile çerçevesi içinde yaşamaktadır; aralarından yüzde 33,9'u eşleriyle, yüzde 7,9'u eşleri ya da çocuklarıyla, yüzde 5,5'i çocukları ya da bunların çocukları ile, yüzde 7,5'i yalnız çocukları ile, sadece yüzde 11,8'i çocukları ve bunların aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Ayrıca yüzde 1'i torunlarıyla, yüzde 6'sı başka akrabaları ile, yüzde 2'si de başka tanıdıkları ile birlikte oturmaktadırlar. Fakat altmış yaşından yukarda her 4 yaşlı insandan biri tek başınadır ve hiç bir aile yardımı bekleyecek durumda değildir. Tek başına kalan bu insanların büyük çoğunluğu, hiç çocuk sahibi olamadıkları için bu duruma düşmüşlerdir. Bir kısmı da (Bunlar azınlıktadır) çocuklarının bencilliği ya da hatır bilmemeleri yüzünden hayatta yalnız kalmışlardır. Emeklilerin bazıları da çocukları yabancı ülkelere göç ettikleri için yalnızlığa mahkûm olmuşlardır. Dolayısıyla tek başlarına kalmış ihtiyarların sayısı yaklaşık olarak 400.000 olarak tahmin edilebilir. Bunların yalnızlığını gidermek de, toplumun görevleri arasına girmiştir.

Gerçekten de toplum bu duruma bir çare bulabilmek için çaba göstermektedir. Bugün, Macaristan'da —Devletin, mahallî konseylerin ya da kilisenin yönetiminde— 242 kimsesizler yuvası vardır ki, buralarda 25.520 ihtiyar barınmaktadır. Bu yuvalarda kalanlar, konut, beslenme ve diğer masrafların ancak üçte birine katılmaktadırlar. Fakat ilgililer bu oranı arttırmak niyetindedirler. Ama tabiî durumları elverişli olan

yaşlılar için. Gerçekten de eskiden kimsesizler yurduna geçimlerini sağlayanlar yatarken, şimdi ancak hayatta tek başlarına kalan yaşlılar buralara girmektedirler.

Bu yuvaların çoğu amaçlarına uygun bir seviyededir, konut, beslenme ve bakım oldukça iyidir.

Macaristan'da uygulanan bir diğer sistem de, yaşlıların yalnızlık sorununu çözecek nitelikte görünmektedir Bu sisteme göre geniş konutları olan yaşlılar, konut sıkıntısı çeken genç evli çiftlerle bir kontrat imzalamaktadırlar. Bu kontratın şartlarına göre, genç çift evde bulunan yaşlı ya da yaşlıların bakımı ile ilgilenmekte, buna karşılık evin bir bölümünde kalmakta, ayrıca evdeki yaşlıların ölümünden sonra da buraya kesinlikle kiracı olarak yerleşebilmektedir. Yaşlıların çıkarlarını korumak ve sömürülmelerini önlemek için Macar hükûmeti mahallî konseylere kontratın imzalanmasından önceki durumu incelemeleri, sonraki durumu da sık sık kontrol etmeleri için yetki vermiştir.

Bütün bunlara rağmen sosyalist bir ülkede bile yaşlıların yalnızlık sorununu çözümlemek kolay bir iş değildir. Sözgelişi maddî ya da hissî nedenlerle, isteyerek tek başına yaşayan yaşlılar da vardır. Mutlu anılardan başka birşey bırakmayan bir evlilikten sonra, yeni bir birleşmeye karşı olanlar ve rahat durumları ile konutlarını ille de korumak isteyenler de bulunmaktadır

Her şeye rağmen devlet ve toplum yaşlılara destek olmak için çaba göstermektedir. Birçok yerde Vatansever Halk Cephesi ve Macar Kadınları Ulusal Konseyi yaşlıların günlerini gönüllerinin dilediği gibi geçirecekleri kulüpler ve yuvalar kurmuşlardır. Sayıları 200 ile 7.000 arasında değişen kadınlı - erkekli yaşlılar, buralarda kendilerine sağlanan pek çok üc-

retsiz şeyden yararlanabilmektedirler. Ayrıca şimdi bir de sosyal yardım şebekesi kurulmaktadır ve bunun mensupları yaşlıları evlerinde ziyaret ederek gereken bakımı kendilerine gösterecektir. Yaşlıların sinemaya ya da maçlara gidebilmek için abone biletlerine sahip olduklarını ve gerek taşra şehirlerinde, gerekse Budapeşte'de tramvay ve otobüse ücretsiz binebilmek için paso taşıdıklarını da belirtelim.

■

ROMANYA'DA son dünya savaşından önce hiçbir sosyal güvenlik sistemi yoktu. Savaştan sonra kurulan sistem üzerine Bükreşli bir doktordan aşağıdaki raporu aldım. Bunu okuyucularıma kaydı ihtiyatla aktarıyorum:

Sorun iki zıt görünüşte ele alınmalıdır: 1) «Sosyaller» adı verilen yatılılar, ki bunlar bir devlet kuruluşunda belirtilen süre içinde çalışmadıkları için aslında yatılı olmaya hak kazanmamış olanlardır; 2) Devlet emeklileri.

Birinci grup:

Bunların varoluşları için gereken imkânların en azı sağlanır. Aşağı yukarı 300 ley kadar bir «Yaşlılık ödeneği» alırlar. Bunun çok düşük bir ödenek olduğu ortadadır (hemen hemen bir çift ayakkabı fiatı). Buna karşılık yetenekleri olanların başka işler yapmalarına izin verilir. Fakat çalışmaya başlayanların «Yaşlılık ödenekleri» derhal kesilir. Ne var ki emeklilik için gereken 25 iş yılını doldurmaları bu sayede mümkün olabilir. Ama bu olağanüstü bir durumdur. İhtiyar bir işçinin kanunî emeklilik yaşından sonra 25 yıl daha çalışmayı ümit edebilmesi pek enderdir. Bu

ödenek, hak kazanıldığı takdirde, alınan son maaş üzerinden hesap edilir.

Bu gruba 23 Ağustos 1944'ten önce ücretli olarak çalıştıklarını resmî belgelerle ispatlayamayanlar dahildir. Yani, küçüklü büyüklü tüccarlar, devlet hastanelerinde görev almadan özel muayenehanelerinde çalışan doktorlar, atölye sahibi olan zanaatkârlar.

Bütün bu meslek sahipleri insanları sömürücü faaliyetlerde bulundukları gerekçesiyle maddî ve sosyal yönden pek kısıntılı bir hayata mahkûm edilmişlerdir.

İkinci grup:

Tarım sektöründeki ödenekler: Bundan üç yıl önce, kollektifleştirme politikasının başarısını gören Devlet, gelirlerini hastalık, çalışamama, yaşlılık nedenleriyle kazanarak sağlamaktan yoksun kalan köylüleri de emekliye ayırmaya karar vermişti. Bunların hepsi artık ayda 40 ley emeklilik ödeneği almaktadırlar. Fakat Romanya'da bir ekmeğin fiatı, yapıldığı unun kalitesine göre 2 - 3 ley, bir litre zeytinyağının fiatı da 12 leydir.

Emekli köylüler ücretsiz sağlık hizmetlerinden ve ücretsiz hastaneye yatma imkânından da yoksundurlar

Genellikle açılan yeni işlere gençler getirildiği için, emeklilik çağından sonra yaşlı insanların iş bulma imkânları da pek kısıtlıdır. Aynı durum, emeklilik çağı gelen ve hâlâ çalışmakta olanlar için de sözkonusudur. Böylelerinin sağlık durumları çalışmalarına yeterli olsa bile, sırada bekleyen gençler varsa, görev hemen onlara devredilmektedir. Bu kural aynı şekilde işçilere, aydınlara ve hattâ bilim adamlarına da uygulanmaktadır.

Buna karşılık yaşlıların sosyal hayata katkıları son derece yaygındır. Parti üyeleri, Parti örgütü içinde görevlerine devam edebilmekte, bazı propaganda işlerinde, hattâ kontrol vazifelerinde kendilerinden yararlanılmaktadır.

Partiye üye olmayanların da sosyal niteliği olan görevlerde kullanıldığı görülmektedir. Bazı yaşlılar ise «İhtiyar Yuvaları»na kabul edilmekte, burada ücretsiz konut, yiyecek ve sağlık hizmetleri bulmaktadırlar. Bu yurtlara kabul edilme şartları, ihtiyarın aile durumuna ve fizik yapısına bağlıdır. Yapılan seçmede, yatak sayısının azlığı, kabul edilenlerin sayısını çok kısıtlamaktadır. Bu arada politik nedenler de rol oynamaktadır. «**Torpilliler**» hiç eksik değildir. Ünlü kadın doktor Aslan'ın yönettiği enstitüde kalanlar da, son derece ayrıcalı bir sınıf meydana getirmektedirler

Ahlâk bakımından yaşlılar sorunu daha da naziktir. Sosyal devrim dersleri, oluş halindeki bir toplumun savaş ve eylem organları, kuşaklar arasındaki ilişkilerin üzerinde çok ciddî tesirler yaratmaktadır Bu yüzden yaşlılara şüpheci bir gözle bakılmakta, ülkede gerçekleştirilen devrime ayak uyduramayacak kişiler gözüyle görülmektedirler.

Devlet emeklileri:

Bunlar bir devlet kuruluşunda **25** yıl hizmetleri olduğu için emeklilik çağları gelince çok daha iyi şartlar bulabilmektedirler. Kendilerine bağlanan emeklilik maaşı, çok defa son aldıkları maaşa pek yakın olmaktadır.

Fakat asıl iyi durumda olan gruplar, politik kadrolarda görev alanlardır: Sözgelişi güvenlik örgütle-

rinde ve orduda çalışanlar. Bunlar ayrıca diğerlerine oranla çok daha çabuk emekliliğe hak kazanmaktadırlar (erkekler 60, kadınlar ise 55 yaşında) Bir yandan çok yüksek olan emeklilik ödeneklerini alırlarken, ayrıca başka işler de bulabilmekte ve emeklilik ödenekleri ile yeni maaşlarını bir araya getirebilmektedirler

■

ÇEKOSLOVAKYA'da halk yaşlanmıştır Bundan 30 yıl önce nüfusun sadece yüzde 10'u 60 yaşından yukardaydı. Bugün ise bu oran yüzde 17'ye yükselmiştir. Buna karşılık çalışan nüfus azalmıştır. Çünkü öğrenim süresi uzatılmıştır. Emeklilik çağı olarak erkeklerde 60 yaş kabul edilmiştir ve 25 yıl hizmet görmek gerekmektedir Hizmet süresi daha fazla ise emeklilik ödeneği de artmaktadır. Bu ödenek son beş yıl ile on yılın ücretlerinin ortalamasının yüzde 50'si kadardır. Çalışanın 35 yıl hizmet süresi varsa, bu oran yüzde 75'e kadar çıkmaktadır. Kadınlarda ise emeklilik yaşı, eğer çocukları yoksa, 57'dir. İki çocuklularda 53, bir çocuklularda da 55'tir. Üç ve daha yukarı olanlar ise 52 yaşında emekli olmaktadırlar. Madenciler, pilotlar, tehlikeli mesleklerde çalışanlar 55 yaşına geldikleri zaman emekliliklerini isteyebilmektedirler Bütün mesleklerde, imkânları olanlar faaliyetlerini devam ettirebilmektedirler Fakat bu durumda kendilerine emeklilik ücretinin ancak yarısı ödenmektedir (Bu da ücretle birleşmektedir) Kalifiye el emeği yeterli olmadığından, Devlet bazı işçilerin emekliliklerini geri bırakmaları için kendilerini desteklemektedir. Aydınlar ve yönetici kadrolar arasında ise kalifiye eleman çok değildir. Çünkü büyük bir kısmı, olgunluk çağlarında bile öğrenimlerine devam etmektedirler. Daha sonra da uzun bir süre hizmet görmeye devam edebilmektedir-

ler. Bu gruba mensup yaşlılar bir bakıma talihli sayılabilirler, çünkü kendilerine uzun bir süre ihtiyaç duyulmaktadır.

Kalifiye olmayan beden işçileri için durum daha başkadır: Bunların fizik yetenekleri, yaşlandıkça azalmakta, emekliliklerini geç isteyecek olurlarsa, ücret tabanları düşmektedir. Ayrıca iş kendilerini pek sarmadığı ve yoruldukları için, biran önce dinlenmeye çekilmeyi tercih etmektedirler. Özellikle kadınlar: Bunlar da torunları ile ilgilenmeyi daha çekici görmektedirler. Serbest meslek sahibi erkekler arasında, genellikle emekliye ayrıldıktan sonra hoşlarına giden bir işle uğraşanlar vardır ve bundan gerçekten büyük yararlar sağlayabilmektedirler.

Hastanelere kabul edilen yaşlıların yüzde 70'inin kendileriyle ilgilenecek kimseleri yoktur. Bunlar hastalıklarını atlatıp ayağa kalktıktan sonra, kimse gelip kendilerini almamaktadır. Çekoslovakya'daki hasta yatağı sayısı, Avrupa'daki ülkeler arasında en yükseği olduğu halde, yine de yetersizdir.

Konut sıkıntısı ise herkes için büyük bir derttir: Genç evliler anne - babalarının yanında kalmakta, hattâ bazan iki tarafın aileleri de aynı evde barınmaktadırlar. Aynı çatı altında üç kuşağın bir arada yaşadığı bile görülmektedir ki, bunun sonuçları her zaman için mutlu olmamaktadır.

Bakım, sağlık, yardım hizmetleri aksaktır. Yaşlılar hastalandıkları zaman çocukları da kendileriyle ilgilenmezse, bunlara bakacak kimse bulunmamaktadır.

Olgun insanların kanıksadıkları bu duruma başkaldıranlar, gençler olmuştur. «**Yeni yol**»un başlangıcı olan 1968'den itibaren ihtiyarların başbaşa bırakıldıkları korkulu duruma karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir. O zamana kadar ihmal edilen bölgesel

örgütler geliştirilmektedir. Yaşlılarla şimdi daha çok uğraşılmaktadır. Yemeklerini yiyebilecekleri büyük yemekhaneler açılmıştır. İhtiyarlara eğlenceler düzenleyen kulüpler kurulmuştur. Tiyatro ve sinemalarda yaşlılar için indirimli seanslar düzenlenmektedir Gençlerin başkaldırısı sayesinde toplum sorunun önemini kavramış ve çözümleme yollarını araştırmaya başlamıştır.

■

YUGOSLAVYA'nın durumu çok ilginçtir, çünkü bu ülke 1960'tan beri kâra gittikçe daha önem veren bir ekonomik sisteme kaymaktadır. Bunun elbetteki yaşlıların durumu üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.

Yugoslav toplumunun yaşlılık sorunu üzerinde aşırı bir bilinçliliği vardır. Konu, enine boyuna tartışılmış, ihtiyarların korunması için tedbirler alınmıştır. 1 Ocak 1965'e kadar tam maaşla emekli olabilmek için erkeklerin 55 yaşında olmaları ve 35 yıllık hizmetleri bulunmaları gerekiyordu. Kadınlar için de emeklilik yaşı 50, hizmet süresi de 30 yıldır. Kanun kendilerine ücretlerinin ancak yüzde 72'sini emeklilik ödeneği olarak vermeyi kabul etmektedir. «Partizanlar» için (1) savaşta geçen yıllar çift olarak hesaplanmaktadır. 1941'den itibaren savaşa katılanlar, son aldıkları ücret kadar emeklilik ödeneğine hak kazanmaktadırlar. Emeklilik ödenekleri yelpazesi biraz geniş tutulmuştur, çünkü resmen açıklanan ücretler de o derece dardır. Devletin yaşlılar konusunda omuzlarına aldığı yük pek ağırdır. Savaş yıllarında sağlık durumları bozulan insanların sayısı pek

(1) İkinci Dünya Savaşı'nda Tito ile beraber Almanlara karşı savaşan Komünist gerillalara verilen ad. (Ç.N.)

yüksek olduğundan, bugün ülkede 4 milyon ücretliye karşılık, bir milyon emekli bulunmaktadır. Çalışanlar da devletle beraber emeklilik ödeneklerine katkıda bulunmaktadırlar. Toplanan para sandıklarda saklanmamakta, yatırımlara aktarılmaktadır: Fabrikalara, inşaatlara, vb.

1960'tan bu yana Yugoslav ekonomisi dünya ekonomisine bağlı olarak fiatlarını kapitalist ülkelerin fiatlarına göre ayarlamaktadır; üretimini de dünya piyasasına uydurmaya çaba göstermektedir. Yani, «gereksiz» masrafları kısmaya çalışmaktadır. Özellikle çalışacak durumda olmayanlara ödenen paraları kısmak istemektedir. Emeklilik yaşı yükseltilmiştir: Erkekler için 60 yaş (40 yıl hizmet süresiyle) ve kadınlar için de 55 yaş (35 yıl hizmet süresiyle). Emeklilik ödenekleri prensipte ücretlerin yüzde 85'i oranına yükseltilmiştir. Fakat bunun yüzde 59'a indirildiği bölgeler de vardır.

Bu konuda kuşaklar arasında bir savaş verilmektedir. Yaşlılar bugün ülkenin ulaştığı refah seviyesine, kendilerinin katkıda bulunduklarını ileri sürmektedirler. Bundan onlar da yararlanmak istemektedirler. Bu, ödenmesi gereken bir borçtur görüşünü savunmaktadırlar. Dünyanın kendilerinden başka herkes için daha yaşamaya değer bir dünya oluşunu haksızlık olarak nitelemektedirler. Yalnız maddî yönden değil, politik bakımdan da gündelik hayata katkıda bulunmayı istemektedirler. Kanunları uygulayan yönetimde temsil edilmektedirler, ama kanunları yapan Meclislerde de temsil edilmek görüşündedirler. Mahallî bütçeler ve sosyal sorunlarla ilgilenen mahallî meclislerde de temsil edilmek niyetindedirler. Cumhuriyetlere göre yaşlılık sorunu çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır: Tarıma dayanan cumhuriyetlerde 'pederşahî' uygarlık devam etmektedir. Erkek kadı-

na, ihtiyar gence hükmetmektedir. Çeşitli kuşaklar aynı çatı altında yaşamaktadır. Slovenya'da, Hırvatistan'da konut sorunu da kendisini hissettirmektedir Belgrat'ta yaşlıların durumu daha da kötüdür. Bir ya da iki odalı, çok sayıda apartman inşa edilmekte ise de. yaşlıların bunlardan yararlanmaları çok zor olmaktadır

Bununla beraber yaşlıların durumunun maddî yönden tatmin edici olduğu ileri sürülmektedir Fakat herhalde moral ve psikolojik yönden değil. Çoğu savaş, hapishane ve temerküz kamplarında kaldıkları için, bunun acısını çekmektedir Toplum tarafından kabul edilmemekte, aksine itilmektedirler. Yaşlı partizanlar sorunu da pek kötü çözümlenmiştir. Bunlar arasında 500.000 kadar eski subay da bulunmaktadır. Yüzde sekseni kasabalıydı. Direniş hareketine katıldıkları için öğrenim yapmak, bir sanat öğrenmek imkânına kavuşamamışlardır. Kendilerinden yönetimde yararlanılmış, fakat şimdi yeni yetişen ve kalifiye bir yeni kuşak yerlerini almış, diğerlerine kimsenin ihtiyacı kalmamıştır Bu nedenle hepsi de kırgın ve öfkelidir Bana 48 yaşında bir albaydan sözettiler. 1941'den itibaren partizanların safında çarpışmış, 4 çocuk sahibi; şimdi ise, müdürü eski bir kralcı olan fabrikada kapıcılık yapıyor: Her gün müdürünü saygıyla selâmlamak zorunda. Bu tür insanlar, tabiî, sos yalizmin düşmanı oluyorlar Hattâ daha az aşırı durumlarda bile yine bir takım sürtüşmeler görülüyor Parti her şeydir kişi ise bir hiç. Çoğu parti disiplinine boyun eğmeyi reddetmişlerdir. Bunlar bir hiç olup çıkmışlardır. Olanca yaşama nedenlerini yitirmişlerdir.

EK III

YAŞLI İNSANLARIN CİNSEL HAYATI ÜZERİNE BAZI İSTATİSTİK VERİLER

KINSEY raporuna göre erkekte cinsel faaliyet 16 yaş civarında başlamaktadır. Gençlik çağında bekârlar için cinsel birleşme sayısı haftada 2 - 3, evliler için de 4 - 8 arasındadır. Her iki grup için de 50 yaşına kadar bu işin ortalaması 1,8'e düşer. 60 yaşına kadar 1,3'e, 70 yaşına kadar da 0,9'a. Kinsey 60'ını aşkın 87 beyaz, 39 da zenci erkek üzerinde araştırma yapmıştır. 65 yaşında haftalık boşalma ortalaması 1, 75 yaşında 0,3, seksenliklerde ise 0,1'den de aşağıdadır. Araştırmaya katılan erkeklerden yüzde 6'sı cinsel faaliyete tamamen son vermişti; 70 yaşındakilerin ise yüzde 30'u aynı durumdaydı ve yaş büyüdükçe, oran da artıyordu. Ama bazı istisnalar da vardır. 70 yaşında bir beyaz erkek haftada en az 7 defa boşalıyordu. 88 yaşındaki bir zenci de haftada 1 ile 4 defa 90 yaşındaki karısıyla yatıyordu. Beyaz erkeklerin yüzde 25'i, 70'ini aşınca iktidarsız kalıyordu; 75 yaşında ise bu oran yüzde 50'ye yükseliyordu. 71 ve 86 yaşları arasında kendi kendilerini tatmin eden ihtiyarlar da vardı.

Kinsey'den sonra daha ufak çapta başka araştırmalar da yapılmıştır. 1959 yılında «Sexology» dergisi,

«Kim kimdir?»e kayıtlı 6.000 kişi arasında bir araştırma yapmıştır. Hepsi de 65 yaşından büyük 800 kişi sorulara karşılık vermeyi kabul etmiştir. Evli erkeklerin yüzde 70'inin düzenli bir cinsel hayatı vardı. Ortalama ayda 4 defa cinsel birleşmede bulunuyorlardı. 75 ile 92 yaşları arasındaki 104 kişilik grupta bile yarısı normal boşaldıklarını ileri sürmüşlerdi; altısı ayda 8 kereden çok cinsel münasebette bulunduklarını açıklamışlardı. Dörtte biri ise, eskiden beri ya da 60 yaşından sonra kendi kendini tatmin yoluna gitmişlerdi. Aralarında 75'ini geçkin pek çoğu da, sabahları cinsiyet organlarının sertleştiğini ifade etmişlerdi.

1960 yılında Doktor G. Newman ve C. R. Nichols Kuzey Karolina'da beyaz ve zenci 250 kişiyi sorguya çekmişlerdir. Bunlar arasında kadınlar da vardı ve yaşları 60 ile 93 arasında değişiyordu. Araştırma 7 yıl sürmüştür. İçlerinden 149'u evli ve eşleriyle yaşayanlardı. Aralarındaki cinsel münasebetlerin sayısı iki ayda bir defa ile haftada 3 defa arasında değişmekteydi. 75 yaşından sonra bu rakam belirli şekilde düşüyordu. Zenciler beyazlara oranla çok daha faaldiler, erkekler de kadınlara oranla. Ayrıca orta halli ve fakirlerin cinsel faaliyetleri, durumları iyi olanlara oranla daha çok sürüyordu. (Zencilerle beyazlar arasındaki fark belki de bundan doğmaktadır, çünkü zenciler çok defa fakir çevrelerin insanlarıdır). Zengin bir cinsel hayat geçirenlerde, cinsel faaliyetler de daha uzun ömürlü oluyordu. Diğerlerinde ise, daha kısa. Bekâr ya da dul 101 kişi içinde ise sadece 7'si cinsel bir faaliyet gösteriyordu. Kadınlardaki cinsel faaliyet eksikliği ise, hiç şüphesiz kocalarının kendilerinden daha yaşlı olmasından ileri gelmekteydi.

1961 yılında Doktor Freeman, Philadelphia'da ortalama 71 yaşında 74 erkek üzerinde bir araştırma

yaptı. Bunların yüzde 75'i hâlâ cinsel iştahlarını muhafaza ediyordu, ama ancak yüzde 55'i bu iştahlarını karşılayabiliyordu. Boşalma miktarı ise haftada 3 defa ile her iki ayda bir defa arasında değişiyordu. İçlerinden en az yüzde 42'si, 60 yaşından sonra cinsel isteklerinde bir yavaşlama olduğunu söylemişlerdi. Yüzde 25'i ise bütünüyle iktidarsız kalmıştı. 80 yaşında hâlâ cinsel istek beslediklerini söyleyenlerin oranı, yüzde 22 idi, ama sadece yüzde 17'si cinsel münasebette bulunabiliyordu. Yüzde 36'sı erotik düşler görüyor, yüzde 25'i de açık saçık resimlere bakarak tahrik olmaya çabalıyordu.

1963 yılında Fransa'da hazırlanan bir araştırmada, Doktor Destrem tamamlayıcı gözlemlerini aktarmıştır. Destrem'e göre, 60 ve 70 yaşları arasındaki erkeklerdeki cinsel davranış yeni yetişkinlerin cinsel davranışlarına benzemektedir. Önceki davranışlarının da etkisi büyük olmaktadır. Beden işçileri, fikir işçilerine oranla daha uzun bir süre cinsel etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Bekâr ve uzun süre dul kalan erkeklerin davranışı, yaşlı evlilerin davranışlarından farklıdır. Evlilerde alışkanlıklar, erotik hisleri tahrik edecek şartların varoluşu, cinsel hayatı sürdürmeye yardımcı olabilir. Yeni dul kalan erkek ise iktidarsızlıkla karşılaşabilir. 60 yaşında cinsel birleşme sayısı haftada bir, 70 yaşında iki haftada birdir. Oldukça sık raslanan kendi kendini tatmin oranı da, cinsel birleşme kadardır. 70 ve 80 yaşları arasında evli erkekler yavaşlayan bir cinsel faaliyet devam ettirirler. Dul erkekler ise isteklerinin karşılanmamasından ıstırap çeker, bazıları ise kendi kendilerini tatmin ederler.

BİTTİ

Yaşlılık

Simone de Beauvoir

"Bugün toplumumuzda
yaşlı insanlarla ilgilenen,
ilgilenmesi gereken kurumlarca
onlara sağlanan yaşama şartları
utanılacak bir durumdadır.
Yaşlılık konusu,
ben bu kitabımı yazana kadar «tabu»ydu,
yasak birşeydi,
hiç yanaşmamak, deşmemek gerekiyordu.
Bu düşüncelere kanmadım,
hattâ böyle düşünüldüğü için kızdım da.
Bulduğum sonuçlardan biri şu oldu:
İnsanlar yaşlılıkta
ölümü daha kolay benimsiyorlar.
Sonra erkekler de, kadınlar da
yaşlılıkta bir aşağılık durum,
bir düşüş buluyorlar;
insanın yaşlanınca kendi kendinin karikatürü
olacağını düşünüyorlar."

Simone de BEAUVOIR, son kitabı **«YAŞLILIK»**ta
insanın bu büyük dramını enine boyuna inceliyor,
hem tarihsel, hem de toplumsal
türlü açılardan değerlendiriyor.
Batılı eleştirmecilere göre.
«YAŞLILIK» yazarı Simone de BEAUVOIR'in
«EN GÜZEL KİTABIDIR».